

FRANCISCI
PATRICII

Senensis, Pontificis Caietani Enneas de Regno & Regis institutione, opus profecto & historiarum varietate & Sententiarum grauitate commendandum, Cum titulorum, vocabulorum, factorum, dictorumq; memorabiliũ indicibus debito literarum ordine dispositis.

Vęnundatur in ædibus Ioannis Parui via Iacobęa sub insigni Floris Lilij. M.D.XXXI.

Cum Gratia & Priuilegio.

IOANNES ARNOLLETVS D. IOANNI Boluaco Nauarreorum grammaticorum nuper gymnasiarchæ, nunc vero sacræ theologiæ doctorum specimini eminentissimo, curiæque diui Iacobi a Laniena apud Lutetiam Parrhisiorum vigilantissimo pastori S. D.

VLTIS EISDEMQVE PROBIS (vt mihi quidem persuaserim) adductus rationibus, celeberrime doctor, nostras castigatiões in illius pij iuxta ac docti episcopi Patritij, pędian principis, itemque regnādi rationem tibi dicare constitui. Is quippe es qui ab instituto dudum nauarreorum gymnasio in hunc vsque diem commodius Nauarrę parrhisiacę grammaticorum regno illo (cur enim non fere vocē regnū?) potitus sis. Quidnā vero, inquam, similius regnoq̄ doctorū virorū collegium, in quo gymnasiarcha summus magistratus tanquā rex gymnastis ipsis veluti minoribus magistratibus, gymnastæ vero scholasticis vti plæbijs præsunt? Nihil hercle. Quaten' autē spectat ad institutionē regis, quam præscribit Patritius, non alia sane quā cuiusuis priuati. Notū sane est illud, Regis ad exēplū totus cōponitur orbis. Est itaque tuum munus non regis cuiuspiam tantum, sed & omnium. Futuri siquidem pōtifices maximi, cardinales, episcopi, sacerdotes, monachi, reges, duces, comites, rectores vrbium, iuriscōsulti, philosophi, ac cuiusque ordinis homines abs te recte viuendi rationem accepere. Debent nimirū tibi acceptū referre quicquid eruditionis habent cū permulti alij, tū FRANCISCVS CLIVIENSIS ille noster, illustris splendor præsulum, qui tuo ductu quantus est, etiam si summus, euasit. Eius fratris filio, vt obiter dicam, principi illustrissimo, Niuernensi Comiti, tum illius matri Mariæ ab alebreto huius institutionis versio in nostratem sermonem a nobis paratur. Tibi vero cuius auspicio plerique omnes latine, græce, & hebraicę sciunt, debetur latinū hoc syntagma, in quod quidem castigationes atque interim annotatiunculas vt tuo nomini dicarem fecit præsertim omnium hominum quos terra sustinet cōsultissimus solertissimusque typographus VIDOVAEVS noster, fecit præterea tui nominis authoritas quæ lōge lateque diffunditur ob innumeras animi dotes, innumeras dixi. quis enim eas enumerauerit? Nemo ne? Nemo hercle: etiam si ei linguæ centum sint, oraque centum: ferrea vox. Molis enim tantę summas percurrere dotes. Adhæc me permouit Stephani Boluaci tui, illius nūquam satis laudati viri, cui gymnasij nauarrei grammaticorum moderamen feliciter credidisti, gratia. Tū demum ad ea perpulit solum tibi & mihi commune in quo a nostris conterraneis pater patrię merito diceris. Spero itaque futurum vt si hoc syntagma de regno ac regis institutione tibi arriserit, non possit non cæteris etiam arridere, atque adeo probari. Vale. Parrhisijs tertio nonas septembres.

INDEX TITVLORVM ELENCHVS EORVM, QVAE SINgulis titulis totius voluminis continentur.

¶ Libri primi titulorum index

¶ Libri secundi titulorum index.

¶ Tertij libri titulorum index.

¶ Quarti libri titulorum index.

Quinti libri titulorum index.

Sexti libri titulorum index.

¶ Septimi libri titulorum index.

Octaui libri titulorum index.

FINIS INDICIS TITVLORVM.

INDEX COPIOSISsimus vocabulorum, historiarum, similium, sententiarum, dictorum, factorũque memorabiliũ quę in hoc opere continentur.

F

L

M

S

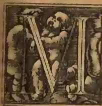
V

τέλος.

Finis tabulæ.

AD INCLYTVM AC CELEBERRIMVM CALABRIAE
Ducem Alphonsum Aragonium, Serenissimi Ferdinandi Regis primogenitum, Francisci Patricij Senensis, Pontificis Caietani Præfatio in libros de Regno, ac Regis institutione.

Lege feliciter.

AXIMVM ONVS EX HOC codice suscepisse videor, Alphonse ducum omniũ fortissime, quũ profiteor me his libris de Regno, ac regis institutione scripturũ. Nam si verum est, quod nemo inficiari potest, nullam ex omnibus fortunis inter mortales, regia præstantiorem inueniri posse, nullamque deo optimo maximo similiorẽ, quis negabit de ea literis præcepta dare arduum, ac perdifficile omnino esse, & summo ingenio, exquisita doctrina, magnaque rerum experientia indigere? Xenophanis præterea sentẽtia animaduertenda est, qui quum accepisset Empedoclem Agrigentinũ dicere consuesse, perdifficile quidem est sapiẽtem hominem inuenire: verum (inquit) sapiens quandoquidem sit oportet, quicunque sapientem virum explorare voluerit. Qua ex opinione cõsequens esse videtur regẽ esse oportere illum, qui regni præcepta alijs præscribere voluerit. Hac quoque opinione ductus Xenophon Socraticus Cambysem patrem Cyrum filium instituentẽ inducit: & regia præcepta præscribentem. Et Alexander Macedo documenta nouæ militiæ a Philippo patre apud Onesicritum accepit. Onerosum quippe, atque superbum videri potest, profiteri se scribere velle, qualem principem esse oporteat, Et precipue priuato viro: qui imperij prorsus expers, obsequioque addictus, vix sibi ipsi, quid facto opus sit, præscribere valeat: Nec satis est ad deprecandam inuidiam, dicere, studijs bonarum artium ab ineunte ætate in hanc vsque diem, multam, ac diligentem operam dedi: semperque conatus sum, si qua ex parte id assequi potui vt aliquid ad agendum, ac iudicandum pręstare possem. Nihil enim difficilius esse potest quam bene imperare. quodquidem quamuis doctrinæ monitis plurimum adiuuatur, & decorem quemdam, ac splẽdorem accipit, tamen longe maiores vires nãciscitur a naturali quadam, ac prope diuina syderum infusione, & deinde a vernacula, atque domestica institutione, & ab assiduo vsu, ac consuetudine magnarum rerum, quæ quotidie gerũtur, cũ in pace, atque ocio, tum in bello, & tumultu quam ab omnium disciplinarum præceptis, & eruditissimis sapientiæ documentis.

Rex deo similis.

Homo sapiens inuentu rarus.

Cyrus. Alexander. Philippus.

MAGNA quidem res est hominibus imperare, cum sit homo (vt Xenophon ait) Animalium omnium in rectorem, ac custodem suum ingratissimum. Scita est enim vetustissima illa sententia, qua dicitur, LVPVM auribus tenet, qui imperium gerit.

Proinde summopere in pręsentia vereor, ne mihi idẽ accidat, quod olim Phor-

Homo aniͣmaliū ingratissimum. Cicero de Oratore. Phormio. Annibal Antiochus. Annibalis responsum de Phormione.

olim Phormioni peripatetico philosopho non vulgari Cicero vsu venisse refert. Nam quum Annibal Carthagine expulsus, Ephesum exul ad Antiochum regem tunc maximum venisset, pro nominis eius amplitudine inuitatus ab hospitibus suis fuisse dicitur ad eundem philosophum audiendum: & quum is non inuitus accessisset, audiuit illum orantem aliquot horas copioso sermone de imperatoris officio, deque omni re militari. quum tandem perorasset, omnes qui aderant illius facundiam admirabantur, & summis laudibus efferebant. Tum interrogatus est Annibal, quid de eiusmodi homine sentiret, hic pœnus libero sermone, ait, se deliros senes plærunque alias vidisse complures. Sed qui magis quam Phormio deliraret vidisse neminem. nec mediusfidius, iniuria hęc ait Imperator exterorum omnium fortissimus.

❧ Quis enim æquo animo ferre possit Græculum quendā in vmbraculis philosophiæ semper educatum, qui nunquam hostem viderat, nunquā bellicæ tubæ clangorem audiuerat, nunquam castra attigerat, nunquam aliquod militare munus obierat, de imperio rei bellicæ coram Annibale differentem, qui totidem annos cum Romano populo omnium gentium victore ambiguo Marte certasset? Nōne tibi ego quasi alter Phormio ludibrio futurus sum, quum has meas commentationes legeris, in quibus ea recognosces, quæ tibi a teneris annis cognita extiterunt, & vernacula disciplina quasi peculiaria? Habes enim ex domestica institutione regēndi rationem, exempla omnium virtutum, & integram, atque absolutam rei militaris scientiam. Vnico asclepiadeo versiculo plane se laudasse putauit Lyricus noster Flaccus virum illum summum, atque illustrem, & Augusti Cæsaris comitem in rebus totius orbis terrarum gerendis, quum ait ode prima libri primi, Mecœnas atauis edite regibus, Quasi nihil ei virtutis, sapientiæ, gloriæ, ac dignitatis deesse possit, qui genus suum a veteri, ac longa regum progenie ducit. Pater tuus Ferdinandus consilio, prudentia, fortitudine, atque omni virtute reges omnes sui temporis antecellit, regnatque summa cum dignitate ac gloria in hac magnæ hesperiæ regione, vt ait mantuanus poeta, quæ semper in vniuersa Italia difficillima dominatu habita extitit. auus autem tuus Alphonsus cuius nomine tu quoque nuncuparis, regum fuit rex, vt ex veteri consuetudine loquar, & non modo auitis regnis magna cum dignitate successit, verum gratia, virtute, & armis noua quoque adeptus est, deque omni hominū genere optime meritis, alter Magnus Alexander gloria, ac magnificentia ab omnibus mortalibus, dum vixit, habitus est. post obitum vero omnium suffragijs diuus nuncupatus, & in diuinum numen relatus esse creditur.

Ferdinandus. Alphonsus.

❧ Quid autem de te loquar? vereor equidem te ipsum tibi legendum præbere: & quasi in os (vt dicitur) laudare ne adulator, assentatorve esse videar, aut gratiæ, benignitatis, liberalitatis ve captator. Tu recta maiorum tuorum vestigia terens, non solum Iulij Cæsaris qui vnus in se omnium Imperatorum, ac ducum virtutes contulit, imaginem ante oculos semper tibi pręfers, & eam tanquam speculum intueris, verum singulorum quorumque illustrium Imperatorum, ac regum proprias, & quasi peculiares laudes assequeris. Tu Q. Fabij Maximi circumspectam sapientiam imi-

Iulius Cęsar. Q. Fabius.

pientiam imitaris, superioris Affricani expeditam celeritatem, Minoris subitum consilium, in rebus improuisis Aemilij Pauli rationem, ac disciplinam, marij pręsentem corporis vim, animique fortitudinem, Quinetiam ab exteris Alexandro, Annibale, Pirrho, alijsque compluribus ea sumis, quæ rebus tuis optime conducere tibi videntur, & vsui tuo esse opportuna. Testis sit Thuscia, quę in te ferentem auxilium innoxijs amicis, ac socijs tuis Senensibus conciuibus meis vidit vniuersæ pene Italiæ exercitum irruentem, quem non modo paruo admodum tempore attriuisti, verum collatis etiam signis profligatum afflixisti. Castra quoque, ad quę fugati hostes cōfugerant, vi & armis magno impetu expugnasti, quibus e vestigio direptis, atque incensis reliqui hostes, qui euaserant, in abruptum atque excelsum montem natura, atque omni humana opera munitissimum se contulerunt, nomen monti Podio imperiali ab excellentia fuerat, quando (vt omnes accolę, indigenęque testantur) in omni superiori æuo nullis humanis viribus expugnari vnquam potuerit. Tu vero ab eo non modo hostem exturbasti, verum cęsum, ac victum passim in vicina oppida profugere compulisti: victorque strenue peruadens frumētum, arma, commeatum, impedimenta, & omnem hostilis exercitus sarcinam militibus diripiendam permisisti, murales machinas, lapidum validissima tormenta, diuersi generis balistas, & nonnulla militaria signa partim tuis, partim socijs auxiliaribus, quasi virtutis præmium, dono dedisti, vt perpetuo posteris seculis huius celeberrimę victoriæ monumenta seruarentur, virtutisque testimonium afferrent. Quinetiam victoriam nihilo segnius prosecutus complura hostium oppida, atque castella ingenio loci, humanaque opera munitissima, & multis, ac strenuis defensoribus firmata, non per proditionem, aut dolum, sed per virtutem, ac strenuam celeritatem expugnasti: nonnulla etiam propter oppidanorum perfidiam funditus euertisti. Nec vllis viribus, aut potētia ferme totius Italiæ a tam præclara, atque indubitata victoria auerti, aut abduci potuisti, Nisi callido vafro, atque impio cōsilio Sultambasius, Parthorum, Theucrorum, ac totius Asiæ, partisque Europæ potentissimus rex, suasu etiam quorumdam Italorum, qui sibi ipsis formidabant, maxima, atque improuisa classe, & numeroso Barbarorū exercitu Hydruntē vrbē opportunā admodū ad inferendū Italiæ bellū, & Salētinorum Leuteruiorumque extremam pene imperij tui oram subito, improuiso, atque inopinato concursu, per duces, ac legatos suos celeriter inuasisset, hęc repentina Barbarorum corruptio tantum terroris, tantumque consternationis non solum Salentinis Iapigibus, Calabris, Apulisque incusserat, verum vniuersis inferioris Italiæ populis, vt quisque sibi extrema formidaret, & cuncti communi terrore perciti passim exclamarent, actum prorsus de re Itala esse, nisi tu cū vniuerso exercitu tuo ab Hetruria celeriter reuocatus, subitam opem, atque auxilium laborantibus tuis afferres, Quicunque enim a Ferdinando rege inclyto patre tuo illuc mittebantur, siue in subsidium vicinarum vrbium præsidiumve vltro confluebant, quamuis viri fortes, ac strenui essent, & rei militaris, ac totius bellicæ disciplinæ gnari, ac periti, tamen quamprimum victi, fusique cędebantur, trucidabanturque, siue in turpem

Aphricanus maior.
Aphricanus minor.
Aemilius Paulus.
Marius.
Alexander.
Annibal.
Pirrhus.
Thuscia.
Senenses.
Alphonsi gesta.
Podius imperialis.
Sultambasi*.
Hydrus.
Ferdinandus.

fugam conuertebantur, id accidebat, siue dolo atque insidijs hostium, siue equitum celeritate, equorumve alacritate, a quibus præuertebantur cataphracti, præcipue nostri, quum hostes omnes expediti essent, & leuiter armati, & cursu prædam aut fugam meditarentur, more veteris Parthicæ militiæ. Quo nouo genere pugnæ nostri facile succumbebant, assueti potius forti animo decernere, quam accipitrum instar hostem euolando ferire. Accedebat etiam huic terrori sæuitia atque immanitas Barbarorum, qui tam dira insolentia insultabant, tantoque furore grassabantur, vt neque sexui, neque ætati parcerent: & captiuos inermes, atque imbelles omnes passim sine discrimine vllo iugularent: armatos vero omni fœditatis exemplo trucidarent. Nec promissa aut fidem conceptis verbis, datam vnquam seruabant. Solenne enim apud Parthos semper fuit fidem, ac iusiurandum hosti datum nunquam præstare. fallendum contra se arma ferentem esse, in prouerbio habent. ignaui siquidem, atque effœminati hominis esse putant, quippiam deorum metu agere, aut honoris, decorisve gratia vtilitati cædere. His miserabilibus querelis horrendisque clamoribus Ferdinandus concitus, te quamprimum ex Hetruria e medio scilicet victoriæ cursu, literis, ac nuncijs reuocauit, quasi alterum Annibalem, vt oppressæ patriæ subuenires, quum nullæ aliæ vires præter tuas satis essent, ad extinguendum tam tetrum ac dirum totius regionis incendium. Tu vero agnito præcipiti, ac manifesto rerum discrimine, tanta alacritate properasti vt euolare potius, quam excurrere videreris. Agnito celeri, ac maturo aduentu tuo, Barbarorum dux Agametus, vir celer & industrius, quum cerneret vires suas impares tuis esse (hyenis enim iam appetebat) milites suos omnes, qui antea passim vagantes omnia ferro, igneque vastabant intra munimenta, quæ tutissima parauerat, ad hydruntem compulit. Ipse autem futuro bello prospiciens, celeri classe contracta ad nouum delectum, nouamque militiam scribendam e Macedonia, atque omni Asia, ac Græcia celeri cursu maturabat, sperans se nouo vere maximas copias in Italiam transmissurũ. Tu quidem eius rei per exploratores, ac transfugas certior factus, eum iam celerem cursum cum omni classe sua properantem per triremes, atq; actuarias naues tuas, quas paratas ad eiusmodi opportunitates semper habebas, Sasonem paruã, ac desertam insulam (quę media inter Epirum, Brundusiumq; interiacet) magna ac fœlici victoria superasti Nam ex tanta classe solus Agametus cũ vno perexiguo Myoparone euasit, reliquę omnes eius naues, vel a tuis interceptę, vel in mari cum omnibus vectoribus demersę perierunt. Qua ex re animi Barbarorum plurimum deiecti sunt: tuorum vero valde ad spem victorię erecti. Ineunte deinde vere, vt primum per tempus licuit, coactis vndique viribus, ac copijs tuis quas per hybernum tempus optime instruxeras, Hydruntem terra, marique obsedisti, & quamuis milite, re frumentaria, commeatu, missilibus, atque omni tormentorum genere affatim abundaret, & obsessi rem neutiquam segniter agerent, adeo vt eruptione facta sæpe cum tuis acrem pugnam inirent, attamen eosdem attritos viribus, atque omni expectatione frustratos intra paucos menses ad turpem atque ignominiosam deditionem compulisti, tametsi efferato animo

Parthorum mos militaris

Barbarorum immanitas.

Parthi fallaces.

Agametus.

Sason insula.
Epirus.
Brũdusium.
Agametus.
Myoparo nauigij gen' est.

Hydrus obsidetur.

animo erant, nihilo indigebant, & obsidionem ad tertium usque annum ferre potuissent. Ob cuius rei meritum omnis Italia Gramineam coronam iure optimo tibi deberet, quam olim Fabio Maximo tanta cum gloria detulit, quum per eius virtutem, ac sapientiam a punico exercitu euasit. Tua enim fortitudine, solertia, atque industria eandem non modo a formidabili bello, verum a diræ seruitutis iugo liberasti. Sed tamẽ nemo tibi eripiet hoc dignitatis, famæ ac gloriæ præmiũ, quod omnium mortalium rumore assecutus es, vt omnium ducum, atque imperatorum nostri æui fortissimus, ac celeberrimus habearis: possisque iudicio omniũ cum quouis vetustissimo de virtute ac dignitate certare. Graminea corona. Fabius Maximus.

¶Sed non est consilij mei hoc loco res præclaras a te gestas domi, militiæque recensere ne modum prefationis excedam. aliud quippe volumen exigunt. satis superque mihi fuerit ostẽdisse, non vt te doceam hos meos libellos te nouisse: sed vt abs te sciam (si per clementiam atque humanitatem tuam licebit) ecquid in his meis lucubrationibus probandum tibi esse videatur, aut aliqua ex parte laudandum. quoto enim cuique accidit, vt de seipso recte iudicare possit? hebescit sępenumero ingenium in nobis. Et vt humanus oculus cum alia peracute intueatur, seipsum tamen omnino ignorat. Cerno equidem Iulium Cęsarem virum Romanorum pene omnium elegantissimum libros suos de ratione latinę linguę ad Ciceronem inscripsisse, non quod eum docere aut instituere vellet, quem optime de latino sermone optime meritum, & de omni eruditione esse dicebat, & Romanę orationis principem appellabat: verum vt iudicium illius scrutaretur, noscceretque: num libri, quos nuper scripserat, edendi an exigendi esse viderentur. Eadem etiam ratione (vt opinor) M. Terentius Varro vir summo ingenio, exquisitaque doctrina libros suos de origine latinę linguę: similiter ad Ciceronem scripsit, non vt eum moneret cui maximam auctoritatem deferebat, & oratorum omnium principem esse putabat: sed vt illius sententiam sciscitaretur, iudiciumque eliceret: quo liberius libros suos si ab eo probarentur ederet, & cogitationes suas consultius manumitteret. Hos igitur libellos meos nunquam manumittendos, emancipandosve esse opinabor, nisi tu prius eosdem in tutelam adoptionemve sumpseris, edixerisque edendi ne, an Orco damnãdi esse videantur. Quod si eos dimittendos statueris, sueque sorti credendos patrocinium eorum vt accipias opus esse arbitror, vt a calumnia facilius euadant, & a liuore atque inuidia sint tutiores. preciosiora siquidem semper illa habentur quę e sacrarijs delubris, templis, principumve penetralibus eruuntur, quam quę ex priuatis domibus, inopumque diuersorijs exeunt. Sic quoque lapilli ac gemmę pluris vęneunt, quę a diuitibus atque opulẽtioribus sunt, quam quę a pauperibus ac tenuioribus. Iulius Cęsar libros de linguę latinę ratione, cur Ciceroni dicauit. M. Varro libros de lígua latina, cur ad Ciceronem scripsit. Cicero.

¶Principum prętere a gratia in paruis etiam rebus studium ac fauorem populi conciliare solet: & quę minora sunt longe ampliora reddere. Imperator Nero Poppeiam virginem decore atque forma pręstantissimã, quam deinde vxorem duxit ad insaniam vsque adamauit: & illius capillos crebris sermonibus laudabat, versibusque ad Cytharam scite cantabat, quod succini coloris essent. Fuit enim Nero (quod nemo inficiari potest) Nero Poppeia. Succinus color.

test)oratione,poemate,ac musica præclarus,hac quidem opinione ductæ puellæ omnes Romæ,& in omni Italia eo tempore eiusmodi colorem magno studio affectabant,non modo in coma & capillo,verum in reticulis,anulis,& in omni genere ornamentorum.qua ex re succina gēma quæ paruo antea estimabatur,magno deinde liceri ex vniuerso terrarum orbe cœpit.quādo maximo omnium principi grata erat. Sic hæ nostræ meditationes si tibi iucundæ fuerint,plurimos fautores habebunt.

Succina gemma.

¶Sed vt ad exitum hunc sermonem meum perducam,nihil aliud causę esse duco,cur philosophorum multi & oratorum ac poetarum quamplurimi opera sua Regibus,Ducibus,Imperatoribusve inscribāt,nisi vt priuati omnes eadem ab illis accepta carius legant,sanctiusque venerentur.

Cur principibus opera sæpius dicātur.

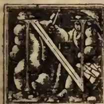
¶Vt enim auidi atque furaces homines,rapaces manus,a sacris rebus lōge magis abstinent,quam a prophanis:sic æmuli obtrectatores ac procaces homines linguas suas diligentius,cautiusque comprimūt ab illis quorum studia atque industriam maximi ac potentissimi vindices tuentur.

Simile.

AD INCLYTVM AC MAGNANIMVM CALABRIAE DVCEM ALPHONSVM ARAGONIVM SERENISSIMI REGIS FERDINANDI PRIMOGENITVM, FRANCISCI PATRICII SENENSIS, PONTIFICIS CAIETANI LIBER PRIMVS DE REGNO ET REGIS INSTITVTIONE.

SIT NE EIVS VIRI QVI DE REP. scripserit, de vnius etiam principis dominatu tractare.

TITVLVS PRIMVS.

NOVVM ET ADMIRATIONE fortasse dignũ plærisque videri poterit, vt qui paulo ante præcepta ciuilis institutionis nouem tradiderim voluminibus, nunc de regno scribere aggrediar: quasi non eiusdem viri sit officiũ qui rempublicam laudauerit, extulerit, probaueritq; vnius etiam principis dominatum admirari atque efferre. Nec deerunt qui dicant pugnantia hæc inter se esse, neq; satis cõstãter ab vno eodẽq; præcipi posse. EXEMPLVM quoque Platonis ac Xenophontis in medium afferent, qui quum ex eodem ludo eademque disciplina profecti essent, æmuli tamen ac dissidẽtes inter se simultates exercuerunt. Et alter ciuilem societatem commẽtus est, alter autem Cyri Persarum regis disciplinam scripsit. Et vterque eorum seorsum suo studio delectatus, alterum cõtempsit. quibus quidem respondendum est, libera hominum esse iudicia, & posse quempiam alterum laudare sine alterius vituperatione, vel vtrunque etiam si placuerit probare. Hanc tamen quæstionem paucis absoluit diuinus dicendi ac sentiendi præceptor Plato, libro quarto de ciuili societate his fere verbis: dico equidem vnum reipublicæ esse modum, qui bifariam diuidetur. Nã si vir vnus optime imperat, tunc regnum nuncupabitur: sin vero plures, tunc optimatium respublica. Nihil enim de ratione ac virtute admonebitur, vnusne, an plures multitudinem recte gubernent. Hac opinione ductus famius Pythagoras commentarios peregregios reliquit, in quibus & de republica & de regno simul scriptum erat. Quos quidem summo studio per Epistolam ab Archita Tarentino illius discipulo rogauit Plato, cui, quum eos deinde accepisset, gratias egit peringentes, & eosdem summis laudibus extulit. Aristoteles quoque vtrunque munus complexus, & ciuilia documenta tradidit, & ad Philippum Macedonum regem præcepta regni scripsit. Eius quoque discipulus Theophrastus præceptoris terens vestigia, libros de republica edidit: & de regno etiam ad Cassandrum præclara volumina exarauit. Idem ante eum effecerat Xenocrates Calcedonius, qui populares institutiones tradiderat, & de regno ad Alexandrum præscripserat. Antistenes quidem Cynicus, regia quoque & ciuilia præcepta docuit, sicut Cleantes zenonis discipulus qui libros ad Ptolemæum de regni ratione misit, & rempublicam Lacedæmoniorum literis commendauit.

Cyrus. Plato. Regnum Aristocratia. Pythagoras. Architas. Plato. Philippus rex Macedonum Xenocrates. Antistenes.

¶Non igitur hoc mihi vitio dandum erit si vtrunque tentauero, quum possim superiores testes & complures etiam alios citare qui identidem quoque factitarũt. Sed hãc diuersitatis opinionẽ maxime auget varia gẽtium consuetudo. vix enim fieri potest, vt qui sub regibus diutius viuere consueuerunt, paruo temporis momento ciuilem æqualitatem, a qua

longo vsu a lieni sunt, ferre valeant. Sic alia ex parte qui annuis magistratibus parere adsolent, & parendo, imperādoque vices seruant, nō possunt æquo animo vnius principis dicto auscultare. Et sic quisque populus suo viuendi ordine contentus alios spernit, ne dicam odio habet.

Cappadoces. Ariobarzanes. Athenienses ¶ Cappadoces quum apud eos regia progenies extincta esset, oblatam a Romanis libertatem abdicauerunt: & Ariobarzanem regem alienigenam optauerunt, vt qui affirmarent æquo inter se iure neutiquam viuere posse. Atheniēses autem contra. Extinctis enim regibus quamprimum popularem statum constituerunt. Et quanquam variante fortuna nunc a regibus tenerentur, nunc autem a Tyrannis: tamen ad consuetam rempub. semper rediere.

¶ Sunt etiam nonnulli qui adeo peruicaciter in suo viuendi præscripto perseuerant, vt inclinante etiā fortuna nullis conditionibus, nullisque pollicitationibus abduci possint: malintque extrema omnia experiri, quam propositum vitę genus mutare.

Crœsus. Solon. Pisistratus. Crœsus Lydorum, Babylonisque rex, qui iustitiæ ac clementiæ laude non caruit, quum accepisset Solonem vt Pisistrati Tyrannidem fugeret patriam reliquisse, & incertis sedibus vagari, eum humanissimis literis rogauit vt ad se pergeret, secūque regni habenas moderari vellet.

Solonis epistola ad Crœsum. Ad quē Solon ad hanc sententiā rescripsit. Amplector rex inclyte maiorem in modum beneuolentiam in me tuam: & per immortalem deum, nisi mecum statuissem illic degere vbi communis libertas ageretur, mallem apud te in tuo regno vitā ducere, quā Athenis Pisistrato violenter Tyrannidem exercēte. Sed gratius illic ex instituto meo ago vbi sunt omnibus pariter æqua, ac communia iura. Vale.

Cato. ¶ Quid durius aut seuerius Catone qui maluit sibiipsi violentas manus afferre, quam clementissimo victori aliqua ex parte cedere, ac solitū vitæ suæ genus Stoicamque sententiam præterire? Atqui incertum mihi omnino esse videtur laudis ne plus: an vituperationis attulerit hæc mors Marco Catoni.

Cicero. Etsi Cicero eā eloquentiæ laudibus extulit, exēplū tamē neutiquam imitatus est. Et illum secutum esse fatetur præscriptum durioris vitæ: se autem ab ineunte ætate mollius semper vixisse. Quæ quidem verba non tantum mihi excusationis causa dixisse videtur Cicero, quam quod vim sibiipsi Catonem attulisse minime probauerit.

Iuli' Cæsar. Iuli' vero Cæsar duabus elegantissimis orationibus Catonis laudem refellere nō dubitauit, & sæuitiam ac sanguinariam illius sententiam improbare: sed hanc palestram declamatoribus inter se luctantibus relinquamus, nos autem ad præscriptam rationem reuertamur.

Themistocles. Xerxes. Simonides. Themistocles quidem secus egit. Nam post Græcorum suo ductu atque cōsilio victoriam cōtra Xerxem Persarum regem, qua nullum maritimum præclarius facin' neque a Græcis, neque a Barbaris gestum vnq̃ fuisse Simonides testatur, post multa etiam inclyta in republica eius gesta, quum cerneret ęmulos suos Athenis præualuisse: & se indigno exilio multatum: nihil amplius cum ingrata patria agendū statuit: sed in regno potius esse agendum. Proinde ad Xerxem cui pauloante acerrimus hostis fuerat, se contulit. Maluitque ancipiti inimici fidei, ac Barbaro regi se committere: quā durius quippiā in se statuere, aut reconciliatæ patriæ gratiam expectare.

¶ Xerxes

Xerxes autem, qui Themistoclis virtutem, atque excellentiam plane nouerat, illum gratissimo hospitio accepit, & maximo in honore habuit, rogauitque vt obliuisceretur se exulē esse, & reliqua ab eo summa expectaret. Egit gratias regi honorificis verbis Themistocles, & aliquid quo modeste degere posset, & familiā parce educare ab eo rogauit. Tum rex beneficentiæ, ac liberalitatis non inscius tris illi vrbes opulentissimas dono dedit. Myum in primis vnam ex duodecim Ioniæ vrbib9, pecoris, ac pabuli feracissimā, quā in obsonium se ei dare dixit. Magnesiam vero in panē. abundat enim optimo, ac candidissimo frumento. Lampsacū autē in vinum. Erat enim Lāpsacus insignis ciuitas, & studijs literarum dedita in qua diutius diuersatus est Epicurus, adeo vt a plærisque Lāpsacenus crederetur. Eiusdem vrbis subiecti colles mari imminebant, & multum, ac suauissimum ferebant vinum, vixit quidem diutius Themistocles in eo regno gratus regi, & cōpluribus illustribus viris & cum ex rebus humanis excessisset, magnesiæ summo cum honore sepultus est.

Xerxes. | Themistocles exul. | Xerxes themistocli tres vrbes dono dedit. | Myum. | Magnesia. | Lampsacus. | Epicurus. | Themistocles vbi sepultus.

Sed illuc redeat sermo vnde defluxit. Licebit mihi sine reprehensione de regno scribere, quāuis libros de ciuili societate ediderim. NEC maledici, aut æmuli formidandi sunt, quos, qui metuunt, nihil literis commendabunt. Sed taciti ignotique omnino morientur, vt fecit Hippasus Metapontinus, qui cū esset Pythagoricorū omniū disertissimus, doctissimusque, veritus adeo est obtrectatorum calumniam, vt nihil scriptū reliquerit, vt ait Demetrius. Eodemque pudore percitus Pirrho, & cōplures alij doctissimi viri miro silentio tacuerunt. Et vt detractorum suorum maledicta vitarent obliuionem sui nominis secū traxerunt. Nec admirādum quidem est. RECTA enim ingenia verecundia debilitat, peruersa autē audacia confirmat. vt est in veteri sententia. Nec sperandum est quēpiā eruditorū hominū ab inuidis intactū esse. Cernimus enim Homerū qui consensu omniū scriptorū cunctis mortalibus fœlicitate ingenij præstitit, in vita sua Sagarim, post obitū autē Xenophontē, & zoilū Macedonē æmulos habuisse. Hesiodo quidem cū Cecrope viuo certamen fuit, post mortē vero idem Xenophanes maledictis eū prosequutus est. Simonidi cum Thimocreante etiam cōtentio fuit. Et Pyndaro cū Amphimene. Sed quid poetas memoro, quorū aliquando scripta suspecta esse possunt? Quid philosophorū principes? qui ascribunt quæ neque ad singulos pertinent, neque molesta cuipiā esse debēt, nōne maledici illos ad viuū vsque lacerarūt? Thaleti Pherecides obtrectator extitit, vt Biāti Sylurus Prienæus. Et Pittaco Antimenides, & Anaxagoræ Sosibius. Credimus Pythagoræ, aut Socrati æmulos defuisse. Quorum alterū Cydon, & Onata. Alterū Antiochus Lemnius, & Antiphon maledictis insectatus est. Eubulides Aristoteli infensus fuit, vt Alexinus Eliensis zenoni.

❧ | Timidi parū proficiunt. | Hippasus. | Pirrho. | ❧ | Inuidiā, eruditorum nemo vitauit.

Sed ne in nominibus recēsendis ambitiosior esse videar, sic statuo neminē paulo clariorē in studijs bonarū artium extitisse qui a plagis, vibicibusque inuidiæ omnino expers euaserit. Nos vero æmulis, malisque detrectatoribus relinquamus, vt suo liuore tabescāt, se seque perpetuo mœrore vlciscantur, Sequamur igitur cursum operis nostri. Deo optimo maximo beneuolente, vt priscis verbis in præsenti sententia vtar.

POETAS OMNIUM PRImos moralem philosophiam indagasse, deque ea versibus scripsisse.

TITVLVS SECVNDVS.

IVENDI RATIONEM QVAM moralem, ciuilemve sapiẽtiam licet appellare, primi omnium mortalium prisci poetæ indagauerũt. Fuit enim poetica antiquissima disciplinarum omnium, quæ literis cogitationes suas commẽdauerit: quæque docuerit, quæcunque ad veram virtutẽ, hominumque mores, atque affectiones attinẽt, Et res gerendas cum gratia, ac iucunditate commisceret. Hoc & Strabo refert, & Græci omnes scriptores testantur. Hæc quidem sibi Musicẽ (vt animos hominum alliceret) sociam asciuit, versumque dimensa est, vt cantu, Cythara, Lyra, tibiarumque modulis, agrestes illos, ac rudes homines ad virtutem communitatemque vitæ, & officiorũ inter se vicissitudinem formaret.

Poetica antiquissima disciplinarum

Soli poetę sapientes

Proinde vetustissimi solos poetas sapientes esse arbitrabantur. Eisdẽque liberos suos erudiendos tradebant, vt qui illos viros bonos esse experirentur, atque omni probitate insignes. Nam poeta bonus nequaquã esse potest, nisi prius vir bonus existat. Et sic poetæ se morũ magistros, & humanæ vitæ emendatores esse profitebantur. Suis nãque carminibus quũ viros claros laudant, virtuti meritam gloriam exhibent, & ad imitandã viuendi rationem iuuenes excitant, vt virtutẽ capessant & laboribus sub eũdis promptiores, alacrioresque reddantur.

Hæc poetica ratio quum primum processit in medium, libenter ab optimis viris accepta est: & ab omnibus comprobata. Diutius quidẽ Poetarum carmina per ora hominum voluebantur, & in sacris deorum conuiuijs, epulis, magnisque celebritatibus canebantur. Adeo vt nihil memoriæ hominum, nisi poeticis numeris scriptum mandaretur. Sed qui deinde secuti sunt, Cadmus videlicet, Pherecides, & hecatæus reliquis poeticę partibus seruatis, versum, numerumque soluerunt. Et sic oratio pedestris inuenta est absque numero, quasi ab excelsiore loco, vel celeri curru in planiciem decurrat, vt cretensis refert Strabo. His vtique principijs fluxerunt hi. quos primo sapientes, mox mitigato nomine sapientiæ studiosos veteres appellarunt. Nam multis seculis ante eos Poetæ de deo, de rebus cœlestibus, de natura rerum, de moribus, de ciuili sapientia, de ratione, ac sermone tractauerunt, non modo Homerus, quẽ Pythagoras, Plato, Aristoteles, zeno, & alij philosophorum principes, quasi fidissimum rerũ suarum testem sępe numero inducunt, verum complures alij qui ante Homerum atque Hesiodum cecinerunt, vt Linus, Philammon, Thamyras, Amphion, Museus, Demodocus, Phemius itacensis. & complures alij. Quo in numero Sibylla etiam habenda est quę virginitatis merito diuini consilij particeps, & dici, & esse meruit.

Cadmus
Pherecides
Hecatęus
Oratio pedestris.
Strabo lib. j. geographię.
Homerus.
Amphion
Sibylla.

DE RE-

DE RERVM CIVILIVM differentijs. vnius viri principatum reliquos omnes anteire.

TITVLVS TERTIVS.

I QVIDEM POETAE MAiorem philosophiæ partem circa principum vitas, ac mores versari opinati sunt: & rerum ciuilium differentias ab ipsis principibus in tris partes discreuerunt, vt esset regnũ principatus vnius, qui commodum quærat eorum, qui ab eo regnutur. Et hanc speciem duabus reliquis prætulerunt. Secunda autem sit optimorum ciuium potestas qui ad virtutem omnia dirigunt, hanc Græci Αριστοκρατειαν vocant. Nam Politia generale nomen est, & vnam quamque ciuilem administrationem significat. Tertia vero esset popularis societas, quæ ad iuris æqualitatem tendit, multitudini studet, libertatemque sibi præficit. Horum statuum quisque dum recte geritur, suam habet laudem: quum autem prę uaricatur, & a seipso discedit, tunc in manifestam labem incurrit. Nam si rex oblitus vtilitatis eorum, quibus præest, proprium duntaxat quærit commodũ, sibi suisque studet, Iustitiã negligit, Voluntati inseruit, tunc a dignitate sua discedit: fitque manifeste Tyrannus, qui rectum transgreditur, & ab omni virtute secernitur. Optimates vero cum in suo pręscripto non perseuerant nec constanter virtutem comitantur, sed ea neglecta diuitijs, atque opibus inhiant, tunc quam primum in paucorum potentiam concidunt, quę Ολιγαρχια dicitur, & paululũ quippiam differt a Tyrannide. Pauci enim sunt opulentiores illi, qui dominantur, & multitudinem formidant. Proinde vt sibi ipsis caueant, sęuitia, & omni immanitatis genere insultant. Atqui potentia illa, quę multorum damno, ac periculo exercetur, diuturna esse non potest. Popularis autem status cũ ab ęqualitate illa discedit, quã mitissimo verbo Græci ισονομιαν appellant, quum que aut nimis vni viro defert: aut multitudini nimis indulget, in alterutrũ vt incidat opus est: aut in Tyrannidem, quum vir ille populari aura suffultus nimis extollitur, aut in plębeium dominatum, quum plębs nimiũ sibi arrogat. quo nihil deterius esse potest. Plębs enim sicut humiliter seruit, quum durioribus habenis comprimitur, sic vbi frenum respuit, insultat admodum. sessorem deturbat. & iniuste, crudeliter, sæuissime que dominatur. Hanc præuaricationem plæbeium dominatum appellamus, quando ad inopum tantummodo vtilitatem status deducitur, magistratus omnes ex plæbe creantur, reiectis hominibus, virtute præstantibus, nobiliorbus, opulentioribusque.

Tres rerũ ciuilium status.

Regnum.

Aristocratia.

Politia.

Democratia.

Tyrannus.

Optimates.

Oligarchia

Popularis status

Isonomia

Plębeius dominatus.

Hoc loco monendi sunt nonnulli, qui falso opinantur popularem statum & plæbeium vnum, & eundem esse, quũ sint diuersi, & popularis status vna ex tribus speciebus sit administrandarum ciuitatum, quas philosophi omnes probant, vt in superioribus, dictum est. Plæbeia autem gubernatio trans-

Popularis status a plæbeio differt vt genus a specie.

natio transgressio, excessusque sit, & superioris præuaricatio. Qui vero aliter sentiunt, falluntur in nominis interpretatione. dicitur enim græce δημοκρατία & δῆμος populum, non plæbem significat. Vnde hæc duo verba manifeste discernuntur, vt Caius Iureconsultus clare indicat, in titulo de verborum significatione. Et manifestius patet in libris institutionum, vbi de iure naturali, gentium, & ciuili tractatur/his verbis. Plebs autem a populo eo differt, quo species a genere. Nā appellatione populi vniuersi Ciues significantur, cōnumeratis etiam Patricijs, & Senatoribus. Plębis autem appellatione, sine Patriciis, & Senatoribus cæteri ciues significātur. Patet etiam hoc. Nam cum romana plæbs quōdam a patribus secessit, iura quædam condidit, quæ post conciliationem a populo accepta suadente Hortensio prisco pro legibus habita sunt. Et plæbis nomen seruauerunt, dictaque sunt plæbiscita. Quinetiam Tribuni illi, quos sibi in mōte sacro plębs creauit, Tribuni plæbis nūcupati sunt, quorū auctoritas amplissima fuit, vt plębē a Senatoribus tueri possent. Similis magistratus fuerat apud Lacedęmonios eorum, quos Ephoros appellabant. Singulas quasque harum ciuilium specierum experti sunt Athenienses, tam rectas, quam etiā deprauatas. Nam prius regali tenebantur imperio, quorum primus Theseus vrbem mœnibus sepsit, & vagos per agros ciues in vnum compulit. Et quāuis neminem iniuria lacessiuerit, tamen inuidia offensionem ciuium effugere nequiuit, adeo vt ignominiose admodum eiectus fuerit ea vrbe, quam mœnibus, opibus, legibus, dignitate, gloria, imperioque extulerat. Rex deinde Cecrops licet genere Aegypti* fuit, magna tamē clemētia, & virtute regnauit: apud quem iudicium Neptuni & Mineruę de vrbis nomine agitatum est, cum primū in arce oliua orta est. Quocirca placuit ex deę nomine vrbē vocari, quę grece ἀθῆναι dicitur. Longe post summa cum æquitate regnauit Codrus, qui iuxta diuinum oraculum pro patria se morti vouit in bello Peloponnesiaco. qua ex re illustrem illam victoriam Athenienses cōsecuti sunt. hic vltimus fuit heraclidarum regū, qui trecentis octoginta tribus annis cotinuata serie regnauerunt. His exactis rem publicam instituerunt, in qua diutius summam inter se æquitatem seruauerunt. Mox, vt res mortalium fluxæ sunt, inualescente plæbe, Pisistratus vir popularis, ac factiosus, quum in principes reipu. oblatraret fauente multitudine Tyrannidem inuasit, exagitato Solone Legum latore integerrimo, ac sanctissimo. Huius tamen facti inuidiam timens conabatur eundem blandis literis reuocare, eiusmodi exemplo. Pisistratus Soloni salutem. Non solus ipse Græcorum omnium Tyrannidem inuasi, nec mediusfidius rem alienam vsurpaui. Genus enim a Cecrope duco. Proinde iure optimo mihi vendico, quod Athenienses olim iureiurando affirmarūt Codro, & illius generi se perpetuo prębituros, & post modum posteritati eius immemores tanti beneficij, neglectoque iureiurando id abstulerūt. Leges quas statuisti seruari iubeo, & lōge melius seruātur quā si multitudinis imperio res ageretur. Tyrannus ego nomine/ac dignitate solum a plębe differo. Vale. Solon Pisistrato salutem. Illic degere cupio: vbi communi/atque ęquali iure omnes inter se viuant. Tyrannidem non amo: sed te Tyrannorum omnium mitissimum esse fateor. Gaude.

Marginal notes: Plæbs. Populus. Hortensius. Plębiscita. Tribuni plæbis. Lacedęmonij. Ephori. Theseus. Cecrops. Codrus. Heraclidę quot ānos regnauerunt. Pisistratus. Pisistrati litterę ad Solonē. Solonis epistola ad Pisistratum.

Multa quidem incommoda Athenienses a Pisistrato tulerunt, longe tamen plura ab illius filijs, quibus tandem sublatis ad popularem statum quamprimum redierunt. Principio quidem rerum clariores viri principatum in republica tenuerunt, & quamplurima bella, terra marique fœliciter fausteque gesserunt. Atticumque imperium non modo finibus, verum auctoritate, ac gloria latius propagauerunt. Sed ambitione atque inuidia crescente indies, plebs per seditionem præualuit. Quæ dum rationem impensæ in bello pecuniæ reposcit, alios ab exercitu victores reuocat, nouos Imperatores præficit, hos damnat, illos proscribit, alios interimit. Et sic a Lacedæmonijs quorum victores fuerant, vincuntur Athenieses Lysandro duce, & ad paucorum potentiam rediguntur. Eis nanque Lacon ille callidissimus triginta ciues præfecit, qui in sæuissimos Tyrannos euaserunt. Quibus deinde Trasibuli virtute exactis, rursus ad popularem statū redierunt. Macedonum nanque reges, qui illos subegerunt solitam eis viuendi formā permiserūt. Et cassander, qui in alios violentior fuit, in Athenienses benignam exercuit potestatem. Eis nanque præfecit Demetrium Phalereum eorum conciuem, qui non modo popularem statum illęsum seruauit, verum in melius quoque redegit, editis etiam præclaris commentarijs de Atheniensium republica. Romani quoq; eos libertate donauerunt, permiseruntque vt solitis legibus vterentur.

Lacedæmonij victores ab Atheniēsibus vincūtur.
Lysander.
Trasibulus.
Cassander.
Demetrius phalereus.

Quorsum hæc tam longa Atheniensium commemoratio? Vt intelligamus Athenienses omnes ciuiles status pertulisse, tam rectos, quam etiā deprauatos, a quibus quidem vtriusque fortunæ exempla facile accipere possumus. Harum trium specierum ciuilium administrationum similitudines, & quasi formas in domibus nostris familiaribus inueniri Plato, & Aristoteles testes sunt. Nam patris indulgentia in liberos instar habet regiæ pietatis in populos quos gubernat. Vt enim pater pro filijs anxius est, nihilque vt eis ad bene beateque viuendum desit semper prospicit, vnus pro omnibus excubat, ratione cum illis agit, mauult eos emendare quam punire, sic rex etiam suis ciuibus indulget. Huius opinionis auctor Homerus iouem, quem deorum, hominumque regem inducit patrem appellat. Ex quo clare demonstrat regnum fere paternum esse imperium, viri autē & vxoris in re familiari societas similitudinē cum ea specie tenet, in qua optimates gubernant; qui pari officio parique pietate liberis prospiciunt. Et in his quæ foris sunt, pro dignitate vir præest: in his autem quæ domi, vxor. sic quoque inter optimates, robustiores militiæ: infirmiores vero rei domesticę student. Fratrum autem societas in populari gubernatione cernitur. pares enim inter se sunt, nisi quantum ætate ac virtute differunt, sic etiam similis fit transgressio. Nam quum pater filios negligit, sibi ipsi studet, sibique ipsi viuit. Tum in liberos, familiamque suam Tyrannus est. Sicuti rex cum a virtute discedit, & luxuriæ, auaritiæque se permittit. Similiter vir & vxor, si minus inter se congruunt, familiamque perosi liberos destituunt, aut sæuissime dominantur, similes fiunt paucorum potētiæ, quæ paruo admodum a Tyrannide secernitur. Fratres vero qui negligentius rem familiarem agūt, vel discordes inter se, rei domesticę imperium minoribus, aut seruis permittunt, similes sunt popularibus illis qui habenas omnes plæbi tradunt, eidemque se & alios subijciunt.

Simile.
Regnū paternū imperiū.
Viri & vxoris officia.
Simile.
Pater quando Tyrannus in filios.

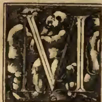
Videndum igitur erit, vt quæque harum specierum suam dignitatem seruet, nec a seipsa discedat, si laudem assequi cupit, & diuturna esse studet. Nam si secus egerit, quam primum vt corruat opus est. Veramque sententiam Xenophontis esse experietur, qui ait, omnes ciuiles societates vitio eorum ruere, qui illis præsunt. Nam si recte gubernarentur perpetuæ omnino, vel immortales etiam essent. Ipse autem Cicero a Platone, philosophiaque se didicisse ait, naturales esse ortus atque obitus rerum publicarum, vt hæc tum a principibus vel tyrannis, tum a populis tenerentur vel regibus. Sed denique vt animalia reliqua suo tempore occideret. Sed de his satis dictum sit, ne vltra Crepidam (vt dicitur) sermo noster decurrat. Cum sit propositi mei de optimo rege, ac de regni ratione tractare, & reliquos ciuiles status omittere. Et præcipue quum de ciuili societate nouem voluminibus præscripserim.

Xenophōtis sententia.

DE HIS QVI PRIMI DE REGNO SCRIPSERUNT, differentia librorum Socratis, & Dionis.

TITVLVS QVARTVS.

Qui de regno scripserunt.

VLTI Græcorum de vnius viri principatu, siue de regno scripserunt, & non modo hi quorum supra mentionem feci, verum alij complures. Nam Euphantus Olympius regem Antigonum erudiuit, & regni præcepta literis commendauit. Sic etiam strato Lampsacenus libros tres de regno ad Ptolemæū Philadelphum Aegypti regem scriptos reliquit. Horum volumina nostro tempore nusquam apparent. cum plærisque enim alijs nuper periere. Maximum quidem librorū naufragium, & omnium rerum regio illa pertulit. Irruentes enim Barbari eam igne, ferroque adeo vastarunt, vt nullum Græciæ vestigium etiam in ipsa Græcia reliquerint.

Supernatarunt tamen duo, & in Italiam emerserunt, iamque ab omnibus leguntur Isocrates, scilicet & Dio prusensis, varioque inter se argumento differunt. Fuit enim Isocrates vir & dicendi & viuendi disciplina peritissimus. Cuius ex ludo (vt ait oratorum maximus) tanquam ex equo Troiano innumeri principes exiere. Hūc Socrates & Plato, atque ex nostris Cicero & Quintilianus miris laudibus extulerunt. Hic libros duos ad Nicoclem Cypri Regem reliquit, in quorum altero præcepta regi tradit, in altero autem his qui ab eo reguntur. Hi quidem perbreues sunt, nec sine consilio quod Nicocles paucis delectaretur, vt Neoptolemus ille apud Ennium cui philosophari placebat, sed paucis lōgiora scripsit, vt arbitror, & ab aliquo delicatiore in commentarium redacta sunt, qui si vberiores essent, potuissent fortasse me ab hoc scribendi studio liberare. res enim tāta paucis absolui non potuit.

Isocrates. Dio. Cicero lib. ij. de oratore. Quintilianus ca. j. lib. x.

Dio autem præcepta regni breuiter etiam complexus est. Et vario ab Isocrate argumento nititur. Nihil enim ipse præcipit, sed Homerum ostēdere conatur, sicut omnium reliquarum disciplinarum, sic huius quoque ciuilis sapientiæ principem, & quasi architectum extitisse, vt qui in libris suis

Homerus.

suis cuncta præcepta quæ ad regẽ spectant, cõplectatur, singulisque principibus seorsum proprias quasque virtutes, ꝓpriũque decorũ impartiatur. Vlysi omnes ingenij vires tribuit, consilium, eloquentiam, dolos, artes, prudentiã, rerum peritiã, vt qui cõplures vrbes viderit, varios diuersarum gentium mores didicerit, diuersa studia calluerit, manus quoque agriculturæ admouent, sulcum aratro rectissimũ duxerit, herbas incurua falce celeriter strauerit, achilli vero animi fortitudinẽ, & corporis robur omni ex parte tradidit, & quæcunque alia quæ ad optimum quenque bellatorẽ pertinent. Cui præcipitem atque implacabilem iram veluti fortitudinis cotẽ adhibet. Et ardentissimum gloriæ studium, quasi calcar: quo sæpenumero (quum a pugna cessaret) fidibus, & cantu incendebatur, quum fortissimorũ virorum laudes caneret. Adeoque animi ardore efferebatur, vt cæteros quosque a congressu hectoris arceret, ne a viri fortissimi cæde ab aliquo fraudaretur, a quo præuentus, deinde posterior gloria esse videretur. Diomedi quidem modestiam quandam adhibet, qua timentem iram comprimeret, nemini malediceret, neque dicto, factove proteruo noceret. Ex qua etiam virtute cibi esset abstinentissimus, & vino nunquam nisi in magnis laboribus vteretur. sic singulis alijs principibus ꝓprias quasque virtutes tribuit Homerus, adeo vt cõsummato operi nihil desit, quod ad animi corporisve virtutem spectet. Hoc igitur argumento Dio opus suum perfecit, omnia Homero tradens, præter pauca quæ magno Alexandro tribuit, quem maximum omnium regum fuisse iure optimo arbitratur.

Vlysses. *Ira cos fortitũdinis.* *Diomedes.* *Alexander.*

DE STVDIIS ANTIQVORVM regum erga doctos viros.

TITVLVS QVINTVS.

ONGE facilius priscis illis seculis pręcepta quę que virtutis tradebantur, quam nostris in quibus pauci sunt, qui humanitatis studia & bonarum disciplinarum artes beneuolentia aliqua complectantur. Quotus enim quisque est qui doctos viros non negligat, ne dicam contemnat, aut odio habeat? Cuius domus nõ potius scurræ, mimo, aut adulatori, quam Poetæ, oratori, aut philosopho patet? Veteres vero contrarium faciebant. Atqui, vt omittã etiam Romanos, qui doctissimorum quorunque virorum consensu mortales omnes, virtute, gloria, atque animi præstantia excelluerunt, nonne singuli principes, ac reges eruditissimis viris delectati sunt? & cũ illis etiam summa beneuolentia, ac amicitia coniunctissimi victitarũt? Eosdem enim adhibebant in consilijs maximarum rerũ, illis auscultabant, illos obseruabãt, verebãturq;. Crœsus Lydorũ rex opulẽtissimus quũ studio ciuilis sapiẽtię flagraret & cerneret Barbaras illas nationes, quib⁹ imperabat viris clarissimis vtiq; carere, excitat⁹ Anacharsis fama, ad eum Athenas vnũ ex familiaribus suis misit, qui illũ ad se accersiret, aurumq; ei dono afferret, ad quẽ ille eiusmodi Epistolã scripsit. Anacharsis crœso bene agere. Veni in Græciam Lydorum rex, vt mores,

Pauciores quã olim ad humaniora incũbũt studia. *Docti facent despecti.* *Romani.* *Crœsus.* *Anacharsis eplã ad crœsũ*

res, instituta, disciplinasque perdiscerem. AVRO non egeo, satis mihi fuerit si doctior, meliorque ad scytas rediero. SED quia beneuolentiam tuam mirifice amplector, ad te quamprimum ire pergam. Vale.

Aurũ neglexit anacharsis

Dionysius, Aristippus.

Dionysius quoq; Syracusanus quamuis ad sæuitiam natus videretur, tamen disciplina Aristippi Cyrenaici summopere delectatus est. Et præcipue cum vir ille facetus esset, & loco, ac tempori conuenire optime calleret, iocisq;, ac salibus abũdare, quod quidẽ vel ex hoc cerni licet. TRES forma liberali, & ætate integra ancillas Dionysius ei adduci iussit, vt ex illis vnã quãcunq; vellet acciperet, tunc Aristippus tres simul abduxit asserens. PARIDI neutiquam tutum fuisse, quod vnam deam duab⁹ prætulerit. Quo quidem lepore, ac ioco voti compos factus est, & integrum munus accepit. Fuit hoc etiã Dionysio gratum, ac periucundum. Nam ab eo pecuniã aliquãdo rogabat Aristippus, tũ facete Dionysius, docuisti (inquit) sapiẽtẽ pecunia nõ egere. At ille da, inquit, postea de his differamus: quũ vero dedisset, vides ne (ait) me pecunia nõ egere? Et quũ Tyrãn⁹ his reb⁹ delectaretur, eũdẽ summis honorib⁹, ac munerib⁹ quotidie afficiebat.

Paris.

Dionysij responsum facetum.

Stilpo.

Menedem⁹.

Antigonus.

Biõ boristhenites.

Lycon.

Demetri⁹ bizantius.

Metrodorus.

Mithridates.

Stilponem quoque megarẽsem, nõne etiã summa beneuolentia complexus est Ptolemæus socer Aegyptiorum rex? sic Menedemũ Eretriensem Antigonus. idem rex mirificẽ obseruauit Bionem Boristhenitem. Et quum accepisset illum grauiter ęgrotare, & summa etiam inopia laborare, duos ex familiaribus suis ad eum visendum, ac curandum misit: iussitque vt opportuna ei omnia suppeterent. Lycon Troadensis Attalo regi gratissimus extitit, & ab illo regijs opulentijs honestatus est. Demetrius Bizantius Antiocho, & Ptolemæo perfamiliaris admodum fuit: & illorum gesta summo studio literis commendauit. Metrodorus sceptius vir dicendo periucundus, & varijs disciplinis ornatus, Mithridati maximo regi tanta beneuolentia coniunctus fuit, vt vulgo regis pater appellaretur. Platonis etiam memoriam adeo veneratus est hic rex, vt illius statuam in Academia erexerit eiusmodi titulo inscriptam. Mithridates Rhodobati filius musis Platonis imaginẽ dicauit Salomonis opus. Quot doctissimos viros dilexit Alexander? omitto Aristotelẽ, cui ab ineunte ætate a patre Philippo in disciplinam traditus extitit, ad quẽ etiam eiusmodi epistolam dedit. Philippus Aristoteli salutẽ. Scito filium mihi genitum esse, quod equidem dijs habeo gratiam, non proinde quia natus est: sed quod eũ nasci contigit diebus vitæ tuæ. Spero enim fore vt edoct⁹ abs te dignus existat, & nobis & rerum istarũ susceptione. Vale. Ipse quoque Alexander in primis dilexit Onasicratem, quem in militia secum habuit. Et res a se gestas ab eo literis mandari voluit. Anaxarchum vero maiorem in modum obseruauit. Et cum Clytum per temulentiã peremisset, factique eum vehementer adeo pœniteret, vt exclusis e cubiculo arbitris, amicisque omnibus iam de consciscenda sibi morte ageret, solum hunc philosophum veritus est, qui penetralia prorumpens, nullo familiarium id audente exclamauit. Hiccine est Alexãder ille quem vniuersus orbis admiratur, ac metuit? At ipse nunc seruilem in modum miserabiliter eiulans hominum ignominiam, legesque formidat. An ignoras iouem ita regibus statuisse, vt quicquid ageret æquum, iustumque esset? Deo optimo beneuolente temerarij militis petulantiam & temulentam verborum licentiam vltus es. Sciant

Plato.

Philippi ep̃la ad alexandrũ

Onasicrates.

Alexãdrum grauiter pœnituit cædis clyti.

omnes

omnes te Regem esse, neutiquã maledictis ac probris incessendum. Pugnent in hostes milites tui ferro, non autem in te linguæ procacitate.

His & similib' rationibus ac verbis vsus Anaxarchus Regis animum mœrore affectum leniuit, mentisque compotem reddidit, & a præcipiti consilio reuocauit. Quanti quoque Diogenem Cynicum fecerit, vel ex hoc intelligere possumus. Serio enim dicebat, Diogenes esse vellem, nisi Alexander essem, quasi se vnum ex omnibus mortalibus præferret, Diogenem autem secũdum faceret. Tanto etiam studio Homeri Iliadẽ amauit, vt eam rei militaris viaticum appellaret, et eandẽ dormiens sub puluino cum pugione teneret. PARES enim gratias Aristoteli magistro, & Philippo patri se debere dicebat, vt qui ab hoc viuendi causam, ab illo autem bene viuendi rationem accepisset. Qua quidem sententia facile intelligere possumus quanti Alexander fecerit sapientię studium, morũque documenta, & contemplationem etiam diuinarum humanarumque rerũ. Pro qua quidem non minus ambitiosus fuit, quam pro imperio totius orbis terrarum. Nam quum accepisset Aristotelem vulgasse occultiora quædã illum per Epistolam his verbis obiurgauit. Alexãder Aristoteli salutẽ. Quod speculatiuas edidisti disciplinas id nequaquam mihi acceptum est, nec me Hercule recte egisti. Eam enim rem qua cæteris præstabam, iam omnibus dedisti esse communem: malueram equidem singulari disciplina, quam ingenti potentia cæteros anteire. Admiratus est etiam Xenocratis ingenium, cui quinquaginta talenta dono misit certior fact', illum præ angustia rei familiaris vix operam studijs sapientię indulgere posse.

Diogenes. Diogenes esse vellẽ, nisi alexãder essẽ. Homerus. Alexãdri epistola ad Aristotelem. Xenocrates.

Archelaus Macedonum rex Euripidem tragicum tanta beneuolentia cõplexus est, vt eidem cõsilia omnia crederet, & sæpenumero eũ ad cœnam vocaret. Quã quidem in multam noctem delectatus poetæ suaui sermone protrahebat. qua ex re accidit, vt cum illius ęmuli atque obtrectatores liuore & inuidia exarsissent, redeuntem aliquando illum nocte intempesta a regis conuiuio, insidijs exeeperint, ferocissimisque canibus eum lacerandum prębuerint. Cuius interitum adeo moleste tulit Archelaus, vt suprema illius non modo magno funeris sumptu prosequutus fuerit, verũ crinẽ tonsus regiam faciem deformauerit, animique mœrorem corporis squalore cunctis indicauerit: nec ante pristinum habitum recipere voluit, quam interempti poetę manes inimicorum sanguine parẽtauerit.

Archelaus.

Doctos etiam viros complures honore ac muneribus affecit Artuades Armeniorum rex celeberrimus, & vsque adeo illorum opera Gręcis literis eruditus euasit, vt tragœdias scripserit, orationes plurimas ediderit, & historias etiam magna cũ laude cõposuerit. Quinetiã oratores, poetas, philosophosque cõplures ex Elladia magno impendio aduocauit, vt eos secũ comites haberet. Cumque illis spretis barbaris familiarissime victitaret, Imperatores Romanos consulto pretereo, qui doctissimi pene omnes extitere, & eruditos quosque, gloria, dignitate, ac muneribus affecerunt.

Artuades.

Priorem Aphricanum neutiquã silentio pretereũdum esse duco. Qui quinti Ennij poetę statuam sepulchro suo collocari iussit, vt posteri perpetuo cernerent quanti fecerit tertię terrarum orbis partis victor Poetam illum qui primus apud latinos Heroicum carmen scripsit, & gesta Romani populi celebrauit. Malo tamen hoc loco regum exemplis vti, quãdo de

Aphricanus minor

regno præcipue scripturus sim, quamuis singuli Romani principes pro regibus habendi sint, vt qui etiam regibus ipsis imperauerint.

Cyneas. Pyrrhus. Euripides. Omnia conficit oratio. Dictũ Pyrrhi de Cynea

¶ Sed hoc demum concludendum censeo optimos regum, ac principum comites esse doctos ac sapientes viros, qui & consilio & auctoritate adiuuant, & regiam dignitatem illustrant. Testis sit mihi Cyneas Thessalus vir dicendo grauis ac suauis, vt Demosthenis auditorem plane cognoscas. Hunc Pyrrhus Epirotarum rex magno in honore habuit: & eo oratore ad complures ciuitates vsus est qui eas adeo in Pyrrhi voluntatem pellexit, vt veram Euripidis sententiã esse ostenderet, qui ait. Omnia conficit oratio, quæ etiã hostile ferrũ afficere nequiret. Atqui Pyrrhus ipse dicere solebat plures a Cynea oratione vrbes quam a se armis expugnatas esse.

DE DILIGENTIA REGIS IN deligendis oratoribus.

TITVLVS SEXTVS.

MAGNAM principes diligentiam in legatis oratoribusque deligendis adhibere debent, & cogitare in primis illos maiestatem ac dignitatem eorum, a quibus mittuntur pręseferre, & mentem atque animum eorũdem exprimere eos debere. Vetus enim ac scita sententia illa habetur, qua quidem dicitur, quales oratores videris, tales eos a quibus missi fuerũt expecta. Romani veteres Legatos de pace agẽda Caduceatores appellabant. Erat enim Caduceus Mercurij virga, per quam ostendebatur deus ille medius, sequesterque belli, pacisve inter colluctantes esse.

Legati. Caduceatores. Caduceus. Mercurius. Oratores. Fecialis.

¶ Ad hanc similitudinem oratores de pace virgam in manu gestabant, per quam sancti, intacti, inuiolabiles etiam ab hostibus ipsis habebantur. Legatum autem de bello Fecialem dicebant, qui bellum peractis sacris, iubente populo, ex sacerdotali iure indicebat. Hinc autem indifferenter legati, siue oratores dicuntur missi de quacunque re agenda. Et certe magnum subeunt onus legati, virique excellentes esse debent, & ætate ac virtute probati. Quod quidem optime intellexisse videntur Athenienses, & præcipue quum tres illos clarissimos philosophos Romam miserunt impetratum, vt multa eis remitteretur quinquaginta Talentorum, quibus damnati fuerant propter vastationem Oropę: hi fuerunt Carneades Academicus, Diogenes Stoicus, & Critolaus Peripateticus. Qui singuli seorsum in Senatu loquuti sunt varia dicendi figura quæ ἰσχνῶς Græce dicitur. Nam Carneades violenta, Diogenes scita, Critolaus modesta oratione vsus est. Exemplo Homeri qui Vlyssem vberi, Menelaum gracili, Nestorem vero moderata oratione dicentes inducit illis oratoribus in Senatu magna laude sine interprete responsum attulit Cecilius Senator. Fuitque omnibus admirationi quod cuiusque eorum dicendi formam expresserit, non modo doctrina & eloquentia, sed vultu ac corporis gestu. Magno sæpenumero acumine ingenij, magnaque calliditate ac versutia oratoribus opus est, vt Quinto Mutio Sceuolę cõtigit, cui Legato a Senatu ad Carthagi-

Atheniẽses. Carneades. Diogenes & Critolaus Atheniensiũ legati. Vlysses. Menelaus. Nestor. Cecilius. Sceuola.

Carthaginenses misso duæ Tesseræ Punico ingenio oblatæ sunt,in quatũ vna pacis signum inscriptũ erat:in altera autem belli eiusque arbitrio permissum est,vtram vellet referret. Ille autem vtranque sustulit:& ait Carthaginenses petere debere vtram mallent accipere. Et sic astuto consilio calumniam euasit:declarauitque Romanos potẽtiores digniores que Carthaginensibus esse. Cnęus quoque Pompilius ad Antiochum Syrię Regem orator a Senatu populoque Romano missus,vt bello quo Prolemęũ lacessebat abstineret(infestabat enim Alexandriam Regis Ptolemęi regnum)Qui cum ad eum venisset & dextram tabellasque porrexisset,inuicem ei suam porrigere noluit. Sed acceptas literas vt legit Antiochus, dixit se cum amicis colloquuturum. Indignatus Pompilius virga quam manu gerebat,circulum fecit:quo inclusum Regem,non prius inde exire permisit quam Senatui responsum daret,pacemne,an bellum cum Romanis vellet. Hæc quidem asperitas adeo Regis animum fregit,vt se obsequuturum Senatui responderet,magnam laudem assequutus est Xenocrates Calcedonius qui ab Atheniensibus legatus missus est ad Antipatrũ,captiuos omnes,quos in bello Lamiaco ceperat dono impetrauit,quos ne precio redemptos,vt redderet exorari potuerat.

Tesseræ duæ sceuolę a Carthaginensibus oblatæ.

Cnęus Pompilius.

Vale. Maxi. lib.vj. de gra uiter dictis & factis.

Xenocrates.

Antipater.

¶Oratores sancti de iuregentium habebantur. Proinde intacti,inuiolatique ab omnibus esse debenr. Lartes Tolomnius Veientum Rex,quatuor populi Romani Legatos fidenis interemit,quorum statuas ad suam vsque ætatem pro rostris extitisse Cicero in Antonium refert. hi fuere quatuor, videlicet Tullius Cliuius,Luscius Roscius,Spurius Antio,& Caius Fulcinius qui vitam pro patria amiserunt:quam deinde populus Romanus famæ diuturnitate eis instaurauit,vt perpetuum virtutis exemplum posteris præberent,quinetiam illorum mortem neutiquam inultam esse permiserunt. Fidenates enim qui manus legatorũ cæde polluerant,condignas dederunt pœnas victi primo,cæsique magna ex parte ab exercitu Romano fuerunt:deinde omnes qui obsidioni subtracti sunt,sub corona venierunt. Vrbs quoque ipsa prædę,direptioni,ignique exposita est.

Oratores sctĩ

Lartis Tolõnij sæuitia in Romanorũ legatos.

Cicero Philippica nona in principio.

Fidenates sæuitiæ in legatos Romanorum.

¶Corinthus vero Achaiæ vrbs opulẽtissima,& Asiaticis Italisque mercatoribus opportuna ex Senatusconsulto a L. Mummio euersa est,nullam aliam ob causam,nisi quod in ea Romani oratores ab Achæis violati fuerant. Eius vrbis iniurias miseratus Polybius,multa indigna atque impia se vidisse testatur. Signa complura illinc detulit Mummius,quæ lucullo dono dedit. Eadem ille cũ fortunæ ædem statuisset,illic consecrauit,ex quibus maiorem laudem Mummius quam Lucullus tulit.

Corinthus.

L. Mũmius.

¶Quinetiam L. Minutius,& L. Manlius,quod Carthaginensium legatos pulsauisse dicerẽtur,volẽte populo Romano iussu Marci Claudij Pretoris vrbani per Feciales traditi sunt Legatis,& Carthaginẽ ad suppliciũ missi.

L. Minutius.

L. Manlius.

¶Bellum etiam Illiricis,quia Legatos Romanorum qui ad se missi fuerant,occiderant,indictum fuit. quo subacti cum magna suorũ cæde in ditionem populi Romani venerunt.

¶Fuerũt autem oratores qui ab eis cæsi sunt,Publius iunius,& Titus Coruncanius,quos Tensa regina quæ eis tunc imperabat,interimi iussit cum illorum verba minus patienter ferre posset:illis quoque Legatis (quoniam pro republica ceciderunt)Statuæ a populo Romano in foro positæ sunt.

P. Iunius.

T. Coruncanius.

Tẽsa regina.

vt ereptæ vitæ breuitas,diuturnitate famæ,ac gloriæ compenſaretur.

ABSTINENTES vt ſint oratores omnino opus eſt,ne munes ribus corrupti in alienam ſententiam abducantur. quod crimen præuarica tioni ſimile admodū habetur,& oratores ipſos ſuſpectos reddit eis,a qui= bus miſſi ſunt. Romanorum legati,qui in Aegyptum ad Ptolemæum ve= nerunt,regia omnia munera ſpreuerūt. Hoc cum animaduerteret rex eoſ= dem ad cœnam inuitatos aureis coronis inter epulas coronari iuſsit. Tule runt illi coronas honoris gratia æquo animo:verum poſtridie eius diei eaſ= dem regijs imaginibus,quas in Iouis templo ſuſpexerāt impoſuerunt,ne quid regij muneris anteuertere velle viderentur.

Legati Romani.

Cōtinētię ſtudeant legati. Perſarum legati.

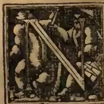
Continentiæ etiam virtute vt fulgeant oratores,expedit,ne id in eos agatur quod in Perſarum legatos egit Alexander Amyntæ Macedonum regis filius,qui cum cerneret illos a patre inuitatos ad cœnam,inſolentius ſe gerere in regias coniuges ac filias,e cōuiuio illas euocauit. pollicitus ve= nuſtiores,cultioreſque ſe confeſtim eaſdem eſſe reducturum. Atqui e ve= ſtigio mutato habitu,iuuenes ſupponit,ferro clanculum accinctos,& vt le= gatorum petulantiam coercerent iubet. legati opinantes illas concinnio= res conuiuio redditas eſſe,licentius multo inſanire pergunt: iuuenes vero turpitudinem non ferentes diſtrictis gladijs legatos trucidant. Megabizus Perſarum præfectus rem indigne admodum ferens,Bubarim cum exerci tu,vt iniuriam vlciſceretur,mittit. Ille re diligenter cognita,dixit oratores iure cæſos fuiſſe. Et non modo ab omni iniuria in Macedonas abſtinuit, verum amicitiam cum Amynta rege contraxit,& eam affinitate firma= uit. quippe qui illius filiam vxorem duxerit,& per illam quidem neceſsi= tudinem Amyntam regem,& eius filium Alexandrum Perſarum Regi perpetuo commendauit. Sed hæc de oratoribus,legatiſve dixiſſe ſatis ſit. In eos nanque minus caute incidimus,& exemplorum ſuauitas nos for= taſſe nimium diu retinuit. Nunc autē ſermo noſter ad diuerticulum,vnde digreſsi ſumus redeat.

Megabizus. Bubaris.

Amyntas.

RATIO BENE VIVENDI QVAE AD FOELI- citatem ducit,vter aptior ad bene beateque viuendum,rex an priuatus ciuis.

TITVLVS SEPTIMVS.

ATVRA homines nec bonos nec malos gi= gnit,aptos tamen ad bonum,procliues autē ad ma= lum reddit. Hoc ratio ſuadet,ingenium oſtendit, experientia edocet. Et Ariſtoteles ex veteris Aca= demiæ documentis teſtatur. INSERIT qui= dem in nobis natura ipſa igniculos quoſdam cœle= ſtes:& ſemina quædam virtutum,quæ ſi adoleue= rint,quamprimum in optimam frugem euadunt,vt ait Plato. Ex illis enim naſcitur bene agendi,recteque viuendi ratio,quæ omnes turbidos affectus comprimit,potentias diſponit,habitus autem cō firmat. Hæc ſemita nos ad fœlicitatem ducit,quæ per ſeſe expetenda eſt, omnia nobis ſuppetit,nulliuſque rei indiget. Ad quā actiones, cogitatio= neſque

nesque nostras oẽs dirigere debemus. ANIMI quidem continuata actio secundũ virtutem summum hominis bonum esse videtur. Hęc est enim vera fœlicitas, hoc etiã illud est quod diuinum bonũ a cõpluribus philosophis nũcupatur. Actiones enim secundũ virtutẽ duces nobis sunt, & effectrices fœlicitatis. Contrarię autem nos in miseriam, mœronisque barathrum precipitant. SED queri plerũque solet, vter aptior sit ad bene, honesteque viuendum priuatusve ciuis, an ille, qui cũ imperio est. Et certe multa cõmoda esse videntur ei, qui priuatã vitã agit. IN PRImis priuatus ille min⁹ luxurię indulgere potest. minus delitiis defluit. minusque ocio abundat. vrget enim res familiaris ꝓ victu, vestituque vt laboret op⁹ est, parentes, liberos, familiãque vt alat expedit: quę quidẽ res ĩdustria labore, vigilia, parsimoniaque indiget, & continua animi anxietate. Quibus rebus quicunque animo intentus est, voluptatum, libidinum, illecebrarum, deliciarumque obliuiscitur. Cogitur prætereа legibus, iudiciĩsque parere, quibus libidines, cupiditates, nequitiæ immoderatæque voluptates coercentur. Adsunt quoque familiares atque domestici obiurgatores, affines, cõsanguinei, necessarij, vicini, liberiores amici, qui priuatũ illũ ratiõe, iurgiis, conuitiis minis, cõtumeliisque adeo vexant, vt vix eũ male agere sinant. Accedunt preceptores, & magistri, qui liberiore licentia eum erudiunt, & non modo verbis: sed verberibus etiam in illum sęuiũt, vtque mo nitis obtemperet, omnino compellunt. Quocirca priuatus ille facilius eruditur, doctiorque euadit, Nãque vt (præclare Aristoteles ait) Aspectus a continenti aere lumen accipit, animus autẽ a liberalibus disciplinis. Hinc sententia illa Socratis manare videtur, qui asserit, vitio aliquo immergatur, quo veluti mancipium in seruitutem turpiter trahatur. Ordinatio pręterea ciuilis, quod quidẽ ius vno verbo appellamus, & vniuersalis illa speculatio πολιτεια Gręcis dicta lõge magis priuatos ciues, quã reges, ac principes compellit. His igitur adiumentis magna ex parte destituti esse videntur, qui ad imperii spem alũtur, qui ve ipsi imperant, nam solutiores sunt nemini obtemperant, delitiis profluunt, ocio merguntur, nihilo indigent, nullo nisi voluptario labore insudãt, nullæ leges eos coercent, nullę morũ disciplinę, nullę ciuiles institutiones, nullę familiares obiurgationes, nulla amicorum monita, nulla præceptorum, aut sæuiorum documenta. Sed passim soluti exultant, veluti effrenes equi sine habena, aut sessore. Quinetiam sectatores quamprimum complurimos habent, qui gratiam illorũ turpibus obsequiis mercantur, optatas voluptates, atque illecebras omni studio, omnique diligẽtia eis conciliant. Et scelere cuiuscũque generis pro bonis, atque honestis suadẽt, quibus ex rebus & illi deteriores fiunt, & totã ciuitatem inficiunt. Principium quidem exempla facile omnes sequũtur. VNDE verũ esse cernimus quod a Platone, Socrateque dicitur, principes longe magis exẽplo quam culpa peccare. Qua enim via vitia vberius in populum exeunt, & in omnium mentes irrepunt quã publica, vbi maiorum exempla cernuntur? TVTISSIMO clypeo tegitur ille, qui se maiorum vestigia terere ostẽdit. PESSIMI quoque homines recte omnia se agere dicunt, quęcunque per imitationem principum agunt.

Priuatorũ luxuriã cohibẽtia.

Aristoteles.

Socrates.

Principum licentia.

Principes grauius peccant exẽplo quam culpa.

¶ Pręterea in tanto fastu, tanta potentia, tantaque maiestate, cõstituti, vix ęquo animo a maioribus, minusque dignis moneri, emẽdari obiurgarique patiuntur

patiũtur. Perpauci enim sunt, qui ad principũ, regũque aures liberũ aditũ habeant. Et hi quidẽ nulla libertate loquendi vtuntur: sed obsequendo, adulandoque eblandiuntur, vera mendacijs concinant, laudant turpia, & pro egregijs haberi affirmant, seuera odiosa esse omnibus dicunt, nequiora autem, leuioraque, iucunda. Sicque assentando, simulando, dissimulandoque principum aures permulcẽt, & tali aucupio se tuentur, his illecebris blanditijsque illecti ab ineunte ætate illi omnia, quę agunt sibi licere existimant Qua persuasione nihil infœlicius esse potest. Miser quidem ille habendus est, qui ex voluptate viuit, & quęcũque agit sibi indulget. ¶ Eiusmodi rationibus plærique inducti priuatam optimi viri vitam tutiorem, præstantioremque esse putant. Et longe ad bene beateque viuendum aptiorẽ, quã eius viri, qui talibus delitiis a primis incunabulis educatus imperiũ gerit. Quęquidem ambiguitas sic simpliciter enuntiata non difficilẽ solutionẽ habet. QVIS enim adeo est hebetis, atque ambitiosi ingenii, qui nõ malit se similem esse Soloni legumlatori sanctissimo, atque innocentissimo, quam pisistrato tyranno impio, atque nequissimo. Aut quis non velit potius similis esse Socrati, quam Chritię? Aut bruto, quam Tarquinio? Ille enim libertatem constituit. Hic autẽ romanorum regno impietate, ac scelere comparato non regio more, sed tyrãnica libidine, ac sæuitia abutebatur. Age vero brutum numę Pompilio confer. Tunc regiam dignitatẽ priuatę vitæ quis non antetulerit? Quãuis ipse Numa anceps fuerit, priuatãne vitam, an regiam agere velet. Nam ad oratores, quos ad eum miserant romani, & Sabini qui tum in vnum cõuenerant, delegerantque illum regẽ & in vrbem vocabant rogabantque vt regnum acciperet. Eiusmodi responsum attulit. OMNIS quidem mutatio vitę periculosa est, verum illum, cui rerum necessariarum nihil deest, & qui quęrele neutiquã obnoxius habetur, nihil aliud, nisi amentia a consuetis studiis trãsfert, vt certa pro incertis relinquat. Romulum diuina soboles regno dignum fecit. mihi autẽ genus mortale est. Ille marte genitus, vos bellatores optimos educauit, ardentis animi, & robusti corporis rege vobis opus est. Ego autem pacis studiosus, religionem rectaque iudicia sequor. His et eiusmodi sententijs regno se abdicabat adeo, vt vix multis oratorum precibus, & necessariorum lachrymis exorari potuerit, vt regias habenas vltro sibi traditas moderari vellet, Sed postquam illas accepit, tãta virtute præfuit, vt eo regnante, neque bellum, neque seditio, neque tumultus Romæ vllus extiterit.

¶ Nullæ præterea inimicitiæ, nullæque insidiæ aduersus eũ regnandi causa, vt adsolet, fuisse dicantur. Atqui populum Romanum iustitia, & modestia sua ad mansuetudinem, ac pacis studium transtulit, & ad vitę comitatem. Numæ enim tempore Iani templum tres & quadraginta iuges annos, quibus regnauit, clausum mãsit. Agriculturam quidem quasi pacis & ocii effectricem magis, quã diuitiarum ac voluptatum ministram amauit metum religionis omnibus persuasit. Cultũ deorum instituit. Sacra ac cerimonias ordinauit, dies discreuit, vt essent sacri, in quibus diuina tantum curarentur. Negociosi vero quibus humana. Annum certo dierum numero præscripsit. Et ciuitatem optimis legibus firmauit.

¶ Dicendum igitur erit priuatos viros optimos, & virtute præstantes, qui suis rebus contenti, aliena non appetunt, suisque fructibus alantur, alienis non egeant

Mendacii & adulationis gymnasiũ est aula pricipũ.

Socrates, Chritias. Tarquinius. Brutus. Numa Pompilius.

Numę Põpilii responsum ad romanorũ legatos.

Iani templũ.

Sacra dies. Negociosi dies

non egeāt. Deterrimis principibus qui omnia iniuste agant, aliena rapiāt luxuria, libidine, auaritia, sæuitiaque insultēt lōge præferēdos esse. Optimo autem regi, principi ve nulla ex parte conferri posse, non magis, quā si humana diuinis comparare vellemus. Singuli enim scriptores fatentur ex omnibus humanis bonis nihil præstantius regno, nihil admirabilius, nihil denique maiore reuerentia dignius. Et certe regnandi munus diuinitus mortalibus tributum est, vt Homerus asserit, & Isocrates testatur. vt similitudo quædā diuinę celsitudinis in terris cerneretur.

Persæ suos reges venerantur vt deos.

¶ Persæ reges suos inter deos colunt. Maiestatē enim imperii salutis tutelam esse opinantur. Sācitas quidem regum augusta est, vt Iulius Cęsar in oratione quam habuit in funere amicæ suæ cēsuit, & inter mortales omnes plurimū semper polluit. Quinetiam Hesiodus, qui de diuina sobole fabulatur, magnanimos, atque optimos reges cum diis enumerat. Hisque exemplo terrenę potestatis, si bene se gesserint, etiam in cęlo regendi res humanas officium assignat, deos ex hominibus habitos prisci latinorū Indigetes appellant, quasi inter deos agentes. Athenienses vero διοσκορους id est iouis filios dicunt. Et hoc nomine Castorem, & Pollucem honoris gratia venerātur. Sed eosdem etiam επιστηποντες cognomēto vocant, quod nautas in periculis, ac tempestatibus saluos, incolumesque reddant. HIS etiam inter mortales, qui iuste regnauerunt pręmium ac merces maxima est honor, gloria, & perpetua fama, qua a populis in omni æuo afficiuntur, quę (vt Hesiodus ait) diuina est futura, nunquā perit, nunquam occidit nunquam omnino perimitur, iniusti autē reges sæuissimique Tyranni in eorum vita omnibus odio sunt, post interitum vero a posteris perpetuę exerationi habētur. Et diuersis pœnis, ac cruciatib⁹ apud inferos torquētur, vt aiūt Tragici poetæ. Et perpetua viuis ignominia, ifamiaque notātur,

Indigetes.

Castor & Pollux dij tutelares.

¶ OPTIMI regis, & deterrimi Tyranni exemplum in eadem familia quōdam extitit Artaxerxes Persarum rex, duos & sexaginta annos regnauit, cum duos & triginta annos natus a patre relictum regnum accepisset. Mansuetudinis vero, comitatis, & clementiæ laudē super omnes alios reges effecutus est, quam summopere post obitū auxit, celebrioreque reddidit, filius eius Ocus, qui eidē in regno successit. Patris enim virtutes omni vitiorum scelere adæquauit. Nam sęuitia, immanitate, perfidia, libidineque tyrannos teterrimos superauit. Veramque sententiā Dionysiodori Trezeni esse docuit, qui ait. QVIS patrem laudabit, nisi improbus filius? Quasi laudem optimi parentis longe magis homines celebrent, cum turpem, ac degenerem filium vituperant.

Artaxerxes.

Ocus.

Dionysiodor

DE IMBECILLITATE HVMANAE CONDItionis, de mente a deo homini data,

TITVLVS OCTAVVS.

Silenus.

SILENVS, QVEM BACCHI ALVmnū vetustissimi fuisse fabulātur, Poeta fuit, & mysteria liberi patris, quę Orgia vocantur, et diuinos cantus quos hymnos appellant, versibus, ac fidibus cecinit. is aliquando per regionem, quę meonia primo ab antiquissimo rege Meone, deinde ab accolis Phrygia nūcupata est, iter

losophos, qui de contemptu humanæ vitæ scripserint. Et duriores alios, qui mortem compluribus persuaserint. Nã præter hæc incommoda quę multa quidem sunt, affectus complurimos natura turbidos admodum homini dedit, quorum magna ex parte belug ipsę expertes sunt, in solo homine luctus cernitur, & luxuria, libidoque multiformis, & omni etiam tẽpore, sic ambitio, cupiditas superstitio, futurorum cura, innumerabiliaque alia, quę quidem longum esset in præsentia percensere.

Aialiũ solus homo luget.

Sol' homo in sibi similẽ sæuit.

Ex Macrobio l. j. de sõnio scipionis.

Sed hoc vnum nequaquam omittendum censeo, reliqua animalia tutissime, quieteque degunt in suo genere, congregantur simul, contrarias vires communi impetu propulsant, non dimicant inter se leones, non pardi, non vrsi, non lupi, non serpentes. At vero homini plura ac maiora ab homine ipso imminent mala, quam a reliquis animantibus. Atqui deus optimus maximus qui prima rerum omnium est causa, & princeps eorum quę sunt, quæque esse videntur, soli homini, præter cætera animalia, vt illum a naturæ detrimentis mundique periculis muniret, mentem dedit sibi ipsi similem, quæ cum creatorem, patremq; suum respicit, & a corporis contagione recedit, plenam perfectamq; similitudinẽ auctoris sui seruat. hinc ratio manat, quæ gerendorum ordinem obseruat, causamque subnectit, vt quid quo loco facias, aut dicas, intelligas.

Homini mẽtẽ deus sibi similẽ dedit.

Augustin' de ciui. dei lib. viij. cap. v. ad finem contra sentit.

Hanc mentem veteres, qui latine optime loquuti sunt, animum appellarunt, vt esset diuinus ille spiritus in nobis: quo quidem intelligimus, & sapimus quiq; ab omni concretione mortali est alienus, & vt deus mundum, sic ille regit, ac gubernat hominem. Animam autem vocabant Prisci spiritum: quo viuimus, crescimus, & sentimus, quæ communia nobis cũ multis etiam animantibus sunt. Proinde senior Cato ille, cui castior antiquiorum ætas Censorij nomen ab emendatis moribus dedit, dicere solebat animam sui ideo datam esse, ne putresceret pecus illud ignauissimum, cui quidem in luto volutari sic est requies, vt homini calida aqua lauari, vt eleganter ait Varro. Sed hæc duo nomina confuse inter se iuniores vsurpant, & frequentius pro animo animam ponunt, cum proprie loquẽdo longe diuinior sit animus quam anima. hæc enim corporeo carceri addicta est, ille autem purior nulli corporis custodiæ subijcitur. A puro quidem animo sine corporea ope insunt nobis cogitationes, rectę intelligentię, agnitiones, consilia, terrenarum rerum ratio, cœlestium contemplatio, pręsagitio futurorum, & his similia. At perturbationes ipsæ, turbidique omnes motus a coniunctione corporis animati nobis accidunt, qui nisi ab animo regantur, nos similes brutis animalibus esse faciunt, hoc diuino animi munere affectus homo, iure optimo principatum orbis terrę sibi vẽdicat, & dominum, domitoremque omnium animalium se esse iactat, patiturque etiam se paruum mundum vocari, cum ad similitudinem dei mundum regentis ipse etiam corpus regat.

Animus.

Anima.

Cato Cẽsori'

Varro ca. iiij. lib. ij. Rei rusticæ.

Animus & anima.

Ἀνθρωπος.

μικρόκοσμος.

MENS OMNIA SVPPETIT HOMINI QVAE PER NATVRAM EI DESVNT.

TITVLVS NONVS.

A omnia quę dixi per naturam homini deesse, suppetit ratio ipsa, & admiranda docilitas. Quæ siue sit Platonica illa reminiscentia, siue memoria ex præexistente cognitione, vt aiunt Peripatetici, siue vtranque naturam sapiat vt partem eorum, quæ scimus, reminiscentia diuinorum, partem vero disciplina nobis tradat, vt ex Pythagoricis symbolis colligere possumus. nihil enim laboro. Res profecto admiranda est, adeo, vt nihil maius, aut diuinius dici, aut excogitari possit. Nonne magnum tibi atque admirabile videtur, infantem anniculum, aut bimulum, aut ad summum trimulum blesa adhuc lingua vernaculo sermone conari, & materna verba qua diligentia per ætatem potest imitari, adeo vt paruo temporis curriculo innumerabilia vocabula discat, plenum, perfectumque sermonem hauriat? Cum vero septimum agit annum, tunc enim tempestiue literis imbuitur, vt ait Hesiodus, ad studia bonarum artium sese erigit, & quantumque disciplinam facile perdiscit, fitque quamprimum vir, & ratione, & oratione nititur æqualibus omnibus suis præstare, hoc diuinum rationis munus adeo hominem extulit, vt humanarum, diuinarumq; rerum eum capacem, compotemq; reddiderit. Cui non satis fuerit, se, suosq; alere aut educare, verū archana naturæ indagauerit, abscon ditas rerum causas perquisiuerit, terræ viscera effoderit, aurum, argentum, & alia metalla eruerit. Cœlum cogitatione, ac mente penetrauerit, abditaque omnia scrutatus, mortales etiam alios docuerit. Hic est ille Prometheus Iapeti filius, quem ignem cœlicolis ferula subtraxisse, & mortalibus tradidisse poetæ fabulantur. Fuit enim primus (vt quibusdam Græcorum placet) qui Astronomiam docuit, vel Atlas Libys filius, quem Diodorus Siculus refert primū sphæram inuenisse, multis seculis ante Archimenidem Syracusanum, qui eam deinde perfectiorem reddidit. Atlantem cœlum humeris sustinere faciunt, vt ostēdant primum illum Astronomiam docuisse. Et Herculem onus subire, quod illius discipulus fuerit, & fesso, ac senescenti magistro successerit. Sed huius artis antiquiora præcepta ab Aegyptijs sacerdotib⁹ tradita fuisse multi authores sūt. Cicero alijs omnibus Phœnices in hac disciplina antiquitate præfert. Sed Plato hanc cognitionem priscis Græcorum tradere videtur vbi in Cratillo ait, Solem, Lunam, Stellas, ac cœlum veteres Græci primi deos putauerunt. Et cum cernerent illos currere θεοὺς appellarunt. θεῖν nanque currere significat, inde tractum est, vt θεὸς Deus diceretur, nomenque latinum huic ductum esse plerisque visum est: sunt tamen qui Deum a timore dici putent. Est enim δέος timor, quando dei potentia omnibus formidini esse debeat, sed quicunque fuerit qui hanc cognitionem hominibus tradidit certe diuinus potius, quam mortalis haberi potest.

Annus puero rū septim⁹ literarū tyrocinio aptus.

Prometheus. Iapetus.

Atlas. Plini⁹ ca. lvi. li. vij. & cap. viij. lib. ij. Diodo. li. iiij. Hercules. Phœnices.

Deus.

❧ Omitto inuentionem literarum, quæquidem præter omnes alias admiranda est. Pauculis enim notis vniuersum hominum sermonē complecti videmus, per quas memorię mādarentur doctrinę, ac disciplinę omnes quæ sine his ieiunę omnino essent, mutę pene, atq; elingues, & parua temporis diuturnitate, propter varios fortunæ casus, interirent. Omitto etiam aliarum artium inuentores, quos tāti Aegyptij & Phœnices æstimarunt,

Aegyptij. Phœnices.

vt eos qui vitam humanam re aliqua inuenta excoluerunt, communes hominum patronos ac benefactores esse putarent. Et eosdem quasi deos venerarentur, statuis, simulachris, templis, aedibus, delubrisq; decorarent, eorum quoq; nomina inter praesentissima numina referrent. Nonne liber pater, quod emere ac vendere docuerit, & vinum vsui mortalium tribuerit, Diadema regium gestamen, ac triumphum in honorem fortissimorũ ducum, imperatorumve inuenerit, deus habitus est? Et Ceres dea, quoniã frumentum glande vescentibus dederit, & pinsere, molere, ac pultem, panemque facere docuerit. Aeolus quoque Thellenis filius, qui rationẽ vtilitatemq; ventorum monstrauit, vnde nauigandi vsus fluxit, ex quo multa communis vitae cõmoda manauerunt, in numen relatus est. Sic amalphis honores meruit, qui magnetis vsum prim⁹ nauigãtes edocuit. Ante enim siquidem ad syderum obseruationem cursum dirigebant, fallebanturque saepenumero siue nubilo, obscuroque coelo, siue montium expositione.

Liber pater cur deus habitus est. Emere & vẽdere liber pater docuit. Ceres. Aeol⁹ Thellenis, al's Heleni teste Bocacio fili⁹, plęrique Iouis filium credũt. Amalphis.

❧ Quanta laude dignus existimatus est ille, qui primus domos aedificauit Athenis, antea (vt aiunt) specus, & tuguria erant pro domibus, verum Doxius Coelij filius, exemplo sumpto ab hyrundinum nidis, Lutearum aedium inuentor fuit, qua ex re diuinas meruit laudes. Chiron quoque Saturni, & Phillires filius, qui herbarum medicamenta ostendit, diuinus habitus est. Et Aristheus Atheniensis propter olei, mellisque documentum, sicut & Triptolemus, quod bouem primus aratro subegerit. Bellorophon vero hominem equo vehi docuerit, & ex equo certare Thessali qui Centauri dicti sunt.

Doxi⁹ Coelij filius Luteas domos prim⁹ aedificauit. Pli. ca. lvj. lib. vij. Chiron. Aristheus. ❧ Triptolem⁹. Bellorophon Centauri.

❧ His igitur relictis, ne nimius fortasse videar, concludendum erit, mentem ac rationem homini a deo datam omnia suppetere quae per naturam ei deesse videbantur. NAM cum eadem recte officio suo fungitur, libidinem coercet, iracundiam cõprimit, voluptatẽ respuit, cupiditatẽ sedat, & alias omnes animi perturbationes freno rationis subigit. Tunc virtutem ipsam effert, secundum eam agit, & ab ea nusquam discedit. cuius habitu atque actu nihil homini deesse potest, quod ad bene beateque viuendum pertineat. Atqui vt Plotinus Platonicus ostendit, duo praecipue praestat in mundo deus, vnum quo mundum instituit, alterum quo illum gubernat. Haec eadem duo animus in corpore nostro efficit. nam beneficio ac virtute animi corpus formatur, & sic ab eodem etiam gubernatur. Hic rationem homini tradit quae dirigit eum ad optimum finem, id est, ad actionem secundum virtutem. Agere enim honesta & laudabilia (vt Aristoteles ait) ex his rebus est quae propter sese expetuntur, in quibus humana foelicitas esse cernitur, quaequidem humanarum rerum est finis, & ad quam actiones omnes nostrae dirigantur oportet. Foelicitas enim per se ipsam perfecta est, & nihilo indiget, cum singulae alię res alicuius alterius rei gratia expetantur, praeter foelicitatẽ quae humanarum omnium actionum finis est. Et idcirco summum bonum, plęrisque clarissimis philosophis esse videtur.

Mens oĩa suppetit, q̃ homini a natura desunt. Duo praestat homini deus. Vt de⁹ mũdũ sic anim⁹ corpus moderat̃. Foelicitas p̃ pter se, cętera oĩa ꝑpter foelicitatẽ expetantur.

❧ SAPIENTIAM DIVINA MENS HOMINI praestat, quae societatem humanam instituit, cui fuit necessarium rectorem vnum praeficere.

TITVLVS DECIMVS.

Mēs diuina so li homini cū deo cōmunis

IVINA illa mēs soli homini ex omnib' animalibus a deo tradita quę illum ducit & regit,& curam honestarum cogitationum habet, cuiusque occulta agitatio secundum propriam virtutem vtique ad dei agnitionem & ad veram fœlicitatem nos ducit: effecit vt homines semper cogitauerint quæ profutura essent, declinarent aduersa, sequerentur prospera, aspera autem fugerent. Hac quidem duce agnitionem rerum,& sapientiam nanciscimur, quæ mirabilem iucunditatem præsefert tanto magis, quanto præstantior est qui per se sapit quam is qui semper inquirit, aut causas rerum prorsus ignorat. Accedit etiam contemplatio rerum maximarum atque occultarum quæ solius sapientis est. tunc enim agit humana mens secundum illud diuinum quod in se habet, tunc non terrena cogitat vt mortalis, sed quantum potest ad immortalitatem se erigit homo, omniaque efficit quæ recta sunt, vt bene beateque viuere possit. Ea siquidem est vera ac beata vita quæ secundum mentem ipsam agitur. Alterum locum tenet illa in qua ciuiles actiones versantur, secundum virtutem quarum particeps omnino corpus esse videtur. Per hanc tamen contemplationem proderit etiam sapiēs rebus humanis, quibus semper aderit, vt deum etiam dicimus nostris actionibus interesse. Quæquidem persuasio optima est, cum cogitamus diuinum numen singulis quibusque horis nostris rebus interuenire, edicereque vt non nisi recta agam', arcereque nos ab iniquis. Præclare illud Silij poetæ ad Scipionem dicitur. Idem iustitiæ cultor quæcunque capesses, testes factorum stare arbitrabere diuos. Hæc quidem cogitatio efficit vt homo intelligat quanta beneficentia a diuina natura affectus fuerit, quantaque munera acceperit. Nam non modo celeritate mentis eum ornauit, vt ait Cicero libro primo de legibus, sed & sensus tanquam Satellites attribuit: figuramque corporis habilem atque aptam humano ingenio dedit. Nam cum cætera animantia adiecisset ad pastum, solum hominem erexit, ad cœlique quasi pristini domicilij conspectum excitauit. Tum speciem oris ita formauit vt in ea penitus reconditos mores effingeret, quando hilaritatem animi vultu ostendimus: mœrorem, tristitiam, formidinemque, iram quoque, furorem, tranquillitatemque frons, oculi & supercilia indicant. Hac mente diuina principio rerum humanarum acutiores ingenio viri, qui inter vagos illos atque agrestes homines versabantur, animaduerterūt hominem aliena ope indigere, cum neminem sibi ipsi satis esse cernerent. Proinde arbitrati sunt illum per societatem sui generis commodius degere posse, & facilius consequi omnia quæ per naturam ei deesse videbantur. Et idcirco a syluestri vagaque solitudine in multitudinis cœtum, humanamque societatem illum deducendum, statuendumque esse duxerunt. Quoquidem facto quāprimum coniuncti inter se homines, sermonem ex assidua consuetudine statuerunt, quo conceptum mentis exprimerent, & consilia communicarent. Nam solus homo ex omnibus animalibus sermone distincto vtitur. Reliqua vero omnia confusa voce affectus suos indicant, vt boues mugitu, equi hinnitu, canes latratu, elephantes barritu.

Beata vita.

Os hoī subli me dedit cœ lūque videre iussit Deus.

Ore vultum ostendimus.

Frons index animi.

Humanæ societatis principium vnde fluxit.

Sol' aīaliū homo sermone vtit̄ distincto

Sic coniuncti deinde societate mutuis officijs homines dando, accipiēdo,

do, commodando, mutuando inter se facilius victitare cœperunt, & ferarum incursum communi munimento propulsare: sed cum naturaliter quisque magis sibi ac suis quam reliquis studeat, vnusquisque rem suam agebat, proximique commodum sequebatur. Nec erat quispiam qui pro communi vtilitate laboraret, nec qui curam multitudinis ageret. Errabant que veluti sine pastore greges. Idcirco cogitandum fuit vt esset aliquis qui alijs præesset, cunctos regeret, pro omnibus excubaret, communi vtilitati ac commodo studeret. Elegerunt igitur virum aliquem virtute, sermone, ac fortitudine præstantem, & probitate ac moribus integrum, qui quasi pastor omnium esset. Proinde apud Homerum Agamennon populorum sæpenumero pastor appellatur, id enim significat vt arbitror ποιμένα λαῶν, siue per similitudinem, siue quod priscis temporibus homines, non delitijs aut voluptatibus, sed pascendo pecori, aut agriculturæ insudabant, vnde illud Ouidij

Regni principatusq; origo

Agamennon

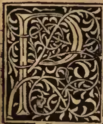
Ouidius fastorum quinto.

Cætera luxuriæ nondum instrumenta vigebant,
Aut pecus, aut latam diues habebat humum.
Hinc etiam locuples, hinc ipsa pecunia dicta est,
Sed iam de vetito quisq; parabat opes.

Huic viro quē prefecerant, arbitria rerum permiserunt. Cūque prudentiā eius cernerent circa iusta, honestaq; versari, & ea omnia agere, quę eis cōmoda, vtilia, atq; tuta esse possent. Tunc decreuerunt eū publice alere, vt ab omni illiberali functione, quęstuosave industria immunis esset. quādoquidem putarent illū sapientē a deo factum, nō autē fossorē, aut aratorē, aut aliud quippiam eiusmodi, vt de mergythe ait Homerus.

REGES HOMINIBVS A DEO DARI.

TITVLVS VNDECIMVS.

POETA Græcorum omnium clarissimus opinatus est neminē recte imperare posse, nisi eum cui deus imperium destinauerit. Quocirca reges a deo petendos sacrificijs, litationibusque esse dicebat. Hanc opinionem secutus est Samnius Aegyptius philosophus non vulgaris. Nam cum accepisset Alexandrum regem Iouis filium Hammonis oraculo fuisse salutatum admirantibus compluribus ait. Omnes homines sub dei imperio sunt. Idcirco imperare, & principatum inter morales gerere diuinum quoddam munus existimandum est. Omnibusq; rationibus patere dicebat deum cōmunē hominibus parentē esse, verū peculiariter veluti filios sibi adoptare illos, quibus imperandi regendique potestatē permitteret. Priamus quoque apud Homerū Hectorē laudās, eximia illū probitate præstare ait, adeo vt non mortalis alicuius hominis, sed dei filius esse videretur. Romanus etiā Senatus, Imperatores optime de se meritos post quam excessissent e vita, diuos publico cōsilio appellandos esse censebat. Quod nomē viuo homini neutiquā cōuenit, vt apud omnes incorrupte ac

Reges a deō petendi sunt.

Alexāder hāmonis Iouis filius.

Priamus.

Adrianus. Aelius verus dict' cōmod' latine loquentes cerni potest: vnde illud Adriani Cæsaris apud Aelium spartianum, qui ait. Ego mihi diuum adoptaui, non filium, cum Aelius verus quem sibi adoptauerat præ mala valetudine mortuus esse videretur.

Romulus. Cyrus. Abidus. Natiuitatem, educationemque regum numinibus curæ esse populi, ac nationes crediderunt. Hinc orta est opinio Romulum a lupa fuisse nutritum, Cyrum a cane, Abidum autem a cerua. Firmati hac opinione Persæ, vt diximus, reges suos viuos auguste, sancteque colebant. PROINDE tussire, spuere, oscitare, nasum emungere, & similia alia ante reges agere, nefas omnino habebatur. Post obitum vero eos in numina referebant, & aris, templis, statuisque eorum hostias cędebant, & thura atque alios diuinos odores illis adolebant.

Ismenias. Artaxerxes. Arcebant præterea a Regum suorum aspectu principum omnium, populorumque oratores qui illos adorare minime volebant, nec nisi per internuntium mandata exponebant, hoc quidem eiusmodi exemplo cernitur. Ismenias a Thebanis ad Artaxerxem orator missus, mouebatur a regijs Satellitibus, vt si ad regem aditum optaret, illum vt deum adoraret. TVM Ismenias pollicitus est id se facturum, & tamen ne quid a patriæ dignitate alienum ageret, introductus in regia penetralia, cum regem in alto solio suspexit sedentem, anulum e digito suo exemit: & illum ante pedes suos deiecit, & sic se flectens, adorantis in morem anulum sustulit. Mandataque tali illusione adiutus exposuit, remque patriæ optime nauauit.

Ismenię callidum cōsiliū.

Persica salutatio. Alexander vt deus adorari voluit. Callisthenes. Hanc Persicam salutationem cum victo Dario nimis ambitiose affectaret Alexander, maximam ciuium suorum contraxit inuidiam. Dicebant nanque Macedones pessime cum eo principe agi, qui se deum quam Regem haberi vellet, quique mortali patre abdicato se dei filium existimari cuperet. Hæc quidem res multis exitio fuit. Et Callistheni philosopho in primis (vt nonnulli scribunt) qui hanc barbaram assentationem magna verborū licentia execrabatur. QVOD CVM accepisset rex graui ira excanduit, & eum insidiarum in se conscium accusari passus est. Exegitque ab eo immanissimas, crudelissimasque pœnas. Nam truncis manibus, abscissisque auriculis, & naso, labrisque mutilatis, deforme, ac miserum spectaculum omnib' illum visendum prębuit, A C deinde cum in caueam cum cane quedam coniectum ad metum, exemplumq; cæterorum palam circunferri iussit. Atqui Lysimachus macedo vir illustris, & virtute, viriūque gloria prę̄stātissimus, qui Callisthenis doctrina summopere delectabatur, miseratus tanti viri fortunam, pœnam potius libertatis loquēdi, quam perfidiæ, aut alicuius grauioris, duriorisve culpæ pendentis, venenum ei in remedium miserandę calamitatis detulit.

Lysimachus venenū Callistheni bibēdū tradidit.

Lysimachus leonē interemit cui expositus fuerat. Hoc adeo iniquo animo rex pertulit, vt Lysimachum ferocissimo leoni exponi iusserit. Sed cum in eum leo impetum aperto ore fecisset manum pallio inuolutam in os leonis inseruit, auulsaq; lingua feram exanimauit. QVOD cum vidisset Alexander admirationem rei in satisfactionem vltionis accepit. ET non modo Lysimacho pepercit, verū eūdem deinceps cariorem habuit propter mirificam animi constantiam. Et eundem quoq; honore ac muneribus affecit, & digniori militia honestauit.

SED Callisthenes (vt alij scribunt) grauius in Alexandrum sæpius obla trabat, & mordaciore verborum licentia regem incessabat. Nam palam Homeri

Homeri versum in illum intorquebat, Et cecidit Patroclus, vir te præstātior olim. Et rogatus ab adolescente quodam qui inter ministros Alexandri erat, quidnam agendo illustris fieri posset. Respondit si illustrissimum quempiam interemeris. Enimuero Aristoteles non immerito dicere sole bat Callisthenem magnam eloquentiam assecuturum, sed eum esse mentis inopem. Quinetiam Alexander ipse in illum, sępenumero, inquit. Odi equidem sapientem illum, qui sibiipsi nunquam sapit: eum quoque se monuerat Aristoteles, vt modeste, cum viro illo loqueretur, qui vitę, necisque potestatem in linguę acie haberet.

Homeri versus. Callisthenis responsum. Alexāder dicere solebat μίσω σοφιστὴν ὅστις οὐκ αὑτῷ σοφός

¶ SED vt iam ad calcem procurrat sermo, concludendum esse videtur his rationibus, atque exemplis imperium in homines diuina prouidentia diuinoque nutu concessum esse. Nec posse quempiam iuste, aut diuturno tempore imperare, nisi eum cui deus, imperium permiserit. Proinde regē orandum, poscendumque a deo esse arbitremur, vt prisci etiam putauerūt. Desierat quondam apud Persas progenies regia mergidis vltimi, Cyri regis filii interitu: Magnaque inter principes disceptatio erat de regni successione. Inter se enim complures virtute, ac nobilitate a deo pares esse videbantur, vt difficilis ex eis esset apud populum electio. Quocirca ab omnibus in hanc sententiam vētum est, vt res religioni committeretur. Pactique simul sunt, vt ad diem dictam omnes ante regiā primo mane equis veherentur, & cuius equus primus contra solis ortum hinnitum dedisset, is esset rex. Persę enim solem precipuum deorum omnium esse opinabātur, & eidem deo albos equos sacrificabant: cum vero ad statutum tempus conuenissent. Darii equus statim hinnitum edidit, & segnibus, tacitisque aliis fœlix auspicium, omnenve domino primus emisit. Tanta moderatione reliqui vsi sunt, vt religioni confestim cederent, & equo desilientes Darium regem salutarent. Populus omnis principum iudicium secutus, quasi deo beneuolente eundem regem constituit.

Ex valer. ma. li. vii. de sapiēter dictis fa. ctisque. Persę, Mergis, Cyrus. Eligēdi regis persarū institutum. Sol de' apud persas. Darius rex designatus.

¶ NON in dissimili exēplo versati sunt Tyriorū serui, qui conspiratione facta omnem liberū populū trucidauerunt, potitique vrbe, lares domi norū occupauerunt, omnia inuaserunt, duxeruntque coniuges pro eorum libidine, vnus e tanto seruorum numero Stratoni seni domino, & vnico eius filio pepercit, eosque clanculum occultauit, Sed cū placuisset seruis de statu rerū deliberare, & vnū ex se ipsis, qui diis præter cęteros accepissim' esset regem instituere, illū communi consilio regem decreuerunt, qui postridie eius diei orientem solē primus ostendisset. Tum ille qui dominum seruauerat rem ad eū defert. Et sic a domino edoctus cum in campum ad auroram omnes conuenissent, occidentem cęli plagam solus spectabat, cū alii omnes orientem intuerentur, ludibrioque habebant, illum solis ortum ad occiduum expectare. Sed vbi dies aduētare cœpit, is omnium primus in summo vrbis fastigio orientem solem ostendit. Atqui cum non seruilis ingenii hæc ratio visa esset, pietatem suam in dominum omnibus confessus est. igitur venia seni, filioque eius ab omnibus data, tanquam diuino numine reseruatis stratonem regem declarant, qui aliquandiu omnibus gratus regnauit. Post cuius obitum regnum ad filium, deinde ad nepotes, posterosque longa serie transiuit vsque ad imperium, magni Alexandri qui dirum seruorum scelus omni fœditatis exemplo vltus est. Et ad hanc sen-

Serui tyriorū occisis dominis regem diligunt. Solis ortus ad occasum spectandus. Strato rex declaratus tyriorum. Alexāder seruorū tyriorū scelus vltus ē.

tentiam satis. nunc autem ad vlteriora transeamus.

¶ FORTVNAM IN REGE OPTANDAM esse. fatum, et fortuna quo intellectu differunt.

TITVLVS DVODECIMVS.

MNIVM HVMANARVM ACTIOnum nulla difficilior est quam bene hominibus imperare. Nam etsi virtutes omnes suppetēt, Fortuna etiam optanda esse videtur. Qua inclinante populorum animi plerunque labuntur. Non enim solis barbaris fides ex euentu pendet. Sed plures etiam alij illorum sententiam sequũtur. Vnde Plutarchus vir eruditissimus in pluribus disciplinis hanc sententiã protulit. Prudentiam, iustitiam, ac potentiam nunquam satis posse, nisi comitem fortunam habeant, a qua pulchritudinem, ac magnitudinem, humanę omnes accipiunt actiones. Sed fortunam nunc intelligo subitum, & inopinatum euentum eorũ quę accidunt, vt Academicorum complures eam definiũt. Et illuc spectare mihi videtur sententia illa Ciceronis cum ait, multa efficit fortuna inopinata nobis, propter obscuritatem, ignorationemque causarum. Quã etiã sententiam protulit, vbi ad nepotē scripsit. Fœlicitas est fortuna adiutrix bonorum cõsiliorum, quibus qui non vtitur fœlix nullo pacto esse potest. Et rursus ad filium scripsit, magnam esse fortunę vim in vtranque partē quis nescit? Nam cum prospero flatu eius vtimur, ad exitus prouehimur optatos, & cũ reflauerit affligimur. Nec illis auscultandum censeo, qui fortunã deam esse putant in cuius potestate omnia sint, quę ad homines pertinent. Hi enim priscis fabulis mouẽtur, quibus ex Hesiodi figmẽto dicũt Fortunam deam esse, quæ hominibus bona & mala, non ex merito aliquo virtutum, aut actionum, sed ex temeraria quadam voluntate tribuat. Proinde cęca a quibusdam poetis, surdaque esse perhibetur. Eius simulacrum cum cornu, & gubernaculo fingebant. vt qui opinarentur illam, & opes largiri, & humanarum rerum imperium habere. Qua opinione ductus Aristoteles in libris suis de institutione reipublicę scripsit, externorum bonorum fortunã causã esse. Et Liuius in omni re fortunã dominari ait. Hircius quoque de bello Alexandrino, eiusmodi verba scripsit. Fortuna plerunque eos quos plurimis beneficijs ornauit, ad duriorem casum reseruat. Hanc etiam de fortunę imperio sentẽtiam secutus Maro, fortunam omnipotētem cecinit. Et demosthenes in clypeo suo bonam fortunam scripsit, quippe qui opinaretur eam reipublicę deam, dominamque esse. Huius numinis templum magnę vetustatis preneste fuit. Vnde certa oracula per sortē eruebãtur. Apud Antiũ quoque promoueri solita simulachra fortunæ ad danda responsa multi scribunt. Nec defuit Romę fortunę deę tẽplum & ędes illa quam Lucullus magnis opibus cõstruxit, in qua statuas magnorũ artificum complures erexit, quas dono habuit a Mummio, qui Achaiam vicit. Et coryntum vrbem opulẽtissimam, & dominam duorum marium ex senatusconsulto euertit. Nemesis quoque, quę dea superborum vltrix habebatur, & deorum ira esse credebatur, a plerisque poetis pro fortuna habetur. Vnde antimachus scripsit hanc deam consensu omnium deorum cuncta mor-

Plutarchus.

Fortuna. Academici. Cicero.

Fortuna nõ ē dicenda dea.

Simulacrum fortunæ.

Maro in opusculis.

Nemesis.

cuncta mortalium bona in potestate sua habere. Et Adrastum omnium primum eidem sacram ędem statuisse ad Esapum fluuiũ pone Cyricum vrbem. Fuit etiam ei templum ad rhamnũ atticę pagum, vnde etiã Rhãnusia appellatur. Sapiẽtius multo homer⁹ sensit qui fortunã nullã esse arbitratus, eius nomẽ in poematis suis nusquã posuit. Is tamẽ fatũ asseruit, quã diuinam voluntatem esse definiuit, nõ impiam, aut fabulosam aliquã sententiam secutus, sed a vera ac theologica ratione neutiquam aberrauit. Nõ enim omnia, sed quędam tantum fato fieri existimat. Quod vel maxime cernitur, cum loquitur increpãs eos mortales, qui temere superos incusant in rebus suis aduersis. quandoquidẽ homines ipsi prę eorũ vęcordia, atque ignauia malis suis causam prębeant. Actionibus siquidem nostris omnibus deum pręesse putat. Sed illarum partem naturę pręmittere, partem volũtati nostrę, partem autem subitis, & inopinatis casibus. Hos quidem casus fortunę subiectos esse complures etiam doctissimi viri arbitrantur. A fortuna quidem ea fieri autumant, quæ præter animi nostri intentionem accidunt, vt si quis culturæ gratia fodiat agrum, & thesaurũ inueniat, cum eius rei causa non foderet. Erat tamen fortuna incerta, & quandoque eam in bonam, quandoque autem in malam accipiebant partem. Nam pro rerũ euẽtu, secunda, vel aduersa dicebatur. Vt si quis aruum fodiens, subito cuniculi lapsu desidente mole oppirmeretur. Fors autem fortuna ab antiquissimis semper in bonam sumebatur partem. Eiusdem numinis templum a Seruio Tullio Romanorum rege, secũdum Tiberim, vt Varro scribit, extra vrbem dedicatum fuerat cui in magna aliqua fœlicitate sacrificabãt. Cicero vero duas refert sententias, vnã eorum censent omnia ita fato fieri, vt fatum omni ex parte vim necessitatis afferat. Alteram eorum quibus videtur nullum esse fatum, sed omnia referunt ad voluntarios motus animorũ nostrorum. Platonici sapienter quidem fatum causarum complexionem, & prouidentiam dei, quam primam causam appellãt esse existimant. Possidonius vero fatum definit, colligationem causarum ex astrorũ motibus vim, efficaciamque trahentẽ. Hipparchus, Eudoxus, Hecateus, & alii non nulli Astronomorum fatum virtutem cõstellationem immutabilem esse dicunt, quam tamen opinionem nõ omnes astrorum periti affirmant. Heraclitus enim ponticus, cum incidisset in versus illos Hesiodi, in quibus dicit dierum omnium alios infœlices, alios vero fœlices esse, Poetam illum irrisit asserens eum non cogitasse, naturam omnium dierum, pariter dominam esse. Romanos tamen video hanc sententiam Hesiodi secutos esse; nonnullos enim dies infaustos notabant, vt quintumdecimum ante calendas quintiles, propter Clemerensem. Alliensemque cladem. Multi veterum dixerũt Fatum esse seriem causarum ineuitabilem cœlestium orbiũ motu manantem. Sunt etiam qui diuinus sentiant, dicantque hanc seriem a deo neutiquã mutari posse. Vnde Pythiam Cœso regi de illusione oraculi contra Cyrum per legatos quęrenti respondisse ferunt, sortem in fato destinatam, ipsi quoque deo immutabilem esse. Hoc etiam declaratur vetustissimo versiculo illo in quo dicitur. QVOD fore futurũ est, ipsum exuperat Iouem. Fatum facilius præuideri, quam vitari posse, doctissimi veterũ senserunt, quod quidem declarauit Iulius Cæsar. Nam cum peritissimus in studiis Astronomię esset, vidit ex natalibus suis Martias Idus propter

Scorpionis

Adrastus nemesi primus ędẽ sacrã constituit.

Rhãnusia

Homerus de fortuna nunquã meminit

Deus.
Natura.
Voluntas.
Casus.

Fortunę euentus qualis.

Fors fortuna.

Serui⁹tullius.

Cicero in lib. de fato, & ĩ topicis ad trebatium.

De fato philosophorũ sententiæ.

Platonici.
Possidonius.
Heraclitus.
Hesiodus.

Natura.

Dies quintusdecimus ante calẽdas quintiles ĩfaustus.

Pythias.
Crœsus.

Cæsar.

Scorpionis occaſum ſibi fatales eſſe,eaſdem tamē cauere nequiuit:ſed prę
deſtinato fato functus eſt. Et quod præſciuerat,neutiquã declinauit. Quid
autem de Cæſare loquor,cum ceruam ſenatum,populumque Romanum
prędictum,multo ante fatum cauere non potuiſſe? cum decē viri qui libris
Anſidus. ſibyllinis præerant,cecinerunt,ad Anſidum non eſſe pugnãdum. Et Mar
tius vates fore etiam prædixit,vt Romani ad Anſidum Apuliæ flumen
Chryſippus. vincerentur. Chryſippus ſtoicorũ princeps fatũ quoquidē ipſe πεπρωμενην
Ex Aulo gel. ca.ii.lib.vi. vocat,alij vero ειμαρμενην,definit eſſe ſempiternam quandam,& indelebilē
ſeriem rerum,ac catenam voluentem ſemetipſam, ſeſeque implicantem
per æternos conſequentię ordines,ex quibus apta,connexaque ſit.Hęc eſt
Catena aurea aurea illa homeri catena,quam pendere de cęlo in terram deum iuſſiſſe cō
memorat.Sentit enim a ſummo deo ad imũ terrę vſque vnam,mutuis ſe
vinculis religantem,& nuſquam interruptam eſſe connexionē.Hinc rur-
Cicero. ſus Cicero in libris de diuinatione.Fatum inquit eſſe ordinem, ſeriemque
Fatum. cauſarũ,cũ cauſa cauſam ex ſe exigit,eaque eſt ex omni æternitate fluēs,&
Phyſici. ſempiterna virtus.Hanc phyſici cauſam æternam vocant,Noſter autem
Cryſippus. ſtoicus,ne a Chryſippo,qui nō aliqua, vt Homerus,ſed oīa neceſſitate fa-
torum fieri putat,diſcedat.Fatum definit neceſſitatem eſſe omnium rerũ
omniũque actionũ, quã nulla vis frangere poſſit,ex dei diſpoſitione defi-
nitã.Hanc opinionē cũ ſequeretur Amianus Marcellinus eiuſmodi ver-
Amianus. ba ſcripſit. Nulla vis humana,vel virtus meruiſſe vnquã potuit, vt quod
præſcripſit fatalis ordo,non fiat. Sed Pindarus longe ante eum dixerat.
Non ignis fatum,neque ferrea munimēta arcent. Sed Alexander Aphro
Alexander. Aphrodiſeus diſeus mitiorem ſententiam protulit. Dixit enim fatum nihil aliud eſſe,
niſi naturam ipſam, quæ ſicut ad rationem, voluntatemque noſtram
nequaquam redigi poteſt,ſic & fatum inexorabile omnino eſt, nulliſque
viribus auerti flective, vt poſſit. Ad hanc ſententiam redigitur etiam
illud Homericum,non eſt qui fixas parcarum auertere leges, effugere
Homerus. aut poſſit. Primum natiuitatis noſtræ diem vitam ordiri, & extremum
dare multi ſentiunt. Hinc illud Silii Italici. Extremumque diem pri-
mus tulit. Et tragicus noſter ait, Primuſque diem dedit extremum.nec
Maro.x.ęnei dos. diſtat ab hac ſententia illud Maronis.Stat ſua cuique dies,ſed hanc ambi-
guam, obſcuramque quęſtionem aliis relinquamus, Satiſque ſit ſi vltro
fatemur veniam aliquam indulgendam eſſe his,qui opinantur non mo-
do virtutes omnes ciuiles,ac militares regibus,principibus ve neceſſarias
fore,ſine quibus bene imperare non poſſint, verum proſperam etiam
Aeneas. fortunam expetendam,optandamque eſſe. Hinc illud Aeneę ad filium.
DISCE puer virtutem ex me,verumque laborem, Fortunam ex aliis,
Quum ſibi ipſi minus fœlix,ac fortunatus eſſe videretur.

Ageſilaus. Tiſſaphernes. AGESILAVS Lacedęmoniorum rex,qui exercitui totius gręcię
contra Tiſſaphernem cum ingēti pręfuit gloria,vir fuit omni virtute cla-
riſſimus.nam ingenii acumine,animi probitate,cōſilii ſapientia,fortitudi-
ne,robore,celeritate,tolerantia,omnes anteibat.Is tamen fortunã ſemper
formidauit,vt qui eam pręter hominum poteſtatē eſſe cerneret, & poſſe
etiam paruo temporis momento totius vitę laudē labefactare,atque obſcu
riorem reddere, Quocirca ſępenumero dicere ſolebat,non eos,qui bene,
ac proſpere

ac prospere viuerent adhuc fœlices, ac fortunatos esse habendos. Sed eos qui gloriose morerentur. Proinde εὐθάνατον quã ipse appellabat, hoc est bonam mortem, fœlicitatem esse dicebat. Hæc est vetus illa sententia, qua quidem dicebatur, alius de alio iudicat dies, supremus autem de omnibus. Scitũ notãdũ

¶ NOS Vero a principe, quem scripturi sumus, ea exposcere debem⁹ quę ipse pręstare potest, quęque in eo sunt. Aliena enim quis polliceri potest? Multa Cn. Pompei fœlicitate Cicero populo Romano pollicebatur, quasi illius fortunã in cõsilio haberet. At id assequebatur exemplis bellorum, quę ante gesserat, in quibus prosperos semper habuerat euẽtus, verũ quis ignorat fortunam lubricam, volubilem, mutabilemque esse, quæ quidem humanã vitam nunc secundis, nunc aduersis rebus permiscet, adeo vt nullam malam fœlicitatẽ miseriæ calamitatisve expertę euenire permittat. Quinetiã beatissimus quisque, versa (vt dicitur) fortunę rota, ante solis occasum miserrim⁹ fieri potest. Fortunatus habit⁹ est Paulus Aemylius, quum regem persem superauit, & eum captum cũ tribus filiis in triũphum ante currum duxit. Sed fortuna eiusmodi lętitiam ne solidã, neve diuturnã ei permisit, verum domesticis funeribus eã miscuit. duos enim adolescentes peregregię indolis filios amisit, alterum quidem, antequam triumpharet, alterum vero paucis diebus post triumphum. Paulus æmylius.

¶ CAIVS Quoque Cotta orator, sulpitii ęqualis, ante diem decreti sibi triumphi diem obijt, ex refusa vulneris cicatrice, quod plurib⁹ annis ante in prælio pro republica acceperat. C. cotta.

¶ ATQVI Cicero ipse ꝓ restitutione M. Marcellini luculentã orationem ad Cęsarem habuit, reditumque illius impetrauit, sed aduersante fortuna quę raro admodũ stabilis esse solet, Marcellinus restitutionis beneficio neutiquam frui potuit. Nefarie siquidẽ per scelus a Cn. Chylone cliente suo Athenis occisus est. M. marcellinus. Cn. chylo.

¶ SAPIENTER quidẽ veteres Pictores vt instabilitatem fortunæ ostenderent, eam in pila sedẽtem pingebant. Non deam aliquam, que nusquam est significantes, sed mutationem conditionis humanæ, & varios rerum euentus. Nam idem Pompeius, qui tot regna, ac nationes vicerat, principatumque in Romano senatu tandiu tenuerat, & a virtute, a rebus quoque gestis cognomẽtum magni meruerat, ad spadonum, proditorũque libidinem in Aegypto trucidatus est: & eius caput, quod pauloante terror gentium extiterat, hosti dono datum. Nec minimum etiam fortunæ ludibrium fuit Persei, quem modo dixi, in triumphũ ab Aemylio ductum fuisse legitimũ filiũ ad spem imperij tot gentium, ac nationum educatum, cernere ferrariam artem exercentem, necessarij victus quærendi gratia. Fortunę simulacrũ in pila cur sedebat. Pompeij excidium. Persei eiusq; filij fortuna qualis.

¶ VIDENDVM tamẽ est, ne culpę nostræ crimẽ, in fortunæ instabilitatem reiiciamus. Fieri enim solet, vt errata nostra diluentes, casibus affignemus, vt mali gubernatores facere consueuerunt. Non pugnasset apud Pharsalum Pompeius, at maledicebant æmuli, & oblatratores, Eumque agamennonem vocabant. ATQVI tutius ei fuisset male audire, quam male pugnare. Non ei cum armeniis, aut ponticis res agenda fuerat, sed cum Iulio cæsare, qui trecenties in celtas victor certauerat. Et quadringentas nationes bello subegerat, adeo Romano populo formidandas, vt antiqua lege de senum, ac sacerdotum immunitate scriptũ fuerit, nisi Fortunam ne culpes, cũ sis tibi causa doloris Cesar.

rit,nisi celticum instaret bellum. Quoquidem imminente,& sacerdotes,& senes in armis esse oporteret. Cęsaris quoque milites a Gallis,germanisque inuicti plura gesserant bella,quam quispiam recensere posset. Et mille vrbes vi expugnauerant,Et decies centena millia hominum occiderant. Segnius quam pomptius cum illis certandum fuerat. Si cunctando Pompeius certamen aliquandiu detrectasset,actum quidem de rebus cęsaris extitisset. Desperatio milites eius fortes,ac strenuos longe magis effecerat. Omnes enim agressus hostiles pręsidiis suis interceperat, prӕclusisque itineribus omni commeatu terra,marique arcebantur,adeo vt ex herbis siluestribus confectum panem milites cęsaris comedere cogerētur. Nec res hęc Pompeium latebat. Nam trassugӕ nonnulli eiusmodi panem ad eum detulerant,vt lӕtitiā perfunderetur. At ille neutiquam exultauit: sed sibi cum belluis pugnandum esse exclamauit. Pompeius autem nihilo indigebat,omni que commeatu affluebat. Ideo enim re nautica prӕstabat,vt quo cunque vento spirante vndique, aut frumentum, aut pecunię,aut equi,aut milites ei adueherentur. Cęsar autem terra,marique angustiis vndique circumseptus fame,inopiaque rerum omnium compulsus,necessario pugnā capessere cogebatur. ET HOC a natura mortalibus insitum est,vt propere admodum exequantur,quod per difficultatem piget inchoare. Iniuit igitur pugnam Pompeius sine proprio consilio. Nullis enim pacis conditionibus auscultari vnquam voluit,siue militum suasu,qui vltro prӕlium deposcebant.& illū carpebant, vt certaminis detrectatorem,affectatoremque diuturni imperii.siue infinito militum numero fretus(septem enim millia pompeianorum equitum contra mille cӕsarianorū in pugna futuri erant)& peditum infinita multitudine excellebat. Quibus quidem copiis elatus indubitatam sibi victoriam persuaserat,vsque adeo,vt cum classem omnium Romanorum imperatorum maximam in anchoris religatā haberet,neque eam accersiri iusserit,neque ex ea auxilii quicquam aduocaue rit,cum opportune admodū id efficere potuisset. Et vtcūque res ageretur in quemuis euentum,pręsidium maritinum perutile admodum extitisset vel ad victoriam nauandam,vel ad meditandum effugium. Qua ex re negligentię,vęcordięve incessitur pompeius,& ex euentu argumentū calūnię,emulis,& obtrectatoribus suis prębuit. Experientiaque docuit verum esse,quod ex veteri sentētia vsurpari solet. GNARAM assuetamque paucitatem lōge plurimum ignaram,insuetamque multitudinem prӕcellere. Proinde magnus ille ex superioribus victoriis nuncupatus, vt primū quidem equitum suorum fugientium surgentem puluerē vidit,omisso omni imperatorio munere officio ve, Lymphato,attonitoque similis,in castra se recepit:& cum hostem victoria vndique exultantem in se tendere cerneret,etiā in castra exclamauit. Tum subito mutata veste,pauculis comitibus,ac seruis comitatus,pręcipitem fugam corripuit. Cęsar autem victoria potitus summa alacritate in hostiū castra penetrauit. Et in Pompei tabernaculo,vt mensӕ suę ministris prędixerat,desedit:& cœnā, quę pōpeio parata fuerat,absumpsit. Similiter quoque victor exercitus hostium epulis magna cum hilaritate repletur. Quid igitur dicemus? Fortunӕ hoc ludibrium extitisse.an temerarium ambitiosi,vesanique animi cōsilium? Hoc si intelligere volumus,audiamus Ciceronis verba ad Atticum Pomponium

Pōpeii solertia bellica.

Cӕsariani milites herbaceo pane vescebātur.

Pompeius rei nauticӕ peritissimus.

Pōpeii fuga.

Cęsaris victoria.

Cicero.

ponium virum grauissimum scribentis de republica. Valde timeo, nec ad huc fere inueni, qui non concedendum putaret Cęsari quod postularet, potius quam pugnandum. At qui si ferro omnino decernere statuerat, cautior, diligentiorque esse debuerat. Quid idem testis in alia epistola de eodem dicat, audi. Cneus autē noster, O rem miserā, vt totus iacet, non animus ei est, non consilium, non diligentia. Reliqua illic legenda sunt, vt intelligamus qualem se pręstiterit Pompeius. SED seruitutem Carthaginensium admirari desino, qui ex senatuscōsulto imperatores illos in crucem tolli iubebant, qui prospero etiam euentu, prauo consilio rem gessissent. Fœlicitatem quidem illam ciuitatis Genio tribuentes, temeritatē imperatoris vlciscebantur. Præstet igitur se immunem ab omni temerario consilio, quicunque vult fatum, aut fortunam incusare. Aliter non euētum, sed se ipsum criminabitur. Princeps vero, quem describimus, humanę mentis sublimitatem cognoscat. Nihil temere, nihil inconsulto nihil imprudenter, aut penitendum agat. Proinde omnia circūspiciat. TVRPE est enim dicere nō putaui, vt maior Aphricanus dicere solebat. Agat etiam splendide, constanter, grauiter honesteque quęcunque agit, non properandum, sed maturādum in rebus arduis, magnifque esse ducat. Pręclare Cęsar Octauius dicere solebat. Nihil minus in optimo duce, quam festinationem, celeritatemque esse optandum. Stat celeriter fieri, quęcūque bene fiant. Et Fabius Maximus, non quod promptior, sed quod cūctatior fuerit, laudem immortalitatis, & gloriæ perpetuum cognomentum assecutus est. Nihil ita expectet, quasi certo futurum, nihilque, cum acciderit admirandum, inopinatum, aut nouum accidisse putet. Omnia ad suum arbitriū referat, secū habitet secū meditetur, ratione in oībus regatur. Et quāuis aliena audiat cōsilia, tamē illis examinatis, suis sententiis, suisque iudiciis nitatur. Romanos imitetur, qui res omnes magnas, & prospere gestas, in deum auctorem referebant. Et hac opinione ducti vetustissimi, non victori coronas dabant, sed soli deo. Vnde Homerus neminē viritim coronat, sed e cęlo & belli pręsidi deo tribuit. In sacris quoque certaminibus apud romanos non victor, sed victoris patrii Penates, Geniique pronuntiabantur coronari. Quinetiam triumphantibus dabantur coronę, vt eas in templis dicarēt. Recto etiam sit animo rex, & impatiēs superioris, abiectos, & subiicientes sese, libenter adiuuet, et pręcipue illos, qui miseri sunt, cum hoc facere videatur tanquam maior. Nam quotienscunque discedit, ęmulatio succedit humanitas, vt ait oratorum maximus. Et vt ad Romanum populum (inquit Maro) hę tibi erunt artes, pacique imponere morem. Parcere subiectis, & debellare superbos.

Carthaginenses. Octaui' cęsar. Fabius maximus. Romani. Homerus. Cicero. virgilius.

¶LOCVS hic exposcit vt enumerentur maxime insignes viri, qui beneficio fortunę quin potius dei (non est enim fortuna sed ipse Deus) fortunati dicti sunt.

¶ITA que Augustus Cęsar vnus omnium fœlicissimus visus est, quod diuturnam pacem, quod vitę longeuitatem ac finem suauissimum, quodque morum et animi tranquillitatem perpetuam habuerit. Augustus Cęsar.

¶LAVDATVR Philippus Macedonius Alexandri magni pater, qui quum grata satis & prospera suscepisset tria hec nuntia, quod scilicet equestri cursu quadrigarum, olympia vicisset, quod eius dux Parmenio Philippus macedonum rex.

dardanios expugnasset, quod demum vxor Olympias ei filium peperisset, exclamauit ilico tensis manibus in sublime. O fortuna, inquit, aliquantulis me, precor, ob tantam fœlicitatis gratiam malis afficito. Verebatur itaque vir prudentissimus ne, quod crebriter contingere solet, post tot res lętas magnum aliquod sequeretur infortunium. Quandoquidem extrema gaudij luctus occupat: & omni voluptati mœror comes semper succedit. Vbi siquidem vber ibi tuber. Et medio de fonte liquorum Surgit amari aliquid. Nec mentita res est. Nempe hic Philippus ab adolescente Pausania fuit interemptus. Porro sese fœlicem admodum arbitrabatur quod filium Alexandrum genuisset temporibus Aristotelis, quem discipulum illi (vt scite refert Aulus Gellius) tradidit instituendum.

Pompeius. magnus.

❧ COMPERTVM est Pompeium magnum tantum bellicis incursionibus glorię consequutum fuisse, vt nihil aliud cœlum agere videretur quàm eius commodis vacare. Nam in hispania, octingenta & sex oppida sibi subegit, in oriente vero & septentrione mille quingenta triginta & octo, vt memorię prodidit Theophanes Mitileneus, qui de eius gestis abunde scripsit. Eius fuscam infortunij nebulam ipsius fortunę lux excessisset, ni cum honoris dulcedine subintrasset inuidię amaritudo. Multi vero propulsatis nubibus instar solis coruscantes paulo post incidunt in tenebras, quod in pompeio magno in confesso est. Nam fortunę vicissitudinum immemor cōsortem in imperio Iulium Cęsarem expellere fategit, a quo tamē expulsus est, & in interitum ire coactus. Sic ludit in humanis diuina potentia rebus: & subito casu quę valuere ruent. Sic multos extollit fortuna quos repentino ludibrio retorquet in infimum. Sic plęrique fortunę spirantis aura tolluntur qui demum impulsu minimo corruunt cōcinente Iuuenale, Ex humili summa ad fastigia rerū Extollit quoties voluit fortuna iocari.

Iulius Cęsar.

Nabuchodonosor.

❧ SED vt sacrę scripturę eulogia euoluamus, nonne Nabuchodonosor rex babylonius vir in bellicis incursionibus fortunatissimus iudicādus est? Sane vulgo. Nimirum monarchiam totius orientis sustinuit, ob quam tanta superbia elatus est, vt sibi diuinos honores vsurpare pręsumpserit. Idque propter statuam auream sexaginta cubitorum quam fieri iussit vt sub eius specie veneraretur. Verumenimvero subito dei iudicio mentis inops factus ac furens in bestiam translatus est. Ita quidē vt fœnum etiā comederet, per syluas & campos vagans. At exacto septennio ad se rediēs mentē sanam simulque regnum quo destitutus fuerat recepit.

Ioseph. Moses. Dauid. Saul. Petrus. Andreas. Iacobus. Ioannes.

❧ AT fœlicior multo Ioseph, qui cum sexdecim annos natus gregem cum fratribus pasceret electus à domino, super ęgyptum vniuersā sublimatus est. Moses quoque ex ouium pastore dux populi israelitici constitutus est. Dauid caprarum custos & Saul asinarius reges israel ordinati sunt. Tum Petrus, Andreas, Iacobus, Ioānes, cęterique rusticani discipuli Christi seruatoris nostri in principes ecclesię a domino electi iure fœlicissimi censendi sunt. Sed hęc hactenus.

❧ VNITATEM NVMERIS OMNIBVS pręesse. Sic vnius principatum Reliquos omnes anteire.

❧ TITVLVS DECIMVSTERTIVS.

NATVRAE

ATVRAE RATIO EDOCET omnē multitudinem ab vno incipere. Agit enim in omnibus natura quod optimum, perfectumque sit secundum singulorum speciem. Sed vnitas ipsa quę dicitur μόνας eiusmodi est, vt ex ea omnia fieri, & in eam omnia resolui veteres sapientes putauerint. Cuius sententiæ auctorem fuisse dicunt Museum Atheniensem Eumolpi filium, qui multo ante Homerum poetatus creditur. Sic & Pythagoras Samius principium rerum omnium vnitatem esse arbitratus est. Et ex ea infinitam dualitatem, veluti materiam auctori vnitati prębere, subiectamque ei omnino esse. Hinc dicere per similitudinem possumus vnitatem imperare, reliquos autem numeros parere. PROINDE Dicimus vnius viri principatum longe præstantiorem esse quam multorum. In multis enim vnitas quædam requiritur ad omnes consultationes, actus, & electiones. Aliter autem plures bene, ac recte regere, ac gubernare non possent. Hoc quidem in ciuilibus societatibus cernimus, quæ tandiu seruantur, augenturve, quamdiu speciem illam, ac similitudinem vnitatis imitantur. Cum vero illam deserunt, statim occidunt, vel grauiter ęgrotant, donec per vnitatem ad pristinam valetudinem redeant. Præstat igitur id quod per se vnicum est his omnibus, quæ per se diuisa, separataque sunt, & vnitatem quandam per imitationem fictam desiderant. Hoc quoque a Mathematicis, qui numerorum rationem scrutantur manifeste ostenditur. vnitas quidem, quæ μόνας ab illis dicitur mas est eadem, & fœmina, par, & impar, nec per se numerus, sed fons, & origo numerorum, principium & finis omnium, cum ipsa principij, & finis omnino expers sit. Proinde ad summum refertur deum. Et ad mentem illam, quæ ab ipso creata deo, vices temporum ignorat, nunquam senescit, sed semper in eodem ęuo permanet. Et nunquam occidit. vt igitur in vniuerso mundo omnia regit deus, in partibus animi mens, in multitudine membrorum cor, aut cerebrum. quandoquidem omnis naturalis gubernatio ab vno manat. Sic quoque consentaneum esse videtur, vt cuicunque collectę multitudini vnus potius præsit, quam plures. Virtus siquidem vnita vt Academici, & Peripatetici quoque sentiunt, potentior longe est, quam dispersa. Et vtilior ad omnes bonas, ac rectas actiones. Cernimus enim ciuitates quę a pluribus gubernantur, seditionibus, & intestino odio plærunque laborare. Illas autem, quę ab vno reguntur concordes esse, vt quę iuste, legitimeque imperanti, æquo animo pareant, vltroque obsequantur, sui ęmulatione, aut obtrectatione aliqua. Quibus quidem ex rebus perpetuę sunt, & bonis omnibus affatim semper abundant. Quinetiam ciuitates, atque respublicę ipsę cum bellorum calamitatibus, aut maximis difficultatibus premuntur, ad vnitatis remedium se conferunt, nullaque ratione alia facilius euadunt, quam si res omnis ad vnius arbitrium redigatur. Romani in magnis periculis dictatorem vnum creabant, cuius imperio omnia permittebant. Et idcirco Dictatorem appellari Varro arbitratur, quod illius dicto omnes auscultarent, obsequerenturque. Lycinius Romanus ciuis, qui magna diligentia

Vnitas. Museus. Vnius imperium, multitudine vtilius. Mathematici. Mens animũ regit, cor, aut cerebrũ corporis mēbra. Academici Peripatetici. Romani. Dictator Varro.

ligentia de antiquitatibus scripsit, retulit Romanos huius magistratus exẽplum ab albanis, a quibus magna ex parte originem ducebant, sumpsisse, qui post Amulii, Numitorisque mortem deficiente regia sobole annuos Dictatores designabant, qui regiam potestatem haberẽt. Theophrastus vero in libris suis de regno scripsit, Ciuitates Græcas in rebus difficillimis ad modicum temporis eiusmodi magistratus instituisse, quos Esymnetas vernaculo verbo appellabant, quemadmodum Mytilenei elegerunt aliquando Pittacum contra exules, qui cum Alceo erant, vt Dionysius Halicarnasseus etiam testatur. Romani id agebant, vt qui clare cognoscerẽt in vnius principatu maximam auctoritatem esse liberam sententiam, consilia nõ ambigua, iudicia in rebus ordinandis potiora, & executiones prõptiores alacrioresque. Hoc quidem pacto e multis periculis aliquando eua serũt & pene victi victores extiterunt. In difficillimo cõtra latinos bello Aulus Posthumius ad regillum lacũ Dictator emicuit. Et aduersus Equos re male gesta apparuit. Lucius Quintius Cincinnatus dictator factus, & ab aratro accersitus, quam primum victos hostes sub iugum misit. Et ad optatũ agellum rediit. Sic etiam fidenates ante victores Marco Aemylio dictatore victi sunt, et Fidenę captæ. Furius quoque Camillus Dictator primũ obsessos per annos decem veios cepit, & rursus cum Galli senones fusis Romanis ad Alliam fluuium vrbem cepissent, totam præter Capitolium & coacti fame Romani mille auri pondo iam spopondissent, pecuniaque expenderetur Camil us Dictator creatus cum exul esset aduenit, & Gallos vrbe expulit, ac trucidauit, pristinamque patrię libertatem vendicauit, Romanumque populum, qui iam veios migrare volebat, retinuit. Longe etiam post, cum tot cladibus a Carthaginensibus, duce Annibale, acceptis, post Cannensem etiam calamitatem a qua per fugam euasisse in laude fuit, res Romana in vltimo discrimine versaretur, Dictatorẽ creari placuit. Et Fabius Maximus designatus est, qui cunctando Annibalis vires attriuit, et rẽ Romanã restituit, donatusque est a senatu populoque Romano, Et ab omni etiã Italia Graminea corona qua nulla fuit nobilior. Nã cęteras omnes singuli duces militibus, qui optime pugnauerãt, dabãt. Hec autem non nisi in summa desperatione, vniuerso exercitu seruato, seruatori suo decernebatur. Idcirco etiam obsidionalis vocabatur, liberato ab obsidione exercitu. Legebatur hæc corona viridi de gramine decerpto, eo loci vbi obsessos seruasset. Summum enim signum, summaque victotiæ confessio fuit apud veteres, cum victi herbam victori dabant. His igitur exemplis intelligere possumus, ex sententia eorum qui virtute & armis imperium omnium gentium quæsiuerunt, rerumpublicarum status in magnis periculis, magnisque calamitatibus, nulla alia ratione seruari, saluari que posse, nisi ad vnius viri imperium redigantur. Quinetiã in bellis intestinis, in quibus romanus populus in seipsum ferrum conuertit. Post diram sæuitiam, atque immanitatem Lucii Syllæ, qui a ciuium iniqua cæde, ac carnificina fœlix cognominari voluit. Post Cinnam, Marium Carbonem, & alios, qui præmium in medio patriæ prędam posuerunt, et pro patriæ tyrannide certauerunt. Postquam ad Pompeii, Cęsarisque seditionem ventum est, complures prudentes, atque optimi ciues, publice asserebant, nullo pacto ab intestina lue rempublicam curari posse,

Dictatores. Theophrast[9] Esymnetę. Pittacus, A. posthumius. Cincinnatus relicto aratro dictator creatus est. M. æmylius. Galli senones. Fuga ex canẽsi pugna laudata est. Fabius maximus dictator. Corona graminea. Herbã dare. L. Sylla fœlix cognoiat[9] Cinna. Carbo.

rari posse, nisi delato imperio ad vnius arbitrium. Hanc sententiam Cicero, qui nunquam nisi de optimo statu reipublicæ cogitauit, manifeste docuit, cum ad Pomponium Atticum scribens inquit. Ego autem vsque eo sum eneruatus, vt hoc ocio quo nunc tabescimus malim Ἐτυραννεῖσθαι hoc est a Tyranno gubernari, quam cum optima spe dimicare. Illos vero inter se non de re publica, sed de Tyrannide certare clarius ostendit in alia quadam ad eundem Atticum epistola, his verbis. Cum Cæsare aut depugnandum est, aut habenda e lege ratio, depugna, inquis, potius quã seruias, vt quid si victus eris, proscribere, si viceris tamen seruias. Vtilitas redigendæ rei ad vnius arbitrium apparuit Cæsare rerum potito. Nam & seditiones intestinas compressit. Pacem non modo vrbi, verum Italiæ & vniuerso terrarum orbi præbuit, instaurãtes bella coercuit, leges, iudiciaque instituit, labascentem Romanum populum erexit, nutantem Italiam firmauit, ciuibus pepercit, inimicis indulxit, exules, proscriptosque restituit. Tunc vetustissimum illud oraculum verum esse apparuit, in quo consulentibus Phrygibus de fine ciuilium discordiarum respondit Iupiter, regem in seditionibus opus esse. Proinde Gordius vir prudentissimus, sed humillimę sortis, vt qui conductis bobus araret iussu dei rex constitutus est. Qui discordias omnes virtute, atque eloquentia compescuit. Et summa cum æquitate diutius imperauit. Hic nodum indissolubilem in templo suspendit, ex quo Phrygiæ fata pendere dicebantur. Quem longo tẽpore p oſt cum soluere nequiret, abscidit magnus Alexander. Gordio successit Mida eius filius, regum omnium opulentissimus, cuius posteri longa serie regnauerunt, vsque ad tempora Alexandri, qui eos exegit. Cęsar, vt ad diuerticulum redeam, plęrisque clarissimis viris, qui contra eum arma tulerant, veniam dedit. Ex quibus Brutus ille extitit, a quo deinde occisus est, quo primum post pharsalicam victoriam non comparente grauiter indoluit, & illum diligẽter perquiri iussit. Cum tandem incolumis perductus esset, summa hilaritate, atque lętitia ab eo exceptus est. Tantaque beneuolentia, & honore a Cęsare afficiebatur Brutus, vt a quibusdam eius filius crederetur. Nec temere forsitan. Seruilia enim Catonis soror & Bruti mater adolescenti Cæsari miro amore indulxit. Quinetiam inter vulnera cum ab illo confoderetur, exclamasse Cæsarem testatur Tranquillus Græcis verbis quę ad hanc sententiam vertuntur, Brute fili, Brute fili, quid facis? Sed & alios nonnullos ciues patrię causa liberos dimisit Cæsar, a quibus deinde peremptus est, & cum eos internosceret, rursus exclamans ait, men seruasse vt essent, qui me perderent? Et certe rempublicam & vniuersum imperium optime constituerat, adeo vt vere admodum in senatu dixisse videatur Antonius, cũ inquit. Nationes, reges potentatus & quæcunque ab oriente ad occidentem sunt, Cęsar nobis virtute, ac potentia subegit, & legibus, & benignitate, clementiaque firmauit. Non est profecto admirandum populum Romanum viuo Cæsari templum commune cum dea clementiæ condidisse, et plębem ei solidam columnam viginti pedum Numidici lapidis in foro statuisse, inscriptam patri patrię, Apud quam longo tempore (vt Tranquillus etiam refert) sacrificare, vota suscipere, et controuersias quasdam, interposito per Cæsarem iureiurando, distrahere perseuerauerit. Nec porro immerito eiusmodi munera, &

Cicero ad Atticũ li. ii. epistola. xiiii

Cæsaris beneficia in, Rẽp, suo singulari imperio.

Phryges.

Gordiu dei iussu rex constitutus.

Gordianus nodus.

Alexander.

Mida.

Cæsaris clementia.

Brutus Cæsari p vita mortem reddidit.

Seruilia bruti mater.

Cæsarẽ perdiderunt, quos seruauerat ipse.

Cæsari adhuc viuo tẽplũ cũ dea clemẽtię dicatum est.

complura alia ei delata sunt. Nullum enim mansueti, ac clementis animi officium vnquã omisit. Pompeij disiectas a plæbe statuas reposuit. Quod cum accepisset Cicero ait, cum Pompeij statuas erexit Cæsar, suas fixit. Et cum Alexandriam iuuasisset, Pothinum, & Achillam Pompeij interfectores interemit. Quocirca verum esse cernitur, quod Plutarchus Cheronensis scripsit, Cęsarem rerum potitum nullum crudele facinus, aut Tyrannicum vnquam exercuisse. Sed in principatu se quasi clementissimũ medicum a deo datum omnibus in rebus ostendisse. Proinde eum popul⁹ Romanus adeo desiderauit, vt infestus, atque inexorabilis eius interfectoribus semper extiterit, criminique idem auctor Bruto obiicit, quod cum a Cæsare seruatus esset, & quoscunque voluisset, etiam ex captiuis liberasset, prælatusque ab eo omnibus fere amicis esset, facta tamen conspiratione per dolum illum confoderit, quod si nulla gratia, nulla in se collata a Cęsare beneficia eum monebant, cui quod viueret, incolumisque esset, iure optimo acceptum referre debuisset, nonne illius potentiam, virtutem fortunam vereri debuit? Cuius etiam solum nomen Parthorũ & Indorum reges sopnum capere non sinebat, ipse quoque Brutus ad Ciceronem scrisit, vt idem Plutarchus meminit. Bonus profecto vir erat Cæsar, sed pro genitores nostri mites etiam dominos non tulerunt. Vere de se ipso vaticinatus est Cæsar. cum renunciarentur ei nonnullæ coniurationes, cõuẽtus que nocturni, quos quidẽ non vltra arguit, nisi vt ostenderet eosdẽ sibi natos esse. Et ait non tam sua, quã reipublicę interesse, vt saluus esset. Se iã pridẽ potentiæ, glorięque abũde satis esse adeptum, rem publicam vero, si quid acciderit, neque pacatã, neque quietã fore, Et aliquanto ciuilia bella deteriorẽ cõditionẽ subitura. Quę quidẽ omnia, vt prædixerat, & lõge duriora acciderũt. Sed ad brutũ redeo, quẽ opinor antiqua maiorũ suorũ persuasione id egisse, quos cernimus summa gloria esse affectos, quod exactis regibus rẽ publicã statuerint, sic ipse quoque se facturũ putabat, qua opinione ductus ad Atticũ scripsit. Optimo in statu mentẽ se locatã habere. aut enim victor Romanam rempublicam liberabo, aut moriens a seruitute euadam. Sed cum iam ciuilium bellorum pertęsum esset, res ad vnius imperium quasi adiuuante deo inclinabant, quę Bruto omnia recta consilia, omnemque lætam fortunam (vt dicitur) auferebat. Eschyli quidem poetæ sententia est, occasiones malorum diuinitus dari his hominibus, quos deus propter eorum delicta punire voluerit, Nihil æquo animo audire poterat Brutus, quod contra rei publicæ rationem diceretur. Erant inter amicos & contubernales eius philosophi duo, Stallius Epicureus, & Pharnus Stoicus Catonis sectator. Hi inter se (vt moris est) aliquando in disputationem inciderant. Affirmabat enim multis argumentis Pharnus ciuile bellum longe durius esse, quam vnus viri imperium, quod contra legem non esset. Stallius autem acutissimis rationibus ostendebat, viri sapientis non esse, ob ignauam, imperitamque plæbem periclitari, ex anxio semper animo pendere. Labeo, cum his sermonibus interesset, contra vtrumque sententiam suam protulit, sed cum obiecta illorum minus diluere, ac dissoluere valeret, tacuit Brutus, vt qui contra sententiam suam loquentes iniquo ferret animo, & philosophos illos deinceps a tabernaculo suo prohiberi iussit. Claruit deinde multo magis post varias, multiplicesque

reipublicæ

Statuę Pompeianæ a Cęsare restitutę.

Ciceronis dictũ de Cęsare ex plutarchi apopthe.

Plutarchus in C. Cęsaris. vita.

Brutus igrat⁹ erga Cæsarẽ.

Brutus.

Reip. itererat Cæsarem saluum esse.

Eschylus.

Stallius Epicureus.

Pharnus. Stoicus.

Labeo.

reipublicæ calamitates, vnius principis imperio ciuiles discordias sedari. vt primum enim Octauius Cæsar rerũ potitus est ita passim omnia quieuerunt, vt post aduersam maris tempestatem, residentibus cunctis ventis, & placido surgente sole, fluctus omnes desidunt. Quocirca ex mimacij Planci sententia Augustus appellatus est quasi augurio ac fœlicitate populi Romani cosecratus, vel (vt Suetonius scribit) ab auctu, vel auium gustu, gestuve, imperium nanque auxit, & vrbem pro maiestate imperij excoluit, adeo vt non iniuria gloriaretur se marmoream relinquere, quam lateritiam accepisset. Et, vt Strabo Cretensis ait, nunquam tanta pacis facultas tantaq; bonorum omnium copia Romanis ac socijs affluxit quantam suppeditauit Augustus Cæsar, postquam imperij habenas accepit. Cretenses antiquam habuerunt rempublicam. Erant enim in ea insula complures vrbes, quæ omnes inter se societatem seruabant. communi iure, communique consilio regebantur. Harum præstantissima erat Cnosos, quam Minois regina Homerus appellat: secunda Gortyna: tertia Cydonia: quarta Lyctos. His Rhadamanthus vir iustitia, & æquitate clarissimus primus leges dedit, quas Iouis iussu se afferre cõmentus est, vt duriores homines ad ciuilem vitam facilius redigerentur, quibus legibus noua decreta diu post addidit Minos, quem poeta dicit annos nouem regnasse, & Iouis mandata rursus ex antri abditis penetralibus captasse. Horum quidem leges tanti fuerunt, vt eas optimi omnium Græcorum & Lacedæmonij in primis (vt Plato in libris de legibus refert) imitati fuerint. hæ sanctiones rempublicam instituerunt ex omni populo commixtam. Cui tamen rex vnus præerat, vt qui dignoscerent, legumlatores illi prudentissimi turbida esse multitudinis in rebus dubijs consilia, nisi ab vno aliquo, veluti gubernatore in aduersis tempestatibus regerentur. Secundo enim vento remiges ipsi facile cursum, sine puppis magistro dirigunt. Fuit quidem apud Cretenses antiqua sane regum prosapia a Celo illo, qui quando primus deo sacrificauit, nomẽ suum numinum domicilio dederit, deinde a Saturno, & Ioue, & eorum posteris, qui primi in ea insula regnauerunt: de quibus multa Poetę fabulantur. Rex apud eos belli potestatem habebat, magistratus iudicia agebant. Populus autem magistratus Senatumq; credebat. Nõ dissimilis admodum huic erat laconia respublica, duas quidem regias familias habuerunt Spartani, quarum vna Eurytiontida, altera Agida vocabatur. Harum originem in Herculem vsque referebant. Nec vnquam passi sunt regnũ vlla ex parte decidere, nec ipsi reges maiora vnquam quæsiuerunt, quam quæ principio regni maiores eorum per leges accepissent. Hoc temperamento Lacedæmonij assecuti sunt, vt principes Grecię haberentur, & Herculi similes dicerentur. Nam sicut heros ille leonis pelle amictus, & claua armatus iniquos homines, immanesque omnes coercebat: sic illi scutica & pallio volenti grecię imperabant. dominatus enim iniustos compescebant, bella dirimebant, factiones sedabant, non vi aut armis, sed vnico oratore misso, cui statim omnes obtẽperabant, parebantque vltro. Tãti enim apud singulas quasque nationes eorum dignitas habebatur, & vsque adeo auctoritate, iustitia, optimis institutis, mirificaque æquitate pollebãt. PETEBANT enim alię gentes, ac nationes ab eis, non classem, non militem, non aurum, sed vnum spartiatam ducem cui obsequerentur. Quo

Octauius Cæsar.

Augustus a quo & vnde dictus.

Marmoream reliquit Augustus vrbem quã lateritiã acceperat.

Strabo li. xvij

Cretenses.

Cretæ vrbes cõi societate regebantur.

Rhadamãtus

Minos.

Plato.

Celus rex.

Cretensium resp.

Spartanorũ respu.

Hercules.

Gilippus. Lacedęmonij viri q alicsrexerunt populos. Attili⁹ regul⁹ Duce mutato fortunam mutari. Chabriæ dictū apud Plutarchum in apophteg.

accepto se tutos, atque hostium victores fore arbitrabantur, vt siculi Gilippum petiuerunt, Chalcidenses brasydam, Asiatici lysandrum, Callicratidam, & Agesilaum: Carthagnenses vero Xantippum quo imperante qui plurib⁹ prælijs semper victi extitissent, exercitum Romanorum (cui Attilius regulus præerat) profligauerunt. Et cum deinde inuidia perciti Xantippum ingrate ac perfide dimisissent, deo vltore omnium scelerum pœnas victi dederunt: planeque didicerunt, mutato duce fortunam, viresque exercitus etiam mutari. Neq; enim ab re diuinus ille poeta ait. Tutiorem ceruorum exercitum esse duce leone, quam leonum duce ceruo. Harum igitur duarum ciuitatum auctoritate atque exemplo constat, nō posse rem multorum imperio bene geri, nisi eis vnus præsit, qui veluti gubernator nauim reflantibus, colluctantibusque ventis in portum salutis impellat. Huiusmodi reges, qui mitem ac pene communem cum populo potestatem habebant, agenda omnia ad Senatum, populumve referebant: vt eligerentur in rebus dubijs, semperque potiora essent. Quod quidem & Homerus probare videtur. sæpe enim Agamennon belli principes consulit, quid facto opus sit: & inter plures sit consultatio, tametsi nihil arduum vnquam deliberasset, nisi prius Nestorem in consilio habuisset, vt ab eo cogitatam rationem haberet, quid agendum aut non agendum esset. Aristoteles quoque eligibile, consultabile, affectabileque esse dicit, & electionē cōsultam affectationē esse definit. Hactenus superioribus argumētis, & exēplis satis abūde ꝓbatū sit, naturale imperiū vni⁹ esse hominis, & vnū longe melius imperare quā plures: deinceps autē in sequēti volumine ostēdemus iustū imperiū vnius esse regnū, & regē bonum iuste imperare.

Agamēnon. Nestor. Aristoteles.

LIBRI PRIMI FINIS.

LIBRI SECVNDI PROOEMIVM ad Alphonsum Aragonium inclytum Calabriæ ducem.

DVRIS Samius rerum Græcarum scriptor eximius, secutus quorundam vanam ac futilem opinionem, qui vel Alcibiadi ęmuli atque infensi erant, vel comicam dicendi libertatem ac licētiam oderant, scripsit Eupolim Comicum poetā ab Alcibiade cum Atheniensium classe in Siciliam nauigante in mare demersum extitisse. Hoc cum legeret Eratosthenes vir in historia diligentissimus, illum irrisit, quod per incuriam ac desidiam malis auctoribus nimiam fidē adhibuisset: attulitque nonnullas fabulas, quas ille longe post ea tempora docuisset. Theophrastus vero peripateticus cōmunem multorū imitatus opinionē, asseruit zaleucum Pythagoricum leges Locrensibus conciuibus suis scripsisse, id tamen a Timęo Platonico reprehensum est, & tanquā falsum repudiatum. Luctantur inter se complures Græcorum, & alter alterū furti ac mendacij criminatur. Ephorum Caustrius & Lysimachus accusant. Theopompum autē, Apollonius & Nicagoras. Sophoclem Philostratus. Pollio Crosium & Herodotum. Nec abstinuerunt quidam a Platone. dicūt enim illum a Prothagora, Pythagora, & Epicarmo siculo multa accepisse,

Eupolis. Alcibiades. Eratosthenes Theophrast⁹ zaleucus. Timæus. Greci scriptores furti se inuicē accusant Ephorus.

ra accepisse,sicut Aristoteles ab eo,& a Socrate,& a plærisq; alijs deinde abstulit. Hæc eo cõsilio dixi Alphonse Ducum atque Imperatorũ omniũ fortissime,vt intelligas exemplorum omnium quæ huic volumini inseruimus,partim ex auctoribus Græcis eruta esse,partim e nostris sumpta. Illi inter se plærunque varij ac diuersi sunt,nostri vero non semper cum eis conueniunt. Proinde non erit admirandum si a Liuio,Valerio,alijsve latinis,aliqua ex parte nostra dissentirent. Varietas nanque scriptorum varietatem quoque facere solet eorum qui illos imitantur. Luctantur inter se Græci scriptores,dicam quidem quod sentio,neque furaces,neque mendaces eos esse arbitror,quos accusant. Fructus enim legendi est modeste ad modum in rem suam conuertere quę ab alijs optime scripta sunt. HVMANITATIS tamen officium esse duco eum profiteri per quem proficimus:sed si minus id fieri possit quando non omnia destinato operi quadrant,videndũ est ne bene dicta in deterius corrũpamus, vt de Hypericle Apollonius grammaticus ait,qui multa illum a Demosthene abstulisse refert,quæ ex optimis pessima fecerit,ne manifestum furtum cerneretur. Neq; etiam eos mendaces dicerem qui cum doctis pluribus errarent. COMMVNIS error tolerabilior esse videtur quam singularis. Grauior enim culpa eorum haberi solet,qui soli peccant,quam eorum qui cum multis alijs delinquunt,quorum error reprehendendus magis est quã culpa punienda:facit etiam historiam ancipitem nominum mutatio. Vid𝑒mus nanque montium,fluminum, vrbium,regionumque nomina alio tempore aliter fuisse nuncupata. Taracinam quam nunc dicimus Trachinam, Ausuremnã vetustissimi appellabant. Pestum posidoniam, Puteolos dicearcheam:sic etiam venetiam Henetiam siue Eugauiam, Padum vero Eridanum. Ferraria quæ nunc vrbs opulentissima ac pulcherrima est,paululum quidem a priscis sedibus remota,vt quæ Barbarorum latrocinijs atque excursionibus crebro vexaretur, Spina quondam dicebatur. Pelasgi enim per mare Ionium ad Italiam vecti,vnum ex Padi ostijs Spinetum nomine occupauerunt:& pone eius ripas vrbem statuerunt, quam spinam ab ostij nomine appellarunt,quæ breui deinde tempore interiecto ad maximas creuit opes,adeo vt diutius Delphos ad Apollinem decimas mitteret,vt Dionysius Halicarnasseus refert:& vt Strabo Cretẽsis testatur. Thesauros peringẽtes in eodem templo ad omnes fortunæ casus deposuerit. Hæc Ferrariæ vrbs per virtutem,sapientiam, celeritatemque tuam ex hostium faucibus superioribus annis eruta est. Veneti enim potẽtissimo exercitu,terra, marique eam obsederant,& hoste,fame,pestilentia adeo vrgebatur,vt ciues iam de deditione agerent: et Hercules eorum dux inclytus,qui cum soror tua illustrissima denupta est,fugam meditaretur. Tu vero rumore ac nuncijs concitus Neapoli cum expedito exercitu,quem ad omnes casus paratissimum semper habes, Italiam pene omnẽ celeri cursu permẽsus,illuc aduolasti:& quamuis vix aditus ad obsessos,nisi a coelo relictus esse videretur,vi tamen & armis eiecto hoste intra vrbis mœnia penetrasti:paruoq; tempore assiduis congressibus,atq; excursionibus egisti,vt veneti de statu vrbium suarum soliciti,pacem æquis conditionibus pepigerint. Qua quidem per te nũc etiam Ferraria fruitur: & iam instaurata pristini splendoris speciem,ac decus recuperauit.

Aristoteles furti accusat. | Liuius. | Valerius. | Fruct⁹ legẽdi. | Hypericles. | Apollonius. | Demosthenes. | Error cõis tolerabilior. | Spina. | Pelasgi. | Padus. | Spinetum. | Delphos. | Dionysius. | Strabo.lib.v. | Ferraria.

LIBER

LIBER SECVNDVS DE REGNI institutione.

MVNVS REGIS IVSTITIAM ESSE. Iustum vnius viri imperium regnum esse.

TITVLVS PRIMVS.

Alexãder ferociora aialia venabatur.

LEXANDER cui magno ob virtutem cognomẽtum fuit cum aliquid ocij a summis negocijs nactus esset, venationis studio summopere tenebatur. Eamque in tygres, pardos, apros, vrsos, leonesque libentius exercebat, quã pecora inter inertia, vt optabat Iulus apud Maronem. Ei quidem aliquando colluctatio fuit aduersus maximum ferocissimumque leonem quem post magnam difficilemque pugnam summis viribus tandem strauit. Forte aderat Spartanorum legatus qui vehementer admiratus dixit, vtinam rex inclyte pro magno aliquo imperio cum leone tibi esset certamen. Hæc tamen venatio tanti fuit, vt Catherus vir illustris, & Alexandro gratissimus, a Lysippo, Leochareque, qui præcipui omnium artificum eo tempore habebantur, ære conflatam delphico Apollini suspendi fecerit. Cernebatur illic Alexander qui leonem adoriebatur, & iuxta eum aderat Cratherus inter canes & alios venatores. Expressit enim Lysippus similitudinem Alexandri & amicorũ eius, adeo vt pene spirantes viuique esse viderentur. Sed ad Spartanum oratorem redeo, cuius sententia illuc quidem mihi spectare videtur, vt intelligamus regem fortem esse oportere, non autem audacem, ferocemve, & quasi vitæ suæ prodigum ac contemptorem. Vbi enim imperatoris periculum magni alicuius momenti foret, vt res profligatas posset restituere, illic forti animo, magnoque conatu pugnandum esset: secus autem si parum prodesse potest. decet enim eum qui imperat, vt ait Theophrastus, ducis mortem obire, non autem gregarij militis aut gladiatoris in arena. Hi honeste cadunt si viritim certantes, fortiter se contra singulos hostes gerunt. Imperator vero pro toto pugnat exercitu. Pulchre Scipio maior ad quendam qui dicebat illum parum esse pugnacem, ait. MATER mea me imperatorem peperit, non autem bellatorem. Timotheus quoque laudatur. Nã quum quidam ostenderet Atheniensibus cicatrices, quas in bello pro patria imperator accepisset, ridens inquit. Equidẽ valde erubesco quod quum Samum obsiderẽ iuxta me sagitta forte cecidit, qua exanimatus, non quasi dux tanti exercitus, sed quasi ignauus Tyro profugerim. Iusta imperatoris dimicatio fuit Publij Decij, qui tot Romanos ciues in præsidio obsessos propria virtute liberauit, & seruator a seruatis Gramineam coronam accepit, quod facinus quale fuerit ex religione ipsa cerni licet. bouem enim album Marti immolauit, & centum fuluos, quibus virtutis ergo ab obsessis donatus fuerat. Iusta etiam dimicatio extitit Quinti Fabij Maximi, cum Minutium magistrum equitum, & eius exercitum ab Annibale oppressum seruauit. Qua ex re pater a seruatis honoris gratia appellatus est. Sed si recte iudicamus proprium regis munus est iustitia, quam a Ioue eum dono accepisse

Iulus.
Spartanorũ legatus.
Cratherus.
Lysippus.
Leochares.
Apollo.
Non oportet regẽ esse vitæ suæ prodigũ.
Theophrast⁹
Scipionis dictum.
Timotheus.
P. Decius.
Graminea corona.
Ergo.i.causa.
Q. Fabius.
Minutius.
Annibal.
Iustitia regis munus.

no accepisse testatur Homerus:non autem bellicas machinas aut rostra= Homerus.
tas naues. Proinde eum Iouis discipulum vocat,& non ferocem,audacem,
aut immanem inducit,sed omnium iustissimum. Rex enim magistratus
omnes in se vno continet,& vniuersorum lex habetur. Vnde Demetrium Demetrius.
Antigoni filium reprehendit Plutarchus,quod expugnatoris cognomen Plutarchus.
ambitiose affectauerit,cum id a rege decorum longe alienum sit. Deus
nanque vrbium ac ciuitatum seruator,custosque habetur,& dicitur. Laudat
autem Aristidem qui quamuis inops & ignobilis esset,iusti tamen cogno= Aristides.
mẽ per virtutem est assecutus,quod nullus regum aut imperatorum ante Expugnato=
eum optauerat. Sed expugnatores fulmina,victores aquilas,accipitresque res olim qui=
se appellari gaudebant,quasi viribus & potentia potius gloriarentur,quam bus nominib⁹
virtute cum iusti cognomentum deo & regi admodum conueniat. Ex gaudebant.
omnibus diuinis bonis solius virtutis,homo particeps esse cernitur. Idcir= Iusti cogno=
co si secundum eam viuit,nihilo egere potest,vt Stoici docent,& similis mentum.
sit deo:sin vero ab ea alienus est,nihil boni habere potest,& a feris ac bel=
luis nulla ex parte differt.

¶ Diuitiæ,opes,potentiæ,si iustitiam comitantur,splendorem suum re= Diuitiæ iusti=
tinent:sed si ab ea secernuntur,obscuræ fiunt,& turpitudinem temerita= tia comitatæ
temque augent. Isocrates quidem regi suo præcipit in primis, vt videat illustrant ho=
ne deterior ipse melioribus imperet,ne ve indoctior peritioribus. Et natu= minem.
ræ legem Dionysius Halicarnasseus esse dicit omnibus communem, vt Isocratis præ
deterioribus semper imperent meliores. Non erit igitur importuna defi= ceptum.
nitio illa,qua dicitur rex est vir bonus,cui per generis dignitatem,vel per Dionysij hali
legitimam electionem concessum sit,vt ciuitates,populosque regat. Re= carnassei sci=
gere enim nonnulli interpretantur recte agere,quæ interpretatio si durior tum.
fortasse videbitur,relinquatur a lectoribus,& nos lusisse putemur. si enim Regis defini=
verbum minus acute exponimus,rem profecto ipsam optime declaram⁹. tio.
Nec tamen alienum erit virtutem regiæ determinationi addere,cũ Ora= Regere.
torem Cicero virum bonum dicendi peritum esse dicat. Et similiter Stra Orator.
bo poetam,quasi nec orator dicere,nec poeta canere sine virtute recte va= Poeta.
leat:multo etiam minus rex sine probitate bene regere posset,ad quẽ perti
net omnis virtutis moderatio. Cui⁹ quoq; officiũ est iuste guuernare eos,
quibus preest,& illorũ cõmodis semper adesse. Nã sicut medicus languen
tis vtilitati non suæ,& gubernator eorũ quos vehit consulere debet,sic rex
eorũ quibus imperat. Aliter rex neutiquã habẽdus esset,sed Tyrãnus in=
iuste imperãs omnia ad vtilitatẽ suã metitur. Quocirca finis regis est (vt Socrates.
ait Socrates apud Platonẽ) ciues suos ad fœlicitatẽ perducere,qđ nequaq̃ Plato.
nisi per virtutẽ assequi posset. Tyrãni autẽ finis est eos quib⁹ dominat̃,in
voluntatẽ suã cõpellere. Et sic alter virtute ac ratione,alter vero vi ac po=
tẽtia nititur. Hoc declarauit Timotheus,cum dixit. Mars quidẽ Tyrãnus Timotheus.
est cũ statuat violenta omnia iniusta esse,rex quidem cõmunis lex esse de= Mars.
bet. singulos enim ciues non beneuolentia solum, verum summa pietate
complectatur oportet,et humanum se cunctis facilemque præstet,& illo=
rum congressu atque consuetudine delectetur. Vere Isocrates inquit, non Isocrates.
homine,non cane,non equo bene quispiam vti potest,nisi eo delectetur,
& eundem charum habeat. rex quidem pro dignitatis,meriti, virtutisque
ratione

ratione sic omnibus prosit, sicut sol omnibus lucet. verum ædificia illa quę patentiores fenestras habent, magis illustrantur, vt Aristoteles testatur. Virtus quidem omnium rerum mensura esse debet. Sic quoq; rex se præstet vt meliores amet, mediocres diligat: reliquos autem non negligat neq; odio habeat, sed cupiat meliores fieri. Sic ciuile præceptum illud Platonis imitetur, cum ait. Nec eo ordine rempublicam instituimus, vt vnum genus in ea duntaxat fœlix existat, sed ciuitas vniuersa quæ beatitudinẽ per solam iustitiam consequetur, sed si bonis animi externa quoque addere volumus (vt Academicis & Peripateticis placet) dicemus regem beatam ciuium vitam sic sibi præponere debere, vt sit ciuitas virtute honesta, gloria ampla, copijs locuples, opibus firma. Optimus enim pictor non solũ oculos & faciem, quanquam potiora sunt, penicillo exornat, verum totam imaginem colorum varietate honestat: nec perfectam dicimus imaginem illam Veneris quã vltimam Apelles pinxit. nam faciem & pectus politissima arte perfecit, reliquas autem corporis partes inchoatas reliquit. Tyrannus quidem nisi vtilitatis aut voluptatis causa diligit neminẽ. Cui optimi potius quam deterrimi odio sunt. Infensus siquidem est omnibus qui virtuti student. Nec patitur quempiam vltra alios sapere, aut in præclarũ virum euadere, aut opibus augeri, aut amicis, clientibus, hospitibusve frui. Domini imperiũ in ciues, quasi in seruos exercet, vt formidine perciti nihil homine libero dignum agere audeant. in timore enim nimio qui educantur ignaui fiunt, & seruilem abiectumque animum semper habent. Literarij ludi magistri, qui minis ac verberibus nimis in pueros sæuiunt hebetiores illos, tardioresque reddunt. Et in odium disciplinarum bonarumque artium eos compellunt quos nimia formidine coercent: verbis vero ac verberibus obdurant, vt pessima quædam mancipia quæ plagis consuescunt: ingenia quoque puerorum nimia seueritate emẽdationis deficiunt. Et (vt ait Quintilianus) quum desperãt dolent, & disciplinam ipsam odio habẽt. sic dum omnia timent, nihil conantur: maluntque ignorare, quam tanta cũ difficultate perdiscere. Eodẽ pacto vęcordes & ignaui fiunt ciues, qui Tyranni sæuitiam semper formidant.

Audiamus nunc Trasybulum, quid consulenti per internunciũ Periãdro Corinthio responsi per literas afferat. Trasybulus Periandro salutem. Præconi quem ad me misisti, dissimulaui nihil. duxi enim eum per segetem, & altiores spicas bacillo decussi, vt ex eo qui coram affuit scitari poteris, & quid viderit, audieritve intelligere. Tu igitur sic efficies si Tyrannidem tuto tenere cupis, ciuitatis principes tolle, siue amici, siue inimici esse videantur. Tyranno enim potentes etiam amici exitio aliquando fuerunt. non dissimili exemplo fuit Sextus Tarquinij superbi filius qui deceptis per dolum Gabijs, nuncio misso patrem consuluit quid facto opus esset, vt tuto imperaret. Tum ille mutuatus, vt arbitror, argumentũ a Trasybuli historia, nihil responsi nuncio dedit, sed deliberaturus sequente illo in hortum ædium descendit, ibique tacitus ambulans papauerum sublimiora capita baculo quem in manu gestabat, deturbat. Nuncius vero fessus longiore mora, putans se ludibrio haberi, Gabios inconsultus redijt. Quæ dixerit, quæque viderit refert, At filius ex noto patris ingenio sanguinarium consilium intellexit. Et cõfestim primarios ciuitatis per varias calumnias interemit,

Sol.
Aristoteles.
Plato.
Pictor.
Veneris imago.
Apelles.
Tyrannus.
Ludi literarij magistri.
Pueri.
Lenis duntaxat castigatio cõcessa est docẽti. l. sed etsi in fi. ff. ad legẽ aquil.
Præceptoris nimia sæuitia culpę assignatur. ff. ad legẽ aquil. l. præceptoris.
Trasybulus.
Periander.
Trasybuli epistola ad Periandrum.
Sextus Tarquinij filius.
Gabij.

interemit,vt tutius Tyrannidem exerceret,si recte autem iudicare volumus,vt optimus rex omnium mortalium foelicissimus habendus est. Sic contra Tyrannus omnium infoelicissimus.sicut enim illi omnia tuta sunt, ita huic omnia infirma,& insidiarum plena.

Alexander Phereus tyrãnorũ primus.

❧ Alexander Phereus Tyrannorum omnium primus,ab vxore perijt. Ea quidem thebe dicebatur,quæ perosa viri perfidiam,sæuitiam,immanitatemque cum tribus fratribus suis,quos habebat,in necem illius conspirauit:& cum cerneret illum remotis satellitibus,a quibus custodiebatur, in secretiore cubiculi lecto,altum dormire,remoto per blanditias ferocissimo cane,qui pro foribus cubiculi excubabat,& tenui lana stratis gradibus,ne strepitus hominem expergefaceret percussores fratres admisit:eosque non modo hortata est,verum minis compulit,perterruitque,ni rem strenue maturarent,se excitaturam virum qui facinus vlcisceretur,& illorum vecordiam animaduerteret.quo timore perciti illi cædem maiore audacia peregerunt.Pherei ciues summa lætitia affecti,populariter metu liberati,cadauer Tyranni omni fœditate vncis ferreis tractum,laceratumque feris atque alitibus exposuerunt:& illius vitam atque memoriam turpibus probris,dirisque execrationibus damnauerunt. Theben autem & eius fratres,vt patriæ liberatores,dignis honoribus,opulentissimisque muneribus affecerũt.Hoc futurum in somnijs familiari suo Eudemo Cyprio prædictum scripsit Aristoteles.Nam quum Pheras vrbem tunc nobilissimam in Thessaliam venisset,quæquidem sæuissima Tyrannide tenebatur,in maximas febres incidit,adeo vt medici omnes illius salutẽ desperarent.Et tunc leniter dormienti secundum quietem iuuenis decora facie visus est dicere,fore vt quamprimum conualesceret:sed paucis diebus interiturum Alexandrum.quodquidem statim effectum est,& euasit Eudemus, & Tyrannus trucidatus est.

Alexandri Pherei miserabile funus.

Eudemus.

Aristoteles.

Pherę vrbs Thessalię.

❧ Dionysius autem Syracusanus filias quas tonstriculas effecerat, quum adoleuissent timuit,& candentibus iuglandium putaminibus barbã sibi,ac capillũ exurebat,ne collũ ac guttur tonsori cõmitteret. Et allocuturus populum,quum singulos quosq; formidaret,exaltaturus concionabatur.

Dionysi⁹ Syracusanus.

❧ Quid quod corporis sui custodiam,non necessarijs,non ciuibus credunt Tyranni:sed seruis peregrinis,ac Barbaris satellitibus,& illis præcipue, quorum opera in conciliandis toris,turpibusque voluptatibus ministrandis abutuntur? Isocrates tutissimam regum custodiam,non turribus,propugnaculis,mœnibus,satellitibus,aut armis contineri inquit, sed amicorum præsidijs,ciuium beneuolentia,propriaque virtute. Quibus quidem opibus regna,& imperia non modo seruari,verum indies augeri,ac propagari asserit. Plane etiam cognoscat oportet rex non se dominari,vt hominem sed vt rationem regere.Est enim custos boni & æqui, & quasi animatum ius. Proinde qui ad eum accedunt,non tanquam ad hominem aliquem,verum ad ipsam iustitiam atque æquitatem incedere videntur.Ipse autem rex non sibi,sed alijs laborat. Vnde verum esse cernitur,quod Academici veteres & Peripatetici affirmant,Iustitiam alienum esse bonum,non autem illius qui secundum eam agit. Sed iusto satis mercedis ab honore & gloria rependi:ille vero cui hæc non sufficiunt,non rex habendus est,sed Tyrannus,qui non vt ratio,verum vt ho-

Isocrates.

Rex ius animatum.

Iustitia est alienum bonum.

mo imperat. Tenditq; ad proprium commodum, non autem ad vtilitatē eorum quibus præest. Nam (vt Plato asserit) Tyrānis est cum vi compulsi ciues iugum seruitutis violēter subeunt. Regnum autē quum vltro parent, paremq; dimensionem iustitiæ & officiorum expectant. Regē in iure dicundo, nō gratia, nō amor, non odiū, non timor, aut alia quæuis animi perturbatio a recto seiungit, sed semper in eodem iudicio perseuerat. Nec res similes dissimilibus sententijs iudicat. quippe qui leges ipsas imitetur, quæ semper & firmæ sunt, & nullo aspectu mouentur.

Tyrānis qd.
Regnū qd.

❧ Sequitur quoque prudens rex maiorum suorum vestigia qui recte ambularunt, & eorum iudicia sibi ad imitandum præfert. Præiudicium quidem apud veteres Romanos semper magni momenti extitit. præbebat enim futuris iudicijs similium rerum quasi firmissimum exemplum, a quo discedere iniquum esse videbatur. Est enim præiudicium res, quæ quum statuta fuerit, affert iudicaturis exemplum vt idem iudicēt, vt apud Ciceronem in Verrem cernitur.

Præiudicium qd. vide Quintilianū. ca. ij. lib. v.
Ex asconio Pædiano.
Cicero.

❧ Heroes quidem priscis seculis, ideo diuinis honoribus, a gentibus, ac nationibus venerabantur: quod iniuste, impie, aut crudeliter imperantes coercerent atque vlciscerentur. Diomedes eius Thraciæ partis rex, quæ Maronia dicitur, quam Sthenos fluuius abluit, mandendos aduenas equis suis apponebat. Qua immanitate permotus Hercules, illum regno pepulit, & eisdem equis deuorandum præbuit. Busyris quoque Aegyptiorum Tyrānus ab eodem Hercule interemptus, atque impositus dicitur, quod hospites cæsos Ioui immolaret, & Cacus quod boues abegisset. Antæum vero in palestra amplexu brachiorum peremit. Et Cychnum in singulari certamine superatum, vt qui pro æquitate ac iustitia certaret, & eos perderet qui hominibus exitio esse studerent, quique iustitiam & æquitatē, metum, ignauiamque appellarent. et robur ac potentiam in sæuitiam & immanitatem conuerterent. His gestis Herculis ęmulus Theseus, plærosque facinorosos homines necauit. Fuerunt etiam ex sapientibus qui pro iustitia pugnauerunt, vt Pittacus Mytilineus, qui simul cum Alcęi Poetæ fratribus Nelanchium, qui iniusta seruitute Lesbum insulam opprimebat, interemit.

Heroes cur olim venerabantur.
Diomedis immanitas.
Maronia.
Hercules mōstrorū domitor.
Busyris.
Carus.
Antæus.
Cychnus.
Theseus.
Pittacus.
Alcęus.
Nelanchius.

❧ Romani quoque a quibus virtutum omnium exempla sumenda sunt, quanto studio, quanto labore, quantaque impensa ciuitates, atque prouincias complures ab iniustis inuasoribus liberauerunt? Onabis quondam Lacedęmoniam iniuste occupauerat. Et Philippus Demetrij filius Macedonum rex omnem Græciam inuaserat, hoc cū Romā ex populorū querelis perlatum esset, placuit Senatui, populoque Romano vltionem, vindictamque Tito Flaminio Consuli demandari. Erat eo tempere Flaminius annos circiter triginta natus, & facūdia, virtute ac comitate pollebat. Quibus artibus Gręci, qui nondum in partes Romanorum inclinauerant, alliciendi fuerant. Is cum primum in Græciam venit, Onabiam aperto marte deleuit. Et paulopost, collatis signis, Philippum illustri pugna apud Cychnocephalas scotusę locum superauit, multis milibus hostium cęsis ac captis, vt ex noto Alcęi Epigrammate constat, in quo & Philippum trucem appellat, & eius turpem fugam probris incessit. Cęsorum quoque ac captiuorum numerum recenset.

Romani.
Onabis.
Philippus.
T. Flamini⁹.
Alcęi epigrāma, quia i exēplari nō repe

(Fletibus

(Fletibus & busto indecores terdena viator,
Thessaliæ oppetimus milia in hoc tumulo.
Marte sub Aetolum domiti & virtute latinum,
Quos titus immensa duxit ab Italia.
Aemathiæ clade trux spiritus ille Philippi
Ceruorum cursu præpete lapsus abit.
Sed Alcæus numerum ementitus est.& Quintij animum maiorē in modum offendit. Ob idque eius iussu, hæc sunt loco carmina inscripta.
Frondibus & veteri libro nudata viator
Celsa sit ac alto crux sita in hoc tumulo)

rif, ex Sabellici rapsodijs mutuati sum⁹ qđ duob⁹ semicirculis inclusimus.

Hæc victoria Græciam omnem a seruitutis iugo liberauit. Nā quum certamen Isthmicum celebraretur, quod Theseus in honorem Neptuni olim primus instituit. Et ad spectaculum frequens hominum conuentus consedisset, indicto silentio preco proclamauit in hæc verba. Senatus, populusq; Romanus, & Titus Quintius Consul Rege Philippo, & Macedonibus debellatis sine custodijs liberos immunes, & suo iure permittunt Corinthios, Locros, Phocenses, Euboicos, Achæos, Phthiotas, Magnesios, Thessalos, Perrebos. hæc res adeo vniuersis grata fuit, vt relictis certatoribus omnes prosilientes consurgerent, & Flaminium amplectebantur illum Græcię saluatorem liberatoremq; salutabant tanto clamore, vt Corui, qui forte superuolabant, vocis horrore attoniti e sublimi cœlo in Theatrum ceciderunt: quod Plutarchus refert, & alij scriptores testātur. Ob hāc victoriam Titus Quintius Flaminius tribus cōtinuis diebus Romę triūphauit. Rursus etiam alio tempore cum Pseudophilippus homo audax et ignotus, qui falso Philippi regis se filium esse iactabat, Thessaliam inuaderet, occupata iam Macedonia, a Quinto Cecilio victus, ac captus fuit. Et Thessalia cum Macedonia pristinæ libertati restituta Ptolemæus rex, qui Euergetes dicebatur ob contrariam (vt opinor) locutionem, quando Εὐεργεσία beneficentiam significat, & illi in necessarios & in omnes erat sæuissimus regno pulsus ab Aegyptijs fuerat, & regia etiam incensa præ nimia eius crudelitate Cyprum profugerat, hoc cum accepissent Romani, auxilium Aegyptijs tulere, & reginam Cleopatram illius sororem, cui regnum iure optimo debebatur instituerūt. Fuerat enim illa a fratre incredibili iniuria lacessita. filiam enim eius primo per vim stupratā, deinde in matrimonium ductam, deinceps repudiauerat, & infantem quem ex ea susceperat, Cypri interemerat, & caput, pedes, manusque illius matri dono miserat. Miserati igitur Romani tantæ indignitatis facinora, regem odio prosecuti sunt. & iniuria affectos vindicarunt. Regem Cappadociæ Ariobarzanem, & Nicomedem Bythinię pepulerat Mythridates ponti rex, ille cuius iussu quicquid Romanorum ciuium in Asia fuerat, trucidatum est. Hos reges Romani per Syllam consulem vi, & armis restituerunt. Cuius beneficij non immemor Nicomedes, quum moreretur, populum Romanum hęredem instituit. Athenas quoque quas eadem tempestate inuaserat Archelaus Mythridatis prefectus, idem consul ex senatusconsulto liberauit, & pristinę libertati reddidit. Quorsum hęc tam longa exemplorum connumeratio? vt intelligant iusti Reges se iure optimo vltores esse debere eorum, qui aliena inuadunt, aut iniuste dominantur: vt enim iustis

Isthmicū certamē Theseٰ instituit.

Plutarchus in vita T. Quintij Flaminij.

Pseudophilippus.

Ptolemęus Euergetes.

Cleopatra.

Ariobarzanes.

Nicomedes.

Athenę.

adesse,ita iniustis obesse optimi principis est officium. Accedit etiam alia ratio manifesta. Nihil est enim quod magis reges suspectos populis reddat,quam durum imperium eorum,qui per vim aut iniuriam dominantur. Timet siquidem ne deterrimis exemplis bonorum probitas corrumpatur. potentia enim sæpenumero homines procliues in libidinem, iniuriamque rapit. Vera prorsus Ciceronis sentẽtia esse cernitur,cum ait. Nihil principibus infoelicius esse,quam velle agere quæcunque possunt,rursusque illos miseros omnino habendos esse censet,qui omnia sibi licere existimant. Nero tunc sæuissimus factus est,cum intellexit omnia sibi permissa esse,& cuncta scelera ac probra sua quasi pro egregijs ac præclaris gestis vulgo probari. Agrippinam matrem postquam peremit,cunctabatur in oppidis Campaniæ,aspectum fugiebat Senatus. Odium plæbis formidabat,incertus quid ageret,& anxius omni ex parte erat. Adsunt vndique adulatores,& pessimi hominum assentatores,& reliqui ministri scelerum turpiumque voluptatum,exclamant cuncti morte Agrippinæ,cuius nomen omnibus inuisum erat,accensum in eum populi fauorem, benefactum dicere,& reditum illius in vrbem desyderare. His suasionibus motus Nero Romam ire pergit. Præmiserant optimi illi fallendi artifices,nuncios,qui clam iuberent omnes vt imperatori obuiam prodire parent,metu perciti. occurrit Senatus festo cultu,& omnis ordo, omnisque sexus. Putat hæc omnia libero animo sibi exhiberi,cernit obsequium Senatus,studia plæbis & indulgentiam,beneuolentiamque in se omniũ. Tũc boni consulere quæcunque agit singulos quosque existimat. Animum, audaciamque a scelere sumit. Octauiam coniugem domo exturbat,arguẽs illam sterilem esse, Poppeiamque dudum ante illius pellicem ducit, & Octauiam in Pandateriam insulam claudit,deinde restringi vinculis ei venas iubet,& per omnes artus sanguinem mitti. Ac ne pauore sanguis tardius flueret,præferuidi balnei calore necatur. Atqui Poppeia ipsa non diutius in delicijs habita est. Nam furore & iracundia accensus Nero eam cum in ventre fœtum haberet,ictu calcis peremit. Pœnituit eum grauiter postquam ad sese redijt,& cum aliquantulum fleuisset,quod mirum admodum fuit in homine sæuissimo,translato funere eam sepeliri iussit,et sepulchro iuliorum inferri:sed vt ad exitum percurrat sermo, Cum sibi omnia licere persuasit Nero,non ante imperij licentia abuti destitit,quam ab infesta multitudine ad mortẽ compelleretur. Plura tamen sunt (vt ait Flauius Syracusius) quæ bonos principis mores corrumpunt,licentia, rerũ copia,amici improbi,dispensatores auari,satellites detestabiles, sapienter quidem dicebat Diocletianus Cęsar, Nihil difficilius esse,quam bene imperare. Coeunt aliquando in eandem sententiam tres aut quatuor ex his, quorũ consilia grata sunt principi,& ex composito ficta pro veris narrant. Ille autẽ ad quem paucis est adit⁹,vera nequaquam nouit,cogiturq; fidem illis adhibere a quibus decipitur,& sic plærunque in deteriora labitur. Et amicorum culpa inuidiam,odiumq; populorum inscius contrahit. Iulius Cæsar potitus rerum mitissime se gessit. Sed amicorum insolentia,quibus adiutoribus in victoria vsus fuerat,effecit,vt Tyrannidis nota inureretur. plærisq; enim nimium indulxit,et præcipue Antonio,cuius errata negligentius animaduertit, cum dignosceret illum virum esse fortissimum, & manu

Ciceronis sentẽtia notãda.

Nero.

Agrippina.

Boni cõsulere.

Octauia.

Poppeia.

Nero Poppeiam interemit.

Quæ corrũpũt bonos prĩcipũ mores.

Nihil difficilius quã bene imperare.

Iuli⁹ cęsar notat⁹ Tyrãnidis nota.

& manu strenuum ac promptum, cuiusque opera in bello sæpenumero vteretur. Erat enim Antonius multis ciuibus odio, præ nimia peccandi licentia inter aleatores, mimos, temulentos, scortaque assidue versabatur. Et vnguentis delibutus, in multam noctem vino, ciboq; se ingurgitabat. Amici etiam Antonij ipsum quoque eodem ludo illudebant, quo ille Cęsarem prius illuserat. Eo nanque inscio multa agebant turpiter & inique esse, quibus maximam inuidiam contrahebat Antonius, negligentiorque in vlciscendo habebatur, siue incuria quadam, siue nimia indulgentia qua in suos tenebatur, adeo vt vix credere posset quippiam quod illis obijceretur. Eratque ingenio suo Antonius propensior ad gratiam ac præmium, quam advltionem ac pœnam. Antonius.

❧ SED VERA est sententia illa Ciceronis qua dixit, bellorum ciuilium hi semper sunt exitus, vt non ea solum fiant quæ velit victor, sed etiam vt his mos gerēdus sit, quibus adiutoribus parta sit victoria. Boni reges ac principes, plærunque etiam (vt dixi) vel ab adulatoribus deteriores fiunt. Hoc docere videtur Græca illa Apologia, qua inducuntur aues cōplures (vt adsolet) cuculum circumuolare. ille quidem eas rogabat, cur se fugerent cum placidus & imbellis esset: volucres vero audacter respondebant se ideo deuolare, quia cernerent illum vngues ac rostrum eiusmodi habere, vt facere si vellet, accipiter fieri posset. Tigranes ponti rex principio mitis ac placidus fuit, deinde pessimorum amicorum vanis adulationibus, assentationibusque illectus, & potentia ac superbia, & alijs nō modo acerbus ac durus: verum insolentissimus redditus est, adeo vt illius mores Græci omnes aspernarentur, nec eum vllo pacto ferre possent. Ministrabant ei reges aliqui qui eius ditioni suberant, ac si pedissequi eius satellitesve essent. Quinetiam pedibus per lutum ac puluerem cum curru, aut equo veheretur illum sectabantur, sine discrimine vllo ætatis aut dignitatis: sedenti vero vel ius dicenti connexis singuli brachijs circunstabant. Hæc erat seruitutis confessio quædam atque imago manifesta, vt clare ostenderent datam domino sui etiam corporis liberam potestatem. Succensuit mirum in modum Lucio Lucullo, quod eum regem tantum, non autem regem regum per epistolam salutasset. hæc ideo agebat Tigranes quod nimium adulatoribus aures præbuerat, a quibus ficta pro veris plærunque audiebat. Nam grati, blandique sermones ab illis semper afferebantur. ET PRINCIPVM opes frequentius adulatores, quam hostes euertunt, vt sapienter Quintus Curtius dixit. Idcirco Tigranes ex magno Rege Tyrannus factus odium fere omnium gentium contraxit, pœnasque dedit Romanis ducibus iniurias vlciscentibus. Iustus autem Rex nunquam a seipso discedit, sed in vera sententia perstat, nec vllo vento agitari se permittit, nec blanditijs aut illecebris artificiosi sermonis cedit, vt faciebat Neoptolemus ille apud Sophoclem, qui suauitate verborum pellectus non persistebat in sententia, sed suasu Vlysis mentiebatur, quanquam vera loqui pulcherrimum esse duceret. Et hæc satis ad ostendendum iustum vnius viri imperium regnum esse, & bonum regem iuste imperare.

Cicero. Cuculi & aliarū auiū Apologia. Tigranes. L. Lucullus. ❧ Curtius de gestis Alexādri Neoptolem⁹

❧ STATVENDVM

STATVENDVM EST DEVM SVMMVM esse bonum. finem hominis similem deo fieri, ad quem per solam virtutem peruenitur.

TITVLVS SECVNDVS.

Virtus.
zeno.

IRTVTEM satis esse ad bene beateque viuendum zeno Citticus Stoicorum princeps, & omnes qui eum comitantur opinati sunt. Tantiq; illam faciunt, vt nihil ei deesse posse arbitrentur, qui secundum virtutem agit, etiam si corporis fortunæque bonis careret, eundem tamen nihilominus beatum esse dicunt. Si in Phalaridis quoq; tauro vreretur similiter fœlicem esse. quandoquidem solum bonũ virtus sit. Alia autem quæ ad corpus vel ad fortunam spectant, neq; in bonis, neque in malis esse habenda: sed media quodãmodo haberi, & si optio detur, præferenda aut eligenda tantum videri (non tamen bona) quæ fortunæ sunt, ἐκτὸς, id est externa Stoici illa appellant, quæ postposita & reiecta licet nobis auctore Marco Tullio appellare. Acuta quidem est hæc sententia, et veris philosophis, quales Stoicos iudicare possumus, digna, sed dura satis quæ nacta acre ingenium, mitemque animum, audentiam, securitatemque præstat, & neglectum quendam rerum humanarum, verum fœlicitatem. Nam animi contemplatiuam potius complectitur, quam hanc nostram: quæquidem rerum humanarum finis est, & ad actionem secundum virtutem tendit. Nam virtus ipsa licet per se expetatur, & nihilo videatur egere: tamen cum non solum ad animum, verum ad hominem ipsum respicimus, tunc plane intelligimus illum indigere externis bonis, corporis scilicet & fortunæ: quæ etsi bona animi non augent, tamen hominem ipsum adiuuant, qui & bona habitudine valetudineque indiget, & victu, veste, domo, & alijs externis commodis, sine quibus vix tranquillo animo esse potest, aut omni ex parte beatus. Sapienter Solon fœlicem eum esse ait, qui ex virtute optime ageret, & rebus externis mediocriter abundaret. Plato autem qui primus omnium rationem honesti declarauit, licet per se virtutem satis esse ostendat, nullisque opibus augeri posse, tamen corporis bonis eam egere fatetur: veluti integritate sensuum ac membrorum bona valetudine, habitudine, robore, & similibus. Exterioribus etiam, vt opibus, amicis, optima patria, generis claritate, alijsque eiusdem generis. Nemo enim inficiari potest omne bonũ cum alio bono iunctum expetibilius esse, quam per se solum: qua ratione vtuntur illi, qui honestam voluptatem virtuti addunt.

Phalaris. Stoici. Cicero. Fœlix quis dicatur. Plato.

SEQVAMVR modo in hoc volumine hanc mitiorem opinionem, quæ aliquid nostris mollioribus moribus indulget. Nam duriora illa contemplationi quidem aptiora sunt quam actioni: nec facile legentibus persuaderi possunt: sed acumine argumentorum ab illis extorquent, vt confiteantur potius vera esse ea quam assentiantur Academicos, Peripateticosq; nobis præficiamus, quibus quidem ducibus a recto itinere nunquam diuertemus. Et Platonem in primis, qui religiosissime, pientissimeque deum

Academici. Peripatetici. Plato.

deum summum bonum esse dixit: et auctorem bonorum omnium, finē que hominis esse per similitudinem deo adhęrere. Quod quidem per solā virtutem nanciscimur. Optime dixerunt stoici inter bonos viros, & deū amicitiā esse conciliante sola virtute. Diuinā vero iustitiā legē vniuersalē oib⁹ esse Plato arbitrat⁹ est, quæ bonos pręmijs, malos aūt pœnis afficiat. Finis hoīs est similis deo fieri.

REGEM NON MODO ANIMI BONIS sed corporis et fortunæ commodis egere.

TTIVLVS TERTIVS.

POSTQVAM ERGO HAEC FVNdamenta iecimus, dicemus regem corporis, & fortunæ bonis etiam egere. Et præsertim cum nō sibi soli, aut vni alicui familiæ natus sit, sed ad omnes homines iuuandos, tutandos, conseruandosque bona habitudo, bonaque valitudo in principe vtilis ad modum esse cernitur. VIX Quidē ei bene ab animo esse potest, cui a corpore male est. ET MALE alijs consulit, qui sibi ipsi prodesse nequit. Corporis quidem ęgrotatio cum diuturna, atque insana bilis est, vires ingenii, atque animi frāgit: & nonnullos etiam molliores, delicatoresve compellit, vt longa doloris conflictatione vexati desperent. Adeo vt vitæ commoda relinquant. vt de Cornelio Rufo viro clarissimo atque eruditissimo referunt, qui per mediam ætatem sibi mortem accersiuit, cum articulorum dolores diutius ferre nequiret. Silius quoque Italicus, cuius carmen de secundo punico bello inscriptum magna cum veneratione, temporibus etiam nostris legitur in Neapolitana ciuitate sua sponte etiam media vita functus est, præ tedio insanabilis morbi, quem ex clauo sibi nato contraxerat. Theophrastus dubitasse videtur, an corporis dolores nonsolum corpus eneruent, verum etiam animi virtutes præuertant: & vt molliores mores, vires ingenii frangunt, sic mala corporis affectio, mentis virtutes perturbat. Periclis viri summa fortitudine, mirificaque eloquētia exemplum inducit, qui cum graui morbo ęgrotaret, viseretur que ab amicis, cum iam meliusculum se haberet, cuidam ex his, quos cariores habebat, ostēdit muliebres quasdam incantationes, quas scriptas gutturi suo suspenderant, vt ostenderet hominem male affectum corpore, mentis etiā esse alienatæ, vt qui eiusmodi vęcordiis, insaniisque crederet. Has tamen incantationes non videtur insanas omnino putasse Homerus. Nam Vlysси, quem sapientissimum Græcorum omnium inducit, grauiter in femore vulnerato, sanguinis profluuium carmine stetisse affirmat. Et Iulium Cæsarem dictatorem virum tanti nominis, tantarumque disciplinarum ferunt post ancipitem vehiculi casum, semper, vt primum currum conscenderet, carmine ter repetito securitatem itinerum impetrasse.

Corneli⁹ ruf⁹. Silii Italici mors. Theophrast⁹. Pericles. Homerus. Vlysses. Cæsar.

¶ SED ad propositam rationem redeat sermo. Nonnulli principes languore aliquo corporis vexati, plurima opa memoria digna imperfecta reliquerunt. Ptolemęus Philadelphus præclara multa in Aegypti regno egisset, nisi perpetua valitudine impeditus resedisset. Egit tamen quod potuit. Nam disci-

Ptolemęus.

Nam disciplinis bonarum artium, & Bibliothecis mira diligentia operã
dedit,fouitque præclara quęque ingenia sui temporis.

INTEGRI corporis sensus, & dexteritas quędã,agilitasque mẽ-
brorum regem adiuuant plurimum,eumque gratiorem aspectu reddũt.sic
Atletę. etiam vires optandæ sunt, non quales in Atletis cernimus, sed tales,vt
ne minimis quidem ictibus concutiatur,ac succumbat.Nec Robur Tibe
Tiberius. rii Cæsaris optarim,qui articulis ita firmis fuisse dicitur,vt recens,integrũ
que malum digito terebaret,et pueri caput letaliter vulneraret pollice so-
lum,vel impudico digito inflicto,vt Tranquillus in eius vita refert. Satis
mihi fuerit,si integritate corporis vigeat, & mediocritate virium inter
ęquales præstet.

FORMAE præterea dignitas plurimum auget principis auctori-
tatem,vt deformitas minuit.Est enim in corporis maiestate maxima quę
Barbari. dam veneratio,qua quidem ducti Barbari omnes nullos putant magnorũ
operum capaces,nisi illos quos eximia specie natura donauerit.Macrobij
Macrobij. quoque,qui Meroen Nili insulam colunt, quique tale nomen a longitudi-
ne vitæ acceperunt,quod dimidio,quam reliqui homines,diutius viuant,
principem cui pareant a pulchritudine,ac viribus eligunt.nunquam enim
deformi viro obedire dignarentur.Nec speciem illam admirandam quæ-
Demetrius. ro,qua præter cæteros reges laudatur Demetrius Antigoni filius,quẽ nul-
lus sculptor,aut pictor adęquare vnquã potuit.Prę se eni ferebat gratiã quã
dã,simul & terrorem,cum grauitate,& mansuetudine, vt natus videretur
ad terrorem, hominibus pariter incutiendum, beneuolentiamque con-
ciliandam.

Alcibiades. NEQVE admirandam Alcibiadis etiam formam,cui maxime lar
gita videtur natura hoc præcipuum,vt non modo in pueritia,& adolescen
tia:sed in omni ætatis gradu omnium speciosissimus esse videretur:sed si-
M.Antonius milem dignitatem formæ ei optarem,qualẽ Marco Antonio fuisse *Plu-*
tarchus refert,cuius species similis Herculis imaginibus, a quo genus se
Scipio maior ducere dicebat,esse videretur.Vel qualem prę se ferebat maior Aphrica-
nus,qui dignitate formæ,inter quoscũque viros esset,solus pręter cæteros
imperio dignus esse videbatur.

CORIS quidem,ac corporis deformitas virtutis,laudisque gloriam ali
Pericles. qua ex parte minuere videtur.Et hominem obnoxium detractoribus red
dere. Periclem,cuius præclara gesta omnis Græcia admirata est, quod ob
Hipponax. longo capite esset,versibus mordacibus irrisit ęmulus poeta, et sculpto-
Bupalus. res eius imaginem casside velabant,ne deformitas appareret.Hipponacti
Antermus. Ephesio Poetę notabilis faciei foeditas fuit, adeo vt Bupalo, & Antermo
fratribus,qui ea ætate sculptores per egregii habebãtur,illius imago per la
sciuiam iocorum irridendibus cinedis exposita fuerit, qua ex re maxima
T. flaminius ira excanduit Hipponax,& iambici carminis amaritudie sculptores illos
adeo perculit,vt hominum aspectum fugerent, et ad laqueum compulsi a
quibusdam credantur. Titus quoque flaminius de quo pauloante diximus,
Philopome- indecoro etiam oris habitu fuit,& non a maledictis eam ob rem innoxius,
nes. sed longe eo turpissimus habitus est.

PHILOPOMENES Acheorum dux,de quo facetũ illud scri-
bitur,statuerat aliquando Megaris diuertere apud hospitem, longa consue-

tudine sibi notum. Et paruo comitatu prçuertens reliquos, hospitis ędes ingreditur. Forte hospes ruri aberat, rogat hospita quisnam sit, responsum a puero accipit ducem esse Achęorum. Tum illa nomine tanti hospitis prçterita absentiam viri excusat, se tamen qualencunque potent cœnam paraturam pollicetur. Deinde cum nullũ ex familiaribus suis secum haberet, circunspicit, anxia super apparatu, & videt stantem hominem quendã turpi facie, & vestitu etiam tenui. Philopomenem enim nõ nouerat, sed ex aspectu putabat illum quem intuebatur, famulum quempiam ministrandi causa prçmissum, tum mulier rogat, vt sibi ministerio adsit. Ille autem se præsto adesse ait, nec tamẽ se indicat, sed posita chlamyde, acceptaque securi ligna, quibus ignem accẽderet, scindere incipit. Interea accitus ab vxore hospes rure aduenit, domumque ingreditur. Tum conspicatus Philopomenem ligna scindentem, rei nouitatem admiratur, & exclamãs ait, quid hoc rei est dux præstãtissime? Tum leuiter subridẽs Philopomenes, quidnam aliud inquit est o hospes? do quidem nunc pœnas deformitatis meæ & tali ioco mutuo inter se amplexati sunt.

TYRTHAEO poetę, quem ex Apollinis oraculo ducem ab Atheniensibus contra messenios acceperant, illudebant Lacedęmonii, quod fœdo esset aspectu, & altero pede claudicaret, sed cum ex illius carmine victoria potiti fuissent, didicerunt corporis deformitatem non esse irridẽdam. Quandoquidem Lacedęmonij huius ductu triplici prælio a messeniis fusi, in eam desperationem venere, vt in supplementum copiarũ seruos militię ascripserint, infectorum matrimonia victoribus polliciti, vt quum se non solum ciuium numero sed dignitati etiam successuros sciret, fortius bellicam ciuitati operam nauarent. Iam eo sedendo processerat desperatio, vt de exercitu Lacedęmonem reducendo, reges ipsi inter se consilia agitarent. Ne si super cæteras clades recentior aliqua accidisset, rem Spartanam pertinacius bellando perditum iret. Soluissent illi obsidionẽ, ni thyrthæus interuenisset, qui compositaa se carmina pro concione recitasset. Quibus ille hortamenta virtutis, damnorum solatia, belli consilia, complexus, tum militibus ardorem iniecit, vt non tam de salute, quam de sepultura essent solliciti. Et diuinum Musarum furorem posse Martem accendere, & bellicam victoriam prçbere. Agesilaus quoque Lacedęmoniorũ rex, qui tot virtutibus emicuit, altero etiam pede claudicabat. Xantippus Lacedęmonius, qui Carthaginensium imperator cõtra romanos Marcũ attilium regulum captiuum duxit, horribili, ac truci fuit aspectu. Nec speciem aliquam dignitatis, aut decoris prę se ferebat. Eratque statura pusillus sed adeo robusto corpore, vt proceriores quosque viribus superaret & ingenio erat acerrimo. Optabimus igitur, vt corporis bona, quæ vires, ac speciem augent, principi nostro non desint, quę autem decorem, maiestatem que exornant, non absint. DIFFICILE tamen est omnia in vno homine perfecta esse. Munera enim naturę incerta omnino, ac fugitiua sunt, breuia quoque, & maligna his etiam qui illis affluere videntur.

Tyrthæus
Sabellicus legit cyrthęus.
Corporis deformitas non irridenda.
Musæ.
Agesilaus.
Xantippus.

PROINDE minime admirandum est pro miraculo haberi vetus exemplum illud Xenophili Musici, qui centum & quinque vixit annos, sine vllo in omni vita corporis incommodo. Idcirco qui plura, & firmiora corporis bona habet, perfectior, accumulatiorque iudicari poterit.

Xenophili valitudo ex ply. ca.l. lib. vij.

FORTVNAE

Fortunæ vero bona partim necessaria, partim vtilia, ac decora sunt. Nō enim satis erit regi, si vni populo, vnive ciuitati imperet, quę quamuis suppetit multitudini quæcunque vsui sunt, tamen ad propulsandum, inferendumque bellum non sufficit, sed maiore indiget auxilio: & prouinciæ, regionique vt imperet expedit. Aliter nec se satis tueri, nec suos defendere posset. Nomenque inane regis haberet, non autem potentiam. Vt enim scribit Aristoteles rex eorum vtilitatē quęrere debet, quos regit. nō enim vere rex esset, nisi per se sufficeret, & oībus bonis excelleret, adeo vt nulli' ope egeret. Infirma est enim potentia illius, qui alienis virib' nititur. Cernimus nonnullas ciuitates, quę tenui potentia sunt damnis, incommodis, excursionibus, latrociniis, prędeque expositas esse, Quęquidē mala vt effugiant, plures nonnunquam societatem ineunt, vt quasi quodam vinculo inter seiunctę, communi vtilitati, salutique consulant. Et quę seiunctę singulæ languescerent, sic coniunctę quasi in vnum corpus coactę seruantur, vt quondam Lycii populi factitarunt, quorum tres & viginti ciuitates societate coniunctę. Italiam vsque mare omne infestum habuere. Deinde a romanis victi libertate donati sunt.

Aristoteles.

Lycij.

SED hæc diuersarum vrbium conuenientia, & quasi harmonia raro diuturna, stabilis, ac firma esse solet, verū discordia, & seditione facile corrumpitur, Et plęrunque Tyranidem patitur. Sunt enim eiusmodi ciuitates veluti membra sine corde, aut partes reliquę animi sine mente, Proinde expedit, vt ad vnitatem illam redeant, de qua pauloante diximus: regique pareant, qui iuste imperet, & vnus pro omnibus vigilet. Tunc licebit omnibus secundum virtutem agere, quę res quasi finis humanæ societatis, & coniunctę hominum multitudinis esse videtur. Nam non solum vt viuant, conueniunt. id enim commune esset eis, cum plærisque mutis animātibus, sed vt bene, beateque viuant, liceatque eis esse fœlicibus.

Regis munus
Isocrates

MVNVS quidem regis est (vt sentire etiam videtur Isocrates) ciuitatem aduersis casibus inclinatam erigere, et secundis nimium elatam ne in luxuriam labatur retinere. pro comparato enim omnes existimare possunt, longe melius gubernare eos, qui perpetuo regnant, quam eos, qui annuis magistratibus vicissim pręsunt. Rudes quandoquidem munus imperandi ineunt & cum sapere incipiunt, tunc imperium deponunt. Et ad rem suam priuatam redeunt: reges vero ad publica, tanquam ad sua, ac propria accedunt, magistratus autem tāquam ad aliena, Et vix publicis rebus præ temporis angustia animum adhibere valent. Reges etiam cum nullis priuatis negociis impediti sint, rem diligentius gerunt, nec discordia decertant, vt plęrunque senatores solēt: sed libero iudicio, ac sine ambitione oīa agunt. Et idcirco cuncta celerius perficiūt. Et cum sine aliqua alia cura sint diligētius in publicis rebus agēdis versantur. Quid etiā dicemus, quod nullis ęmulantur, nullis inuident, nullis obtrectant. Pares enim nullos habent. Et cum suis opibus consiliis virtutibusque nitantur, alienis rebus neutiquā inuidēt. Proinde singula quęque prestanti ratione, iudicioque perficiunt,

Reges sine inuidia cū pares nullos habeāt

NVNC autem illuc redeat sermo vnde diuertit. Asserendumque erit regem diuitiis, opibus, ac potentia indigere, cum in pace, & ocio, tum in bello, ac tumultu. Est enim magnanimus, & circa maxima versari debet, Benefacere aliis assidue studeat, bene autem ab aliis vt accipiat nō sine aliquo

ne aliquo pudore esse potest. Dando, erogando, elargiendoque rex cunctis se prefert. Accipiendo autem inferiorem se eroganti esse ostēdit. Recte quidem illud dicitur, regem tum deum imitari, cum pluribus benignus, beneficus, ac liberalis esse ostenditur. Deum siquidem omnium rerū imperio, ac potestate, vel ex hoc quidem dignissimum esse arbitramur, quod bonorum omnium causa sit. Malorum autem nullam præbet causam. Est enim semper innoxius. Aethiopes, qui vlteriorem Nili regionem incolunt, vt strabo Geographus refert, duos colunt deos, immortalem vnum, alterum mortalem. Immortalem eum dicunt, qui rerum omnium sit causa, Mortalem autem eum, qui illos beneficio afficit.

Dare superioris est, inferioris accipere.
Rex dei ęmulus.
Aethiopes
Strabo geographię libro primo.

¶HAC ratione ducti reges suos optime de se meritos, deos communes omnium conseruatores, atque custodes esse existimant. Hæc est quasi spōsio quædam, vt omnes eorum reges benigni sint, & bene de omnibus mereri studeant, in referenda quidem gratia rex omnino (vt addecet) excellat oportet. indignum enim putare debet, ab inferiore aliquo benignitate, ac liberalitate superari. Priuati nonnulli sunt, qui aurum, aut argentum principibus largiantur, hos neque benignos, neque liberales putandos esse, scribit Isocrates, sed quasi pecunię feneratores, qui paucam mutuant, vt exigāt plurimam. hæc quidem non largitas, sed quęstuosa mercatura nuncupari poterit. Ex paruis nanque muneribus magnam commutationē astute, callideque expectat. Quoto cuique priuatorum tantę sunt opes, vt per eas se principibus, ac regibus gratificari posse speret, quod flumen istud est, quod non capit mare, vt facete ait Plautus Reges δυνάστας Græci propter potētiam appellant, quod per potentiam, & opes priuatis hominibus, hac opinione ductus strabo regiam persuasionem non oratione contineri dixit, sed donis, & muneribus: illam autem, quę verborum est, oratorum esse ait, nō regum, quorum opulentia, non eloquentia splēdida esse debet. Multa per diuitias, ac liberalitatem plærunque reges agunt, quæ vi, & armis nequaquam assequerentur. Cyneas Pyrrgi regis orator multas vrbes Pyrro per eloquentiam conciliauit, sed non pauciores per largitionem, & regiam magnificentiam. Legati mileti reipublicæ causa Athenas missi eloquentiam maximi oratoris Demosthenis argenti munere strangulauerunt. Quocirca popularis ille facete in eum cauillatus est, quum dixit nō συνάγχην id est anginam Demosthenem pati, sed ἀργυράγχην .i. est argentaginam, hoc est eum non ab angina, verum ab argento fuisse strangulatum.

Isocrates.
Plautus in curculione.
Dynastę.
Strabo li. i.
Cyneas.
Demosthenes ex aulo Gellio ca. i. lib. ij.

AD hanc sententiam dicebant Græci non Philippum, sed Philippi aurum Græciam subegisse. Infinita, atque immensa est bellorum impensa, vt Archidamum dixisse ait plutarchus. Vana ideo ostenditur sententia illa M. Crassi, & animi potius ægritudinem, quam veritatem ostēdisse videtur, cum dixit neminem satis diuitem existimari posse, qui legionē vnā ex suis fructibus alere non posset. Alexander vero eiusdem Philippi filius sicut reges oēs reb⁹ gestis superauit, sic etiā beneficētia, & largitate cūctos antecelluit adeo vt recusantibus munera sua tristior, molestiorque esset.

Philippi aurū
Plutarchus in apophth.
M. Crassus.
Ex Cicerone in paradoxo sexto.

Sæpe etiam dicere solebat eos, qui munera principum respuerent puniendos esse, vt qui illorum virtuti inuiderent. Et Phocionem Atheniensem virum integrum, ac grauem literis monuit, minime se existimaturū illum sibi amicum fore, si deinceps munera sua abdicaret.

Philippus.
Phocion.

¶MVNIFICENTIA

¶ Munificentia indicat etiam regis iustitiam. Nam qui res suas ad hominum vtilitatē largiri gaudet, ab alienis vt manus abstineat verisimile est. Si enim pecuniarum cupidus esset, longe facilius suas seruaret, quā alienas raperet. Optima erit principis persuasio, si opinabitur pecuniis non modo iuste, verū etiam liberaliter esse vtēdū. quando iusto satis sit alienas nō rapere, liberalis autem de suis ad hominum vtilitatem, vt elargiri possit, cogitabit. Victorias sępenumero per magnificentiam assequūtur reges, quas nullis aliis viribus vnquā obtinerent. Obsidebat aliquando Philippus Alexandri pater (de quo modo dixit) castellum quoddā, ingenio loci adeo munitum, vt omnes dicerent ad illud, nisi a cęlo nullum esse accessum. Tum rex rogauit, an asinum pecunia honustum illuc perducere possent, respondentibus illis, etiam, tunc ait, vicimus ergo. vt ostenderet aurum nonnulla conficere, quę vix vllis aliis viribus effici possent, inexpugnabiles arces, & plęraque munitissima oppida corruptis pecūia custodibus inuaserat Philippus. vnde eius liberalitas in prouerbio venit, vt corruptor potius quam liberalis, aut benignus ab omnibus existimaretur.

Iustus. Liberalis. Philippus. Aurum ferro potentius.

Concludendum igitur erit, regem nō solum per virtutem, quę omnia animi bona abundanter suppetit, fœlicem plane esse posse, sed & corporis, & fortunæ bonis egere, vt perfecto maiestatis munere fungi possit.

FORMAS QVASDAM PRIMARIAS quas sola mente concipimus, quæ a Platone ideæ dicuntur, solas esse perfectas, ad illas dirigendā esse speciem illam, de qua agimus, et inde ducendū esse Archetypum.

TITVLVS QVARTVS.

Iouis olympij simulacrum. Phidias. Pandenus.

IS SIMVLACRVM iouis olympij quod ex ebore fecerat Phidias Atheniensis, quo nihil præstātius in eo genere omnes fere scriptores extitisse restantur, cum intueretur Pandenus pictor eximius, admiratione magna ductus artificem rogauit, vnde tā prę clari operis exemplar accepisset. Tum Phidias ex tribus Homeri versib⁹ eiusmodi imaginē delibasse respondit, qui sunt ad hanc ferme sententiam.

Inde superciliis iam Iuppiter annuit atris.
Concussitque comam pulchro de vertice recto.
Aethereus, nutu & summum tremefecit olympum.

Laudant Homeri interpretes hunc poetæ locum, qui adnuētem Iouē superciliis tantum ostendat, & tenui verticis commotione. Hoc imitatur Horatius, cum de eodem deo dixit. Et cuncta supercilio mouentis quasi mens, cogitatioque numinis maximi, ex modico frontis gestu ostendatur. At cum de Iunone loqueretur Homerus, vt decori affectum in vtroque ex diuersitate indicaret dixit, Magnumque oculis lustrauit Olympum, vt ostenderet illam toto corpore permoueri, cum annueret non superciliis tā tum, vt fecerat Iuppiter. His cogitationibus assecutus est Phidias, vt vulgo diceretur vel solus imagines deorū videre, vel solus ostendere. Hæc mihi

Iouis.

cogitanti

cogitanti occurrit maximi oratoris sententia illa, quum ait. Ego enim sic sta- Cicero. tuo nihil esse in vllo genere tam pulchrum, quo non pulchrius id sit vnde imago exprimitur, quod nullis humanis sensibus percipi potest, mente tamē, & cogitatione complectimur. Et quum de Phidia paulopost loqueretur, dixit. insidebat in mente illius artificis species quædam pulchritudinis eximia, quam intuens, in eaque defixus, ad illius similitudinem artem, & manum dirigebat. Ex his sententiis colligimus formas quasdam, ac figuras perfectas esse, quas sola mentis contemplatione intuemur, non autem oculis cernimus, aut auribus percipimus. Sed ex illis similitudinem quandam ducimus earum rerum, quas acturi sumus. Et sic mentem a sensibus auocādo, hęc perfectiora esse cernuntur, quam ea, quę vulgo ab aliis imitatione singulorum ducuntur. Absolutas illas rerum formas Plato Ideas appellat, aitque eas semper esse, ac ratione, & intelligentia contineri. Cætera nasci, Ideę Platonis occidere, labi, nec diutius esse vno, eodemque statu.

¶ NOS igitur de vnius viri dominatu, aut imperio dicturi, in his libris si ratione, ac via differere volumus, ad vltimam sui generis formā, ac speciem sermonem nostrum redigamus. Atque in optimo principe fingēdo talem formemus, qualis fortasse nemo vnquam fuit. Non enim quęrendum a nobis est, quis eiusmodi fuerit, sed videndum erit qualis debeat esse ille, quem optimum regem, aut principem esse statuimus. Nec vnum nobis aliquem præficimus, cui virtutes omnes regias tribuamus. Nam (vt ait Nestor apud Homerū) non vni duci omnia a deo data sunt. vnus siquidē vincendi arte caret. Alter animi fortitudine, Alius celeritate conficiendi, Nestor. Alius consilio agendi. Pauci quidem sunt, qui pacis pariter, & belli artes optime calleant. Plato cum iustitiam, ciuilemque sapientiam docere vellet Plato. non Atheniensium rempublicam, aut Lacedęmoniorum scripsit, quamuis, altera studiis sapientię, altera armis polleret. Sed nouam, ac commentitiam finxit ciuitatem perfectam, illam Ideam respiciens, de qua modo dixi, quæ ciuitas nunquam fuit, & nunquam futura est. Impossibile, aut difficile admodum existimauit esse Philosophus ille sapientissimus, eis verā virtutem persuadere, qui liberiore licentia prolapsi, deprauatis moribus viuere consueuissent. Quocirca cum a Cyreneis aliquando rogaretur, vt eo- Cyrenei. rum rempublicam melioribus legibus, ac constitutionibus emendaret, respondit. Viri Cyrenei difficillimum admodum est amplissima fortuna dissolutos ciues aliquibus durioribus legibus continere. Et cum inuitaretur a conciuibus suis, vt ad rempublicam accederet, ait. Noui equidem Athenienses eiusmodi viros esse, qui sibi persuaderi, quæ iusta, & recta Athenienses sunt neutiquam permitterent, & se vim eis facere nequire, et si etiam posset, id nequaquam facere velle, cum nefas omnino sit, patriæ, aut parentibus vim aliquam afferre.

¶ Satius igitur, ęquiusque esse, vt ad rem publicam non accederet, & eos doceret, qui facile sibi virtutē persuaderi sinerent. Xenophon Socraticus, Xenophon. quem platonis ęmulum fuisse pauloante dixi, Cyri iunioris Persarū regis Cyrus. disciplinam suauissimā eloquentia scripsit: & pręceptorem inducit Cambysem illius patrē, qui rerum gestarum gloria non contemnēdus fuit, nisi Cambyses. ambiguitas Grecarum historiarum nos dubios, ancipitesque reddat.

¶ ADIECIT ENIM paternis regnis Aegyptū, quā per iniuriam

 occupauit,

Thebę. occupauit. Et quasi non cum hominibus tantum, verum etiam cum dijs bellum gereret, omnes sacras ędes euertit, ett in thebas, postquam eas diripuit, summa impietatis sæuitia grassatus est. Eius vrbis non solum portarum ambitiosum numerum, & custodum equitum milia admiratus est
Homerus. Homerus, sed spaciosum mœnium ambitum, & ciuium diuitias, publicasque opulētias. de Cambyse strabo eiusmodi verba protulit. Heliopolis solis vrbs templum habuit vetustissimū, quod Cambyses euertit, cuius multis indiciis insania, ac sacrilegium ostenditur. Templa enim partim igne, partim ferro destruxit. Singulas quasque imagines mutilans, excidēs, amburēs. Ad ammonis quoque templum nobilissimum expugnandum exercitum misit, qui tempestatib⁹, & arenę vi obrutus perijt. Cambysem igitur audiemus loquētem de virtute, aut optimi principis præcepta tradentem? Putabimus ne illum melius alijs posse præcipere, quam se ipsum instituere? nisi forsitan ex Xenophontis eloquio melior factus esset, aut ab eo reuocatus ab inferis, iustitiam pietatemque didicisset, sed philosophus ille eruditissimus non ad veritatem historiæ, sed ad adulationem Cyri regis, illa scripsit. Onesicritus Diogenis discipulus eadem similitudine Tyrocinia Alexādri scripsit, Et certe regum omnium auctorem habuit, a quo nō modo egregię indolis præcepta, & primæ eruditionis monita accipere verum multarum etiam virtutum exempla.

Strabo.li.vii.

Cambyses.

Ammon.

Onesicritus.

Alexander.

Zeusis. ❧SED EGO sic statuo nihil in simplici genere perfectum omni ex parte inueniri posse. Prudētissim⁹ mihi videtur fuisse Zeusis Heracleotes pictor ille eximius, qui ex pluribus diuersisque puellarum formis perfectam pulchritudinem delibauit. Nec vnius exemplar satis esse putauit ad illius fœminę simulacrum pingendum, cuius formam vniuersa Gręcia admirata sit, & omnes poetæ laudibus eam extulerint, proque ea Asia omnis, & Europa certauerit, nec inuentus sit vspiam sculptor, aut pictor, qui illius imaginem arte sua æquare potuerit. Eadem diligentia vsus dicitur idem artifex cum Agrigētinis facturus esset tabulam illam, quam in templo Iunonis Luciniæ publice dicauerunt. Primo enim virgines eorum nudas complures inspexit, & quinque forma præstantiores elegit, vt quodcunque in singulis laudatissimum esset, pictura imitaretur. hanc sententiam esse probasse videtur Eupompus etiam pictor, qui rogatus a quodam quem antiquorum artificum cum pingeret sibi proponeret ad imitandum, dixisse fertur, demonstrata hominum multitudine, naturam ipsam sequamur oportet, non hominem aliquem. Quo ex dicto Lysyppus Sythionius dicere solebat, audendi rationem sese in pictura accepisse. Et certe natura ipsa artes pene omnes edocuit. Age ne ab officina huius artis discedamus. Pictura, vt veteres docent, initiū accepit ab hominis vmbra in sole inspecta, quæ deinde lineis circunductis simulacrum hominis ostendebat. Hinc linearis ars, quæ Graphis dicebatur, duxit originem, cuius inuentorem alii Philodem Aegyptium, alii Cleantem Corinthium fuisse perhibent, qui primi ea vsi sunt, sine vlla colorum diuersitate, sed vsus deinde, & exercitatio omnes artes perficit. Cicero cum de optimo genere orandi scripturus esset, singulos quosque oratores, qui ante eum dixerant, aut scripserant suo ordine recensuit, tam Græcos, quam latinos. Et vnuscuiusque virtutem miro ingenii acumine, miraque verborum

Iuno Lucinia.

Eupōpi pictoris respōsum.

Lysippus.

Picturę initiū

Graphis.

Cicero.

que verborum proprietate expressit:& nihil reliquit, quod in aliquo probandum esse diceret. Quinetiam cum non modo claros, sed obscuros etiã aliqua saltem ex parte laudaret, vt qui opinaretur in mediocribus quoque aliquid esse, quod placere possit. Exclamantem Atticum inducit, ac dicentem. Tu nunc quidem de fece hauris, cui ipse responsum affert, se omnes conquirere, qui in multitudine dicere ausi sunt, ne quid omitteret, quod vtilitati conduceret. Atqui cũ in alio loco Demosthenem cunctis aliis ora- Demosthenes. toribus praetulisset, dixit tamẽ illum non semper aures suas implere, quippe quae capacissimae sint, longeque perfectius aliquid nonnunquam expectet. Idcirco perfectionem veram ducẽdam esse a suprema illa imagine, de qua modo dixi, arbitratur.

DELIBANDVM quoque esse ex singulis quibusque quod perfectissimum esse apparebit. Nec Lysippum pictorẽ probare videtur, qui Lysippus. vnum solum Polycleti opus quasi magistrum sibi praefecit, a quo tantũ di- Polycletus. dicerit, vt ad id exemplar sexcẽta, & decem opera perfecerit. Dicebat nãque Lysippus Doriphorum puerum a Polycleto factum omnes artis virtutes in se habere. Proinde artifices illum canona vocabant, & lineamenta totius artis ex eo sumebant, veluti a lege quadam totius picturae. Adeo in vno opere ars omnis cõsummata erat. Huius quoque maximi oratoris exẽplo dixit Horatius, Quandoque bonus dormitat Homerus. Et quamuis diuinus ille poeta, foelicitate ingenii cunctis mortalibus cũ sensu omnium scriptorum praefertur, tamen aliquando conniuescere, aut oscitare Horatio Horatius. visus est, plaeraque sunt in disciplinis, & artibus, quę nullis praeceptis edoce- Homerus. ri possunt, & vix etiam propriis verbis exprimi, quę quidem magno ingenio viri alta cogitatione, diuturnoque vsu adepti sunt, Et ne a pingendi officina recedam, quanti laboris est animi affectus penicillo, vmbra, lumine, ac colorum varietate exprimere. Non enim satis est pictorem corporum tenus tantum laborare, sed animi quoque sensus, vt exprimat omni cura, Polycletus. omnique diligentia nitatur oportet. Polycletus Sythionius animi affectus plurimum dicitur ostẽdisse, & praecipue in illis duobus pueris, quos nudos talis ludẽtes fecit. Viui enim, & pene spirantes esse videbantur, quo opere nullum perfectius absolutum plerique iudicauerunt. Laudatur etiam hac in re Lysippus, et hinc gloriabundus dicere solebat, alios artifices quales Lisippus. essent homines facere, se autem quales viderentur, Euphranor quoque maximam laudem assecutus est in Paride, quem ex aere fecit, in quo omnia si- Euphranor. mul intelligebantur. videbatur siquidem iudex dearum, Amator Helenę, Paris. & Achillis etiam interfector. hanc solertiam sunt qui primũ cogitasse putent Aristidem Thebanum pictorem. Huius pictura fuit, vrbe ab hostibus Aristides. capta, ad matris moriẽtis ex vulnere mamam adrepẽs infans. intelligebatur enim sentire mater, & timere, ne mortuo lacte sanguinem infans lamberet. Est & alia occulta virtus, quam in pictura omnium praecipuam dice- Apelles. bat esse Apelles haec Χάρις Graece, gratia a nostris, vel Ven9 poetico verbo dicitur. Hanc Apelles sibi soli vendicabat. dicebat enim reliqua omnia pictores alios cogitasse, venustatem autem se solum cognouisse.

NVNC ad propositam rationẽ redeo. Multa animi bona in Alexãdro extiterunt, indoles in primis, qua reges omnes praeuertit, constantia in subeundis periculis, velocitas in perficiendis rebus, fides in deditos, cle-

mentia in captiuos. Quis consideratior illo? quis rectior? quis prudentior? quis moderatior? quis in laboribus fortior? quis benignitate, liberalitate, magnificentia præstantior? Hęc tamē, & complura alia animi corporisque bona sola ebrietate, ac temulentia fœdauit, qua quidem aliquando percitus violentior, truculentiorque in amicos, quam in hostes extitit. Iulius autē Cæsar animi præstantia mortales omnes longe anteiuit. Cui (vt plutarchus testatur) nemo summorum virorum, aut clarissimorum ducum imperatorum, regumve preferēdus vnquam fuit. Nam siquis Fabios, Scipiones, Metellos, Syllam, Marium, vtrūque lucullum, & ipsum Pompeium huic contulerit, Cęsaris gesta omni ex parte superabunt, qui si imperium nō inuasisset, sed illud sine iniuria quęsiuisset, vel lege, aut hęreditario iure accepisset, is solus esset, a quo exempla pene omnia, quę ad optimum quemque regem, aut imperatorem pertinerent, eruere possemus. Sed quoniā, & Alexandro, & huic aliquid defuit, quod ad cumulum virtutum accedere debuisset, perfectum aliud quippiam, atque omni ex parte absolutum quęramus, delibando a singulis quod optimum fuerit, quando in vno omnia accumulata, atque perfecta inuenire nequaquam possumus. Exemplumque Marci Varronis sequamur, qui cum optimum ciuem, & principem reipublicę describere vellet, non vno, aut altero contentus fuit, sed septingentorum virorum illustrium non solum vitas, ac mores, & pręclara domi militięque gesta oratione cōplexus est, verum singulorum imaginem, ac faciem sermone, veluti penicillo expressit. Nec pręceptum illud Plinii secundi viri eruditissimi hoc loco seruabo, qui in quadem epistola ait, Pręcipere qualis esse debeat princeps pulchrum quidem, sed onerosum, ac pene superbum est. laudare vero optimum principem, ac per hoc posteris, velut e speculo lumen quod sequantur aliis ostendere, idem vtilitatis pluris mū, habet arrogantię vero nihil. Ego tamē institutū meū sequar auctoribus tot Græcis philosophis, quos principio huius operis mei recensui, ne dum arrogantię calumniam fugiam, adulationis crimen subeam, quod longe grauius mihi esse videtur. Video enim quosdā deprehēdi, quod ea per blanditias in principe aliquo laudauerint, quæ vel tacenda fuissent, quia frigidiora esse viderentur, vel omnino vituperanda, quasi turpia, & indigna libero homine. Adulationis, atque mendacii reprehensione non caruit Xenophon, quum ea de Cambyse, & Cyro dixit, quæ a virtute longe aliena erant. vnde Plato in eum inquit, Quę de Cyro scribūtur ficta omnia sunt, & ad beneuolentiam potius captandam dicta, quam ad fidem veritatis. Fuit siquidem Cyrus vir prudens, ac strenuus cuius pædiā Xenophon scripsit. Cicero quoque, vt Platonis in omnib⁹ imitator cognosci possit, ait, Xenophon veram historiæ fidem non sequitur: sed effigiem iusti imperii. Nos igitur præcepta nostra a prima regis educatione, atque institutione ordiemur.

Alexandri temulentia
Iulius cęsar
Plutarchus in cæsaris vita.
Plinius.
Xenophon
Plato.

DE PRIMA REGIS INSTITVTIONE.

TITVLVS QVINTVS.

HRYSIPPVS SOLENSIS QVEM LAertius quinque & septingenta librorum volumina scripsisse testatur, quum sapientem futurum a materno vtero alendum, educãdum que sumeret, lactis alimoniam propriæ parenti, vt natura edocet, tradit. Nam nequaquam integra mater esse videretur illa, quę (cũ in aluo haberet) eum aluit, quem ignorabat, si postquam in lucem homo editus est, eum alio ablegaret, sed si quo casu lac nato infanti præbere nequiret, videndum est, vt nutrices, quas adhibet, sapientes sint, si fieri potes, & nullo vitio manifesto inquinatę. Plurimum enim confert lactis alimonia, non modo ad corpus formandum, verum etiam ad affectus, ac mores. Temulentia, iracundia, ignauia, torpor, & his similia etiam cum lacte ducuntur. Videndum igitur erit, vt lactentes regis pueri, nisi a matre alantur, optimas habeant nutrices, & animo, corporeque, præstantes: sint que etiã puro, nitidoquo sermone. hæ futurũ regem a prima ętate edoceãt ea quorum pudeat cum creuerit, vel dediscere cogatur. Natura enim pueri tenacissimi sunt in his, quæ a teneris vnguiculis (vt aiunt græci) accipiunt. Et deteriora (vt Quintilianus refert) pertinaciter hęrent, bona autẽ facile mutantur in peius. Alcibiades Atheniensis quibuscunque dubiis, Græcis, ac Barbaris temporibus suis fortitudine, consilio, & scientia, rei militaris pręferendus fuit. Et in omnibus certaminibus, quibus præfuit, hostes terra, marique superauit. Is nihil in vita magis expetẽdum duxit, quã vt fama, & rerum gestarum gloria cæteros omnes anteiret. Fuit autem audax, & intrepidus adeo, vt Spartanus potius, quam Atheniẽsis videretur. Hanc naturam complures eius æquales putabãt eum a lactis alimonia duxisse. Nutrix siquidem eius lacęna fuit, Amicla nomine, vt locupletes testes sunt Antisthenes, & Plato. Quæ animorum differentia inter has tres ciuitates fuerit facete admodum docuit Stratonicus, qui monebat Athenienses, vt mysteria, pompasque agerent. Elienses ludos ederent, Lacedæmonios autem verberibus illos cęderẽt, quum deliquissent. Erat enim vulgata eo tempore opinio inter omnes gentes, Lacedæmonios Græcorum omnium pręceptores esse: & fortitudinis ac rei militaris magistros, a quibus cum aliquando rediret Diogenes Cynicus, & Athenas pergeret, interroganti vnde veniret, & quo iret, scite respondebat, se venire a viris, accedere autem ad mulieres. Agesilaus vero Spartanorum rex glorianti cuidã Atheniensi, quod mœnia Athenarum admirandę latitudinis, atque altitudinis essent, subridens ait, id optime factum fuisse quando ea mœnia nõ viris constructa essent, sed mulieribus. hęc Agesilai sententia cum Romanis conuenit, qui (vt strabo refert) dicere solebant, non viris mœnia, sed viros mœnibus propugnacula afferre debere.

Chrysippus.

Nutrices futuri regis qua les esse debeant.

Quinti. li. i. isti. ora.

Mala tenaci• hęrẽt, bona facile euanescunt.

Alcibiades.

Amicla.

Diogenes. Ex Plutharcho in apophthegmatis.

Agesilaus.

DE PRIMA REGIS EDVCATIONE.

TITVLVS SEXTVS.

ED REDEAT IAM SERMO VNDE defluxit, lactis educatio plurimũ potest. Cernimus nõ nũquam Abstemias nutrices abstemios alumnos educare, & ex contrario temulentas ebriosos alere, in cæteris quoque animalibus id etiam vsu venit, hœdi siquidem, qui ouium lacte aluntur molliore sunt capillo, quam quos propriæ matres nutriunt. Et agni quibus capræ lac præbet, duriore sunt lana, vt docent veteres illi, qui elegantissime de agricolatione scripserunt. Optimę igitur nutrices regis filio, qui ad regni spem editus est in lucem, deligendæ sunt, & prudentia, virtute moribus, sermone, forma, & habitudine probatissimæ ne natus ad tantam sublimitatem infans, in primo vitæ limine tam parua diligẽtia fraudetur. Sed de hac tenera educatiõe paucis a me hoc loco differendum esse puto, & solum de his dicendum, quæ sublimiora sunt, & supra ciuiles mores esse videntur, & ad solos principes pertinent. Communia siquidem, & vulgaria illa, quæ singulos quosque ciues respiciunt, satis superque tractaui in libris de ciuili societate. Omnis prima educatio muliebris est, & præcipue matri incumbit. Cornelia Gracchorum mater filiorum eloquentiam ex sermonis consuetudine a tenera ætate adiuuit. sic etiam Aurelia Cæsaris. & Actia Augusti, hę nanque matres educationibus liberorum sic præfuerũt vt eos quasi ab infantia reipublicæ principes formauerint. Priscis enim tẽporibus magnorum virorum coniuges, ac filiæ non lanificii, aut lini vsum tantum callebant, verum viriles quoque virtutes, ac disciplinas imitabantur. Hortensia enim Quinti illius hortensii filia, qui de eloquentię laude cum Cicerone certauit, cum ordo matronarum a Triumuiris graui tributo oneratus esse, nec quispiam virorum præ timore patrocinium eis præstare auderet. causam fœminarum apud triumuiros constanter, fœliciterque prębuit. pater namque eloquentiã mira grauitate. & gratia expressit. Ante septimum ætatis annum pueri ad patris conspectum raro accedebant, non modo apud Lacedæmonios, quorũ castigatissima eruditio fuit, verũ apud alias complures nationes, & præsertim apud Persas, & Scythas hoc ideo obseruabant, ne filii ante patrem dignoscerent, quam illum vereri, ac venerari didicissent. Et alia etiam ratione, ne parentes primæ teneritudinis blãditiis illecti nimia indulgentia in pueros tenerentur, ne si quid eis accideret, vt præ illius ætatis infirmitate fieri solet, nimio mœrore augerentur, interea eorum curam matribus relinquebant. Durius Galli agebant (vt refert Cæsar) qui non ante filios suos se adire permittebant, quam adoleuissent, & munus militię sustinere possent.

Hœdi ouiũ lacte nutriti molliore sunt villo.

Cornelia.
Aurelia.
Actia.

Hortensia.

Lacedęmonii

Persę.

Galli.
Cæsar.

MAGNI REFERRE QVOS QVISQVE AVDIAT QVOTIDIE, QVIBVS CVM LOQVATVR A PVERO, ET QVIBVS CVM FREQVENS SIT CONSVETVDO.

TITVLVS SEPTIMVS.

MATERNAE

ATERNAE igitur curę erit, nō modo vt salubriter alatur puer, & vt optimo puroque sermoni consuescat, sed vt nihil turpe aut indecorum audiat, cernat aut suspicari possit. Scurræ, Mimi, Histriones, & eiusmodi artifices ab illius aspectu exagitandi, prohibendique sunt. nequitiarum, illecebrarū, ac omniū voluptatum sementem iaciunt, quæ vt primum adoleuit, indolis, ac probitatis igniculos quosdam a natura nobis ingenitos (vt ait Plato) extinguit, & virtutem animi ac corporis effœminat atque eneruat. Arcendi etiam & exagitandi sunt Pumiliones quos Græci νάνους appellant, homines scilicet parua nimis & humili statura, quos Octauius Cæsar horrebat, & sic ectrapelos omnes, ac mancos. Asserebat nanque illos naturæ ludibria esse, & monstra mali ominis. Optime legislatores statuerunt non alendos esse, neque inter liberos habēdos, quos mulier monstris similes, & contra humani generis formam peperit. Hos quoq; inter prodigia procurādos esse veteres historici affirmant. Pellendi etiā sunt Spadones, quasi violatæ naturæ mōstra. Sunt enim obluridi, eneruesues, ignaui, indecoraque membrorum compage deformes. Semiramis regina, quæ prima teneros mares abscidisse dicitur iacturam non minimam laudis, quam ex condita Babylone assecuta fuerat, effecit hoc scelerato flagitio. Cuius tamen pessimum exemplum plæręque orientales reginę imitatę diutius Eunuchos in delicijs habuerunt. Fabulas illas quibus pueris nutrices eblandiuntur, non probat Plato. Ait enim quando pueri per ætatem ad rationem animo capessendam minus idonei sunt, ludo, ioco, fabulisque præparentur. quæquidem si falsæ sunt faciem quādam veritatis præferant oportet, vt verę esse posse videantur, omnino tamen castæ sint ac modestę, & nullam turpitudinis speciem præstent. Nihil quoque timoris, formidinisve incutiant cauendum est: neve vanam aliquam, & anilem superstitionem inducant.

(Marginalia: Plato. — Octauius. — Spadones. — Semiramis. — Plato.)

❧ Obscœnitas omnis verborum a puerorum auribus prohibenda est, libertatem quidem verborum, licētia quoque actionum sequitur. Turpiter etiam dicta, turpiter facta comitantur. Puerorum indolem non tam adiuuant, quæ quotidie benedicuntur, quam inficiunt quæ pessime & petulanter proferuntur. Hæc enim pertinaciter in mente hærent, illa autem facile dilabuntur. Scythę moderatione & abstinentia cæteros mortales antecellunt. Et hoc admirandum in primis veteres esse scribunt. Id illis a natura datum, quod ne Græci quidem doctrina ac præceptis assequi potuerunt. Nam si Græcorum varijs disciplinis excultos mores cum illorum indocta Barbarie conferas vincunt omnino Barbari, tanto plus in Scythis potuit vitiorum ignoratio, quam in Græcis virtutis cognitio. Thraces modestissimi habiti sunt, de quibus Menander (vt refert Strabo) eiusmodi verba protulit. Thraces vniuersi, & præcipue nos Gethę (nam indigenam me eorum esse glorior) omnium rerum continentiam valde agimus. Nō erit igitur parua eruditio in pueris assequi, vt vitia omnino ignorent.

(Marginalia: Obscœnitas verborum. — Scythę. — Græci. — Thraces. — Menander. — Gethæ.)

❧ PRAECEPTORES ET PAEDAGOGI ❧ graues pueris adhibendi.

TITVLVS OCTAVVS.

DHIBENDI deinde sunt viri graues & eruditi, qui alendi, exercendi, erudiendique pueri curam habeant, præsintque alijs præceptoribus, & videant ne quid turpiter aut indecore agant: sed tempori adsint ac curent, vt quisque officio suo modeste, sancte, iusteq; fungatur. Et artem suam doceat, alienam autem nõ attingat. Optime in veteri prouerbio præcipitur. ARTEM quisque suam doceat, sus nulla Mineruam.

❧ Sic enim ab ineunte ætate reges instituendi sunt, vt non solũ sibijpsis, sed illis quibus præsunt sapientia & exemplo prosint. Achilles diligentes habuit præceptores, & in primis Phœnicem Amyntoris filium, qui cum suadente nouerca rem cum patris concubina habuisset, patria eiectus est, & ad Peleum diuertit, a quo grato hospitio susceptus, Achilli dicendi, agẽdique magister adhibitus est, multo tamen plura didicit Achilles a Chirone Thessalo, quem poetæ centaurum ex dimidio equum propter equitandi peritiam fuisse fabulantur. Vnde illud Claudiani Poetę, Ocius hausit Achilles Semiferi præcepta senis, seu cuspidis artes, Siue lyrę cantus, medicas seu disceret artes.

Achilles. Pelleus. Claudianus.

❧ Philippus Macedo Magni Alexandri pater sordidum ante se Macedonum nomen ad spem imperij totius orbis terrarum erexit. Et si causam vnde tantæ virtutis incrementa manauerint, quærimus, inueniemus primam eruditionem solida ei fundãmenta gloriæ, ac laudis iecisse. Alexander enim eius frater natu maior regiam dignitatem apud Macedones gerebat, contra quos illirici gens eo tempore potentia & armis illustris bellum gerebãt. verum cum rursus succubuissent Macedones compulsi sunt, vt pacem redimerent arbitrio Thebanorum, qui pro vtrisque spopónderunt. Dati sunt eis a Macedonibus obsides, quorum princips Philipp⁹ regis frater extitit, qui tum adolescens erat. Is triennio apud Epaminundam desedit, a quo bonarum artiũ studia, & rei militaris disciplinã perdidicit. Et sic breui tempore virtute excelluit, vt quum mortuo fratri in regno successisset, non solum illiricos pro quibus obses datus fuerat subegerit, verũ non dubitauerit totius Græciæ imperium inuadere, & omnium ante se regum gesta longe superare, et quamuis in rebus bellicis assidue versabatur: tamen a liberalibus studijs nunquam aberat, in quibus tantum profecit, vt libros Epistolarum reliquerit, quos Cicero se lectitasse refert, & illorum grauitatem, prudentiam, & eloquentiam non mediocriter laudat. Hic deinde magnam diligentiam in Alexandro filio erudiendo, instituendoque exhibuit. Nam Leonidam virum integrum, & morum comitate ac iucunditate conspicuum, qui Olympiadi per affinitatem coniunctus erat, præceptoribus, ministris, familięque pręfecit. Hunc tamen Diogenes Babylonius scripsit vitijs quibusdam Alexandrum imbuisse, quæ robustum quoque ac maximum regem ab illa puerili institutione prosecuta sunt, vt Fabius Quintilianus refert. Lysimachum autem præceptorem inter bonarum artium doctores esse voluit, qui sępe per iocũ dicebat se Phœnicem

Philippus. Macedones. Philippus ab Epaminunda edoctus. Cicero de claris oratorib⁹. Leonidas alexandri pædagogus. Diogenes. Quīti. c. ij. li. j. insti. orato.

se Phœnicem esse, Alexandrum, Achillē, Philippum vero Peleum. Adiecit paulopost his omnibus Philippus Aristotelem temporibus illis philosophorum omnium acutissimum, eruditissimumq; a quo Homeri libros in primis didicit. Alexāder deinde ciuilem sapientiam, deinceps autem speculationes quasdam philosophicas, quibus summopere delectatus ad æmulationem condiscipulorum vsque. . Aristoteles. Pręcepta alexandri.

Non paruam etiam diligentiam erudiendo Alcibiadi impenderunt Pericles & Ariphron viri præclari, & a Clynia illius patre tutores testamento relicti. Eidem enim primo cum puer esset, zoilum virum in studijs bonarum artium peritissimum præceptorem tradiderunt, a quo complura quæ ad primam eruditionem pertinent perdidicit: deinde cum adoleuisset, & illius dicto minus auscultaret, ac licentiā viuendi liberiorem iam propter ætatis formęque leuitatem accepisset, in illecebras, turpesq; Græcorum blanditias prolapsus est, a quibus eum Socrates vir sanctissimus & innocentissimus reuocauit: & vt ferrum igne mollitum aqua densari solidariq; solet, sic Alcibiadis ingenium voluptate ac turpitudine pellectum, disciplina, sapientia, seueritate, eloquentiaque Socratis indies magis magisque cohibebatur, & ad frugalitatem proprius accedebat. Hæc Socratica disciplina summa beneuolentia confirmata tantum potuit, vt ad claritatem & gloriam consequendam non mediocrem occasionem Alcibiadi præbuerit: quippe quæ eum ex nebulone, impuro, præclarum reddiderit virum, & ducem, imperatoremque illustrissimum. Beneuolentiam in Alcibiadem in primis ostendit Socrates, cum simul militauerunt ad Potideam. nam cum fortissime pugnasset nauali prælio, adeo vt ei victorię corona decerneretur, illam vltro Alcibiadi concessit, qui tum adolescēs erat, & nulla adhuc bellicę laudis fundamenta iecerat, quo quidem principio maximam deinde laudem assecutus est. Alcibiades. zoilus. Socrates. Simile.

Discat futurus rex a teneris annis Grammaticen, quæ fundamenta iacit omnium disciplinarum, sine qua omnes infantes atque elingues essent, & barbaro sermone blesi, ac balbutientes: quæquidem in omni studio plus operis, quam ostentationis habet. Hęc & loquendi artifex erit, & poetarum, historiarumque interpres: aliarum quoque doctrinarum quasi dux & auriga. M. Antonius, qui inter Cęsares virtutis ac sapientię laudem meruit, diligenter admodum singulas quasque disciplinas perdidicit, & pręcipue Grammaticen, in qua pręceptores latinos habuit Trasium, Aprum, Polemonem, Eutichium, Proculum, & Alexandrum Gręcum. Proculo vero tantum detulit, vt eundem ad proconsulatum vsque prouexerit. Lycon Troadensis stratonis discipulus fuit, & eloquio plurimum pręstitit. Is cum in educādis, instituendisque pueris idoneus valde haberetur, dicere solebat duo necessaria pręcepta pueris pręcipue adhibenda esse. Grāmaticę regibus futuris ediscenda. M. Antonius Antonij præceptores. Lycon.

Pudorem in primis vt seruarent, qui actiones, cupiditatesque regeret, & pro habena retinaculoque esset. Deinde laudis studium, quod discendi atque agendi aculeum, ac calcar acutissimum subderet. His pręceptis Grāmaticus in discipulos vtatur expedit: quorum alterum virtutem, alterum ingenium excitabit. Ab Homero inchoanda est tractatio poetarum exemplo Aristotelis. ab eo nanque incepit, vt modo dixi, cum Alexandrum instituerit. Ex nostris autem a Vergilio, vt Quintilianus pręcipit. Pueris pcepta duo tradenda. Græca discēti ab Homero est incipiēdum.

Vtranque

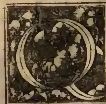
A Vergilio incipiendum latina discenti. Græce & latine discat puer. Apollo Pythius heroici carminis inuentor. Homerus. Theseus. Pirithous. Hercules. Ilion. Paridis cythara. Alexādri responsum de paridis cythara. Octauius Cæsar August°. Alexandri corpus. Ptolemęus Lagi filius.

Vtranque linguam ediscat, si per ocium licebit opus est. Hæc Heroica lectio plurimum principibus ac regibus confert, quorum animi eriguntur sublimitate Heroici carminis, cuius inuentum Pythio Apollini tradunt, quando per Phemonem virginem eo versu futuros caneret euentus. Argumentorum excellentia, & rerum magnitudo, quæ carmine illo continetur, ad imitationem rerum gerendarum illos inuitat, & promptiores alacrioresque reddit. Sunt etiam qui putent Homerū in Rapsodijs suis principem instituere voluisse. insunt nanque in eo non solum bellorum ac rei militaris documenta, verum ciuilia quoque præcepta ac clarissimorum ducum atque imperatorum laudes, quarum studio accēduntur illi qui dum legunt eiusmodi gesta, in alijs similem sibijpsis gloriam affectant. Theseus & Pirithous ęmulatione Herculis, cuius laudes tunc vniuersi poetæ decantabant, longinquas militias egerunt, vt nomina sua immortalitati commēdarent. Proinde in fabulis scribuntur ad inferos vsq; penetrasse: hoc etiam intellexisse videtur Alexander. nam cum victor Ilion ingrederetur multa oculis, & animo lustrauit illectus Homerica lectione, & vetustissima quamplurima perquisiuit. hoc cernens quidam eum rogauit, vellet ne paridis cytharam cernere. Tum comiter ridens respondit, eam nequaquam sibi cordi esse, sed Achillis cytharam videre malle, qua ille non Veneris illecebras, sed fortissimorum ducum gesta, & res inclytas canere consueuerat. Huius sententię stipulator etiam videtur fuisse Octauius Cæsar. Nam cum victo Antonio Alexādriæ esset, quæsiuit ab his, qui rebus sacris preerant, vt vrnam, in qua corpus Magni Alexandri (quod a perdica sustulerat Ptolemæus Lagi filius, quum illud ex Babylone referret) conditum fuerat, ei ostenderent. Cumque illi eam e penetralibus solenni more protulissent, venerabundus procubuit Octauius, diligenterq; vrnam suspexit, & eam floribus conspersam aurea corona donauit: tum illi eum rogauerūt, num etiam Ptolemæum videre vellet. quibus ille respondit, se regem voluisse intueri, non autem mortuos.

A FVTVRO REGE QVI SCRIPTORES ET legendi, discendique sint, quive negligendi.

TITVLVS NONVS.

Leonidas. Tyrtheus. Sabellic° habet Cyrthę°. Lacedæmonij. Ex Strabone lib. viij. geographiæ.

VANTAS vires animis addat etiam poetica exercitatio, vel furor poeticus, hoc dicere possum°. Leonidam Spartanum illum illustrem interrogatum aliquando memoriæ proditū est, qualis in poetica fuisse videretur Tyrtheus, eum respondisse aiunt. bonum quidem ad iuuenum animos excitandos. illius enim carmine conciti, tanquam furore aliquo correpti, nullis periculis parcentes, in pugnas ruunt. Fuit enim Tyrtheus ex oraculo Apollonis Lacedæmoniorū imperator datus ab Atheniensibus, per ridiculum. imperitus enim erat rei militaris, & altero pede claudicabat, infœliciter adeo pugnauerant Lacedæmonij contra Messenios qui ab illis defecerant, vt eorum reges iam de reducendo exercitu, & turpiter deserendo bello cogitarent. Tum Tyrtheus

dux

dux factus cum cerneret quo loci res Laconica per vaecordiam deducta esset, opem, auxiliumque Musarum imploraut, quibus adnuentibus elegiam commentus est, quam εὐνομίαν a bona institutione appellauit, & eam suauissimis modulis ad tibiam pro militum cōcione cecinit, in ea quidem damnorum erant solatia, belli consilia, fortitudinis laudes, & vltionis cohortatio, quo ex carmine animos Lacedaemoniorum adeo inflāmauit, vt musarū furore conciti, qui totiens succubuerant, victores euaserint, & exercitum Messeniorum funditus deleuerint. Carmē Tyrthei quantum profuit.

Non sine vtilitate etiam leguntur Tragoedi, si mores in tuto fuerint. habent enim pondus ac nitorem verborum, & sententiarum grauitatem, praecipue Euripides, cuius singulos versus singula testimonia se putare ad Tyronem scribit Cicero. Habuit Sophocles laudem suam, non modo in Tragoedia, in qua peregregius habitus est, sed etiam in militari disciplina. QVOCIRCA ab Atheniensibus in difficili bello contra Lacedaemonios, & Thebanos dux creatus est, vna cum pericle spectatae virtutis viro, qui Atheniensium imperium plurimum auxerunt, sed turgida illa & inflata quae sunt apud Tragicos, & quae desperationem quandam & animi impotentiam praeseferre videntur, fugienda omnino sunt. Ex stultis enim insanos, vt ex Stoicorum sententia ait Comicus ille. Eodem etiam modo Comici legendi sunt, alunt siquidem quotidianum sermonem & proprietate, elegantiaque verborum eloquentiam nitidiorem, vberioremque reddunt: sed vt breuiter concludam singuli poetae, si cum delectu quodam leguntur, proprias quasdam virtutes habent, & mirificam quandam gratiam, quae a regia dignitate nequaquam aliena est. Miscent enim gratias musis, & orationem omni ex parte gratiorem, iucundioremque reddunt. Nihil in Neronis ingenio laude dignum fuisse duco, nisi quod ad poeticam pronum, aptumque fuit. versus quidem facillime componebat, nec rudes, aut indisertos, sed faciles atque eruditos, nec alienos pro suis edebat, vt quidam falso putabant, sed suos ac proprios. Eius nanque libellos in manus suas peruenisse testatur Tranquillus, cum quibusdam notissimis versib', ipsius chirographo scriptis, ex quibus facile apparebat non translatos aut dictante aliquo exceptos, sed plane a cogitante scriptos, ita multa & deleta & inducta, & superscripta in illis fuisse asserit. Tragici. Euripidis versus. Sophocles. Pericles. Comici legendi. Poetae. Nero poesis studiosus.

Obscoeni poetae omnino negligendi sunt. bonos enim mores corrumpunt, & animum nequitijs imbuunt: non poetarum studium, sed animi sui labem ostendebat Aelius commodus verus, quum Martialem dicebat suū esse Vergilium. Nos autem Platonem audiamus qui ea poetas scribere iubet, quae viros bonos efficiant, doceantque bonos, beatos esse, malos vero miseros, etiam si fortunati ac diuites essent. Poetę obscoeni negligēdi. Aelius cōmodus verus. Imper. Ro.

HISTORIOGRAPHOS ET ANnalium libros Reges futuri lectitent, maiorum statuas & imagines parum curent.

TITVLVS DECIMVS.

PROXIMA

Historia.
Cicero lib.ij. de oratore.
Historiæ vtilitas.

ROXIMA poetarum cognitioni historia accedit, quam Cicero testem temporum, vitæ magistram, vitam memoriæ, veritatis lucem, & vetustatis nunciam appellat. Cuius cognitio, regibus, ducibus, imperatoribus, & omnibus principibus perquã necessaria habenda est. Ex ea nanque omnium virtutum exempla depromuntur, & imitationes quæque clarissimarũ actionum. Nam si corporum simulachra & effigies manu artificum factæ iuuenum animos excitare solent ad eorum imitationẽ, quorum illæ imagines sunt, quantomagis id assequentur historiæ, & rerum gestarum monimenta, quæ mentem animumq; exprimunt, non autẽ corporis lineamenta formæque speciem?

❧ ¶ TANTO enim præstat imagini historia, quanto corpori animus.

❧ ¶ NON corporis pulchritudine gloriantur præstantes viri quando & facile mutatur morbo vel senio, & quamprimũ concidit: sed sapientia, consilio, fortitudine, & rebus illis quæ animi virtutem ostendunt.

Romanorũ mos in statuis erigendis.
Statua togata
Armata statua.
Horatius Cocles.
Valer. Max. li.iij. de fortitudine. ca.j.
Accius naui⁹.
Vale. lib.j. de auspicijs.

❧ Sapienter quidem Romani, cum alicui excellentissimo viro statuam decernebant, non nudam Græcorum more, qui nihil in ea velabant, fieri iubebant, sed togatam si pro ciuili laude decreta fuerat. Armatam vero si pro bellica gloria, vt non corporis tantum effigiem, sed animi quoq; virtutem aliqua ex parte ostenderent. Armata fuit Horatij Coclitis statua illius, qui Thuscos hostes & Porsenam regem a ponte sublicio solus exturbauit. Togata vero & velato capite Accij nauij, qui Tarquinij prisci tempore inclytus augur habitus, nouacula cotem diffecuit. qua ex re augurijs, sacerdotioq; augurũ tant⁹ honos accessit, vt nihil deinceps belli, domiue nisi ex auspicio gereretur. Quæcunque vero a doctissimis scriptoribus literarum monumentis mandantur, veram hominis effigiem ostendunt, & quocunque gentium, terrarum, locorumve ab omnibus visuntur. At statuę ipsæ sensibus carent, & vix oris lineamenta imitantur, & a paucis vno tantum loco cerni possunt. Hanc etiam sententiam mihi ostendisse videntur Athenienses, qui quum memoriam Thesei celebrarent, Caunidiam illius præceptorem, qui nonnulla eius gesta literis commendauerat, maiore venerati sunt honore, quam Silamonem & Parrhasium, quorum alter pictura, alter sculptura Thesei simulachrum imitatus est.

Silamon.
Parrhasius.
Pericles.

❧ Ambitiose admodum mihi egisse videtur Pericles, qui si Athenis in scuto Mineruæ cum Amazone pugnans a Phidia pingi voluit, quum esset vir summus in re bellica, consilio, & virtute, ac rerum gestarum gloria floreret. Cuius quidem monimẽta longe diutius scriptorum memoria, quam tenui pictura seruarentur.

Phidiæ laus ex solo penicillo coloribusq; pẽdebat
Phidię mors.

❧ Atqui si artifex ille, suijpsius imaginem imitatus est, calui senis specie saxum vtrisque manibus attolentis, non est admirãdum. eius enim laus ex solo penicillo & coloribus pendebat, non ex animi virtute & rebus gestis, sicut illa Periclis, quæ non modo diuturna, verũ immortalis futura erat, literarũ lumine accẽsa. His vero ex reb⁹ tantã inuidiã cõtraxit Phidias, vt prę liuore obtrectatorũ in carcerẽ duceretur, & breui tempore tabe ex mœrore confect⁹ perijt, pœnasq; dedit artifex nobilissimus nimis affectatę gloriæ.

❧ Polygnotus pictor etiam peregregius, vt famam nominis sui propagaret, poetarum porticum propria opera & impensa Athenis pinxit, vt Melanchius poeta meminit. Ea pictura historiam Troiani belli continebat: & cũ eo loci ab artifice ventum esset, vt Troianas mulieres pingeret, ab Elpinice Milciadis viri clarissimi filia, & a Simonis iuuenis pietate, & rebus gestis notissimi sorore clanculũ accersitus extitit. Erat tunc Elpinices ætate integra, & forma inter Athenienses fœminas conspicua. Accessit ad eã pictor non inuitus, vt qui non exactæ ætatis esset, nec puellæ venustatem exhorreret. Tum illa studio gloriæ accensa multis blanditijs, pollicitationibusq; eum orat, vt imaginẽ suam proprio ore, proprijsq; lineamẽtis inter illiacas mulieres pingeret. Quodquidem summa diligentia perfecit artifex, eamq; quasi spirantem pictura reddidit, sed precium tanti operis illius noctem exorauit. Nec tamen admirandum esse duco Elpinicen potestatem corporis sui pictori permisisse. Nulla quidem animi virtute famã sperare poterat. erat enim suspectæ pudicitiæ. Proinde quãuis illustri genere nata esset, tamen minus belle audiebat. Sola igitur pulchritudinis imago illam ab omni obliuione aliquandiu vendicare poterat.

Polygnotus pictor. Porticus hæc poecile vocatᵉ Pli. cap. ix. lib. xxxv. Elpinices pó lygnotũ orat, vt se depigat.

❧ Praxiteles quoq; omnium artificum marmore fœlicissimus Phrynen formosissimam eo tempore, sed famosam vehementer adamauit, ea nullum aliud amoris ab eo præmiũ postulauit, nisi vt se nudã sculperet: quodquidem ille diligenter effecit, adeo vt ex imaginis facie, & artificis amor, & lætitia exultantis meretricis præ gratissima mercede cerneretur.

Praxiteles. Phrynes.

❧ Glycere Thespiensis forma quoque eximia ab eodem artifice perfecti operis cupidinem amoris præmium accepit. quem quidem Thespiæ ornatissimo sacello consecrauit. Et cum oppidum illud despectum esset, & raro propter itineris difficultatem a viatoribus viseretur, eius simulachri fama longe celebrius habitum est. omnes enim qui per regionem illam iter faciebant, illuc diuertebant, vt, Cupidinis imaginem illam intueerentur. Cuius rei testimonium affert Strabo geographus. Arelius Romanus pictor laudem suam meruit. Floruit quidem Cæsaris dictatoris, ac deinde Octauij Augusti temporibus, sed infamis ex hoc habebatur. Nam cum impudicæ semper alicuius mulieris amore teneretur, quasi precium flagitij illis pendens, picturus deas, faciem meretricũm, quas amabat, magna similitudine imitabatur. Vnde vulgo Romæ omnes dicebant in Arelij pictura scortorum imagines inter deas numerari, vt Plinius refert.

Glycere. Ex Strabone li. ix. vbi glyceriũ, nõ glycere scribitur. Cupido. Thespia. Areli⁹ Romanus pictor. Pli. ca. x. lib. xxxv.

❧ Sed iam ex longo interuallo ad diuerticulum redeamus. Ego enim sic statuo nullum corporis simulachrum quærendum esse, vbi animi bona memoriæ commendari possint. Isocrates Regi suo eiusmodi præceptum scribit. Statuas, ac simulachra tibi relinquas, quę animi potius imaginem quam corporis lineamenta ostendant. Hoc manifesto documento patefecit Agesilaus Lacedæmonium rex. Nam cum certatim plurimi artifices vellent illius imaginem sculpere, nunquam id fieri passus est, vt qui assidue conaretur animi monimenta ex rebus præclare gestis relinquere. Illud quidem sculptorum opus esse arbitrabatur, hoc suum, illud diuitum, hoc autem bonorum virorum. Et Cato senior cum rogaretur a quodam familiari suo, cur imaginem inter multos alios præclaros viros non haberet, Respondit. malle potius posteros rogare, cur Cato statuam inter illustres

Isocrates. Imagines animi virtutibus depictas relinquamus. Agesilaus statuã sibi erigi nõ passus est. Ex plutarcho i apophtheg.

 ciues.

Cato maior poni sibi statuam noluit. ciues non haberet, quam mussitare quibus meritis statua sibi posita esset.

Summa diligētia præter cæteros omnes legendi, perdiscendique sunt a rege boni oratores. Quotienscunque enim pro concione loquitur, vel ad exteros legatos, vel ad reges, duces, imperatores, aliosve principes, non extemporanea atque fortuita, sed meditata atq; accurata oratione vtatur oportet. Ne cogatur deinde cum rem diligentius cogitauerit, aut verba sua redarguere, aut sententiam mutare: quorum alterum imprudentiæ, alterum vero leuitatis esse videtur. T. Liuij laus. Titus Liuius vir summæ facundię fuit, & latinę historiæ palmam meruit, scripsitq; plurima librorum volumina, summo ingenio, mirificaq; elegantia. Attamen per literas suas filium monet, vt Ciceronem & Demosthenem legat, cum eis quos his simillimos viderit. Ciceronis demosthenisq; cōmendatio. Idem futuro regi suadendum censeo. Sunt enim omnium oratorum maximi. Et alter in ea republica dicēdo regnauit, quæ totius orbis terrarum imperium tenuit. Alter autem in ea quæ studiorum sapientiæ mater, & musarum domicilium diutius habita est. A quibus quidem oratoribus nō modo summam, perfectamque eloquentiam assequemur, verum morum ac sapientiæ præcepta, & omnium ciuilium virtutum præclarissima exempla. Non solum enim oratione & sermone hi duo oratores mortales reliquos antecellunt, sed in morali sapientia præstantissimi habiti sunt, vt ex vtriusq; orationibus cerni manifeste licet.

Atqui Cicero ipse de philosophia, vt cernimus, complures doctissimos libros scripsit, & hanc bene viuendi disciplinam cunctis alijs prætulit, quæ tanti habita est, vt Aristides philosophus existimauerit, nullam perfectiorem virtutem, quam ciuilem sapientiam mortales consequi posse. Aristides. Omnis enim recti, honestique disciplina regi necessaria est, vt optimus vir esse posit, & benedicēdi perit⁹. Sine morali philosophia inanitas quędam verborum est eloquentia. Proinde aliquandiu hæ duæ disciplinæ coniunctę fuerunt, & idem morum dicendique præceptores, sed ab his optimis oratoribus vtranque simul discimus.

Cicero. Quintilian⁹. Ciceronem Quintilianus dono quodam diuinæ prouidentiæ genitum fuisse putat, in quo totas virtutes suas eloquentia experiretur. Præcepit quoque vt hunc solum spectemus, hoc propositum sit nobis exemplar: sed quanquam in hoc vno omnes dicendi virtutes sunt, tamen nonnullos alios oratores etiam legendos puto. Cæsar. Et Iulium Cæsarem in primis virum ad omnia summa natum, de quo Brutus, quum de claris oratoribus apud Ciceronem loqueretur, eiusmodi verba protulit. Brutus. Cicero de claris oratoribus lib. iiij. q Brutus dicitur. Cæsarem iudico omnium fere oratorum latine loqui elegantissime, & hanc bene loquēdi laudem multis literis, & ijs quidem reconditis & exquisitis, summoq; studio & diligentia est consecutus. Scripsit Cęsar de ratione latine loquendi ad Ciceronem, cum esset etiam maximis occupationibus impeditus. Scripsit & commentaria rerum a se gestarum, quę valde probanda esse, ait Cicero. vt qui nudi sint, recti & venusti, & quibus nihil sit in omni historia ob puram & illustrē breuitatem dulcius. Quitil. lib. x. ca. j. ad fi. de quo etiam Quintilian⁹ ait. Tanta in Cęsare vis est, id acumen, ea concitatio, vt illum eodem animo dixisse appareat, quo bellauit. Huius imperatoris orbis terrarum reges imitatores esse decet, & principes omnes qui virtutis & glorię studiosi sunt. Ex eo nanq; non modo virtutum & rerum gestarum exempla assequi poterunt, sed bene etiam dicē-

di disciplinam & sapientiam illam, quæ sicut reliquarum rerum omnium fundamenta iacit, sic etiam eloquẽtiæ. Est enim in regia oratione maxima laudis perspicuitas, a qua absit omnis verborum affectatio. Proinde cauenda sunt obscura, aliena, noua, obsoleta, ambigua, ac nimis prisca verba.

Asini⁹ pollio in Salluftiũ. Sallustius notatur.

Asinius pollio librum in Crispum Sallustium scripsit, arguens in illo nimiam priscorum verborum affectationem, nimiamque obscuritatem, & audaciam quandam nimiam in translationibus & figuris. Monuit quoque eum, vt noto, ciuili, proprioque sermone vteretur. Quinetiam noto epigrammate vulgo incessebatur.

Et verba antiqui nimium furate Catonis
Crispe iugurthinæ conditor historiæ.

Quæquidem precepta in omni genere orationis latissime patent, sed sicut in vita nostra, & in singulis quibusque actionibus nihil est difficilius, quam videre quid deceat, sic in oratione, in qua recte certe maximum est seruare decorum, non in sententijs solum, sed in verbis. Non enim omnis fortuna, non omnis honos, non omnis auctoritas, non omnis dignitas, nec ætas, nec tempus, nec iocus, nec auditor omnis, eodem aut verborum genere tractandus est, aut sententiarum: sed semper cogitandum est quid deceat. Isocrates Regi suo præcipit. Quicquid dicas, agas, aut cogites, semper meminisse debes te regem esse, ne quicquam indignum agas tanto nomine. Octauius Cæsar in Senatu ad populum, & apud milites nunquam nisi meditata & composita oratione vtebatur, ac ne periculum memoriæ subiret, instituit omnia recitare. Et sermones grauiores, non nisi ex scriptis, & ex libello habebat, ne plus minusve loqueretur quam statuerat, vt Tranquillus refert.

Isocrates. Octauius Cęsar.

REGIA ORATIO QVALIS ESSE DEBET.

TITVLVS VNDECIMVS.

EGIA oratio breuis, dilucida, & iucunda esse debet, cum verborum pondere & sententiarum grauitate. his omnibus & compluribus alijs virtutib⁹ præstat Cęsar, quem imitandum principibus ac regibus statuo. Menelaum Homerus dulcem in dicendo fuisse tradit, sed pauca eum loquentem inducit. Breuitas quidem dicendi pro laude habetur in regibus, principibus, & in omnibus hominibus qui alijs præsunt, maximisq; rebus occupati sunt. Hęc breuitas dicẽdi Pisistrato Atheniẽsi suffragata est ad promerendã ciuiũ gratiã, ex qua quidẽ imperiũ assecu tus dicitur. Lacones ex omnib⁹ Græcis hoc genere dicẽdi præcipue laudantur, & in primis Agesilaus eorũ rex, qui breue aliquãdo dictũ effundebat, ex tẽpore aptum ad delectandos, mouendosque animos in quẽcunque volebat affectum. Duxerat secũ in Asiam Lysandrum Agesilaus, eũque honore ac beneuolentia complectebatur. Ille elatior factus multis amicis, ac clientibus stipatus, magna cũ grauitate incedebat, & officio omnib⁹ aderat: eius dicto etiam omnes obtẽperabãt, adeo vt imperij dignitatem sibi

Cæsar. Menelaus. Laconismus laudatur. Pisistratus. Lacones breuissimi. Agesilaus. Lysander.

arrogasse videretur,& solum regis nomen Agesilao reliquisse. Tum rex ne videretur imperium ex pręscripto illius gerere,nihil amplius rerum ge rēdarum Lysandro permittit,etsi aliquibus ille opera aut studio aderat eos omnes reb' infectis dimittebat.hoc quū cerneret Lysander,opem omnē, operamque amicis ac clientibus ferre destitit,& eos a se amoliebatur,& ad regem dimittebat,rogabatq; omnes vt non se deinceps comitarentur:ipse autē regi nihilominus aderat,& nulla officia,nulla obsequia, nullosque labores detrectabat,sed omnibus functionibus pręsto aderat.Atqui cum aliquando occasionem loquēdi nactus esset rex,ait.O quam probe nosti amicos quamprimum minores reddere. Tum Agesilaus,si velint me maiores fieri. Qui vero dignitatem atque opes meas amplificauerint, eos in partem vocare ęquum erit.

Iulian' Cęsar. Celphidius. Numerius. ❧ Facetum etiam respōsum & optimo principe dignum fuit illud Iuliani Cæsaris viri eruditi,& nisi a vera religione discessisset,multis virtutib' ornati. Celphidius orator acerrimus Numerium Narbonensis prouinciæ pauloante præsidem repetūdarum accusabat,verum documentorum inopia quum deficeret,exclamauit.Optime Cæsar,ecquis nocens esse poterit vsquam,si negare satis fuerit? Tum scite Iulianus inquit. Ecquis innocens fuerit,si accusasse tantum satis erit? Quoquidem dicto,& innocētem virum seruauit,& petulantem rabulam coercuit.

Iuliani Cęsaris scitum.

Cesellius. Vatinius. ❧ VRBANVS, facetusque hoc dicto habitus est Cesellius vindex Iureconsultus.Nam quum aliquando a populo lapidibus obrutus fuisset, Vatinius vir leuis ac petulans,quando munus gladiatorium edebat,& ab ædilibus impetrasset edictum,nequis in arena nisi pomum mitteret,Consultus Cesellius a iuuene quodam,num pinea nux pomum esset,ridens ait. Si in vatinium missurus fueris,pomum certe est nux pinea,qua vrbanitate fretus,vt arbitror,Valerius Martialis dixit.

Nux pinea. Martialis.

Poma sumus Cibeles procul hinc discede viator,
Ne cadat in miserum nostra ruina caput.

Cicero. ❧ Facetum etiam illud Ciceronis fuit. Nam quum vidisset lentulum generum suum virum pusillum, & exiguæ staturæ longo ense succinctum exclamans ait.Quis generū meum tam magno ense alligauit.Hæc facete dicta Græci σκώμματα appellāt,quasi sales minus mordaces,& veluti morsus edentatæ belluæ.

Lycurgus. ❧ Lycurgus apud Lacedæmonios hoc genere dicacitatis adolescentes exerceri voluit, vt in alios sine morsu cauillari discerent, & in se dicta in alias statim intorquere atque inuertere scirent.Hanc dicacitatem Quintilianus dicit sermonem esse,cum risu aliquos incessantem. Vnde Demosthenem vrbanum fuisse dicunt,non autem dicacem. Et Ciceronem nimium fuisse dicacem fuerunt qui dicerent. Et sic duos maximos omniū oratores carpunt,alterum quod minus fuerit dicax,alterum vero quod nimis.Huius vrbanitatis opportunitas tanti aliquādo fuit,vt homines a capitali periculo liberauerit.

Demosthenes. Cicero. Iuuenes tarētini i pyrrhū.

❧ IVVENES quidam Tarentini cum plusculum in cœna se inuitassent,multa liberius in Pyrrhum locuti fuerant,verum quum rationem facti reposcerentur,& neque negari res,neque defendi posset,risu,& opportuno ioco elapsi sunt. Vnus enim ex eis inquit.Atqui rex inclyte multo plura

Ex plutarcho in apophthegmatis pyrrhi.

plura hic dixissemus si plus vini habuissemus. quaquidem vrbanitate tota criminis inuidia dissoluta est. Eiusdem regis legat⁹ Cyneas Romam missus diuertit ad Ariciam, & quum cœnaret, vinum ei caupo valde austerum præbuit. Tum Cyneas hominem rogauit, vt mitius, suauiusque apponeret, sed negante illo melius toto oppido inueniri, rem tulit, vt potuit. Mane autem quum discederet, vidit proceras admodum arbores, quibus vites religatę erat, tum ridens ait, optime egisse Aricinos ciues, qui matres pessimorum filiorum tam altis crucibus suspendissent. Cyneę faceta facetia.

DICTERIA PRVDENTIAE CONDITA sale principibus honesta.

TITVLVS DVODECIMVS.

IDONEA etiam principibus sunt illa quę a Grę cis ἀποφθέγματα appellantur. Nonnulli autē latinorū eadem Dicteria dicunt (vt Cicero testatur ad Cornelium nepotem scribens his verbis) Nostri ea quę facete, breuiter & acute locuti essemus proprio nomine appellari Dicteria voluerunt. Hinc est exemplum illud Ciceronis quum ait. Neque grauem mortem accidere posse viro forti, neque immaturam cōsulari, neque miseram sapienti. De his Plutarchus libros tres ad Traianū Cæsarem scripsit, in quorum primo dicta regum & principum diuersarū gentium collegit. In secundo Romanorum. In tertio autem Lacedæmoniorum. Ambigua locutio quam ἀμφιβολίαν Græci vocant, breuiter enunciata grata plærunq; esse solet, vt quum Antiochus populo Romano bellū illaturus, copias in aciem deduxisset, non tam armis instructas quam auro & argento ornatas, Annibalem rogauit, an satis eas Romanis esse putaret. Tum pœnus satis (inquit) puto, quamuis auarissimi sint. Rex de victoria rogabat, ille autem de præda respondebat. Dicteria. Cicero. Plutarchus. Amphibolia Antiochus. Annibal Romanorū carpit auaritiā.

Pulchra etiam fuit ambiguitas illa Octauij Cæsaris. Nam quum Hersenium iuuenem impurum ac scelestum ab exercitu dimitteret: quereretur que ille ac diceret, quid patri meo dicam? Respondit. dic me tibi displicuisse. Sunt qui σκῶμμα Socraticum laudent, sed ea mihi priuatis ciuibus satis conuenire videtur, principes autem nudam veritatem sequi debent, quorum non modo verba & scripta vera esse debent: sed vultus, gestus, nutus, veri semper esse debent. Angusti quidem animi est simulare aliquid esse quod non sit, aut dissimulare non esse id quod sit. Exprobrationem, obiurgationem, & quasi directam contumeliam, quam λοιδορίαν Grę ci vocant omnino a modesto principe alienam esse duco, vt fuit illa Laberij in Ciceronem, quum ab eo ad concessum non reciperetur, diceretque, Cicero reciperem te, nisi anguste sederē. at ille nimis mordaciter ait. Atqui solebas duabus sellis sedere, obijciens tanto viro lubricam fidem. Sed quod Cicero dixit, nisi anguste sederem, scomma fuit in Iulium Cęsarem, qui in senatum passim tam multos admittebat, vt eos quatuordecim grad⁹ capere nō possent. De obiurgatione optime scripsit Cicero actione quinta in Verrem Octauius Cæsar. Scommia Socraticum. Loedoria. Laberius. Cicero. Ex macrobio li. vij. saturna. Quatuordeci grad⁹ senat⁹.

in Verrē, quum ait. Omnia quæ vindicaris, in altero tibiipsi vehementer fugiēda sunt. Etenim nō modo accusator, sed ne obiurgator quidem ferendus est, qui quod in altero vitium reprēhēdit, in eo ipso deprēhenditur.

Nolim tamen his meis monitis, quempiam existimare me in rege nimiam illam, & obscuriorem diligentiam in dicendo desyderare, quā ne ab oratoribus quidem ipsis nimium affectandam esse duco: nec illum ex Isocratis discipulis (quos in ludo senescentes irridebat senior Cato) esse velim. Dicebat enim eos eloquentiam illam discere, quæ profutura erat alteri seculo, vel quæ causas apud inferos oraret.

Isocratis discipulos, cur irridebat cato

Sed omnibus in rebus mediocritatē laudo, & sapienter dictū puto. Ne quid nimis. Gloriam, quā sibi vendicabat Apelles, etiā sequor qui cū Prothogenis opus immēsi laboris, summæque curæ admiraretur, dixit oia sibi cū illo paria esse, aut illi etiā meliora, sed vno se præstare quod manū ille de tabula tollere nesciret. qua ex re ostēdit nimiā diligentiā sæpe nocere.

Ne qd nimis Apelles. Prothogenis tabula. Nimia diligētia sępe nocet

Callimachus sculptor ac pictor peregregius, operum suorum gratiam nimia diligentia obscurabat. quocirca vulgo suiipsius calumniator dicebatur, quum non intelligeret quid satis esset.

Callimachus suiipsi⁹ calūniator.

Diligētia regis in dicendo erit, intelligere verba sua ad animos eorum quibus præest, præcipue formādos pertinere. Nā si nō omnes instituat ac bonos efficiat viros, ingenuos tamē animos ad virtutē parat, melioresq; in dies reddit. Hebetiores quidem pœnarū formidine cohibendi sunt. virtutē enim ignorāt, & nullo probitatis studio tenētur, sed solo metu a turpitudine abstinent. Libertas loquēdi principē cōmendat, licentia autem vitāda est. nō enim vrbanitas aut comitas habetur, sed procacitas potius aut scurrilitas. Philippus Macedo Demetrij, qui obses Romæ fuerat, pater dicacior habebatur, quā regem deceret: carpebaturq; quā maxime, quod ne inter seria quidem, iocis procacibus ac nimio risu abstineret.

Hebetes virtutis ignari. Libertas loquendi. Licentia. Philippi dicacitas. Demetrius Philip. filius Tito Liuio, vel Antigoni Plutarcho.

Denique regis cura in sermone præcipue esse debet, vt sensum animi quam dilucide, apteque exprimat: quæ virtus eo maior esse apparebit, quo minus cupiditatis ac studij habere videbitur.

Sed de regis eloquentia hucvsq; dixisse satis sit. Nunc autem pauca de reliquis disciplinis dicēda sunt, & in primis videndum erit quid ei mathematicæ scientiæ prosint, & quatenus eis indulgere debeat.

QVID EX MATHEMATICIS SCIENTIIS DISCAT REX.

DE ARITHMETICE TITVLVS DECIMVSTERTIVS.

Ex Quintil. lib. j. isti. ora. ca. xvj, ad principium.

MATHEMATICEN sapienti viro necessariam esse Pythagoras Samius philosophus celeberrimus arbitratur, vt efficiatur orbis ille doctrinæ. ἐγκυκλοπαιδείαν Græci vocant. EQVIDEM regem quem scripturus sum, non semper educandum statuo in penetralibus Mineruæ, aut in silentio Pythagorico, aut in quietis vmbraculis Academię, sed in aciem, puluerem ac solē (quum adoleuerit) descēdat

dat oportet. Prælia meditetur, rem bellicam discat, armis, equis machinis, tabernaculisque militaribus delectetur. Cæsarem, Scipionem, Fabios viros fortissimos, atque illustrissimos nunc fingo, quibus similem principē hunc esse optarim, non autem Socratem, Platonem, aut Pythagoram discat a pueritia, & a teneris annis, quum nihil aliud dignum futuro rege age re potest. Sed postquam per ętatem ad magna quæque negocia obeunda idoneus fuerit, tunc cum a rebus arduis, ac seriis ei ocium erit, secedat in diuorsorium musarum tanquam in portum tranquillitatis, post longam tempestatem Hoc sentire videtur Homerus, cum in primo Odysseæ inducit Iouem vt a maxima gerēdarum rerum cura aliquātulum relaxaretur, ad Aetyopes diuertere. Quo loci grato conuiuio, & lautis dapibus se inuitet. Iubetque phœbū ad cytharam, Giganteam victoriam inter epulas canere. per quod quidem figmentum nihil aliud intelligit Poeta, nisi aduocationē mentis ab assiduo gerendorum labore, & accessum ad musarum suauissimum pabulum. Sic etiam apud eūdē poetam in cōuiuio, quod Alcynous Pheaciæ rex Vlyssi præbuit, inducitur Demodocus Corcireus poeta, & citharœdus peregregius (qui cęcus eo tēpore erat) suauissime canens, vt ostēdatur nullum secessum gratiorem regibus esse debere, quam musarum, & phœbi, quibus omnino indulgere debent, si recte sapere, prudenter regere, & cum iucunditate viuere cupiunt. Virgilius quoque omnibus in rebus meonij carminis imitator, in reginę conuiuio, Iopā citharœdum poetam Athlantis discipulum inducit, de syderum ratione, & mundi origine canētem. Prisci enim poetarum (vt dixi) ante omnes alios mortales philosophati sunt. Et de rebus diuinis atque humanis primi omnium versibus cecinerunt. Et musicen poeticæ addiderunt quasi gratias musis connecterēt. Proinde laudatur Terpander, quem primum omnium carmen ad cytharam modulatum fuisse Græci scriptores affirmant.

Homerus. Iuppiter ad æthiopes cur diuertebat. Phœbus. Demodocus Corcireus. Virgilius ad finem primi æneidos. Iopas. Athlas. Terpander.

❧ NOCTES trifariam in castris partiri soliti erant Alexander, ac Cęsar. Et primas quidem partes naturę, ac quieti indulgebant. Secūdas rebus agendis. Tertias vero studijs bonarum artium. Horum industriam Iulianum Cęsarem imitatum fuisse Amianus Marcellinus scribit.

Noctis diuisio. Alexāder. Cęsar. Julian' Cęsar

❧ Sed ad mathematicen redeo, huius pars prima, quæ a Gręcis Arithmetice a nostris numeralis vocatur, non modo vtilis, verum omnibus per necessaria est. Supputandæ enim rationes sunt digitis, nonnunquam computandum, micandumve numeri e summa deducēdi. Tunc indecorum esse videtur, principem in his rebus notis, ac paruis hærere, aut incerto digitorum gestu a computatione dissentire, aut in summis maximis scribēdis legendisve aberrare. Placet ergo in hac numerorum disciplina eū omnino non videri rudem esse, aut delicati fastidij, qui ea neglexerit, quę pueri a teneris annis ediscere solent. Sed paucis, vt in ea laboret, hortor & quæstoribus argētarijs, institoribus, mercatoribusve eiusmodi diligentiā relinquat. Acceptorum impensorumque curam quæstoribus, dispensatoribusve permittat, quæ quidem apud veteres tanti fuit, vt seruis atriēsibus a patribusfamilias demandaretur. Solertia principis sit solum videre, cui rem pecuniariam credat. Nimia enim diligētia hac in re auaritiæ crimini obnoxia est. Parua vero negligentia liberalitatis laudem aliquando attulit. Marcus Antonius cui in diuisione orbis terrarum in triumuiratus Tyrannidem

Arithmetice. Serui Atrienses. M. Antonius

orientalis plaga obtigit, cuidam militi optime de se merito sestertia decē numerari iusserat, dispensator admiratus pecuniæ quātitatem, eādem Antonio ostendit, qui eum rogauit, quid hoc numerorum esset, illo autē respondēte pecuniam illam esse, quam militi dono erogari iusserat hominis improbitatem tum intuens Antonius ait, putabam equidem decem sestertia longe ampliorem esse summam. Proinde quum perexigua hæc mihi esse videatur, totidem nummos etiam addito, quo dicto liberalitatem, benignitatemque suam ostendit, & dispensatoris illius auaritiam, improbitatemve carpsit. Fuit autem Antonius vir strenuus, & fortis, & nō modo gloria militari, sed imperatoria etiam dignitate insignis, cui etiam a natura inditum est, vt in rebus arduis, atque aduersis animū erigeret, & seipsum virtute superaret. quanto enim magis aduersa fortuna vexabatur, tanto se prestantiorem exhibebat, & optimo viro similior fiebat. In exercitu quoque eum omnes & obseruabant, & verebantur, eiusque dicto libenti animo obsequebātur, illius etiam salutem propriæ vitæ præferebant. Multis siquidē fulgebat virtutibus, dignitate, eloquentia, liberalitate, magnificentia, comitateque, indulgētia præterea pietate, atque omni officio singulis quibusque aderat, opibus, consilio, & auxilio nemini deerat. Sed has tantas Antonij virtutes multa, & ingentia quidem vitia obscurabant. Leuior inter sodales erat, illorum illecebris se preferebat. Aleam in multam vsque noctem, ludebat, vino, ciboque se ingurgitabat. Et in ganeis, scortorum que gregibus libēter versabatur, adeo, vt difficile dictu sit, virtutes ne in illo, an vitia superauerint, in quo quidem vera sententia illa platonis esse cernitur, quū ait. Præclara ingenia sicut virtutes multas, sic quoque vitia complura plærunque effundere solere. Eneruauit tandē virtutes in Aegypto Antonius quum Cleopatram ad insaniam vsque adamauit. Et sic omni ex partea seipso discessit, vt amatorio poculo potatus fuisse ab omnibus crederetur, vel magicis carminibus delinitus. Eius nanque mens omni cura relicta, & omni libertate amissa, solum in Cleopatre vultu semper inherebat. Numerorum igitur ignorantia in Antonio non fuit indecora, sed testimoniū potius beneficentiæ, ac liberalitatis exhibuit. Iulius vero Cesar, qui in omnibus rebus præclaris Antonii præceptor habitus est, nonnunquam militibus suis pecuniam, nec numerari, nec expendi voluit. Sed vt quisque acciperet quotcunque nummorū voluerit, edixit, vt fecit in direptione publici erarii, in quo pecuniā tot victoriis congestā, & ex tot manubiis, prædisque coactā militibus suis, & vniuerso exercitui, remoto Metello permisit.

Antonij virtutes. Antonij vitia. Plato. Cleopatra. Iulius Cesar. Metellus.

¶DE GEOMETRIA.

¶TITVLVS DECIMVSQVARTVS.

Geometria. & Arithmetica.

EOMETRIA QVAE A NOSTRIS linealis nonnunquam appellatur, huic comes accedit, adeo vt simul iuncte esse videantur. has duas veteres, pueros a teneris annis edocebant, preuiæ siquidem, ac ministre sunt artium omnium, & opera omnia manu facta adiuuant, disciplinisque aliis perutiles sunt. ingenium enim acuunt, & docilitatem quādam efficiunt. Sed linearū ratio regibus, ducibusque magis conuenire

magis conuenire videtur, quam numeralis. Est enim quasi comes rei militaris, machinæ, balistæ, & reliqua lapidum tormenta ad repugnandum, oppugnandumque idonea ex hac disciplina maxime proficiscuntur. Plato Eudoxio, & Architę grauiter succēsebat, quod hanc sententiam a philosophiæ excellentia separassent, & a contemplatione rerum cœlestium, & incorporearum, impulissentque eam ad sensibilia quæque. Et rei bellicæ ministram, ac pedisequam reddidissent, quinetiam eandem ex innocentissima sapientiæ comitate vrbium expugnatricem hominūque interfectricem effecissent. iustior tamen, sanctiorque esse videtur quum obsessos tuetur & infestos arcet hostes, quam quum iniuriā infert aut miseros propriis ex laribus eligit, atque exturbat, tunc quidē cupiditati dominādi inseruit, quę cunctis affectibus flagrantior esse cernitur laudem maximā meretur. Plato. Eudoxus. Architas.

HAEC ars quū Architectura comes accedit. ex ea enim omnis dimensio ędificiorum, templorum, ędium, artium, nauium, relinquarumque rerum similiū sumitur, in qua quidem plurimum præstitit Ctesiphō ille qui operi ingentissimo templi Ephesiæ dianę pręfuit, cuius quidem impēsam vniuersa Asia contulit, et a numine ipso idem artifex adiutus fuisse videtur. Nam cum maximam molem erecturus esset, desedissetque illa vi pōderis in primo limine, nec vllis virib' attolli posse videretur, anxius adeo erat Ctesiphon, vt de conciscenda sibi morte meditaretur, et quum noctu rem peragere destinasset, subito sopore corripitur, tunc per quietem vidit dianam hortantem, monentemque eum, vt viueret, seque apte admodum impulisse lapidem, & ita factum esse postero die apparuit. Ponderе enim suo arreptus lapis fuisse videbatur, adeo, vt destinato operi facile admoueretur. Geometria. Architectu ræ comes. Ctesiphon. Gnosius.

ACCEDIT etiam optima comes Geometria sculpturę, ac statuarię, quę duę artes ex numinum simulachris, clarissimorumque virorum statuis, quasi pręmium gratiamque virtuti referre videntur. Idcirco grauius deliquisse videtur Perillus Atheniēsis, qui has benignas artes a præmio, ac gratia auocatas, ad pœnam, suppliciumque cōuertit. Phalardi enim Tyranno sæuissimo, cuius immanitati nota tormenta neutiquam satis erant, nouum supplicii genus prębuit, nulli vnquam homini excogitatum, taurum scilicet ęreum, qui supposito igne, admotisque follibus hominē inclusum vreret, cuius eiulatus bouis mugitum redderet: sed ęquiore sæuitia (si dicere licet) Tyrannus extitit, quā artifex ipse. iussit enim, vt primus oīm Perillus noui cruciatus inuentor supplicium experiretur, quasi exhorrens solertissimum alienę immanitatis ministrum, longe magis quam damnatos sontes. aut nefarios quosque proditores. Geometria sculpturę comes. Perillus. Phalaris tyrānus. Ex Cicero. li. offi. ii. & actione. v. in verrē Taurus Perilli.

Nunc autem ad Geometriam redeamus, quę non modo supradictarū artium fundamenta statuit, verum picturę, incrustationis, loricationis, cęlaturę, graphidos, & omnium similium. Archimedes solertissimus eiusdem scientiæ opifex multa per epistolam hieroni pollicitus est. Et præcipue se posse maximum quodque pondus, admotis non magnis viribus, machinamentis suis mouere, trahere, & erigere & quocūque vellet peruehere, quid tamen in hac arte posset, experimento docuit Archimedes. Nam quum Marcellus Syracusas obsideret diutius repugnauit, ac restitit, varia enim missilium genera, & lapidum tormenta instituit, quibus immensę magnitudinis saxa Archimedes. Marcellus.

Marcellus. Annibal. Spherę inuẽtor. Athlas. Hercules. Archimedis sepulchrum. Cicero tusculana.quęst. libro quinto.

tudinis saxa incredibili fragore,ac celeritate torquebat aduersus terrestres copias,adeo,vt omnia prosterneret,plurimosque interimeret. Et certe nisi proditorum perfidia Marcello adfuisset, vix vnquã huius senis solertiã superasset, esset quamuis romanorum omniũ pugnacissimus, animo fortis,corpore robustus,acer,strennuus,& semper ad pugnam ardẽs.quem solum omnium romanorum Annibal dixerit,nec vicendo ocium hostibus vnquam præstare,nec succumbendo sibi quietem vnquam sumere. Multa,& pręclara quidem in mathematicis inuenit Archimedes,& pręsertim Spheram,qua nihil præstantius a mortalibus excogitari vnquam potuit. Eius tamen exemplar mutuatus creditur ab Atlante Herculis magistro, qui spheram multis seculis ante inuenerat , vt Dionysius Halicarnasseus meminit. Erat tamen rudis & inchoata tantum,sed Archimedes eam expoliuit,& omni ratione perfectam reddidit. Quam quidem tanti fecit,vt eã sepulchro suo cum Cylindro ab hęredibus ex testamẽto poni iuberet. hoc sepulchrum longo tempore post quam Syracusis esset,magna diligẽtia perquisitum inter vepres & spinas se inuenisse gloriatur Cicero,& iniquo animo tulisse videtur,Syracusanos tanti ciuis egregia monimẽta per eorum negligentiam,ac vęcordiam obliterari meminisse.

Demetrius polyarcetes dictus.i. expugnator. M. Vitruui'.

IN hac quidem geometria disciplina reges nonnullos magna cum oblectatione versatos legimus , et in primis Demetrium Antigoni filium, quem tormenta nonnulla bellica inuenisse tradũt Græci scriptores, & ex nostris Marcus vitruuius vir disertissimus, & in his disciplinis romanorũ omnium eruditissimus.

Rhodus.

HVIVS regis inuentum Heliopolim fuisse dicunt machinam ariete robustiorem,quæ parietes collidebat , quibus paucis ictibus disturbatis patebant hostibus aditus latissimi. Hoc tormẽti genere Rhodo,& aliis vrbibus expugnandis vsus dicitur. Nec ambigebat,aut indignum esse putabat,non modo ingenium,verum etiam regias manus tormentis,ac lapidũ balistis admouere,tantoque artificio præstabat in his conficiendis, vt regium opus(quodcũque faceret)esse videretur,& amicis admirationi esset, hostibus vero terrorem incuteret.

Epeus. Equus troian'. Aries machina bellica. Cretes. Catapultę inuentor. Scorpio machina. Arthemon. Testudo Agrippa. Sextus pompeius. Parthorũ reges.

EPEVS Bœotius fuit Panopei filius,vt Strabo refert,hic(vt ex troiana historia cõstat)equum,Machinam Geometrica ratione primus inuenit,ad deturbanda Ilionis mœnia,qui deinde mutato nomine Aries propter capitis concussionem dictus est. Cretem Iouis nutricium (qui Cursum vrbem ædificauit)Catapultam inter tormenta bellica primum inuenisse aiunt. Piseum Elidis principem Scorpionem,Arthemonem Clazomenium testitudinem. Sed ex ingenio ducum, Imperatorumve nouæ instrumentorum bellicorum species semper creuerunt, ex opportunitate tẽporum,& locorum varietate. Agrippa in nauali bello cõtra sextum Pompeium magni Pompeij filium noua Harpagonum genera repperit,quib' ad victoriam fœliciter vsus est. Parthorum reges missilibus, & sagittis delectati sunt,& spiculorum acumine gloriabantur.

IMPERATORIAS virtutes omnes,vt optime calleãt reges, expedit,& machinas,tormentaque bellica,vt animo,ac ratione metiantur opportet. Sed tignariis, materiariisque fabris reliqua permittant, quibus Architecti,Geometręque pręsint, ne in dimensionibus decipiantur, ac totum

ac totum opus reddant inutile. Marcus quidem Vitruuius affirmat bellica omnia tormenta, vel a regibus, ducibus, imperatoribusve inuenta extitisse, vel si qua ab aliis accepissent, fecisse ea longe meliora, qua ex re concludendum erit, illos huius doctrinę non futuros ignaros, si recte rem bellicam gerere volunt. Nunc autem ad reliquas pergamus disciplinas.

DE MVSICE.

TITVLVS DECIMVSQVINTVS.

VSICEN PLATO AD ANIMI EXercitationem vtilem esse affirmat. Gymnicā vero ad corporis. sicut autem assidua corporis exercitatio hominem hebetiorem ingenio, & lāguidiorem corpore efficit, sic continuata musice animum effoeminat, & vires corporis eneruat. Interpellata vero animum alacriorem, promptioremque præstat, corpus firmat, fastidium actionum & cogitationū tollit, et ad mouendos leniēdosve animi affectus plurimum valet. Socrates Musices se esse expertem neutiquam passus est. Et quum annum sexagesimū ageret lyra, ac fidibus erudiri non erubuit. Nec aliud causæ esse puto, cur idem apud Platonem Musices mutationem reipublicę periculosam esse statuat, & nouos cantus execretur, nisi quod iuuenes nouis modulationib' illecti animo distrahuntur, virtutes negligunt, & a rebus seriis auocantur. Relaxatio animi quę fidibus, & cantu fit, non est abhorrenda, modo tēpori inseruiat & agatur, quum a negociis, rebusque seriis, ac grauioribus ocium fuerit. Musonius philosophus animum relaxandum, ac demulcēdum esse dicebat, non autem remittendum, cum remittere animum sit diminuere, & quasi amittere.

Musica. Exercitatio assidua ingenii vires eneruat. Socrates sexagenari' musice studuit. Plato. Musonius. Remittere animum.

Anacharsis scyta putat lusionibus etiam aliquid temporis esse indulgendum, vt ab illis alacriores reditus ad studia præbeantur. Lycurgus autē musicen a natura hominibus traditā esse dicit, ad tolerādos facilius humanos labores. Et hac ratione ductus tibias in re militari cōstituit, vt bellatores redderet promptiores, alacrioresque in laboribus, periculisquę subeundis, quæ quidem res aliquando vsui fuit. Lacedęmoniorum acies in prælio contra Messenios iam inclinabant & succubuissent prorsus, nisi Tyrtheus tibiæ modulis in spondęum mutatis eas erexisset, & ex victis victrices reddidisset.

Musice a natura homini data. Ex Plutarcho in apoth. theg. laconis cis. Tyrtheus.

Musicen in suis regibus, imperatoribusve Græci valde optauerunt. Nam Cimon in conuiuio Themistocli prælatus est, quod iucunde ad lyram cecinisset, quum ille eam recusasset, et inter Epaminundę Thebani virtutes in primis laudāt, quod præclare ad cytharam cantabat. In qua pręceptorem habuit Dionysium citharœdū. Cantabat etiam ad tibias, quod quidē didicerat ab Olympiadoro, sicut saltare ad numerū a Caliphrone.

Crimon. Epaminūdas

Romani in suis principibus eiusmodi artes non desiderauerunt. Nam ex tot illustribus ciuibus solum Syllam virum tāti nominis, quod optime cantauerit, memoriæ proditum memini. Alcibiades omnem modulandi disciplinam contempsit, tanquam minus dignam libero homine. Lyram

Sylla Romanorū solus ob musicā cōmēdatur.

autem non

Alcibiades. autem non omnino ſpreuit, vt qui diceret illam vultum non diſtorquere,
Muſica ſper- nec ſermones inter ſodales auferre. hæc quidem tantam meruit laudem,
nēda que ſer- vt plerosque poetas non ſolum commendauerit, verum a ſuo etiam nomi
monē aufert. ne inſcripſerit. Ab ea nāque ſunt Lyrici illi nouem, quos ex muſarū quo-
Alcæus. que numero ſummis laudibus veteres Græci extulerūt. Quorum primus
Sapho. Alcæus Mytilene⁹ fuit, qui aureo plectro præ carminis ſuauitate ab Apol
Steſichorus. line donatus dicitur. Sapho eiuſdem poetæ conciuis, ſumma cum admira-
Luſcinia ī ore tione amores ſuos cecinit,
cecinit Steſi- ❧ Steſichorus miræ modulationis habitus eſt, in cuius ore quum infans
chori infātis. in cunis eſſet luſciniam cecinisse aiunt. Anacreon Theius furores ſuos in
Anacreō the Bathyllū ſcripſit, Ergrādis admodū natu vuæ paſſę acino ſtrāgulatus pe
ius. riit. Bycus reginus ſuam habuit laudem. Sic etiam Bachilides cæcus Alc
Ex ply. c. vii. mam Spartanus diuerſos amores cantauit. Simonides etiam cæus dictus.
lib. vii. Iulidem enim patriam habuit, oppidum Ceæ inſulæ, quę vna ex Cycladi-
Simonides. bus eſt, hic mollior habitus fuit, & ad lachrymas mouendas idoneus. horū
Pindarus. omnium principem Pindarum fuiſſe dicunt, cuius muſam neutiquam imi
Corina lyrica tabilem eſſe Horatius lyricorum noſtrorum maximus affirmat. Quāquā
Alchibiades in certaminibus Corinna lyrica bis ei prelata fuit. Tibiam quidem, ac fiſtu
fiſtulā cur exe lam execrabatur Alcibiades, quod colloquia tollerent, & deformitatē ori
crabatur. afferrent. Numinum quoque iudicium inducebat, Palladis in primis, quę
Pallas. quum ſe cerneret in Tritonide palude facie deformari, quum buccas
Apollo. inflaret, fiſtulam fregit, deinde Apollinis, qui Marſyam fiſtulæ modula-
Marſyas. torē, a quo fuerat prouocatus, cōpulit, vt vitam laqueo ſpiritu intercluſo profuderit, vel vt alii ſentiunt, præ dolore ſe in fluuium merſerit, iuxta Celenas vrbem Phrygiæ Meandri fluminis fontes ſunt, & Marſyas fluuius, qui per mediam vrbem labitur, illic Apollo Marſyam tibiarum cantu ſuperauit, & ex eiuſmodi caſu Marſyæ fluuio nomen adhęſit,

❧ Sed quum increbruiſſet Athenis Alcibiadem oblatas ſibi tibias ab Antigenide tibicine omnium optimo perfregiſſe, oris deformitate pudefa-
Lacedęmonii ctum, tacito omnium conſenſu cuncti ciues deinceps a tibiis abſtinuerunt.
Thebani. Et ſic canendi ad tibias diſciplina apud Athenienſes deſtitit. Manſit tamen apud lacedęmonios diutius in re bellica. Et thebani eam in conuiuiis & choreis ſeruauerunt. Additur etiam huic opinioni ratio peregregia, quæ
Alexander. docet oportere nos ad ea animum intendere, quæ proprio bono delectatio
Timothei nem nobis præbent. Qualia ſunt opera omnia, quę ab ipſa virtute proficiſ-
modulis ad ar cuntur, ea quidem & probamus, & auctorum ſimilitudinem quandam effe-
ma cōpulſus. ctamus, Timothei modulationibus adeo delectatum Alexandrum legi-
Diogenes eē mus, vt aliquando eum nihil tale per id temporis cogitantem, ad arma cō-
vellē niſi ale- pulerit, non tamen optaſſet Citharœdus fieri, vt Timotheus erat, & ab om
xāder eſſem. nibus audiri, ac laudari. At quum Diogenis virtutem, ac doctrinam admi-
Iſmenias. raretur, dicebat ſe Diogenem eſſe velle. ſi Alexander non eſſet, Antiſthenes philoſophus præclarus quum adiuuiſſet Iſmeniam optimum tibicinē
Thebani mu dici. Aſt homo nequam eſt, inquit. Si enim probus vir eſſet Iſmenias, tibi
ſicę ſtudioſi. cen non eſſet, quaſi ex hoc doceat virtutem eſſe, quæ bonum faceret virū, non autem muſicen. Illuc etiam tendere videtur ſententia illa Alcibiadis quum dixit, Filii Thebanorum quum philoſophari neſciant, peregregie tibia modulantur. Hęc tamen non eo cōſilio dico, vt velim reges, ac prin-

cipes a

cipes a musica omnino alienos esse, sed in pueritia, vt in eà erudiantur statuo relaxandi animi gratia, quasi per ludum, ac iocum, vt libentius alacriusque ad alias grauioris disciplinas redeant. Hæc enim modulandi ars ingenium acuit, & aures eruditiores reddit, non modo in fidibus, & cantu, sed in poetarum oratorumque lectione, quam quidem plurimum adiuuat. Suggerit enim quandam illustrationem, & euidentiam, quasi declarationem, quam Ανακίνησιν greci appellant, quæ non tam docere videtur, quam ostẽdere & quasi rei actum exhibere. Nolo equidem principẽ (quem scribo) Timotheum esse aut marsyam, quorum laudes non virtutis, ac probitatis sunt, sed artis & modulationis. Quando complura alia existant, in quibus eum delectari volo, vt sculptura, pictura, celatura. In his enim Philippum, Alexandrum, Cæsarem, & plerosque alios reges, atque imperatores oblectatos video, qui in eiusmodi artificum operibus probandis oculos eruditos habuerunt. illorum tamen industriam neutiquã imitati sunt. Alexander edicto cauit, ne quis effigiem suam præter Apellem pingeret solus Polycletus ære duceret, solus autem gemmis celaret Pyrgoteles. Capitale erat, siquis alius artifex regiæ imagini manus temere admonuisset. Quis tamen putet Alexandrum optasse artifices illos arte superare? At quum admiraretur Herculem viribus suis Nemeum leonem peremisse, factum etiam imitatus est, & ferocissimum leonem occidit. Appelles vir facetus fuit, & ingenuꝫ comitatis, quibus in rebus gratior Alexandro extitit, & quũ in officinam illius nonnunquam progrederetur, imperite multa de pictura loquebatur. Cui artifex aliquando ait. Tace rex optime. nam quædam plærunque dicis, quæ a pueris, qui colores terunt, irridentur. Risit rex, vt qui pingendi laudem non optaret. Excanduisset forsitan, si quis ei regem alium quempiam virtute prætulisset. In conuiuio enim non pertulit Clitum Philippi patris laudes suis anteferre. Dilexit Appellem summopere Alexander, eique gratissimus extitit, quodquidẽ vel ex hoc cernitur. Amabat præter pellices suas omnes Campaspen quandam nomine, quæ non tantum facie, sed totius corporis membris omnium speciosissima habebatur, rogauitque Apellem, vt eam nudam sibi pingeret. Adnuit pictor, & eam nudam sibi exhiberi voluit, qua visa tanta formę admiratione affectus est, vt in eam ad insanos vsque amores exarserit. Huius rei certior factus rex, illam ei euestigio dono dedit, & delitias tori sui, placidosque amoris affectus eidem tradidit, ac pertulit, vt ea, quæ modo regis fuisset quamprimum pictoris fieret. Apelles cum huic amatæ paria regijs opulentiis munera ęquare non posset, egit quod potuit. Nam Dioneam venerem picturus ex ea exemplar sumpsit.

Alexãdri edictũ de pingẽda eius effigie

Alexãder herculẽ imitatus est, non tibicines.

Apelles.

Campaspe.

NVNC vero ad regiam musicam redeo, quę exigua omnino esse debet, vt ex superioribus rationibus satis manifeste probatum est. Philippus macedonum rex (vt Plutarchus refert) cum accepisset filium suum suauiter, ac scite aliquando cecinisse, placide illum obiurgauit, dicens, nonne te pudet, quod tam scienter ac pulchre canere scias? Satis enim regi putabat esse Philippus, si canentibus alijs adesset, vbi ocium ei suppeteret, & certantibus inter se musicis spectatorem, ac iudicem se præberet. Artem vero illam profiteri humile quippiam, & abiectum esse existimabant, In-

ter Neronis proba hoc in primis cauebatur, quod modulator melior, quã imperator haberetur. vnde illud Iuuenalis. Res haud mira tamen Citha=

Nero musicę doctus.

rœdo pricipe natus Nobilis. hęc vltra quid erit nisi ludus? Nihil ęque Neronem doluisse Suetonius ait, quam quum citharœdum malum se increpitum sensit. hac tamen arte adeo gaudebat, vt sæpe inter familiares Grę cum prouerbium iactaret, quo dicitur, Occultæ musicę nullum esse respectum. hoc autem a sapientibus, ac doctis viris discant principes oportet.

❧ Omnium artium quidem constat alias esse in inspectione positas, hoc est in rerum cognitione, & quadam existimatione, vt est Astronomia, & speculatiuę alię eiusmodi, quę nullum exhibent actum, sed intellectu contẽtę sunt eius rei, cuius studio tenẽtur. Hæ quidem Gręce θεωρητικὴ id est speculatiuę dicuntur, alias in agendo versari, quarum finis solo actu perficitur, sed nihil operis post factum relinquunt quæ πρακτικὴ id est practicæ & exercitatiuę appellantur, qualis est saltatio, gesticulatio, & cæteræ eiusdem generis. Alias vero in effectu operis cerni, quod opus suum oculis subiiciunt, in quo quidem consummationem operis illius, non tamen finem accipiunt. Hæ γραφικὴ dicuntur, cuiusmodi est pictura & sculptura. Ex his tribus prima principibus admodum conuenit, in aliis autem satis erit, si aures, atque oculos adeo eruditos habebunt, vt de illis verum iudicium afferre possint. Indecorum quidem esset, si in eis deciperentur. Posse igitur cauere satis videri debet. Non enim ocio abundant principes, vt

Solonis dictũ

philosophi, qui omnem ętatem literis indulgent, sententiamque Solonis vsurpant, qui gloriabundus dicebat se quotidie aliquid discendo senescere. Principes vero in maximis gentium, populorumque rebus agendis senescere debent. Et si quando quippiam ocij a magnis negociis nanciscuntur,

Antiphonis dictum.

ad iucũdiora aliqua fessi rebus seriis, & longo tædio affecti proficiscuntur, qui semper aliud Antiphonis animo voluntare debent. Preciosissimum rerum omnium est tẽpus. Id enim sic dispensent, dimetiãturque oportet, vt ne minimam quidem eius particulam frustra prolati permittant.

❧DE ASTRONOMIA.

¶TITVLVS DECIMVS SEXTVS.

Ptolemęi. reges. Caldęi.

REGES NONNVLLOS, ATQVE imperatores Astronomiæ, rerumque cœlestium peritissimos fuisse legimus, & in primis Ptolemæos, Aegyptiacos. Fuit enim regio illa nutrix huius disciplinę in qua sacerdotes plurimum excelluerunt,

Cicero.

& acceptã illam ab Assyriis, & Chaldęis longe vberiorem reddiderunt. Nam quum in camporũ ęquoribus habitarent (vt ait Cicero) & ex terra nihil emi-

Berosus.

neret, quod cõtẽplationi cœli officere posset, omnẽ curam in syderum cognitione posuerũt adeo, vt existimarẽt ex hac scientia prędici posse quid

Ex ply. li. vii. ca. xxxvii. in princi.

cuique euẽturum sit, & quo quisque fato natus esset. Berosus Astronomus apud Gręcos omnia ex syderũ ratione se posse singulis quibusque prędicere profitebatur. Cui quidẽ ob diuinas prędictiones Atheniẽses publice in

Gymnasio

Gymnasio statuam deaurata lingua magna cum veneratione erexerunt.

IVLIVS Cæsar romanorum omnium peritissimus in hac disciplina extitit, de qua etiam præclaros libros edidit, in quibus singulorum sydērum, singulorumque dierum rationes reddidit. Tātumque emicuit, vt omnes insequentis æui latini scriptores eum secuti fuerint. Qui fatum suum præscire, ac prędicere potuit, nō autem cauere. Et quum tres Astronomię ante eū disciplinæ extitissent Caldea, Aegytiaca, & Græca, quartam ipse latinā addidit. Et singulos annos ad solis cursum redegit, vt Plynius etiā testatur. Eudoxus tamen Platonis auditor hanc Caldeorum, Aegyptiorūque sententiam non sequitur. Et prædici quæ futura sunt, in omni vita ex natali die minime posse arbitratur. Idem etiam asserit Panetius Stoicus, & rationes plures inducit, quibus genus hoc omne prædictionis excludit. Diogenes autem, qui etiam Stoicus fuit, aliquid illis concedit, vt prædicere possint, quali quisque natura, & ad quem quisque rem maxime idoneus futurus sit. Cætera autem, quæ illi profitentur, negat vllo modo sciri prędicive posse. Sed quomodocunque res sese habeat, mirifica quidem doctrina, & diuina potius, quam humana videtur esse Astronomia. Præcinunt astronomi totius vitæ euentus ex natali hora. Quinetiam astronomi illi prisci, qui solis, & lunæ cursus, ac defectus primi deprehenderunt, diuinos honores præter cæteros mortales omnes iure optimo mihi meruisse videntur.

Iulius Cęsar astronomiæ peritissimus. Ex Ply. ca. xvi. li. xviii. Ply. c. xv. lib. xviii.

Astronomia.

POSSVNT siquidem haberi non modo maximi viri, sed supra mortalem naturam, qui tantorum sydērum immo numinum lege deprehensa mentes hominum a diuturna sollicitudine, cura, horroreque liberauerunt. Et a perpetua cæcitate in clarissimum vitæ lumen eduxerunt, ostēsa ratione, præscripto quodam tempore, sydera illa obscurari, atque deficere non carminibus aut maleficis quibusdam incantationibus, quibus temere putabant sydera illa laborare, in quo errore diutius populi fere omnes extiterunt. Et idcirco cum defectus illi cœlestium luminum cernebantur variis sonis, tympanis, cymbalis, crepitaculis, ac tintinnabulis, ad aspectum cœli elatis pulsabant, dicebantque se opem, atque auxiliū laboranti syderi afferre. Et malas carminum incantationes frangere, hæc gentium opinio tantum valuit, vt non solum populos falsos teneret, verum etiam doctissimos poetas ad eam probandam impulerit. Nam Stesichorus, & Pindarus eandem sententiam suis carminibus scriptam reliquerunt, quos deinde multi, & ex Gręcis, & ex nostris imitati sunt. Vnde Iuuenalis quū de loquacitate mulierum caneret, dixit. Iam nemo tubas, atque æra fatiget, Vna laboranti poterit succurrere lunę.

Vana antiquorū opinio.

ENDYMION astronomus vetustissimus primus omnium unæ naturam cognouisse dicitur, deque ea carmine cecinisse, & hanc ob rē amore eius captus a fabulosa antiquitate fingitur. Thales Milesius, qui (vt Plato refert) primus omnium sapiens appellatus est, ante alios omnes Græcos solis defectum futurum prędixit, & quum eodem tempore, quo præscripserat, defecisset, omnes admirati, eundem quasi diuinorum consiliorum conscium venerati sunt. Hipparchus quoque cursum vtriusque syderis, & stata defectionis tempora in sexcentesimum vsque annum prænotauit. Helicon Cyricenus solis defectionem aliquando prędixit, & quū

Endymion. Ex ply. ca. vi. libri. ii. Thales milesius. Hipparchus. Helicon.

ad præscriptum tempus euenisset, a Dionysio Syracusano, qui tunc in Sicilia regnabat, argenti talento donatus est.

Pericles. ❧ PERICLES Atheniensium classi centum & quinquaginta nauiũ præerat, & iam triremem nauigandi gratia conscẽderat, ecce solis defectio tenebras vndique inducit: tunc nautę attoniti, veluti prodigio aliquo animo deficiebant, & gubernator in primis perterritus, quidnam acturus esset ambigebat. Tum Pericles sublatam chlamydem ori illius opposuit, Rogauitque num ea oculorum velatione quippiã mali portendi putaret, tunc abnuente illo, quid igitur, inquit, pericles hoc ab eo differt, nisi quod maius quiddã est clamyde, id quod nunc soli oponitur, & tenebias inducit? Quo quidẽ dicto corda omniũ metu liberauit, & fœlicissimum cursum peregit.

Nicias. ❧ TALIA rerum cœlestium archana nisi ignorasset Nicias, nũquam

Sulpiti⁹ Gallus. afflixisset Atheniensium opes, subita solis obscuratione perterrefactus, qua ex re perpetuas tenebras gloriæ suæ obduxit, & Atticam iuuentutem infœliciter perdidit. apud Romanos ne idem accideret, Sulpitius Gallus vir consularis, & in studijs Astronomię peritissimus, rationem defectus

Perses. solis aperuit, futuramque obscurationem prædixit, quum in exercitu L. Pauli tribunus militum esset, pridie quam Perses rex superatus extitisset,

Nigidius figulus. productus in contionem ab imperatore. Hic de ea scientia libros peregregios edidit. Nigidius quoque cognomento figulus de eadem discipli-

Nigidianę cõmentationes. na eruditissimos libros scripsit. Sed ita stilum dicendi dedita opera obscurauit, vt non intelligi voluisse videretur. Vnde vulgo Nigidianas com-

Tiberius Cęsar. mentationes pro obscurioribus quibusque scriptis dicebant. Tiberius etiã Cæsar quum in hac disciplina versaretur, habitus est diligentior. similiter

Aratus. & Germanicus Cæsar, qui Arati Solensis carmen de astris in latinum cõ

Germanicus cæsar. uertit, quod tamen longe ante eum Cicero transtulerat. Fuit enim Germanicus ingenio præstantissimo, & in vtroque eloquentiæ, doctrinæque genere præclarus, sed morte præuentus non potuit virtutum suarum cur-

Manlius torquatus. sum perficere. Manlius quoque Torquatus, cuius hodie carmen legimus, eruditissime de astris cecinit.

Diodorus li. j ❧ AEgyptii (vt Diodorus Siculus refert) primi omnium solem, & lunam deos esse putauerunt. Quorum opinionem Græci admirãtes res cœ-

Plato. lestes diutius secuti sunt, vt Plato in Cratillo testatur. Mansit apud Aegyptios opinio hæc longo tempore, vt solum Astrorum periti vates sapientes, ac Theologi haberentur. Et eorum reges, ac principes illos præter cęteros mortales venerarentur. Nihilque eorum iniussu aiebant. Poetæ qui Astronomiæ peritissimi erant, fortissimorum virorum nomina syderibus addiderunt, vt eos cœlo post obitum donarent, quos bene de hominũ genere meritos inter mortales vidissẽt. Et sic cœlestia omnia fabulis referserunt. Deinde procedente tẽpore, quũ res indigna numinibus esse vide-

Dardanus. retur, quidam conati sunt fabulas illas ad deorum mysteria reuocare. Quorum primum nonnulli Dardanum fuisse dicunt. Alii Etiona Orgia, & cerimonias ex figmentis deductas Thracibus dedisse aiunt. Et Mydam Phrygibus, qui easdem ab Odryso didicerat. Cynara Cyprius, vt amata puella potiretur, nocturna veneris sacra instituit. Melampos autẽ Amy-

Orpheus. thanis filius ab Aegypto in Græciam Cereris sacra trãstulit. Orpheus vero poeta Dionysii mysteria, Reliqua autem sacra Cadmus Agenoris filius

grecis

gręcis tradidit, simulacrorũ consecrationes, & hymnos Orpheus, Linus, Museus, qui circa tempora Troiani belli fuerunt, imitati Aegyptios, & Phenices, inuenerunt. Et sic eiusmodi deliramenta a magnis auctoribus celebrata sunt, donec veriora omnia de diuinitate nostri tradiderunt. illorũ nãque ignoratio fundamenta omnia verę sapientiæ peruertit.

Aristoxenum musicum scripsisse referunt, indum quẽdam virum grauem, & eruditũ venisse Athenas. Socratemque, qui ad eũ visendũ ac salutãdũ accesserat rogasse, quonã pacto optime quispiã philosophari posset. Tum socratem respondisse, si consyderet, quo modo homini viuendum sit, At indum risisse, dixisseque neminem posse res humanas scire qui diuinas ignoraret. O sententiam singularem, & homine doctissimo dignam. Quis enim potest cognoscere quomodo viuendum sit, qui id diuinum, quod in se habet, ignorat, & auctorem suum non cognoscit? Hanc etiam sententiam testari videtur Plato, quum philosophiam trifariam partitur. Primam enim partem de natura vniuersi esse dicit, Secundam de hominibus. Tertiam de oratione, Quid est aliud naturam vniuersi contemplari, nisi deum agnoscere? Et certe de diuinitate sanctissime ac pientissime locutus est Plato. deum vnum esse dixit. Neque hoc assequutus est Socratica, aut Græca aliqua disciplina, sed ex sacerdotibus Aegyptiacis, sacrisque eorum libris, quorum a deo studiosus fuit, vt in Aegyptũ vsque perrexerit, diutiusque discendi causa illic manserit. Scribit enim Diodorus Siculus Aegyptios sacerdotes in sacris eorum libris scriptum habuisse Orphea, Museum, Melampoda, Dedalum, Homerum, Solonem, Pythagoram, Platonem, Eudoxum, Democritum Aegyptum petiuisse vt a sacerdotibus edíscerent, quorum disciplinam si quis ignorabat, non satis se didicisse arbitrabatur. Et certe de deo apud priscos nemo scienter disseruit, nisi prius Aegyptiorum, Caldeorumque disciplinam plane nouerit. Nec pudeat Græcos qui parentes omnium doctrinarum ambitiose dici affectant, fateri hanc sapientiam ab eis, quos Barbaros appellant se didicisse. Quanquam & mathematicæ ipsæ ab eisdem acceptæ maximum incrementum apud Græcos fecerunt. Musices tamen inuentum non Aegyptiis tradunt Græci, sed Zetho, & Amphioni, quos cadmi tempore fuisse aiunt. Eam autem rudem admodum extitisse perhibent ad tempora vsque Samii Pythagoræ, qui eam inuentis suis exculꝫ tam ornatamque omni ex parte reddidit, adeo, vt a quibusdam non musices cultor, sed primus inuentor extitisse dicatur. Ipse vero Orpheus, qui multis seculis ante Platonem fuit, versibus suis omnes virtutis studiosos inuitat ad hauriendam ex dictis suis diuinam disciplinam, ex qua quidẽ cognoscerent auctorem mundi, qui vnus esset deus, qui omnia creauit, omnia fouet, omnia nutrit, qui oculis humanis nõ cernitur sed sola mente percipitur. Quique nullis malis mortales afficit, quum sit bonorum omnium causa, & effector, deinde addit neminem mortalium vnquam deum vidisse, nisi pentissimum quendam senem Chaldæo sanguine oriundum. Deinceps cum iam peroraret, addit, se hęc didiicisse ex monumẽtis quæ olim deus tradidit in duabus marmoreis tabulis.

QVIS NON INTElligit ex his dictis Orpheum Mosaicam sapientiam attigisse? Cuius quoque nequaquam expers fuit Linus, dixit enim deum

Marginal notes: Socrates. — Philosophiã plato trifariã partitur. — Diodorus. — Pythagoras. — Deus quibus olim cognit⁹ — Græci sapiẽtiam alijs acceptã ferre debent. — Zeth⁹ & amphion musicę inuentores. — Pythagoras musicus. — Orpheus. — Deus vnus. — Deũ nemo vidit vnquam. — Moses. — Mosaica sapientia.

Sapientia. enim deum omnia creasse, et septima die cuncta perfecisse. Huic etiam
sententiæ accedunt Homerus,& Hesiodus,quorum alter septimam diem
cũcta absoluisse ait,& tenebras,vmbrasque Acherontis soluisse, alter se=
ptimam lucem sanctam,& præfulgidam illuxisse. Posuerunt quoque in
Hyle. principiis rerum Hylen squalidam,cęcam,& informem quandam confu=
Ouidius me= sionem,quæ deinde a deo fuerit discreta, quos Ouidius noster notis illis
tha.li.i. versib⁹ imitatur,Ante mare,& terras,&(quod tegit omnia)cœlum,Vnus
Chaos. erat toto naturæ vultus in orbe,Quẽ dixere chaos,rudis,indigestaque mo=
les,Cum reliquis qui sequuntur.

HVNC posteri omnes poetæ latini imitantur, sed ab aliis hyle,ab
aliis autem Chaos appellatur auctore Hesiodo. Res tamen ignota erat pe
Epicurus. ne omnibus Græcis,præter paucos admodum,qui ab Aegyptiis didice=
rant. Vnde quum Epicurus adolescens esset, & a Grammatico quodam li
bros Hesiodi vellet perdiscere,rogauit eum quid esset Chaos. Atqui quũ
minus ille ei satisfaceret in expositione,diceretque eiusmodi explanatio=
nes a philosophis querendas esse,missionem a Grammatico petiuit,& ad
Democritum accessit,operamque philosophię diligenter impendit.

NVNC vero ad propositam rationem redeo. Aratus etiam vnum
deum fatetur.principio enim operis sui dicit. Ab Ioue principium musę,
Pindarus. Iouis omnia plena,Eandem sententiã posuit Pythagoras,& discipuli eius
Epicarmus. omnes. Pindarus enim quasi Pythagoricus dixit.vnum patrem, creatorẽ
summum,atque optimum opificem omnes habemus. Epicarmus etiam
Thales mile= eiusdem disciplinæ sectator dixit,deum omnia videre,nihilque eum late
sius. re posse,cuique omnia factu possibilia sunt. Thales quoque Milesius,qui
vnus e septem græciæ sapientibus censetur,inquit.nec facta,nec cogitata
hominum deum vnquam fallunt.

Ex his tot,tantisque sententiis plane cognoscimus poetas a fabulis dis
Pythagoras. cessisse,& veriora quędam de rebus diuinis quęsiuisse. Pythagoras deum
dixit esse animũ per vniuersas mundi partes omnemque na[...]turã commeã-
tem,atque diffusum,ex quo omnia,quę nascuntur animalia v[...]itam capiant.
Cicero autem in libro de consolatione eiusmodi verba protu[...]lit, nec vero
deus ipse,qui intelligitur a nobis,alio modo intelligi potest,ni[...] mens solu
ta quædam,libera,& segregata ab omni cõcretione mortali,om[...]nia sentiẽs
Christus. & mouens,sed harum diuinarum rerũ veritas diutius latuit, mo[...]rtalesque
ancipites tenuit ad tẽpora vsque saluatoris nostri CHRISTI,q[...]ui diui=
na oĩa mysteria veritatis luce hoĩbus aperuit,nosque cœlestium arch[...]anorũ
cõpotes reddidit,& ex miseris beatos,fœlicesque effecit,adeo, vt ni[...]i nos
ipsos deserimus,& voluptatib⁹,illecebrisque dediti a virtute deficim[...]s cũ
diuis,æternisque numinibus perpetuo,sempiternoque æuo fruituri sum[...]us.

HANC sapientiam sequantur reges,ac principes. nec permitt[...]ant
Dryopes. quempiam de religione christiana male sentire,siue de rebus cœlestib⁹ [...]no
uos sermones inducere,sed Dryopem Atheniensem imitẽtur,qui legẽ [...]tu
lit in qua capitale erat de deo nõ recte sentire,siue de religione nouos ri[...]us
afferre. Vt enim impium esse arbitrabantur Athenienses incredulã me[...]n=
tem habere,& numina contemnere,sic rursus inani superstitione teneri, [...]&
deliramentis,ac vano timore animum perturbare. Superstitio igitur vi[...]tij
erit,Religio autem virtutis,quam quidẽ philosophi diffiniunt scientia[...]m
esse diui[...]ni

esse diuini cultus. Qui autem omnia quæ ad cultum diuinum pertinet, retractarent, & tanquam relegerent religiosi dicti sunt a relegendo, vt scribit Cicero libro secundo de Deorum natura. Seruius Sulpitius religionem dictam esse tradidit, quæ propter sanctitatem remota ac seposita sit a nobis & ab alijs humanis actionibus. Religiosi.

Princeps igitur Pius & deo numinibusq; optime conciliatis bene ab omnibus audit, cuncti eius dicto obtemperant, fideique eius libere se credunt. Hæc virtus Numam Pompilium ex priuato, & quasi rusticano homine Romanorum Regem reddidit. Tantaque eius pietatis opinio fuit, vt ducerent illum diuinum coniugium meruisse. Egeriæ nymphę Numā misceri putabant, a qua per consuetudinem diuinorum fieret consiliorum conscius. Neglecta religio nonnullis regibus aliquando exitio fuit. Lucius Piso primo annalium scripsit Tullium Hostilium Regem ex Numæ libris eodem, quo ille consueuerat, sacrificio, Iouem e cœlo deuocare conatum. Sed quoniam parum rite quædam fecisset, fulmine ictum perijsse. Ex Aegyptiorum opinione putabāt veteres virginibus fœminis diuinum spiritum infundi, & quædam diuinæ sobolis principia ingigni, in masculis autem nullum cum deo corporis congressum. Sibyllæ hoc declarant, quæ participes diuinorum consiliorum fuisse perhibentur, & futurorum pręsciæ, quas tres tantum extitisse multi veterum opinabantur. Varro autem decem connumerauit. Primam quæ de Persis cecinit. Secundam Libycam. Tertiam Delphicā. Quartam Cymeam. Quintam Erithream, quæ Graijs Ilion petentibus perituram Troiam cantauit, & Homerū mēdacia scripturum. Sextam Samiam. Septimam, Cumanam Amaltheam nomine, quæ ab alijs Horemphile vel Demophile dicitur. hęc nouem libros Tarquinio superbo obtulit, pro quibus trecentos aureos Philippeos postulauit. Rex precij magnitudinem aspernatus est, & eam tanquam insanam ac fanancam irrisit. Illa indignata tres in conspectu regis libros cremauit, & pro sex reliquis idem precium poposcit, rursusque a rege contemptui habita tres alios exussit, & pro tribus qui supererant nihilominus eandem summam efflagitauit. qua pertinacia motus rex trecentos, vt poscebat, aureos nummos numerari ei iussit. Hi tres libri summa religione diutius asseruati sunt, donec Capitolium Syllę dictatoris tempore, incendio absumptum extitit. Pręerant eis interpretes viri grauissimi, quos quidem in rebus dubijs Senatus semper consulebat. Octauam, supradictis adnumerat Varro Hellespontiacā, quam Solonis & Cyri tempore fuisse affirmat. Nonam, Phrygiam quę Ancyrę vaticinata est. Decimam Tiburtam, Albuneam nomine, quę pone Anienem fluuium pro dea colitur. Phœbades etiā quę phœbo sacrę sunt, vt Menades, Mimallones, Bacchę, libero patri. nymphę, & virgines vestales, & alię fœminę numinibus dicatę, quarum alias diuinandi peritas, alias miraculorum compotes, alias diuinę sobolis propagatrices fuisse legimus. diuinitatem quandam ex viris apud Grecos habuit Melampos, apud Romanos vero Marti⁹. Maiori Scipioni religionis opinio non parum suffragata est ad dignitatem, auctoritatemque comparandam. quaquidem assecutus est, vt ante legitimum tempus Aedilis fieret Tribunis etiam plębis aduersantibus, & quartum ac vigesimum annum agens in Hispaniam proconsul mitteretur. Quum duo egregij impe-

Numa Pompilius. L. Piso. Sibyllę. Varro. Sibyllę cumanæ libri. Philippei aurei. Tarquinij superbi auaritia sex Sibyllæ cumanę libros perdidit. Capitolium igne syllę tēpore absumptum est. Solon. Cyrus. Phœbades. Mimallones. Scipio maior

ratores breui tẽpore in eo bello cecidiſſent,ex quo quidẽ virilẽ togam ſumpſerat,conſueuerat quotidie mane Capitolium aſcendere,& ſolus Aedem Iouis ingredi,diutiuſque remotis arbitris commorari.Hinc multitudinem omnem opinio inuaſerat,Scypionem ex Iouis adytis diuiniora quædam

Numa Pompilius.

conſilia accipere,ſicut Numa Pompilius olim ab Egeria nympha accipere conſueuerat.Sacerdotes quoque Iouis,& æditui palam teſtati ſunt ferociſsimos illos canes,qui pro Capitolij foribus excubias aſsiduas exercebant,nunquam in Scipionem oblatraſſe quum in alios omnes ferociter ſemper ſęuirent. Et ille quotidie ante lucem primus omnium accederet,quinetiam ei eblandiebantur tanquam familiari hero.

Marius.

Marius quoque non paruam auctoritatem in exercitu ex ſuperſtitione quadam aſſecutus eſt.habebat enim mulierem quandam ſecum Martham nomine,quam vaticinandi, diuinandique peritiſsimam eſſe aiebant.Hæc per exercitum lectica elata honorifice circumferebatur,cuius etiam iuſſu rem diuinam faciebant,tantumque potuit fama huius mulierculæ,vt a Senatu deuocata libertate donaretur,& honore ac muneribus decoraretur,vt quæ diuinorum conſcia futura poſſe prædicere,ab omnibus vulgo diceretur.

Sertorij cerua. Ex Valer. Maxi.lib.j. de negle.religione.

Non defuit etiam quædam ſimulatæ ſuperſtitionis ſpecies Sertorio viro fortiſsimo,& ducum omnium ſui temporis pugnaciſsimo. Nam cicurem quandam ceruam habuit candidiſsimo colore,quam ei diuino munere datam omnes milites vulgo aſſerebant:in cuius rei fidem ſæpenumero dicebat Sertorius ſe ſignum pugnę a cerua expectare:a qua quidem exitum, euentumque perdiſceret:verum quum hæc aliquando ad horam ſolitam non rediret,id ſignum infœlicitatis eſſe dicebat.Idcirco in aciem non eſſe prodeundum,nec cum hoſte certandum,ſed paulopoſt quum inſperato cerua redijſſet,exclamauit Sertorius,hoſti concurrendum eſſe, victoriamque exploratiſsimam ab illa portendi. Qua ex re concitati milites arma ac pugnam depoſcebant,& ſpe victoriæ alacriores facti,fortius,pertinaciuſque pugnabant.

Pompeius.

Vnde paruo temporis interuallo Pompeium apud Saguntum profligauit,ſex milibus cæſis,& dimidia exercitus parte deleta. Summa religione plærîſque in rebus ſemper vſus eſt populus Romanus,non modo inter ciues & intra vrbis mœnia,verum inter peregrinos hoſtes,& in re bellica.

❧ In pontificum enim diſciplina ſancitum fuerat,vt neq; oppidum,neq; vrbs aliqua ante oppugnaretur,quam Romani ſacerdotes deum loci præſidem euocaſſent,& illi vouiſſent religionis cultum apud Romanos,ac locum ampliorem,templum,delubrum,ſacellum,aut aram. Hinc effectum eſt vt intra Romana pomœria ſingularum prope gentium numina propria ſacraria,habuerint propriaſve ædes,Creuitque deorum numerus ad irriſionem,vſque.Sed dei illius nomẽ ſub cuius cuſtodia erat Roma diutius

Verrius. Natalis dies vrbis.

occultum fuit,ne qua hoſtilis euocatio fieri poſſet,vt Verrius Flaccus ſcripſit.Summa religione dudum Romani natalem vrbis ſuæ diem celebrauerunt,qui fuerat decimo Kalendas Maias,in quo vrbem totam per vias,& compita feſta lauro velabant.Maiores cędebant hoſtias,& nonnunquam publicum præbebant epulum.

❧ His igitur rationibus,& exemplis concludendum eſt,religionis,pietatiſque cultum deum optimum maximum regibus principibuſve optime conciliare,

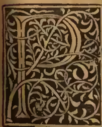
conciliare,& eorum actiones fœliciores reddere. Atqui mortales reliqui exinde eos obseruant tanquam diuina quædam numina inter homines. At contra impietatis fama omnia difficiliora reddit,& principē ipsum omnibus criminibus obnoxium facit. Quis enim cum eo quippiam agere volet, quem nullus dei metus,nulla religio,nulla fides,nullum iusiurandum retinet,& a prauis actionibus coercet? Præclare Cicero in libris de Deorū natura ait,pietate erga deum sublata,fidem & humani generis societatem tolli,& iustitiam virtutum omnium excellentissimam. Vergilius quum mirocarminis præconio Aeneam efferret,sola pietatis laude eum cęteris ducibus prætulit. Nec quicquam magnum illum agere inducit,nisi propiciatis numinibus,peractisque rebus sacris. Quippe qui arbitrari videatur religionem ac pietatem omnes in se virtutes continere. Imitatus hac etiam in re, vt in omnibus alijs, Homerum, qui præcipue hanc virtutem in ducibus suis laudat. Cicero. Vergilius.

❧ Sed iam præscribendus est finis huic secundo volumini,in quo de educatione & eruditione futuri regis tractauimus. Properandumq; ad tertium erit,in quo quidem dicemus quibus corporis exercitationibus vti debeat,& cum quibus hominibus præcipue versari,quosue cauere eum expediat.

❧ FRANCISCI PATRICII SENENSIS, pontificis Caietani liber secundus de regno & Regis institutione explicit.

❧ PRAEFATIO TERTII LIBRI DE REgno & Regis institutione ad Alphonsum inclytum Calabriæ Ducem.

LVRIMA vetustissimi poetæ sub placidi alicuius figmenti inuolucro,humanæ vitę,iustiq; imperij præcepta tradiderunt,quæ ex vberrimo sapiētię fonte eruta,ad formādum a prima ac tenera ętate regem,principemve pertinent Alphonse ducū omnium celeberrime,sine quibus etiam vix fieri posse arbitror, vt quispiam diuturno tempore moderate ac tute imperet,& populos ciuesq; omnes dicto audientes habeat. sed quum priscum illud hominum genus durum,agreste,atque omnino indocile esset,& ad iniuriam rapinamq; procliue,potius quam ad laborem,industriamque erectum,blandis quibusdam fabellis opus fuit,quibus illecti homines sensim a deprauata ac violenta consuetudine discederent, & ad iustitiam æquitatemque redigerentur,& sic per obliquam iucunditatis semitam,ad rectam virtutis viam deducerentur. Eius quidem rei in primis eiusmodi erit exemplum. Euristeus Archadiæ rex qui priscis illis seculis latum imperium in Græcos,& in alias quasdam nationes diutius magna Euristeus Archadię rex.

cum

cũ laude exercuit, vir fortissimus fuit, & frigoris, æstus, inediæ, atq; omniũ laborum patientissimus: feras quoque humano generi inimicas, & immanissimos Tyrãnos hominibus infestos claua, sagittis, viribus, vi, atq; omni impetu insequebatur. huic (quum Thebas lustraret) Amphitryo Herculem filium, quem ex Alcumena genuerat, indolis per eximiæ, & viriũ præter ætatem admirandarum comitem dedit, vt virtuti consuesceret, labori obduraret, & a Thebanis nequitijs ac voluptatibus arceretur. Qui paruo tẽpore interiecto, superatis maximis illis laboribus, quos nouercali odio, ab Euristeo ei imperatos fuisse poetę fabulãtur, in eiusmodi ducem atque imperatorem euasit, vt ei mortales omnes parerent: & iustitię arbiter in omni terrarum orbe haberetur. post obitum vero non modo diuus, sed præsens gentium deus coleretur, & delubris, templis, arisque veneraretur, interposito etiam per eius nomẽ iureiurando tantę dignitatis, vt nec seruili, nec muliebri voce pollueretur. Exercitatio quidem principum a teneris annis ea res est, quę eos excellentes in re bellica præstat, & intẽtos longe magis studijs ciuium. Princeps enim strenuus, celer, & industrius vęcordes odit, ignauos, ac desides insectatur, cuius exemplo, quia libenter illum omnes imitãtur fortitudini ac labori, vt vniuersi studeant opus est.

Amphitryo. Hercules.

Sparthani milinę magistri.

❧ Sparthani reges armis, ac rei militari indulgebant, quorum disciplinam vniuersi iuuenes sectabantur. Proinde Sparthani militiæ magistri habiti sunt, adeo, vt quæcunque ciuitas imperatore indigeret, illum a Sparthanis acciperet.

Cretẽses venatores & nautæ.

❧ Cretẽses vero venatione & re nautica exercebantur. Idcirco optimos canes alebant, & imperium maris diutius tenuerunt.

Crotoniatæ cursores. Prouerbium.

❧ Crotoniatæ autẽ Olympiaca oleastri corona oblectabantur. exinde in vnius olympiadis ludis septem Crotoniatę, qui cęteros superauerunt coronati sunt. Hinc prouerbium, Crotoniatarum postrem⁹, reliquorum Gręcorum primus.

Thebani voluptuosi. Aulędus fit q̃ cytharœd⁹ esse nõ potest.

❧ Thebani contra, delicijs profluebant, & relictis omnium virtutum studijs, tibiæ modulis insultabant. inde prouerbium quoque ortum est auctore Alcibiade, Thebani quãdo cytharœdi fieri nequeunt, aulędi fiunt. quod Cicero etiam in oratione pro L. Murena inseruit.

Ioues milesij. Sybaritę oĩm mollissimi. Sardanapal⁹. Qualis princeps talis populus. Cyrus. Cæsar.

❧ Ioues omnes, & præcipue Milesij delicijs, choreis, tripudijsque indulgent, quasi perpetuo feriati sint. Sybaritę quoque qui Crotoniatis finitimi sunt (inter fluuios enim Cratheidem & Sybaridem habitant) omniũ mollissimi habentur, veneri, ac luxuriæ dediti, nullum ciuem magis laudabant quam eum qui aliquod nouum libidinis monstrum exhiberet. vnde Aristoteles Smyndiridem Sybaritam in luxu ac delicijs Sardanapalo similẽ fuisse ait. Cum Homero igitur cõcludamus tales esse populos, quales sunt principes qui illis imperant. Tu vero a teneris annis semper in assiduis, arduisque laboribus educatus, ea primæ militiæ tuæ exempla dedisti, quæ nõ modo Cyri tyrocinia antecellent, verum cum Alexandri ac Cęsaris gestis comparentur. Atqui hoc pro comperto duco quęcunque agis lõge gratiora tibi esse, si ad veterum ducum atque imperatorũ fortitudinis ac probitatis exempla accesserint.

❧ EXPLICIT PROOEMIVM LIBRI TERTII ❧

❧ INCIPIT

INCIPIT LIBER TERTIVS.

SICVT ALIAE SVNT REGIS VIRTVtes, aliæ priuatorum sic diuersę sunt corporis exercitationes, quę non omnes passim Regi conueniunt.

TITVLVS PRIMVS.

Strato Lampsacenus.

TRATO Lampsacenus vir fuit magna eloquẽtia, summaque doctrina. hic complura librorum volumina scripsit, inter quæ vnum de regia philosophia ad Ptolemęum Aegypti Regem inscripsit. Eius libri indicem multi admirati sunt, vt qui dicerent philosophiam semper vnam atque eandem esse sapientiam quæ nunquam a seipsa discederet, sed semper eisdem præscriptis sibi constaret, nec mutaretur auditorum, aut discentium varietate: quibus quidem respondendum fuit veram esse philosophiæ constantiam, vt asserunt: sed cum profiteatur diuinarum humanarumque rerum cognitionem discedendum aliquando est ab infinita illa cogitatione, quæstioneq; quæ διώρισις Gręce appellatur, & ad ὁλοσίαν quæ finita quędam ratio est, perducenda erit oratio, vt personarum, locorum, ac temporum consyderata quędam discretio aliquando habeatur. Non enim acuta illa quę a dilecticis subtilius disputantur, regi conuenire videntur. Neque etiam ea quę prẹter communem hominum opinionem sunt, & a Stoicis ἀσκόπα vocantur, neque abdita Democriti, aut obscuriora illa Pythagorę, quę multorum annorum silentium desyderabant. sed clariora quędam quę de ciuili vita tractantur, deque optimis hominum moribus præcipiuntur, & rationem, orationemque perficiunt redigenda sunt ad regiam institutionem. Nam mediocritas illa quæ in ciuili viro laudatur, nonnunquam in rege neutiquam satis esset, nec numerum perfectę laudis in eo impleret. Ea enim quæ in viro priuato liberalitas dicitur, in rege magnificentia sit oportet. Et frugalitas quæ modestiæ temperantiæque comes est, maximis laudibus effertur in ciuili viro: in rege autem minoris est laudis, & frigidior vtique habetur. Audi Ciceronem & intelliges quæ fortasse non satis clare exprimere atque explanare possum. Omnes sunt in Deiorato rege virtutes regiæ. Quod te Cæsar ignorare non arbitror, sed pręcipue singularis & admiranda frugalitas. Etsi hoc verbo scio laudari reges non solere frugi hominem dici, non multum laudis habet in rege, fortem, iustum, seuerum, grauem, magnanimum, largum, beneficum, liberalem. hę sunt regię laudes, illa priuata est, vt volet quisque, accipiat. Ego tamen frugalitatem id est modestiam & temperantiam virtutẽ esse maximã iudico. hæc maximi oratoris sententia plane docet maiora esse ea quę a rege expectantur, quam quę a priuato viro.

Pythagorę silentium.

Liberalitas. Magnificẽtia

Cicero p Deiotaro vltra medium orationis.

Magnæ admirationis in rege habetur clemẽtia, de qua idem orator in Iulium Cæsarem dixit, multa sunt monimenta clementiæ tuæ Cæsar: sed maximæ incolumitatis eorum quibus salutem dedisti. Post Pharsalicam enim victoriam omnibus ignouit Cæsar qui se ei permiserũt, sed hęc nũc missa faciamus. Nam de his latinis dicemus in sequentib' libris, in quibus

Cæsaris clementia.

de virtutibus differemus. Nunc autem satis erit ostēdisse alias regum proprias esse virtutes, alias priuatorum, vt ex hoc etiam intelligamus corporis exercitationes non omnes ad reges pertinere: sed earum quasdam regibus, quasdam vero priuatis hominibus conuenire. Quinetiam vt ętates nostræ per naturam variantur, & diuersitate quadam secernuntur, sic etiam quæque earum suo studio, suaque exercitatione tenetur.

Syderū septē errantium — Scribunt qui de syderum natura ratiocinātur, animas nostras diuino nutu per signiferū, lacteumq; orbem dilapsos, ex singulis quibusq; spheris singulos quosq; motus siue affect' ducere. Ex sphera illa superiore, quæ Saturni dicitur ratiocinationem & intelligentiam accipere. Ex illa autem Iouis quæ huic proxima est, vim agendi. Ex tertia, quæ Martis nuncupatur, audaciam atque ardorem. Ex quarta, per quam sol labitur sentiendi, opinandiq; rationem. Ex quinta, cui præest Venus desyderij cupiditatisque motum. Ex sexta, quę Mercurij dicitur, vim pronunciandi & interpretandi. Ex luna vero, quæ finitima terræ est (vt ait Cicero) naturam ferunt adimplendi augendique corpora. Est enim Luna quasi vitæ, ac mortis terminus. Animi siquidem ab ea defluentes, terrena accipiunt corpora, quæ & mortalia sunt & caduca, a quibus quum separantur, ad superiora inde redeunt, æuoq; fruuntur sempiterno.

(Saturnus. Iuppiter. Mars. Sol. Venus. Mercurius. Luna.)

Parcæ. Clotho. Lachesis. Atropos. — Hac opinione ducti veteres poetæ, qui (vt diximus) Astronomiæ peritissimi erant, sub figmento fabularum Parcas virtuti Lunę adhibuerunt, vt prima esset Clotho, quæ generando homini præsit. Secunda, Lachesis, quę eidem nutrimentum prębet. Tertia Atropos, quę cum postremo occidit, quę nomen a Gręca interpretatione accipit, quoniam nunquam conuertatur, sitque semper inexorabilis.

Sol. Luna. — Vitam corporis animati sol & luna pręcipue adiuuant. Nam sentire & crescere a Sole & Luna proficiscuntur. Sol quidem sentiēdi auctor est, Luna vero crescendi: & sic vtriusque luminis beneficio vita frui videntur. Cōuersatio tamē & peruentus ad humanos actus, tam ad hæc duo numina quā ad alia quinque errantia pertinent. Quum enim nascimur a Sole spiritum, a Luna corpus, a Marte sanguinem, a Mercurio ingenium, ab Ioue desyderiū, a Venere cupiditatē, a Saturno humorē accipim', quę singulis quibusq; singula quęque accepta reddere postremo videmur quum morimur.

His prępositis rationibus consequens est, vt singula hominum ętas singulum ducem, pręsidemve habeat, a quo studium actionemque accipiat.

Luna. — Luna siquidem primam illam teneritudinem ac molliciem blando quodā officio permulcet, & benigno: vberique humore infantiam fouet.

Mercurius. — Mercurius deinde pueritiam accipit, & illam lusionib', sermone ac disciplinis instituit.

Venus. — Venus adolescentiam deinceps amplectitur, eamque cupidinibus allicit, & generādi potestatem prębet.

Sol. — Sol iuuentutem gubernat, cui animos ac vires addit, & ad altiora sublimioraque erigit.

Mars. — Mars autem virilitatem prębet, & diuitiarum cupiditatem affert, & rixarum, contentionumque studium.

Iuppiter. — Iuppiter vero qui senectutem regit, grauitatem & maturā quandam benignitatem largitur, & pacis studium insinuat.

Saturnus. — Saturnus decrepitam ętatem regit, frigiditatem quandam, morosam ac tardam exhibet, & obliuiosam rerum omnium despicientiam.

His igitur manifestis rationibus constat non posse pręcepta exercitationis

tionis totius vitæ simul tradi,quum singulæ quæque ætates diuerso studio teneantur. Scite enim vulgo dicitur,studium vnius ætatis tędium alteri af fert. Sed nos in primis libabimus exercitationes illas quæ ad pueritiam & adolescentiam pertinēt, a quibus quidem reliquę omnes vitæ partes insti tutionem,eruditionemque accipiunt. Bene igitur a faceto homine illo di cebatur, QVALEM sementem feceris, talem & messem facies.

DE EQVITANDI RATIONE ET vtilitate, de optimis equis & eorum patria, de equestri militia.

TITVLVS SECVNDVS.

Mnium exercitationum quæ ad futurum Regem pertinent, præcipua habenda est equitandi ratio, quę quidem in pace iucunda est, in bello autem non mo do vtilis, verumetiam perquam necessaria. Qui enim inepte & indecore equo insidet in primis ab alijs irridetur, deinde inutilis in pugna ad omnes bel licas actiones habetur. Non aduersarij ictum susti nere aut cauere potest, non hastam suam dirigere, non eam vlna aut cubito compresso stringere, non equum flectere, non ex eo iaculari, non arcum ten dere, aut quippiam vtiliter, aut decore agere. Sed paruo ictu minimaque succesione excutitur adeo, vt ab omni equestri militia extrudendus sit. Et pręsertim nostris temporibus, quibus maxima ex parte equestri pugna de cernitur. Instruuntur enim cohortes Cataphrattorum equitum, qui adoper ti per omnes membrorum artus ferreis laminis nulla ex parte vulneribus patent. Tectisque equis vehuntur, operimentis scorteis siue ferreis, quo rum quidem splendor adeo fulget, vt aciem oculorum occursantium per stringat. Cataphrattorum equitum militiam primi omnium Persæ inue nerunt, vt Græcorum historici testantur, & ex nostris Amianus Marcelli nus. Quintus etiam Cursius in historia Magni Alexandri contra Persas eiusmodi verba protulit. Equitibus, equisque tegmenta erant ex ferreis la minis, serie inter se connexis in modum tenuis pluuiæ, vt Marcellin⁹ ad dit. Græci tamen prisci verbi barbariem exhorrentes Cataphrattos appel larunt, quasi munitos vndique, & circunseptos armis φράττω siquidem ver bum, munire ac sepire significat, inde φράγμος sepes est, vel maceria, sed ad diuerticulum redeat sermo.

Cataphratti. Persæ.

Equitandi ratio a teneris annis percipienda est antequam corpus obdurescat, obstipumve fiat dum nerui sine rigore sunt, & membra fa cile quoscunque vsus accipiunt. consueuit equo insidere puer admodum Iulius Cæsar, qua in re adeo agili corpore extitit, vt reflexis post terga ma nibus, equum saltibus, cursibusque immotus ipse concitaret & euestigio ha benis regeret, statimque in exiguum orbem circunflecteret, & a præcipiti cursu retineret. Quinetiam vt Oppius vir elegans & eruditus meminit, duobus, pluribusve notarijs sępenumero Epistolas diuersarum rerum abū de admodum inter equitandum dictitabat. Equo vero in re militari vsus

Cæsar. Oppius.

Idem refert Pli.cap.xxv. lib.vij. — est Cæsar admirandę celeritatis, & tantæ etiam ferocitatis, vt neminem præter eum sessorem pateretur: sed omnes alios dorso excuteret. hunc equum perhibent humanis pedibus anteriores vngulas similes habuisse. Equ' Cęsaris, Pli.c. xlij. li. viij. — Et hac quoque effigie illum sculptum ante ædem veneris genitricis se vidisse Plinius testatur.

Bucephal' ex Pli.c. p̄dicto. — ❧ Alexandri Regis equus, qui a toruo aspectu siue ab insigni taurini capitis quod in armo inustum habebat, Bucephalus appellatus est, magnæ admirationi omnibus fuit. Et præcipue quum neminem etiam præter Alexandrum regio instratus ornatu in sedem acciperet, alios autem Curtius in vita Alexandri Magni. — omnes reijceret. Credebatur enim (vt Curtius scribit) sentire quem veheret, submittebatque genua quum rex vellet ascendere, & illum dorso sponte accipiebat. In prælijs autem admirandę cuiusdam operæ fuisse perhibetur. in Thebarum quidem expugnatione quum grauiter vulneratus esset, Alexandrum in alium equum transilire volentem neutiquam passus est, sed dolorem contemnens fortiter in officio permansit. Proinde nequaquam admirandum est hunc Regem tanta beneuolentia hunc equum complexum fuisse, vt in vita ei plurimum indulserit, & post interitum nauatæ operæ gratias retulerit. Bucephale vrbs. — In India enim Bucephalen vrbem ædificauit, quamquidem ab equi illic sepulti nomine nuncupauit. hunc equum Alexander ipse quum puer esset domuit. erat enim admirandæ ferocitatis, nec tractari ab aliquo poterat, nec etiam sessorem vllum accipiebat, sed passim singulos exturbabat. quod quum cerneret Alexander, blande illum per iubam apprehensum, reiecta sensim chlamyde, securus ascendit, habenisque quamprimum subegit. hoc cum admiraretur Philip. dictū de alexādro. — Philippus desilientis ex equo filij caput osculatus est, dixitque, aliud iam tibi par regnum quære. Macedonia enim te non capit, quasi ex tanta indole iam conciperet illum maximum regum omnium fore.

❧ Magna docilitas, & quasi intelligentia quædam in quibusdam equis cernitur. Omitto Bucephalum, de quo multa & admiranda quidem referuntur. Nicomedis equus. Ex Pli.cap. xlij.lib.viij. — Nicomedes Bythiniæ Rex equum habuit, cuius præstantissima, fortique opera diutius in bello vsus fuit: sed quum deinde interemptus Nicomedes extitisset, equus mœrore tabeque confectus nunquam pabulum accipere voluit, sicque præ multorum dierum inedia perijt. Octaui' aug. — Grati etiam equi monimenta reliquit Octauius Augustus, cui sepulchrum marmoreum statuit, & de eo Germanicus Cæsar carmen scripsit, vt refert Plinius. Penes Cimonis Atheniensis viri clarissimi sepulchrum, equarum monimenta non parua impensa constructa cernebantur, quibus bis victor in olympiacis ludis coronatus fuerat.

Equę. — ❧ EQVARVM vsus in maximis, subitisque laboribus tutior est quam equorum. Mittunt enim vrinam inter prosiliendum, currendumve, nec minimo momento ab opere cessant. Equi vero in cursum plusculum Stranguria. — sistunt meiere nequeunt, & dum lotium continent, aut stranguriæ morbo statim exanimantur, aut iugulis humore repletis perpetuo inutiles fiunt. Sarmathę. Pli.lib.& ca. prędictis. — Sarmathę longinquiora itinera acturi, vt Plinius etiam scribit, vnius diei inedia equos pręparant, exiguum eis tantum potum prębentes. Atque ita per centena & quinquaginta passuum milia, continuo cursu illis insident.

❧ Vtilem

❧ Vtilem equorum ętatem Varro in libris suis de re rustica ad sextum-decimum annum vsq; esse existimat. Senectutemq; eorum obseruari asse rit ex canis superciliis, & praecipue si sub eis canae lacimę cernuntur. Vita eorum longeua, quā ad quinquagesimum vsq; annum Plinius extendit, minime optanda est. Fiunt enim inutiles non modo rei bellicae & vectandae sarcinae, ac trahendae rhedae, sed etiam admissurae. vltra quidem vigesimū annum non posse generare equum doctissimi quiq; qui de agricolatione scripserunt, affirmant: nec equam vtiliter vltra decimum concipere.

Varro ca. vij. lib. ij. rei rusticę. Pli. cap. xlij. lib. viij. Admissura.

❧ Qua forma legi, spectarique equum oporteat luculentis versibus docet Vergilius quum dicit.

Continuo pecoris generosi pullus in aruis
Altius ingreditur, & mollia crura reponit,
Primus & ire viam, & fluuios tentare minaces
Audet: & ignoto sese committere ponto.
Nec vanos horret strepitus, illi ardua ceruix,
Argutumque caput, breuis aluus, obesaque terga,
Luxuriatque toris animosum pectus honesti
Spadices, glaucique color deterrimus albis,
Et giluo, tum si qua sonum procul arma dedere
Stare loco nescit, micat auribus, & tremit artus.
Collectumque fremens, voluit sub naribus ignem.
Densa iuba, & dextro iactata procumbit in armo,
At duplex agitur per lumbos spina, cauatque
Tellurem, & solido sonat ampliter vngula cornu.

Vergi. Geor. lib. iij.

Sed Columella libro septimo de agricultura summa elegantia ac diligentia per singula quęque membra eximiam equorum formam ostendit, cui nihil profecto adijci potest.

Columella ca. xxvij. lib. vij.

❧ Primum equorum domitorem Bellorophonta fuisse tradūt. qua ex re Poetae equi Pegasi & Caballini fontis musis dicati fabulā finxerūt. Frenis equos subigere & vrsinis, leoninisque pellib⁹ sternere Peletronius docuit. Sed Thessali pelij montis accolę equestrē pugnam primi inuenerunt. qua ex re illos ex dimidio viros, ex dimidio vero equos fuisse fabulatur antiquitas, dicuntur Centauri, quod primi aculeis equos foderint. Est enim κεντέω stimulo, pungo. κεντρὸν autem non modo incertum ventum significat: sed pro aculeo vel stimulo apud Graecos poetas vsurpatur.

Bellorophon primus equorū domitor. Peletroni⁹ frenis equos primus subegit. Thessali primi ex equo pugnarunt.

❧ Scythę equorū, equitatusq; pręstātia gloriātur, seque mortales omnes sagittādi, iaculādiq; ex equo, ratione atque vsu praestare ꝓfitentur. Parthi quoque q a scythis oriūdi sunt. eiecti enim patria nouas sedes quęsiuerunt, equestrē etiā militiā magna virtute exercuerūt. Eorū enim administratio post defectionē Macedonij imperii sub regibus fuit, quibus vt locupletissimus quisque erat, ita plurimos equites regio exercitui pręebat. Hi pugnāt aut ꝓ currētibus equis, aut terga dantib⁹, fugiētes quidē sagittas mittūt, idq; post scythas optime facere cōsueuerūt. Proinde saepe simulāt fugā, vt incautiores sequētes facili⁹ sagittis figāt. Nō diu pręliatur, sed magno ac praecipiti īpetu, plerūque etiā in ipsa certaminis ardore prelia deserūt, rursusq; post pugnā ex fuga instaurāt, vt tūc vel maxime periclitetᷓ hostis, quum se magis vicisse putauerit. Hoc etiā declarat versus ille Vergilii quum ait.

Scythę. Parthi.

Vergilius. Fidentemque fuga Parthum, celerique sagitta.

Parthi non solum in bello, sed in omnibus ciuilibus functionibus equis vectantur, illi conuiuia & publica priuataque munera obeunt. Hoc quoque discrimen inter seruos ac liberos est, quod serui pedibus, liberi autem equis incedunt.

Lydi. Lydi velocissimos equos habuerunt & non modo ad cursu m alacres, Prouerbium. verum ad delectandos currus praeceleres & sponte sua currentes. Vnde illud in Prouerbio fuit, LYDVS equus nec calcaribus fodiendus est, nec Pindarus. flagello cędendus. Et Pindarus de eo qui lente sequebatur, ait. pedes lydum currum sequi videtur.

Argiui etiam laudem suam in equestri militia habuerunt. Optimamque equorum sobolem inter duo flumina Inacum & Herasinum læto pabulo alunt.

Numidæ. Numidæ non caruerunt equestri laude, frenis autem non adigebant equos: sed virga inflectebant: habebant tamen eos adeo sessoribus obsequētes, vt solo naturę instinctu regerētur, veluti si frenati essent. infreni numi- Silius. dæ a Marone dicuntur. Et Silius illius æmulus, ait.

Numidæ gens inscia freni.

Quis inter geminas per ludum mobilis aures,

Quadrupedum flectit non cędens virga lupatis?

Laudat etiam idem Poeta equos Hispanos, & præcipue ad raptandum celeriter currus.

Colophon. Colophon Ioniæ vrbs optimis ac velocissimis copijs equestribus abundabat adeo. vt semper ea pars victrix euaderet, pro qua pugnabant. inde τὸν κολοφῶνα ἐπιθεῖναι. COLOPHONEM addere, pro rem finire ac perficere veteres Gręci dicere solebant.

Sueuos Cæsar in equestribus prælijs summopere laudat, dicitque eos in certaminibus sæpe desilire ac pedibus præliari. equos enim eodem vestigio quo relinquunt permanere assuefaciunt, vt ad eos celeriter se quum vsus fuerit recipere possint.

Venetia. Venetia Italiæ prouincia, cui incumbunt rheti & in ea Patauium, quæ Patauium. cunctas eius regionis vrbes quondam antecelluit, optima equarum armenta habuit, non modo ad procreandos alendosve mulos, quos præter omnes alios laudat Homerus, robore & fortitudine: verum ad equorum excellentiam, quorum sobolem Dionysius Tyrannus summa diligentia in Siciliam transtulit, ad equestre certamen. Ex qua etiam paruo tempore progenies per omnem Græciam propagata est.

Patauini. Patauini ex hac equorum præstantia non paruam laudem meruerunt Octaui' cęsar in equestri militia. nam temporibus Octauij Cæsaris quingentos equites Strabo. in supplementum Romanæ militiæ miserunt: vetustioribus autem temporibus maiores copias miserant, vt refert Strabo. Qui etiam asserit lucęses equestri quondam militia floruisse, a quibus Romanus Senatus aliquādo militares acceperit ordines.

Asturia. Asturia Hispaniæ regio suos præfert equos, qui ciuilibus negocijs perutiles habentur propter celerem artificiosamque ambulationem, in bello autem nullo vsui sunt: vnde Silius cum de populis illis loqueretur ait.

His paruus sonipes, nec Marti notus ad idem

Aut inconcusso glomerat vestigia dorso,
Aut molli pacata celer trahit esseda collo.

Veredi etiam equi pernices admodum habiti sunt,& in venationibus perutiles,sed insultant simul & tergiuersantur adeo,vt incautum sessorem facile excutiant. Veredi.

Agrigentini magnanimos equos alunt,& non solum ad pugnam,verũ ad Olympica certamina alacres,vt Pindar⁹ canit. Ex his oraculo Apollinis moniti Cappadoces amissam equorum sobolem reparauerũt,admissarijs ab Agrigentinis acceptis. Admirabilem equorum alacritatem apud Vettones Hispaniæ populos fabulosam esse opinor,quorum matres ad zephyrum versæ sine mare concipere dicuntur. Sed vt consensu omnium gẽtium Romani mortales omnes singulis quibusque virtutibus excelluerũt, sic etiam in equestri militia præstiterunt:quamquidem tanti estimarunt, vt alterum ex tribus ciuitatis ordinibus honoris gratia equestrem appellauerint. Et quum nono post reges exactos anno,in maxima bellorum difficultate dictatorem primo creassent,cuius dicto omnes parerent,Magistrũ equitum ei adiecerunt,vt ostenderent dictatorem statuto quodam tempore regem esse,magistrum autem equitum militiæ ducem. Non igitur pigebit reges ac principes qui alios militari gloria anteire volunt,domitores orbis terrarum & gentium,nationumque omniũ victores imitari. Nemo enim potest virtutis laudem assequi,& magnarum rerum compos esse,qui a Romanorum imitatione abhorret. Et ille se sciat viam immortalis famæ affectare,qui illorum vestigia indefesso animo terere studet. Parum enim Romanorum paucitas aduersus Gallorum infinitam multitudinem valuisset. Parum etiam eorum breuitas contra Germanorum proceritatem potuisset. Parum eorum probitas cõtra Alphrorum dolos & artes Græcorũ, nisi disciplina,vsu,exercitationeque militari & virtute atque cõstãtia mortales omnes præuertissent. sed de equitandi exercitatione hactenus. Nũc autem de pedum pernicitate & cursu,pauca dicamus.

Agrigentini. Pindarus. Cappadoces. Vettones. Equæ vento quæ cõcipiũt. Romani. Romani. Galli. Germani. Aphri. Græci.

DE CVRSV AC PEDVM PERNICITATE & de alijs corporis exercitationibus quæ ad regem pertinent in re militari.

TITVLVS TERTIVS.

ACHILLES QVEM HOMERI PRAEconio fortunatum exclamauit Alexander, quum illius sepulchrum in sigæo cerneret,heros fuit animi virtute & corporis robore præstantissimus. Is quum ab armis ocium erat,se ac socios suos omnes currendo statutum spacium exercebat,vt qui pro comperto duceret,currendi alacritatem plurimum rei bellicæ conducere. Homerus. Alexander.

SCRIBVNT quidem Cosmographi locum esse apud Panticapes,qui Nomadas,Georgosque disterminant,quem cursum Achillis appellant,hoc est δρόμον ἀχίλλειον,in quo ludicrũ certamen victoriæ celebrauit,& cursu longe alios omnes præuertit. Pyratica enim classe ponticũ Panticapes. Ex Strabo.li. xj. & Pli.lib. iiij.cap.xij. ad fi.

mare aliquandiu infeſtauerat. Et vbi ſegnitiem pelagi, aut reflantes ven=
Curſus Achil lis. — tos cernebat, nō ſinebat ſocios per ignauiā torpere. Hinc Homerus Achil
lem velocem pedibus ſæpe appellat ἀχιλλέα ὠκύποδα. nouerat ſiquidem
Homerus. — vir ille fortiſsimus militare ocium tumultuoſum eſſe, & in ducis perni=
ciem ſæpenumero conſpirare. Vere enim dicebat Cato ſenior, NIHIL
Catonis dictū — agendo homines male agere diſcunt. Epaminundas Thebanis vir fuit
Epaminūdas Thebanus. — omni virtute præſtantiſsimus, omneſque artes ac diſciplinas calluit, quæ
ad ſummum quemque imperatorem pertinent. Is poſtquam adoleuit, pa=
leſtræ dare operam cœpit, non tam magnitudini virium inſeruiens, quam
velocitati, agilitatique corporis. illam quidem ad Athletarum vſum, hanc
autem ad belli vtilitatem exiſtimabat pertinere. Exercebatur igitur quoti=
die mane currendo, deſiliendoque, veſperi autem luctādo, vt ſtans aliquā=
do in armis hoſtem contra ſe ſtātem complecti, locoque exturbare poſſet:
vel terræ illidere ſiue fugientem ſaltu, curſuve aſſequi.

Sed modica ſit hæc currendi exercitatio, vt dignitati, valetudini, ac ſa=
Philippus. — luti optime conſulatur. Meminiſſe enim debemus Philippi Lyſimachi
Alexander. — fratris, qui quum nimio curſu contenderet, vt Alexandrum celeri equo de=
uectum aſſequeretur, ſpiritu præcluſo cecidit: & inter regias manus expira
uit. Equidem dexteritatē quandam corporis in principe ſequor, nec in præ
Troglodytę. — ſentia quæro alacritatem illorum Aethiopum, qui Troglodytę dicuntur
Herodot⁹ lib. iiij. cui titulus eſt melpomene ad fi. — quos Herodotus ſerpentibus veſci ait, & mortalium omniū perniciſsimis
pedibus eſſe. Nec ꝓdigioſas illas currēdi oſtētationes optarim, quales prę=
ſtabat Caniſtius curſor Lacedæmonius. vel Philonides magni Alexandri
etiā curſor quos alacres adeo fuiſſe ſcribūt, vt alites potius quam homines
Caniſtius curſor. — credi poſsint. Nec Ladas ſegnior his habitus eſt, quem ita pedum pernicita
te ac corporis leuitate prętitiſſe aiunt, vt quum per puluerem, vel arenam
Philonides. — curreret, nulla pedum veſtigia imprimeret. Polymneſtor Mileſius puer
Ladas. — quum capras paſceret, leporem ludicro certamine aſſecutus dicitur.

Polymneſtor — His omiſsis veram virorum fortium celeritatem quæramus. Alexan=
Alexander Macedo. — der Macedo præter cęteros ęquales ſuos currendi celeritate pręſtitit. Et
quum aliquando rogaretur a familiari quodam ſuo, nunquid in ſtadio cer=
tare vellet Olympiaco, Reſpondit. Agerem id quidem quamlibentiſsi=
me, ſi mihi certamen cum regibus eſſet, verum ſi cum priuatis decerne=
rem, iniqua admodum victoria eſſet. Hæc magni regis ſententia docet re
gi nullum corporis certamen eſſe debere, niſi aduerſus regem, Athleta=
rum exercitationem libenter ſpectauit Alexander, & victores dilexit, af=
Darius. — fecitque muneribus. Quocirca victo Dario non paruam prędę partem in
Italiam ad Crotoniatas dono miſit, ob gloriam, decuſque Phayli eorum cō
ciuis pręclari, fortiſsimique Athletę.

Papyrius curſor. — Papyrius curſor qui de Samnitibus ſub iugum miſsis, & de recepta lu=
ceria triumphauit, vir fuit omni bellica laude digniſsimus, & animi virtute
corporiſque viribus peregregius, huic præcipua pedum pernicitas honoris
cognomentum dedit, dictuſque eſt curſor. vicit enim currendo omnes æta
tis ſuæ iuuenes. Et in re bellica milites curſu ad omnes congreſſu prom=
ptiores, alacrioreſque accedunt. Nam vbi ſenſim, & lento gradu inuadunt,
facile victoriam hoſti prębent, & vt corpore langueſcunt, ſic etiam animo
torpent. Hoc quoque in vibrandis ſudibus, iactandiſque haſtis cernimus.

pro cursu enim tela plurimum comitatur, multoque grauius feriunt, quam de loco firmo, ac stabili missa. ex quo quidem paruo conatu mittuntur, & plaga ipsa longe minor venit.

C. CAEsar in epistolis suis docuit Plagas valde fortius ex impetu adigi virosque ex incursu promptiores fieri. Quādoquidem stantes ictum aduersarij expectare videntur, & ex segnitie quasi torpescere. Non frustra igitur Romani veteres instituerunt vt ineunte prælio signa vndique cōcurrerent, clamoremque vniuersi extollerēt. Eiusmodi enim rebus & hostes terreri, & suos incitari existimauerunt.

Pelopidas.

Pelopidas Theban⁹ palestra, & cursu summopere delectabatur, & omni exercitatione, quę aliqua ex parte militarem vsum adiuuare posset. Marius quum septimum iniret cōsultatum, iamque in maxima esset senectute, quotidie in campo cum adolescentibus exercebatur, agilitatem corporis ad arma tractanda, & ad equitandum in tanta ætate (annum enim octogesimum agebat) omnibus ostendebat. Ad cuius rei spectaculum cōplures concurrebant, non tam exercitum visuri, quam vires ac robur grandęui consulis cum iuuenibus congredientis. Sic etiam Pompeius copias suas luctādo, currendo, equitandoque exercebat ad postremam vsque eius expeditionem. Et præsto aderat præter ætatem ad omnes maximos labores.

Marius septies consul.

Pompeius.

Sertorius.

Quid de sertorio loquar? qui toroso, lacertosoque corpore extitit, & ad robur celeritatem, laborumque omnium tolerantiam idoneus fuit. is nanque stabili, ac pedestri pugnę ab ineunte ętate assuetus manus conserere robore, viribusque corporis, cum quocunque hoste certare semper erat paratus. Et mōtes cursu scādere, aspera queque atq; inuia saltu trāsilire nūquā detrectabat. Vnde missus cōtra eum Metellus, quo se verteret, ignorabat, quum cerneret Sertorium miræ celeritatis virum esse, miræque fortitudinis, quique etiam varijs artibus insultaret. quocirca quum se non satis esse cōtra sertorium putaret, collegam cum nouo exercitu a senatu impetrauit, missusque est Pompeius qui primo impetu a sertorio fugatus vix euasit. Equo enim deiectus, quum vulnus insuper accepisset, nulla alia ratione poterat effugere, nisi milites, qui eum inuaserāt, capto equo, preciosis, fulgētibusque phaleris ephippiisque ornato inter se de præda decertassent. quod quidem quum cerneret Pompeius, celeri cursu elabitur, et sica suis protegitur. hac prorsus experientia docemur pedum celeritatē in re bellica nō modo vtilitati verumetiam saluti aliquando esse.

Metellus in Sertorium.

Pompeius in Sertorium.

Pompeius.

Pueros ad militiam delegit Alexander.

Triginta circiter puerorum milia delegit Alexander ex varijs gentibus, quas vicerat, quorum singulos oculis lustrare, ac spectare voluit, deinde eos Gręcis literarum doctrinis institui iussit. Et omnibus militaribus disciplinis Macedonico more exerceri, ac varijs armorū vsibus consuescere, quibus quidem cōplures, & probatissimos diuersarum artium pręceptores adhibuit. Ij iam exoleuerant, & eximiā virtutis indolem ostēdebant. Erant enim exercitatione promptissimi, & strenuam quādam corporis agilitatē præseferebant. Hac quidē manu consuetę militiæ suæ addita, quod reliquū erat totius orbis terrarum subigere potuisset, nisi fuisset in ipso iuuentutis flore vita fraudatus. Annos enim tres & triginta natus, vno mense addito, diem obiit, vir præter omnem humanam potentiam animi magnitudine præditus, quem non modo necessarii omnes, verum

Alexādri obitus.

Barbari ipsi, quos pauloante vicerat, luxerunt.

❧ Atqui Darii regis mater, quãuis e tãto fastigio ceciderat, & filium crudeliter peremptum audiuerat, & amissa etiam proprii corporis libertate, in custodia seruabatur, tamen freta clementia, indulgentiaque victoris in eam vsquẽ diem passa est viuere. Audita vero Alexandri nece, mori destinauit & sibi ipsi violentas manus attulit. Nec putandum est eam hostem filio prætulisse, sed credẽdum filij pietatem, atque indulgentiam in eo inuenisse quem secum hostem fore formidabat.

❧ Sed ne extra metas sermo noster decurrat, regem, ac principẽ sic educare, atque instituere a teneris annis debemus, vt intelligat se ad animi fortitudinem, corporisque robur parari, non autem ad delicias, illecebras, ac voluptates, quibus animus effœminatur, ac torpet. Corpus vero languescit atque omni ex parte eneruatur.

Scipio maior

Cor. Scipio.

❧ Incumbat igitur, vt primum per ætatem licebit, rei militari, exemplo maioris Scipionis Aphricani, qui septimum decimum ętatis agens annũ, perductus est in castra Cornelii Scipionis patris sui, cõtra Annibalem, vt armis & disciplinæ militari consuesceret, in qua breui tempore adeo emicuit, vt quum primum pubesceret, patrem vulneratum apud Ticinum, & ab hostibus circunuentum equestri prelio seruauerit. Qua ex re ciuica corona donatus extitit. deinde quum quartum & vigesimum vix imp'euisset annum Proconsul in Hispaniam missus est, quum pater eius, & patruus in eo bello cecidissent, et annibal pene Italiam omnem subegisset. Quin etiam Annibal ipse quum decimum ætatis annum ageret, ab Amylcare patre in Hispaniam, vt militiæ consuesceret, deductus est. Et deinde mortuo Hasdrubale, qui imperator Amylcari successerat, militum omniũ cõsensu imperator ab exercitu declaratus est Annibal, quum sextum & vigesimum tunc annum impleuisset. Alexander autem sextumdecimum annum agens, primam militiam exercuit, occupato enim philippo in bello contra bizãtios, megarenses spreta Alexandri ætate, qui rei Macedonicæ pręerat, magnis contractis viribus defecerunt. Ille vero, vt iam ostenderet futurę magnitudinis indolem celeri contracta manu eos inuasit, & primo eos aperto Marte fudit, mox autẽ vicit, & capta vrbe ciues omnes expulit, nouosque colonos induxit. Qua ex re Macedones adeo admirati sunt vt iam Alexandrum regem, Philippum vero imperatorem appellarint.

Annibal.

Amylcar.

Philippus.

Iul. Cęsar ingemuit visa Alexãdri imagie

❧ SERAE quidem militiæ Iulium Cæsarem pertęsum fuisse cernimus, quum ingemuit, visa magni Alexandri imagine apud Gades, quod eam vsque ætatem nihil pręclarum ipse egisset, qua ille magnã orbis partem subegisset. proinde haud scio an Tyronũ exercitatio satis sit, quæ fiebat in ludo vel apud lanistas a Romanis, vel quinquertio illa, que in Agone celebrabatur, a Græcis πένταθλον dicta quod generib' quinque certarent, id est pugilatu, iactu, cursu, saltu, luctatione, vt eorum nomina declarant, quæ sunt eiusmodi δίσκος discus, δρόμος cursus, ἅλμα salt', πάλη lucta, πυγμαχία id est cæstuum pugna pugilatusve. Nam ad veram militiam capessendam alia quędam ratio habenda est, vbi in aciem descenditur, & cũ hoste concurritur, illic puluis, æstus, sudor, sitis, clamor militaris, hostium incursus, timor, spes, & alia multa adeo animum perturbant, ac distrahunt, vt vix illi ipsi qui a teneris annis talia perpessi sunt, eadem perferre valeant.

Quinquertio. Pentathlum, Quinque hęc certandi genera probãt iure cõsulti in. l. solẽt ff. de Aleę lu. & aleato.

Quocirca

Quocirca veram militiam futuro regi ab ineunte adolescentia tractandam esse duco.

Nec alienum erit externis bellis cum dignitate, & gloria interesse, vt domi in pace, & ocio viuatur, quo consilio ducti Vlysses, Menelaus, Theseus, & Pirithous longinquas egere militias adeo, vt ad inferos vsque penetrasse a fabulosa antiquitate dicantur, Hoc etiam declarasse videtur Ptolemęus Aegypti rex, qui quum summis laudibus efferretur, a quibusdam quod milites quotidie bellicis laborib⁹ exerceret, nec fineret illos per ignauiam, ac desidiam tabescere. Tacete, inquit, & quis regē admiretur qui ad hācvsque ętatem, quam, nunc ago nihil memoria dignum egerit, nec rebus a se gestis, qualis sit ostenderit. — Vlysses. Menelaus. Theseus. Pirithous. Ptolemęus

Sed quadam inani meditatione se effert Pirrhus Epirotarum rex disciplinam militarem solertissime, ac diligentissime semper meditabatur, vt qui duceret ex omnibus artibus hanc vel maxime regi conuenire. In qua quidem tantā consecutus est laudem, vt omnibus ducibus, imperatoribusque sui temporis prȩferretur. quod verum esse Antigonus docuit, qui interrogatus quis præstātissimus omnium ducum ei videretur, respōdit. Pirrhus. Si ei ad senium vsque peruenire contigerit, imperatorias etiam artes omnes optime calluit Philopomenes Acheorū dux, qui per omnem ætatem suam semper ocium perosus est. — Pirrhus. Antigonus. Philopomenes.

NANDI VSVM IN RE militari vtilem esse.

TITVLVS QVARTVS.

Nandi vsus.

NANDI vsum non solū pedibus equitibusque perdiscendum esse pluribus exemplis monemur, sed etiam regibus imperatoribus, ducibusque. Nō enim homini per naturam, vt plærisque animalibus, datus est: sed disciplia, vsuque perficitur. Iulius Cæsar quū ad Alexandriā pugnaret, irruente hostium multitudine, solus a suis in ponte destitutus fuit, verum quū impetum vlterius ferre non posset, & multis missilibus impeteretur, in mare se mersit, ac nando per ducentos passus ad proximam nauem euasit, elata leua ne libelli, quos tenebat persunderentur. paludamentum vero mordicus trahebat, ne hostis spolio illo potiretur, vtque tutior aliquantulum a telis esset. — Iuli⁹ Cę. nādo liberatur. Campus martius.

CAMPVM martium romani in quo iuuenes exercerentur, iuxta Tiberim elegerunt, in quem post Gymnica certamina se mergerēt non modo, vt puluerem, sudorem ve abluerent, & a lassitudine aquæ beneficio tollerentur, verum vt omnes nandi vsum perdiscerent. Cui non tantum equites, peditesque consuescerent, sed etiam equi ipsi, qui longe aptius, liberiusque flumina traiiciunt, si natare consueuerint. Nec vndarum vertici bus facile cedunt, nec terrentur aquarum impulsu.

Multos quidem in historiis legimus beneficio optime nātis equi vitæ periculum euasisse. Et ex contario nandi imperitia cōplures parua etiā altitudine

altitudine,impetuve aquarum obrutos,ac demersos. Nec admirandū quidem est. vt primum enim vmbilico tenus abluuntur, vix gradum figere possunt, vel rapaciore vnda vestigiū subducēte, vel lubricis saxis fallētib⁹, Atqui altior aliquātulū aqua hoiem eleuat, nec prętereūtes pedes pessum accipit. Quo fit vt iperitorū plurimi desyderētur: peritorū vero perpauci.

Italorū mos. ❧ Nandi igitur scientia neutiquam praetermittenda est, etiam a principibus quibus & vsui & saluti plærūque esse potest. Ex antiqua italorum disciplina hoc etiam laudatur. infantes enim filios frigidissimis fluminibus ab luebant, non modo, vt frigoribus assuescerent, verum vt vsum nandi a primis annis ediscerent. Vnde italus ille gloriabundus apud virgilium ait.

Virgilius.

Durum a stirpe genus natos ad flumina primum
Deferimus, sæuoque gelu duramus & vndis.

Orati⁹ Cocles. ❧ Oratius cocles beneficio nandi patriam seruauit, Et ab hostium periculo euasit. Nam cum Porsena Thuscorum rex pro Tarquinijs recipiēdis improuisum bellum romanis inferret, & ad ianiculum peruenisset, ne cū exercitu transiret Tiberim ab Horatio prohibitus est, qui dum alii pontē Sublicium rescindunt, solus Etruscos hostes substinuit. Ac deinde scisso ponte armatum se in fluuium misit, & natauit ad suos. Eodem quoque bello quum Mutius Sceuola ad feriendum Porsenam hostium castra penetrasset, occisoque scriba quem regem crediderat comprehensus esset, & impositam incensis altaribus manum exuri pateretur, dixissetque taliter animatos iuuenes trecentos in regem esse, illum admiratum ad pacem romanis dandam inclinauit, acceptisque obsidibus ab iniuria destitit.

Valerius maxi.li.iii.de fortitudine. ca.i.

Porsena.

Valerius.maxi.li.iii.de patientia

Clœlia virgo

Vale.ma.li.iii.de for.c.ii.

❧ Verum inter obsides Clœlia virgo cum compluribus alijs virginibus aderat, quæ sollicita pro virginitate, ac pudicitia, clam deceptis custodibus fugę, se ducem comitibus præbuit: traiectoque Tiberi romā peruenit. Senatus vero eam, & comites omnes violatæ fidei increpitas remisit. Porsena re ordine intellecta, Clœliam admiratus est, & eam muneribus affectā cum comitibus suis romam remisit. Romani vero tantę virtutis merito Clœliæ equestrem statuam in vita seposuerunt. Erat enim virgo insidens equo qua ex re multi putauerunt illam equo fuisse transuectam, Sed Dionysius Halicarnasseus (cui quod cum M. Varrone vixerit magna fides adhibenda est) scribit Clœliam a Porsena rege phalerato equo donatam fuisse & exinde statuam meruisse equestrem.

Sertorius. ❧ Admirātur summopere historici virtutem, ac robur Sertorij eumque omnium bellatorum pugnacissimum fuisse affirmant. Et alterum Annibalem a Celtiberis appellatū. Eius prima militia sub Scipione fuit aduersus Cimbros, qui in Galliam transierant, in quo bello quum infœliciter pugnatum esset, Sertorius grauiter vulneratus equum amisit: & indutus thoraca & scutum, atque arma tenēs rhodanum fluuium rapacissimum qui inter rhetos Noricosque fluit, per aduersos fluctus plurimum nando traiecit, & non sine magna hostium admiratione ad suos peruenit.

HANC etiam laudem superiori Aphricano Silius Italicus, quum de eius indole loqueretur, his versibus tribuit.

Sili⁹.li.viii. punicorum.

Ipse inter medios venturæ ingentia laudis
Signa dabat vibrare sudem, transmittere saltu.
Muralis fossas vndosum frangere nando

Indutus

Indutus thoraca vadum, spectacula tanta
Ante aciem virtutis erant, sæpe alite planta
Ilia perfossum, & campi per aperta volantem,
Ipse pedes præuertit equum, sæpe arduus idem
Castrorum spacium, & saxo transmisit, & hasta.

His pauculis versibus poeta hic peregregius omnes militares exercitationes complexus est, vt quisque intelligere possit inter Castrenses industrias nandi peritiam præcipuam esse. Qua quidē se carere iniquo animo ferebat Alexāder. Et quum aliquando maximum flumen cū omni exercitu transmittere opus esset, paucos equitum ad tentandum vadum præmisit, cuius altitudo primo summa equorum pectora adęquabat, mox vt in medium alueum ventum est, ceruicetenus equi abluebantur, tum milites omnes pauore torpebāt, & nemo audebat in fluuiū se mergere. Hoc quū cerneret Alexander. O me deterrimum, inquit, qui nunquam nare didicerim, deinde cōfestim rapto incumbēs clypeo audacter traiecit. Cuius exēplum alii secuti partim nando, partim equitibus hęrendo, partim autē sublatis in verticem sarcinis, hastisque nitentes pedibus trāsmisere adeo, vt ex tāto exercitu nihil pręter pauculas sarcinulas desyderatū sit, sed sic oēs madidi vndique ripis, aggeribusque fluminis expositi sunt, vt facile exercitus oīs deleri potuisset, si pares ostium copiæ illū aduenientē excepissent. Alexāder nādi imperitus.

Sceuola vir admirandæ fortitudinis, ex eo scopulo, quem solus per integrum diem ab vniuersis Britannis defenderat, adueniente nocte in profundum pelagi se deiecit, duabus loricis, & graui scuto onustus ad Cæsarem nādo peruasit, a quo laudatus pro concione, & ex gregario milite Centurio factus vitis honore donatus est. Quanto etiam vsui fuit nandi peritia in primo punico bello ex hoc videri potest. Concitauerant pœni classem, remisque impellebant eā, vt a romana classe per fugā euaderēt. Hoc quū cernerēt cōplures romani iuuenes, cūcti se e trāstris in altum præcipitāt, & subito adnantes magna vi hostiles naues in portum propellunt, retrahuntque, & hoc pacto imperatori suo Luctatio capiendas paruo cum labore prębuerunt. & hæc de nandi peritia satis. Sceuolę nādi peritia. Vitis cēturionis ē gestamē

DE SAGITTANDI VSV, ET ALIIS QVIbusdam exercitationibus rei bellicæ conducentibus.

TITVLVS QVINTVS.

ALIAE SVNT PERVTILES IVVEuenib⁹ exercitationes corporis quę rei militari haud parum conducunt, vt arcum tendere, spiculaque dirigere. Qua in re nonnulli principes præstiterunt, Domitianus Cæsar tanta sagittandi arte valuit, vt nōnūquam in pueri procul stantis dispāssam dexteram sagittas tāta arte dirigeret, vt singulas per interualla digitorum innocue mitteret, nec puerum lęderet, nec a destinato signo discederet. Domitianus Cęsar arte sagittaria clarus

Prisci sagittandi vsum numinibus etiam suis tradiderūt, vt Apollini, Dianę, Cupidini: sed præcipue Herculi quem arcu Stymphalidas aues Dii sagittarij

confecisse

Homerus. confecisse aiunt, & complures hostes peremisse. Et ex illius pharetra tro iana fata pendere fabulatus est Homerus, vt ostẽderet sagittarios plurimũ
Agamẽnon, in re bellica valere. Qua ex re philoctetes, cui moriens Hercules illam do no dederat, accersiri ab Agamennone inducitur, & honore ac præmijs affi ci, vt eius ope ad victoriam vteretur.

Cambyses. ❧ Aetyopum rex quidam, cuius ne nomen quidem memorię proditum fuisse memini, quum accepisset Cambysem Persarum regem in se transmittere destinasse, magni rigoris arcum accepit, tractumque ad aurem vsque nudis brachiis, exploratoribus Cambysis ostendit, & sagittam certo ictu, magnisque viribus excussit. deinde vt illum dono regi suo afferrent iussit. illi abeuntes arcum Cambysi obtulerunt, quẽ tentans rex vix duob⁹ digitis magno quidem conatu traxit, & quum aliis etiã prębuisset, nemo ex tanta multitudine inuẽtus est, qui illum vlterius trahere posset. Admiratus igitur Cambyses Aetyopum regis vires, ab incœpto destitit, & eum sibi magna beneuolentia conciliauit.

¶ Hastam quoque vibrare, ex equo iaculari, ensem rotare, fundas excutere, sudem iacere, inter militares exercitationes veteres scriptores posuerunt, & de eis præcepta tradiderunt, de quibus dicere consulto supersedeo. satis sit hęc potiora attigisse, ex quibus concludẽdum erit Principum vitã ac victum ciues omnes imitari, qui si per desidiam torpebũt ignauos quo-
Plato de repu que populos nutrient, & luxu delitiisque profluentes. Licẽtia enim ex diu turno ocio contrahitur, sin solertes, & industrii erunt principes, cunctos sectatores, imitatoresque habebunt.

❧ Multum vtilitatis Plato exercitationi tribuit, & quędam etiam pręcipit quæ nostris temporibus abhorrenda destabiliaque omnino essent. Cur su, & equis mulieres, vt certẽt, iubet, in luctatione, iactu lapidum, arcu, funda, & missilibus non viros solum, sed etiam fœminas adhibet. Hæc in libris de republica scribit. In libro autem sexto de legibus nudas puellas cũ nudis iuuenibus in quibusdã tripudiis saltare permittit, quid turpius in Ga neis fieri posset, sed malæ consuetudini temporum suorum quædam indul
Plato li. xi. de legibus. get Plato, quæ a dignitate tanti philosophi omnino aliena esse videntur.

lycurgi institu. Ex plutarcho in apoteg. laconicis. Virgines spartanæ. ¶ LYCVRGVM sic fecisse proditum est, qui virginum corpora cursibus, luctationibus, iactibusque discorum, ac iaculorum exercuit, non modo vt robustiorem sobolẽ procrearent, verum vt aduersus pariendi nixus facilius repugnarent, sed nostris mulieribus hæc neutiquam permittenda sunt, satis illis sit pudicitiam, pudoremque custodire, & honesta virorũ pręcepta seruare, A quibus nullam aliam luctationem quærimus nisi contra illecebras, ac voluptates, & contra immodicas delitias, quibus plæręque adeo defluunt, vt omnium domesticarum curarum obliuiscantur, & luxu immoderataque impensa rem omnem familiarem exhauriant. Pulchre admodum Satyrus ille noster ait,

Prodiga non sentit pereuntem fœmina censum.

Sed de militaribus exercitationibus hactenus. Nunc vero pauca de venatione, quæ bello, pacique cõmunis esse videtur, dicemus. honestam enim voluptatem adiuuant, & corporis salubritatem affertũ.

❧ DE VE-

❧DE VENATIONE.

Xenophō mu sa attica.

TITVLVS SEXTVS.

ENOPHON SOCRATICVS VIR fuit tanta dicendi suauitate, vt Musa Attica vulgo co gnominaretur. Is in philosophia, & aliis bonarum ar tium studiis adeo excelluit, vt Platonis certamen nō detrectauerit. Multa quoque librorum volumina reli quit, inter quæ duo illa, alterum de equestri disciplina, alterum autem de venatione. His enim duabus artibus præcipue delectabatur. Proinde Agesilao lacędemoniorum regi gratissimus fuit. Et Cyrus iu nior Persarum rex eum summa beneuolentia complexus est.

❧NEC mirum videri debet homines græcos, qui fere omnia in disci plinam redegerunt, aliquam statuisse doctrinam de humano commer cio cum equo, & cane, quę duo animalia omnium fidissima homini esse cernuntur, quorum alterum custodiæ semper ei excubat, noxia latratu pellit, & morsu in aduersarios sæuit. Alterum hominem vehit, eoque dorso insidente exultat, proque eo in hostem cursitat. Quocirca opti me nobis in hac re natura consuluisse videtur, quę equum laborum no strorum comitem, atque adiutorem dederit, canem autem custodem ac socium. — Equi canes que hoībus fi dissima aīalia

❧Canem vulgo cernimus pro domino pugnare aduersus latrones, sicca rios, grassatores, homicidas, insidiatores, fures, & contra alias quascūque sę uientes feras. Masinissa rex quum se hominibus custodiendum non crede ret, canum custodiæ se permisit, quorum latratu sæpe latentium hostium euasit, & venientes in se aduersarios longe ante perdidicit, cauitque, & be neficio canum victor aliquando extitit. — Massinissa canū custodia

❧ACCEPIMVS etiam hominem quendam ęstiuo tempore in herba dormientem iuxta aspidem; quæ eius ori iam insurgebat a cane, qui illam abigere nequiret, expergefactum euasisse, & sic canis munere ab imminente mortifero morsu vitæ redditum. — Canū memo ria.

❧MAGNAM docilitatem & tenacissimam memoriam in cane cernimus. Vlisses (vt homerus scribit) quum ad troianum bellum profi cisceretur apud Eumenum subulcum canem reliquit, & cum exactis variis laboribus, e plurimis erroribus, ac periculis superatis, domum post vigesimum annum rediret, agnitus a cane extitit, & consueta adulatione solitoque gannitu exceptus. Nulli certe animali præter hominem, maior est memoria. itinera enim quamuis longa, atque inuia canes diutius me minere, & hominibus ipsis memorant. Veteres quoque iniurias post lon gum etiam tempus vlciscuntur. — Vlysses.

❧COLOPHONII magno studio canes rei bellicę gratia institue bāt, adeo, vt ex illis quasi cohortes quasdā instruent, quæ in prima acie certarent, mira quadā ferocitate, nec vnquā prælium detrectarent. Hi in nocturnis congressibus sæpe victoriam eis præbebant. Scribunt etiam ve teres regem Garamantum per seditionem regno expulsum, a ducētis ca nibus, — Colophonii. Pli. c. xl. li. viii. naturā ca nū copiosissi ma

xit breuitate a quo hæc mutuata sunt. nibus, quos venationis gratia abluerat, fuisse restitutum cum mira ferocitate contra repugnantes sæuirent, iterque per hostium cuneos patefacerent donec eum tutum in regiam aulam sisterent. Et sic pulsis cæsisque hostib⁹ diutius regnauit, deinde regnum moriens posteritati suę reliquit. In victoria illa nobili C. Marij cōtra Cimbros, canes inuēti sunt, qui postquam pro dominis diutius pugnarant, cecidissentque illi in prælio, ab eorum cadaueribus nunquam abigi potuerunt. Sed eadem mira sedulitate custodiebāt. Et vt tutius illa a feris, altibusque defenderent, plaustris illic passim relictis inferebant, custodiasque inter se partitas vicissim magna cum diligentia obseruabant.

Garamātum rex ab hostib⁹ canū beneficio liberatus.
C. Marius.
Cibrorū cadauera canes seruarunt.

❧ Memoriæ etiam proditū est canem in Epiro fuisse, qui pro domino in silua quadam ferociter contra latrones pugnauit. Sed quum ille tandem interemptus esset, percussores in vrbem vsque prosecutus est, & vnum ex eis agnitum in maximo hominum cōuentu, laniatu, latratuque adegit, vt scelus fateretur, & sic deprehensus pœnas dedit, & sceleris socios per tormenta indicauit, in quos etiam grauiter animaduersum extitit.

Canis exēplū memorabile.

❧ Cesellius vindex iureconsultus ętate sua eximius, quum e propinquo rure vesperi rediret, ab inimicis suis circumuentus canis beneficio euasit, qui pro eo tandiu pugnauit, donec serui, qui e longinquo sequebantur, eidē auxilium afferrent.

Cesselli⁹ a cane suo defēsus

❧ Canum fides admiranda omnino esse cernitur Lysimachi regis canis. Durides ❧ appellatus est, quem diutius in oībus prælijs, venationibus laboribus, periculisque comitē habuerat, quū cerneret mortuū herum pyræ imponi magno cū gemitu & vlulatu cunctis spectātib⁹, accēso rogo se flāmę iniecit. Et viuus cū mortuo domino cremari voluit. Idē etiam fecisse hieronis Syracusanorum regis canem Plinius testatur.

Lysimachus
❧ Nō durides canis dict⁹ sed cui nomen hyrcani reddidit durides auctor gręcus pli. c. xl. viii. teste Virgi. i Aethna. Lactātius li. i. & Serui⁹ i. ii. geor. in versu Oscilla ex alta &c.

❡ Scribūt quoque historici, Iasone lycio interfecto eius canē cibum nunquā deinceps capere voluisse, & tandē post multos dies per inediā consumptū esse, adeo vt minus admirāda videatur illa, quę a poetis scribuntur de Erigone, quæ duce cane imera dicta, cadauer Icari patris dolo interēpti inuenerit, iuxta proceram quandā arborē de qua erigone dolore percita collo pepēdit, & sic præcluso spiritu interiit. Canis aūt quum dominę mortē cerneret cibo tandiu abstinuit, donec moreretur. Quum romę animaduersum esset in Titum Fabinū, eiusque familiā, iacerētque cadauera iugulatorum, vni⁹ ex his canis ab heri cadauere nusquam abigi poterat, sed mœstos edebat vlulatus magna populi Romani corona circūstāte, ex qua quum ei quidā cibum obiecisset, illū ad interēpti os tulit, & deinde cadauere in Tiberim abiecto adnatauit canis, dominūque sustinere conabatur, admirātibus cunctis spectatā muti animalis fidē, vt Plini⁹ vir doctissimus refert.

Erigone.
Icarus.
T. Fabinus.

❡ Quid de canū docilitate dicem⁹? In primis qdē dn̄m cognoscūt, eique amātissime adulātur. Eius quoq; nutū diligēter obseruāt, externos aūt oēs odio habēt, & ea discūt qbus vix fides adhiberi possit, nisi ab illis, q ea viderint, quāta eorū in venādo alacritas, quāta solertia, quāta ad inuestigādū narīū sagacitas, ventū, aurā, aerē odore captant, longe venientē ferā odoratu presagiunt, ostēdunt, lustrāt, persequunturvestigia, inquisitorē sensim antecedētes loro trahunt, cubilia ferarū rictu indicāt, vires inter se obseruant, alter alteri opitulatur, ducem in venatu sibi pręficiunt, illum comitantur, illius

Pli. c. xl. lib. viii. Canū docilitas.

Canū solertia in venando.

illius nutum expectant,cui sine detractione semper parēt. Quinetiam nomina sua norunt, vocati adsunt, cornuum signa progressui receptuique data quā primū seruant, diuersa inter se munia obeunt, suos recognoscūt, qua si militari tessera inter se data. Alienos iuadūt, blādītias amāt, & quasi laudē affectāt. Obiurgati increpitique emendātur. Quid quod eorū impetus, & sæuitia mitigatur ab homine humi sedente, vel mollius eblandiente.

❧ Molossi Epirotarum gens, qui sub Pyrrho Neoptolemo achillis filio eiusque posteris diutius extiterūt, ex venatione magna ex parte alebātur. Hi canes optimos, ac ferocissimos summa diligentia exquisitos habuerūt, quorum tanta fama percrebruit, vt excellentes omnes venatici canes molossi appellarentur. Molossi.

❧ Secundam laudem meruerunt Spartani qui & laconici a regione dicūtur. Hos virgilius velocitate omnibus præfert. Et Aristoteles quum dicat in omnibus animalibus fœminas molliores esse maribus, præter vrsas, & Pardas, Laconicas tamen canes fœminas maribus prætulit. Sparthani.

❧ Tertiū locū tenuerunt Salaminii, qui & sagacissimi habiti sunt, & custodiæ idonei. Cydon quoque Cretę vrbs optimos habuit canes, & magni nominis in venationib⁹ apud Græcos poetas. Melita insula, quæ Pachyno sicilię promōtorio imminet, canes habuit meliteos dictos, quorū nonnulli scriptores meminerūt, sed eorum laus non in venatione habetur, sed in gesticulationibus, & in lasciuiore ludo. Idcirco in delitiis a mulieribus, & ociosis viris aluntur, vt Callimachus elegis versibus cecinit. Salaminii Cydonii. Canes melitei.

¶ Caspii ferocissimos habuerunt canes, quorū sæuitia in homines potius, quā in feras exercebatur, quando ab ineunte ætate humanis cadaueribus ali consueuerūt. Nullum enim genus humationis aut sepulturæ magis probabant, quā a canibus post interitū deuorari, ne cadauera putrefierent, & vermibus scaterēt, Quisque igitur sibi pro familiari sepultura ꝓprios canes domi alebat, quū opulētior erat. Tenuiores aūt publicis canibus vorabātur. Caspii canes. Sepeliendi mos apud caspios.

¶ Orchus molossorum rex vetustissimus, qui adiutore Ardeneo proserpinam, quæ e Sicilia in agrū Brutium iuxta Hipponem oppidum, quam deinde vibonam Romani appellarunt, venerat, vt flores legeret rapuit canem, habuit admirandæ magnitudinis Cerberum nomine, qui Piritoum lacerauit: animāque efflasset, nisi ei Hercules præsto affuisset, vnde Pirithous ab Hercule reuocatus ab inferis dicitur. Huius canis ferocitas adeo admiranda fuit, vt non paruum argumentum poetis præbuerit earum rerum, quas apud inferos esse fabulātur, & celebris famę initium molossis canibus dederit. Orchus rex. Cerberus canis. Hercules.

❧ Sed venator canis virtutem quęrere debet, non genus aut patriam. Nam qui primi nobilitati sunt, a propria virtute, non a patria, aut a maioribus laudem meruerunt. Nobilitas nō ex genere eant patria, sed virtute propria.

❧ Indi mistum genus canum summiopere laudant, proinde coitus tēpore fœminas canes in siluis ligāt, vt ex Tigribus concipiant. Primo, & secūdo fœtu nimis feroces gignūt, tertio aūt idoneos educant. Idem e lupis Galli faciunt, ex quibus geniti greges optime custodiūt. Hi quidem lycisci dicūtur, & vulgo raui coloris sunt, & pili durissimi, latrant præter cæteros omnes, vnde pastor ille apud Virgilium ait, Multum latrante lycisca. Indi. Galli. Lycisci canes crocutę dicti. Pli. ca. xxii. li viii.

¶ SED canes eo ferociores fiunt, quo contra sæuiores feras exercentur.

Alexādro dati canes ab Albanię rege. Ex pli. c.xl. li.viij.

Alexandro magno cum Indiam peteret Albaniæ rex canem admirandæ magnitudinis dono dedit, cuius specie delectatus iussit ei dimitti vrsos primo, deinde apros, mox autem damas. ille quasi contemnens iacebat, manebatque immotus. Tum Alexander segnitie tanti corporis offensus, illum interimi iussit. hoc cum Albano regi percrebuisset, alterum ad eum misit, mandata addens, ne in paruas illum emitteret feras, sed in leones, aut Elephantos. nec rem distulit Alexander, sed dimissum leonem, statim dilaceratum, interemptumque a cane vidit. Tunc elephantū iussit induci, cuius spectaculo plurimum delectatus est. Nam primum horrentibus pilis ingētē emisit latratum, mox in ceruicem assultans, contraque beluā se eleuās, hinc atque illinc artifici dimicatione infestans, atque euitans celeri quadā vertigine illū afflixit, cuius lapsus magno fragore terram concussit, cū ingenti plausu atque admiratione Alexandri & omnium spectantium. Canes vero qui ignauo pecori congredi consueuere, licet pernicitate præstēt, sæuitiam tamen ferarum formidant.

Venatio rei bellicæ pulchre cōparatur.

❧ Venatio claris principibus semper fuit gratissima, & quasi peculiaris quædam exercitatio, nec quidem immerito. speciem enim non paruā fortitudinis prę se fert, et similitudinem quandam cum re bellica tenet, ducē pręficit sibi venatio, cuius dicto omnes auscultant, hostē e excursoribus prouocat, exploratores in speculis disponit, insidias abdit, apertū Martē simulat, diuortia quę ad fugam patent, obseruat, per saltus quidem, & arua pedites præmittit, loca plana & aperta equitum alis pręcingit, cornuū strepitu progressui receptuique canit, dat signa prædę, ac victorię, prędam aduentātem aut euadentem significat, moueri castra indicat, adeo vt concludēdū sit venationem bello, ac pugnę simillimam esse. Consuescunt nanque venatores niues, & æstus ferre, famem prædę auiditate perferūt, equitādo currendo, prosiliendo, aduersum montē ascendendo, duriores, robustioresque fiūt, & feris cōgrediēdo, animo quoque promptiores. In vetere Italica disciplina vsus venationis, vel præcipuus fuit. Hoc apud Maronem gloriabundus Italus ille, de quo Paulo ante dixi, ostendit quum ait.

Venatores.

Venatu inuigilant pueri siluasque fatigant.
Flectere laudis equos, & spicula tendere cornu.

Alexāder venationi se exercebat.

¶ Alexāder Macedo vbi ab acie, & armis quies aliqua aderat, assidua venatione oblectabatur. Nam leonē miræ magnitudinis (vt dictū est) quasi laborū Herculis ęmulus peremit, & pręcipuā venatorū semꝑ curā tenuit. quod quidē multis ex reb⁹ docuit, sed prēsertim ex epistola, quā ad pencestē vrsi morsu, & vnguibus laceratū scripsit, in qua primo quasi anxi⁹ de illius valitudine monet eū, vt se certiorē reddat quonā modo sese habeat, & si quis venatorum in vrsi cōgressu eū destituerit, vt desertor ille si quis fuerit, debitas pœnas luat. Non enim minore diligētia venationis disciplinā, quam rei militaris studebat rex ille maximi spiritus, & animi peregregij.

Mithridates.

❧ Mitridates vero ponti rex ille, qui cū Romanis sex & quadraginta annos varia fortuna bellum gessit, quū puer admodum patrem amisisset, vitam non solum noto Antidoto tutatus est, sed venationis studio. Altero enim venenum, quod sibi quotidie tutores luebant, euasit, altero autē insidias. Simulabat quidem se nimia venationis voluptate teneri, adeo, vt reliqua omnia studia cōtemptui, neglectuique haberet. Annos igitur circiter septem,

septem, neque vrbis, neque ruris tecto vsus est, sed inter siluas, quasi errabūdus vagabatur, & vt sors ei prębebat occasionem, diuersis regionis montibus pernoctabat, ignaris omnibus quo loci esset: sicque quotidie feras cursu fugare, atque insequi consueuit, & cum ferocioribus beluis etiā viribus congredi, quibus quidē studijs, & proditorū insidias euasit, & corpus ad oēm laborū tolerātiā obdurauit, effecitque, vt animi etiā virtute oēs ętatis suę reges anteiuerit, & dignitate, maiestateque imperii priscos quoque omnes adęquauerit.

❧ Meditationi maximarum rerum venationē idoneam esse Plinium secundum testem habemus, qui gloriabūdus ad Cornelium tacitum scribit, se crebro venationibus interesse, additque eiusmodi verba. Mirum est vt animus a cogitatione, motuque corporis excitetur. Iam vndique siluæ, & solitudo, ipsumque illud silentium, quod venationi datur, magna cogitationis incitamenta sunt. proinde quum venabere, licebit auctore me vt panarium, & lagunculam, sic etiam pugillares feras. experieris enim dianam non montibus magis quam mineruam inertare, Atqui L. Sylla post quā deposita dictatura priuatam vitā elegit, Cumas ad proprios agros profectus est, & venationi, ac solitudini omni studio indulsit. — *Venatio meditationi idonea.* — *L. Sylla.*

❧ PELOPIDAS thebanus vir animi virtute, & corporis robore pręcellens, primam militiæ suæ institutionem a venationis meditatione accepit, in qua quum acerrime versaretur, dux aliorum venatorum habebatur, eiusque dicto omnes obsequebantur, sed quum eo tempore Lacedęmonii phebida duce Thebarum arcem, quæ Cadmea dicebatur occupassent, & amicis suis summam licētiam, potestatem que dedissent, alterius factionis ciues partim cæsi, partim in exiliū acti sunt, inter quos Pelopidas exul factus Athenas se contulit, et quum venationem assidue exerceret, semper de patrię libertate, & de exigendis Tyrannis cogitabat. Quocirca occasionem nactus duodecim tantum venatoribus, quibus consilium suum crediderat, comitatus Athenas egreditur, cum venaticis canibus, retibus, venabulis, vestituque agresti, vt sæpenumero consueuerat. Et sic cuncti, vergente iam ad occasum sole, Thebas a nemine agniti ingrediuntur, inque ædes Caronis, a quo tempus didicerant, diuertunt. Pelopidas certior factus quid acturus esset, nocte intempesta domum egreditur, comitatus venatoribus suis, & paucis exulibus, & in ædes quasdam irruit, in quibus aduersariorum principes affatim epulati, vino, sommoque indulgebant. Quibus omnibus interfectis, se, ac socios suos ab exilio, & patriam a tyrannide liberauit. — *Pelopidas.* — *Lacedęmonii*

❧ Viriatus vero Lusitanus primus ille in Hispania magnus dux, qui canendi peritia omnibus imperatoribus, ac ducibus sui temporis prælatus est. qui Romanos quoque annos circiter decem vario marte fatigauit, quū pastor esset militarem disciplinam ex sola venatione didicit, cui quidem diuturnam operam dedit, et a venatoribus dux factus, quum nulla generis aut maiore commendatione clarus esset, vniuersum Hispaniæ exercitum magna cum laude diutius duxit. — *Viriatus lusitanus ex pastore venator, ex venatore imperator fact⁹.*

❧ Philopomenes etiam Acheorum dux præclarissimus, quotiens ab armis ocium nactus esset, venationi operam dabat, vt|qui opinaretur eā rei militaris comitem, & regum, imperatorum, ducumque palestram. — *Philopomenes.*

Persarum reges. Darii epitaphium. Pompeius. Romani. Leonũ pugnã primus exhibuit. Q. sceuola. Ex pli. ca. vi. li. viii. L. Sylla. Pompeius ferarũ theatrũ construxit. C. Cæsar. M. Antonius. Hãno carthaginẽsis leonẽ manu tractauit primus. Leonũ venatio. Leonis feroci tas in oculis

❧ Persarum reges quorum maiestas augustior, sanctiorque habebatur venatione etiam gloriabantur. hoc cernimus ex inscriptione sepulchri Darii, quã eiusmodi fuisse Onesicritus scripsit, vt refert strabo. Amicus amicis fui, eques, & sagittator optimus, venatores omnes superaui, & quęcunque volui, facere potui.

❧ Pompeius quoque quum Numidiam victor peragraret, venationibus leonum, & Elephantorum aliquot diebus operam dedit, ne a Romanis armis ferę, ac beluę immunes, ac feriatæ essent. Quãti venationem fecerint Romani, quanque eam ad bellicam disciplinam populum instituere arbitrati sunt, vel ex hoc cerni potest. Præbebant enim post magnas aliquas victorias populo spectaculum innumerabili quadam impensa, in quo non modo nostrates feræ, sed sæuę immanesque beluæ lacerabantur, trasmarinis longinquisque prouinciis accersitæ, quarum non solum sæuitia terrori erat, verum truculentus aspectus, & horrendæ species nunquam alias in nostris regionibus visę.

❧ Leonum pugnam Romano populo spectandam dedit primus omniũ Q. Sceuola Publii Sceuolæ filius quum Aedilis curulis esset quę quidem res ei non minus quam paterna dignitas suffragata est ad populi gratiam promerendam. L. deinde sylla qui postea dictator tanta sęuitia in Romanos ciues grassatus est, quanta in nullo hominum vnquam fuit, quum præturam gereret, centum iubatos leones in spectaculo exhibuit.

❧ Pompeius vero magnus, quum Theatrum, quod propria impensa construxerat, mutuatus exemplara Mythilenensi spectaculo, consecrauit, venationem exhibuit, in qua leones circiter quingẽti lacerati sunt, et elephãtes nonnulli quam maximi. quodquidem spectaculum horrendum omnibus Italis visum est. Nunquam enim tantam euisceratione m, ac carnificinam viderant. Præbuit etiam idem Pompeius in Circo maximo leones trecentos quindecim. Caius autem Cæsar quadringentos.

❧ MARCVS Antonius post pharsalicam cladem admirandum spectaculum dedit, nunquam ante id temporis Romæ visum. leones enim iugo subactos ad currum iunxit, vt heroicis temporibus in bacchi triumphis fieri solitum fabulantur.

❧ HANNO illustris Carthaginensis primus omnium mortalium ausus est leonem manu tractare, & mansuetum ostẽdere quo quidem ex facto exilio damnatus est, quando nihil non persuasurus hominibus esse videretur vir ille tam artificis ingenii, qui feris etiam beluis imperare potuerit.

❧ LEONVM venatio principio difficillima fuit. Multi enim venatores in ea lacerabantur, sed pastor quidem Getulus experientia docuit maximam illam leonis vim ex oculis constare, quorum lumine hebefacto, aut velato ferocitas omnis decidit. Nam quum pro pectore pugnaret, esset que inermis, & omni præsidio, atque auxilio destitutus, frendensque leo in eum prosiliret, fugam meditatus, vestem qua amictus erat, exuit, inque feræ caput obiecit, stetit vestis illa iuba circumuoluta, oculosque leonis obuelauit, tunc mirum in modum torpescente feræ sæuitia fugam pastor corripuit, & belua non insequente euasit. Hæc fama peruasit nõ modo ad pastores, ac populos finitimos, verum ad arenarios venatores, qui hoc exẽplo moniti

plo moniti experientia didicerunt leonē capite operto facile vinci posse.

Sunt qui putent Lisymachum qui leonem euulsa lingua strangulauit, vt diximus, prius in os eius sagulum obiecisse, & sic luminibus beluæ obuelatis victorem euasisse. Præclara multa gessit Lisymachus, sed nullo magis facinore gloriabatur quàm hac in leonem victoria. vnde ad se venientibus legatis a Demetrio quasi iactabundus pugnam enarrauit quam olim iussu Alexandri Regis cum leone ferocissimo commiserat & cicatrices ostendit, quas ex vnguibus ferę in brachiis cruribusque acceperat. Tunc ridentes legati dixerunt. Noster quoque Rex sæpe lamiæ beluæ morsus in collo gestat, ignauiam Demetrij carpentes qui lamiam impudicam psaltriam perdite adamabat, quique etiam illius congressu non minus gloriabatur, quam si in singulari certamine Amazonum Reginam peremisset. aut leonem beluam strauisset. Lysimachus de quo supra

Sed ad Romanā venationem redeo in qua primo aut conducti ab exteris nationibus venatores certabant, aut sontes ad bestias damnati, vt fecit minor Aphricanus qui incēsa Carthagine exemplo Pauli Aemilij patris ludos publicos præbuit, & trāsfugas ac fugitiuos omnes bestiis obiecit. Venabantur etiam serui complures libertatis spe proposita. Scipio minor

Domitius Aenobarbus Aedilis curulis quum versos centum in Circum maximum populo spectandos induxisset, adiecit etiam totidem venatores Aethiopes. non enim adhuc audebant Romani ciues beluis congredi. Atqui non diu post non modo ex plæbe, sed ex patriciis summaque nobilitate complures iuuenes decernere ausi sunt. Quod etiam Iuuenalis testatur quum de Acilii filio loqueretur his verbis Domiti⁹ Aenobarbus. Ex Plin. cap. xxxvj. libro viij.

Profuit ergo nihil misero quod cōminus vrsos,
Figebat Numidas Albana nudus arena.

Non facilis etiam habenda est Aprorum venatio. sæpe enim venatores decipiunt, inuaduntque, vel excusso venabulo hominem deiiciunt, & exporrectiore dente feriunt. Sæpe etiam canes rotando lacerant, & pręcipue non consuetos huic certamini quique adhuc ictum cauere nesciūt. Inter Herculis labores qui pręconio tot poetarum celebrantur, hic non infirmus habetur qui de Erimātheo apro scribitur. Et hic heros qui aeris gloria nominatur, quique deus præsens habitus est, & diuinos apud omnes gentes honores meruit, fama interempti apri carere noluit. Aprorū venatio.

Theseum Athenienses scriptores multis in rebus gestis ęmulum, sectatoremque Herculis faciunt, & inter præclara eius certamina illud in primis memoriæ prodiderunt, quod cum Cromyonia porca quam Pheram vocabant, gestum est. Erat enim phera illa pugnacissima ac pene insuperabilis, & Cromyonium agrum qui tunc Megarensium erat, mox autem Corinthiorum fuit, omni ex parte vastabat. Theseus eam manibus suis cum ingenti omnium spectantium admiratione peremit. Ex hac truculentissima fera natum referunt Calidonium aprum, de quo multa in fabulis Poetarum scribuntur. Qui demum a Meleagro Enomai Calidoniæ Regis filio interemptus extitit. Cromyonia. Aper calidonius.

Ida Phrygię silua quam Homerus ferarum matrem appellat, truculentos etiam habuit apros. & illum in primis quo cecidit Adon puer ille fortissimus quem dilexit Venus, cuius ex sanguine rosæ infectæ quum Adon.

albæ anteessent, puniceę (vt aiunt) factæ sunt. de hoc dixit Poeta ille

Testis qui niueum quondam percussit Adonem
Venantem idalio vertice durus aper.

Thusciam ferocissimos habere apros putabant veteres, & præcipue in silua Cimina quæ erat eo tempore omnium italarum siluarum maxima & inuia adeo, vt bellum gerentibus Romanis contra Thuscos pro maximo quidem facinore habitum sit. quod Marcus Fabius consul C. Marij collega, vel alius quispiam (in ambiguo enim historia est) eam penetrare ausus fuerit. Præsertim quum cauendam siluam illam esse Senatus consulibus per literas edixisset, iter tamen primo tẽtauit Fabius inscijs omnibus vno tantum seruo comitatus. Quæ res quidem occasionem victoriæ populo Romano præbuit. victi enim fuerunt Vulscinenses, & Thuscorum omnium exercitus profligatus.

M. Fabius.

Aprorum pugna.

❧ Pugnaturi apri vel contra aliquem sui generis, vt sæpe veneris gratia certare solẽt, vel cõtra canes ac venatores costas atq; cutem attritu, frictioneq; arborum obdurãt, & luti quasi incõstatione quadam adeo se armãt, vt neq; dente, neq; iaculo aut sagitta transfigi possint, & vix robusto atq; acutissimo venabulo adigi. Proinde incautum venatorem ictu nonnunquam fraudatum ruentemve dente excipiunt, figunt, lacerant, & plærunq; etiam perimunt, nisi alter venator ei præsto adsit, qui feram irruentem feriat, vel saltem abigat. Idcirco bini semper venatores disponendi sunt, vt alter alteri opem ferat vbi opus fuerit. venator enim vbi in silua solus fuerit, aut periclitatur, aut beluæ cedit, prædamque amittit.

India.

❧ India regionum omnium vastissima, maximaq; alit feras truculẽtissimas, & quasi pro miraculo quodam ab alijs gentibus habitas, in quibus quidem scribendis, GRAECI scriptores fidem sibijpsis abrogant. Eam dicũt feros sues magnitudine, & specie admirãdos habere. Nã cubitales dẽtes geminos singuli habẽt ori exporrectos, quibus se ab omni vi atque impetu tueantur, Deinde in fronte duo cornua veluti vitulis exeunt, quib⁹ ferocissime sæuiunt, insuperabilesque redduntur. SED de India taceamus, de qua nullũ tam impudẽs mẽdacium dicitur. quod teste aliquo eruditissimo scriptore careat Deimacho & Megasthenj, q̃ gesta Alexãdri in India memoriæ tradiderunt minus credendum Geographorũ princeps Strabo asserit, vt qui ea affirment quę rerum omnium miracula longe pręuertant, & pręcipue cũ serpentes dracones ve magnos adeo in India esse affirment, vt boues & ceruos cum cornibus solidos integrosque deglutiant.

❧ Apri insolitę magnitudinis Ex Pli. ca. lij. lib. viii. ❧ Græcia mendax. Ex Stra. li. ij. Et Pli. cap. xiiii. li. viii. Serpẽtes vbi maximi.

❧ Aprorum venationẽ maiorem multo in Italia fecit ganearum macellique ingluuies. diuersa enim fercula & magno precio condita. ex hoc vno animali coqui, & fartores concinnabant. Quocirca Censorius Cato in orationibus quas pro emendandis moribus edidit, exprobrauit nimiam voraginem aprini calli, & exquisita gulę irritamenta variosque sapores.

Cato cẽsori⁹.

❧ Quinetiam in animalibus ignominia appellatus est P. Seruilius Rullus pater eius Rulli, qui in Consulatu Ciceronis legem Agrariam promulgauit. quod primus omnium Romanorum aprum in cœna apposuit integrum, cuius exemplum paruo tẽpore multi secuti sunt. Quod quidem quũ indigno animo ferret, Iuuenalis ait. Quanta est gula quæ sibi totos ponit apros animal propter cõuiuia natum. Et L. Titius in suasione legis Fannię obiecit

Aprũ solidũ q̃s prim⁹ mẽsis apposuit.

obiecit populo Romano, quod porcum Troianum multi in conuiuio apponerent. quē quidem sic vocabāt, quod sicut ex equo Troiano multi principes subito ꝓsiliuerūt, sic ex apposito apro diuersa animalia egrederetur, quasi grauidus multis animalib⁹ fuerit, vt equus Troian⁹ armatis militib⁹. | Porc⁹ Troianus. Ex Macrob. ca. vij. lib. iij. fatur. vbi Cincius nō Titi⁹ legitur.

❧ Ceruorum vero venatio longe facilior habenda est. sunt enim inermes ac timidi, nullumque pręsidium nisi in celeritate fugæ habent. Proinde ceruæ filios vt primum prosilire incipiunt, saltu ac cursu exercent, fugamque eos meditari edocent, & ex præruptis editisque rupibus saltum ipsæ præmonstrant. Mares cerui maximis cornibus prægrauantur, quibus nonnunquam ramis arborum depræhensi a fuga prohibentur, & sic a canibus venatoribusque opprimuntur. | Ceruorū venatio & natura.

❧ Singulis annis ceruos cornua veris tēpore amittere Plinius opinaẗ, & noua reparare: sed interim quasi mutili & inermes locis abditis soliuagi latent. Sunt tamē qui putēt eos nō singulis annis, sed quum nimium fuerint pręgrauati hoc modo cornua decutere. Serpentū quidem cauernas perquirunt, ex quibus narium spiritu serpentes etiā inuitos eliciunt, eosque perimunt, & veneni vi cornua amittunt, ac mutato totius corporis pilo senectā exuunt, iuuentamque induunt, & sic in multam ætatem viuunt. | Ceruis cornua in annos decidua. Pli. ca. xxxij. lib. viij. Ceruorū pugna cū serpētibus.

❧ Sunt etiam cerui simplices admodum, vnde nōnunquā viso venatore stupēt, & omnia quasi ꝓ miraculo admirātur, & viatores prætereūtes eminus sequūtur. Atqui sæpe vi canum vrgente ad hominē confugiunt. Mulcētur etiā cantu puerorum, sed magis pastorali fistula. delectantur multum aspectu, & præcipue virginum, quibus iacentes se attrectari permittunt, & Hinnuli illas sequuntur blandioribus vocibus allecti. | Hinnuli.

❧ Fugiunt cerui maxime latratu canum audito. Sequuntur ventū vt vestigia eorum cōfundantur, quum auriculas erigunt acerrimo præstant auditu: quum vero remittunt fiunt obtusi, & quasi surdi. Vita eorū (vt dixi) longa est. excedunt enim cētesimum annum. Captos dicunt Gręci scriptores ceruos cum torquibus aureis, quos eis Alexander Magnus adijci iusserat suis nominibus inscriptos longo tempore post illius Regis obitum. | Ceruorū ętas Cice. li. ij. de natura deorū.

❧ Ceruas (Cicero ait libro secundo de Deorū natura) pauloante partum perpurgare se herbula quadam quæ Seselis dicitur, adeo vt videantur vim quandam medicam intelligere. Plinius autem affirmat ceruos præmonstrasse dictamum herbam extrahendis sagittis idoneam: quaquidem pasci noxia illa spicula quamprimum e corpore deciderent. Locupletior vero testis Cicero dicit capras in Creta feras, quum essent confixæ venenatis sagittis herbam quærere, quæ dictamus dicitur, quam quum gustauissent, sagittas excidere dicunt e corpore. Ab eadem autem Diana venationis dea dictamnis, & dictimnia ❧ a Poetis appellatur. Vergilius quidem in verborum elegantia, & sermonis proprietate Ciceronis æmulus hanc sententiam sequitur. inducit enim venerem vulnerato Aeneæ hanc herbam afferentem, vbi ait. | Seselis herba Pli ca. xxvij. lib. viij. & ca. viij. lib. xxv. ad medium. Dictam⁹ herba. Cice. li. ij. de natura deorū Diana. ❧ immo dictimna ἀπὸ τοῦ δικτύου. .i. rete quo ei⁹ cadauer iuētū est in mari a piscatoribus.

Dictamum genitrix Crętea carpit ab ida. Deinde subdit.
Non illa feris incognita capris,
Gramina cum tergo volucres hæsere sagittæ.

Quibus ex versibus facile est recognoscere verba & sententiam Ciceronis Maronem fuisse imitatum, vt plærisque etiam alijs in locis cernimus.

❧ Sed ne

Ceruorum velocitas.

❧ Sed ne extra calcem procurrat sermo, dicendum erit. Ceruorum venationem non omnino ignauam esse. saltandi enim alacritate & currẽdi pernicitate canes, atq; equos omnes longe præuertunt. Et nisi æstu ac siti enecti in fluuiũ mersentur, nunquã eos canes assequuntur. At postquã se aqua affatim ingurgitãt, nunquã euadunt, sed manifeste prędę exponũtur. Hercules quidem qui nullius laudis expers esse vnquam voluit inter præclara eius facinora, hoc etiam connumerari passus est quod Aeripedẽ ceruam fixerit. Hic igitur heroum omnium fortissimus doce re videtur: hanc etiam ceruorum venationem speciem aliquam virtutis in se habere.

Hercu. ceruã aeripedẽ fixit

Ferina dolis capta ignobilior.

❧ Omitto insidias, retia, casses, plagas, & alia multa id genus, quæ feris intenduntur per varios, multiplicesque dolos, quibus quidem præda quæ capitur vilior omnino atque ignobilior esse videtur. Sicut enim in re bellica præstantior victoria est, vbi collatis signis & aperto marte decernitur quam vbi hostes dolis atque insidijs capiuntur: sic etiam in venatione gratior præda est, quæ canum hominumque virtute cadit, quam quæ laqueo aut alia fraude strangulatur. Illud quidem ingenuę nobilitatis esse ceenitur: hoc autem ignauę rusticitatis: illud fortitudinis speciem præsefert, hoc autem auaritiæ.

❧ DE AVCVPIO, DE ACCIPITRUM natura & eorum generibus. de aquilis. ❧

TITVLVS SEPTIMVS.

Aucupium.

INITIMVM venationi est aucupium, quod cum accipitribus exercetur. hoc quidem temporibus nostris longe diligentius agitur, quam priscis illis seculis, quibus aut ignotum fuit, aut paucis gentibus. Non enim hanc egregiam exercitationem tacuissent Græci scriptores, qui in minimis etiam rebus diligentissimi, vel potius curiosissimi semper extiterunt: inueniunturque eorum scripta quib⁹ docent, quo sibilo, qua ve fistula aues alliciuntur, quibusque decipiuntur dolis. Et quibus rebus irretiuntur, quo etiam modo area concinnatur, quæ semina sparguntur, quo gestu, plagaque ex tugurijs obducuntur. Nec silent multa quæ leuiora admodum esse videntur. Proinde putandum est accipitrum vsum illis fuisse incognitum. Sic priscis quoque latinis qui illorum vestigia pene in omnibus sunt secuti. Præsertim quum genus hoc aucupij mirificã quandam voluptatẽ, gratiam, iucunditatẽ que de se prębeat. Et ingenti delectatione, reges, principes, & ingenuos quosque viros perfundat.

❧ Habet quoque nõ dissimilẽ speciẽ a disciplina militari. disponit enim iuuenum comitatum, equitum quasi alas adijcit, indagatores cum sagacissimis canib⁹ quasi milites leuis armaturæ præmittit qui aues abigãt & ad volatum compellant. Speculatores in montium verticibus statuit qui volatũ obseruent. Adsunt suo ordine, qui elata sinistra manu accipitres ferant, aduersusque volantes alites artifici iactu eos dimittant. Alij surgentem e terra volucrem quamprimum rapiunt. Alij per apertum volantem inuadũt. Alij in sublime sese efferentem, deinde singuli vocati, sibiloque allecti ad notam

notam proprij heri leuam redeunt.

❧ Accipitrum tam feram aereamque naturam quis non admiretur tam facile hominum vsibus mansuescere? Cibum humanis manibus accipere, dominum agnoscere, vocemque eius quamprimum e sublimi aere auditã sequi, & vltra a summa illa libertate ad domini vincula redire, imperata facescere, & partam a se prædam leuiterque libatam domino elargiri? Hæc & similia multa hominib⁹ ignaris ficta esse viderent, & inter desides atque oscitantes reticenda, non autem inter solertes ac sobrios. Accipitrũ mirabilis natura

❧ Atqui & vera sunt hæc multo maiora quã his pauculis verbis a me referri possint. Proinde hoc genus aucupij nequaquam priscis seculis notum fuisse arbitror, quum de eo nihil clare nec Græce nec latine scriptum inuenerim. Plinius tamen refert in Thraciæ parte super Amphipolim homines atque accipitres societate quadam aucupari, & illos ex arundinetis ac siluis aues excitare: accipitres autem superuolantes deprimere illas captas aues, deinde aucupes cum illis partiri. Qua ex re suspicari possum⁹ initiũ fortasse huius aucupij a Thracibus manasse. quod deinceps longo tempore auctum ad huncperuenerit vsum, cui iam nihil adijci posse videatur. Et accipitres qui alunt atq; instituunt omnium ministrorum gratissimi sunt regibus ac principibus ætate nostra. Tempore tamen Martialis cernimus id genus aucupij iam aliqua ex parte in vsum quorundam transiuisse. Nam in distichis suis quum de accipiter loqueretur ait. Plin. ca. viij. lib. x. Aucupij initium. Aucupes ministrorũ oim gratissimi. Martialis.

Prædo fuit volucrum famulus, nunc decipit idem,
Decipit, & captos non sibi mœret aues.

❧ Sed primus accipitrum vsus fuit, vt circumuolando per dolum aues in retia, quę tecta arboribus erant, propellerent. quæquidem illi altius depressiusve volantes vsu prædocti euadebant. Aues autem irretitæ ab aucupib⁹ capiebãtur. Aegyptij & Aethiopes illi qui (vt Diodorus Siculus scribit) pro literis, imaginibus, ac simulachris quibusdam vtebantur, quum imperare volebant, vt quippiam celeriter ageretur. Accipitrem pingebãt, quippe qui opinarentur hanc alitem pernicitatem plurimarum volucrum alacritate sua præuertere. Accipitrũ genera sexdecim esse Plinius refert. Sed de his solum pauca explicat, quæ Augures Romani literis commendauerunt, vel quæ in Aethrusca disciplina lectitauerat. Notatq; in primis auxiliari accipitres noctuis repugnantibus contra alias alites, bellumq; partiri, & hoc quidem commercio quodam, instinctuque naturali. Accipitrũ primus vsus. Diodo. li. iiij. statim i pricipio. Hieroglyphicæ notę apud ęgyptios ꝓ literis. Accipitrũ genera. Pli. cap. viij. lib. x.

❧ Sed accipitrum vsus ac natura eorumque diuersitas longe magis temporibus nostris aucupibus nota est quam scriptoribus illis veteribus qui ex illis solum auguria captabant. Nostri enim eos e nidis quasi implumes arreptos nutriunt, tanto studio, tantaque diligentia vt res admiranda esse videatur. Eorum nanque secreta rimantur, declinant omnia quæ illis obesse possunt, sequuntur autem quę illis prosunt. Cibos pro tempore tradunt experientia quadam naturali quam longo vsu didicerunt. Præmoniti curant illorum aduersam valetudinem magna solertia, & exquisitissimis quibusdam remedijs. Nec minore cura eis indulgent, quam proprijs liberis. Abdunt illos hyeme caueis vimineis, vel intimis penetralibus domus, vt hyberna ab omni iniuria prohibeantur. Quoquidem loci calidioribus cibis consoti veterem plumam exuunt, nouamque rursus induunt. Et ex nouis Accipitrum educatio.

alarum pennis,alacriorem volatum instaurant. Quinetiam quum volunt
nõnunquam ex nidis pullos accipere nequeunt ex libero cœlo,quum iam
adoleuerunt,captos summa industria cicurant. Et quum cernãt illorum fe=
Acicula. rocitatem magna ex parte ab oculorum acie manare tenui acicula leniter
palpebras consuunt,& aliquot diebus eos luminibus defraudant,donec mã
Galericulus. suetiores reddantur. quibus deinde dissutis galericulum capiti adigunt,quo
oculos contegant,& in solo deinde aucupio dum in excitatam auem dimit
tunt,eos reuelant,vt ex oculorum acie sumpta ferocitate in alitem sæuiãt,
eamque quamprimum visam assequantur. Atqui hoc mirum admodum
videri potest,audita voce sibilove nutritoris reuolant,& aerea libertate reli
Accipitrũ benignior natura q̃ hoim. cta ad Galerum,vincula,seruitutemque redeunt. Benigniores qui sunt in
referenda gratia his a quibus nutriuntur quam nonnulli hominum,qui illis
etiam a quibus bona quotidie accipiunt insidiantur.

❧ Nonnulla aucupiorum genera ipsę rapaces alites,quę vngues aduncos
habent & incuruum rostrum,docuerunt, et præcipue illæ quæ non cadaue=
ribus,sed rapta præda vescuntur. cibum siquidem ex venatione vel aucu=
pio assidue captant. sed quum nimium senescunt rostro,& vnguib⁹ nĩmis
crescentibus inutiles rapinę fiunt,paruoq; tempore tabescunt ac fame per=
eunt. Sunt qui putent Aquilas aucupij, venationisque commercium
cum suis nutritoribus contrahere, vt quæ captas a se prædas cum illis
partiantur, & præcipue cum cernunt eos infirmos aut imbecilliores es=
Aqlę exẽplũ mirabile cum virgine. se. Exemplumque etiam inducunt cuiusdam Aquilæ a virgine pulcherri=
ma educatę apud Seston vrbem,quæquidem permissa a puella libero cœ=
lo gratias quotidie ei referebat. aues enim viuas & venationis partes sedu=
Pli.c.v.li.x. lo aggerebat. Atqui quum contigisset virginem mortuam efferri geme=
bunda substitit aquila. postremo in accensum rogum se mittens cum puel=
la simul conflagrauit. huius rei testimonium affert Plinius ne videatur res
ficta,& sine auctore esse.

Anataria aqla. ❧ Est species quædã Aquilæ ab Homero νηττόφονος ἀετὸς,a nostris autẽ
Anataria dicitur,hæc aquaticas aues appetit. Proinde circa lacus & stagna
Ex Pli.ca.iij. libro.x. versatur. Et quũ circumuolat vmbram suam e subliminantib⁹ alitibus ostẽ
dit,illæ timore percitæ se mergunt rursus atque iterum,donec fessę ea par=
te emergant qua minime se videri putant,tunc eas ab alijs semotas cernẽs
Aquila,ex alto se librans inuadit ac rapit. Nam vbi complures sunt,eas in=
festare nequit. Plangentes enim alis aquã plurimum respergunt,oculosque
Aquilę hebefaciunt vt nihil cernãt. Et hac naturali disciplina aues illę ceu
ex instituto semper gregatim natant. Accidit etiam aliquando vt Aqui=
la raptæ Anatis pondus quum tolerare nequeat cum ea mergatur obruatur=
que,& sic vna ambę pereant.

Halietus. ❧ Est etiam ferocior Aquila quæ Halietus dicitur,hæc & piscatione &
aucupio pascitur,sed dum aucupatur alteram sui generis sociam accersit,&
earum vna citima terræ circumuolat radensque tellurem captat. Altera
autem per girum superiora petens, sublime volantes alites intercipit,
hoc genus Aquilæ oculorum acie reliquas omnes antecellit. Nam nec
conniuentibus nec lachrymantibus oculis contra solis radios intuetur. Hu
Claudianus. ius rei rationem Claudianus non ignobilis Poeta aperit quum de ea alite lo
queretur. nam hos versus inseruit.

Consuluit

Consulit ardentes radios & luce magistra
Natorum vires ingeniumque probat.
Degenerem refugo torsit qui lumine visum,
Vnguibus hunc sæuis ira paterna ferit.

Cum reliquis versibus,qui ad hanc sententiam sequuntur.

Est etiam celebrata apud complures fama hanc solam alitem a fulmine semper intactam inuiolatamque extitisse.ideo Iouis satellitem & fulminis ministram eandem esse poetæ omnes fabulantur.Aquilę igitur primus auium honos,& maximę alitum omnium vires tribuuntur,adeovt nō solum cum alijs omnib⁹ alitibus & paruis terrę animalib⁹,& cum capreis, leporibus,& damis.verumetiam cū ceruis certet,quos primo quidē posteriore vngue per aduersa dorsi feriens in oculos inuolat,eosque tamdiu alis verberat,donec in rupes ceruos præcipitet, perimatque. Multa venatores & aucupes a rapacibus alitibus didicerunt,quæ deinde in vsum aucupij ac venationis redegerunt.Venatores quoq; a lupis,vrsis,leonibus pardis,periciores fiunt,& ab alijs animalibus quæ ex venatione aluntur. Aq̄lis prim⁹ honor auium. Aqlarū cum quadrupedibus dimicatio

Est etiam fama Miluos artem gubernādi nauigia docuisse,monstrāte natura ipsa caudæ flexus ad dirigēndum per cœlum volatum molemque corporis leuandam.Quod deinde opus in mare translatum nauigia omnia dirigit ad optatum cursum,& infestis contrarijsque ventis insurgentibus, crebrescentibusque etiam vndarum fluctibus eadem gubernat,& in portū salutis adigit.sed de venatione & aucupio hactenus dixisse satis sit. Milui. Ex Pli. ca. x. lib.x.

DE STVDIO AC DELECTAtione agriculturæ.

TITVLVS OCTAVVS.

HILOSOPHVS ille Socratic⁹ Xenophon qui venationis superiora præcepta nobis exorsus est,etiam quæ nunc sequentur adiuuabit. Is quum præcepta rei familiaris traderet,Agriculturā multis laudibus effert,eiusque exercitationem omnib⁹ alijs pręfert.Eamque non modo patrifamilias prębet,& cuicunque ciuili viro tanquam rem vtilem ac pernecessariam,vtque vniuersum genus humanum nutriat:verum eandem etiam regibus principibusque traditam.Asserit enim nihil dignum regali exercitatione quam studium bene colendi agri,non tantum ad vsum necessarię alimonię,fructuumq; percipiendorum:sed ad voluptatē iucunditatemq; humanæ vitæ.Proinde rustico labori Geometricam quandam industriam addit,quę speciem ac delectationem potius adiuuet,quam vtilitatem ac fruct⁹ augeat. Cyrum quoque Persarum regem inducit,quasi se gloriantem Lysandro Lacedæmonio viro illustri atque acerrimo, quod agrum scita dimensione paribusque ordinibus diligenter conseruisset. Et quum Lacon ille arborum proceritatem admiraretur,tunc rex ait.Istarum arborum multæ mea manu satę sunt,exclamasse tunc Lysandrum Xenophon dicit,dixisseque recte quidem Cyre beatum te esse omnes opinan- Agricultura. Cyrus. Lysander.

tur. Amplissimæ enim fortunæ tuæ, virtutem etiam coniunctam habes.

Xenophon musa attica. Oeconomic' xenophontis a Cice. latin' factus.

❧ Hæc musa attica adeo Ciceroni placuit, vt multa ex ei' libris in vsum suum transtulerit, & rem familiarē in latinū eloquium conuerterit. Tametsi temporibus nostris nusquam appareat, & cum libris eius de republica, de gloria, de consolatione, pluribusq; alijs interijt, qui omnes desyderium nobis perpetuum reliquerunt. Multi alij reges agris, pomarijs, hortisq; delectati sunt, vt Adon, vt Alcynous Corcyræ rex, quorū rustici labores perpetuo Musarum præconio celebrantur. Semiramis Regina, vel alius quispiam Assyriorum regum (incerta enim historia est propter scriptorū varietatem) agros intra vrbis mœnia, & hortos pensiles iuxta domesticos parietes excogitauit, tanta amœnitate, tantaq; iucunditate, vt admirati scriptores rerum eiusmodi opus inter mundi spectacula collocauerint. Veteres quidem Poetæ nihil prius admirati fuerunt quam hesperidum hortos, in quibus recensendis complures fabulas connectunt.

Adon. Alcynous. Assyrij reges

Epicur' hortorū magister.

❧ Epicurus philosophus (vt quidam scribunt) hortos instituit. Et hortorū magister honoris gratia cognominatus extitit. Viuebat quidem Epicurus in horto Athenis cum amicis suis, quem moriens deinde testamento legauit Hermacho Mythileneo, qui eius ludo successit. Et sic deinceps quibuscunq; successoribus suis qui ab eius nomine philosopharentur. Tarquinius etiam superbus hortulo suo domestico plurimum delectatus est, ex quo filij nuncio sæuum ac sanguinarium responsum dedit. Sed Romani veteres longe prius agrorum, quam hortorum curam habuerunt.

Tarquini' superbus.

❧ Crescente deinde imperio ac singulorum opibus confluentibus in extruendis hortis innumerabiles pecunias ad insaniam vsque impenderunt quorum profugium exterorum regum opulentias superauit.

❧ Non erit igitur alienum agrorum, hortorumque exercitationem regi quem instituimus permittere, & præsertim quod vitā longiorem, salubrioremque ex ea assequetur, hilarius, iucūdiusque viuet, & honesta semper voluptate fruetur. Proinde minus admirandum est veteres poetas veneri voluptatis deæ hortos dicatos, consecratosque esse voluisse, quod etiā Plautus comicorum facetissimus testatur.

Plautus.

❧ DE LVSV PILAE ET DE DIVERSIS pilarum nominibus Reges nonnullos studiose pila lusisse.

TITVLVS NONVS.

LIAS nonnullas principum exercitationes, quæ virtutis speciem aliquam præseferunt non omnino repudiandas esse censeo. Et præcipue in viridi iuuenta, in qua ocium summopere formidandum est. Princeps enim ociosus aut modeste degit, aut min' digna meditatur, reges, principesque nōnullos legimus studiose admodum pila lusisse. Et mecœnatē in primis, qui antiquo Aethruscorum regum genere oriundus omnes regias virtutes habuit. Nam non modo rei bellicæ gloria claruit, & sapientia consilioque excelluit, verum in studijs omnium bonarum

Mecœnas.

narum disciplinarum emicuit,& ingenia temporum suorum adeo fouit,vt Musarum pater iure optimo appellari possit.

Et certe nisi Vergilium inopem,& patria eiectum benigno hospitio accepisset,& opulentis donis ac muneribus affecisset,caruissemus omnino Mantuanis carminibus,quæ Musam latinam æmulam Smyrneis plectris reddiderunt,vt Silius Poeta cecinit.Ea quidem iactura linguæ nostræ quã maxima extitisset. Sumus enim cum Græcis in dubio certamine,atqui si Homero tanquam parenti ætatis gratia aliqua ex parte cedimus longe quidem alios omnes noster Maro antecellit. Sed ad Mecœnatem redeo, quem dico apte admodum ac strennue pila lusisse.Testemque citabo Lyricorum nostrorum summum Flaccum Horatium qui ab eodem opibus & dignitate honestatus est,quique vt ei gratiam referret,plærosq; librorum suorum ad eum scripsit.dicit enim quum Ariciæ diuertissent. Virgilius. Homerus.

Lusum it Mecœnas,dormitum ego,Vergiliusque.
Nanque pila lippis inimicum,& ludere crudis.

Optime etiã pila lusit Publius Sceuola vir grauissimus,& iurecõsultorum omnium disertissimus.Is cum a forensi labore fessus esset pilę ludo se aliquantulum instaurabat,vt refert Cicero.Lusit etiam pila studiose admodum ex philosophis Lycon Troadensis,ad quam quidem fessus studijs sapientiæ confugiebat tanquam ad placidam auram post difficilem æstum atque calorem,vt gratior deinde esset ad studia reditus. P.Sceuola. Cic.de claris oratoribus.iij. Lycon.

¶Dionysius quoq; Syracusan⁹ pila summopere delectat⁹ est,sed homo ad sæuitiã natus etiã inter ludendum lusionẽ,quã vnice adamabat interemit. Cuius facti adeo eum pœnituit,vt vix a seipso manus abstinuerit. Diony.Syra.

¶Atqui cur immanissimum Tyrannũ memoro?quum regẽ virtute & rerum gestarum gloria omnium maximum testem inducere possim. Lusit Alexãder pila,& sępenumero quidẽ quũ a militia & rebus serijs ei ocij aliquid dabatur.Et cũ natura munificẽtissimus esset,& aucto imperio liberalitatẽ,benignitatẽq; accumulasset,adiecissetque iucunditatẽ quandã & alacritatẽ in donando,qua sola omnibus gratificari videbatur,inter ludendum quidem collusores omnes aliquid petentes muneribus afficiebat. Alexan.pilæ lusor.

¶Serapion adolescens modestus,ac facetus,quicum crebro ludere solebat quando nihil poposcerat,nihil vnquam dono tulerat:sed hoc animaduertens Serapion pilam ad alios omnes præterquam ad regem mittebat, tunc dicente Alexandro,quid ad alios pilam mittis,ad me autẽ nequaquã? tum Serapion non petis,inquit.hæc audiens rex leniter arrisit,& cõfestim munera quam maxima ei afferri iussit,quibus ille lætior factus pilam alacrius mittebat.Tum Alexander plane vt video (inquit) munera gratiora sunt non petenti quam efflagitanti. Serapion.

Lusit pila,aliquando etiam Cæsar,& singulis collusoribus suis centena sestertia numerari iussit,vni L.Cęcilio quinquagena tantum.hic facete.nõ vna manu ludo?Tum ridens Cæsar numerum æquari imperauit.Pilæ ludus apud veteres compluribus claris viris gratissimus fuit,adeo vt non puduerit Dorcatium Romanum Poetam non vulgarem de pilæ ludo prodere,& diuerso carmine heroico præcepta tradere.Cuius auctoritatem nonnulli sequentes relicta Græca origine putauerint pilam a pilis,quibus densata esset,dici.Ait enim Dorcatius. Cæsar. L.Cęcilius. Dorcatius. Pila vñ dicta.

Neu tu parce pilis viuacis condere ceruí
Vncia donec erit geminæ ſuperaddita libræ.

Pilarum ſpecies plures.

Plures enim pilarum ſpecies erant, quarum aliæ pugno, aliæ expaſſa manu pulſabantur, alię vero calce feriebantur, vel miſſæ in luſorem ex aduerſo repulſabātur, earū noīa ex diuerſis luſionibus manauerunt. Nā trigonalis pila dicitur a formæ ſpecie. Paganica a pagis, in quibus vſui erat, ſicut ruſticana a rure. Conflatilis autem quod flatu quo leuior eſſet, impleretur. Hanc Martialis follem appellat, ſiue per ſimilitudinem. turget enim vt follis, ſiue quod preſſo folle inflaretur: vnde illud Perſij Satirici illius obſcurioris, Folle premis ventos.

Pila nihil indecori, nihil indigni in geſtu præbet, ſed ſpeciem quandam potius ingenuam præſeferre videtur. Nihil fictum, nihil ſimulatum in ſe habet, vt plæręque aliæ luſiones, quæquidem mendaces ſunt, colluſores fallere nituntur, & omnia ſimulando diſsimulandoque agunt. Præſtat etiam quandam corporis agilitatem, dexteritatemque, & ſaltando ac curſendo hominem exercet.

Ludendum quandoque.

Idcirco dicendum erit pilæ ludum iuuenibus permittendum eſſe. Tales enim luſiones non indecorę ſunt dum fiunt relaxandi animi gratia vt ad ſtudia, & res ſerias alacrior, iucundiorque deinde ſit reditus. Ariſtoteles laudat Anacharſis Scythæ ſententiam, qui dicere ſolebat nō turpe eſſe aliquando modeſtis luſionibus oblectari. vt alacrior ad philoſophiam fieret reditus. Et idcirco liberi hominis Cicero eſſe ait aliquādo nihil agere. Atqui Scipio dicebat ſe repueraſcere, quum relicta republica apud Caietam conchulas legeret, & vmbilicos vna cum Lęlio amico ſuo.

Sētētia Anacharſis.

Ocium non ſemper dānādum.

Caietæ Scipio repueraſcebat cōchas legens.

Otho.

Nequaquam fieri poteſt, vt ſemper, in animi, corporiſve laboribus ſimus. eſt ſiquidem aliquando ceſſandum, vt exinde induſtria gratior nobis fiat. non erit igitur finis ceſſatio quæ modici temporis eſt, ſed veluti inſtauratio quædā ad laborem. Vitandæ tamen ſunt nequitiæ, & ludibria illa quę odia hominum incurrunt, qualibus delectabatur Otho in adoleſcentia ſua. Noctu enim per vrbem vagabatur. comitatus improbis, ac procacibus iuuenibus, & obuios quoſque verberibus cędebant. Inualidos autem temulētoſve captos, ſagoque impoſitos in ſublime iactabant.

Principes rerum publicarum ludos populis præbere conſueuerunt, non modo vt victorias, & famam rerum geſtarum diutius celebrarent, verum vt ludis peractis homines ad laborem & induſtriam hilarius redirent vt fecerunt Romani poſt exactos Reges, qui ludos plębeios pro libertate inſtituerunt, vt plębem ad munia militaria promptiorem redderent, & vt eam quoque ad futura bella pro tuenda libertate armarent.

ALEAM ET ALEATORES REGIBVS ODIO ESSE DEBERE.

TITVLVS DECIMVS.

ALEAM.

LEAM ludere non modo perniciosum, verum etiam detestabile omnino est. Quinetiam ex senatusconsulto (vt Paulus iureconsultus refert) vetitum est in pecunia ludere, præterquam si quis certet hasta, vel pilo iaciendo, vel currendo, saltando, luctando, vel pugnando quod virtutis causa fiat. Quibus ex rebus etiam sponsionem facere licet: sed ex alijs vbi ex virtute certamen non fit, non licet. si vero seruus vel filiusfamilias victus fuerit, patri vel domino competit repetitio in eo quod in alea lusum est. Eiusmodi leges Romanorū in aleatores docent quam detestanda sit alea, quantoque odio insectandi sint aleatores, omnes in pecunia lusiones ab ignaua auaritia, segniq; ocio proficiscuntur, rem familiarem prodigunt ac profundunt, in iram insaniamq; impellunt, ab omni virtutis studio omnique liberali industria reuocant, cōsilia perturbant, mentis cogitationes hebefaciunt, vim, dolum, iniuriam, rapinam insinuant, latrocinia, furta, sacrilegia, homicidiaque persuadent. Et nonnunquā hominem in tantam desperationem inducunt vt non modo alijs necē intendat, verum sibi ipsi violentas manus afferat.

Alea. Paul9 in. l. so lent. ff. de aleę lusu & aleatorib9, vbi ꝑpe rā legit pila ia ciēdo quū pi lo legi debeat est enim pilū telū Romanū lōgitudine quinq; pedū & semis. Ludi incommoda.

❧ Quid quod aleator omnis semper anxius, semper querulus, iracundus, morosus, difficilis, mœstusque degit: victus pro damno mœret, quo se pacto redimat meditatur, vltionemque affectat. Victor vero insanit, exultat, maiorique lucro inhiat, seipsum torquet, alios autem omnes odio habet. Auet semper diuitias atque opes, non vt illis perfruatur (nam in summa opulentia esurit semper ac sitit, & genium suum, domesticosque penates defraudat) sed vt illas cum collusoribus effundat, & Aleæ insatiabilem voraginem expleat. Aleator nemini quicquam credit, nemoque ei se aut sua permittere vnquam cupit.

Aleator.

❧ Lex fuit apud Aegyptios ad hanc sententiam. Aleator omnibus accusare volentibus obnoxius est. Qua quidem lege declaratur quam suspecti sint omnibus mortalibus aleatores, quamque proni ad singula quæque flagitia ac scelera. Ex malo enim ludendi vsu quæstioni per legem subiguntur, eorumque delatores innoxij a talione sunt, & odium omnium hominum incurrunt.

❧ Non igitur in pecunia ludet princeps hic cui præcepta damus, nec suos ludere sinet, si bene audire cupit, & familiares rixas ꝓhibere. Inter probra, scelera, & immanitates Neronis hoc etiā notatur quod quadricenis sestertijs in punctum bissenum aleam luserit.

Nero.

❧ Octauius vero Augustus omnium Cæsarum fortunatissimus habitus est. Et postquam potitus est regno ciuiles virtutes modeste satis seruauit. Is tamen notatus est, quod nimis Aleæ indulgeret. Quæ in quidem rumorem nunquam eum expiasse Suetonius refert. Nam non modo iuuenis lusit, & infamiæ nota non caruit. Vnde in bello Siciliensi vulgato epigrammate incessebatur. Postquam bis classe victus naues perdidit, aliquādo vt vincat, ludit assidue aleam. Sed etiam senex, & palam quidem, & non solum Decembri mense, quo licentius multorum exemplo ludere potuisset, sed festis quoque & profestis diebus. Qua etiam de re quasi gloriabundus literas ad filiam dedit, in quibus eam certiorem faciebat, se plu

Octauius.

Octauij leuitas. rimam pecuniam vicisse. Atqui leuioribus etiam nequitiis delectabatur Octauius. Ludebat enim nucibus cum paruis pueris, quos facie & vernacula garrulitate amabiles cõquirebat. Cum quibus dum in balneo lauaretur per risum dicebat se cum suis pisciculis natare.

REGES IVDICIVM DE SE QVANdoque foris exquirant.

TITVLVS VNDECIMVS.

OC LOCO monendi sunt principes, vt minima etiam quæque probra caueant, semperque secum cogitent singulas quasque actiones suas ante ora, oculosque omnium ciuium obseruari qui benefacta negligunt, contemptuique habent. At ea quæ vel minimam probri suspitionem præseferre videntur, lynceis oculis contuentur, perpetuoque meminerunt, alijsque commemorãt, rumores quoque semper augent, famamque instaurant, quo errata maiora esse credantur.

Prouerb. ex Plutarch. in apoph. alexãdri ad fi. Plærunq; homines qui clandestinis susurris mussitant, aut liberius in principes oblatrant multitudinis amatores esse perhibẽtur, & libertatis virtutisque studiosi. Qui vero principum facta efferunt admirãturve, aut adulatores habentur, aut spe, pollicitationibus, donisve corrupti. Hinc vetus prouerbium increbruit regium esse bene agere, & male audire.

Agesilaus. Ea quoque laus optimis principib⁹ gratissima esse debet cui interdum vituperationi locus pateat vbi res aliquæ perperam agantur. Hac mente ductus Agesilaus Lacedæmoniorum Rex assidue in propatulo, & hominum oculis versabatur putans suspectam vitam esse & maledictis, probrisque obnoxiam eam quæ in tenebris ageretur.

Antoni⁹ Cæsar populi rumorem de se colligebat. Turpitudo enim lucem ac testem fugit. Honestas autem lumẽ atque arbitros amat. Antonius Cæsar qui etiam a studiis sapientiæ laudem meruit, semper de se vera audire affectauit. Proinde ex suis nonnullos passim per vrbem mittebat qui vulgi rumores colligerent, & ex illorum relatis plerunque actiones suas mutabat in melius.

Apelles suorum operum iudices affectabat. Apelles quoq; pictor diligentissimus operum suorum iudicẽ vulgum meliorem aliquando quam seipsum esse putabat. Perfecta enim opera sua pro foribus in pergula quadam quã illic in propatulo habebat, exponebat, latebatq; clanculum, vt vitia quę notarentur emẽdaret. Sutor quidã quum transiret, deprehendit in crepidis cuiusdam humanæ imaginis ansam vnã intus deesse. Tum pictor id aduertens verum esse cognouit, & clam nóctu erratum emendauit. Postridie eius diei idem Sutor pristina emendatione elatus, in picturę eius cauillari occipit. Tunc Apelles leniter indignat⁹ sutorem monuit ne vltra crepidas iudicaret. His exemplis monemur, vt de nobisipsis iudicium nõnunquã foris exquiramus. Nimia enim in nosipsos indulgentia plærunq; fallimur. IDEMQVE efficimus quod oculi humani facere solent, qui quum omnia circumspiciant, acuteque intueantur, se autem ipsos non vident, seque penitus ignorant.

Ne sutor vltra crepidam

Simile notandum.

DE CALCVLORVM

DE CALCVLORVM SIVE LATRONVM LVDO.

TTVLVS DVODECIMVS.

Alculorum ludo, latronum siue latrunculorum nõnulli principum etiam indulgent, vt qui illum putẽt similitudinem quandam verę pugnæ, vel quasi bellicas insidias præ se ferre. Duas enim in partes discretus est, ex altera milites nostri, ex altera autem hostes decernere vidẽtur. Cuius meminit Ouidius quum ait. Latrunculorũ ludus.

Siue latrocinij sub imagine calculus ibit.
Fac pereat vitreo miles ab hoste tuus.

Fiebant enim eo tempore ex vitro. Hunc ludum sunt qui putent a Diomede inuentum ad tędium Troianę obsidionis euitandũ. Idcirco militibus obsidionariis ab imperatoribus concessum fuisse arbitrantur. Diomedes.

Mutium sceuolam hoc genere lusionis delectatũ fuisse legimus, quũ a ciuili sapiẽtia ei ocium aderat. Hunc Gemmarum ludum, vel Gemmã appellari a nonnullis latinis constat, in adulationem Cn. Pompeii, vt quidam opinãtur. Qui in tertio Triumpho quem de Piratis, Asia, Ponto, Gẽtibus, regibusque egit, alueum lusorium transtulit, cum calculis, tesserisque ex duabus gemmis, latum tres pedes, longũ pedes quatuor gẽmei quo que erãt calculi diuerso inter se colore discreti Hos secutus Martialis ait. Lud⁹ gẽmari⁹.

Insidiosorum si ludis bella latronum,
Gemmeus iste tibi miles & hostis erit.

Rex vero quem scribimus omni virtute præcellentem ocio nõ abundat, desidiosam cessationẽ non quęrit. Idcirco ab eiusmodi lusionibu s, quę tempus incassum terunt omnino abstinere debet, ne rebus seriis opportunitatem interuertat. Est enim opportunitas occasio gerendorum, & optimum temporis spatium quam ευκαιρίαν Græci appellant.

CONSVETVDO VITAE CVM DOCTIS viris optima omnium exercitationum habenda est.

TITVLVS TETIVSDECIMVS.

Icendum igitur erit nullam in ocio honestiorem exercitatione esse posse ea, quæ crebris sermonib⁹ quotidie cũ optimis, atque eruditis viris agitur. Est enim (vt Teogium poetã dixisse Aristoteles meminit) quædam virtutis exercitatio, cum bonis viris cõuersari. Et quidem in hoc princeps priuatos omnes antecellit. Priuati enim ex ęqualibus suis quos possunt eligunt, cum quibus versentur, & præcipue cum illis cõgregantur, quorum studia suis similia esse cernunt, quorumque animi mutua inter se consuetudine oblectantur. Princeps autem omnes pene obsequio intentos habet, & studiosos admodum sui. Nec quispiam est, qui non vltro se ingerat, cupiatque ei obtemperare, si eius opera vti velit. proinde optionem habet latissimam, & optimos, ac probatissimos quosque eligere Consuetudo habenda cum viris eruditis.

 potest,

potest, quibuscum assidue versetur. Negligentior quidem videretur, culpęque obnoxius esset, si adulatores, scurras, aut improbos veris vrbanis, ac probis viris anteferret.

Simile.

Atqui si eius regio non abundat doctis, ac pręclaris hominibus, aliunde accersiri iubeat. Vt enim diligens venator si in patria sua optimam canē nō inuenerit, Epiroticā aut laconicā magna impēsa, magnaque diligētia exquiret. Sic rex si regionis suæ idoneos indigenas nō habebit, toto orbe terrarū perquisitos oī studio, oīque largitione, ac liberalitate conducet.

Isocrates,

ISOCRATES regi suo prohibet, ne cum omnibus familiariter conuersetur. NIMIA enim familiaritas contemptum parit, raritas autem admirationem conciliat, vt est in veteri sentētia. Sed eos eligat, quos per virtutem amicitia, ac consuetudine sua dignos esse putauerit. Nec illis vtatur quorum congressu delectetur propter sermonis festiuitatem, faciles ve mores, sed illis quorum opera, atque consilio res magnas optime gerere possit.

Ex conuersatione ęquali. conteptio dignitatis nascitur.

ET hoc in primis sibi persuadeat, se tali ingenio, talique natura ab omnibus iudicari, quali prædicti fuerint illi, quos assidua consuetudine, & amicitia coniunctos habebit. NVLLA certe harmonia gratior, nulla cōsuetudo iucundior, nulla exercitatio vtilior ea, quæ quotidianis sermonibus cū prudentissimis, atque doctissimis viris habetur, a quibus nunquam discedet, quin doctior euadat, vt Comicus ille ait.

Fructus ex doctorū virorū consuetudine Terentius.

Hi de rebus diuinis pie, sanctęque different.
Superstitiones, & aniles formidines ex animo euellent, verum dei cultū, veramque religionem suadebunt, naturę arcana, rerumque edocebunt, Ciuili sapientia imbuent, nihil incognitum, aut obscurum esse permittent. Eloquentia consilioque adiuuabunt, efficientque vt neminem decipiat, & a nemine decipiatur. Scita est enim Agesilai regis sententia, qui ait regię dignitati non astutiam, sed bonitatis excellentiam conuenire.

Agesilai sententia.

DE PEREGRINATIONIS VTILITATE, de geographia, cosmographia, et pictura mundi ac regionum in quibus bellum geritur.

TITVLVS QVARTVSDECIMVS.

VTILEM admodum exercitationem regibus, ac principibus longinquam peregrinationem esse, plerique doctissimorum virorum arbitrantur. Ex qua quidem multa audiunt, multa discunt, multaque oculis cernūt, quæ nulla disciplina, nulloque doctore vnquam perdiscere possent. Testis adstipulatorque huius sentētię in primis Homerus inducitur, qui vlyssē quē Græcorū sapiētissimum facit, a diuturna, longinquaque peregrinatione præcipue laudat, librūque suū talibus orditur.

Peregrinatio principib⁹ vtilissima.

Homerus. Vlysses.

Dic mihi musa virum captæ post tempora troiæ,
Qui mores hominum multorum nouit, & vrbes. quasi præferat vlyssis errores, ac peregrinationem omnibus rebus, quas didicerat in decennali bello Troiano, in quo tot reges, ac principes militauerāt cū tanta diuersarum

rerum

rerum varietate,tãtaque mutatione fortunæ.Nec solum vlyssem vagum, ac peregrinum inducit Homerus,verum maximos quosque imperatores, ac duces.Nestor siquidem gloriatur,quod cũ lapithis versatus fuerit Menelaus autem iactabundus exultat,quod Cyprum,Phœniciam,Aegyptũque aduenerit,thebas quoque viderit,quas centum clauderent portæ & singula queque ducentos haberet custodes equis instructos. Et quod Aethiopiam etiam lustrauerit,Sydoniam,ac lybiam. Medea quoque, quum arcẽ Corinthi conscendisset,nitebatur matronis illis,quę arci,ac templo præerant persuadere,ne quippiam mali suspicarentur,vitiove sibi darẽt, quod longe a patria tamdiu abesset,quando multi rem suã bene,& honeste procul a patria gesserint,multi autem male,ac turpiter intra domesticos parietes victitauerint,improbatique ab omnibus fuerint. Sed illarum matronarum taciturnitas ostendit,fœminarum peregrinationẽ semper suspectam esse,& turpidinis,impudicitiæque indicium prçeferre. Vnde tragici,& Comici poetæ peregrinam,aduenamque mulierem frequenter pro impudica,ac turpi vsurpare solent. Noster autem Maro Mantuanus, qui homericas Rhapsodias in omnib⁹ ęmulatus,quot regiones quot littora,quot portus,quot insulas euasisse,ac superasse Aeneam suum facit,antequam fugiẽtem (vt ait) Italiam prahẽdere posset,vt incunabula Romani imperii ex profuga peregrinatione sua statueret.

Nestor. Menelaus. Thæbę cẽtũ portis claudũtur. Medea. Virgilius.

❧ SED nunc ad historicorum exempla descendamus, Sosoosis omniũ Aegyptiorum regum excellentissimus Arabiam, Libyam, Aethiopiam, & vniuersam Indiam ad Occeanum vsque peragrauit. Et Scythiam pone Tanaim flunium,qui Europã ab Asia disterminat,quibus in locis,& Colonias deduxit,atque Obeliscos erexit,vt monimenta militiæ,ac peregrinationis suæ perpetuo figeret,

Sosoosis. Tanais fluui⁹

❧ Refert etiam Laertius Archelaum Cosmographum scripsisse Alexãdrum macedonem maximam terrarũ orbis partẽ peragrasse, vt ea omnia edisceret,quæ ad optimam regis disciplinam pertinerẽt. Proinde Alexãdrum sæpe gloriari solitum fuisse aiunt,se plura oculis lustrasse,quã ne alij quidem reges vnquam animo,& cogitatione attingere valuissent.

Diogenes laertius. li.ii.in archeali vita. Alexãder.

❧ Ptolemæus priscus Aegypti rex diutius peregrinatus fuisse dicitur Et ignotas quasdã regiones post eum peregrinãtibus patefecisse. Primus enim omnium (vt Diodorus Siculus tradit) Aethiopiam ingressus est. ante eum siquidem nemo Grecorum in Aethiopiam trãsmiserat,neque Aegypti montes transcenderat. Adeo enim inuii,ac difficiles esse putabãtur, vt nemo iter per eos tentare auderet.

Ptolemeus. Diodor⁹ siculus li.iiii.

❧ Cambyses quoque persarum rex multa ex diuturna peregrinatiõe perdidicit quę deinde | Cyrum filium edocuit,vt præclare refert Xenophon in libris suis de puerili Cyri disciplina. Sed Cambyses quum in meroen vsque peragrasset,perspecta insulæ vtilitate (aeris enim ferri,argenti,aurique fodinas habebat) magnam vrbem in ea ædificauit in formam Persici clypei,vt peregrinationis suę diuturnam memoriam statueret. Et insulæ, atque vrbi nomen meroe dedit,a nomine sororis suę illic mortuę cui templum statuit,& aram consecrauit.

Cambyses. Cyri pædia. Meroe.

❡Romani etiam omnium mortalium excellẽtissimi habitabiles omnes orbis regiones,quasi proprium domicilium,propriam ve vrbem peragrabant. Et

Romani.

bant. Et quicquid vspiam gentium, terrarumve cognitu dignum inueniebant quamprimum literis commendabant, vel in patriam trāsferebāt, si res eiusmodi esset, que e loco trāsferri posset, adeo vt non modo oīm gentium detracta armis spolia reportarent, verum disciplinas, mores, leges instituta, artesque omnes acciperent, & in proprios lares deuectas paruo tēporis curriculo longe meliores, præstantioresque reddiderūt, vt fecit Marcus Marcellus imperator ille fortissimus, pugnacissimusque, qui ex syracusana præda imagines, simulachra, ac signa quæque præstantissima Romā aduexit, non solum ad triumphi pompam, sed ad vrbis quoque ornamentum. vix enim in Italia nota erat Graphidis ars, & iucunda, atque admirabilis illa scalpturę ratio, in qua deinceps plures artifices romę claruerunt. Simulachra enim in delubris dicata ad deuictam vsque Asiam, a qua oīs luxuria in vrbem irrepsit, lignea, aut fictilia fuerāt. Sed aduecta postea vndique breui tempore adeo creuerunt, vt in Marci scauri ędilitate tria signorum milia producta fuisse scribantur. Repleuit vrbem signis L. Mumius, deuicta Achaia. Luculli etiam multa inuexere.

M. marcellus

Asia.

M. scaurus.

L. Mumius.

Fabius.

Fabius quoque Maximus capto per vim Tarento Aeneam Herculis imaginem Lysippi opus sustulit, & in capitolio consecrauit. Sic etiam cōplures alii imperatores Romani effecerūt, qui signa omnia præclara Romā pertulerunt, vt nō vrbem tantum Gentiū imperio, sed optimis quibusque artibus decoratent. NEC is sum, qui mihi persuadere possim aliquē hominem perfecte sapere, qui parua aliqua ora, vel breuiore terræ angulo vel vnis mœnibus delitescens, reliquas mūdi partes ignoret, nullos mortales prēter indigenas suos norit, non mores externos aut consuetudines varias viderit, sed contentus sit his rebus, quę in exiguo spacio natalis soli, paruique laris angustijs cernuntur. Et pręsertim quum animus noster nunquam conquiescat, sed diuina humanaque omnia semper meditetur, pabuloque cogitationis alatur, nec diutius in eadem meditatione, ac cōtemplatione persistat, Sed noua continue inquirens, vix notis, veteribusque inuētis contentus esse possit. Cui natura ipsa nocturnę quietis tempore varias species, diuersaque simulachra obiiciat, vt immortalis ipse, atque diuinus mortale, terrenumque corpus dormire, ac requiescere aliquandiu sinat, donec naturali quiete foueatur, absitque a reb⁹ agēdis. Nec Claudiano poetæ assentior, qui beatum illum esse statuit, qui nunquam a patrio solo pedem extulerit, sed in natiuo agello consenuerit. Atqui beatitudo puerorum hæc mihi esse videtur, qui (vt ait Cicero) fœlicitatem ponunt in nihil agendo. Claudiani versus eiusmodi sunt.

In eos qui vrbis suæ, aut agelli mœnia nūquam exiuerunt.

Claudianus.

Cicero.

Fœlix qui patriis æuum transegit in agris.
Ipsa domus puerum quem videt ipsa senem.
Qui baculo nitens in qua reptauit arena,
Vnius numerat secula longa casæ.

Hanc etiam opinionem protulerat ante eum Lyricus noster peregregius quum inquit.

Horatii epō.

Beatus ille qui procul negociis.
Vt prisca gens mortalium
Paterna rura bobus exercet suis.
Solutus omni fœnore.

SED

Sed his omissis ad peregrinationem redeo. Osiris rex quem Aegyptij quasi deum venerantur, terrarum orbem magna ex parte lustrauit, qua ex re adeo gloriabatur, vt in colūna sepulchri sui inscribi iusserit, Osiris rex sū Saturni antiquior filius, qui nullum orbis locum reliqui ad quem nō penetrauerim, docens ea omnia quæ pro hūani generis vtilitate inueni, vt Diodorus siculus scribit. Osiris. Diodorus siculus li. i.

Democritus vero abderites, quē Timon philosophus omnibus aliis sapientibus prætulit, magnum patrimonium in diuturnę peregrinationis viatico impēdit, vltra quidem octoginta iuges annos peregrinatus est, vt ipsemet in quadam epistola sua meminit. Ait enim. Præter omnes homines ętatis meę mundi regiones, atque vrbes vidi. Neque hoc admirationi cuiquam esse debet. vixit siquidem Democritus annos centum & octo, vt scripsit Hipparchus. Vbicūque enim gentium, terrarumve aliquid se discere posse arbitrabatur, illuc quamprimum proficiscebatur, ne quid relinqueret, quod vspiam ab homine disci posset. Perrexit siquidem Babylonē & deinde in Aegyptum, vt a sacerdotibus illis geometriam perciperet, & si qua etiam alia eum latebant. Magos in Perside, deinde Caldæos audiuit a quibus (vt Herodotus refert) Theologiam, & Astronomiam perdidicit. Habuerunt enim Caldęi varias Astrologorum sectas. secundum diuersas opiniones sortitæ sunt nomina a preceptoribus, vt Orcheni, Borsispeni. Celebriores omnium habiti sunt Ciden, Naburianus, Sudinus, & Seleucus, qui Caldęus fuit, ex Seleucia eorum vrbe. hic per eius doctrinam notus fuit Græcis, latinisque mathematicis omnibus sui temporis. Traiecit etiam democritus in Indiam vt a Gymnosophistis propriam eorum disciplinam perdisceret, mox in Aethiopiam, & vltra rubrum mare transmisit vt doctis quibusdam viris congrederetur. Democritus. Astrologorū sectæ.

Sed quid ego Democritum memoro? quasi hic solus petegrinatus sit, quum doctissimos quosque inueniam longinquas regiones discēdi gratia adiuisse. Nec id ab re esse arbitror. profitentur enim sapiētię studium, quæ philosophia dicitur, diuinarum humanarumque rerum peritiam. Proinde res humanæ perdiscendę sunt ab eo, qui eruditus esse, & haberi cupit. Hę quidem non angusto quodam diuersorio inueniri possunt, sed ex diuersis locis, variisque hominibus indagari poterunt. Fieri enim potest, vt quispiā ex penetralibus nōnulla sciat. Sed multa illa, ac pene innumerabilia a compluribus ac diuersis percipienda sunt.

Quæret igitur in primis, & diligenter scrutabitur diuersorum hominum mores varia ingenia, variasque naturas. Principum actiones solertissime indagabit: vrbanas quoque, ac ciuiles disciplinas secundum varias gētes intelliget. Perquiret omnia, quæ ad cœlestium, humanarumque rerum notitiam spectant. Non ignorabit res maritimas, quę quidem vsui hominum pernecessarię admodum sunt. Scite profecto in veteri prouerbio dicitur, tuta est nauigatio illa, quę ex aliorum casibus discitur. Animalium, arborum, plantarumque naturā non spernet. Quarum rerum peritiam tanti fecit Alexander, vt Aristoteli philosopho pereximio hanc solertiam demandauerit, vt perquisitis animalium, seminumque naturis, de eis quā diligentissime scriberet, iussitque, vt quęcūque huic inquisitioni vsui essent, ei ab omnibus suppeditarentur. Peregit opus Aristoteles quinquaginta Alexander. Aristoteles. Ex pli. c. xvi. li. viii.

voluminibus

voluminibus,quorum nonnulla noſtra etiam ætate leguntur cum magnā doctiſſimorum hominum admiratione.Hæc omnia & infinita alia , quæ ad rerum prudentiam pertinent, nō in paruo,anguſtoque loco,diuerſorio ve reperiuntur,ſed per vniuerſum terrarum orbem ſagaci diligentia perquiſita inueniuntur.

Coſmographia. Geographia. Homerus.

❧ Huic labor eorum cernitur,qui Coſmographi, Geographi ve appellātur,quorum diligentia nos non parua ex parte a peregrinandi labore,atque impendio liberauit.Horum primus auctor Homerus extitit,vt Hipparchus ſcripſit,qui poeſim ſuam omni doctrinarum genere referſit , et regiones omnes,ad quas eotēpore penetrari poterat,magno ſtudio , magnoque ingenii acumine luſtrauit, et ſingulas quaſque vrbes aliquo inſigni flore verſibus ornauit , & quaſi variis coloribus pinxit. Nec omnino expers peregrinationis fuit Homerus,quem in Aegyptum perueniſſe nō ſolum ſacerdotum libri teſtantur,ſed ipſius etiā ſcripta . Inducit etiam Helenam potionem Telemacho, qui apud Menelaū diuertebat, prębuiſſe, qua mœroris ſui eueſtigio ille obliuiſceretur,quam quidem a polymneſta Thanis cōiuge diluere didiciſſet.Solę enim dioſpolytanę hoc ėſt Thebanę mulieres irā,ac mœrorem potionibus ſedare poterant , & obliuionem quandam malorū carminibus impetrare. Linus quoque & Muſęus,qui circa Troiani belli tempora vixerunt,diutius quidem peregrinati ſunt, & ab Aegyptiis,phœnicibuſque plurima didicerunt, quorum quoque diſciplinam in plæriſque imitati ſunt.Homerum deinde in Geographia Alexāder,& hecateus Mileſij ambo , & Eudoxus, qui vicinus illorum temporū extitit,non diu poſt claruit Dicearchus,& Eratoſtenes.qui complura ſcriptis ſuperiorum etiam addiderunt,propter cognitionem rerū magni Alexandri,qui pluribus victoriis potitus,cōplures ignotas ante ſe prouincias luſtrauit.Et ſic vberiorem multo ſcriptoribus materiam præbuit.

Helena. Linus. Muſæus. Eudoxus. Dicearchus. Hecateus.

❧ Hecateus qui primus omnium de ſitu orbis librū edidit,breuiter pauca ſcripſit, et notiores quaſdam regiones,atque vrbes attigit . Occultiora autem loca ignorauit.Cui tamen gratię habendæ ſunt.egit enim quod potuit,& breui quidem compendio poſterorum ingenia excitauit,& ad vberiora quædam indaganda expergefecit.Nam Polybius deinde Megalopelitanus,& Poſſidonius certiora tradiderunt propter recētes Romanorum victorias,qui plurimas gentes,ac nationes ſubegerūt,quarum etiam nomina incognita ante ea tempora omnino fuerant.

Polybius. Strabonis opera & ætas.

❧ Strabo vero Cretenſis,vir plurimæ lectionis,ſumma diligentia, vberique doctrina omnia complexus eſt,adeo,vt cōſummato operi nihil adijci poſſit. Cæſaris enim dictatoris,& Octauij Auguſti tēporibus vixit. Quib⁹ imperantibus vniuerſæ orbis terrarum nationes,ac gentes paruerunt, tunc Romanis,nihil incognitum eſſe poterat,qui omnibus gentibus populis,ac nationibus imperabant.Et ipſe etiam Strabo Romæ degebat,& cum clariſſimis,doctiſſimiſque viris verſabatur.Atqui,vt in præclaro opere ſuoſępe ipſe teſtatur, longā peregrinationē peregit,Aphricamque omnem , & plæraſque prouincias alias magnocum periculo peragrauit,vt exinde certiora ſcriberet,& obſcuriora quædam oculorum fide perdiſceret.

Ptolemęus. Polybius.

❧ Non parum quidem adiumenti nobis præſtitit Ptolemęus,qui admiranda quadam doctrina non modo regiones orbis omnes verum ſingulas pene vrbes,

penevrbes,ad cæli ambitũ dimensus est. Polybius tamen longe ante eum dimensionem orbis terrarum per milia passuum geometrica ratione computauerat,sic etiam Archemidorus. Et ex romanis Agrippa,ac etiam Nigidius figulus. Alii etiam Græcorum terram ad cœli ambitum digesserãt per circulos & vmbras pares. Diodorus quoque siculus triginta annos in opus suum se absumpsisse fatetur. maiorem siquidem Europę atque Asiæ partem se peragrasse refert, vt ex oculorum sensu certiora quidem literis mandaret. Sed Romanorum ciuium consuetudinem plurimum sibi profuisse asserit,cũ quib⁹ romæ diuti⁹ versat⁹ est,& ab eis multa ꝑdidicit,quãdo propter imperii magnitudinẽ per vniuersum terrarũ orbem vagarẽtur.

Diodor⁹ siculus quot annis opus suũabsoluit.

Dion vero prusensis in libris suis de regno,non mediocriter gloriatur, quod annis pluribus,quum patria exularet,extorris atque errabundus vagatus fuerit. Et multas græcorum,ac Barbarorum terras mendici habitu obiuerit,panemque a quibuscunque obuiis quum viaticum ei non suppeteret rogauerit. Addit etiam se plura didicisse,& præsertim a muliere quadam heliensi, siue Arcade,quæ veram Herculis historiam profitebatur, dicebatque se pastorum,ac venatorum hospitio frequenter vsum fuisse,& in complura admiratione digna sępenumero incidisse,ex quibus gratam, ac perutilem cognitionem accepisset. Cum secum semper pugillares deferret,& ea omnia stilo adnotaret quę agnitione aliqua digna ei esse viderentur. Inducit quoque hanc fœminam,ac fanaticam anum loquentem atque asserentem se fatidicam,ac futurorum pręsciam a matre deorum factam fuisse,profitebaturque multa illam disseruisse de diuina sapientia,& inspiratione,tradidisseque præcepta plurima,quæ ad bene beateque viuendum pertinerent. Et admiranda Herculis præcepta attulisse,quę vtilitatẽ non mediocrem præ se ferrent,siue vera,siue ficta,etiam essent.

Diõ prusensis

Miscẽt enim græcorum nonnulli fabulam historię quasi gratias musis vt,aiunt. Attamen sibiipsis fidem abrogant. Maior nanque, vt Strabo inquit, fides Homero,& Hesiodo,qui de heroibus scripserunt, habetur, quã de Ctesia herodoro,& hellanico,qui fabulam historiæ miscuerunt. Eos vero qui res romanas scripserunt,eo verius locutos asserunt, quo plura loca oculis lustrarunt,quã superiores,qui vel fabulati sunt,vel adulatoribus, vt gratiam principum ex mendacio inirent auscultarunt. Et præcipue quum exercitus illi,de quibus sermonem faciũt,longe procul ab eis militauerint. Et longinquitas difficile admodũ redargui potest. testibus enim,& arbitris plærunque caret,& nullo adstipulatore cõuincitur. Res autẽ Romanę vniuersum terrarum orbẽ testẽ citare possunt. Vbicũque enim gentiũ terrarum,locorũve monimenta cernuntur,quæ Romanorum imperiũ,militũque virtutem inscriptis sculptisque marmoribus testãtur,vt mirũ iam videri possit,eadẽ tot exactis seculis non defecisse. Et pręcipue quũ nouis ędificiis,facrisque ędibus quotidie nullo prohibente terantur,nouoque vsui cedant. Quinetiam sępe accidit,vt ruina illuuione,effossione,terrę motu,hiatu,aut alia vi desidente terra,vetustissimę imagines,scalpturęve appareãt & eruantur,quæ mirificam quandam præ se speciẽ ferant,viuæque, atque spirantes esse videantur,adeo vt easdem ne minima quidem ex parte artifices nostri temporis imitari possint.

Gręci fabulã historiæ miscent.

Gręci mendacii ratio.

Historię Romanę veritas

Tanto ingenia illius ætatis nostris seculis præstabant,vel, vt verius loquar

īgenia prisca

Cur nostratib⁹ præstabant. loquar, tanto diligentius artibus incumbebant, quanto magis præmijs, & honoribus honestabantur. HONOS enim artes alit (vt ait Cicero) omnesque incendimur ad studia gloria, iacentque ea semper, quæ apud quosque improbantur. Nonne etiam hoc admiratione dignum videri potest, omnes exterarum gentium, nationũque scriptores, res romanas longe maiore diligentia percensere, & pluribus laudibus efferre, quam Romanos ipsos, ac latinos alios auctores? Nam græci, quibus Romani imperiũ ademerant, quosque tot cladibus affecerant, & eorum vrbes diripuerant, atque euerterant, illorum laudes neutiquam conticuerunt: sed complura etiam memoriæ commendarunt, quę e latinis scriptoribus relicta interijssent. Quot pręclare facta, atque dicta a Polybio, Appiano, Dionysio, Diodoro, Strabone, Plutarcho, aliisque compluribus referuntur, quę a nostris pręter missa extincta essent, nisi illorum monimentis accenderentur. viuunt igitur, & perpetuo victura sunt, consensu omnium doctissimorum virorum, virtutumque diuturna exempla posteritati prębebunt,

Honos alit artes. Cicero tuscu lanarum quęstionũ li. i. ad principium.

Romanę res ab exteris diligẽtius quã a latinis scriptę

¶SED IAM AD PROPOSItam rationem redeundum est. Et hoc etiam concludendum, vtilem admodum iuuenibus esse longinquam peregrinationem, plurimamque doctrinam, ac rerum experientiam præstare. Et præsertim illis, qui aliis præfuturi sunt, quorum peritia multis mortalibus prodest. Et eos ad bene beateque viuendũ instituit, quod quidem proprium officiũ eius est, qui multitudinem regit. Est enim communis omnibus naturæ lex, vt doctiores minus institutos erudiant, et meliores deterioribus imperent, vt præclare sentit Dionisius Halicarnasseus.

Doctores rudib⁹ imperãt

¶SED quoniam non omnes quibus datum est vt imperent, tute possunt longius euagari, & a patria diutius aberrare, propter varia pericula, quę per fortunam semper mortalibus imminent. Optimum in primis erit, ne se ipsos a tam vtili sapientia defraudent, vt scriptores orbis terrarum, quos Cosmographos, Geographos ve Græcis nominibus appellamus, non modo lectitent, verum etiã perdiscant, vt ea, quæ oculis videre nequeũt, saltẽ animo, & cogitatione complectantur. Inest siquidem in eis mirifica quędam doctrina, iucunditate, ac rerum varietate cõdita, quæ lectorem neutiquam ociosum esse permittat. Quicquid enim admirandum, quicquid nouum, aut inauditum vspiam gentium, terrarum, locorum ve existit, ab illis sic dilucide tractatur, ac si coram ante oculos poneretur.

Cosmographorũ, geographorũque lectio vtilissima

ATQVI EXPERS omnino periculi disciplina illa habẽda est, quę ex libris discitur, vel ex picta cernitur tebella. Primus quidem (vt paulo ante dixi) qui de situ orbis scripsit Hecateus Milesius fuit, quem complures deinde imitati sunt, & quod ille breuiter in commentarium redegerat, longiore argumento amplificarunt, & non modo gentes, regiones, vrbes, maria, flumina, lacus, paludes, fontes, montes, animalia, arbores, virgulta, herbas, & cætera eiusmodi complexi sunt: verum diuersos ritus, ac mores singularum nationum, & varias hominum naturas, illustres quoque, & præclaros viros virtute, armis, sapientia, ingenio, doctrina, arte, industria, opere, vel sermone adiiciunt. Et res præclare gestas domi, militiæve suis locis ostendunt adeo, vt ad ciuilem sapientiam nihil præstantius hac disciplina accedere possit.

Hecateus primus de situ orbis scripsit. Cosmographię cõmendatio,

SED

¶SED QVVM contemplatio rerum sine inspectione difficilis admodum esse videatur (res enim oculis subiecta longe clarius iudicium de se præbet, sensus quidem oculorum acerrimus est, & auditui, aliisque sensibus præest (redigenda res fuit ad aspectum, per quandam similitudinis speciem, vt notior fieret. Quando non omnes possunt loca quæque longinqua adire, & oculis ea intueri, quæ ambiguitatem præbent, Cogitauerunt viri doctissimi, & ingenio præstantes descriptione, ac pictura vtendum esse, vt in parua tabella clare illa spectanda traderent, quæ obscuram haberent cognitionem, vt multi periculo, labore, atque impensa peregrinationis liberarentur, qui minus commode euagari possunt. Est siquidem eiusmodi pictura iucunda omnibus, & vtilis admodum regibus, ducibus, atque imperatoribus. Bellum enim gesturi in prouinciis ignotis, ea ex pictura discunt. quæ nulla alia ratione tam facile scire possent. Anaximander Milesius Thaletis conciuis, ac perfamiliaris, primus omnium (vt refert Strabo) pictam ostendit tabulam, in qua situs orbis descriptus erat. Fuerant tamen ante eum nonnulli, qui aliquas sibi notas descripserant regiones, vt regibus, ducibus, principibus ve obsequerentur,

Pictura principibus per quã vtilis.

Anaximãder

Alexander.

¶ALEXANDrum quem ex virtute magnum nũcupauerũt, vt nõnulli scriptores perhibent. summa diligentia citari solitum aiunt loca, in quibus bellum esset gesturus, semperque eadem picta intueri voluisse, vt picturam illam legendo ea dignosceret, quæ cauenda, quæve adeunda essent. Romani etiam idem facere consueuerant, et regiones in quibus pugnaturi essent, antequam bellum decernerẽt, pictas ostendere. ingruente enim Gallico tumultu, vel sociali bello pictam prębebant Italiam. Quod quidem Varro testari videtur libro primo de re rustica. Inducit enim graues quasdam, ac sapientes ciues de re publica cogitantes, & de propulsando, vel inferendo bello inter se ratiocinantes. ait siquidem spectabant in pariete pictam Italiam. Quibus ex verbis ostendit faciem, figuramque regionis in qua bellum geritur prænoscendam esse, ex qua cauendi, inuadendique rationem imperatores, ac duces facile prædiscunt, et exinde tutiores alacriores que facti, multo facilius victoriam nanciscuntur,

Varro. li. i. de re agraria.

EST enim perpulchrum (Vt Diodorus siculus ait) ex aliorum erratis in melius vitam nostram instituere. Et non quid alii egerint, sed quid acturi fuerint, nobis ad imitandum proponere. His igitur exemplis mouendus est rex, quem instituimus, vt peregrinetur aliquandiu, si tuto id agere potest, & per fortunam licebit. Cosmographorum scripta perlegat. Et orbis terrarum descriptionem non negligat. Sed cum propertii Elegorum elegantissimi Arethusa dicat. Cogor & e tabula pictos ediscere mũdos. Quę quidem res iucundissimam ei præbebit exercitationẽ, ciuilẽ disciplinã ornabit, & rei bellicæ plerisque i reb⁹ vsui erit. vix enim fiere potest, vt optie exercitui impare possit ille, q hui⁹ disciplinæ oĩno expers atque ignar⁹ sit

Diodor⁹ siculus li. i. ad principium.

Propertius.

¶Cyrus Persarum rex ille opulentissimus, præ doctrinę huius ignorantia cum vniuerso exercitu suo interiit. Vicerat enim Crœsum lydorum regem, & Babylonem, Asiam, orientalemque oram omnem in suam potestatem redegerat. Deinde per victoriam maiore ambitione elatus, Thomyridi Scitharum reginę bellum vltro inferre instituit. Enimuero cum illa facile eum ab Oaxis fluminis transitu prohibere posset, vt transmitte

Cyrus. Crœsus.

Thomyris.

Oaxis.

ret tamen permisit,quandoquidem arbitraretur se longe facilius posse hostem superare intra regni sui terminos,ac fines,quã extra. Et prȩcipue quũ obiectu fluminis nullum effugiũ ei pateret. Cyrus vero Spargapisem vnicum viduæ reginæ filium,qui cum tertia parte exercitus sibi obuiã venerat,simulata fuga peremit,nactus illum sine custodib9,& epulis,vino, somnoque indulgentem. Thomyris hac clade accepta,non tamen prȩ orbitatis mœrore muliebriter animum submisit,sed ira in vltionem succẽsa exercitum quamprimum reparauit,& magno impetu,summaque animi fortitudine Cyrum cum omnibus eius copijs in difficiles locorum angustias compulit. Deinde illico dispositis omni ex parte insidijs, improuisa hosti magna cum alacritate e montibus prosiliuit, et ducenta circiter Persarum milia,cum rege etiam ipso trucidauit,adeo vt ne nuntius quidẽ tantæ cladis euaserit. quod quidem vix alias in omni æuo auditum vnquã fuit. Sed si locorum peritiam Cyrus habuisset fluuium neutiquam , neque diuortiorum angustiis per errorem exercitum suum circunduci permisisset, cum aditus omnes occupare potuisset. Et effugia scientibus satis tuta paterent. Sed prȩclare Strabo Cretensis ait,eum venatorem optime venationem instruere,qui plane norit qualis,& quanta est silua,in qua venatur. Et eum imperatorẽ optime castra disponere,insidias abdere, præsidia locare, iter dirigere,& hostem circumuenire,qui regionem,ac locos omnes intelligit, & diuerticula cuncta plane callet. Agamennonis exercitum dicit turpiter retulisse pedem, quum Mysiam per ignorantiam veluti agrum Troianũ popularetur,sibi ipsi non hosti imponit,quicunque in ignoto diuortio insidias locat. Ductores quoque classium & nauium gubernatores plærunque plagarum,orarum,tractuumque ignorãtia decepti periclitãtur,vel aliquid perperam agunt,cuius deinde quamprimum pœnitentia ducantur. Persæ quondam Salganeum gubernatorem suum iniuria iugulauerunt,vt qui arbitrarentur illum male classis suæ cursum ex malea ad Euripum direxisse. Simili etiam temeritate Aphricani Pelorum necauerũt,& ex illius sepulchro perpetua ignorantiȩ suȩ monimenta statuerunt,quasi existimãtes angustiores quasdam maritimas traiectiones recurrentia freta esse, vel scopulosas syrtes,& loca nauigijs neutiquam peruia. Omitto Thermopylarum angustias,quæ ex ignorantia Persarum diuturnam leonidæ gloriam peperunt. Omitto etiam Parthorum contra Crassum victoriã,quæ ex inscitia quoque regionis manauit,& innumerabilia alia exempla, quæ prætermittenda esse omnino duco,ne longior ambitiosiorve esse videar,satisque probatum esse arbitror peregrinationem,Cosmographiam,& orbis regionumque picturã regibus,ducibus,imperatoribus,principibusque omnibus non modo gratam,ac iucundam, sed vtilem admodum, ac necessariam esse. Nunc autem in sequenti volumine,quȩdam quæ his, qui imperant cauenda esse duco,referam deo optimo maximo beneuolẽte. pii lectores boni quȩso consulant.

Spargapises. Strabo. Persæ. Euripum. Cosmographi. Parasceue ad sequẽtẽ librũ.

❧FRANCISCI PATRICII SENENSIS, PONtificis caietani liber tertius de regno explicit.

PRAEFATIO

PRAEFATIO QVARTI LIBRI DE REGNO ET GREGIS INSTItutione ad Alphonsum aragonium inclytum Calabriae ducem,

Ari.alex.pceptor.

RISTOTELES STAGERITES PHIlosophus tanti nominis, & in omnibus recōditis etiam disciplinis eruditissimus, cum a rege Philippo puerum Alexandrum in disciplinam accepisset, vt eum ad verā effigiem iusti principis formaret, vtque ei nihil deesset quod ad officium fortissimi, ac magnanimi regis pertineret, veras Homeri rapsodias ei perdiscendas praebuit, vt ex Iliade corporis vires superbamque in hostem iracundiam quandam sumeret. Ex Odissea vero animi virtutes eliceret, & versutias, callidi tatesque hominū cauere disceret. Hos Homeri libros tanta auiditate edidicit Alexander, vt paruo tempore ad parem vsque tanti praeceptoris eruditionem prope accederet: eosque semper sub puluino habebat, horasque aliquot per noctem somno sibi eripiebat, vt cum somno poetarum aliquādiu euigilaret. Quinetiam quum ex Orisseo sinu nauigās ad Heliconem descendisset, vidit in tēplo musarū tripodē tali epigrammate inscriptum.

Homeri rapsodiae.

Alex. homeri libros sub puluino seruabat.

Hesiodus.

Chalcide qui dubium cantu praeuertit Homerum
Hunc tripodem musis dedicat Hesiodus.

Hoc quū rex animi excelsi lectitasset, comiter, ac subridens ait. Hic agrestis poeta rusticorum sententia Homero prelatus est: sed si de eo reges, imperatores, ac duces iudicium fecissent, illum quasi poetarum numen aurea corona donassent, hic autem explosus ex theatro sibilis, ac conuicijs extitisset. Vltos tamen Chalcidenses & Euboicos omnes acceptam ab Homero iniuriam suspicari possumus, & proinde minus ęquā protulisse sententiam. Nam quum eos quasi agrestes, atque ineptos irridere vellet, Euboicos scripsit anteriorem capitis partem detonsam habere, posteriorem vero comatam, qua tonsura Curetas vetutissimi poetarum vsos fuisse testantur. Quin vero (vt ad Odysseam redeam) multa cauenda esse, multa que fugienda in obeundis rebus humanis callido principi docet Homerus, vt in primis scrutetur, monet eorum mores, cum quibus versatur, quorum maculas, ac sordes diligenter excutiat opus est, vt tantum cuique committat, quantum in eo fidei, ac probitatis inuenerit. Sunt enim multorum ingenia ad fallendum semper parata, & praecipue nonnullorum qui in maximis domibus versantur. ficta enim quadam comitate, & nugaci, ac vario sermone veritatem obscurant, ex diuturno quidem obsequio ad assentationem, adulationemque educati esse videntur, adeo vt ex multis, quae futili alloquio blatterant, vix veritas aliqua elici possit. Sunt etiam complures, qui quum inopes sint, remque suam male gesserint, opulentiores omnes odio habeant, & bene sibi cōsulentes probris insectētur, optimis quibusque

Curetes.

Aulicorū affētationes.

busque inuideant, malos autem extollant. Quinetiam præsentibus rebus minus contenti, nouas semper exoptant, & quum fortunam suam oderint, omnia quoque in deterius mutari cupiant. Hi sunt Cyclopes illi a quibus Vlyssem astu euasisse inducit Homerus. Quique in nihil agendo vitam beatam statuebant, terramque optabant in qua fruges omni tempore sine fossione, aut aratro passim nascerentur: leges, ac iura ignorabant, nemini que parebant, nisi luxui, ac voluptati, reliqua fortunę casibus permittebant. Horum principem Polyphemum nomine Mareotico vino in antro sopitum excęcauit Vlysses: & se, ac socios a mortis periculo liberauit. Hę sunt Syrenes illę Acheloi, & Calliopes Musæ filię, quarum carmine atque concentu decepti nautę mergebantur, a quibus cęratis, picatisve auribus euasit Vlysses, maledici scilicet assentatores, adulatores, delatoresque oẽs quorũ blanditias, illecebras nugas, ac fallacias princeps summa prudentia, cautaque ingenii solertia, vt caueat opus est, si tute atque quiete imperare vult, & innocentem neminem lędere, sed iam me tempus admonet, ne in exordiendo longior sim, verum ad propositum rationem redeam, et in sequenti volumine ea referam, quæ regi cauenda esse arbitrabor.

Cyclopes.

Polyphemus

¶VIRTVTEM AC VERITATEM SEquatur rex, non mentiatur, nec mendacium dicat, neque mentiri alios permittat.

TITVLVS PRIMVS.

Homerus.

IVDICIVM OMNIVM MORTAlium est (vt ait Oratorum maximus) Fortunam quidem a deo petendam esse, a se autem ipso sapientiã sumendam. rex igitur cui sceptra hominum, venerandaque iura Iupiter indulsit (vt ait Homerus) in primis cogitare debet, se maximam inter mortales omnium fortunam nactum esse. Proinde ea omnia præstare debet, quæ sui muneris sunt, omnique studio niti, vt virtutem, plurimamque sapientiam assequatur, vt dignitate a deo accepta sanctissime, iustissimeque fungatur. Est enim sapientia diuinarum humanarumque rerum scientia, quę cognitionem contemplatur causarum cuiuscunque rei, ex quo quidem fit, vt diuina imitetur, humana autẽ omnia virtute inferiora protinus esse ducat. Sapientiæ quidem obiectum est veritas per quam immutata ea omnia dicuntur, quę sunt, quæve fuerunt, aut futura esse existimamus.

Sapientia.
Ex cice. thusculanarũ. q. li. iiii.

Virtus.
veritas.

PRAECLARE Socrates vir sapientissimus veritatem, & virtutem idem esse dicebat. Sicut enim illa nec crescit nec minuitur, sic virtus semper eadem inuenitur. Et quia numeros suos habet plena omni tẽpore, ac perfecta existit.

¶VERITATI omnia consonant. vt in fidibus, & cantu ferri sentimus, in quibus si quid dissonat, harmonia omnis præuertitur. Sic veritas ipsa paruo nonnunquam indicio ostẽditur. Nec diutius potest sub vanitatis inuolucro

tis inuolucro latere. Falsa enim veris concinnata semper seipsa indicant. MANIFESTAE quidem turpitudinis est mētiri, sicut etiam temerariæ leuitatis mēdacium dicere, sed alterum perfidiæ atque iniquitatis crimen ostendit, alterum vero ignauæ credulitatis.

Non parua Cretensibus nota inusta est, quum Epimenidis poetę testimonio mendaces dicti sunt. mentiebantur siquidem vt alios fallerent suæ vtilitatis causa. Irus autem Ithacensis apud Homerum mendaciũ verumq; dicit præ nimia quadam loquacitate, vanove assensu.

Mendaces quidem ac vani homines animi leuitatem ostendunt. Fidem veritati abrogant, & perpetuis probris semper inhærent: bonus autem vir præ animi virtute nunquam mentitur, cauebitque ne aliorum vanitates pro veris referat. Iustitiæ quidem munus est neminem fallere. Prudentiæ autem ne fallaris cauere.

Pomponius Atticus magnam veritatis laudem habuit, adeo vt eius comitas nō sine seueritate esset, neque grauitas sine facilitate. quaquidem ex re omnes eum amabant, & verebantur simul. Veritatis etiam laudem quā maximam tulit Cornelius nepos, ex qua quidem tantum auctoritatis assecutus est, vt nemini suspectus esset. Proinde Ciceronis & Sallustij ea integritate atque sinceritate amicitia vsus est, vt quanquam illi mutuis simultatibus & odijs inter se dissiderent, ipse tamen neutri suspectus erat, & cum vtroque sine alterius iniuria libere versaretur.

Isocrates regē suum monet vt veritatem ante omnia colat, idque manifeste semper & indissimulate agat, adeo vt cuncti cognoscāt iniurato potius regi, quam priuatis omnibus iuratis fidem adhibendam esse.

Ignaui quidem hominis est mentiri & eius, qui vel alios decipere vult, vel qui opinionem potius sequitur quam veritatem. Hūc enim timor compellit quæ vera sunt occultare, & simulando vel dissimulando tegere: vel futilis aliqua species in mendacium inducit. Magnanimus quidem verax est, & palam amat, palamque odit.

Turpissimū fuit apud Persas mentiri (vt Herodotus scribit) et id serui potius quā liberi hominis esse videtur. Mētiuntur sæpenumero serui ne verberibus cędātur. Sic etiā pueri & mulierculæ: vir autē vera semper loqui debet. Et nō modo lingua, sed ne vultu, oculis, nutuve mētiri. Est enim vultus (vt Cicero in Pisonē ait) quasi tacitus quidam mentis sermo.

Temporis & memoriæ filiam veritatem esse scite admodum poetæ fabulantur, vt intelligamus mendacium non diutius celari posse. Et hoc ex mendacio mendaces lucrari ait Aristoteles, vt ipsis deinde verum dicentibus non credatur. MENDACEM memorem esse oportere tritum est vetustate prouerbiū. Quoquidem ostenditur veritati omnia congruere, quam etiam ex varietate sermonis sæpe referant mendaces ipsi, obliti tandem commentitiorum verborum, vanorumque figmentorum. Fuerunt tamen ex philosophis quidam qui putauerunt licere imperatoribus ac ducibus in magnis periculis mentiri, non in perniciem alicuius, sed pro multorum salute. Huic opinioni exemplum esse potest Sertorius qui temporibus difficillimis mentiebatur ad milites vbi mēdacium vsui esset. Proinde literas commentitias pro veris legebat, somnia simulabat, & falsas religiones comminiscebatur, vt militibus metum alicuius imminentis periculi demeret,

Mentiri. Mendacium dicere

Cretēses mēdaces.

Home. Odiss. xviij. lib.

Irus ithacēsis

Iustitię mun⁹

Pōpo. attic⁹.

Corne. nepos

Isocrates ad nicoclē regē.

Herodotus in Clio.

Veritas tēporis & memoriæ filia.

Mēdaces q̄d lucrantur ex mēdacio.

Ex Quitil. c. ij. lib. iiij.

Mētiri an liceat, disce ex Quitil. li. xij. c. j. ad finem.

Sertori⁹.

Sertorius. li demeret illi qui hanc sententiam tuentur, Chilonis illius qui vnus e septẽ Chilo pro amici salute mentitus est. Græciæ sapientibus fuit, auctoritate nituntur, qui pro amici salute falsum testimonium dixit: sed si verum iudicare volumus, inueniemus Chilonem in fine vitę suæ dubitasse, an ex eo mẽdacio rephẽdi, culparve posset. Nos igitur vt calumniam fugiamus, rem hanc in qua non mediocriter hæsitamus, in medio relinquem⁹, cõtẽtique erim⁹ Græco prouerbio quo dicitur ψευδαταφαξίω πλιάρ ἐνετὴρ βόλαρ, id est mẽdaci atraphaxi plenũ cõcilium. Atraphaxis herba qualis disce ex theophrato. c. v. li. j. & ca. j. li. vij in historia plãtarum.

φιλαυτία. Sunt etiam nonnulli inanis gloriæ adeo cupidi, vt sibi ipsis mentiantur, seque nimiũ amẽt, & sine riuali q̃dẽ (vt dicitur) hi de se omnia, quæ dicuntur, quãuis manifeste falsa sint, credunt: ficta pro veris accipiunt. Aliis de se potius quam sibiipsis fidem adhibent, & plærunque a se discedunt. Et dum aliorum iudicium sequuntur, suum ingenium fraudant. Et in summa auaritia sumptuosi sunt, in summa autem infamia gloriosi, suaq; dumtaxat admirantur, aliena vero omnia despiciunt. Quinetiam cuncta existimant, quæ de seipsis prædicant. & cum summa ostentatione iactant auditoribus ita persuaderi, vt vera illa, & nulla ex parte ficta esse putent. Neque intelligunt se ludibrio, contemptuiq; haberi ac simili modo se irrideri, quo quidem apud Comicos Poetas miles gloriosus irridetur.

Ixion. Horum gratia quidam Græcorum putant Ixionis fabulam fictam esse a poetis, qui aiunt illum pro Iunone Iouis coniuge, quam perdite adamabat, Nubi se commiscuisse, & ex ea Centauros genuisse. Cẽtauri nubigenæ. Inanis enim gloriæ cupidi vanam virtutis imaginem amplectuntur. nihil tamen rectum, aut virtuti consonum agunt: sed ex arbitrio multitudinis pendent, Comparatio poetica. principesque videri cupiunt, vanæque quasi nubi incumbunt, quæ deinde eis monstra parit. Hos perosus Iuppiter fulminat, & in barathrum præcipitatos perpetuæ rotæ affigi iubet. Ouí. Metha. viij. Instar Ixionis, de quo pręclare Ouid. Voluitur Ixion, & se sequiturque, fugitque. Rotę natura. Rotę naturam eleganter exprimit, quæ quo magis seipsam sequitur, tanto magis seipsam fugit. Sic etiam mendax, quo magis veritati inniti videri vult, tanto magis ab ea abhorret & mendacium referat, suamque vanitatem ostendit, virum veræ gloriæ Aeschilus. studiosum, iustum, ac simplicem esse oportere ait Aeschilus Poeta, & qui bonus esse, quam videri malit. Ventosi igitur illi contemnendi sunt, & regia aula exagitandi, & nullo munere, nullaque dignitate honestandi. blanditijs enim, & puerili quadam indulgentia pelliciuntur, Mendacia de seipsis audire gaudent, & veritatem omnino formidant. Idcirco adulatoribus assentatoribusque semper adhęrent, illis auscultant, illisque fauent. Quorũ consuetudo perniciosissima est, & pręcipue regibus principibusque, quorum opes sępius assentatores, adulatoresque euertunt, quam hostes, vt saQ. Curtius. pienter ait Q. Curtius, de quibus quidem pauca in præsentia referre non alienum esse censeo.

ADVLATORES ATQVE ASSENTATORES REGIBUS EXAGITANDOS ESSE.

TITVLVS SECVNDVVS.

ADVLATIO

DVLATIO assentatioq; vitia sunt animi angusti, viri mendacis, ignaui, seruilis, futilis, humilis abiecti. Manant enim a timore, nullamque beneuolentiam in se habent, vt Democritus testatur. Blādiūtur siquidem adulatores atque assentatores, quorum vita ignaua est, & vanitatis mendaciique plena. Hi placendi studio omnia laudant, etiam quę minus penitiore animo probant. Nihil refellere audēt, nunquam cuiquā aduersantur, nemini molesti sunt. Mendacia veris concinnant, simulando quoque ac dissimulando semper occultant: quos quidē Agesilaus optimus ille Lacedæmoniorum rex non secus aspernandos, insectandosque esse dicebat, quam propriæ vitæ insidiatores. Adulatores. Assentatores. Agesilaus.

❧ Maximi adulandi artifices habiti sunt Græci, qui non modo blando sermone, blandoque obsequio adulantur, & turpes quasque voluptates laudant, verum manus etiam in ora intendunt, vt fictum sermonem fictoque gestu adiuuent. In Græcos Satyrica licentia inuehitur Iuuenalis, & adulatores, assentatoresque omnes faceto carminis morsu ad viuum vsque lacerat. Hos etiam M. Cato ille qui ad vticā sibi violentas manus intulit summo semper odio prosequutus est, vt teterrimos reipublicę hostes, & bonorum omnium insectatores. Turpissimum enim esse arbitrabatur blanditijs, adulationibusque imperitam multitudinem decipere. Et nobilissima ac summa virtute ornata ingenia quæ non ad gratiam ac voluptatem sua consilia referunt, sed ad virtutem & veritatem debitis honoribus fraudare. Cernimus enim sæpenumero multitudinem in illos suffragia conuertere, quos blanditijs & assentationibus molliores esse sentit, at grauiores sæuioresque omnes spernere. Et hoc præcipue efficit in tranquillo temporū cursu: verum vbi sæuior tempestas aliqua inhorruit, tunc blanditias respuit, & iustitiam seueritatemque complectitur. Tum quidem reflantibus ventis optimo gubernatore opus esse cognoscit, quem tranquillo quietoq; equore aspernabatur. Ad Fabium quem prælato ei Varrone viro vltimæ sortis consilia spreuerāt, res Romana redijt, profligato miserabiliter exercitu apud Cannas, peremptoque Paulo altero consule. Ex qua quidem pugna euasisse non partæ laudis fuit quando fugienti cum paucis Varroni qui causator malorum fuerat, a Senatu obuiam itum est, gratiæque ei peringentes actæ sunt, quod post tantam cladem de reipublicæ salute non desperasset. Tum Fabius habenas rerum suscipit, quem pauloante detractorem belli per contemptum criminati fuerant. Is tamen exhausta omni ex parte rempublicam in integrum restituit, de quo præclare Silius cecinit. Græci adulatores. Fabi⁹ Maxi. Varro Cōsul Romanus. Pau. Varronis collega. Fabius.

At ni sacra seni vis impressumque fuisset
Sistere cunctando fortunam aduersa fouentem,
Vltima dardanij transijsset nominis ætas. Silius.

cum alijs versibus ad eandem sententiam.

❧ Isocrates vir sapientia & eloquentia peritissimus affirmat nullam principibus pestem adulatore perniciosiorem esse, regemque suum monet vt omnes illos euitet ac caueat, qui quæcunq; fecerit aut dixerit laudant, illis autem auscultet atque obtemperet qui eum monere audent, & errata placide ac sine contumelia castigare. Hi enim amici sunt, vereque diligunt: illi autem Isocrates.

li autem assentatores, atque adulatores, qui mendacij pręmium expectant, ❧ Optimi quidem principis est viris fide, prudentia, doctrinaque pręstantibus, liberiorem quandam loquendi potestatem facere, vt in rebus arduis libere, ac sine timore consilium rectum afferant. Sapienter quidem Demetrius Phalereus Ptolemęum regem monuit, vt libros illos legeret, in quibus pręcepta regibus, ac ducibus traduntur. quandoquidem doctissimi illi viri ea scriberent, quæ nemo vnquam Regibus, ducibusve dicere auderet.

Demetrius. Ex Plutar. in apophtheg.

Isocratis sententiam illam statuisse videtur Homerus, quum Agamennonem dicentem inducit malle se dicentem inducit malle se decē Nestores qui ei cōsilio ac prudētia adessent, quam totidem Aiaces, atque Achilles, qui robore, & armis certarent. Cum illis siquidem se celerius, faciliusque Troiam capturum dictitabat.

Cōsiliū robore prestāti*, Nestor.

❧ Antigonus rex zenoni stoico literas dedit ad hanc sententiam. Ego fortunę, ac gloriæ magnitudine vitam tuā me anteire existimo, disciplinæ vero sapientia, & perfecta quadā fœlicitate longe præstantior es. Proinde vt ad me venias discipulum habeas. Nam qui regem edocet, vniuersum etiā populum cui ille pręest, instituit, Antigon* quidem cum iam tędio haberet ignauam vanitatem adulatorum, assentatorūque, quibus regię omnes semper abundant, verum aliquando audire cupiebat. Idcirco stoicum accersire nitebatur, quem in consilio haberet, & libere loquentem audiret.

Antigonus ad zenonem.

Populum instituit qui regem docet.

❧ Lysimachus quoque rex nullam aliam ob causam magis Philippidem Atheniensem Comicum poetam summa beneuolentia complexus est nisi quod ad adulatione, & assentatione vir ille plurimum aberat & vitæ probitate, ac modestia, pręstabat. sic sine fallacia, malaque malitia omnia ex libera animi sentētia loquebatur, priscis illis seculis Comici poetæ multa cū libertate vitia insectabantur, quorum principes fuerunt Eupolis Cratin*, & Aristophanes. hos deinde imitat* Lucilius mutatis numeris in heroicū carmen latinę Satyrę principium dedit. Quod Horatius noster testatur.

Lysimachus. Ppilippides. Poetę comici Eupolis. Lucilius.

❧ Sed ad adulatores redeo, quos omnino exigēdos, exagitādosque a principibus esse duco, & perpetuo ab eorum aspectu arcendos. Corrūpūt enim optimos mores. nam semper mentiuntur, & vitia pro virtutibus efferunt, virorumque laudem, quæ fomes, ac pręmium virtutis esse videtur, omni ex parte labefactant. Pulcherrimam, iustissimamque fortitudinis mercedē auferunt. Quā quis veram esse credat? aut studiose affectabit? quum cernat improbos laudari, & virtute pręditos viros debitis laudis pręmijs fraudari, & veritatē quoq; mēdacijs obscurari? hoc vero mihi magis admirādū esse videt, quod illi ipsi maxime adulatores diligūt, quib* illi manifestius mētiuntur. Age, quis seipsum adeo ignorat, vel sui ipsius adeo oblitus est vt quum ignauissimus sit, illos æquo animo audiat, qui eum fortissimum prędicent, admirentur, & cunctis alijs pręferant. quo enim animo perpeti potest quispiam se Achilem vocari, quum Thersites manifeste sit. Nonne se irrideri. & ludibrio haberi cognoscit ille, qui quum pauper & inops sit, se beatum, ac locupletē vocari audit? ille de quo paulo ante dixi, Ithacensis mendicus, quem Homerus inducit, nihil roboris habentem præter linguæ procacitatem, gaudebit se potentia Agamennoni, fortitudine autem Aiaci æquari? Nonne etiam mulier illa leuissima, ac temeraria habenda est, quæ quum deformis, ac turpissima sit, & aspectu fœda, ab amatoribus, qui illius gratiam

Laus virtutis

Achiles. Thersites. Irus ithacēsis

gratiam blandiendo, ac mentiendo inire cupiũt, pulcherrima dici gaudeat & quasi altera Helena, vel Hermione eius filia cunctis alijs mulieribus forma præferri. Viri autem graues, & seueri, qui ficta, ac simulata in se loqui animaduerterunt, id ferunt iniquo animo, & adulatores illos odio habẽt, vt qui exprobrando ea laudent, quæ illis deesse manifeste cernant.

❧ Laudabat coram adolescens quidam Socratem in magna atheniensium concione, & illum blãdo alloquio efferebat. Tum commotior aliquantulum Socrates exclamauit. Mendax est hic adolescens, & artificioso sermone mentitur. Titus Flaminius aliquando, siue ioco, siue adulandi gratia Philopomenem Acheorum ducem fortissimum, sed informem facie coram laudabat, dicebatque, o Philopomenes, quam pulchras manus habes, pulchraque crura, sed ventrem quidẽ non habes, ille autem id ægro animo ferebat, quippe qui putaret se & deformitate corporis, & auaritiæ crimine, quo aliquantulum laborabat, blandis illis verbis irrideri.

❧ At qui regibus, principibus, maximisque viris, quibusque turpissimum est alijs quoque adulari. Nam quo præstantiores sunt, eo turpiorem sibi ipsis infamiæ notam inurunt. Quum enim adulantur, mendaces, ac vanos se esse fatentur, & id quidem manifeste. Prusias bythiniæ rex aliquãdo romam venit, vt senatui gratias ageret, ob victoriam ex macedonibus partam. Opprimebatur nanque ab illis, & quasi iugum seruitutis patiebatur, sed inter loquendum sæpius se libertum populi romani esse professus est, vt qui nuper ex ea victoria libertate donatus esse videretur. hæc quidem vox minus grata extitit grauissimis illis Senatoribus, & plerique omnes eum, vt manifestum adulatorem contemptui habuerunt. Hæc eadem barbarorum regum adulatio effecit, vt lex in commune lata sit, Nec vi regi liceret iniussu senatus romam venire, Dion prusensis multo peius adulatores peccare censet, quam falsos testes, quandoquidem illi blanditijs, quem laudant, corrumpunt. hi autem iudicem tantummodo decipiunt, non autem corrumpunt. Nonne maiore odio adulatores digni sunt, quod homines ignauos vanosque faciunt, & ex stultis insanos reddunt?

Socrates.

Dion. Adulaotes falsis testibus grauius peccant.

❧ Athenienses priscis temporibus adulatores capitali supplicio ex veteribus legibus afficiebãt. Legimus enim Timagoram adulatorem Darij ab illis publico consilio morte multatum, ne vnius ciuis mollissimis blanditijs, & persica corruptione totam ciuitatem inficerent: sed vt in peius semper res humanæ ruunt ipsi ijdem Athenienses non longo tempore post blanditijs deliniti assentatores, adulatoresque quam maximi euaserunt. Et his artibus vsi, remedium in Demetrium Regem inuenerũt. Nam quum in alios omnes quibus imperabat sæuissimus, crudelissimusq; esse, in eos dumtaxat semper placidus ac clementissimus extitit. Illorum nanq; adulationibus pellectus humanissime in eos sedulo se gessit. Nouerant enim Athenienses regis animum languentem ac mollem & blanditijs profluentem, atq; omni ex parte obnoxium. proinde eum facile effœminauerunt inter multa adulationis exempla, hoc etiam temeritatis addiderunt. Promulgauerunt siquidem decretum his verbis scriptum. quodcunq; rex Demetrius iubet id apud deos sanctum, & apud homines iustum esto. Hanc adulationem quamuis irrisio manifesta est, ille nõ aspernabatur. de se enim omnia credebat, & se parem superis omnino esse arbitrabatur.

Adulatores capitali supplicio puniebantur.

Timagoras.

Athenienses adulatores.

Demetrius rex ab Atheniensib' adulatione pellect'

❧ Annibal

Annibal consulit antiocho vt bellū gerat in romanos.
Itali quales in armis.

Annibal afflictis Carthaginensium rebus se ad Antiochum Syriæ regem eo tempore potētissimum,& Romano populo admodum infensum contulit,eique suasit,vt bellum Romanis inferret,exercitumq; in Italiam transmitteret,& Italici generis milites conduceret,quibus solis victrix illa regio aliarum gentium superari possit. Nam si quis Romanos (inquit) in Italia lacessiuerit eos opibus,viribus,armisque suis vinci posse confidat. Extra Italiam autem Romanos a cladibus animum sumere affirmabat, adeo vt cum victo & iacente hoste bello periclitandum sit. Amnes enim neutiquam desiccari posse,nisi ab ipsis fontibus obstruantur. Hæc & his similia argumenta in medium afferebat Annibal,cui longa experientia Romanorum virtus nota erat. Et iam regi consilia eiusmodi inhærebant,tantoque ardore belli incēdebatur,vt non tam de pugna quam de præmijs victoriæ cogitaret. Sed inuidia,quę in magnis domibus semper alitur,iam in Annibalem fremebat. Nec deerat Antiocho bellum paranti adulatorum blanda assentatio,a quibus quum audiret quæ vellet se facile mulceri sinebat,& falli quoque æquo animo patiebatur. Atqui dum illis faciles aures prębet,relicta veteris fortissimique imperatoris sententia vincit,& amissa maxima exercitus parte cogitur a Romanis pacem accipere,mulctatusque magna regni parte duras conditiones pacis pertulit. Tunc minus succedēte euentu Antiochus adulatorum vana promissa accusare cœpit,& Annibalē non modo vt prudenrē virum fortissimūque imperatorem. verum vt vatem diuinatoremque omnium quæ euenerant admirari. Nouerat enim illos inuidia percitos,non tam Annibalis consilium improbasse quam id egisse, ne ei victoriæ gloriam tribuerent, sed Antiochus deinde facete dicere solebat benigne secum a populo Romano actum esse, quod modicis,angustisque regni terminis intra Tauri montis fauces clauderetur, gratiaque se cura esse liberatum. MAXIMA enim imperia, magnæque opes summis molestijs obruuntur.

Antiochus a Romanis vincitur.

Scipio maior ab Hispanis rex appellat⁹. Imperatoris nomē maius regio.

Paucis admodum Romanorum grata fuit adulatio,quandoquidem viri graues maxima ex parte erāt,& seueritatis quam vanitatis studiosiores. Maior Aphricanus inclytum nomen,magnamque dignitatē apud Hispanos assecutus est,adeo vt beneficijs affecti eum magno populorum concursu regem appellarent. verū vir animi peregregij eiusmodi adulationis blanditias contempsit,dixitque maximum nomen sibi imperatoris esse,quo se milites sui appellarent regium nomen quod apud alias gētes summum esset Romanis intolerabile videri: sed si eum putarent regium animum habere,id tacite iudicarent,& a vana vocis vsurpatione abstinerent. Qua quidem sententia præclaram animi sui ingenuitatem declarauit,& Romanos ab adulatione vana atque inani alienos omnino esse docuit.

Luci⁹ Vitell⁹ Iuliū Cæsarē vitell⁹ prim⁹ adorauit.

Vnum tamen Romanum ciuem legimus huius leuitatis studiosum artificem fuisse Lucium Vitellum vitellij illius patrem,qui postea imperator fuit. Is admirandi fuit in adulando ingenij,& primus omnium Iulium Cæsarem adorauit,vt deum,quum ex Syria nuper redijsset. & barbaro ritu non aliter imperatorem adire ausus est. Primo enim velato capite se circumuoluit,deinde procubuit. Quæquidem adoratio indigna viro Romano,& optimis quibusque ciuibus molesta extitit. Et ipsi quoque Cæsari minus grata,vt qui clare intelligeret eiusmodi salutationem temerariā esse,

& inuidiæ

& inuidiæ sibi plus quam gratiæ parere posse. Erat enim Cæsar ipse propter animi excellentiam ab omni adulatione atque assentatione alienus. Quod quidem multis exemplis ostenditur, & in primis quum ex Alba Romam rediret, complures obuij eum sublatis vocibus Regem salutabant. Tum indignatus exclamauit, dixitque. NON se Regem, sed Cæsarem vocari. Et quum honores quosdam humanis maiores ex Senatusconsulto ei deferrent, id iniquo animo tulit, dixitque. REFERTE reliquis senatoribus minuendos potius esse honores qui mortalibus exhibentur quam augēdos. Atqui quum aliquando lupercalia spectaret Consul Antonius, laureā coronam Cæsari imponere voluit, ille confestim eam abdicauit: sed quum rursus afferret, iussit in capitolium eam deferri vt ostenderet Iouem Regem, non autem se coronandum esse. Cæsar. Cæsaris modestia.

Tiberius etiam imperator adulationes summopere aduersatus est. Et quum a quodam dominus appellaretur, palam denunciauit ne se amplius dominum contumeliæ causa nominaret. Alium quoque dicentem sacras eius occupationes laboriosas dicere coegit. sed ne longior hac in re esse videar, iam concludendum esse censeo, dicendumque optimum quemque principem eiusmodi genus hominum aspernari oportere, & vanos omnes leues, simulatores, dissimulatoresque contemnere, veritatemque cunctis in rebus sequi, quæquidem facile dignoscitur. Nam sicut veritati omnia consonant, similiaque inter se esse videntur, sic mendacio multa dissonāt, dissimiliaque inter se esse apparent, adeo vt facile veritatis lucem ostendant. Nō igitur perperam dixit ille, qui ait. Veritatem esse sermonem rectе & inter se congruentem. Tiberius Cæsar dominus appellari noluit. Veritas.

REGES EA SEQVI DEBENT, QVAE maiestatem augendi, de delatoribus, calumniatoribus, assentatoribus, & maledicis.

TITVLVS TERTIVS.

QVICVNQVE regno præest, ante omnia cogitare debet quibus rebus quibusque studijs regnum cōseruetur, his meditatis, planeque agnitis declinare omnia ea debet quæ nocitura sunt, quæve maiestatem minuunt: sequi autem omnia quæ prodesse possunt, maiestatem augent. Qui enim agit quæ fugienda sunt, aut negligit quæ sunt agenda, pariter de regis dignitate decedit. Pari quidē culpa maiestatē diminuebat Sardanapal⁹ qui in grege Scortorū latitās, per desidiā ac turpitudinē se regē esse obliuiscebat̄. Et Dionysi⁹ Syracusan⁹ qui per iniuriā ac violētiā plæraq; agēs, omnia sibi licere arbitrabatur. Seruatur in primis regnum, si in eo nihil agitur quod iniustū, iniquū, indecensq; sit. Nō min⁹ quā si id quod iustū, rectum, decensq; sit, seruetur. Idcirco primo videndum est quid cauere, deinde quid agere debeat optimus princeps, cui a summo deo permissum est, vt populos regat, hominibusque imperet: qua fortuna nulla maior, nullaq; difficilior esse potest. Sequar igitur quo ordine inchoaui quæ fugienda sint, deinde dicam quæ sint agenda. Sardanapal⁹. Diony. Syracusanus.

Delatores. ❧ Delatoribus in primis non temere auscultandum esse censeo. fallunt enim sæpenumero, & ea per calumniam deferunt quæ nulla ex parte sunt vera, & principes ad iniustitiam, sæuitiamque compellunt. Veritatem siquidem mendacijs velant, & pro veris falsa ostendunt, adeo vt iustitia concinnatis vanitatibus, periculo bonis plærunque fit. Et ex inanitate verborum iudicium nonnunquam instituitur, ex quo clades ad multorum innocentum periculum perniciemque exoritur. quodquidem verius latrocinium quam iudicium dici potest.

❧ Periculosi maxime sunt delatores, quum in iudicem incidunt mitiorē atque infirmiorem ad resistendum. Facile enim blanditijs calumnijsque in alienam sententiam traducuntur omnes qui leues sunt & animo angustiore, vt quisque etiam imbecilior est, ita facilius credit, & a propria sententia ac mente deducitur. Quemadmodum ægrotum corpus leuibus etiam offensis quassari solet, sic etiam mollis ac tener animus facile huc atque illuc impellitur. Itaque fœminę quam mares, iuuenes quam senes, ægroti quam sani, facilius credunt. Arqui inanis ipsa credulitas pro crimine plærunq; haberi solet: sed haud scio vera ne sit sententia illa Planci, quam per epistolā Ciceroni nititur persuadere, quum ait. Credulitas quidem error est, magis quam culpa. Sæpe enim homines temere credendo in grauē incidunt culpam. Difficile tamen factu est hominem inuenire, qui grauitatem, seueritatemque vitæ cum facilitate ac comitate seruare possit. ❧ OMNES enim philosophi fatentur in elatione animi modestiam, in mansuetudine vero grauitatem naturaliter vix esse posse: sed si quis vtrunque assequeretur, hunc dicemus diuinam illam harmoniam adeptum esse, qua deum mundi molem gubernare putamus. Cuius vis ac potentia, arte ac ratione mulcetur.

Símile.

Plancus.

Credulitas.

Sophoclis sententia. ¶ Molliores igitur illi qui facile ex sentētia decidunt. In illud Sophocleū incurrūt, quo quidem dicitur. Subita persuasio præuia est ad scelus. At quū deinde ex leui persuasione delinquimus, tunc facti nos pœnitet, res tamen ipsa in integrum nō redit. Integrum enim id dicimus, ex quo nihil deletū, mutatumque a pristina forma est, sed ita permanet, vt ante fuerat. Agathonis quidem sententiam Aristoteles probat, qui negat diuinæ etiam potentiæ esse, infecta omnino reddere quæ semel facta sunt.

Facta infecta fieri non possunt.

¶ Pœnitentia quoque illa in viro excellenti turpis omnino habenda est. Nam (vt præclare ait Cicero) nihil turpius in sapiente est, quam dicere nō putarem. Vt vero temperamentum grauitatis & mansuetudinis aliquando Romani facerent, collegam M. Catoni iuniori viro seuerissimo ei, qui deinde Vticensis dictus est, Marcellum dederunt, qui suapte natura vir adeo pronus ad gratiam erat, vt nihil cuiquam negare sciret, & sic duriorem illam Catonis mentem cum nimia illa Marcelli facilitate temperarunt. Catonem tamen seniorem illum qui nonagenarius Seruilium Galbam ad populi iudicium vocauit, mira fuisse temperantia scribunt, vt esset grauis cum facilitate quadam, terribilis cum iucunditate, & austerus cum lepore ac sale. raro quidem est eiusmodi homines inuenire. Sunt qui hunc Catonem persimilem Homerico Nestori faciant, sed seueritatem iucunditate condire, & grauitatem comitati coniungere magnum, ac perdifficile videri solet.

Cice. offi. li. j.

M. Cato Vticensis.

Nestor.

❧ DELATORES

DELATORES AB REGIIS AVRIBUS non prorsus exigendos.

TITVLVS QVARTVS.

ERO imperator dira crudelitate execrabilis tantum delatoribus detulit, vt falsa etiam quæ deferebātur pro liquidis ac compertis acciperet, & quamprimum grauissime, sæuissimeque vlcisceretur. Et ex minimis causis malorum cumulum exaggerabat, & facta etiam dubia vi tormentorum vera videri adigebat. Carnifex, vincula, & cruentæ quæstiones sine discrimine vllo ętatis vel dignitatis semper præsto aderant, & calumniatorum funestas voces expectabant, quibus principis aures intentę erant, nec excusantibus aut defendentibus vnquam patebant. Nero.

❧ Non tamen hæc eo consilio dixi, vt affirmem delatores omnino a regio aspectu arcendos esse, nec illis verum dicentibus non credendum: sed caute cum illis agendum esse duco. Incidunt enim plærunque tempora in quibus ea deferantur quæ non modo vtilia, verumetiam salutaria principibus futura sint. Et certe si Iulius Cæsar delatorios libellos e vestigio lectitasset, nec præ animi magnitudine contempsisset, non opportunitatem sui interimendi proditoribus prębuisset, qui sub ficta specie vindicandę libertatis impijs armis non modo vrbem ipsam, & Italiam omnem pessundarunt, verum vniuersum terrarum orbem miscuerunt, egeruntque quod in Senatu prudenter ac vere dixit Piso. Qui gloriantur se vnum interemisse Tyrannum, complures pro vno nobis prætulerunt. Quod paulopost ex triumuiratu Antonij, Octauij, & lepidi manifeste patuit, quorum sæuitia omnium Tyrannorum immanitatem superauit. Cæsar. Piso.

❧ Vera est prorsus Domitiani Cæsaris sententia illa quum dicebat miseram esse principum conditionem, quibus de coniuratione comperta non crederetur, nisi occisis. Nec C. Cæsaris cognomēto Caligulę mentē omni ex parte probo, qui dicebat se ideo delatoribus aures non adhibere, quod nihil vnquam admisisset, cur cuiquam inuisus esse posset. Domitiani Cęsaris sentētia. Caligula.

❡ Atqui veriorem Solonis vocem esse duco qui dicere solebat, in maximis rebus administrandis, difficillimum factu omnino esse omnibus placere posse. PROINDE illū laudo qui cū alijs imperet, meminit se principem esse & inuidię, calumnijsq; multorū obnoxium, in quē ciues omnes ora obuertunt sua, nec tam benefacta laudant quā minus belle acta vituperant: linguasq; in principes sic vibrant, vt trilingues serpentes esse videantur: & in eum solum omnia inuidiæ spicula dirigunt, vt sagittarij omnes in præfinitum signum intēdunt. Vitellij autem Cęsaris ignauiam irridēdam puto, cuius animum tanta torpedo irrepserat, vt si principem eum esse cæteri non meminissent, ipse plane oblitus fuisset. Solonis sentētia. Difficillimū est oībus placere, & Vitellij Cęsaris ignauia.

❡ Sunt etiam qui minus prudenter illud a Iulio Cæsare dictum, factumque putent. Nam obsecrantibus amicis compluribus, vt satellitum præsidio corpus suum tueretur, & vltro ad eam rem operam suam pollicē-

tibus id omnino abdicauit. SATIVS multo esse affirmās semel mori, quam assiduo timore, semperque animi anxietate torreri. Sed caueat sibi diligenter quicunq; imperat, etiam si probitate atque omni virtute polleret. NEMO enim tam sanct⁹ atque innocēs esse potest, vt singulis quibusque placeat, & ab omnibus optimus iudicetur. Impotētiā potius animi, quā sapiētiā Tragica illa vox ostēdere videtur, in qua dicitur. MELIVS est semel ruere, quam semper pendere.

Iulij Cæsaris dictum.

Seneca.

Dionysi⁹ Syracusanus.

Dionysij Syracusani nimis patulas delatoribus aures improbandas omnino esse arbitror. Non enim sinebāt illum neque per diem quieto vnquam esse animo, neque per noctem somnum capere. Domesticorum necessariorum nemini se credebat, satellitibus, barbaris, ac seruis stipat⁹ semper incedebat. Concionabatur ex alta turri, collum ac guttur ne tonsori cōmitteret barbam, & capillum candentibus iuglandium putaminibus adurebat. qua custodia nihil miserius dici aut excogitari potest.

Ex Cicerone in.ij. officio.

Sed vt nimiam fidutiam neutiquam probandam censeo, sic nimiā timiditatem abhorrendam.

Peripatetici.

Peripateticorum sanctam mediocritatem sectabimur, nec faciles nimium delatoribus erimus, nec difficiles nimium. vt enim nimia facilitas illos ad calumniam inuitat, sic nimia difficultas a veritate absterret. Monendique in primis erunt, vt vera loquantur, & increpandi admodum si ambigua aut ficta comminiscantur. Princeps enim qui delatores vanos nō coercet, vltro eos ad nequitias impellit, vt Domitianus Cæsar dicere solebat. Qui etiam fiscales calumnias magna calumniantium pœna animaduertit.

Domitianus. Cæsar.

CALVMNIATORVM DELATORVMQVE rationes diligenter rimetur princeps talionis pœna calumniatoribus statuta.

TITVLVS QVINTVS.

Isocrates.

SOCRATES delatores, calumniatoresq; cōprimendos esse censuit, & falso accusantibus talionis pœnam statuit, vt eam in seipsos vltionem formidarent, quam in alios innocentes meditarentur.

Antiphilus. Apellis calūniator.

¶Antiphilus pictor inuidia concitus Apellem per calumniam Ptolemæo Aegypti Regi detulit, quod apud Tyrū cum theodecte in eum cōiurasset. Qua ex re præclarus ille artifex in carcerē coniectus est, sed rei veritate agnita innocens inuentus e carcere educitur. Atqui periculi memor Apelles, tabulā cum eiusmodi calumniæ argumento pinxit (vt Lucian⁹ refert) vir quidā in solio sedebat, maximis auriculis arrectis, quales Midam Regē habuisse dicunt, huic aderāt mulieres duæ, quarum altera ignorantiæ, altera suspitionis faciem præseferebat, & ipse venienti contra se fœminæ. quæ calumnia dicebatur, dexteram extendebat. Huius pulchritudo mortalium formas longe anteire videbatur, facie, ornatu, colore, admirāda erat, & sinistra manu accēsam facē preferebat, dextera autē puerum crinibus

Lucianus. Apellis tabula in calūniatores. Mida.

rum crinibus præhensum trahebat, manus in cœlum tendētem, deumque testantem. Hanc anteibat vir quidam toruis oculis aspectu luridus & maci lentus, vt diu ægrotasse videretur, quem liuorē esse quispiam opinari posset, cui comites aderant fœminæ duæ, quarum altera fraus, altera proditio dicebatur. Ab his non longe aberat mulier quædam, mœsta admodum, & pannis obsita quę pœnitētia vocabatur. Hæc pudore percita, ruboreq; perfusa, oculos euertebat, & aduenientem post se veritatem matronam grauē ac seuerā valde verebatur ac formidabat. Argumentum huius pictę tabellę & Apellis ingenium ostendit, non modo picturę fuisse idoneum, verū etiam maximis meditationibus, et calumniæ naturā plane exprimit, quæ liuore ducta innocentem criminatur, ac deinde pœnitētia sceleris sui mœret, & ab luce veritatis abhorret. Erit igitur optimi principis munus veritatem omnibus in rebus diligenter indagare, & eam inuentam defendere. Est enim (vt præclare ait Pindarus Lyricorum poetarum elegantissimus) virtutis maximum principium veritatem diligenter intueri. Pindarus.

❧ Vir quidem prudens ac sagax ex male cōgruentibus delatoris verbis, sæpenumero veritatem elicit, & immemor mendax ex suo sermone deprehenditur. Hinc fluxit vetus illud prouerbium MENDACEM memorem esse oportet. Vera est enim sententia illa innocētis Demetrij in Perseum fratrem perperam eum Philippo patri deferentem, qui ait. Cęcus criminandi cupiditate animus, dum omnia suspecta efficere vult aliud ex alio confundit. Hoc quidem sentiens Magnus Alexander pulcherrimum de seipso spectaculum prębebat cum in capitali iudicio accusatorem audiebat. alteram siquidem aurem opposita manu obstruebat, vt illum ex gestu moneret alteram indefessam atque integram responsuro confestim reo præseruari. Nolim tamen quempiam existimare me duriorem ac difficiliorem principem laudare, cum plane nouerim duram nimium aduersamq; seueritatem, non minus ciuitatem labefactare, quā blandam ac mollem facilitatem. SAEPE enim fit vt vnius improbi supplicio multorū temeritas comprimatur. Sed vt extrema fugienda esse duco, sic (vt paulo ante dixi) mediocritatem complectendam fore statuo.

Ex Quintil. ca. ij. lib. iiii. — Demetrius Philippi. — Alexāder accusatorem audiēs aurē alteram cur obstruebat. — Pœna vnius met⁹ est multorum.

❧ PRINCEPS VANIS DELATORVM VOcibus non moueatur, regiumq; esse sciat, quum benefecerit male audire. ❧

TITVLVS SEXTVS.

IVIBVS placere studeat rex, vt sapienter præcipit Bias Prienensis, sed id grauiter seuereq; agat, ne nimia quadam indulgentia ac facilitate mollis, leuis atque inconstans esse videatur. Sequatur quoque eiusdem sapientis sententiam qui præcipit, vt in deliberando princeps tardior, cunctatiorque sit. In eo autem quod prudenter elegit, constāter deinde perstet ac perseueret. PVERILE quidem est, & summæ leuitatis indicium in sententia non persistere: ac faci-

verbis promoueri. TRITVM est enim vetustate prouerbiũ cunctãter consulendum esse, mox autem celeriter agendum. Inter cætera Claudij Cæsaris vitæ probra plurimum inconstantiæ depræhendebatur. Tum quod in cognoscendo ac decernendo mira animi varietate esset, tum quod nunc circunspectus ac sagax videbatur, nunc vero inconsultus ac præceps: nonnunquam autem friuolus & amenti persimilis, adeo vt sui dissimilior indies fieri videretur.

Claudij Cęsaris incõstãtia

Sunt etiam nonnulli alij calumniatores qui rem non principi aut regi deferunt, sed disseminantes mordaces susurros vt passim in vulgum prodeant, principibus etiam ipsis ęmuli, obtrectatoresque esse videantur. Et clanculum illos probris ac conuicijs incessunt, vt eos inuisos populo reddant. Hi comprimendi coercendique sunt, & non leuiter puniendi ne eorum veneno multorum animos inficiant, qui deinde occasionem nacti in principes sæuire audeant, vel saltem videndum est vt etiam si velint nocere nequeant. Exemplo Octauij Augusti qui ad Tiberium scripsit hæc verba. NON indignari oportet esse quẽquam qui de me male loquatur. Satis est si hoc habemus, ne quis nobis malefacere possit. Huius sententiã deinde quum imperaret Tiberius imitatus est, domestica disciplina prędoctus. Nam aduersus conuicia, malosque rumores firmus ac patiens semper fuit. Crebroque in familiari sermone iactabat, IN libera ciuitate mentem, ac linguam liberam esse oportere.

Calũniatores pricipũ graui ter puniendi.

Octaui⁹ Cæsar ad tiberiũ

NERO quoq; imperator, qui ad sæuitiam, immanitatemque natus videbatur, nihil ęque patienter tulit, quam conuicia, & maledicta in se ipsum. Quinetiam a senatu grauioribus pœnis affici prohibuit, quos publicus vindex detulerat.

Nero cõuitiorum patiẽtissimus.

Vespasianus etiam male in se dicta ęquo animo pertulit, & Demetriũ Cynicum in itinere obuium, ac neq; assurgere, neque se salutare dignantẽ, oblatrantemque etiam nescio quid, satis habuit Canem appellare. Neque enim memor, aut vltor maledictorum vnquam extitit.

Vespasianus. Demetri⁹ cynicus.

Titus quoque eius filius quem præ mansuetudine ac facilitate delitias humani generis appellabant, exemplo paterno non modo male in se dicta tolerauit: sed duos patritij generis iuuenes cõuictos in affectatione imperij pertulit, nihilque amplius eos monuit, nisi vt desisterent eos edocens imperia non nisi diuino fato dari.

Titus humani generis delitiæ.

Iulius vero Cæsar vt in omnes clementissimus extitit, sic etiam illos qui contra eum oblatrabant, quos quidem inhibere maluit quam vindicare. Nam acerbe in se loquentibus satis habuit pro concione denunciare ne perseuerarent. Et Caii Memmii cuius asperrimis orationibus non minore asperitate rescripserat, etiam suffragator mox in petitione consulat⁹ fuit. Et C. Caluo poetæ post famosa epigrammata de reconciliatione per amicos agenti, vltro, ac prior scripsit, vt Suetonius testatur.

Iulius Cæsar clemẽtissim⁹

C. Memmi⁹.

Epaminundas quoque Thebanus quem Cicero totius Græciæ principem appellat, æquo semper animo calumnias tulit, afferens fortitudinis ac magnanimitatis esse maledicta contemnere.

Epaminũdas Plutarchus in apophtheg.

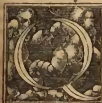
Inhibeat igitur exemplo Cæsaris male in se dicta optimus princeps potiusquam vlciscatur. Et optime agendo sciat malam omnem auditionem aboleri. REGIVM est enim (vt ait Antisthenes) male audire, quum

scitũ hoc alexãdro magno tribuit.

re quum bene egeris. Sapientis quidem viri officium Cicero esse dixit, ne quid stulte aut temere contra principes, ac potentes dicat, aut faciat. Et aristoteles Callisthenem discipulum, affinemque suum ad Alexandrum regem profecturum sæpe monuit, vt de illo semper optime, atque honeste loqueretur, neque aliorum silentium expectaret, sed linguę suę ipsemet taciturnitatem indiceret. Sapientis officium. Callisthenes. Ex val.max. li.vij.de sapi. dict.& fa.

EFFRENATAM MALEDICENDI licentiam ciues coerceant.

TITVLVS SEPTIMVS.

VI MALE IN REGES, AC PRINcipes dicunt communi omnium odio digni sunt. Irritant nanque eos ad sæuitiam, & nonnunquam ex mitibus acerbos reddunt. Dionysius secūdus principio non habebatur crudelis, sed quum ex desidia, ac nimia luxuria saginam corporis, & oculorum lippitudinem cōtraxisset, male a compluribus audiebat. Proinde quum putaret se contemptui, odioque haberi, in omne genus sæuitię, quasi truculentissima fera grassatus est. Dionysius secundus.

Sunt igitur, qui in principes oblatrant, ab omnibus ciuibus comprimendi, ac etiam, si male in se dicta æquiore animo principes ferrēt, nihilominus in illos grauiter animaduertendum est, ne paucorum improbitas latius serpat, & ad multorum perniciem euadat. Maledici puniendi.

❧ Memnon, quum pro Dario rege bellum aduersus Alexandrum gereret, audiuit stipendiarium militem quēdam grauiter maledictis in Alexādrum obstrepere. Qua ex re commotior factus lanceam accepit, & percutiens illius caput ait. e quidem te nutrio, vt pugnes contra Alexandrum, nō autē vt conuiciis eum incessas, vt ostenderet dux ille inclytus, etiam in hostem neutiquam maledicendum esse. Memnon. Ex plutarchō in apohtheg. ad traianum.

❧ Possunt enim principes sententiam illam Zenonis vsurpare, qui cum criminaretur, quod male in se dicta grauiore animo ferret, ait. Si maledicta ęquo animo tulero, ne laudes quidem sentiam. Zeno.

❧ Phocion pręclarus ille ciuis Atheniensis, quum audiret Demosthenē Alexandrum regem grauiter maledictis lacessere, noli (inquit) demens sæuum leonem stimulare, & iuuenem, quem gloria, & imperandi cupido iucendit in patriam prouocare, ne incendium maximum in hanc opulentissimam vrbem tua temeritate cōfles. Quis enim hos ciues audire potest qui per imprudentiam & se, & alios perditum ire pergunt? Phocion atheniensis.

❧ Romani summo odio prosecuti sunt maledicos. quod quidem ex hoc exemplo patet. Diligebant ciues omnes Neuium poetam, illius ingeniū admirabantur, & quum fabulas ederet, magna cum voluptate frequenter aderant. Is tamen maledicētiæ vitio laborabat, & in principes ciuitatis plurimum oblatrabat, hoc quum romę percrebruisset, a triumuiris in carcerē coniectus est, & tandiu in custodia asseruatus donec duas scripsit fabulas Areolum, & leontem, in quibus delicta sua, & petulantiam dictorū fassus est, & probra oīa quibus multos lęserat deleuit, ac recātauit. Deinde poscēte populo a Tribunis e carcere exemptus est, & pristinę libertati redditus Neuius poeta

Sisitheus. Simili consilio Athenienses Sisitheũ poetam theatro exegerunt. Nã quum fabulam recitaret, in qua quorundam iuuenum, qui philosophię operã sub Cleante philosopho tunc magni nominis dabant, mentionẽ faceret dixissetque, quos cleantis insania destruit, adesset que philosophus & eo- Cleantes. dem vultu perstaret, ac si in eum nihil diceret, commoti sunt omnes spe-ctatores, & eiectum poetam grauiter vlciscebantur. Tunc Cleantes indulgendum ei esse exclamauit, asserens iniquum omnino esse Herculem, ac liberum patrem a poetis illudi, nec aliqua iracundia promoueri: se autem Daphitas grã leui maledicto indignari. Quaquidem voce populi furor compressus est, maticus cruci & Sisitheus poeta scœnæ redditus.

affixus. Optime magnesij daphitam Grammaticum conciuem suũ cruci affixerunt in thorace monte vrbi finitimo, quod versibus suis reges maledictis, ac probis lacesserent, et præcipue Lysimachum, quem vehementer Caue a thorace. formidabant, ne eiusmodi iniuria percitus iram suam in eos euomeret.

Que quidem res multis aliis exemplo extitit, vt & famosis versib⁹ ab Demosthenes in suppliciũ vocatus. stinerent, & lingue petulentiam coercerent. Transiuit siquidem in prouerbium quoquidem dicebatur, caue a thorace.

Ciceronis philippicę auctori suo exitiũ. Demosthenis in philippum scripta causam prębuerũt, vt summus ille orator ad supplicium posceretur, et illa Ciceronis in Antonium exitio auctori suo extiterunt. Sapienter igitur Pythagoras dicere solebat, Potentiũ iram, ac tumentum indignationem non esse irritandam. Nocent etiã ca- Diotinus stoicus epicuri inimicus. lumniatores plurimum optimis, ac doctissimis viris, quorum vitam carpunt benedicta deprauant, & honesta laudis præmia auferunt, ac posteritatis memoriam nonnunquam damnant,

Diotinus stoicus infesto animo in Epicurum fuit, eiusque famæ semper acerrime obuersabatur. Calumniis, ac maledictis eum vehementer insectabatur. Et vt dictis maiorem fidem faceret, ac clariore argumẽto niti videretur, quinquaginta circiter turpes, atque impudicas epistolas falso nomine quasi ab Epicuro scriptas edidit, quæ quum ab ęmulis, atque obtrectatoribus circunferrentur, quãquam adulterinę erant, bonis tamen nonnullis viris doctrinam suspectam Epicuri reddiderunt, & multis etiam inuidiã, causamque præbuerunt, vt quidam in illum scriberent ducti falso, ac commentitio illarum literarum testimonio, vt qui putarent se Epicurum ex eiusdem sententia vincere.

Sed ne vltra metas curramus, vt dicitur, de adulatoribus, ac calumniatoribus hactenus dixisse satis sit. Nunc autem quoniam animus noster constat ratione, & appetitu, velut homo ex animo, & corpore, videndum erit, Virtus. vt animus munere suo optime fungatur. Est autem munus animi ratione bene vti. quod quidem nunc erit, quum cauerit, quę cauenda sunt, & ea egerit, quę secundum rationem fuerint. quod quidem nihil aliud erit, nisi ex virtute agere. Est enim virtus perfecta, & absoluta ratio, quam sapiẽtis animus semper sequitur. Nos autem in hoc opere regem, ac pricipem, quem instituimus, ad veram sapientiam redigimus. Euellamus in primis, si possumus ex eius animo, non modo perturbationum omnium radices, sed minutissimas quasque fibras, quæ quidem relictæ sensim repunt, & rediuiuæ pullulant, ac tandiu crescũt, donec nos ad insaniam, miseriamque rapiant. Atqui haud scio, an satis sit eas lenire, vt Peripatetici dicũt. Nam ex pau-

cis recidiuis

cis recidiuis seminibus,vt rustici aiũt,pessimę herbarũ segetes renascũtur, & malę etiã obrutum incendium maximã nonnunquã flãmam excitant. Seramus ergo veræ virtutis semina,quę quum deinde adoleuerint,par uo tempore nos ad veram fœlicitatem perducent. Principis quidem virtus non vnius duntaxat viri est,verum eiusdem boni complures etiã participes fiunt,& plærique etiam illius imitantur exemplum. Vera est enim Isocratis sententia,qui ait,CIVITATES pene omnes principũ suorum vitam ęmulantur. Et sicuti ex vnius priuati viri virtute fœlicitas ad eum solum manat,qui cum virtute agit,sic rursus ex principis exẽplo fœlicitas in complures diffunditur. MAXIMA enim pars ciuilium institutionum in principum moribus cernitur. NAM sicuti lex ciuitatis est forma,sic princeps vitæ exemplar esse perhibetur. De perturbationibus animi leniendis deinceps dicemus. Zenonemque,& alios Stoicos hac in re præcipue imitabimur,exemplo Ciceronis,qui ab illorum præceptis parum admodum discedit,diuertit tamen aliquãdo ad veteres Academicos, a quibus quidem Peripatetici magna ex parte fluũt,vt facile dignoscamus Aristotelẽ tot iuges,ac cõtinuos annos Platonis fuisse discipulũ,a quo verbis potius,quam mente discedit,per iocum ne an per calũniam incertum.

Isocratis sententia.

Zeno. Patricius stoicus. Aristoteles magis verbis quã mente a Platone discedit.

QVOT SVNT ANIMI TVRBAtiones,quo modo leniri,aut euelli ex animis per solam virtutem possunt.

TITVLVS OCTAVVS.

PERTVRBATIONES animi,quas ex Zenonis stoici sententia commotiones animi a recta ratione aduersas definire possumus,vel ex veterũ Academicorum mente affectiones animi rationi minus obtemperantes,vel irrationabiles,& pręter naturam animi motus,vel appetitiones nimium abundantes præcipue quatuor sunt. Et æqualiter bifariã distributę. Duæ enim sunt ex opinione boni. Quarum altera lętitia gestiens,& præter modum elata opinione pręsentis alicuius magni boni,rationi non obtemperat. Altera quę cupiditas,vel libido recte dici potest,et est immoderata appetitio opinati alicuius magni boni rationi etiã repugnãs. Quæ duo quidem genera bonorũ opinione turbantur,vt duo reliqua metus,& ægritudo malorum opinione commouentur. Sicut enim metus opinione magni alicuius imminentis mali,sic ægritudo opinio est præsentis alicuius magni mali. Hi turbidi motus omni contentione,& remis,velisque(vt dicitur)fugiendi sunt. Si volumus hoc,quod datum est nobis,vitæ tranquille,placideque traducere. Habet enim ardorem libido,leuitatem lætitia gestiens,humilitatem metus. Aegritudo autem tabem,cruciatum, afflictionem,fœditatem. Quę singula animum perturbant,nec sinũt quiete viuere,quando a vera ratione discedũt. Idcirco in sapientis animum nõ cadunt. Proinde ab optimo rege,ac principe,longe aliena esse debent. Est enim

Ex Cicero,tuscul.quę.li.iiii.

Animi quatuor affectiones.

Libido. enim libido appetitus vehemens contra rationem excitatus, vel cupiditas quædam effrenata. Quę vbicunque dominatur adeo virtutes omnes perimit, vt nullum locum, nullumve præsidium sanctissimæ etiam innocentiæ esse permittat, vt Crassus orator ille disertissimus dixit. Et improbos probat, probos autem improbat.

Ex Cicero. tuscu. que. li. iiii Crassus.

Diogenes cynicus. ¶ Sapienter quidem Diogenes Cynicus dicere solebat Cupiditatem arcē esse omnium malorum. Cupiditati subiectę species sunt eiusmodi. indigētia, ira, iracundia, excandescētia, odium, discordia, desyderium, amor. Hæc eadem libido, siue cupiditas (de nomine enim hoc loco non laboro, vtrunque tamen probat dicendi, ac sentiēdi summus auctor M. Tullius) coercēda est, antequam passim diffundatur, & animum omni ex parte inuadat. Effrenatus siquidem cupiditate animus non facile virtutis, ac rationis habenis regitur. Aduersatur enim honestos, ac salutares monitus, vt ait Plato, & velut infrenis equus calcibus, morsibusque insultat, & sessorem excutit, atque exturbat.

Cupiditatis pedissequę. Cicero li. iiij. tuscul. quęst.

¶ DE INDIGENTIA SIVE AVAritia quam græci πλεονεξίαν vocant.

TITVLVS NONVS.

Indigentia.

INDIGENTIA QVAE A PLErisque Græcorū πλεονεξία dicitur prima cupiditatis species esse perhibetur. Hanc stoici dicunt esse libidinem quandam inexplebilem, vel cupiditatem immoderatam. Ea fit quum eo non potimur, quod cupimus incendimurque quasi frustra, & ad illud inuitamur. Per hanc Plato auiditatem, auaritiam que intelligit. Docet enim ab eo, qui diues affatim fieri vult, non cumulandam esse pecuniam, sed sedendam cupiditatem, quando nunquam liber ab inopia esse possit, qui nullum constituens cupiditati modū, semper diuitiarum ardore torretur. Scite admodum stoici dicere solebant MAGNAM indigentiam nasci, non ex inopia magna sed ex magna copia. multis enim eget, qui multa possidet. Proinde minus habendum esse vt minus desit.

Plato. Auaritia.

Indigētia magna ex magnis copiis.

Cato senior. Ex salust. in bello catilinario.

Cato vero senior multis se egere fatebatur: se tamē nihil cupere affirmabat. dicebat enim. si quid est quo vtar, vtor. si non est, ego sum cui per me ipsum vti, ac frui liceat. Vitio mihi dant quidam, quod multo egeo. At ego illis quod nequeunt egere. Illud quoque eleganter dicitur. Auaritia studium pecuniæ habet, quam nemo sapiens concupiuit, ea quasi malis venenis imbuta corpus, animamque virilem effœminat, semper infinita est, atque inexplebilis, quæ neque copia, neque inopia minuitur: ei enim sic desunt quę habet, quam quæ non habet. Cui etiam nihil refert quantum habeat, quum multo plura sint, quæ non habet. Nec vlla animi perturbatio est, quæ magis odium pariat his, qui gubernant, quam auaritia, quę omnes virtutes perimit, eneruat, atque obscuriores reddit. Et imperia quoque sępenumero euertit. Hoc docuit M. Cato in oratiōe, quā pro emēdandis moribus ad quirites habuit, quum ait. luxuria, & auaritia duę pestes sunt, quę omnia magna imperia euertunt, hęc animi perturbatio non modo

Luxuria. Auaritia.

modo multitudinis odium in principes concitat, verũ etiam nonnunquã subitam aliquam vltionem inuitat.

Acheus. Historia notanda.

Acheus lydiæ meoniæque rex gentilitio auaritię crimine ardebat. Is quidem crebra, ac grauia populis tributa semper imperabat, in quibus exigendis sæuus, improbus, atque inexorabilis erat, verum quum tantum iniuriam diutius populi ferre nequirent, nocturna tessera inter se data, subito hominum concursu, illum cum omni familia trucidauerunt, & regia incẽsa eius cadauer vnco tractum in pactolum flumen demerserunt, vt auriferas aquas semper potaret.

Pactolus flu.

Darius. Ex plutarcho in apohtheg.

Eiusmodi odium, vt fugeret Darius Xerxis pater, quum tributa præsides taxare iussisset principes prouinciarũ accersiuit, rogauitque num grauati essent, respondentibus illis mediocriter se habere, statuit vt dimidiũ soluerent, ne qua auaritiæ suspicio ei obiici posset.

M. Crassus auaritia notatus.

M. crassus is qui apud Parthos nimiæ auiditatis pœnas dedit plurimis virtutibus ornatus fuit, quas omnes solius auaritiæ sordib⁹ obscurabat. Cui etiam hoc natura insitum fuit, vt in alijs cognosceret, quod in seipso ignorabat. Nam quum esset ipse auarissimus grauiter tamen maledictis, ac probris auaros omnes insectabatur, quasi cunctos homines sui similis odio haberet, sibique soli liceret auaro esse.

Aquilius Mithridates.

Auaritiam aquilio duci Mithridates ponti rex exprobrasse videtur, quum ei capto aurum in os fudit. Sunt tamen qui putent illum eodem exemplo carpsisse Romanum populum, perinde ac fecit iugurtha, qui rẽ publicam Romanam venalem esse dixit, & cito perituram, si parem emptorem inuenerit.

Ex salust. ibello iugur.

C. Pompeius

CN. Pompeium quem magnum instar Alexandri cognominauerũt summa beneuolentia Romani pene omnes complexi sunt, et humanis omnibus honoribus eum affecerunt. Eius tamen patrem Pompeium, Strabonem, qui in re militari nonnulla præclara facinora egit, et præcipue cõtra rhetos, qui Italiæ incumbentes veronam crudeliter vastauerant, summo odio habuerunt, propter inexplebilem illius auaritiam, quæ quidem ei plus odii, atque inuidiæ, quam opum, ac diuitiarum attulit.

Liberalitas. Prodigalitas. Auaritia.

Liberalitas summopere principem commẽdat, quam Aristoteles mediocritatem circa pecunias esse statuit, cuius excessus prodigalitas sit defectus autem auaritia. Hãc nonnulli veterum frugalitatẽ appellãt, eamque plurimum laudant, quippe quę id in primis efficiat, vt superuacanearum rerum appetitu, ac cogitatione sublata, vtilem quandam mediocritatem sectetur. Hæc αφελεία siue ευτελεία a Græcis dicta maximam a doctissimis philosophis assecuta est laudem, vtque bonę valitudinis parens sit, & inimica luxuriosis epulis, opiperisque mensis, aliena ab ebrietate, atque ab oĩ immodica libidine. Per hanc Cato senior non modo rem familiarem, sed & publicam augeri ait. Quę quidem tanti fuit, vt per se sola hominem satis cõmendaret. Nam Piso frugi cognominatus est, quasi vir omni virtute accumulatus. Sed nos notiore verbo liberalitatẽ frequẽtius appellabimus.

Cicero tuscul. quę li. iii. hãc virtutẽ σωφρόσυνην vocitat, quã frugalitatem idem interpretatur.

Scopa tessal⁹.

Quis non iure optimo Tessalum Scopam irriserit, qui ideo se fœlicẽ, beatumque haberi dicebat, quod plurima possideret, quę nec sibi nec suis vsui vnquam essent? Nec complures illas scœnicas chlamydes, quas lucullus quasi neglectas habebat, illum beatiorem fecisse arbitror, si habendi cupiditate

piditate,& ambitione semper ardeat. Ignorata dominis suis bona furibus potius, atque explicatoribus prosunt, quam eis ipsis.

Piso.
Othonis simulata liberalitas.

Est etiam quædam falsa species liberalitatis flagitiosa admodum quũ quispiam in summa auaritia sumptuosus est, vel per luxuriã profusus. Qualem Piso Othonem fuisse criminatur, quum ait. falluntur illi, quibus Othonis luxuria speciem liberalitatis imponit. PERDERE scit, donare nescius. At virtus ipsa nihil prodigit, nihil sibi demit, nihiloque indiget. Nã vt corpori optima valitudine affecto non purpura, aut sumptuoso vestimẽto, nec aliquibus delitiis opus est, sic humana vita non exquisitis, sed vilib⁹ copiis contenta erit.

Contrarijs cõtraria curãtur

Optime Epicurus naturæ opes definitas, parabilesque esse sentit, quum diuitiæ inanium opinionum infinitę sint, & nunquam parari possint. Nec tamen is sum, qui contraria contrariis medicorum more curari putem, vt auaritiam effusione emendem, sed sanctam illam Peripateticorum mediocritatem omni ex parte probandam esse censeo.

Syllæ impropẽrãtur opes.
Epicarmus.

Priscis enim illis romanorum seculis quibus vitę mores castigatiores erant, in pari turpidine habebantur, & qui maiorum suorum facultates per luxum prodigebant, & qui paternas opes sine honesta causa subito augebant vnde glorianti se iactantius in senatu Syllę quidam senator ait, quonam modo vir bonus esse potes, qui quum nihil a patre acceperis, tot diuitiis, atque opibus tam paruo tempore affluis? Et ex contrario Epicarmus Comicus ille siculus in profusum, ac sumptuosum quendam ait, non benignus tu quidem, nec liberalis es, sed prodigentiæ morbo laboras.

Plato li. iij. de rep.
Lex agraria.

Præclare Plato mediocritatem effert, in libro tertio de re publica his fere verbis. Pellendæ sunt ex ciuitate diuitię. Pellenda etiam paupertas. illę enim delitias, ocium, & ambitionem afferunt, hæc autem humilitatẽ, seditionem, & turpem quæstum. Qua opinione ducti nonnulli legumlatores leges statuerunt de æquando patrimonio inter ciues, quas deinde obliterari passi sunt, propter nimiam ęqualitatis difficultatem. paruo enim tẽpore industrii rem suam augebant: desides autem ad nihilum redigebant. Et iniquum admodum videbatur rursus patrimonia partiri, & industriam desidiæ parem facere. Sic etiam equalitas honorum, quę ἰσοτιμία Gręce dicitur, vix per legem seruari posse visa est, quum alius per virtutem, & industriam ad singula quæque munia idoneus esse videatur, alius autem per turpidinem, & socordiam ab omnibus reipublicę muneribus omnino extrudendus sit. Remansit igitur res in medio, vt præmium, & pœna indiciũ virtutis, ac culpæ facerent.

Prodigentia.
Cęsaris profusio.

Prodigentia quidem in priuatis ciuibus pro luxuria habetur, in principibus autem pro magnanimitate, ac beneficentia a plerisque laudari solet. C. Cæsari priuato profusionis vitio dabatur, quod nimius in impensis esset: quodque antequam vllum iniisset magistratum trecentorum talentorum æs alienum contraxisset. Vnde quum in hiberiam pretor mitteretur, facete ait, Trecentis sibi talentis opus esse, vt nihil haberet, hoc est, vt æs alienum solummodo persolueret. At postquam rerum potitus est ꝓfusio ipsa nomen virtutis accepit, & benignitas, gratitudo, ac magnificentia nuncupata est. Nec admirandum esse censeo. Reges enim, ac principes, quibus nihil deesse potest, non pecunias contrahere, sed illis liberaliter vti debent.

Et amicorum

Et amicorum opes,ciuiumque beneuolentiam suas putare diuitias,de quibus vere dixisse Martialis videtur,quum ait. Martialis.

Extra fortunam est quicquid largitur amicis,
Quas dederis solas semper habebis opes.

Hoc etiam locupletior testis probauit Alexander.Nam quũ omnia amicis elargiretur,& iam regias fere omnes opes assumpsisset. Quid tibi rex superest?inquit Perdica,cui Alexander,S P E S ait. Tum perdica.hec nobis commilitonibus tuis etiam tecum communis erit. Alexãdri liberalitas. Perdica. Spes.

¶ Nec Nitiæ raro mihi placet, quãquã clarus in re bellica apud Atheniẽses habitus est,qui variis sumptibus ad voluptatem exquisitis gratũ admodũ se populo reddebat.Sed ad Iuliani Cæsaris sententiam magis accedo, qui opum contemptor semper extitit, et virtutum,ac veræ gloriæ affectator.Is dicere solebat,se liberum pectus habere,nec pudere imperatorem, qui cuncta bona in animi cultu ponit,honestam paupertatem profiteri. Nitias. Iulianus cæsar

¶ Scipio vero maior quũ accepisset liberalitatem ,ac magnificẽtiã suã a M.Catone in senatu exprobrari,ait,Pecuniæ rationem a quæstoribus reposcendam esse,ab imperatoribus autem rei bellicæ rationem. Diuitias habẽdas esse dicebat Solon,non tamẽ per iniuriam quæsitas,sed honesta aliqua ratione partas.Male enim parta (vt ait Cicero) male delabuntur. Solon.

¶ Demades Atheniensis orator quem extemporanea oratione etiam Demosthení prætulerunt magnas diuitias turpiter , ac per iniuriam quæsiuit: & eas quamprimum per luxuriam prodegit.in eo enim sola libido dominabatur,nullumque modum sumptibus statuebat, Demades orator.

❧ Euripides opes Capanei laudat,dicitque illum ex eis nunquam animo fuisse elatiorẽ,sed modestia vitæ se similẽ cuicũque inopi semper gessisse Euripides.

❧ Valerius,cui pietas in patriam publicolæ cognomentum dedit,nõ modo in comparandis diuitiis ab omni iniuria abfuit, verum easdem in alendis subleuandisque pauperibus consumpsit , vt qui omnino duceret,quicquid humanis vsibus ex opulentiis superesset,id omne benefice , benigneque tenuioribus erogandum esse. Sic Thebanus Pelopidas,qui opulentissimus,splendidissimusque omnium ciuium suorum habitus est . Is amicis suis indigentibus opem semper afferebat,Adeo,vt sibi diuitias , non se diuitiis inseruire ostenderet. Valeri⁹ publicola. Pelopidas thebanus.

❧ Sed hæc de indigentia,siue de auaritia prima cupiditatis , ac libidinis specie satis. Ne in exemplis percensendis ambitiosior esse videar . Nunc vero ad reliquas species pergamus.

¶ DE IRA, IRACVNDIA, EXCANDESCENTIA, ODIO, ET DISCORDIA.

TITVLVS DECIMVS.

SECVNDA CVPIDITATIS SPEcies ira dicitur,quam qui ex naturæ ratione exponunt,dicunt esse sanguinis feruorem , accessioneque eius ad præcordia.Qui vero eius affectum definiunt dicunt iram esse libidinem quandam,siue cupiditatem puniendi eũ,qui iniuria læsisse videretur, vt Cicero Zenoni assentiens determinat. Ira.

¶ Huic comes accedit iracũdia, quæ eisdẽ auctorib⁹

o est dispositio

Cice. tuscul. quęstio. lib. iiii
Ira & iracundia īter se differūt.

est dispositio siue cupiditas vlciscendi tempus obseruans. hęc quidē in habitu, ac dispositione est, illa vero in actu, ac feruore. Vnde vna sine altera aliquando esse potest. Fit enim quandoque, vt quispiam iracundus sit, & non iratus, vel secus, vt sit iratus, & non iracūdus. Quemadmodum potest esse aliquis ebriosus, & non ebrius, vel contra ebrius, & non ebriosus.

Ex Cice. tuscul. quest. li. iiii.
Excādescētia

¶ Huic tertia comes accedit excandescētia quæ est ira nascens, & modico deinde tempore desistens. huius affectus est longe minor. Calor enim ille quamprimum deferuet, ac decidit, & a ratione ipsa vincitur. Nam si persisteret, & diutius maneret, fieret Odium· Quodquidem (vt Ciceroni placet) est ira inueterata, vel (vt Zeno ait) est cupiditas quædam qua male alicui optamus, cum vtilitate aliqua, vel prouentu nostro.

Odium,
Cicero lib. iiii tuscul. quęst.
Discordia q d ex cicero. li. iiii. tuscul. q̄st,

¶ Hanc cupiditatē comitatur discordia, quæ ex Ciceronis sentētia est ira acerbior, intimo odio, & corde cōcepta, hac animi perturbatione quicūque ciuis laborat, inutilis est reipublicæ, & in hominū cœtu importunus habetur. Diffidet siquidem ab aliis, nemini cedit, omnemque humanā societatem dirimit, Principum aulas perturbat, Seditionibus, ac partibus omnia inficit. hinc conspirationes, coniurationesque oriūtur. hinc cędes, direptiones, veneficia, & pestes illę teterrimę, quæ status omnes publicos, priuatosque labefactare solēt. Crispi quidē Salustii sentētia pro oraculo habēda est quū ait. CONCORDIA paruæ res crescunt, discordia autē maximę dilabuntur. Per hanc interitum omnibus humanis societatibus parari scribit Xenophon. Et Plato in libris de republica eā pluribus rationibus execratur. Hęc est discrepātia, ac cōtētio illa, per quā vetustissimi poetę mundana omnia, dissolui, atque interimi putauerūt, que ἄλκτω ab illis dicitur, & primaria inter infernales furias habetur. Hi oēs affectus similitudinē quādā inter se mutuā habēt, vt alter alteri succedat, ac si ab altero duceretur. Idcirco cōprimēdi sunt antequā liberius vagentur, & nos ad insaniam, furorēque cōpellant. Et in primis ira, quę quū ferocius excanduit, hominem præcipitē rapit, adeo, vt ab insano, ac furioso paululū quippiam absit. Oculi, color, vultus, gestus, vox, clamor, verba prope furentis, atque insanientis hominis esse videntur, qui nisi quamprimum ad se redeat, ad agnatos oīno atque affines vecordium, furiosorumque more reiiciendus erit.

Salustius.
Xenophon.

Optime Pythagoras Samius, qui taciturnitatis priusquam sermonis præcepta tradebat, discipulos suos monebat, ne quid vnquam per iram dicerent, aut facerent. Vnde Architas Tarentinus, vt præceptoris sui monita sequeretur, quum villico seruo, qui grauiter deliquerat, succensuisset, ait. PVNIREM nunc te, nisi iratus essem. Timebat enim ne ira percitus sanctam, moderatamque iustitię vltionem transgrederetur.

Pythagoras.
Architas,
Plutar. in apoteg. dictū hoc Chirillo tribuit.

Hæc Pythagorica pręcepta si tenuisset Eurilocus Pyrrhonis discipulus nunquam sumpto veru cum carnibus semiassis, in forum vsque coquū per iram persecutus fuisset.

Clitū alexan. peremit.
Dionysius,

Nonnulli reges, principesve aliquando ira perciti ea efficiunt, quorum deinde pœnitentia ducti, vt infecta fierent, magno emerent. Per iram Clitum peremit Alexander paternę militię, et suæ fidissimum ac certissimū comitem, per iram etiam Dionysius Syracusanus dilectum a se pusionē, & in delitiis habitum pugione transegit, quorum vtrumque adeo facti pœnituit, vt vix a seipso manus abstinuerit.

¶PERIANDER

PERIANDER Corinthius ira etiam accensus sub calcibus missam vxorem, quę in vtero puerum habebat, interemit: deinde mentis cōpos factus, quum comperisset id a se per calumniam pellicum actum esse, rursus ira excanduit, & eas omnes igne cremari iussit. Filium quoque suum Lycophrona nomine prae matris intentu eiulantem abdicauit, & in Corcyram vsque relegauit. Periāder ictu calcis vxorē interemit.

Lysander Lacedęmonius iræ morumque acerbitate grauem, ac terribilem potentiam, tyrannidemque exercuit, adeo, vt non immerito conciuis eius Etheocles dixisse videatur, quum ait. bene actum cum Græcia esse, quod duos Lysandros non protulerit. Lysander

Idem de Sylla iure optimo dicere poterant romani, cui pręira, ac sæuitia nullus iucundior lusus, ac iocus, quam cruor, quam cędes, quam vnci, ac secures, & ante oculos ciuiū trucidatio, qui (vt alia eius sæuitię, atque iracundiæ exempla omittam) Q. Lucretium Ofellam (cuius opera Prænestinam vrbem ceperat, Marium consulem obsederat, finemque victoriæ adeptus fuerat) in foro ipso ense transegit, nullam aliā ob causam, nisi quod consultatum peteret antequam prætor extitisset. Quinetiam Syllæ ira, quę vniuersam italiam ciuili sanguine inundauerat aliquando in auctorem suum pessimū virus euomuit. Nam quum in puteolano rure grauiter ęgrotaret Sylla, audissetque pecuniam pro reficiēdo capitolio a Decurionibus cunctatius pensitari, præcipiti ira subito excanduit, & immoderatæ vocis impetu ruptis precordijs spiritum cruore mistum exalauit. Et qui per iræ impotentiam tot hominum milia peremerat postremo seipsum perdidit. Syllā. Q. lucretius offella.

Cassius quoque impetuosus, & iracūdus extitit, & sæpius per iram quā per auaritiam, qua etiam laborabat, a recto discessit. Aequior Sertorius qui minime omnium ducem se iracundiæ permisit. Cassius. Sertorius.

Cato iunior nō ab ira immunis omnino fuit, ad quam et si tardior erat tandem commotus implacabilis, inexorabilisque esse videbatur. Cato iunior.

CLAVDIVS Cæsar quum sibi conscius esset, se per irę, & iracundiæ impetum sępe peccare, vtramque excusauit edicto. pollicitusque est alteram perbreuem, & innoxiam futuram, alteram vero non iniustā. Qua quidem sententia declarauit improuisam illam motionem se non posse ex tempore reprimere. quam quidem Peripatetici asserunt non esse in hominum potestate, illam vero aliquo iudicio confirmatam non iniquam fore, sed quasi iustitiæ vltionem. SED quo quisque a natura generosior est (vt ait Plato in libris de republica) eo minus irascitur. hinc quidē esse ait, vt ad rationem percipiendam, ille etiam promptior sit. hoc manifeste in pueris cernitur, qui quum iracundi sunt, sero admodum rationis compotes fiunt & ad studia literarum hebetiores existunt, minus dicto parent, minusque imperata faciessunt, ad illam Platonicam sententiam accedit Ouidius quum ait. Claudi⁹ cęsar. Generosiores min⁹ irascuntur. Pueri iracundiores ad literarum studia hebetiores sunt. Ouidius.

Quo quisque est maior, magis est placabilis iræ:
Et faciles motus mens generosa capit.

ARISTOTELES sapientem dixit neque ira, neque aliis perturbationibus vacare, sed temperate, ac modice commoueri. Eisque mediocritatē quādam, quam virtutis terminum, ac limitem esse assignat. Et irā fortitudinis comitem esse opinatur, & vtiliter quoque a natura hominibus datam Vel Cotē.

Cice. enim dicit ira cos est fortitudinis, vt pote que fortitudinem acuat.

nibus datam esse censet. huic sententię neque Stoici, neque veteres Academici consentiunt. dicunt enim sapientem sine iræ perturbatione, ac stomacho secundum rectam rationem agere posse, & virtutis munere fungi, putantque has opiniones morbus nostris eblandiri, & illecebras communis vitæ esse, quo facilius homines duriora illa relinquentes, in mitiorem hanc sententiam accedant: dicunt quoque pugnam rationis esse aduersus voluptatem, & alios turbidos animi motus, in qua quidem virtutis, ac sapientiæ palestra cernitur.

Cice. ad quintum fratrē epistola. ii. ad fi. lib. i.

Linguā cōprimere non minor est virtus quā nō irasci.

Præclare Cicero Quintū fratrem suum, qui tunc Asiæ præerat, monet, vt si vitare non potest, quin ab iracundia quamprimū eius animus occupetur, saltem vt se ante comparet, quotidieque meditetur resistendū esse iracundiæ. Atqui si animus nihilominus excanduit, tunc diligentissime linguam comprimendam, continendamque esse docet, quæ virtus non multo minor sit, quam omnino non irasci. quum illud non solum grauitatis, verum nonnunquā lentitudinis esse possit, moderari animo, & orationi. quū sis iratus, aut etiam tacere, & tenere in sua sponte animi motum, ac dolorem, & si non est perfectę sapientiæ, tamen est non mediocris ingenij.

vel ptāte, vt habet ciceronian' codex

HAEC Ciceronis præcepta diligenter tenenda sunt, vt iracundiam comprimamus, ne in furorem deinde rapiamur, simulque vel nobisipsis vel aliis iniurii.

CERNIMVS enim nonnullos, quos vulgo homines prudentiores doctioresve putant, quadam iræ impotentia, in seipsos etiam grauiter peccare. Inter Aeschilum, & Sophoclem poetas fuit aliquando (vt solet) de poetica contentio non mediocris, in qua iudicio omnium qui aderāt Sophocles prelatus est. hanc quidem sententiam iniquo animo tulit Aeschilus, & adeo ira excanduit, vt amicorum omnium aspectum fugeret, & euestigio in Siciliam pergeret, & apud Gelam vrbem modico quodam suburbano lateret, in quo paruo tempore mœrore, ac tabe, quam per iram, ac dolorem contraxerat perijt.

Aeschili & sophoclis cōtentio.

Aeschilli mors a ply. c. iii. li. x. & a vale. max. li. vi. de morte non vulg. aliter narratur.

Calchas.

IDEM accidisse scribunt Chalcanti auguri redeūti ex Troiano bello. Nam quum in Ioniam ad Colophoniam peruenisset iuxta lucum Clarii Apollinis in certamen diuinandi cum Mopso etiam augure deuenit. A quo victus Chalcas vehementi ira, atque mœrore adeo excanduit vt quamprimum mortem obiuerit.

Antimachus Niceratus.

ANTIMACHVS Colophonius, & Niceratus Heracleotes adolescentes in poetica clari certatim inter se (vt moris est) Lysandri laudes versibus canebant: verum quum Niceratus gratior Lysandro esset, ab eo Anthimacho prælatus est, & aurea corona donatus. Tam & si tacito doctissimorum hominum, qui aderant, iudicio ille longe inferior in poemate extitisset. Antimachus mirum in modum ira, ac dolore concitus exarsit carmenque aboleuit, & iam a musis discedere, easque abdicare destinabat. Aderat Plato, & ingenium Antimachi admiratus, placido eum sermone mitiorem, placatioremque reddidit: ac musis conciliauit, docens corrupti animi cæcitate, non vero iudicio Niceratum ei fuisse prælatum. Quibus ex verbis Antimachus compos sui factus, iram euomuit, & ad musas redijt, atque in preclarum poetam euasit.

ACCIDIT etiam sæpenumero, vt implacabilis ira eorum, qui præ sunt quique

sunt, quique aliis imperat, subditos in desperationem compellat. Quippe qui nullam gratiam, nullamque æquitatem, aut veniam sperare possint.

SVCCENSVERAT aliquando populus romanus Ptolemæo Cyprio regi, quod minus imperio obtēperaret, minusque mandatis obsequeretur. Mittitur illuc cum imperio M. Cato, quem paulo ante dixi hominem fuisse durum, iræque immedicabilis. Cuius aduentum quum accepisset rex, desperata omni hominis clementia mortiferum veneni poculum exhausit. quo nuncio accepto Cato, iter maturandum censuit, Cyprumque quamprimum se contulit, & quod per iram vlcisci nequiuerat, per auaritiam vltus. Nam contractis regiis opibus, regiaque supellectile omnia auctioni exposuit, pecuniamque a licitatoribus acceptam ad numerum circiter septem milium talentorum Romam peruexit. Quaquidem ex re varii rumores orti sunt. Aliis iram, ac nimiam seueritatem Catonis accusantibus, Aliis auaritiam, seu immoderatam quandam parsimoniam increpātibus, nonnullis etiā factū probantibus. Si mitior quispiam illuc perrexisset, veniam, gratiamque clementissimi populi nō desperasset Ptolemæus, neque sibi mortem consciuisset, quæ sine romanorum inuidia nequaquam esse potuit. regium enim nomen sacrosanctum apud omnes gentes semper extitit, & intactum, atque inuiolatum. Tunc primum Cypros stipendiaria populo romano facta est, insula clarissima, & duabus vrbibus nobilitata, Salamina, & Papho. quarum altera Iouis delubro, altera veneris templo insignis habebatur. illic enim venerem pelago emersam fuisse quum concha deueheretur Poetæ fabulantur.

M. Cato iræ implacabilis. Ptolemæus Cypri rex cur mortē sibi cōsciuit. M. Catonis auaritia. Cypros populo romano stipendiaria. Salamina. Paphus.

¶ Pachitas quoque Atheniēsis, cuius ductu, & auspicio Lesbos subacta extitit, a bello victor rediens gestarum rerum rationem, vt redderet poscebatur, quā quum reddidisset, et quid acceptum, impensumque esset, non satis liquido cōueniret, seueritatē, odiūque in se iudicū, & inimicorū calūnias adeo formidauit, vt nullo expectato iudicio seipsum gladio trāsegerit.

Pachitas. Lesbos.

Ira igitur quū liberius vagatur, nullisque rationis habenis regitur ęgritudo quædam quasi immedicabilis fit, & in odium (vt dixi) conuertitur. quod quidem pertinacius humanis animis insidet, cogitque eos ad diras illas, atque execrabiles vltiones, & ad fraternas acies, alternaque bella prophanis decertata odiis, vt cecinit Statius. Et ad Tragicas illas nonnunquā dapes, quibus solem aufugisse, atque aciem auertisse fabulantur. Proinde videndum est, vt iræ calor quamprimum extinguatur. inueteratus enim odium fit, & magna cum difficultate sedatur.

Statius i. prio thebaidos.

ODIVM ab ira manare eleganter docuit Maro, quum dixit.

Odium. Vergi. x. ęneidos.

Haud aliter iustę quibus est mezentius iræ
Non vlli est animus stricto concurrere ferro.

quum illum odio esse vsitatius dicere potuisset, Odium veterem iram esse non modo ex M. Tullij diffinitione, & ex Stoicorum sententia dicere possumus, sed ex Græci verbi, vnde (vt arbitror) ducitur interpraetatione ὀδύνομαι Siquidem per iram dolore significat, et ὀδύνη dolor est vehemētior, & præcipue qui ex iracundia manat, & diutius torquet. Decet igitur principem ab odio semper vacuum esse, vt animi tranquilitate perpetuo fruatur. Nec semper vindictę tempus expectet.

Chilo.

❧ Chilo vero vnus ex inclytis Grecię sapiētibus duas odij, & amoris affe ctiones intra modum coercuit. Ait enim, hactenus ames velim, tanquam aliquando osurus. Et hac itidem tenus oderis, tanquam fortasse deinceps amaturus. Sed de ira, iracundia, excandescētia, discordia, & odio satis. Nūc autem de amore, ac desyderio dicamus. Quæ duę species perturbationū superioribus adduntur, & inconstantes animos plurimum vexant.

❧ DE AMORIS AFFECTV, ET DE VARIIS philosophorum, ac poetarum supet eo opinionibus.

TITVLVS VNDECIMVS.

Plato in cōuiuio.

Quatuor diuini furoris spēs Vaticinium. Mysterium. Poesis. Amor

Ariadnes.

AMOREM MAXIMVM AFFECTVM esse multis argumentis ostendere possumus, et Platonis quoque auctoritate probare, qui inter quatuor species diuini furoris eum connumerat. Quarum singulam quamque diuino alicui numini subiicit, vt ostendat easdem præter naturalem potentiam aliquid maius. & quasi diuinius agere. Harum primam vaticinium appellat, eique Apollinem præficit. Secundam mysterium, cui Bacchum. Tertiā Poesim, cui Musas, Quartam Amorem, cui Venerem.

❧ HIS furoribus, & diuinari, & futura multa præuideri posse autumat Lacydes. Et nonnulli noui Academici dixerunt Amorem esse diuinum Mysterium ad excitationem, conseruationemque iuuenum datum mortalibus, exemploque ostendunt. dicunt enim Ariadnes amorem Theseum a maximo periculo liberasse, eumque clarum, industrium, solertemque reddidisse. Eodem que pacto Medeę amorem Iasonem virtutibus illustrasse & eum victorię cōpotē reddidisse. Addunt quoque amorem quasi inuentorem quendam extitisse plurimarum artium. Cuius rei exemplum eiusmodi ponere possumus. Scribunt vetustissimi artem illam figuralem (quam σχηματικὴν Græci appellant, quamque Praxiteles matrem statuarię sculpturę, ac celaturę esse dixit, vt qui quamuis in oībus præstaret, nihil tamē vnquā fecerit antequā finxerit) Amoris beneficio fuisse inuentā. Affirmant enim Debutadē Sicyonium eam Corynthi inuenisse filię opera, quę quum sponsi amore teneretur, & ille in militiam profecturus esset, vt desyderio eius minus tabesceret, & ex simulachro amoris solatium caperet, vmbram ex amati sponsi facie ad lucernam in pariete lineis circumscripsisse, sumpto ex igne extincto carbone. Pater autem eius rei nouitatem admiratus lineas Argylla impressit, primamque formam fecit. erat enim figulus, & cum cæteris fictilibus duratam igne concoxit. res ex similitudine admiranda omnibus visa est, & proinde veneri consecrata diutius in templo mansit. Huius puellæ exemplum complures præstantissimæ fœminæ priscis seculis imitatę sunt, quæ virorum desyderium pictis imaginibus amolitę facilius eorum reditum expectauerunt, vt de laodomia Protesilai vxore veteres poetę testantur. sed ad morem tedeo.

Amor multa rūartiū iuētor

Praxiteles.

Debutades.

stoici

❧ Stoici amaturum sapientem dicunt,& præcipue iuuenes illos qui cum formę venustate indolem peregregiam habent,& acumine ingenij pollēt, quasi speciem futurę virtutis,non formam aut ætatis mollitiem beneuolētia complectantur. Qua in re admirari se summopere ait Cicero quod nemo formosum senem,aut informem adolescentem diligebat:deinde quasi coactus in hanc sententiam accedat,addit.sit sane sapientis amor,vt dicitis.non enim repugno,dummodo sit sine solicitudine & suspirio. Cicero.

❧ Addunt præterea iidem philosophi amorem conatum esse amicitiæ, firmamentumque beneuolentiæ:quodquidem ex formę venustate,non ex amplexu corporis proficiscatur. Dicūt etenim Thrasonidem eiusdē disciplinę philosophum pereximium,quum in potestate haberet pusionē quē vnice adamaret,semper abstinuisse ne male audiret,odioque haberetur. Thrasonides

¶ Amorem amicitiæ esse vinculum Chrysippus in libro de amore scripsit,neque illum vitio dandum esse existimat quandoquidem pulchritudo virtutis sit flos. verius tamen (vt mihi videtur) Socrates pulchritudinem definiuit,qui eam modici temporis Tyrannidem esse dixit. Theophrast⁹ vero tacitam deceptionem.sed hanc Stoicorum sententiam non statuit Zeno quanquam eorum princeps habetur,dicit tamen amorem esse inexplebilem quandam libidinem ingerentem se per placidam pulchritudinē: Addit etiam amorem in præstantis ingenij viros non cadere.quippe qui studio,industriæque insidietur. Socrates. Zeno.

¶ Peripatetici autem quum amicitiam definiant esse æquitatem reciprocę beneuolentiæ eiusdem treis species esse dicunt necessitudinem, hospitalitatem,amatoriam. Huius tertiæ principatū delectationē tenere aiunt, quę per aspectum pulchritudinis percipitur. QVICVNQVE enim aspectu nō delectatur nequaquā amare potest. Cum deinde hic amor mutuis beneficijs & studio virtutis innititur,plerūque in optimam amicitiam euadit,quę etiam discedente forma remanet.

¶ Venustas quidem gratissimum naturę munus habetur. Ego autem is sum qui cum illis sentiam qui amorem dicunt insatiabilem cupiditatem ac libidinem esse,qua quum primum potiti expletique sumus in pœnitentiam quandam incidimus,quæ quam primum decidit,rursusque animus libidine accenditur,idque facere quęrimus,quod quum fecerimus,iterum fecisse pœniteat. Amor.

¶ Hæc est illa Demosthenis vox qui excitatus ab Laidis meretricis forma quum audiuisset dimidium talētum precium noctis esse. Ego (inquit) pœnitere tanti non emo,sed illam venustatem quam modo dixi gratissimum naturæ munus haberi,sunt qui putent nequaquā optandam esse,tum quod eius flosculus quam breuissimus sit,tum quod pauci eo ad virtutē vti valeant,quando prima illa ętas mollis admodum sit,facileque decipiatur. Plures enim sunt qui pueros in illecebras propellant quam qui eos ad bonam (vt aiunt) frugem redigant. Non erit igitur admirandum Tragicum illum dixisse,raris forma viris,secura prospice impunita fuit,& fabulę Bellerophontis,& Hippolyti manifestis exemplis rem indicant. Demosthenes. Lais. Ex Aulo gel. cap. viij.lib.j. vbi preciū noctis centum sestertia esse dicit. Bellerophon

¶ Nunc autem ad diuerticulum redeo. Amorem inexplebilem esse cupiditatem docet fabula illa qua inducitur Iuppiter in concubitu Alcmenę noctem triplicasse cum vna in eo neutiquam libidinis ardorem sedauisset, Alcmena.

nec etiam admirandum est Iouem tam longę noctis cōcubitum aureo poculo, quod Lyrici Græci Charchesium vocant, Plautus autem paternam appellat, redemisse, quum tripla illa nox triplex etiam munus exigeret. Quid dicemus etiam quod qui amat, perpetuo igne torretur, nunquam quiescit, & contrarijs animi perturbationibus semper agitatur? Audi adolescentem illum apud Plautum de amoris difficultatibus eiulātem. Iactor, crucior, agitor, stimulor, versor, in amoris rota miser, exanimor, feror, distrahor, diripior, vbi sum, ibi non sum, vbi non sum, ibi est animus. Audi ardentem Tibullum.

Plautin' Alcesimarch' in Cistellaria.

Ah ego ne tales possem sentire labores
  Quam mallem in gelidis montibus esse lapis.
Stare vel insanis cautes obnoxia ventis
  Naufraga quam vasti tunderet vnda maris.

¶ Et infœlicissimum omnium animalium amatorem esse declarat Propertius, quum ait.

Properti' lib. ij. elegia xviij de exclusiōe.

Durius in terris nihil est quod viuat amante,
  Nec modo si sapias quod minus esse velis.
Et amoris curæ amatores non ipsa in morte relinquunt, vt ait Vergilius.

❧ Audi etiam quam medicinam adhibeant huic insano furori vetustissimi Poetæ. dicunt enim Leucatem editam præruptamque petram in Leucadia esse in qua Apollinis phanum cernitur: illic etiam præcipitem saltum esse aiunt, qui ad sedandos amores plurimum valet. Ex quo Cephalum primum saltasse tradunt, quum amore Ptarolę Degoneti filiæ impatienter arderet.

Cephalus.

Sapho.

❧ Menandro autem Gethæ videtur Sapho Lesbia Phaonis desyderio perculsa omnium prima desiliuisse, qui ad hanc sententiam eiusmodi versus protulit.

Præruptam nacta in transitu petram
Cupidinis œstro percita, e summo præceps ruit
Ex animi tui sententia rex imperiose.

❧ Quibus exemplis facile intelligere possumus amorem potius ex stultis insanos facere, quam in animum sapientis cadere. Quid insanins esse potest, quam a seipso discedere, nec secum habitare, sed in alieno corpore degere? Miseram dicimus seruorum conditionem, quoniam ex dominorum imperio omnia agant, miserior est eorum qui amant. Herum nanque longe magis importunum habent, quam sæuitia quæ a dominis aluntur, vt viuant: vtque in officio atque opere perstent, non autem vt præcipitentur ad mortem.

Amantium miseria.

Plato.

❧ Plato dicebat animum eius qui amore tenetur in suo corpore mori, in alieno autem viuere. Sunt qui hanc sententiam Catonis esse putent, quoniam ipse eandem crebris sermonibus vsurpabat. Menander Poeta doctissimus non iniuria cupidinem imperiosum Regem appellat. quandoquidem homines nonnunquam in interitum præcipitat, vel ad ea quæ turpiora ac perniciosiora sunt morte.

Menander.

L. Elaminius

❧ Atqui vt taceam infinita illa quæ in fabulis scribuntur, quæque etiam in Scœnis ac Theatris quotidie aguntur, ne videar commentitium quicquam, aut fictum referre L. Quintius Flaminius quum consul esset in

Gallia Placentinam quandam meretricem tam vesano amore exarsit, vt illius imperio vnum ex captiuis securi percuti iusserit, in quem Cato grauiter inuectus est, & Censoria nota eum incussit. Ex Vale. max. li. ij. de cēsoria nota ca. tertio. Cato.

Sed vt grauiora quædam recenseam, compellit sæpe amor ad perfidiam, proditionemque manifestam. Tarentini a Romanis ad Hannibalē defecerant, qui præsidio vrbis Brutos milites reliquerat, horum præfectus vrbanam quandam puellam impatienter ardebat. Cuius frater cum Q. Fabio qui Consul vrbem obsidebat militabat. Certior huius amoris factus Fabius iuuenem accersiri iussit, egitque vt clam sorore adiret, & de proditione cum ea ageret, illa negocio suscepto amatorem ad se vocatum in facinus hortatur, qui veneris illecebris pellectus cōditionem non abdicauit, sed in sequenti nocte ea parte qua cum Brutijs custodibus sibi commissis excubabat, Romanos milites accepit. Et hoc pacto Fabius sine vulnere ac sanguine ex amatoria causa Tarentina vrbe potitus est, quam quidem militibus diripiendam præbuit. Cuius præda adeo opulēta extitit, vt cum Syracusanis manubijs adæquaretur. Tarentini. Q. Fabius. Tarētū ven' expugnauit.

Lucius Catilina vir scelere notior, quam virtute, rebus gestis, aut vllo maiorum splendore adeo amore Aureliæ Orestilę insaniuit, vt filium quē ex alia vxore susceperat adolescentem indolis peregregiæ necauerit, quū eius nuptias illa viuo filio recusaret. L. Catilina filiū suum interemit.

Publius quoq; Clodius tam insani furoris fuit, vt tres sorores suas ante nuptias stuprauerit. Nec deinde dubitauerit sacra deæ bonæ polluere quæ per noctem celebrabantur a mulieribus, nec cuiquam virorum interesse licebat. Nam quum pro populo fieret apud Iulium Cæsarem, cuius vxorem Pompeiam ille impatienter amabat fœminea veste indutus, primo inter mulieres latuit, deinde quum per ædes erraret, rogatus ab ancilla Aureliæ matris Cæsaris quid quęreret, auram pompeiæ pedisequam se quęrere respondit: verum illa ex voce virum esse cognoscens, exclamauit. mulieres excitę concurrunt, portas claudunt, domum scrutantur, & Clodium latentem in quodam cubiculo depræhendunt. Fit reus Clodius de pollutis sacris, & de sororum incestu accusatur. Sed corruptis iudicibus per lenocinij flagitium, iudicium euasit. Matronarum nanque, & ingenuorum puerorum noctes magno emptæ, precium turpitudinis iudicibus extiterunt. P. Clodi' tres sorores suas venere polluit.

Diodes pisistrati filius qui ei in Tyrannide successerat, ex amatoria causa vitam atque imperium amisit. Nam quum nobilem quandam virginem Atheniensem adamaret, & eam per vim stuprasset, a fratre puellæ crudeliter trucidatus perijt.

Laodice autem Mithridatis Regis sotor ac coniunx tam impie in adulterij amores exarsit, vt redeunti ex longa militia viro, quasi illum festis epulis, lætoque conuiuio acciperet venenum miscuerit, a quo ex consuetudine noti antidoti vix euasit.

Semiramis Regina tanti nominis, quæ virtute ac rebus gestis Reges omnes Assyrios præuertit, vidua cum esset amoris illecebris pellecta, eos ex militibus suis eligebat, quos forma & robore præstantiores esse cernebat, & eosdem aliquandiu in delitijs habitos necabat, ne stuprum cum ea admissum alijs prodetent. Semiramis.

Ariarates

Ariarates. ❧ Ariarates Cappadociæ Rex, quum diem obijsset, sex virilis sexus filios superstites sibi reliquit, quos ex vxore Laudice, etiam nomine genuerat, verum illa metuens ne ab administratione regni adulter eius quem perdite amabat, a filijs prohiberetur quinque parricidiali poculo necauit. Vnum qui adhuc a nutritoribus alebatur, a materno furore ac diro scelere cognatorum custodia eripuit. Qui deinde matri (quæ paruo tempore post concursu totius populi propter nimiam sæuitiam trucidata est) successit in regno, & regiam sobolem iam prope per scelus exhaustam propria virtute instaurauit.

Laudicis parricidiũ i filios

L. Pedanius. ❧ L. Pedanium secundum vrbis præfectum scribit Cornelius Tacitus a proprio seruo fuisse interfectum, qui ei admodum infensus erat amore cuiusdam exoleti, quum nec dominum quidem amoris sui riualem atq; obtrectatorem præferre posset.

Pausanias. ❧ Quinetiam Pausanias Lacedæmoniorum dux qui Mardonium Medum vicit, ab Argilio adolescente, cuius insano amore tenebatur, accusatus quod Græciam Persarum Regi prodere vellet, turpissimam mortem subiuit. Et non modo vitam amisit ex amatoria causa, verum quæsitæ laudis gloriam perpetuo dedecore obscurauit.

❧ Sed vt hæc tam tetra scelera omittam, compellit plęrunque amor ad ea flagitia, quę aut turpia sunt, aut dignitatem diminuunt.

L. Vitellius. ❧ L. Vitellius a quo Vitellius Cęsar natus est, vir innocens & industrius, amore tamen libertinę adeo insaniuit, vt infamis haberetur. Illius nanque saliuis melle commixtis quotidie palam arterias & fauces pro remedio fouebat, qua ex re omnibus ludibrio habebatur.

Galba. ❧ Turpius vero Galba qui in exoletos semper exarsit, quorum nonnullos palam arctissimis complexibus, osculisq; excipiebat, & quum cõfestim vellerentur vt imperasset, seducebat.

Alcibiades. ❧ Alcibiades patria eiectus, grato hospitio ab Agide Lacedæmoniorum Rege acceptus est, verum ille ingrato animo in Reginã vnicam illius cõiugem exarsit. quęquidem Thimea nomine dicebatur: & eam in suam voluntatẽ pellexit, ex qua etiam Leotichidem genuit filium. Etenim gloriabundus exultabat Alcibiades, quod quum Atheniẽsis esset filium quidem suscepisset qui aliquando apud Lacedæmonios regnaturus esset.

Agis Lacedęmonius.

Philippus. ❧ Philippus Macedo non multum honori ac dignitati suæ consuluit quum Larissen saltatricem tam perdite adamauent, vt fabulam de se populis traderet. Ex ea quidem genuit Arideum filium, qui post Alexãdrum aliquãdiu regnauit. Nec etiam infamiæ nota caruit Philippus, quum actali sororem repudiata Olympiade Alexandri matre propter adulterij suspitionem duxit.

Alexã. virginẽ duxit Rhoxannem. ❧ Ipse quoque Alexander odium non paruum Macedonum contraxit, quum post maximas victorias Rhoxannem barbaram, & modicis ortam natalibus, virginem tamen conspicuę formę, vt primum eam in conuiuio suspicatus est, ita subito amore exarsit, vt eam vxorem duxerit nullo amicorum in consilio adhibito. quum tot opulentissimas regum filias ei vltro oblatas respuisset. Fuit autem Rhoxãnis Bactriana Oxyartis filia ex inexpugnabili illa petra, quam per proditionem inuasit Alexander, cuius altitudo stadiorum quindecim fuisse dicitur, ambitus vero octoginta, in cuius vertice

Rhoxannis petra q̃ a Plutar. in apoph.

ius vertice planicies feracissima erat, quæ ex natiuis fructibus quingentos homines aleret. Alexan. & Pli. in Proœmio lib. iiij. Aornos appellatur quasi auib' iaccessa.

Vecordiæ etiam esse docti veteres putauerũt proprijs vxoribus nimis ardenter indulgere, vt Demetrius faciebat, qui vxorum voluptatibus adeo se permisit, vt regum omnium intemperatissim' esse videretur. Sed huic incontinentiæ furorem etiam addidit, quum victo fugatoque Ptolemæo Aegypti rege Lamiam canendi modulandique peritissimam prçter alias omnes impatientius arsit. Demetrius.

Turpe etiam fuit Cleomeni Lacedæmoniorum Regi, quod vxorem tam perdite adamauerit, vt plærunque ingruentibus maximis periculis clam ab exercitu noctu discederet, & magnis itineribus Spartam concederet, vt vxorem, cui' desyderio deperibat, complecteretur. Maiorem tamẽ in coniugem amor libertatem habere videtur qui sine suspitione & obtrectatione omni ex parte esse debet, & iræ iracundiæque omnino expers. Quod quidem vt ostenderent vetustissimi Iunoni, quã matrimonij deam putabant, quum sacrificarent hostiæ fel adimebant, & iuxta aram infodiebant, significãtes coniugium amoris ac suauitatis plenũ esse debere & viri le: stomacho, ira, iracundia, atque omni amaritudine vacare. Est enim fel iracundiæ sedes, vt inspectores naturæ docent. Et Plinius affirmat nihil aliud esse fel quam purgamentum pessimi sanguinis, docet quoque nonnullos homines inuentos esse qui sine felle sunt, quorum valetudo firmior & vita longior fuerit, vulgoque aiunt eiusmodi homines pacatiores, placidioresq; re esse, & sine omni mala malitia. Cleomenes. Fel hostiç cur adimebant. Fel. Pli. c. xxxvij lib. xj. vltra medium. Homines sine felle.

Sed ad amorem redeo. Assyriorũ Reges, nonne iure optimo ludibrio, contemptuiq; habiti sunt? quod Nini iunioris exemplo responsa omnibus per internuncios darẽt, & segni ocio in fœminarum turba senescerẽt, quasi nihil fœlicius putarent, quam in scortorum grege desidere.

M. vero Antonius nimium amoribus indulsit, & animi corporisq; virtutes effœminauit, sed adeo insanç mẽtis in Cleopatram extitit, vt Octauiam vxorẽ Octauij Cæsaris sororẽ, quç eum mira beneuolentia complectebatur, neglexerit, quum illa Romç palam exclamaret, turpe admodum esse duos Romanos Imperatores bello concurrere, alterũ amoris gratia, alterum quod sororis pellicem ferre nõ posset. verum quũ ad arma ventum esset, sicuti causa iustior in Octauio, ita & belli fortuna superior. Vincitur Antonius, & tertiam imperij totius orbis terrarum partẽ amittit, vimque sibi ipsi affert conscius insanæ turpitudinis suæ. M. Antoni'. Octauius.

Claudius quoque Cçsar ad furorem vsque vxorius fuit, adeoque eis indulsit, vt quasi addictus non se vt principem, sed vt ministrum ageret. Harum enim studio, honores, imperia, exercitus, munera, impunitatesq; elargiebãtur, per quas quidem ad pristinam vecordiam redijt. Nam adolescẽs adeo æqualibus suis irrisioni fuit, vt in conuiuijs, comessationibus vel oleæ rum, palmularumq; ossibus ab illis crebro incesseretur. Clau. Cæsar.

Mithridates quoque (quem pauloante diximus) insidam laudicen sororem ac coniugem habuisse Hipsicrateam aliam, deinde vxorem sic impatienter amauit, vt sine ea in militiam proficisci neutiquam in magnis etiam periculis voluerit, passusque est illam tonsa coma, & virili habitu armis, & laboribus militaribus consuescere, & obdurare ne puncto quidem temporis Hipsicratea.

temporis ab eo illa discederet.

Hic amoris affectus non modo animum ęgritudine perturbat, verumetiam corpus ęgrotatione nonnunquam afficit. hoc quidem faceto ac iucundo conuiuio ostendit Antigonus rex. Nam quum accepisset Demetrium filium languentem in lecto iacere ad eum visendum ac salutãdum (vt moris est) accessit, & quum ante fores cubiculi esset, scortũ formosissimi oris (cuius amore filium teneri rumor erat) offendit. tum ingrediens Antigon⁹ postquam eum salutauit, & vt bona spe, fortique animo esset dixit, ægroti brachium attrectauit, vt venarum, arteriarumve intentionem motus ac remissionem scrutaretur. At Demetrius meliusculum se haberi ait. quando quidem paulo ante febris discessisset. Hic molliter arridens rex verũ, inquit, ais o fili. ego enim eam pro foribus cubiculi inueni.

Antigoni facetũ cauillũ i Demetrium,

Hoc loco nequaquam tacenda mihi esse videtur admiranda quædam Seleuci Syriæ Regis in filium indulgẽtia, quæquidem eiusmodi fuit. mortua Antiochi matre Seleucus stratonicen Demetrij Macedonum Regis filiam virginem, ætate integra, & forma conspicua duxit, quum ipse iam senior esset, hanc quum quotidie cerneret adolescens filius, miro amore ardebat, sed pudore percitus rem tacito silentio premebat. Atqui vt in amore dici solet. QVOQVE magis tegitur, tanto magis æstuat ignis, quũ nemini secretum suum credit, nec ratione aliqua cupiditatem hãc a pectore amoliri potest, in graues febres, subitamque ægrotationem incidit: nec vllis remedijs curari poterat, sed in dies grauius se habebat per inediã mori destinauerat, potiusquam morbi causam palam faceret. Erasistratus medicus pereximius qui eius curationi præerat, quum subitam accessionẽ remissionemve febrium fieri cerneret, ex aduentu discessuque Stratonices, quæ crebro ad illum visendum viro comitata accedebat, animaduertit iuuenem nouercę amore tabescere, non tamen audebat rem adeo indignam ac tanti periculi sic temere regi aperire, sed illum seductum flens hortatur, vt forti animo perferat, si quid filio acciderit quando ille desyderio rei ardeat, qua quum potiri nequeat prorsus deficiat. Tum Seleucus miserabiliter mœrens adiurat nihil tam arduum esse, quod pro vnici filij adolescẽtis salute agere detrectet. Hic medicus frustra, inquit, niteris. amor nãq; vxoris meæ hunc perimit, quam ad eum diuertere neutiquã viuus patiar. tũ pater flens atq; eiulãs, quum medico nullis pollicitationib⁹ persuadere posset vt eius vxor filio suo morigeraretur, exclamat. vtinam saltẽ Stratonicen meã adamaret. est enim Erasistratus, ait, rem tenes, istuc quidem est, quod huc vsque tacui, ne iram meam in me prouocarẽ. Nunc autẽ quãdo tu ipse dixisti, non est amplius dissimulandum. tute filio, si libet, moribũdo adesse poteris. Hinc effectum est vt filio delectam cõiugem Seleucus abdicaret. Et sic saluti atque incolumitati redditus est, qui nullis alijs remedijs euadere poterat. Nuptiæ stratonices, & Antiochi ingenti apparatu, & celebri cõcursu principum ac populorum celebratæ sunt, omnesque admirabantur regem tam propere delitias connubij sui filio abdicasse, & illam ex regina regis nurum fieri æquo animo pertulisse.

Seleuc⁹ Antiochi pater.
Stratonice.
Erasistratus.
Seleuci mira indulgentia i antigonũ filiũ Antiochi, & stratonices nuptiæ.

Nullam amoris veniam masinissę amico indulsit Scipio. Nã quum illius præcipue opera Syphacẽ Numidię Regẽ & Hasdrubalẽ vicisset, illorumque castra expugnasset Sophonisbam Syphacis vxorem Hasdrubalis filiam

Scipio seuerior i masinissam.
Sophonisbæ mors.

filiam captiuã masinissa subito amore exarsit, vxoremq; eam duxit. hoc quũ Scipioni percrebruisset vocatum ad se Masinissam grauiter obiurgauit, docuitque ex Romano iure id neutiquam licere. Qua increpatione permot⁹ rex venenum amatę coniugi misit nuncians ei, vt si honori ac dignitati suę recte consultum vellet, neque in triumphum ducis id poculum hauriret. Illa vero impauida venenum exhausit, asserens id gratũ sibi munus esse missum a nouo coniuge, & his dictis subito enecta cecidit.

Leucanus. Fab. Max. indulgentia in Leucanum.

❧ Indulgentius in leucanum quendam cohortis ductorem virum strenuum ac fortem egerat Fabius Maxim⁹. Nam quum accepisset illum ancillæ cuiusdam amore perculsum, nocte e castris magno cũ periculo adire solitum vt congressu illius mulierculæ potiretur, dimissis quibusdam qui illam ad se ducerent eam in tabernaculo suo abdidit, Leucanumque accersiri iussit, eum blando sermone appellans ait, egisti contra leges, sed quia fortis in bello semper extitisti compensanda est virtus tua clementia nostra, & eductæ mulieris dexteram tenens dexterę admirãtibus iuuenis iunxit dicens. Hæc deinceps apud te manebit. Tu autem operam nobis longe diligentius, fortiusque nauabis.

Aristides. Themistocles. Sthesilia chia

❧ Inimicitiæ quoque quam maximæ, tum inter riuales, tum etiam inter alios quorum interest ex amatoria causa oriuntur. Aristides & Themistocles clarissimi Athenienses ciues, & virtute ac rebus gestis celebres diutius simultates inter se miro odio, non sine reipublicæ incommodo exercuerunt, quarum quidem causa ex amoris cõtentione manauit. Sthesiliam enim chiam forma præstantissimam adamarunt mutua inter se obtrectatione atque inuidia. Et postquam illius venustas ętate defloruit, nullã simul conciliationem inueterati odij vnquam egerunt, sed contentiones mutuas omnibus in rebus semper exercuerunt.

Seruilia Catonis soror. Cęsaris & Catonis mutua odia.

❧ Non paruam quoque odij ac simultatis causam Catoni in Cæsarẽ prębuit Seruiliæ amor, qui male dissimulatus tunc clare patuit quum in Senatu de supplicijs coniuratorum cum Catilina inter eos esset disceptatio. Nã Cæsari perlatæ sunt, quas ille clanculum lectitabat. Tum exclamans Cato literas palam legendas poposcit. putabat enim illas ab aliquo coniuratorum missas esse. Tum Cæsar eas legẽdas Catoni tradidit. erãt enim a Seruilia eius sorore amatoriæ scriptæ quæ Cæsari noctem pollicebatur, quas quum legisset Cato, confestim eas in Cæsarem reiecit dicens, en temulẽte accipe, & ad institutum sermonem redijt,

Semiramis filij amore capta.

❧ Nec etiam tacendum est multos Imperatores ac duces & seipsos, & exercitus quoque suos cupiditatum illecebris perdidisse. Semiramis in proprium filium vesano amore exarsit, qui exhorrens maternum concubitum eam necasse creditur. Et quæ virtute & rebus gestis, non modo reginas, sed & reges omnes qui ante eam fuerant superauerat. hac amoris turpitudine laudem suam perpetuo probro obscurauit, quam admirãda fuerit eius gloria, vel ex hoc exemplo indicari potest. Defecerat ab ea aliquãdo Babylon vrbs opulentissima & Assyrię regionis caput. quam ipsam et mortuo Nino eius marito condiderat, cuius vrbis muri inter septem mundi spectacula numerantur. Huius defectionis nuncius eam capitis comam offendit componentem, & quum altera pars crinium adhuc soluta esset, ea sic relicta sumptis armis & omnis exercitu per pręconem imperatǫ

Babylonẽ Semiramis condidit.

Babylonios aggreditur semiramis. Babylonē perrexit, nihil eiusmodi ciuibus illis adhuc suspicantibus, & tāto impetu, tantaq; celeritate vrbis oppugnationē aggressa est, vt deditionē fusis lachrymis ab ea mœsti ciues impetrauerint. Et quū multa humana atq; diuina munera conciliandæ gratiæ causa Reginę persoluissent Babylonij, statuam ei in medio fori eodem habitu quo venerat, erexerunt, vt tantę virtutis ac celeritatis gloria perpetuis monimentis celebraretur.

Pœni. Pœni quum in campania hybemarent, virtutis robur venereis delitijs deliniti magna ex parte amiserūt, vt nō frustra vulgo diceretur, Cāpaniam pœnis alteras fuisse cannas, ipse quoq; Annibal eorum dux, qui scientia rei militaris, rebus gestis, & omnium militarium virtutū laude exteros omnes imperatores præcelluit, in Salapia Apuliæ oppido (vt plærique scribunt) puellæ cuiusdam amore captus magnam roboris sui partem eneruauit, qua quidem ex re calumnijs scriptorum patuit.

Alexādri facinus. Persepolis. Nec a conuicijs innoxius Alexander extitit, quum Thaidis blāditijs pellectus persepolim vrbem pulcherrimam atque opulentissimā incēdit. Et præsertim quum a plærisque visus fuerit vrbem discurrere & faces circumferre, quas magnis ædibus submitteret, quæ eo facilius cremabantur, quo cedro cypariſſo abieteque omnia cōcamerata erant, ipsa quoq; Thais gloriabatur, exultabatque quod Thespiæ, platearum, Athenarumque antiquum vltra fuisset incendium.

Thais.

Alexādri gloriam Venus minuit. Cleophitis. Amauit etiam Alexāder victo Dario Barsinē captiuā, ex qua deinde susceptū filium Herculē vocauit, minuit etiā aliqua ex parte victoriæ suæ gloriam quam cōsecutus fuerat, quum montes Dędalos superauerat. Nam Cleophitis Reginæ regnum inuaserat, quod nemo ducum aut imperatorū vsque ad heroum tēpora ante eum attigerat, sed quum illa muliebri astu se dedidisset, amoris illecebris, cōcubituque Alexandri regnum redemit, blāditi jsque id assecuta est quod nullis viribus aut armis vnquā assequi potuisset. Filiumque ab eogenitū Alexādrum vocauit, qui deinde imperiū Indorum tenuit. Ea tamē turpem adeo infamiæ notā subiuit, vt quādiu vixit semper regia pellex non vulgo Regina diceretur.

Thalestris. Nec in dissimili exemplo fuit Thalestris amazonū Regina, quæ quū ad Alexandrum in Hircaniā perrexisset, indissimulate ait, nullā aliam ob rem illuc accessisse, nisi vt quum rege futuram sobolē cōmunicaret, dignāq; que sese existimaret, quæ Alexandro filios procrearet, & se regni sui hęredes filias recepturam, mares autē patri reddituram. Alexander conditionē non recusauit, sed eam aliquot diebus retentam & in delitijs habitam, ac regijs muneribus affectam domum remisit.

Ab hac quidē amoris perturbatione pauci ex magnis etiā viris immunes innoxijque omni ex parte euaserunt. FACILIVS nāq; est castitatis ac cōtinentiæ præcepta alijs præscribere, quā sibi ipsi. Et pręcipue quum prima illa pubertatis ętas quæ magis a venere incessitur, infirma sit, & vix vllis rationis habenis coerceri possit. Litera enim illa Pythagorica facilē ac procliuem semitam ad libidinem ostendit, ad virtutem autem arduam ac perdifficilem Eleganter Maro ait.

Litera Pythagorę, id est. y.

Verg. vj. ęne. Facilis descensus auerni.
Sed reuocare gradum, superasque euadere ad auras,
Hoc opus, hic labor est.

Lęlium

❧ Lælium Scipionis amicum scribunt nullo veneris congressu,nisi propriæ vxoris vsum in omni vita vnquã fuisse. Et Iulianum Cæsarẽ Amianus Marcellinus scribit ita castitate enituisse,vt post amissam coniugẽ nihil vnquam venereum,quod a familiaribus sciri potuerit,admiserit. Et certe maximum constantiæ munus est ab amoris illecebris,omni ætatis tẽpore abstinere,quod si quis est,qui id assecut' fuerit,iure optimo id dicere potest,quod Sophoclem Tragicum dixisse Plato refert,qui quum a familiari suo quodam rogaretur,ecquid adhuc quum grãdis admodum natu esset,fœminis congrederetur. Dij meliora,inquit. Libenter enim ab amore tanquã a crudeli & importuno domino effugi. Lęlij castitas. Iulius Cæsar castus. Sophocles.

❧ Cato maior vir tantæ constantię,tantęq; seueritatis nõ immunẽ se in multam vsque ætatem a venere seruauit. Nam & mulierculam quandam senex dilexit,& in illius congressu depręhensus a filio inique animo tulit, adeoque indoluit,vt Salonis clientis sui hominis plębeii atque abiecti cupidinis adhuc impatiens virginem filiam vxorem duxerit. Excusabat se tamen id egisse maioris sobolis propagandę gratia,quodquidem etiam assecutus est. ex ea nanque genuit Catonem filium qui a materno genere Salonius cognominat' fuit,a quo natus est Cato,qui ad vticam sibi mortem consciuit vir tanti nominis. Cato maior dict' cẽsorius Salon Catonis cliens. Cato Salonius. Cato vticẽsis minor dictus.

❧ Idem quoque fecerat Pisistratus Atheniensium Tyrannus,qui mortua vxore,ex qua tres viriles sobolis filios habebat,rustici cuiusdam filiam virginem Chimonasam nomine dilectam a se prius coniugem duxit,eadem (vt dicebat) ratione,vt alios etiam filios gigneret,sed causam præbuit ęmulo poetę,vt multa in eum illoto ore latraret. Pisistratus.

❧ Hæc tamen & similia multa animo cogitanti occurrebat mihi videndum esse,ne nimis angustis terminis principũ animos circumscribere nitar,& dum duriora quędam extorquere conor faciliora multa perdã. Non enim sapientem nunc illum fingimus quem nusquam inuentum doctissimi philosophorum affirmant,sed eum qui vspiam sit,vel aliquando fuerit. Qui virtute affluat,vitia exhorreat,summa prudentia versetur in rebus humanis,bene omnibus consulat,miti sit ingenio. Sciat ignoscere,æquitate quadam duriora emendet,recte ac vere iudicet,paucorum discrimine vitia multorum cohibeat. Sit sine sæuitia ac crudelitate,seuerus ferro minitetur potius quam feriat. Principis institutio.

❧ Hunc igitur si quærimus,opus omnino erit vt ei aliquid de morib' nostris concedamus,cogitemusque illum hominem esse,nihilque humani ab eo alienum esse putemus,vt scite de seipso comœdus ille ait.

❧ Quod si Stoici,qui sapientem suum in abdito Mineruæ recessu enutriunt,& in porticibus vmbraculisque differendo,audiendoque molliter exercent,amaturum esse concedunt. Quid nobis cum Rege ac principe agendum erit? quem in luxu ac delitijs educamus,& ex maximis exercitationibus,& quasi militari tabernaculo in aciem ac puluerem deducimus? Certe ei amoris veniam dabimus,sed non eius quem conatum amicitię esse dicunt,quem Zeno in libris suis de educandis pueris permittit,& eundem decere etiam asseruit. Regi venerís amor conceditur. Zeno.

❧ Amantes puerorum ingenium Lycurgus non spernendos esse ait, vt qui illorum indolem ad virtutem excitent. Amatores autem formæ exe-

Ex Plutarc. in antiqs Lacedemoniorum institutis.
Puerorũ amatores.
Anacreontis amores.
Pindari pathicus amor.

cratur,& iure optimo. quis enim Teij Anacreontis Lyrici poetę peregregij amores tulerit, qui grandis etiam natu dilecti pueri Batyli duritiam carminibus fleuit,& a Vulcano pateram poposcit, in qua non coelestis currus, aut sydera coelata essent: sed Bacchus, cupido,& Batyll⁹, quos pariter deos esse arbitraretur? Quis Græcos illos audire potest qui scribunt Pindarum foeliciter obijsse, quod in gremio amati a se pueri nonagenarius spiritum emiserit, quasi suauissimo somno consopitus?

Xenophõ turpiter amauit.
Clinias puer.
Socrates Xenophontis preceptor.

Tolerabilior habendus fuisset Xenophon, si venia aliqua adolescẽtiæ danda esset. nã turpes etiam amores suos lusit, dixitq; si iussu Iouis necessarium esset, vt oculis sic captus essem, vt vel solum Cliniam amatũ puerũ cernere,& ad reliqua omnia cęcus essem, vel reliqua oĩa viderem, Cliniam autem neutiquam intueri possem, eligerem solius Cliniæ potius aspectũ,& ab omnium rerum forma fraudari contemnerem. Sed maior deinde factus relicta hac turpitudine muliebres amores concupiuit. Edoctus a magistro suo Socrate (vt opinor) qui admirationi fuit vniuersæ Græciæ quod ab Alcibiade omnium formosissimo abstinuerit.

Noster quoque Aphranius in Togatis suis plurimam excelluit, vel famam, vel ex hoc suam obscuriorem reddidit, quod argumenta fabularum suarum foedis puerorum amoribus inquinauit. Fassus proprio testimonio turpissimos vitæ suæ mores.

Socrates obuelato capite turpia fugiebat.

Nunc vero ad propositam rationẽ redeo. Abhorret quidem eiusmodi amor ab omni humanitate, aduersatur naturę,& castum sermonẽ formidat, de quo quũ aliquãdo quẽpiam verba faciẽtem audisset Socrates, caput suũ pallio obuelauit, nec antea reuelauit, quam sermo ille desitus extitit. Quis enim amor hic esse potest, aut quãdiu manere quẽ vna ex parte volupras, altera autẽ vtilitas cõciliat?& nullo cõmuni pignore retinetur? in suũ quidem sexum, quasi monstrum aliquod turpissimum insanit.

Aristippi dictum.

Sed ab illo toto sermone discedamus,& in primis cũ rege statuamus, vt sic temperanter ac modeste se gerat, vt habenam rationis nunquã amittat. Et Aristippi Socratici sententiã sequatur, qui nequaquã erubuit quum ei esset obiectũ quod laida haberet. HABEO enim (inquit) laida, verũ enim vero a laide nõ habeor. Quo exemplo per epistolã ad L. Papyrium petum se tuetur Cicero, quum in eo cõuiuio coenasset, in quo Citheris notæ famæ ac pudicitiæ mulier accubuisset.

Cice. epist. fami. lib. ix. epistola vltima.
Proci.
Adulteri.

Virginum amorem tolerabiliorem esse ducimus,& præcipuæ si illę vxores poscerentur. Proci enim minore odio digni habẽdi sunt, minusque alienas domos dedecore, iniuriaque afficiunt. Nam adulteri maximam hominum inuidiam cõtrahunt,& nõ modo eos quos iniuria lacessunt, in se vltores prouocant, verum maritos pene omnes qui eandem contumeliam atque iniuriam formidant.

Persæ adulteria odio habebant.
Helena.

Persæ seueri criminũ vltores ideo capitali poena in adulteros animaduertebant, quippe qui dicerent illos sanctam ac naturalem connubij amicitiam perimere. Hinc Troię incendium,& Priameiæ domus excidium, quo nihil miserabilius a poetis decantatur. Hinc etiam innumerabiles cędes, quas passim in omnibus populis quotidie cernimus. Optime atque eleganter pinxit Helenã Zeusis, sed arroganter ac temere inscripsit, non turpe fuisse Græcos ac Troianos diuturnum bellum,& durissimos labores

pertulisse

pertulisse pro tali coniuge,cuius facies coelestes deas æquaret.

Nullum odium ciues duriore animaduersione vlciscuntur,quam illud quod pro stupris adulterisque fœminarū contrahitur.id quidem nulla obliuione vnquam aboleri potest. Testes mihi sunt locrenses,quos primos inter Italos Zaleuco Pythagorico eorum conciue auctore legibus scriptis vsos Græci scriptores referunt. Hi Dionysium Tyrannum a Syracusanis eiectum grato hospitio acceperunt,ille ingenij sui immanitatē in eos etiā exercuit,sed hanc præter cæteras omnes iniquo animo pertulerunt. Nam formæ pulchritudine præstantes fœminas conuiuium simulans in vnum cogebat locum,easque nudari compulsas inter se,vel pila ludere iubebat, vel e sublimi loco iactas columbas integris alis arripere,vel missa vltro citroque sandalia tollere,& rursus in alias mittere,præmiaque statuebat celerius,imprudentiusque id agentibus,sed quum iterum a factiosis ac turbulētis quibusdam ciuibus in siculorum Tyrannidem reuocaretur male dissimulatum odium locrenses euomuerunt. Cęsisque ad vnum vsque militibus omnibus quos præsidio vrbis Dionysius reliquerat,excussoque omni seruitutis iugo,pristinam libertatem suam vindicauerunt. Vxorē quoq; ac liberos illius in carcerem coniectos,nullo auro, nullisque pollicitationibus, conditionibusve redimi permiserunt: sed duram obsidionem passi agrum omnem,& opulentas pecore ac frugibus villas diripi permiserunt, & domicilia,tectaq; omnia subiectis flammis incendi,deinde odium quod in patrē contraxerant,in miseras illius filias exercuerunt,quas passim ad plębis libidinem exposuerunt:deinde omnes pyrę coniectas igne cremauerunt cum matre etiam,& paruulis filijs duobus. Ossa quoq; in puluerem cōtusa,ne ad sepulturam deposcerentur in mare demerserunt. Vlti turpitudinis dedecus perpetuo,ac memorabili crudelitatis exemplo.

Locrenses. Zaleucus. Dionysij tyrāni imanitas in locrenses. Locrēsium in Dionysij tyrāni familiā durissima vltio.

Sed iam concludendum erit principis amores absque libidine (si fieri potest)esse oportere:& sine alicuius iniuria,soloque aspectu venustatis ac formę delectari,nullis cupiditatis illecebris excitari,nulloque ardore torreri. Cupiditas enim cupiditate accenditur,quæ nisi per continentiam superetur,nunquam sedatur,sed latius serpens in insaniam furoremque conuertitur. Hæc est illa sitis quæ bibendo magis magisq; incendit. Illuc enim Græcum illud prouerbium spectat,quo dicitur. SI aqua fauces exiccat, quid iam optare oportet?

Prouerbium.

Continens igitur sit princeps,nihilque corporeis voluptatibus illectus præter rationem agat,legitimo connubio cōtentus sit,cuius fide atque amicitia nulla maior,nullaque iucūdior inter mortales esse cernitur:fitque per affinitatem potentior quum sui similem vxorem ducit,nec posteritatem suam materni generis nota obscuriorē reddit. Filij quoque integri,fratres non dimidij erunt,quum ex vtroque parente germani fuerint:iucunditas vero illa quæ ex solo oculorum sensu manat nihil turpitudinis habet, sed dulci contemplationis pabulo animum perfundit,& virtutes potius studio hominum excitat,quam voluptate eneruet. Hinc ars ipsa quæ perfectę naturę imitatrix habetur,picturā inuenit vt formę specie sine iniuria ac probro delectaremur,& quę ante oculos semper habere nō possumus,per imaginis similitudinem aspiceremus.

Priceps qualis esse debet.

Cypron insulam opulentissimā Veneri dicatam esse poetę fabulātur, Cypros.

dicuntque deam e mari illuc emersisse, & paphias mulieres præ maxima decoris ac pulchritudinis specie eidem comites faciunt. Hanc insulam pri-
Pygmalion. scis seculis inuasit Pygmalion Cylicum princeps, vir sane virtute & animi præstantia excellens, ac rebus etiam gestis non obscurus. Hic quum ciuiliter, modesteque imperaret, libidinem, lasciuiamque mulierum neutiquam cohibere poterat. Omnibus pene hominibus potestatem sui corporis vulgo permittebant, vtque veneri se dicatas esse profiterentur. idcirco vir animi peregregij vitam cœlibem ducere instituit, sed ne omnino amoris expers esset, vtque amoliretur a se omnes qui ei rem vxoriam suaderent, ex candido ebore muliebrem imaginem venustate præcellentem clarissimi artificis manibus clam sibi fieri curauit, & eam pulcherrime ac splendide ornatam in intimis ędium penetralibus, acsi Regina esset clam omnibus collocauit. Ciues cuncti putabant eum illam in delitijs habere, vel eius esse coniugem, vt quę viua intuentibus esse videretur. Pygmalion autem ex sola contemplatione honestos amores meditabatur, contentus simulachri specie, ne lasciuis illis mulieribus compelleretur congredi, vel sexum fœminarum odisse videretur. Quoquidem exemplo docemur fictos etiam amores sola cogitatione sine cupiditatis illecebris, & sine aliqua turpitudine iuuenum animis eblandiri posse, & eos ab omni tur-
Numa Pompilius. pitudine vindicare. Simile commentum fuisse arbitrandum est Numæ Pompilij, qui quum cœlibem vitam agere instituisset, & ab re vxo-
Egeria nympha. ria abhorreret, finxit se diuinum meruisse connubium, & Egeriæ nymphæ commisceri.

DE AFFECTV DESYDERII, ET verbi ipsius significatione.

TITVLVS DVODECIMVS.

ESYDERIVM Stoici amoris comitē faciunt, dicuntque illud esse immoderatam quandam cupiditatem rei affectatę. vnde vetus illa sentētia orta est.
Cice. Tuscu. quæst. lib. iiij. Acceleratio desyderanti pro mora habetur. Cicero autem desyderium dicit esse libidinem eius videndi
Desyderiū. qui nondum adsit. Hinc querulæ illæ lamentationes
Tela Penelopes. Penelopes, quæ exemplo Homeri inducuntur a poetis, & toties reuoluta, retextaq; tela spatiosam vt noctem falleret, & procorum improbitatem a se amoliretur.

Sapho. Hac animi perturbatione concita Sapho quum absentis phaonis desyderium vlterius ferre nequiret, ex prærupto scopulo mittit se præcipitem, & cupidineis pennis sustineri poscit. Hic affectus summæ leuitatis ac vecordiæ molliores animos, imbecillioresque mentes inuadit ac frangit. Vnde senex ille apud Terentium, qui præ filij desyderio seipsum punit, dum in agro se nimium exerceret, obiurganti vicino respondit. decreui tantisper me minus iniurię meo gnato facere, dum fiam miser, quasi prę desyderio non liceret ei voluptate vlla frui, sed labore atque erumna desyderium suum leniret.

Mulieres

Mulieres quidem se destitutas, desertasque esse mœrent, donec eos quos desyderant, charosque habent, vidennt. Atqui illos, dum absunt, perditos, aut mortuos semper putant. hinc ortus est sermo ille, quem plærunque historici vsurpare solent, vt desyderatos interẽptos, deperditosve dicant. Hic desyderij affectus desyderata omnia longe pluris facit, quam faciebat, quum illis fruebatur. BONA enim nostra tunc chariora nobis fieri videnrur quum deficiunt, vel quum illis caremus. Plerique enim hoc ingenio sumus, vt non ante bona nostra dignoscamus, quã ea funditus amittamus, vt est in veteri sententia. VIVA quidem suauiora esse videntur quum iam exhausta pocula nos deserunt, ET serotini fructus iucundiores suauioresque sunt, quem pręcoces.

Homerus cæcus fuit, vt Cicero testatur, & ipsemet in hymno ad Apolinem cecinit, fideleque de seipso perhibet testimonium. Tunc omnes eũ neglectui habebant, nec patriam aliquam inuenire poterat quę eum alere vellet. quum vero diem obiit, charior ex desyderio factus est. Etenim ciuitates complures, ac populi excellentissimi de illius origine decernunt. Colophonij ciuem suum illum esse dicunt, Chii suum indicant, Salaminij repetunt, Smyrnei tanquam deo eidem delubrum intra mœnia dedicant, Argiui, Ithacenses, & Athenienses, vt suum sibi deposcunt, Et rhapsodias eiusdem diligenter perquisitas cõsuunt, quas canente auctore despexerant, mœrẽtque ingenium illud tunc defecisse, quum illas conderet, idque etiam instaurari (si fieri posset) vehementer desyderarent.

Homer° cęc° Cice. tus. qst. li. v. ad fine. Ex aulo gellio ca. xi. li. iii noct. atti. Homeri patria Vide an chij sit legendũ, ex Io. homerũ non ex chio ortũ multi defendunt.

Eiusmodi desyderium in minoribus etiam artibus contingit. Inchoauerat Apelles alteram Venerem, superaturus illam, quam Chois prius fecerat, verum quum partem operis, faciem quidem, ac pectus perfecisset, relictis imperfectis aliis lineamẽtis immatura morte decessit. Atqui id opus inchoatum maiorem admirationem reliquit, quam illud, quod ante perfecerat. Nulli enim artifices vnquam inuenti sunt, qui ad præscriptã Apellis cogitationem operi succederent. Proinde omnes homines manus illas desyderabant, quæ dum deam pingerent, perierant.

Veneris imago Apellis de syderũ mors cohibuit.

Nonnunquam etiam imperfectę tabulæ maiorem artificibus famam præ desyderio præbuere, quam perfectę, vt inchoati tindaridæ nichomacho imperfecta Medea timomacho. & antedicta venus Apelli. Nam cõmendationem maxime allicit, & desyderium plurimum auget, quum cogitamus illos tunc defecisse, quum opera illa perficerent, nec inueniri posse amplius, qui eadem ad præscripta lineamenta consummaret. sed ad propositum ordinem redeo.

Tindaridæ. i. castor & pollux.

Poetæ desyderium pro mœrore, ac fletu sæpenumeto ponunt, vt est illud Horatii quum Virgilium consolatur miserabiliter flentem pro morte Quintilii.

Desyderium. Horati° ode. xxiiii. li. i.

Quis desyderio sit pudor, aut modus
Tam chari capitis? percipe lugubres
Cantus melpomene.

Atticus quoque apud Ciceronem desyderare pro lugere, ac deflere posuit, his verbis. dixeram principio de re publica, vt sileremus. Nam si isto modo volumus singulas res desyderate, non modo querendi, sed ne lugendi quidem finem reperiemus.

Cicero.

Ex Pli. c.liii. li.vi. Gaudio duæ matres obiere

Vacabit hac perturbatione vir fortis, qualem principem hunc nostrum esse volumus, quem ad omnem fortunam æquo animo tolerandam, perferendamque instituimus. Minorem tamen affectũ esse desyderii, ac mœroris, quam subiti gaudii, insperatæque lætitiæ hoc exemplo Romani veteres probarunt. Nuntiata enim cannensi clade duæ matres, quum inter alios filiorum cædem audiuissent, miserabiliter fleuerunt, verum quum illi insperato comparuissent immoderata lætitia matres filios complexãtes vitæ spiritum emiserunt, & quod desyderium facere nequiuit, gaudiũ effecit. Et hæc satis ad primũ genus eorũ, quę bonorũ opinione perturbãt.

¶ DE LAETITIAE GESTIENTIS, SEV voluptatis, immoderatæve lętitię affectu.

TITVLVS DECIMVSTERTIVS.

Lętitia gestiẽs Cicero tuscul. quęst. lib. iiii. Voluptas.

A. Gelius ca. xxvii. lib. ii. noct. atti. Gaudere decet, lętari non docet. Gestire.

LTERVM genus eorum quę ex opinione boni animum perturbant, lætitia gestiens a Cicerone dicitur, quam etiam voluptatem licet appellare. Stoici voluptatem dicunt esse sublationem quandam animi sine ratione, opinantis se magno aliquo frui. Lętitia autem erit optima recens alicuius pręsentis boni, in quo efferri rectũ esse videatur, vel (vt Aulus Gellius ait) lętitia est exultatio quędam animi gaudio efferuentiore euentu rerum expetitarum. Hanc alienam esse a sapiente Ciceroait, cui licere dicit vt gaudeat, non autem vt lętetur, quando gaudere sit animo placide, constanterque moueri cum ratione, lętari autem sine ratione, & intemperanter. Addit etiam gestum lętitię Cicero, vt leuitatis affectum magis exprimat. Est enim gestire sensum corporis gestu indicare, quod magis mutorum animalium est, quam hominum. vnde constat translationem hanc a pecudibus ad homines factam esse. Nimia quędam letitia (vt modo dixi) hominem subito strangulat. Quod Chilonis Lacedęmonij exemplo ostenditur, qui pisis obiit amplexatus filium, qui in Olympiaco certamine coronatus fuerat, defunctus creditur ex immodica lætitia, & senij imbecillitate.

Chilo.

Cicero in catone maiore.

Voluptatem Cicero aduersam rationi ex Stoicorum sententia semper facit. vnde in libris suis frequenter inducit virtutem cum voluptate pugnãtem. Definitionem eius mitioribus aliquantum verbis ponit quam Stoici. dicit enim in libro secundo de finibus bonorum, & malorum eiusmodi verba. voluptas est per quam sensus accipiens mouetur, & iucunditate qua dã perfunditur. Et rursus paulopost ait. voluptas est iucũdus mot⁹ in sẽsu.

Aristo. li. x. ethi. ca. iii. ad fi. Voluptatis duę species. Crantoris quadriuium,

Aristoteles autem duas voluptatis species facit, vnam fieri dicit ex rebus honestis, alteram autem ex turpibus, nec fieri posse ait, vt quispiam iusti voluptatem accipiat, nisi iustus sit. Crantor vero Solensis, cui sextus empericus adstipulator accedit, dicit primos actionum nostrarum locos virtuti dandos esse. Secundos bonę valitudini, Tertios honestę voluptati Quartos autem diuitijs.

Latini, qui castigate locuti sunt, affectum illum in rebus honestis, qui aliquid

aliquid cum ratione optat, voluntatem appellant, voluptatem autem a ratione semotam intelligunt. proinde eam in rebus turpibus tãtum accipiũt. Voluptatis nomen apud Grecos nihil turpidinis pre se ferre videtur. dicitur enim ἡδονή, cuius origo a dulcedine, ac iucunditate trahitur. Idcirco ab illis in vtraque significatione accipitur. minus igitur admirandum est graecos philosophos eam in turpibus, quam etiam in rebus honestis voluptatis nomen vsurpasse. Latini nomen illud nobis magis suspectum reddunt, si vera est veterum quorumdam grammaticorum expositio. dicunt enim voluptatem dici a veneris ministra, quae volupe siue volupia dicebatur.

Voluntas. Voluptas. Cice. de fi. bo. & ma. li. ii. ἡδονὴν dicit esse iucũdum motũ quo sensus hiant.

Peripateticam illam iucunditatem regibus, principibusque permittendam esse duco. nihil enim turpidinis in se habet, ratione quidem ducitur. Et frui rebus honestis omnibus licet. Illa vero omnino exhorrenda est, quam Plato malorum omnium pabulum esse dicit. Optimam siquidem indolem perimit, virtutem animi, corporisque frangit, atque eneruat, ingenium habefacit, cõsilium eripit, & honesta omnia obscuriora reddit. Campanae voluptates longe magis Annibali, quam inuiae alpes, hostium, exercitus, & ciuium suorum simultates obfuerunt. Huic laetitie seu voluptati comites accedunt, maleuolentia, delectatio, oblectatio, insultatio, iactatio, effusio, & ambitio. de singulis igitur nunc singillatim deo beneuolente (vt dicitur) tractabimus.

Voluptas malorum pabulũ fugiẽda. Voluptates cãpanae.

DE MALEVOLENTIA

TITVLVS DECIMVSQVARTVS.

RIMA huius voluptatis, seu laetitiae gestientis species est maleuolentia, quae semper alieno malo laetatur. Cernimus enim in quibusdam hominibus quandam naturae prauitatem, vt duri semper, torui, immites, inflexibiles, inexorabilesque esse videantur. Nunquam alieno bono gaudeant. Atqui male omnibus esse cupiant. Neminem equo animo ferre possint. Et potius eorum quos ignorãt (si vnquã fuerint) laudes audiunt, quam eorum a quibus plurimis beneficijs quotidie afficiuntur. Eiusmodi viri fuerunt in primis Diogenes cynicus, Pyrrho philosophus, Heraclitus Physicus, & Timon Atheniensis, qui in odium vniuersi generis humani nati esse videntur.

Maleuolẽtia. Maleuoli. Viri μισάνθρωποι Diogenes cynicus, pyrrho philosophus, heraclytus physicus timon Attheniensis.

Martius, qui deinde ob quesitam victoriam Coriolanus dictus est nullo mansuetudinis studio, nulla facilitate in hominum consuetudine versabatur, & multis erat aduersus, nemini in concione, aut communi alloquio cedebat, durus erat semper, ac pertinax. Et multitudinem omnẽ odio habere videbatur. Sic quanquam fortitudine, & iustitia pollebat, tamẽ repulsam tulit praelatis ei competitoribus genere, ac virtute longe inferioribus. Eam tamen mitius ferre debuit, nec tam crudeliter in patriam seuire. NVLLA enim causa esse potest; qua quispiã iure optimo possit patriae succensere. Odium ciuium sua culpa contraxerat, quum multitudinẽ nullo obsequio

Coriolanus.

obsequio mulceret, nullis blanditiis deliniret, sed eam fastu, ac pertinacia aspernaretur, quæ sæpius facilitate, gratia, ac precibus flectitur, quā duritia, odio, atque minis. COGITARE enim debebat non tamē eos a multitudine præferri, qui genere, ac virtute excellunt. quā negligi eos, qui nec populū rogandū, nec multitudinem mulcendā, colendāque esse censent.

Phociō Atheniensis. ¶ Phocion Atheniensis nihil etiam in omni vita popularis gratiæ causa dixit vnquam, aut fecit, & sæpenumero plæbi acerrime, ac contumeliose aduersatus est. proinde minime admirandum est, si eam aliquando infestā habuit, nullis etiam facilitatis studiis ad rem publicam accessit.

L. crassus ἀγέλαστος ¶ L. crassus Crassi illius auus, qui quum filio, & omni exercitu a Parthis trucidatus fuit, quem semel risisse in omni eius vita Cicero testatus est. luctibus enim alienis gaudebat, inexorabilis, durus, peruicax, crudelisque admodum erat, & sola tristitia, ac seueritate popularis.

Cice. de finibus bo. & mal. li. v. ad fi. & Pli. ca. ix. li. vij. quē nunquā risisse dicit. ¶ Catonem increpabat Cicero, iniquum esse dicebat ciuem vnū repugnare his rebus, quas vniuersus populus statuisset. proinde cedendum tempori esse monebat. NON enim rebus tempora, sed res temporibus deseruiūt vt Dionysius Halicarnasseus ait. INSANI quidem hominis est pertinaciter populo insistere, & vltro se periculis obiectare.

Cato. Pertinacia catōis & Scipionis minoris. ¶ Accusant etiā historici catonem, & Scipionem, quod post Pharsalicam victoriam cesari cedere noluerint, quodque reparato bello tot viros in Libya, & in Hispania perdiderint, sine spe aliqua reparandę reipublicæ, quū multo satius fuisset illos ad meliora tēpora reseruare. sine pertinacia enim bene consulendum reipu. fuit etiam in aduersa fortuna.

Scipio aphricanus maior. Laudant omnes maiorem Aphricanum, qui ęmulis suis cedere maluit & perpetuum exilium vltro subire, quam pertinacia, & colluctatione sua ciuitatem labefactare. TEMPORI enim cedere, & necessitati parere semper sapientis viri esse habitum cicero ad Marcellum scribit. huiusmodi pertinaciam execratur Plato, & eam comitem solitudinis esse affirmat, vt qui arbitraretur hominum societatem comiter, iucūdeque esse colendā & non semper contra multitudinem obluctandum.

Pertinacia solitudīs comes

¶ C. cæsar cognomento caligula pertinax nimis, & inexorabilis fuit, & maleuolentia quadam, ac malignitate aduersus omne genus hominū grassabatur. Is vultum natura toruum, tetrum, atque horridū de industria etiā efferebat, illum ad spectaculum componens in omnium hominum formidinem, ac terrorem. Timeri enim volebat, non autem amari.

Caligula vultu composito toruus.

Biantis sentētia. Eiusmodi igitur maleuolentiam, & austeritatem principes omnes caue re debēt. Vera quidem est Biātis sententia, & pro oraculo habēda, qua principi præcipit, vt omnibus ciuibus placere studeat, idque multum gratię parere ait. Contra autem fastum, & superbiam, odium, inuidiamque contrahere.

Antigoni sapiēter dictū. Sapienter Antigonus rex dicere solebat beneuolentiā sibi videri optimum regni fundamentum, verissimumque rerū omnium pręsidium.

Chilo. ¶ Decet siquidem principem ideo māsuetum esse, vt dicere solebat Chilo Lacedæmonius, vt hi, cum quibus versatur, non tamen eius sæuitiam metuant, formidentve, quam seueritatem vereantur, atque obseruent.

Sertorius. ¶ Sed si natura durior, austeriorve esset arte, & industria mitior fiat exemplo Sertorii, qui quum ingenio suo morosior, violentiorque esset facilem placidamque in rebus agendis, arte, & industria se exhibebat. Affe-

ctum

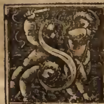
ctum animi pro tempore simulans, atque dissimulans Qui saepe commilitonibus suis dicere solebat, STVDIOSAM sedulitatē omnia vincere. Et opportunitatem optimum esse auxilium eorum, qui illam sumere sciunt, qui autem intempestiue agunt, vel occasionem amittunt, raro voti compotes esse possunt. quandoquidem se fortunae omnino permittunt, quo nihil amentius fieri possit, vt Marius senex ille peritissimus imperator dicere solebat. Sertorij dictū Marij dictū

Concludēdum igitur erit angusti animi esse alieno malo laetari, & praecipue quum nemo possit fortunam suam in cōsilio habere. Cernimus nāque nonnullos alienis calamitatibus laetari, & miseris quibusque illudere, qui secundis rebus suis nimium exultant, & praesenti foelicitati nimiū credunt. Atqui paulopost versa fortunae rota (vt dicitur) in maximas calamitates incidunt, & qui alios cōtemnebant ludibrio quamprimum alijs facti sunt. Opportune Varro satyram illā suam inscripsit nescis quid serus vesper vehat. & haec satis de maleuolentia illa, quae alieno malo laetatur. Nūc autem ad aliquas species pergamus. Nescis quid serus vesper vehat.

DE DELECTATIONE NIMIA
quę per aures accipitur.

TITVLVS DECIMVSQVARTVS.

Delectatio. Ex cicero. tuscul. quęst. lib. iiii.

EQVITVR delectatio illa quę per aurium sensum in animum nostrum obrepit, & eū nimia quadā iucunditate perfundit. Hanc stoici dicunt esse voluptatem quandā suauitate auditus animum deliniētem, quae quidem vtiliter nisi deprauetur, a natura omnibus pene animalibus data esse videtur ad animos permulcēdos, & ad vitae incommoda tolerāda, laboresque facilius subeundos. Per hanc siquidem, luctum, ac lachrymas abstergimus, dolorum laborumque aliquantulū obliuiscimur, Tabesceremus enim desyderio, ac moerore nisi diuturnitate temporis, dolor ille delectatione aliqua minueretur, ac molliretur.

Etenim vt homines omittam, qui cantu, tibijs, fidibus, carmine, atque omni musica ratione delectantur, & mirifica quadam suauitate perfunduntur, nonne aues ipsae concentu, & dulci vocum varietate seipsas quasi enutriunt, & nos omnes incredibili quadam delectatione permulcent quibus benigna omnium parens natura omnes Musices modos, omnemque harmoniam diuinitus tribuisse videtur? Lusciniam quis non admiratur? & pręcipue quum cernimus tantam vocem in tam paruo, atque exiguo corpusculo, tam suauē, tamque pertinacem spiritum, tam variam, tamque modulatam concinentiam, vt non querela, aut garrulitas prae desyderio, aut amore (vt poetae opinantur) sed ducta ad numerum harmonia esse videatur. Doctissimi veteres putauerunt Lusciniā perfecte musices scientiā non solum natura, sed etiam disciplina quadam habere, vt altera alteram doceat, quod & Plinius noster affirmat, & Thusci aruspices dictitarunt, cuius cantum efficacissimam auspicij, prognosticique vim habere dicebant. Eam etiam

Aues cātu demulcentur.
Luscinia.
Ex pli. c. xxvi. libri. x.
Pli. c. xxix. li. x.

Acredula luscinia

etiam Acredulam appellabant. Hinc est versus ille Ciceronis.
Et matutinos exercet Acredula cantus.

Luscinia iste sichori ifantis ore cecinit.

Futuri prescium hanc auem esse, vel ex hoc Græci Augures putauerunt quod in Steficori ore in cunis iacentis suauiter cecinit. Id quidem auspiciū presagiuit lactentem illum infantem poetam preclarum futurum esse.

A lauda.

¶ Sunt etiam aliæ aues cantu preter ceteras commendabiles, de quibus dicere supersedeo, inter quas fuit alauda cantu, & auspicio adeo romanis grata, vt vni legioni nomen dare meruerit, quę Alauda dicta est, vt Cicero in Antonium testatur, sed de cātu satis in superioribus diximus. vbi de regia musica disseruimus. Et de delectatione, vbi etiam de adulatoribus, assentatoribusque tractauimus. Proinde concludendum est aures principis delectationem accipere debere rerum honestarum. NAM qui turpia libēti animo audit, is se turpem esse manifeste arguit.

DE OBLECTATIONE.

TITVLVS DECIMVSSEXTVS.

Oblectatio.

DELECTATIONEM comitatur oblectatio, quam latius per omnes sensus fusam esse arbitrātur. Oblectationem enim Stoici esse dicunt inductionē, inclinationemque quandam animi ad voluptatē leniter emolliētem. hæc nisi rationis habenis cohibeatur facile hominem ignauum, ac stupidum reddit, & cogitatione solius voluptatis delinitū. Est enim mollities quædam, quam in Scytharū regibus fuisse Aristoteles arbitratur, qui ait eos gentili quadam consuetudine quasi effœminatos ab omni virilitate secessisse.

Sardanapalus

Eiusmodi fuisse scribunt Sardanapalum vltimum Assyriorum regē, quē Arbactus medorum prefectus compulit, vt se ac diuitias suas pyrę impositas incendio dederet indignatus ille, quod eum, cui tot milia hominū parerent, purpuram nentem inter scortorū greges inuenisset. hic oblectatione assidua adeo animum perfuderat, vt ne puncto quidem tēporis voluptatis sensu carere posset. Hic viuus sibi sepulchrū cōstituit, in Anchiala vrbe. Et literis Assyrijs inscribi fecit, vt Strabo refert, testemque Cherilum poetam inducit. Sardanapalus Anacyndaraxis filius anchialam, & Thaisum vna die condidit. EDE, bibe, lude, &c.

Strabo geogra. lib. iiij. Cherilus.

Sardanapali epigramma.

Quum te mortalem noris præsentibus exple
Delitijs animum, post mortem nulla voluptas.
Namque ego sum puluis, qui nuper tanta tenebam.
Hæc habeo, quæ edi, quæque exaturata libido
Hausit. at illa manent, multa, & præclara relicta.
Hoc sapiens vitæ mortalibus est documentum.

Cicero tuscu. quęst. lib. iii.

In has literas (vt ait Cicero) quum aliquando incidisset Aristoteles substitit, partemque primam Epitaphij quum legisset, ait, Ecquid aliud in bouis non in regis sepulchro scripsisset? deinde quum posteriores versus legeret, risit, dixitque, hic ea se mortuum habere dicit, quæ ne viuus quidem habuit, nisi

buit, nisi quandiu deglutiebat.

❧ Reges quoque cuiusdam Asiæ partis fuisse legimus, qui nequaquam permittebant virgines aliquas nuptui dari, nisi prius singulas quasque parẽtes earum eas abducerent, vt quascunque vellent stuprarent, & sic floribus delibatis, vt desponderẽtur permittebant, nec audebant proci vxorem aliquam poscere, nisi eam quam comperissent a regibus veniam nuptiarum ĩpetrasse. Tollẽda est igitur hæc oblectatio ex animis nostris. manat enim ex mala consuetudine, quæ nisi radicitus euellatur, hominem tandẽ in insaniam, vecordiamve rapit. reges asię virginum flores primi carpebant. Nuptiarũ venia impetrabatur in asia.

❧DE INSVLTATIONE❧

TITVLVS DECIMVSSEPTIMVS

VIC SPECIEI PROXIMA EST insultatio, quæ est gestiens quædã lætitia ex alienis malis (vt ait Cicero) hæc præse fert nimiam atque insolentem lætitiam quandam. Satis est enim hostem vincere. Victo autem insultare, aut illudere ab omni humanitate alienum est. Hectorẽ interemit Achilles. id virtuti, ac laudi eius accessit, sed quum illius cadauer circum mœnia quadrigis raptauit, victoque tam superbe insultauit, turpiter egisse videtur, & victoriam aliqua ex parte labefactasse. Hector. Achilles. Sylla.

❧ Sylla quoque pulcherrimam victoriam sua dira, atque inhumana crudelitate fœdauit. Cui non satis fuit viuis hostibus illudere, nisi mortuorum etiam ossa e sepulchris canino more eruta in fluuium mergi iussent, vt de Marij cadauere effecit. Proinde moriens se cremari testamento cauit, ne idem ab hoste ludibrium post interitum pateretur: sed longe præclarius (vt etiam in aliis omnibus) egit Iulius Cæsar, qui afferentem sibi quempiam magni Pompeij caput exhorruit, & scelus execratus oculos auertit, lachrimasque etiam effudit, quum illius anulum cerneret. in cuius gemma Pompeii facies ❧ cernebatur Achilã quoque, & Photinum illius percussores iugulauit victo Ptolemęo rege compulsoque ad mortem. Nam cũ profligatum a Cæsare exercitum suum cerneret Ptolemęus e castris se infugam proripuit, & quum vrgentes hostes profugeret ad maris litus in propinquam nauim a suis exceptus est: sed multitudine eorum, qui adnatabãt ingruente nauigio demerso periit, & hoc pacto permissæ proditionis pœnas dedit infœlix rex in primo adolescentiæ suæ flore, dum nimis obtemperat pessimorum satellitum consiliis. Iul. cæsar. Ex plutar. in vita pompeii magni ad fi. ❧ vel leo ensifer vt ait plutarchus. Achilas & photinus põpeii ĩterfecto res. Ptolemæus. Darius a famulis suis interemptus.

❧ Magnus quoque Alexander sicuti bello terribilis, sic parta victoria clementissimus semper extitit. nam quum vidisset Darium a propriis famulis interemptum grauiter ingemuit, & Bessum illius percussorem crudeli supplicio affecit. Darii quoque corpus dempta sibiipsi regia chlamyde, qua tunc indutus erat, ornauit: & ad illius matrem perferri iussit.

¶ ANNIBAL quoque Marcelli fortissimi hostis cadauer splẽdide ornatum cremari iussit, & reliquiis in argẽtea vrna positis auream coronam Annibal.

impoſuit curauitque, vt ad filium mitterentur.

Antonius. Bruti cadauer ¶Antonius Bruti, quem vicerat, & ad mortem compulerat cadauer purpureo paludamento ſuo inuolui iuſſit, & illius cineres romam ad Seruiliã eius matrem, & ad vxorem Portiam perferri iuſſit. Huius etiam virtutis

Ageſilaus. non expers fuit Ageſilaus rex. nam ſicut in bello acerrimus pugnator extitit, ſic poſt victoriam mitiſſimus fuit. hi omnes dum ab hac animi perturbatione abfuerunt, laudi fortitudinis, clementię gloriam addiderunt, & perpetuam famam longe amplius accumulauerunt.

¶DE IACTATIONE, SEV IACTANTIA: TITVLVS DECIMVSOCTAVVS.

Iactatio. Cice. tuſcul. quęſt. lib. iiij.

EST DEINDE alia ſpecies huic non diſſimilis, quę iactatio dicitur, et eſt lętitia geſtiens (vt ait Cicero) ſe inſolentius efferens. hęc etiam aliena eſt a ſapientibus, & illuſtribus viris. reddit enim eos nõ modo tumidos, & inflatos, verum etiã omnibus ridiculos. Qui enim ſeipſum iactat, & geſta ſua laudat, atque admiratur, ſimilis militi glorioſo eſſe videtur, qui cum irriſione omnium auditur. GLORIA ſequi debet recte facta, quemadmodum vmbra corpus, non autem appeti. qui

Glorię cupidi enim gloriam appetit, vmbram, ac nebulam captare videtur. Qui vero pręclara facinora ſua laudibus effert, non animi virtute ea egiſſe videtur, ſed affectat & glorię auiditate: nec ea prędicare, quia fecerit, ſed feciſſe, vt prędicaret. Quinetiam quod magnificum alio referente eſſet, vaneſcit, ac glorioſum fit referente eo, qui egit. Liuidiores illi, qui benefacta deſtruere nequeunt, iactantiam inſimulant, laceſſuntque eum, qui de ſe loquitur. Et ſic minora fiunt, quę pręclara, ac ſplendida ex aliorum laude extitiſſent. Nimis ſeipſum amat, qui de ſeipſo prędicat.

Amatores de forma non recte iudicant. Aliorum laudem expectet, qui honeſte ac ſplendide egit. NAM virtus ipſa ſola conſcientia recte factorum contenta eſt. Qua etiam in re cauendum erit, ne noſtra nimium noſipſos delectent. Ad hanc ſententiam notum illud dicitur. Amatores de forma iudicare non poſſunt.

Cice. li. v. Tuſcul. quęſt. Qua in re nonnulli poetarum carpuntur, quod ſua nimis laudent. Cicero

Suum cuique in poetica pulchrum. hoc affirmat, quum ait. nemo vnquam poeta, neque orator fuit, qui quenquam meliorem quam ſeipſum arbitraretur, ſic etiam & præclari quidã artifices factitarunt.

Zeuſis. IACTANTIOR aliquando habitus eſt Zeuſis, & pręcipue in ea tabula, qua Athletam pinxit, opus adeo conſummatum, vt admirationi omnibus eſſet, ſed nimium ſibiipſi placuiſſe viſus eſt artifex, quum verſum illum ſubſcripſit, quo ſignificauit inuiſurum potius aliquem piſctorem, quam imitaturum. de oratoribus, & poetis ſentire videtur Cicero, quum dixit videndum eſſe ne verecundiores nobis ſint pręcones Gimnicorum ludorũ, qui quum cęteris coronas impoſuerunt victoribus, eorũque nomina magna voce pronunciauerunt, quum ipſi ante ludorum miſſionem

ſionem etiam corona donentur, alium præconem adhibent, ne ſua voce ſeipſi victores eſſe prædicent.

Summę Leuitatis,& puſilli etiam ingenij eſt a ſecundo rerũ ſucceſſu ſeipſum extollere,quaſi fortunam in conſilio habuerit, certuſque ſit eam nunquam in poſterum aduerſam fore. Quãta iactantia in Sertorium vſus eſt Metellus. Paululum quippiam in pugna aliquãdo ſuperior,ita glonabũ dus exultauit,vt imperatorẽ ſe appellari permiſerit,& ſerta capiti ſuo imi=poſuerit,conuiuia in veſte triumphali celebrauerit,ac victoriæ deæ Tro=phea erexerit. Quibus ex rebus irriſioni omnibus erat Metellus quũ nul=la ex parte Sertorio,nec virtute,nec rebus geſtis conferri poſſet. Metellus. Sertorius.

Pompeius magni Pompeii filius iactantior etiam habitus eſt. Nam quũ bis vna æſtate in re nautica ſuperior emicuiſſet,ſe Neptuni filiũ nũ=cupari voluit:& imperatorium paludamentum ex purpureo colore in cæ=ruleum mutauit,quali deum illum amiciri fabulantur. Põpei⁹ iunior neptuni filiũ ſe iactabat.

Cato ſenior ab ęmulis ſuis iactantiæ etiã notatus eſt. Et præcipue quũ auſus fuerit palam dicere,longe maiora Catoni populum romanum,quam Catonem populo romano debere. Inſectabantur etiam,& ex eius ſcriptis illum inceſſebant. dixerat enim in quadam oratione ſeipſum laudare non minus turpe eſſe,quam vituperare. Qua in re verum eſſe oſtenditur,quod Cicero ait,Difficile eſſe in longa oratione non aliquãdo aliquid ita dicere vt ſibi ipſe orator non conueniat. Catonis ma=ioris iactãtia.

Didimo viro doctiſſimo quandoque accidiſſe compertum eſt, vt quũ hiſtoriæ cuidã illuderet,& ei tãquã vanæ repugnaret,ipſius proferretur li=ber qui eã ad eandem ſententiam cõtinebat. Proinde meminerimus,vt in dicẽ do,ac ſcribendo cautiores ſimus,ne noſtro argumento vincamur. Notãdũ exẽ=plum.

DE EFFVSIONE SEV PRODIGALITATE. TITVLVS DECIMVS NONVS.

SEQVITVR nunc alia perturbationis ſpecies, quæ ἀκολασία a Gręcis,a noſtris autẽ effuſio dicitur, hanc diſſolutionẽ,remiſſionẽque virtutis eſſe Stoici definiũt. hæc ſumptuoſa oĩa appetit,delitiis profluit libidine inſultat,nihil ratione metitur, aliena cupit, ſua profundit,cupiditatibus ardet,pudorem,ac pudi=citiam reſpuit,diuina,humanaque commiſcet,nulla que moderationis habena cohibetur. Eiuſmodi vi=ros Cicero Catilinam,Antonium & Verrem fuiſſe teſtatur. Prodigalitas. Catilina Antonius Verres. Alcibiades.

HANC nimiam licentiam Græci ſcriptores in Alcibiade fuiſſe me=morant,eamque viri Tyrannidem affectantis indicium eſſe ciues Athe=nienſes opinabantur. Vnde Ariſtophanes poeta palam in eum exclama=bat,Leonem in re publica non eſſe alendum. Atqui ſi alatur illius libidini fore ſeruiendum. Poetę tales viros diſcinctos appellant quaſi ſolutos, & in compoſitos. Hinc illud Perſij. Nõ pudet ad mortẽ diſcincti viuere nactæ Hoc tractum eſt a veneris zona,quæ ceſtos dicitur,qua diſcincta compelle bat in turpes amores quoſque volebat. Homerus ſcribit hac zona compul=ſum Iouem fuiſſe in amorem Iunonis ſororis ſuæ,quam deinde vxorem Leo i ciuitate non eſt alẽdus Ex valer. ma xĩo li. vij. de ſapienter di. & fa. Perſi⁹ ſatyra. iii. Ceſtos.

duxit. huncimitatus Martialis ait.
Sume Citheriaco medicatum nectare ceston
Vssit amatorem baltheus iste Iouem.

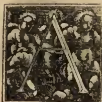
Incesti. Remāsit apud nos hoc verbum vt incesti dicerentur, qui consanguineas affinesve corrumperent. Et incestæ nuptiæ, quę cum illis contrahuntur, qui agnatione, aut cognatione necessarij inter se sunt. (Incestę nuptię.)

Hanc effusionem sunt qui luxuriam appellent, & homines ea affectos luxuriosos. sicut enim luxata membra, atque ossa dicimus, quæ ex suis sedibus, atque articulis exturbātur, sic luxuriosos homines eos, qui a ratione, ac virtute extruduntur. (Luxata membra.)

Nihil igitur magis alienum a principe esse potest hac animi perturbatione. per eam siquidem dissoluitur, ac remittitur omnis virtus, quando in rebus agendis nihil pensi habeat, vt apud vetustissimos dicebatur, de qua cō uenienter Satyricum illud dicitur.
Inguinis, aut capitis, quę sint discrimina nescit.
Qua qui frangitur ab omni ratione, atque humanitate alienus dici potest. dissolutus fingitur ille Elpenor Vlyssis socius, quem cum porcis gruniuisse poetæ fabulantur, quem etiam ebrium apud Circen inducit Homerus, & præcipitem per gradus scalarū prolapsum interiisse. Similis huic apud romanos habitus est Fabius ille, qui a deuorato patrimonio Gurges appellatus fuit, et Apicius etiam, qui quum opes plurimas ingurgitasset nec vlterius quod effunderet haberet, inopiam, ac durum victum metuens sibi ipsi mortem consciuit. Et de hac perturbatione satis. (Elpenor. Vlysses. F. Gurges.)

DE AMBITIONE. ATQVE AMBITV.

TITVLVS VIGESIMVS.

Ambitio. AMBITIO superioribus speciebus accedit, quam Græci oratores φιλοτιμίαν appellant, eamque dicūt esse honorum, ac gloriæ immodicam appetitionem, siue opinionem vehementem inhęrētem & penitus insitam animo, tanquam valde sit expetenda. Hanc Euripides execratur, vt pessimum in ciuitate numē. Testes sint apud romanos Sylla, Cinna, Carbo, Marius, Pompeius, Cęsar, & alij complures, quorū ambitione multo plures romanorum ciuium ceciderunt, quam in propagatione imperij totius orbis terrarū. Nam quū L. Sylla per ambitionē venustus, faustus, fœlix in marmoribus scribi studet, nefandam tabulā illam suspendit, per quam circiter octoginta milia hominum proscribuntur, damnantur, trucidanturque. Tot capita etiam illustrium virorum vęnalia proponuntur, & auro, argentoque licitantur. Atqui victor ille Sylla fortunæ miserorum ciuium illudebat. Nam deferenti Lucretio caput Marii iunioris dixit, inuentam consulis irridens, remigem prius esse oportuit, quam gubernatorem: & quum secundam proscriptionem, in qua quingenta ciuiū nomina inscripta erant, rursus posuisset L. Lollius nihil sibi metuens eam (Sylla. L. Lollius.)

inspexit

inspexit, & quum forte nomen suum lectitasset subito timore concitus caputado peruit, & e foro se proripuit, sed ex gestu agnitus a quibusdam Syllæ satellitibus miserabiliter trucidatus est, resque etiã ludibrio Syllæ fuit, quod Lollius suiipsius iudex fuerit. Lollius.

EO quidem tempore iam indoles peregregia, & magnæ virtutis spes M. Catonis iuuenis emicuit. Nam quartum decimum tunc agens annum quum a Sarpedone pędagogo in ędes Syllæ deduceretur, quæ parũ admodum a carnificina differebant, cerneretque tot capita fortissimorum virorum ad Syllam perferri & eos qui aderant clã misereri, nec audere quempiam etiam clanculum mussitare, rogauit Sarpedonem, cur tam funestum virum nemo interficeret. tum respondente illo Syllam omnibus formidini, terrorique esse. Vtinam mihi gladium dares (inquit) vt vel solus patriã a sæuo dominatu liberarem. M. Catonis adhuc adolescẽtis audacia Sarpedo catonis pædagog' ex vale. max. lib. iii. de indole.

Audi Cornelii taciti rationẽ, & vnde oriatur, & quorsum euadat ambitio, plane intelliges. Vetus iam pridem insita mortalibus potentiæ cupido, quum imperii magnitudine aboleuit, erupitque. Nam rebus modicis ęqualitas facile habebatur, sed vbi subacto orbe, & ęmulis vrbibus, regibusve excisis regias opes concupiscere vacuum fuit, prima inter patres, plębem que certamina exarsere, modo turbulenti Tribuni, modo consules præualidi, & in vrbe, ac foro tentamẽta ciuilium bellorum, mox e plæbe infima C. Marius, & sæuissimus omnium nobilium L. Sylla victam armis libertatem in dominationem verterunt, post quos Cn. Pompeius eius occultior, non melior, & nunquam postea nisi de principatu quæsitum. Hinc etiam illud Lucani poetæ dicitur. C. tacitus C. marius. L. Sylla.

Impatiensque loci fortuna secundi,
Nec quenquam iam ferre potest Cęsarve priorem,
Pompeiusve parem.

Audi Ciceronis sententiam, quum de Cæsaris. & Pompeij ambitione ad Atticum scriberet, dominatio quæsita ab vtroque est, non ad actũ beata & honesta ciuitas vt esset. Nec vero illæ vrbem reliquit, quod eam tueri non posset, nec Italiam, quod ea pelleretur, sed a primo cogitauit omnes terras, omnia maria mouere, reges barbaros incitare, gẽtes feras in italiam adducere, exercitus conficere maximos. Genus illud Syllani regni iãpridem appetitur. Et rursus in alia quadam ad eundem epistola ait. Quorum vtrique semper patriæ salus, & dignitas posterior sua dominatione, & domesticis commodis fuit.

Scribunt historici Cæsari proficiscenti in hispaniam comites castellũ iuxta alpes ostendisse effœti, ac macilenti soli & paucorum atque inopum habitatorum, rogasseque per iouẽ, ecquid putaret ambitiosos illic esse, qui de principatu certarent. Quibus Cæsarẽ serio respondisse. MALLEM equidem illuc primus, quam romæ secundus esse. Et certe si recte iudicare volumus, miseri quodam modo habendi sunt ambitiosi homines. multitudini enim inseruiunt, & magistratus, quos per ambitum consequuntur, titulotenus, quasi ex commentario gerunt. Cęsaris respõsũ ãbitiosum. Titulotenus.

SAPIENTER quidem Homerus regẽ Agamẽnonem Sortem principum conquerentem inducit ad hanc ferme sententiam. Vitæ nostre dominam multitudinem sortiti sumus, turbæque omnino inseruire Agamẽnõ de regia sorte cõqueritur.

 cogimur.

cogimur. QVEM fructum tandem ex tot, tantisque laboribus assecutus est Agamenon, vt post victoriam tam difficilem, tanque longi temporis quum ad proprios penates remeasset, ab adultero per vxorem necaretur? QVEM etiam victor orbis terrarum Cæsar, vt potitus rerum, per proditionem ab his confoderetur, quos ab interitu liberauerat? & honoribus, ac gloria affecerat.

Cęsar ab his interēptus quos seruauerat.

scipio aphric. maior libenti exilio ambitionem fugit.

Præclare maior Aphricanus, qui vt ambitionem fugeret Linterni maluit voluntarium exilium subire, quam romæ ambitiose certare, & quum senatus, populusque romanus subacta Chartagine vellet eum exquisitis honoribus, ac præmijs afficere omnia recusauit asserens se ęquo ire cum reliquis conciuibus suis viuere velle.

ābitiosi reip. perniciosi. aristides & themistocles ambitiosi.

PERNICIOSI SVNT apud principes, & in omni libera ciuitate, qui inter se ambitiosi sunt, ac de honorum cursu certant. in primis enim ciuitates partibus inficiunt, & ea plærunque suadent, vt contra obtrectatores loquantur, quibus vel æquitas, vel respublica ipsa grauiter offendatur.

Certabant inter se ambitione, & odio Aristides, & Themistocles omnium Atheniensium ciuium, tunc præclarissimi, & semper in contrarias sententias nitebantur. proinde quum aliquando Senatus dimitteretur rebus omnibus infectis, propter eorum altercationem, exclamauit Themistocles. nisi me, & illum in barathrum deieceritis, respublica Atheniensium nunquam salua esse poterit.

ambitio adolescētū literaria est virtutis calcar. Virtus laudata crescit. ambitus.

Theophrastus vt in viris detestatur ambitionem, sic eam in adolescētibus, qui literarum studijs indulgent laudat, putat que id glorię certamen fomentum, & quasi calcar virtutis esse. Fierique etiam pueros putat longe promptiores, alacrioresque, si prudenter, modiceque laudētur. Nimiam tamen laudationem inutilem omnino esse arbitratur. quippe quę ex manifesta licentia illos ad vecordiam, insaniamque compellat.

¶ Hoc tandem cogitare debemus ambitionem animi esse affectum, & nimiam quandam honoris, ac gloriæ appetentiam, atque auiditatem, quæ si ratione comprimitur, minus nocet. Sin vero ad actum perducitur, fit longe deterior, & tunc ambitus dicitur, & in profusionem, prodigentiam, insaniamque facile collabitur, ciuitatesque plurimum perturbat. Quocirca a legumlatoribus ambitus grauibus pœnis coerceretur. quippe qui in rēpublicam sæpe labefactare solet. TOLLIT quidem virtutis præmiū, & deteriores semper melioribus præfert. HAEC de ambitione satis. Nūc autem de duobus alijs generibus perturbationū, quæ ex opinione mali oriūtur, deinceps in sequenti volumine dicendum erit.

ambitus incōmoda.

FRANCISCI PATRICII SENENSIS, pontificis caietani liber quartus de regni institutione explicit.

PRAEFATIO QVINTI LIBRI AD ALPHONSUM Aragonium illuſtriſsimum fortiſsimumque Calabriæ Ducem.

OBILE PRAECEPTVM SOCRAtis philoſophorum omnium ſanctiſsimi illud fuit ad Alcibiadem, quum ait. Nihil expetendum in vita humana eſſe, niſi quod cum virtute & honeſtate coniunctum eſſet, nihil enim bonum eſſe poteſt, niſi quod honeſtum ſit, nihilque malum niſi quod turpe. Quinetiam cum idem philoſophus prouocat ad comparationem formæ Critobolum adoleſcentulum admirandæ pulchritudinis, ſed ſuſpectæ pudicitiæ non id agit, vt attritam ſenis faciem præferat ſpecioſiſsimo Ephœbo, ſed vt per iocum illum a famoſa conſuetudine reuocet: & ad virtutem redigat, eique perſuadeat fortunæ ac corporis bona irrita omni ex parte ac vana eſſe, niſi cum virtute atque honeſtate coniuncta fuerint. Eleganter quidem Muſonius philoſophus dixit. Quum quippiam pulchrum per laborem feceris, labor ille quamprimum recedit, benefactum autem perpetuo remanet. Quum vero turpe aliquod per voluptatem admiſeris, voluptas illa cito abit, nequiter quidem commiſſum ueutiquam recedit, ſed indelebili ſtigmate inhæret. Hæc eſt felicitatis deſcriptio, quam paucis verbis M. Tullius expreſsit, ait enim. Ex depulſione mali & adeptione boni, vitam beatam conſequimur. Hæc doctiſsimorum philoſophorum præcepta me admonent, vt quum iuſti imperij effigiem ſcripturus ſim, nihil prætermittam quod ad officium optimi atque moderati principis pertineat. Proinde quę depellenda ſint mala, queque cauenda fugiendaque ſint, ex inſtituto ordine prius abſoluemus, vt deinde quæ adipiſcenda, adeundaque erunt vberiore oratione diſſeramus, vt quum tibi ſuppetant omnia quæ ad dignitatem ſummi ducis pertinent, queque ad ſpem futuri regni ſpectent, ea illuſtrium virorum exemplis probata cernas, & ab eruditiſsimis ſcriptoribus literis cōmendata. Nihil ſuperiori Aphricano deerat, quod ad maximi Imperatoris laudem attineret. Attamen Cyri pędiam nunquam e manibus dimittebat, gloriabaturque etiam ſe eam lectitando contriuiſſe, vt qui ſummopere lætaretur ex magno Rege conſilia ſua in rebus dubijs recognoſcere, & quæ ſtrenue geſſerat non carere magnorum Regum atque imperatorum auctoritate. Conſtat enim ſapientia non modo ex libris ac diſciplinis bonarum artium quæ nobis imaginem potius ac figuram quandam ſapientiæ pręſtant, quam veram eius ſpeciem ac pręcipuam formam, ſed ex electione actu atq; habitu ipſo clariſsimarum actionū. Quis citharœdum illum probaret, qui tacito cordis iudicio citharisticam optime calleret, & tamen nec voce caneret, nec plectro citharam percuteret? Opportune admodum Socrates neque ad adoleſcentem illum taciturnum ait, loquere vt

Critobolus.

Sententia Muſonij.

Cicero.

Scipio Aphrican. ſuperior. Cyri pædia.

Socrates.

te videam, quando eum ex formę pręstantia, neque ex lineamentis corporis cernere se posse arbitraretur, sed ex verbis ac sermone ipso qui est index animi, & ad omnes actiones præuius. Absoluamus igitur in sequenti volumine, quæ vitanda, quæque fugienda atque exigenda sunt, vt promptiores alacrioresque simus ad ea capessenda, quæ adeunda ac perpetuo tenenda erunt, quæque nos deo optimo maximo conciliant, & ad veram ac perpetuam fœlicitatem perducunt.

LIBER QVINTVS INCIPIT.

DE REGNO ET REGIS INSTITVTIONE, de metu, & ægritudine quæ animum nostrum opinione magni alicuius mali perturbant.

TITVLVS PRIMVS.

Metus. Aegritudo. Cice. lib. iiii. Tuscu. quęst.

VO reliqua perturbationum genera supersunt, quę animum opinione mali perturbant, Metus scilicet, & ægritudo. Nam metus (vt Cicero ex sententia Stoicorum definit) est opinio impendentis mali, quod intolerabile esse videatur, quem a metu quodã animi dici putat Varro, quum id quod malum casurum putat effugit mens, & motu quodam concutitur corpus. Aegritudo autem est opinio recens mali præsentis, vel est contractio animi aduersante ratione, vt ait Apollodorus.

Met' species. Fortitudo prima regis virt'

Metus has habet species, pigritiam, pudorem, terrorem, timorem, pauorem, exanimationem, conturbationem, formidinem. prima omnium virtutum quæ ad reges pertinent, fortitudo habetur. Ignauia igitur, formido, & similia quæ huic opponuntur, longe a regibus principibusve aliena sunt. Omnis enim bene regendi vis in animi fortitudine ac magnitudine ponenda est, & in quadam contemptione ac despicientia rerum humanarum, quam deinde virtutes reliquæ facile comitantur. Sicut enim saxa & scopuli vndas retundunt, ita regis animus aduersa omnia frangere debet, & semper in sua virtute persistere.

Simile.

Martia vestis adamantina.

Ad hanc sententiam Poetæ Martem adamantina tunica indutum fingunt, vt ostendant reges atque imperatores immotæ mentis esse oportere. Non tamen dicam principem aut sapientem ipsum, si vspiam inuenitur, nunquam aliquo metu turbari. Hominis enim vis atque prudentia in subitis ac manifestis periculis nequaquam sibi ipsi satis consistit, sed in primo illo impetu commouetur. Neq; est quispiam tam firmi ac constantis animi quin improuisa coruscatione ac tonitru aliquantulum concutiatur. Quum primum vero se colligit, tum naturæ ratio & animi virtus eum firmat, & metum omnem frangit. Causa autem intellecta ac penitus cognita docet id non esse timendum, qui autem si in metu persisteret, ignauior atque imbecillior esset. A Cicerone dicitur, & id quidem vere, Plus in metuendo mali esse, quam in ipso illo quod timetur.

Cicero.

Meticulosior

Meticulosior infirmiorq; habebatur Octauius Cęsar quando tonitrua & fulgura adeo formidabat, vt corona lauri semper vteretur, et vbique pellem marini vituli circunferret pro remedio contra fulgura. dicũt enim qui secreta naturæ rimantur ex volatilibus solam aquilam a fulguribus intactam esse atq; innoxiam. Ex piscibus, marinum vitulum. Ex arboribus, fructibusq; solã laurum. reliqua omnia fulguribus obnoxia esse multis exẽplis testãtur. Et fulmina etrusco ritu a veteribus procurari, ac sacrificijs expiari solita manifestum est. Atqui (vt ad Octauium redeam) in minima quaq; tempestatis suspitione, vel alta penetralia quęrebat, vel in abditum concameratumque locum se receptabat.

vel Tiberius Pli. teste c.iij.lib. xv. Laur⁹ intacta fulmine Pli. c.xxx.li. xv. Aqla Pli.ca. iij.lib.x. in fi. Vitul⁹marin⁹ Pli.c.lvij.li.ij

Stoici quibus veteres Academici cõsentiunt, tres bonas affectiones siue mediocritates esse affirmant, Gaudium, voluptatem, cautionem. vt sit gaudium, quasi rationabilis quędam placida & constans iucunditas vel voluptas (nisi nomen hoc omnino nobis suspectum est) dolori contraria. Voluntas autem sit appetitio cum ratione cupiditati aduersa. Cautio vero declinatio a malo cum ratione quæ similiter metui opponitur. Voluntati addebant, quasi socias, beneuolentiam, placiditatem, lenitatem, dilectionem. Gaudio, iucunditatem, lętitiam, æquanimitatem. Cautioni autem, verecũdiam, castitatem.

Octauius Cæsar vel (vt dixi) Tiberius. Gaudium. Voluntas. Cautio.

Cauebit igiť rex ne metuat, eius quidẽ animus quietus esse debet atque animi perturbatione vacuus, hac opinione ductus Socrates putabat fortitudinem esse sciẽtiam quandam, seu peritiam cauendi. Annibal ad præuidẽda, cauendaque pericula pręter omnes alios exteros duces semper paratissimus habitus est. Nec minus in secundis aduersa, quam in aduersis secunda meditabatur. Proinde nullo metu perculsus vnquam opportunitatẽ rerum agendarum amisit. At contra Nicias Atheniensis, qui quãuis rebus gestis illustris habeatur, tamen timoris nota non caruit. Et quum minus fœliciter aliquando pugnasset, culpam omnes in eum referebant, qui cum timore percitus minima quæque caueret temporis occasionem quæ gerendorũ omnium domina est, pręterfluere sinebat.

Socrates. Nicias.

Quæcunque per ignauiam ac metum a principibus cõmittuntur perpetuo dedecori eis sunt, & hostium conuicijs calumniisque semper obnoxia. Ex primo Mutinensi prælio Octauium relicto paludamento atque equo fugam arripuisse irrisit, exprobrauitque Antonius, & post biduum tãdem eum apparuisse ait. In prima quoque Philippensi pugna sic effecit, in qua exutus castris vix ad Antonij cornu fuga euasit. Principio huius certaminis quidam Octauium ab exercitu suo abfuisse scribunt, quod monitum se inter quietem diceret, vt diem illum diligenter caueret, idque eum excusasse in quadam epistola sua testantur. Valerius tamen Maximus Romanæ historiæ vastissimum pelagus, ac Togatæ facundiæ receptaculum scribit Octauium lectica perlatum prælio interfuisse monitu Artorii medici, qui ei dixerat sibi per quietem apparuisse Mineruam, imperasseque vt pugnæ interesset, contempta aduersa valetudine, cuius dicto statim obtemperauit Octauius, adiecit etiam hoc probri in eum Antonius quod nauali bello ad Siciliam ne rectis quidem oculis instructam aciem vnquam contueri potuerit, sed supinum oculis in cœlum intentis eum retulit iacuisse, nec prius surrexisse, quam M. Agrippa, fugatę sunt hostiũ naues, dixisset.

Antonius. Octaui⁹ aug. Valer. Maxi. lib.j. de sõnijs historia.j. Minerua.

Magna

Octauius. Magna tamen vis consuetudinis est, iuuenis adhuc Octauius, & Græcis disciplinis potius quam militaribus artibus institutus infirmior esse videbatur. At postquam rebus bellicis consueuit Antonium, cui primo contemptui fuerat, superauit: & ad mortem voluntariam compulit. Incertum an propria animi virtute id egerit Octauius, an magno Cæsaris Genio adiutus sine ignauia, vecordiave Antonij qui Cleopatræ amoribus delinitus, vel potius amatorijs venenis potus virtutem animi perdidit, & corporis vires eneruauit.

Cimbri. Celtiberi. Adiuuat etiam animi ac corporis vires domestica persuasio. Cimbri enim & Celtiberi adeo a metu absunt vt in acie mori gaudio exultent: lamententur autem in morbo, quasi turpiter perituri. Tradunt quidem scriptores in bello Cantabrico matres proprios filios necasse prius, quam eos Romanis captos permitterent, inuentumque esse puerum qui fratres suos, qui in vinculis iacebant iugulauerit patris iussu qui ei etiam ferrum præbuerat. Sparthanę quoque mulieres exituros in militiam filios monebant, vt aut viui cum armis in conspectum earum redirent, aut mortui cum armis referrentur.

Ex Plutar. in apophtheg. laconicis. Perseus. Simile. Perseum Polybius scribit adeo meticulosum fuisse, vt quum prælium cum Aemilio Paulo inire instituisset, simulato Herculis sacrificio in vrbem proximam profugerit. adeo enim molli & imbecillo erat animo, vt ne oculis quidem hostium aciem aspicere posset. Magni quidem momenti est in prælio rem ante oculos sui principis agere, a quo & præmium virtutis sperare potest, & pœnam ignauiæ formidare. vt enim nautæ omnes etiam qui in prora assident, mentem atque oculos assidue in puppim vbi gubernator clauum dirigit, intendunt: illiusq; nutū obseruant, sic bellatores ducum imperatorumq; vultum intuentur, non modo vt dicto pareant, & mandata celeriter exequantur, verum vt ex eo animi præsentiam hauriāt, promptioresque reddantur.

Primum victoriæ indicium fidutia principum habetur, quorum exemplum fortes omnes sequuntur, & ignauiores quoque promptiores fiūt. Alexander. Alexander hostiū fortunā audacia vires autem fortitudine & gloriæ studio superare nitebatur. Proinde crebris sermonibꝰ dicere solebat, NIHIL fortibus indomitum esse, & nihil timidis satis munitum. Huius regis vel solius virtus sæpenumero succumbentem exercitum ad victoriam erexit, & victores etiam hostes profligauit.

Pompeius. At contra Pompeius in pugna Pharsalica, vt primum militum suorū conuersionem ex puluere conspicatus est, animo collapsus in tabernaculū relicta acie penetrauit, nulloq; imperatoris officio functus quum ingruētes hostes cerneret fugam corripuit.

Cæsar. Cæsar autem qui ad omnem rei bellicæ vsum semper promptus aderat, nactus temporis opportunitatem quam sedulo sequebatur. victoria potitus est. Magno animo & erecto quibuscunque in rebus erat Cæsar, & non modo inimicis, sed ne fortunæ quidem succumbebat, multaque facilia ex difficillimis animi magnitudine reddebat, cuius etiam constantia in rebus aduersis ac prope afflictis cernebatur. hic qui tot & tanta bella gessit, bis tātum ancipiti fortuna dimicauit, semel ad Dyrrachium, vbi pulsus non instante Pompeio negauit illum scire vincere. iterum in Hispania contra iuniorem

Cæsar bis tātum ancipite Marte dimicauit. Pompeius iunior.

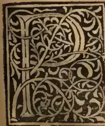
iuniorem Pompeium, quum eius exercitus adeo timore trepidaret vt pugnam detrectaret nec sustineret impetum, sed iam hosti cederet. tunc discurrens per medias exclamauit, si nihil pudoris est corripite me, & in manus puerorum tradite. deinde e manu cuiusdam obuij militis scutum arripuit, & in globum hostium procurrens prælium instaurauit, ac ducenta tela in se iacta partim vitauit, partim clypeo excepit, & tandiu restitit donec milites pudore ac verecundia perciti, non modo eum tutati sunt, verum hostilem exercitum profligarunt, in qua quidem pugna triginta hostium milia ceciderunt, ex Cæsarianis autem circiter quingenti desyderati sunt. Atqui si animum aliqua ex parte submisisset Cęsar, & vitam (de consciscēda enim sibi morte cogitauerat) & imperium, & rerum gestarum gloriam protinus amisisset.

Alexander quoque aliquando illuc peruenerat, vnde recipi nisi victor, vel cum magna exercitus sui clade nō posset. Suadebat tum ei Parmenio, vt noctu ac clanculum hosti congrederetur. Tum Alexāder latronum, inquit, ac furum istuc consilium est, quorum votum est fallere. Proinde palam, & aperto Marte dimicare cum hoste certum est. Nolo equidem tenebras atque insidias glorię meæ obesse. Idcirco malo me fortunæ meæ pœniteat, quā victorię pudeat. Tum iussit vt omnes corpora curarent, postridie autem exercitū produxit, & tanta omnium alacritate pugnauit, vt prostrata omni hostili manu victor euaserit. — *Alexādri responsum ad Parmenionē.*

Irrisioni omnibus fuit pluribus in locis ignauia Xerxis, cuius exercitus præ innumerabili multitudine, maxima quæque flumina hauriebat, montes æquabat, & maria pontibus sternebat, & pręcipue in ea nauali pugna cōtra Græcos, quam pręfectis suis delegauit, & ipse rex spectator certaminis vt esset, in littore desedit cum quibusdam leuibus nauiculis ad capessendā fugam idoneis. Aderat in eo prælio Arthemisia Halicarnasi Regina, quę Xerxi auxilio venerat, & inter fortissimos belli duces acerrime certabat, adeo vt in rege muliebris timor cerneretur, in Regina autem virilis fortitudo. Sed iam ad species, quę metum comitantur accedamus. — *Xerxis ignauia.* — *Arthemisia.*

DE PIGRITIA.

TITVLVS SECVNDVS.

PRIMA quidem species quę metui subest Pigritia dicitur, quam Cicero metum consequentis laboris esse definiuit. huic opponitur industria. Quocirca idem auctor ait. Demosthenes iniquo animo tulisse, si quando opificum antelucana industria vinceretur. hæc Demosthenis industria tantum potuit, vt eum præstantissimum omnium oratorum reddiderit. Quem Gręci dicunt parum admodum natura & ingenio valuisse, omniaque labore & diligentia perfecisse. Extemporanea tamen oratione non dicebat, nec prouocatus in cōcione respondebat, nisi rem de qua dicturus erat nocturna lucubratione meditatus fuisset. Proinde Pytheas orator eius — *Pigritia.* — *Industria.* — *Antelucana industria.* — *Demosthenis laus.* — *Oratione extēporanea carebat Demosthenes.*

Pitheę dictū de Demosthene. Demades ex tēpore orabat

tor eius conciuis dicere solebat Demosthenis argumenta lucernam olere. Quinetiam quum pro seipso causa aliquando ex rempore apud Athenienses esset dicenda, suscepit eius patrocinium demades qui extemporanea oratione magisquā pręmeditata excellebat. natura enim & ingenio omnes alios oratores præuerrebat, studio tamen & industria a Demosthene vincebatur. Fit enim nonnunquam vt industrij homines eos vincant qui ingenij bonis præstant. diligentia enim ea suppetit quæ per naturam desunt. Acuti autem contra freti ingenij viribus, desidiosi, pigri, ignauiq; plærunque sunt dum nimium naturæ bonis credunt.

Diligētia nimia in scribēdo taxatur. Affectatio vitanda. Antonij oratio. Tiberij stilus dicendi obscurior.

Nimia tamen in scribendo diligentia nō omnino laudem meretur. ea siquidem stilum non modo retardat atq; moratur, verum sermonem obscuriorē reddit. Affectatio illa verborū & aucupium syllabarū (vt dicebāt veteres) minus grata grauibus viris esse solet. Hoc in Antonio increpabat Octauius qui dicebat illum ea scribere quæ homines admirarentur potius quā intelligerēt. Huius successor Tiberius nimia etiā verborū affectatione, & sentētiarū quadam morositate quæcūq; scribebat adeo obscurabat, vt ex tēpore quum diceret præstantior, quam dedita opera haberetur.

Pallas. Silius Italic⁹ lib. iiij.

Sed vt industria ac diligentia principum res omnes adiuuat, sic inertia, pigritia, negligentia omnia euertit, & indecora reddit. Pallas apud Homerum hoc docere videtur, quum Agamemnonem increpans ait. Non oportere virum cui populi sunt curæ, tota nocte quiescere. huius sententiæ æmulus Silius Italicus Mercurium inducit Annibalem excitantem his verbis.

Turpe duci totam somno consumere noctem.

Octauius augustus. Capreæ insula in ora cāpanię cōtra neapoli Inarime Strabo. li. vj. Pli. ca. vj. li. iij. pythecusa dicta a figulinis. nā pythos doliū significat. Tiberij facinora.

Corrector Lybiæ Octauius Capreas pro inarime cū Neapolitanis cōmutauit, vt illuc curādæ valetudinis gratia secederet. Aedificauerat enim in ea insula splendidas ædes, quibus pro honesto diuersorio post magnam rerum satietatem aliquando vtebatur. At Tiberius eadem insula male vsus est. illuc enim vt per pigritiam ac negligentiam insaniret, accedebat. Et quum vrbem egrederetur edicto cauebar, ne quis se interpellaret. Præmittebat etiam ex suis aliquot qui obuios omnes ex itinere arcerent, ne quis eum obiter adiret. Atqui capreas ingressus omnes imperij curas abdicaret. Et sic Armeniam a Parthis occupari, mesiā a Dacis ac Sarmathis, Galliam a Germanis magno cum dedecore ac discrimine totius imperij vastari neglexit. Quoquidem loci secreti licentiam nactus male dissimulata animi vitia patefecit, Et cum Pomponio Flacco, & L. Pisone noctem, & continuum biduum epulando, potandoque cōsumpsit. Et alteri Syriam prouinciam, alteri præfecturam vrbis evestigio dedit iucundissimos illos & omnium horarum amicos esse affirmans. Delectabatur vel maxime ea insula, quod septa omni ex parte esset præruptis atque altis rupibus, & vno tantum paruoque litore adiretur. Quinetiam in ea carnificinam qua vnice delectabatur, facilius exercebat. Nam quoscunque oderat in mare post longa & exquisita tormenta præcipitari iubebat, eosque contis ac remis excipiebant nautæ, lacerabant, ac trucidabant, ne quis aliquo casu euadere posset.

Demetrius Macedonic⁹.

Demetrius Macedonum rex principio regni sui piger habebatur, durus ac morosus. ignauo enim silentio & solitario ocio lætabatur. Idcirco difficilem

difficilem se adeuntibus præstabat. Quodquidem Macedonibus eo molestius erat quod Philippo Regi cõsueuerat qui perfacilis in audiendo fuerat, patebatque semper aditus omnibus qui eum adire volebant. Contigit aliquando aniculam quandam eum non occupatum nactam, vt se placide audiret rogasse. Tum rex commotior aliquantulum, sibi non esse audiendi ocium respondit. At illa defixis in eum oculis non igitur regnes, exclamat si audire piget. hic Demetrius substitit: & mitior factus, eam longo silentio audiuit, quam deinde opera nauata placido alloquio dimisit. Post autem tacitus secum aniculæ verba animo reuoluens mentem mutauit, & ex difficillimo perfacilem deinceps se & benignum omnib⁹ præbuit, adeo vt magnam diei partem audiendo, respondendoque non sine fructu atque oblectatione exigeret. Anus ad Demetrium.

❧ Principes tamen non importune adeundos esse, neque a negocijs interpellandos docet Cicero ad Brutum scribens his verbis. Nam quemadmodum coram qui ad nos intempestiue adeunt, molesti sæpe sunt, sic epistolæ offendunt non suo loco redditæ.

❧ Videndum quoque est ne principes nimis delicati sint, neve sibi nimis indulgeant. Cn. Põpeius, qui & magnus Alexãdri instar dictus, omnibus honoribus a Senatu populoq; Romano affectus, insolentior habit⁹ est in Hipseum virum magnæ nobilitatis & eidem beneuolentia coniunctum. Nam quum reus ambitus esset, ad pedes illius egrediẽtis e balneo se prostrauit, eius implorans patrocinium. Tum Pompeius commotior factus, hominem conculcauit, exclamãsq; ait. nihil aliud agit, nisi vt cœnam meam tardius remoretur. Cn. Põpeius. Reus ambit⁹ hoc est accusatus crimine ambit⁹, quod iulia lege expiatur.

❧ Homerus quum pigritiam, desidiamque irridere vellet Cyclopas inducit, qui cessando per inertiam degunt, quasi summum bonũ in nihil agẽdo ponant, illis agros assignat qui nullius fossionis aut sementis egent, sed vltro naturales fructus gignunt, quibus abundanter perpetuo aluntur. Et ne tenui etiam cogitatione fatigentur, rerum curam omnem mulieribus tribuit. Eius versus ad hanc sententiam vertuntur. Cyclopes.

Omnia per sese nullo nascuntur aratro
Non fora non causas agitant, non sancta senatus
Iura, sed in celsis habitantes montibus antra:
Et puer, & magnis de rebus iudicat vxor.

❧ Hæc pigritiæ, ignauiæque species deterrima habenda est, quando & virtuti aduersatur, & singulis quibusque artibus obest, & quoniam minimã quanque curam formidat, a veteribus incuria dicitur, a Græcis autẽ ἀφροντισία, id est sine cura. Incuria.

❧ Inertes, desidesque populos quosdam inducit Herodotus Halicarnasseus, quos lotophagos appellat. hi per ignauiam solum ex loti baccis victitant, ex quibus panem & reliqua quæ esui, potuique sunt conficiunt. Lotus enim baccas fert paulo maiores lentisco, palmarum sapore ac suauitate. Harum edulijs quicunque vescuntur cibos alios omnes odio habent, & inuitati hospites nunquam ab eis discedunt: sed reliquarum rerum omnium obliuiscuntur, viuuntque cum indigenis feriati semper nihil agendo. id socijs quibusdam suis accidisse Vlysses conqueritur apud Homerum. lotus arbor aquatica est, & lignum idoneum tibijs habet, quocirca lotum pro tibia Herodot⁹ lib. ij. cui titul⁹ est Euterpe. Lotophagi. Lotus arbor. Lotovescẽtes cibos omnes fastidiunt.

Herodotus in euterpe.

tum pro tibia apud quosdam poetas legimus. Herodotus vero aliā loti speciem ad Nilum nasci refert, virgulta scilicet quędam ex illius inundatione passim per campos ad similitudinem liliorum, ex quibus veluti papauera quædam oriuntur esui gratissima: quę in sole siccata, & deinde in puluerem contusa optimum exhibent panem. Horum radicem suauissimam esse dicit quæ obliuionem discedendi hospitibus præbeat.

Fertilior terra ignauiores gignit hoīes. Sabęi solū habent feracissimum.

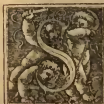
Hoc contra ignauos ac desides a poetis fictum esse creditur, vt ostendant pigritiam atque ignauiam, quasi contagiosam quādam esse luem, quæ homines vecordes, eneruatosque reddat. Alimenta necessaria & diuitiæ ipsę naturales quæ ex fructuum vbertate proueniunt, homines (vbi pluri mum abundant) resides, ignauosque reddunt, vt sunt Sabæi, quorum terra fœlicissima habetur. gignit enim thus, myrrham, cynamomum, balsamū, calamum, ac palmulas odoratas ad omnes pene vitæ vsus gratissimas, ad quos quidem vltro mercatores commeant, & aurum argentumq; pro annuis fructibus pensitant. quo fit vt illi opulentissimi sint sine labore aut industria aliqua & omni lauta supellectile affluunt. At nabathæi qui ab eis nō multum absunt, inopes sunt. sterilem enim regionem colunt, & tamen solertes atque industrij sunt, & rei rusticę omni studio ac diligentia insudant. Proinde apud eos qui rem familiarem minuit, publice multatur: qui vero auget, honore afficitur.

DE PVDORE.

TITVLVS TERTIVS.

Pudor.

Au. Gel. ca. vj. lib. xix. Cice. Tuscu. quæst. li. iiij. Pudor bonæ indolis signū.

ECVNDA species Pudor dicitur, quem metū ignominiæ esse definiunt Stoici, vel iustę repræhēsionis timorem, vt Aulus Gellius scribit. hunc optimum cupiditatum moderatorem Cicero appellat, quū recti honestique studio tenetur. Et primis quidem ætatibus valde addecet, optimæque indolis signum præbet. intimo enim sanguini animus reuerentia quadam affectus mergitur, & faciem rubore perfundit. HIS adolescentibus Cato maior se delectari aiebat, qui minima quæque errata metuentes, etiam in recte factis erubescerent, nō autem illis qui pallescerent. illud quidem ingenui pudoris indicium esse, hoc autē impudentiæ aut vecordiæ. Idem sentire visus est Diogenes Cynicus. Nā quum adolescentem quendam alloqueretur, cerneretque eum rubore perfusum, confide, ait. color enim iste virtutis est index. hunc affectum quidam castigatius loquentes verecundiam appellant, vt ambiguitatem verborum fugiant, & pro virtute semper eam ponunt, quum pudor etiam in malefactis quandoq; dicatur: verecundia autē recti, honestiq; rationē habet. Quicunque enim malos rumores metuit is verecundus habetur: qui vero non metuit impudens, pudor quoque ex honoris studio plærunque manet, vt Aristoteles etiam testatur, qui quum nimius est, animum perturbat: & sic etiam verecundia, quę nisi modereť, rectas quoque actiones euertit. Proinde vt hoc loco quum mediocritatem progrediuntur, inter animi perturbationes ponimus, quando vehementiores fuerint. Sic inter virtutes ponemus

Cato maior. Rubor i iuuene virtutis signum. Pallor vecordiæ. Diogenes cynicus. Verecundia.

nemus quum extrema fugerint, mitioresque aderunt: sed & pudet verbum tam ad reuerentiam honestarum rerum, quam ad pudorem turpium refertur, differtque a verbo piget quum pudere ad decus, pigere autem ad laborem, doloremque pertineat. Sunt etiam qui pudorem a pudicitia secernāt, & illum verborum, hanc autem actionum esse existiment. Et ad hanc sententiam verba illa Ciceronis interpretantur, quum in Antonium ait. Tu quidem pudorem cum pudicitia simul amisisti. Pudet. Piget. Cicero. Antonius.

DE TERRORE.

TITVLVS QVARTVS.

OMES huic est Terror, quem Stoici dicunt metum esse ex insuetæ alicuius rei imagine proficiscētem. Ex Ciceronis vero sententia Terror est metus concutiens. ex quo fit, vt pudorem rubor, terrorem pallor, & dentium crepitus consequatur. Possumus putare huius verbi originem si per nostros Grāmaticos liceret Græcam esse mutatis, additisve quibusdam literis, τρέω siquidem pauere ac timerę significat cum corporis tremore, palloreque faciei. Hic affectus virum fortem ac constantem nunquam perturbare debet. Etenim semper paratus vir fortis ad tolerandum grauia & aspera quæque. Terror.

Aristoteles quidem affirmat illum proprie fortē dici, cui honesta mors nequaquā terrori est, & qui ad omnia quæ illam afferunt, sine terrore adest. Eam in bello gloriosam esse ait, quod testātur honores a ciuib⁹ regibusque constituti his qui forti animo in prælijs oppetunt. Aristoteles Ethicorū lib. iij. ca. vj. Mortē non timet vere fortis.

Solon quoque legē tulit, vt qui in bello occubuissent, præmijs honoribusque honestarētur, & eorū filij publice alerentur, instituerēturque. Et ex Senatusconsulto Romanorum legatis, qui a fidenatibus occisi sunt, quoniā ob rempublicā occubuerant, statuæ pro rostris positę fuerunt: sed ratio ipsa est quæ vitā diligere, & mortē non timere nos edocet. FORTIS quidem viri est mortē cōtemnere, nō autem odisse vitam. Qui enim beluarū more in perniciem non necessariam ruit, is temerarius & audax, nō fortis & magnanimus habendus est. Timidus enim & ignauus est ille qui quum non oportet, mori desyderat. Sic ex contrario timidus etiam erit, qui honestam opportunamque mortem refugit. Solonis lex. Mori p rep. gloriosum est. Fortis vir. Audax. Timidus.

Nō perterruit armato exercitu, quo mœnia vrbemque obsederat, nec horribili vultu suo quo omnibus mortem minabatur Sylla Quintū Mutium Sceuolam augurem, quum a Senatu efflagitaret, vt Marius hostis iudicaretur. qui perterritis omnibus patribus solus dicere ausus est, nō permittam, Sylla, studio longioris senectutis, vt Marium patriæ hostem iudicem a quo vrbs nostra & omnis Italia seruata est. Ea quidem mēte erat Mutius quam ei virtus & ratio persuadebat, vt nihil in vita nobis præstandum sit prꝗter culpam, qua quum vacamus nihil posse esse quod nos perterreat, aut quod pertimescendum sit. Idcirco humana omnia ęquo animo, ac moderate ab eo ferenda sunt qui a culpa alienus est. Q. Sceuolæ fortitudo pro Mario cōtra Syllam.

Virtus quoq; illorum qui forti animo in bello cōciderunt, magnam laudem ac gloriam apud hostes etiam ipsos habet. Ignauia vero & si fortunata est, tamen ignominia nunquam carere potest.

Q.Fab.' consiliū de ānibale intercludēdo. Tit' Liui' li. ii. decados. iiii. bel.pu.

Sed quid aliquando terror in re bellica facere possit, vnico exemplo abunde docendum putaui. Q. Fabius dictator diutius cunctando victoria exultantem Annibalem frustratus fuerat, donec eum in agrum Calænum cum omni exercitu traxerat, inque campum stellatem. est enim locus inuijs montibus, altisque fluminibus circumseptus. Et Fabius Gallicanum, casilinumque montes valido militum præsidio muniuerat. Quibus quidem rebus effectum erat, vt punicus exercitus circumuentus, aut difficili fuga opprimeretur, aut inopia commeatus deficeret. Ni punico ingenio virtus ducis adiuta, nouum, inauditumque commentum meditata fuisset. Agnito enim periculo duo circiter boum milia quæ ex pristina præda habebat, opportuno noctis silentio adduci iubet, & cornua singulorum sarmentorum fascibus circūponi, ardentibusque fascibus incendi, boues ignis flammam ægreferentes ad nota montium diuortia cursu euadunt, quos instruct' suo ordine punicus exercitus paulatim sequebatur. Romani milites qui præsidio montium aderant, nouitate rei perterriti ex opportunis locis discessere. Fabius quoque punicam fraudem metuens, suos intra vallum continuit, & sic Annibal incolumis cum omni exercitu euasit, quum Romani nouæ rei facie territi locum deseruerunt. Hęc quidem res mane quū deinde illuxisset, omnibus ludibrio contemptuique fuit. Nec parum de Fabii Maximi laude detraxit.

Annibalis cō mētū de cornibus boum accensis.

Annibal.

DE TIMORE VEL præmolestia.

TITVLVS QVINTVS.

Timor.

Præmolestia.

ROXIMVS huic perturbatiōi accedit Timor, quem Stoici dicūt esse metū immin ētis aut appropinquātis alicuius magni mali. Verbi quidem origo (vt arbitror) Græca est. ζημὶ enim pœnam & cruciatum significat, τίσις autem vltionem. Sunt etiā qui timorē, quoniā antecedit effectū, præmolestiā appellāt. quandoquidem metus ille ante animum molestia afficit, quam mali quippiam accidat. Angusti quidē abiectiq; animi est mortis timore (quæ ꝑpter varios fortunę casus, & imbecillitatē humanę cōditionis semper nobis imminet) vitæ cōmodis non frui, sicut & diuitijs nō vti, amittendi timore, quia fluxę & labiles sunt, & positę in fortunæ potestate. Eadē infirmitas debilitasq; animi efficeret, vt re optata, etiam si adesset, perfrui nō liberet, quod amittendi timore semper sollicití essemus.

Fortis autem vir, qualem principem nostrum describimus, vtranque fortunam æquo animo semper perfert, nec prosperis rebus extollitur, nec aduersis demittitur, mortem vero non timebit. STVLTVM est enim (vt ait Stoicus noster) ea timere, quæ vitare non possis. Atqui conditio illa perferenda est, quæ communis est omnibus, vt veteres dicere solebant.

Seneca.

Recte

Recte apud Ciceronem ille ait mortem calcem esse, ad quem quum decursum sit, nihil amplius extimescendum est. Cicero Tusc. quest. lib. j.

Sunt etiam philosophi qui affirmant mortem hominibus vtiliter a natura datam esse, & sententiam hanc tuentur pluribus argumentis quae quidem percensere nequaquam huius loci esset. Alij dicunt mortem diuinum munus esse mortalibus, nitunturque id numinis iudicio comprobare. Mors quid. Cleobis & Biton fratres matrem habebant, quae sacerdotio iunonis addicta erat, & quum iam solene sacrum appeteret, quo plaustro illa (vt moris erat) deueheretur, deficientibus in via iumentis, filij iugum subierunt, matremque in templum statuto tempore couexerunt. Quae rite sacrificio peracto deam deprecata est vt filiis suis pro tanta pietate tribueret munus quod dii hominibus optimum praebere possent. Postridie vero eius diei quum obdormissent adolescentes, ambo in cubiculo mortui inuenti sunt. Quoquidem deę iudicio omnes clare intellexerunt mortem optimum esse mun⁹ quod hominibus a diis dari possit. Cleobis & Biton. Ex Cice. Tuscu. quest. li. j.

Sed ad institutum sermonem redeamus. Fortis vir mortem non metuet, & bene agendo pręsentibus fruetur, nec prae timore illis parcet quod cariturus eis aliquando sit, non tamen hęc eo consilio dico, vt principem nostrum a futuri pręmeditatione immunem esse velim. Nam si a timore & solicitudine eum vindicare studeo, paratum tamen animo ad omnem fortunę impetum munitumque esse cupio: idemque agat quod theseus de seipso apud Euripidem dicebat, cuius & sententiam probat Cicero: & versibus eiusmodi eam conuertit. Futuras mecum comentabar miserias, aut morte acerbam, aut exilij moestam fugam, aut semper aliquam molem meditabar mali, vt si qua inuecta diritas casu foret, ne me imparatum cura laceraret repens. Ciceto Tusc. quaest. lib. iii.

Panetius libro secundo de officiis ait, fortis ac prudentis viri consilia, cogitationesque semper paratas esse debere cotra fortunae impetus, cotraque insidias iniquorum, vt quasi brachia & manus pretendant, ne qua res aduersa aut repentina incursio nos imparatos, improtectosque offendat: sed suauis peripateticorum consuetudo, & benigna musarum alimonia nos edocet, vt sanctam in rebus omnibus mediocritatem seruemus, & quod parum vel nimium sit, semper abiiciamus. Panetius.

Optime mihi videtur diuina natura consuluisse rebus humanis quę nobis futurorum ignorationem prębuit, quorum pręscientiam si haberemus, aut nihil omnino ageremus freti spe futurorum bonorum, aut moerore & luctu perpetuo cruciaremur perciti timore malorum. Quae vita fuisset Priamo, si ab ineunte aetate sua sciuisset quos euentus senectutis esset habiturus? Haec igitur fatorum ignoratio magis intentos virtuti nos efficit, & minus anxios timore imminentium malorum. Tolleretur etiam nobis omnis spes quae ex futurorum bonorum opinione pendet, quam quidem Simonides poeta Reginam hominum esse putat. Nonnulli philosophorum spem dicunt dulcissimam esse omnium passionum, sed Aristoteles spem vigilantium insomnium esse existimat. Putandum tamen est hunc grauissimum philosophum de ea spe loqui voluisse, quam vanoquodam iudicio homines sibi fingunt sine ratione, aut aliqua coniectura futuri euentus. Haec verius hallucinatio dici potest quam spes, quaequidem a tarditate quadam, & animi stupore plerunque potius vsu venit, quam ab Futurorum ignaros sagax nos fecit natura. Priamus. Spes hominum regina.

acumine aliquo ingenij, siue a bona confidentia. Hallucinantes enim vigiles somniare aliquando videntur: sed si recte agimus, & cum ratione ac virtute incedimus, tunc spes illa hominum Regina vere iudicari poterit. ratione enim, non futili vanitate nititur, & ad speratum euentum sæpe perducit.

Alexandri liberalitas. Perdica. Responsum Alexan. Parmenion. Multa amicis elargiebatur Alexander. time perdicas. quid tibi relinquis o bone rex, inquit, si omnia prodigis? Tum ille spem, ait, mihi reseruo. putabat siquidem Alexander nihil ei deesse posse, qui per virtutis officium benignus esset, & per virtutem omnia se affecuturum speraret. Ad hanc sententiam accessisse videtur Parmenion etiam quum dixit, & hæc quidem spes nobis quoque tecum communis futura est.

DE PAVORE.

TITVLVS SEXTVS.

Pauor. Exanimatio. Cice. Tuscu. quæst. lib. iiij.

AVOR deinde sequitur, cui comitem exanimationem Cicero adhibet, & est (vt ipse ait) subitus metus, quem sequitur stupor mentis, hæsitatio linguæ, & ab opere cessatio. Hunc affectum Vergilius exprimere videtur, quum ait.

Obstupui, steteruntq; comæ, & vox faucibus hæsit.

Et illud.

At subitis miseræ calor ossa reliquit,

Excussi manibus radij reuolutaque pensa.

quum de Euriali matre loqueretur.

Pauor vnde. Nec alienum est putare huius verbi originem Græcam esse. παύομαι enim cessare facio significat ἀναπαύομαι cesso ac subito quiesco. quod quidē in pauore fieri solet. Possumus etiam putare pauorē a vicinitate latini verbi manare. dicimus nanque prisco verbo pauire quod cooperire significat. Pauire. Pauimētum. vnde & pauimentum nomen accipit, quod opere tectorio, puro, vermiculato, incrustato, seu marmoreo stratum fit. Cernimus quidem in magno pauore ac metu, fœminas, pueros, & molliores quosdam oculos, faciem velare, caputq; cooperire. Hoc in maximo luctu & mœrore fieri solet.

vel potius timanthes cychni* teste Pli. c. x. paulo post prici. li. xxxv. & eodē patritio ti. x. li. i. de rep. Iphigeniæ tabula pictoris ostēdit igeniū. Apelles in immolanda iphigenia id ex pictura docuit. tristē enim pinxerat Calchantem, tristiorem Vlyssem, tristissimum autē Menelaum cōsumptis vero affectib*, quos penicillo exprimere nō poterat, Agamēnonis caput obuelauit, vt omnes quem possent maximum mœrorem in virginis parte cogitarent. Obscuritatem & solitudinem luctus quærit vt vulgo dici solet. Præclare Q. Curtius dixit, optime miserias ferunt qui abscondunt. Nec vlla tam familiaris est infœlicibus patria, quam solitudo. Et Cecilius ille latinorum comicorum princeps (vt ait Nigidius) dixit. Is miser est, qui erumnam suam nescit occultare.

Crassus. Crassus quidem re male gesta in Parthos, desperata omni salute postquam vidit filij caput ab hostibus hastæ præfixum circumferri, & exercitū omni ex parte turbatum passim trucidari, in abditum obscurumq; locum penetrauit, donec auaritiæ, temeritatis atque ambitionis suæ, omnique fœditatis exemplo pœnas lueret.

Brutus

Brutus quoque desperatis, afflictisque rebus, quũ cerneret Antonij exercitum victoria exultãtẽ, solus in edito quodam saxo aliquãdiu sedit, versuque Homeri Iouem malorum omnium causam præbuisse asserebat, vt ait Plutarchus, vel vt latinorum quidam scribunt, Homeri versu conquestus est, ad hanc sentẽtiam. Sed mea parca tenax, latonęque obruit infans. Apollo enim in Philippẽsi acie ab Antonio pro tessera militari cõtra Brutum datus fuerat. Mox vero brutus in penitiorem locum se abdidit, quo mortem sibi intulit, extremaque verba ad hanc sentẽtiam protulit. iustos atque optimos viros iniqui perdunt. sed de pauore hactenus.

DE CONTVRBATIONE.

TITVLVS SEPTIMVS.

NVNC vero conturbatio sequitur, quę (vt Cicero definit) est metus excutiens cogitata. Et recte quidem exponit. perturbat enim consilia, cogitata omnia turbida, & ambigua reddit, mentemque in varias cogitationes distrahit. Stoici autem dicunt conturbationem metum esse angustiorem animnm facientem, & difficultatem in rebus gerendis præstantem. Hac animi perturbatione vacare debent quàm maxime reges, ac principes omnes. est enim fortitudini omnino aduersa, cuius officia in rebus omnibus præstare debent. Cice. li. iiij. tu scul. quest. Conturbatio.

Exercitui quoque qui præest, vnus in se habet omnium vices. Nam si verum est, quod Epicrates de re militari disserens scripsit, exercitus quasi animal quoddam est homini persimile, cuius caput sit imperator, acies instructa pectus, ac throrax. Pedites manus, equites autem pedes, consequẽs erit, vt sit in corpore conturbato, commotoque capite membra reliqua nullum officium præstare possint. Sic perturbato imperatore exercitus omnis fluctuat, periclitatur, ac perit. Expositus quoque fortunę est, veluti nauis reflantibus ventis contrarijs, si gubernator ab officio suo cessat, nec clauum pro fluctuũ motu forti animo huc, atque illuc versat, impellitque. Nullum constãtis ducis, aut fortissimi militis munus omittat oportet ille qui rei bellicæ præest. Occurset timentibus, retineat cedentes, adsit fortibus, spe, cõsilio, manu, nutu, voce, hostib⁹ semp insignis sit, suis aũt cõspicu⁹ appareat, & ardore, præsentiaq; animi in oẽ opus feratur. Flagrãtes oculos circũuoluat, truci voce icrepet, & nũc minacib⁹, nũc blãdis verbis milites appellet, vt magis e re esse arbitrabitur. At quũ a pugna ociũ erit arma paret iperator oportet, alloquatur exercituũ, mihtẽ ferat, in ore vulgi agat, rumores hauriat, præterita, instãtia, futura pari diligẽtia meditetur, secreta vmbracula fugiat, i propatulo, atque aperto vescatur, literas diligẽter legat, nuntios audiat, neque illos nimio terrore perturbet. ignaui quidem imperatoris est nolle aduersa audire, & nuntijs adeo perturbari, vt a ratione discedat. Magnę quidem constantiæ est aduersis nuntiis non commoueri, conturbarique, & animi affectum, subitumque motum ex vultu non prodere, Hinc illud virgilij documentum, SPEM vultu simulat, premit altum corde

Epicrates. Exercit⁹ quid Simile.

Imperatoris exercitus officiũ

Virgilius.

corde dolorem. Expedit enim vt simulent, aut dissimulent imperatores nonnunquam, quum res exigit, quamuis vtrunque contra veritatē sit. Tūc quidem maius periculum, ac damnum ex veritate, quam ex mendacio ori tur. hoc quidem Cicero manifeste concedere videtur, quum ait. itaque nū quam diffitebor multa me vt ad affectum bonorum consiliorum venirem & simulasse in vitium, & dissimulasse cum dolore.

Tygranes. ¶ Tygranes armeniæ rex, qui se regem regum nō inscribi iniquo animo ferebat, infirmior visus est, quum vix auditu perferre posset romanos in se exercitum mittere. proinde primum nuntium, qui aduentum luculli ei nū ciauit, securi percuti iussit. qua ex re effectum est, vt cęteri omnes proprię saluti consuluerint, & properantem hostem miro silentio transire permise rint. Aderāt regi assentatores, qui hostium paucitatem se cōtemnere simu labant, regemque illuc insanię compulerunt, vt quum exercitum inimicū cerneret, per ludibrium diceret. Hi si legati veniunt permulti quidē sunt, sui vero hostes perquam pauci. Romani autem re ipsa docuerūt peritam paucitatem longe pluris faciundam esse, quam imperitam multarum gen tium colluuionem.

Perita paucitas imperitę multitudini pręstat.

Darius. ¶ Constantius tygran egerat Darius, quum velum contra eum gereret Alexander. aduersa enim omnia sibi nuntiari semper æquo animo pertu lit, & quum Eunuchus quidam transfuga mortem vxoris (quam vnice dili gebat) ei nunciare vellet, & facie, ac sermone trepidaret, neque pręt timore mussitare auderet, vultus tuus, inquit, nescio quid ingentis mali præfert, sed caue miseri hominis auribus parcas. EST enim sæpe calamitosis cō solationis non parua pars sortem, fortunamque suam quamprimū cogno scere. Et hęc de conturbatione satis.

DE FORMIDINE ET SOMNIIS, insomniisque.

TITVLVS OCTAVVS.

HVIC speciei finitima esse videtur formido, quam M. Varro interpretari nititur. Dicit enim quum ani mus vehementius commouetur adeo, vt a seipso abeat forasque feratur, tūc formido dicitur. Alij quo que veterum formidinem dici putant a calore illo, qui faciem nostram inuadit, ex sensu illo rerum for midolosarum Formum siquidem apud priscos cali dum significauit. vnde & fornaces dicuntur, & forci pes fabrorum, quod formum hoc est calidum ferrum capiant, huic etiam formam, & formosum trahi arbitrantur veteres grammatici, propter ętа tis calorem, vel quia rubor qui faciem perfundit a calore manat, & formā honestiorē, pulchrioremque reddit. Cicero quidem formidinem definit, dicitque eam esse metum permanentem. Hinc formidolosus ille dicitur, qui præ animi vecordia minima quęque formidat, nunquam securus satis conquiescit: paruo quoque motu concutitur, nihil tutum, cautumve esse putat, a se ipso, suisque consilijs sæpe discedit, nec sibi ipsi satis constat, mo do acerbus,

Formido.

Cice. tuscul. quęst. li. iiii.

do mitis, & remissus modo audax, & ferox, modo ignauus, ac mollis esse apparet.

Formidolosissimi omnium mortalium habiti sunt (vt Herodotus scribit) Garamātes, qui habitant vltra Nasamones, hi omnia formidant, & omniū commercium, atque aspectumque fugiunt. Et quum arma habeant, nec alios lacessere, nec illatam vim propulsare, aut se ipsos tutari, ac defendere audent. Formidolosus in somnijs sæpe concutitur, & præsertim si scelesté, aut immane aliquod facinus admisit, Qualem Orestem poetæ inducunt, qui maternis furijs inter quietem agitabatur. Garamātes.

¶ Nero quoque postquā matrem suam acerbius corrigentem petulantiā, libidinē, luxuriam, auaritiam, crudelitatemque eius peremit, inter dormiēdum, vt ipsemet fatebatur, materna specie cōmouebatur, afficiebatur quoque nōnunquam verberibus, & accensis furiarum facibus vrebatur. Nero.

C. vero Cæsar cognomento caligula excitabatur noctu in somnijs, nec vltra tres somnos quiescebat, nec placida vnquam quiete, sed pauida semper, et miris quibusdam imaginibus vexabatur. Conscientia enim ante actę vitę semper eum torquebat, vixque sinebat cum paululum quippiam oculos in somnum inclinaret. Caligula.

Sed hæc formidinis species virum bonum, ac fortē non perturbat, verū noxios quosdā, aut vecordes, ac molliores. Hac opinione ductus theodorus Bizantius, & nonnulli alii philosophi senserūt simulachra, & nocturnas apparitiones sapientibus nunquam apparuisse, sed pueris, mulierculis, vecordibus, atque ægrotis, qui per imbecillitatem animi, aut corporis assidua formidine quatiūtur. Et inanes, vanas, atque ab omni vbertate alienas opiniones, amentia quadam ducti, sibi persuadent, & ea putant videre per hallucinationis speciem, quæ nō vident, quæque etiam nusquam sunt. Et eadem inter credulos, ac meticulosos narrant, qui illis pari dementia tantā adhibent fidem, vt se ea quoque cum illis vna vidisse autument. Hi sunt lemures. hi lares, hę laruę, de quibus inter se fabulantur, & stultitiæ insaniā addunt. hæc est etiam repentina inter quietem turbatio, quæ ἐφιάλτης græce dicitur. Et ille incubus, quem latini quidem dormientibus incubare aiunt. Nocturna formidine viri fortes nō mouentur. Incubus.

Non me latet Platonem in symposio scripsisse medias quasdam potestates esse inter summum æthera, & infimas terras in illo aeris spacio per quas & desyderia nostra, & merita ad deum præferantur, a quibus etiam (vt ipse ait) omnes præsagiorum species regantur, præsintque in somniis, auguriis, & vaticiniis. Sed hæc ad hanc disputationē nihil attinent, & aliud tēpus exigūt. sunt enim abdita nimis, & obscurioris cuiusdā lucubrationis. Plato.

Aegroti præ imbecillitate, ac formidine plurimum in somniis vexantur, & quæ tunc magis timent, putāt se videre. Vitellius Cæsar ignauia, voluptateque torpebat, ventri, somno, gulęque adeo indulgebat. vt contētus hortorum vmbraculis, obliuisceretur se imperatorem esse. Is aliquando tetulit visum sibi per quietem iuuenem procerum admodum in cœlum attolli, quasi putaret se post mortem indigetem futurum, verius certe fuisset ei somnium, si se vulneribus confici inter quietem vidisset, atque excarnificari, Insuper & vnco in Tiberim trahi. Atqui is qui per ludibrium dicere solebat occisum hostem optime olere, optimum odorem hostibus suis de seipso prębuit. Aegroti quę magis timent in somnijs videntur. Vitellius cæsar oblit⁹ se imperatorē esse. Galba.

¶ Certius

¶Certius monitus fuit Galba, qui per quietē vidit fortunā Tusculanā tor uo aspectu in se iratā, quærentēque monile (quo ante eū donauerat) veneri se consecrasse, minantemque se erepturā, quę ei dedisset. Nā paulopost ad lacum Curtium a militibus Othonis confossus, iugulatusque interiit.

Tiberi⁹ cęsar Apollo.

¶Et tiberi⁹ Cæsar vidit ꝑ quietē Apollinē mirę artis, aduectū ei e Syracusis, quē ī Biblioteca noui tēpli cōsecrare destīauerat, nō p...e ab eo dedicari, dicētē, sed q̄s hoc miretur, deū nolle a pollutis īpiisq; manib⁹ cōsecrari, sed malle, vt illæ pœnas luerēt scelerū suorū, vt turpi interitu expiarētur tetra facinora?

Vera esse quę per insomnia demonstrātur

At principes virtute præstantes, & optime deo cōciliati, sæpe dormiētes ea cernunt, quæ & vera sunt, & rebus quę geruntur pernecessaria. relictis enim corporeis actionib⁹ animus noster, qui semꝑ viget indefesso motu, rationes colligit, quibus vera dignoscit, præcipue quum in imum descēdit, sic diuinus ipse diuinare, & futura præuidere, atque prędicere videtur. Tunc quidē verum est quod Lucullus de Sylla didicisse testabatur. Nihil certius, nihilque credi dignius, quam quod per insomnium fuerit præmonstratum, & præcipue regibus, imperatoribus, ducibus, summisque viris. Agamēnonē īducit Homer⁹ ī cōsilio Græcorū, quæ iter q̄etē viderit de belli ordīe narrātē, et Nestorē virū sapiētia, & cōsilio summū dicētē ī reb⁹ ad statum publicum pertinentibus regio insomnio credēdū omnino esse.

Ptolemę⁹ alexandri frater. Sōniū alexā. Verba hęc sūt cicero. ex secūdo lib. de diuinatione.

¶Quū Ptolemæus Alexādri frater ī prælio telo venenato ictus esset, eo que vulnere sūmo cū dolore moreretur Alexāder ei assidēs sōno repente, & cōsopit⁹. Tū secūdū quietēvisus est ei draco is, quē mater olympias alebat, radiculā ore ferre, & simul dicere, quo illa loco nasceretur, ei⁹ esse vim tātā, vt Ptolemæū facile sanaret. quum Alexāder experrectus narrasset amicis sōniū, misit qui illā radiculā quærerēt. qua īuēta, & Ptolemę⁹ sanat⁹ dicitur, & multi milites, qui erāt eodē genere teli vulnerati, Ptolemęi fratris saluti optīe cōsuluit Alexāder quū his, quæ per quietēviderat, credidit. Pessime aūt sibi ipsi cauit quū sōniis fidē abrogauit. Etenim dormiēti imago aliquādo apparuit, monuitque, vt iuuenis, qui eū auditurus foret, mortiferum poculum vitaret, cuius faciem per similitudinem sibi ostensam nō nouerat. at paruo tempore interiecto Cassander ad eum peruenit, cuius nocturnam faciem sibi ostensam cognouit, & quum rogasset cuiusnam filius esset, respondissetque ille Antipatri, longe magis paternę amicitiæ, quam somnio credens Alexander, illum grato animo in familiam accepit, eidē quoque curam sui corporis permisit, verum quum ille insolentior factus plura a rege peteret, quā ęquū erat, nec sēper voti cōpos fieret, indignatione permotus venenatū poculū ei miscuit quo enect⁹ periit rex oīm excellētissim⁹ in flore ętatis suæ, & in medio cursu victorię totius orbis terrarū.

Cice. lib. ii. de diuinatione ad fi. Annibalis sōniū ex cice. li. i. de diuinatione & Tito liuio lib. i. decados tertię secū di bel. pu.

¶IDEM etiam scribit, & Silenum, Celiumque, grecum vnum alterum latinum testes inducit. Annibali, quum Saguntum expugnasset visum esse in sommiis a Ioue se in concilium deorum vocari, quo quum venisset Iouem imperasse, vt italiæ bellum inferret, ducemque ei vnum e consilio datum, quo in exercitu vteretur. Tum ducem illum pręcepisse elatum cupiditate nō respexisse Tum visam beluam vastam, & immanē circumplicatam serpentibus. quacunque incederet omnia arbusta, virgulta, tectaque peruertere, & eum admiratum quęsiuisse de deo quodnam illud esset

illud esset beluæ monstrum, & deum respõdisse vastitatem esse italiæ, præcepisseque vt pergeret protinus quicquid retro a tergo fieret respicere, nec laboraret.

Marius septimum consul contra Syllam designatus affectus senio, longo exilio, fessus erroribus, egestate, carcere periculisque vexatus, iam animũ submiserat, & mentis agitatione ac imbecillitate adeo turbabatur, vt vix somnum capere posset, tametsi liberi patris cãtaro, & largiorib⁹, temeti poculis plusculum se inuitaret. Proinde horribilioribus quibusdam in somniis terrebatur. Visus est enim secundum quietem hominẽ adire, crebro dicentem. Dura sunt cubilia leonis. hęc ex formidine quadam & senili ignauia manabant. Nam quum animi virtutes, & corporis vires, quibus imperatores omnes, ac duces sui temporis anteiuit, extabant, faciliora præsagia inter dormiendum ei obueniebant. Septimũ consul. Marius somniis nonnunquam terrebatur.

Cassius Parmensis quum ad Actium promotorium Antonium, cuius partes forti animo secutus fuerat, ab Octauio victum cerneret, ignauior factus est, et Athenas perfugit, quo loci quum victoris vltionẽ formidaret nocturnis insomniis agitabatur, & malum Genium tristi vultu, mœstoque aspectu noctu sibi apparẽtem cernebat, quo ad a satellitibus Octauii illuc missis capite truncatus est. IMBECILIORES enim sępenumero quę magis timẽt inter quietem cernunt, fortiores aũt quæ magis sperãt. Cassi⁹ parmẽsis.

Quidam autem tam alto somno demerguntur, vt inter quietem ambulent, neque aliquo motu corporis expergesiant, vt de Theone Thitoreo stoico philosopho scribit Laertius, Et de seruo periclis Atheniẽsis quem refert dormientem per summum etiam tectum incedere solitum. Dormientes quidã ambulant. Diog. Laerti⁹.

DE AEGRITVDINE.

TITVLVS NONVS.

DIXI bifariam quatuor animi perturbationes ęqualiter distributas esse, duas ex opinione boni, quarum altera lętitia gestiens sit, altera autem cupiditas, quæ recte etiã libido dicitur. Duas vero reliquas turbari opinione mali. Harũ vna sit metus, altera aũt ęgritudo. Tris superiores absolui, earũque singulas species tractaui. Restat nunc quarta, de qua in pręsentia dicẽdum putaui. Aegritudo, vt Cicero definit, est opinio recẽs mali præsentis, in quo demitti, contrahique animum rectum esse videatur, secernit eam ab Aegrotatione, ne qua sit in verbis ambiguitas, vt sit ęgritudo animi vexatio, Aegrotatio autem corporis. Aegritudinẽ Stoici dolorem appellant, et eum voluptati exponũt, dicuntque dolorem esse irrationabilem animi contractionem. Anacephaleosis. Cicero tuscu. quęst. lib. iiii. Aegritudo. Aegrotatio. Cice. li. iii. tu. quęst. Parasceue ad sequentes titulos.

Eius siue ęgritudinis, siue doloris (de verbo enim non contẽdo) species sunt complures, misericordia, inuidia, æmulatio, obtrectatio, angor, tristitia, mœror, luctus, erumna, lamentatio, solicitudo, molestia, afflictatio, desperatio. de singulis quibusque nunc aliquid dicendum erit, vt his expositis ad morales, ciuilesque virtutes facilius descendere possimus. Aegritudinis species.

DE MISERICORDIA

TITVLVS DECIMVS.

ARVM specierum prima est misericordia, quæ animi ęgritudo dicitur esse suscepta ex alterius miseria, iniuria laborãtis, vt Zeno stoicus opinatur. Cicero autem dicit misericordiam esse ægritudinem ex alterius rebus aduersis susceptam, quæ tibi non noscent. Quæri a plærisque solet cadat ne hic affectus in sapientem virum. stoici negant, vt qui putent illum nulla animi cõmotione teneri, quum ei satis sit culpa vacare, iniquum esse asserentes sapientem alienam culpam luere, vel alieno incommodo torqueri, quum ne suo quidem aliqua ex parte moueatur.

Cice. tus. q̃st. lib. xxxiiii. iiii.
Cice. est hæc quæstio,

Addunt etiam hãc partitionem dicentes. Eorũ omniũ quæ sunt. Alia bona esse, alia mala, alia autem neutra, Bona quidem ea, quæ per virtutem fiunt, vt per prudentiam, iustitiam, fortitudinem, temperantiam. Mala vero his opposita vitia, quæ per temeritatem, ignauiam, iniustitiã, intemperantiamque cõmittuntur. Et semper per sese nobis obsunt. Neutra autem quæ neque prosunt, neque obsunt, quibus & bene, & male vti possum' quã doin medio relicta sunt, neque honesta, neque turpia dici possunt, neque bona, neque mala haberi. hæc a Cicerone proposita, vel reiecta appellantur. a quibusdam vero aliis productiones, vel relationes dicuntur, quod suis momentis dignoscantur. Prodesse enim dicunt stoici monere, aut habere secundum virtutem. Nocere autem contra monere, aut habere secundum vitium. At peripatetici, qui plura moribus nostris indulgent, finem ponunt virtutis vsum. Fœlicitatem vero plenitudinem quandam ex triplici bono constantem animi, corporis, & fortunæ.

proposita quę Cice. de partitione oratoria dicuntur & reiecta.
Prodesse q̃d apud stoicos.
Nocere quid
Peripatetici.
Fœlicitas.

Virtutem ad beatam vitam non satis esse, sed egere bonis corporis, & externis. Miserum, & infœlicem esse sapientem, si doloribus, corporis, & inopia afficitur, & eiusmodi malis. Vitia autem ad miseriam & infœlicitatem sufficere aiunt, tametsi quis omnibus corporis, ac fortunæ bonis affluat quibus ex rebus concludunt sapientem non perturbationibus omnino vacare, sed modice, ac temperate perturbari. Et hanc commotionem mediocritatem appellant. eamque inter virtutes collocant.

Virtutem nõ sufficere ad beatã vitã.
Vitia satis esse ad miseriam.

INHVMANVM quidem esse videtur in aduersis, amicorum, ac necessariorum casibus, non aliqua misericordia moueri, etiam si hi casus ad nos nihil pertinere videantur. Natura siquidem id nobis præscribit. Cernimus enim bruta animalia non mediocriter commoueri, quum intuentur aliquod sui generis verberibus, aut aliquo dolore affectum. Sic etiã exhorrent cadauera animalium sui generis, quasi intentum illorum aliqua misericordia prosequantur.

Bruta sui similis angore cõmouentur.

NOS igitur hoc loco Peripateticos magis sequemur, & pręcipue quum his accedant etiam veteres Academici, qui Platonem philosophorum summum auctorem habent, dicemusque sapientem ipsum misericordia commoueri, non tamen miserabiliter, aut muliebriter, sed vt decet virum

Plato veteris academię princeps,

rum fortem, ac prudentem, & eũ maxime, quem humana tangunt. Quin etiam quibuscunque rebus poterit miseros ab iniuria prohibebit, illatáque etiã propulsabit, atque vlciscetur. Et hoc quidem optimi principis officiũ erit, in quibus vero id facere nõ poterit, æqui, boni, clementisque viri munere frangetur, aderit consilio, opitulabitur, hortabitur, adiuuabit.

Nulla proculdubio officia potiora sunt, nec quę magis principẽ cõmendent, quam ea, quæ per clementiam, æquitatem, beneficentiam, mansuetudinem, misericordiamque exhibebãtur recte quidem Greci misericodiã ipsam ἐλεημοσύνην appellant, & amoris, beneuolentiæque indicium esse putant. Aequum est enim sic in aduersis amicorum rebus angi, vt in prosperis lætari. Verus siquidem amicus vtriusque fortunæ se participem esse putat. Hanc misericordiam Athenienses non modo pro virtute habuerũt verũetiam pro numine coluerunt, eidem quoque tẽplum, & aram erexerunt. eleemosyna. Misericordię deę tẽplũ cõstruxerunt athenienses.

Altera, cui ἔλεος apud Græcos est nomẽ mœstior, miserabiliorque esse videtur, & a mollitie olei, vnde nomen ducit, affectum aliqua ex parte trahit. Proinde minus adderet fortem virum, & a principis grauitate lõge aliena est. Hanc veteres, qui castigatius locuti sunt, miserationem appellauerũt, illam autem misericordiam, & ex hac miserari dicebãt, sicut ex altera misereri. Sed alterum pro altero auctores sæpe vsurpant, illa prior vi ti fortis est, hæc autem mollioris. Misericordia Miseratio.

Est etiam tertium misericordiæ genus, quod ex memoria preteriti doloris nostri, vel alterius cuiusque proficiscitur, cũ quadã suaui delectatione. Nam postquã dolorẽ, laborem vel aliquod periculũ superauimus, secura recordatio delectationem habet, quod Maronis musa pollicetur quũ ait. Euripides in iphigenia.

Forsan & hęc olim meminisse iuuabit.

Et tritum est illud ex Euripide. Cice. epistola rũ fa, li. v. epistola. xiii. & de fini. bo. & mal. lib. ii.

Dulce est meminisse malorum.

Sic etiam iucunda est misericordia in preteritis aliorum casibus, quę enim nostrum (vt scribit Cicero ad Lucceium) moriens ille Epaminundas apud Mantineam, non cum quadam miseratione delectat, qui tum denique sibi auelli iubet spiculum, posteaquam ei percũctanti dictum est clypeum esse saluum, vt etiam in vulneris dolore ęquo animo cum laude moreretur. Epaminundę morietis verba fortia.

Isocrates regi suo præcipit, vt delicta non culpæ magnitudine, sed clementia, misericordiaque dimetiatur, quum regium omnino sit non acerbe crudeliterve in eos, qui sontes habentur, animaduertere, sed consilio, & sapientia eis mederi, vt deinceps culpam potius vitent rationis memores, quam ex sæuitia formident. BONI quidem medici est vnguentum potius adhibere, quam ferrum. Archagathus Peloponesiacus, qui primus Chirurgus romam venit (vt Plinius scribit, gratus fuit omnibus ciuibus, adeo, vt ei ex senatusconsulto ius Quiritium datum sit, & taberna in cõpito Acilio empta. Verum quum immisericors ex vsu quodam medendi iam factus esset a sæuitia secandi, atque vrendi carnifex dicebatur, & omnib⁹ cõtemptui, neglectuique extitit. Isocrates ad nicoclẽ regẽ. Archagatus chirurgus. Pli. c. li. xxix.

CAVENDVM igitur erit ne longo vltionis vsu non sæuitiam incidamus, dum misericordiæ affectum vitare studemus, sed quanti facienda sit misericordia in principe docuit Cicero, quum pro rege Deiotaro diceret

Cice. p deio taro rege adfi, ceret his verbis. Nō debeo C. Cęsar (quod fieri solet in tātis periculis) tētare, quō dicēdo misericordiā tuā commouere possim, nihil opus est. Occurrere enim solet ipsa supplicibus, & calamitosis, nullius oratione euocata.

C. cęsaris mia C. flagita. FACILITATE, ac clementia (vt in superioribus etiam dictum est) principes omnes anteiuit Cæsar. vere enim vulgo dicebant nihil eum magis obliuisci quam iniuriarum. Cornelio Flagitę, a quo captus per insidias nocturnas, quum ægrotus lateret, magno se redemerat, ne duceretur ad Syllam, non modo pepercit, verum nunquam noceri ei permisit. Facile etiam Athenensibus, a quibus multis iniuriis affectus fuerat, veniam dedit, dixitque viri Athenienses sæpe vestra culpa ad interitum prolapsos maiorum vestrorum gloria erexit.

Alex. clemētia. Clemens etiam & humana respiciens fuisse visus est Alexāder. Darij enim coniugē, qua nulla formæ pulchritudine eo tempore præstantior habita est, & virgines regias adeo sanctę habuit, vt non modo ab eis abstinuerit, verū neutiquā pertulerit fœminis captiuis quemquam audere. Atqui Eunuchus trāsfuga roganti Dario, an vxoris pudicitiam violasset? Alexāder deos testes inuocans, & corpus suum quęstioni offerens respondit caste sanctęque habitā esse reginā. Tū Darius capite velato diu fleuit, deinde ad cœlū man' tēdēs Dij patrij, inquit, primū mihi stabilite regnū, deinde si de me ita rrāsactū est, precor ne quis potius Asiæ rex sit, quā iste tam iustus hostis, & misericors victor. iure igitur laudandus est hic affectus, si pro misericorde victore etiam hostis victus deos oratos facit. Darii verba de alexandro.

Philippus Macedo dicere solebat, Oportere regem semper meminisse se hominem esse, & per misericordiam se similem deo fieri.

Titus hūani gnīs delitię. TITVS Vespasiani filius, quum post patrem imperaret duos Patricii generis iuuenes coniunctos in affectatione imperij clemētia misericordia que motus liberauit, & ad alterius matrem, quæ ruri præ mœrore diuersabatur, properātes nuntios misit, qui anxiæ fœminę nuntiarent filium saluum esse. Huius principis mores tantum ad promerendū omniū gratiam valuerunt, vt amor, ac delitię humani generis diceretur.

anto, cęsar pi' Antonius Cæsar cognomento pius, misericordia, & clemētia plurimū præstitit, adeo, vt sol' omnium Cæsarum sine ciuili sanguine regnauerit. Et de misericordiæ affectu satis.

DE INVIDIA

TITVLVS VNDECIMVS.

ECVNDVS AEGRITVDINIS affectus est, omnium quidē pessimus inuidia, quæ mœret alieno bono, & lætatur alieno malo, de qua vere, ac prudenter ait Cn. Manlius contra Furnum, & Aemiliū. Cæca est iuidia patres cōscripti, nec quicquā aliud sit quā detrectare virtutes, corrūpere honores ac præmia eorū. Verū est etiā quod a veteribus vsurpatur inuidia, quasi ignis superiora semper, atque altiora

Inuidia; Cn. mālius.

Inuidia altiora petit.

tiora petit.& in caput consilii,atque in ducem ipsum sępenumero euadit. Quotus enim quisque tantam fœlicitatem nactus est, vt possit inuidiam superare?Quinetiam quantum potentię vnicuique accedit, tantum inuidię in eum crescit. Sapienter,quamuis non satis emunctè, Theodolus dixit fugiendam esse inuidiam multorum,& insidias eorum,qui nos odio habēt semper esse cauendas.

INVIDIAM Zeno dicit esse animi ægritudinem susceptā propter alterius res secundas,quę nihil noceant inuidenti. recte itaque Antisthenes ad hanc sententiam dicere solebat. SICVTI rubigo ferrum,sic inuidia inuidos abrodit. Cicero eam ab inuidentia secernit, dicitque inuidentiam solum illius esse,qui inuidet,inuidiam autem non in eo qui inuidet solum,sed etiam in eo cui inuidetur. Hęc in domibus principum maxime alitur,& pestis familiaris,atque domestica dicitur, sæuitque semper in homines ingenio,ac virtute præstantes,quasi rabiosa,ac truculentissima fera,illos insimulat,criminatur,mordet,lacerat,perdit. Nec vlla ex parte sinit eorum res prosperas augeri. Testis mihi sit ciuitas Athenarum, ne recentiora dicam,quæ sine mœrore a me referri nequeunt. illa nullum vnquam paulo clariorem ciuem præferre potuit,quem non necauerit, aut ad vim sibiipsi inferendam compulerit,vel saltem in exilium eiecerit,bonisque omnibus multauerit. Inuidia sanctissimum, innocētissimumque oīm philosophorum Socratem peremit qui extingui maluit,quam Lysiæ oratione incolumis esse,quum diceret illam viro graui neutiquam conuenire,tanquam si quis ei calceos Sicyonios præberet,qui quanquam pedibus apti essent,tamen a grauitate,ac dignitate viri longe alieni esse viderētur. Et cum mortiferum cicutę poculum a carnifice accepisset,exclamauit Xātippe eius coniux innocentem illum periturum. Quid ergo,inquit Socrates,innocenti mihi mori satius esse duxisti.

Zeno apud cicerone tusc. qst. lib. iiii.
Antisthenis dictū.
Cice. tus. qst. lib. iii. & iiii.
inuidia & inuidētia differūt.
Inuidię facinora.
calcei sicyonii
Socratis morietis patiētia.

Quid de aliis clarissimis Atheniensibus loquar? quorum res pręclarę domi militiæque gestę non trophei,aut triumphi gloria attulerunt, sed miseri exilii pœna exhibuerunt. Temistocles postquam a nauali pugna Xerxem vicit,& patria,atque vniuersam Gręciam a barbarorum imperio liberauit,inuidiæ cessit,& decennali exilio multatus extitit. excusabāt id factū Athenienses,dicebantque hoc egisse,vt animum illius comprimerent,ne gloria,ac potentia elatior Themistocles popularem æquitatem ,mensuramque excederet,permiserūtque,vt Thimocreon Rhodius poeta famosum carmen in illum circunferret,quo quidē auaritię,iniustitię improbitatis,violatę fidei,proditę hospitalitatis criminaretur.

Themistoclis exilium.
Thimocreon poeta.

Aristides quoque vir virtute,& rerum gestarum gloria illustris, & iustitię merito iustus cognominatus,patria etiam,quam seruauerat,auxerat, & tanto splendore affecerat,eiectus est:& quum vrbem egrederetur, non diras execrationes,aut imprecationes in ciues effudit,vt apud Tragicos fieri solet,sed manus ad cœlum tendens deum optimum maximum orauit, Atheniensibus ita in posterum omnia fauste,fœliciterque succederent, vt Aristidis deinceps memoria omnibus excideret.

Aristides testaciis suffragiis patria exactus.

Hoc Commune omnis multitudinis vitium esse cernitur,vt magnos, ac virtute pręstantes viros plęrunque inuidia prosequatur.

IGNAVOS autem,ac timidos dignitate,ac gloria afficiat, hos enim

quorum prudentiam imitari posse cōfidit, diligit: illos vero, quorum sapiētiam neutiquam attingere posse sperat, etsi tacito iudicio admiratur, liuoretamen atque inuidia insectatur. QVOCIRCA in seditione discordiaque ciuili plærunque cernimus honores, ac dignitates maximas ignauis potius, quam fortibus præberi, inuidia tamen in regibus, ac principibus minus potest, quam in minoribus, ac priuatis. Ipsi enim pares non habēt, quibus ęmulentur, & alia ex parte minores eis minus inuident, quorum sublimitatem nequaquam sperare possunt. Nemesim deam, quę contra inuidiā atque superbiam colebatur, Theologi vetustissimi, qui de sacris ritibus scripserunt solis potentiam esse putauerunt, cuius quidem eiusmodi natura sit, quęque obscuret, conspectuique auferat, obscura vero illuminet, & oculis vt fulgentia offerat. Eodē modo inuidia sublimiora euertere nititur, & humiliora extollere conatur. quinetiam in miseros, atque inopes non sæuit, sed in diuites, ac fortunatos. Et primo seipsam cruciat, quam in eos quibus inuidet grassetur. alieno enim bono mœret. Facete Bion Borysthenites inuido cuidā subtristi ait. NESCIO equidem vtrum tibi mali aliquid, an alteri boni quippiam contigerit, quod te tristem video. sed hæc de inuidia satis. Complura enim de ea in libris de rep. scripsisse memini.

Reges inuidia raro torquentur.
Nemesis.
Bion.
Lepidū scomma in inuidū.

DE AEMVLATIONE.

TITVLVS DVODECIMVS.

FINITIMA HVIC ACCEDIT AEmulatio, quæ (vt Cicero definit) est ægritudo animi quum alius potiatur ea re, quam tu cōcupiueris, tu autem ipse careas. Hæc cum inuidia affinitate quadam tenetur. Mœret etiam alieno bono, & quia id concupiuerit, iniquo animo fert alium ante se eiusdem boni fuisse compotem. Proinde aut eripere nititur, aut aliqua ex parte minuere, aut gloriam ipsam sibi vendicare. hic affectus nonnunquam magnos viros inuadit, qui dum alienæ virtuti, aut rebus gestis ęmulantur, alienam laudem obscuriorem reddunt, vt famam suam amplificent.

Cice. tusc. q̄st. lib. iiii.
Aemulatio.

Boccus mauritaniæ rex Iugurthā, qui eius fidei se commiserat, Mario consuli, vt se populo romano conciliaret prodidit, verum L. Sylla legatus missus a consule eum duxit, sed laudem totam magna cupiditate sibi adeo affectauit Sylla, vt non solum sibi palam rei gloriam vendicaret, sed etiā in signatorio anulo traditionem illam sculptam ad ostentationē ei preferret. Ex hoc quidem principio teterrimæ inimicitiæ inter Marium, & Syllam ortæ sunt, cum interitu tot clarissimorum virorum, & calde tot exercituum, ac labe totius reipublicę.

Cocchus.
L. Syllæ ęmulatio & marij.

LVCVLLVS quoque Mithridatis copias ferro, fameque afflixerat, regnoque pontico eum expulerat, et rursus Tygranæ Armeniæ adiutum magna victoria superauerat. his tamen præclaris gestis quum æmularetur Pompeius, per ambitionem obtinuit, vt Lucullo, qui iam bellum affecerat, reuocato succederet in bello, quod quidem deinde paruo labore confecit.

Lucullus in mithridatem & tygranē.
Pompeij ambitio.

cõfecit. Et Tigranam ad deditionem, Mithridatem autem ad venenum compulit. Lucullus vero quum audisset Pompeij aduentum, ait illum accedere ad simulachra, vmbrasque belli expugnandas, vt sæpius alias consueuerat, qui olim Sertorij, Bruti. Spartaci bellis, quasi vultur alienæ prædæ cadaueri ve aduolasset. quum Crassus, & Metellus & Lepidus bella illa magna virtute iam affecissent. Proinde non admirari si gloriam suam cui æmularetur, niteretur extenuare, vt de fugatis, victisque a se armenijs pöticisque Triumphum duceret. Aemulatus est etiam Crassus Pompeio magni cognomen. Nam quum miles quidam dixisset, aderit Pompeius magnus. Subridens, & quantus ne, inquit. Crassi ęmulatio.

Est etiam nonnunquam Aemulatio eiusdem rei studium ex imitatione quadam, ac similitudine, non autem ex simultate, & inuidia, vt quum dicimus Theseum gesta Herculis æmulatum fuisse, tunc non vituperanda est æmulatio, sed laudanda si virtutes, bonas artes, rectasque actiones imitatur. Hac opinione ductus Cicero quum apud Cæsarem pro M. Marcelli restitutione oraret, dixit illum æmulum, atque imitatorem studiorum suorum extitisse. Eiusmodi æmulatio non modo in studiis bonarum artiũ perutilis est, sed etiam regibus, imperatoribusque pernecessaria. Præbet enim quasi exemplar quoddam agendæ vitæ, regendique imperij. Nam sicut Aristoteles Platonem præceptorem suum, & veterem Academiam sibi ad imitandum proposuit, vt in mediocritate virtutẽ poneret, et sicut Cicero in dicendo Demosthenem, cuius dicendi virtutes imitaretur, Et Vergilius Homerum, Plautus Epicarmum Siculum. Gallus Euphoriona Chalcidensem Elegiarum Poetam, cuius in bucolicis meminit Vergilius sic reges, imperatores, ac duces efficere debent, vt in pace quasi virtutum æmuli Euagoram, Agesilaum, Numam imitentur, in bello autem Camillum, Scipionem, Cæsarem, Alexandrum, aut præclaros alios quosque, quorum quidem ęmulatio quasi optimi exemplaris instar illos ad perfectę laudis, ac gloriæ cumulum perducet, nec admirandum est ęmulationis nomen ambiguum esse. ἁμιλλος enim apud Græcos, vnde originem ducit, astutum, varium, & blandum sermone. significat, & ἁμιλλία dicendi facundiam. Cornelius nepos in vita Pomponij Attici huius affectus proprietatem eleganter ostendit, cuius verba ponenda esse censui, vt res ipsa clarius intelligatur. Pomponius vtebatur intime Quinto Hortensio, qui his temporibus principatum eloquentię tenebat, vt intelligi non posset, vter eum plus diligeret, Cicero an Hortensius, & id quod erat difficillimum efficiebat, vt inter quos tantę laudis esset ęmulatio, nulla intercederet obtrectatio, essetque talium virorum quasi copula. Quibus ex verbis colligimus ęmulationem, quum transit in obtrectationem, facile ex ea in odium, simultatem, inimicitiasque, ac certamen prolabi posse. ex quo deinde ad vulnera, necemque procurritur. hinc illud Maronis de Miseno eolide tubicine.

ęmulatiõis altera species.

Aristote. platonis discipulus.

Cicero.

Virtutũ exẽplaria sibi proponãt reges.

Cornelius nepos.

Pomponius.

Verg. æneidos sexto.

Sed tum forte caua dum personat ęquora concha
Deuius et cantu vocat in certamina diuos
Aemulus exceptum Triton (si credere dignum est)
Inter saxa virum spumosa immerxerat vnda.

¶ AEMVLATIO nonnunquam compellit ad maiorũ prouocationem.

nem.vnde in fabulis scribunt poetæ Marsyam Celenum ab Apolline superatum Scythico flagello grauiter fuisse cæsum, et Thamyram Odrysium a musis, quas ad citharæ certamen prouocauerat, non modo victum, sed excęcatum fuisse illiusque citharam in Barulam fluuium abiectam, eũ que per irrisionem deinceps Barulam fuisse cognominatum. Hęc ęmulatio nisi rationis habenis regatur, exultat, ac liberius vagatur, & similitudinem, quam sequi videbatur, in simultatem conuertit: detractat officium, laudi alterius aduersatur, detrahit, insidiatur, tunc in alium incidit affectum longe deteriorem, fitque obtrectatio, de qua nunc a nobis dicendum venit.

Marsyas. Thamyras. Smilitudo. Simultas.

DE OBTRECTATIONE

TITVLVS XIII.

BTRECTATIO (VT ZENO DEfinit) est animi ægritudo ex eo manans, quod adsit alteri, quod ipse etiam habeat. hac perturbatos animos vicissim inter se habuisse Ciceronem, & Hortensium multi putabant. de eloquentię enim laude ęmulatio quędam inter eos esse videbatur, quando simulando, dissimulandoque tegebant. Atqui Cicero illum miris effert laudibus, quum dicit Hortensius memoria tanta fuit, quantam in nullo cognouisse me arbitror, vt quæ secum commentatus esset, ea sine scripto verbis eisdem redderet, quibus cogitauisset. Et rursus alio loco. Ego mihi Hortensium, sibi me ille anteferebat. At quum illius obitũ deploraret, ait, dolebam morte Hortensij, quod non (vt plerique putabãt) aduersarium, aut obtrectatorem laudum mearum, sed socium potius & cõsortem gloriosi laboris amiseram. Quibus quidem testimonijs clare apparet, hos duos præclarissimos oratores nulla inter se obtrectatione laborasse, sed suaui musarum commercio fuisse coniunctos.

obtrectatio. cice. de claris oratoribus. lib. iiii. hortensij laus

Cice. & Salu. mutui obtrectatores.

Indissimulata quidem obtrectatio fuit inter Ciceronem & Salustium, Nã maledicus, & probris diuti⁹ inter se certauerunt, alter que alterũ ad viuũ vsque lacerauit. Quinetiã repudiatã a Cicerone Terẽtiam dixit Salustius, vt familiari testimonio illũ grauius lacesseret. hac noua iniuria iuueteratũ odiũ magis exarsit, & plagã quæ nõdũ cicatricẽ obduxerat, rursus exulcerauit. male enim obrutũ incendiũ, paruo etiã vento facile inflãmatur.

Demosthẽis & eschinis obtrectatio. Demades.

Durior quoque obtrectatio inter Demosthenem & Eschinem fuit, vt eorum orationes inter se vicissim certantes indicant, quibus alter in alterũ vehementer inuehitur. Sic etiam inter Demadem, & eundẽ Demosthenem magna fuit obtrectatio. duris enim cauillis, ac probis palam certabãt, vt quum Demades aliquando in Demosthenem dixisset. MEA Sus tuam mineruam docet, Tum ille. at ista, inquit, Minerua tua nuper in adulterio deprehẽsa fuit. Obtrectationem esse Cicero ait, quam intelligi Zelotypiã velit, & in definitiõe cũ Zenone cõuenit. Eãque ait. ęgritudinẽ esse quod alter potiatur eo, quod ipse quoque habeat, cõplures

Minerua demadis i adulrio deprehẽsa. Obtrectatio.

tamen

tamen poetarum Zelotypiam solum in re amatoria ponũt. Obtrectationem autem generaliter in omni mala æmulatione, atque inuidia detractatione. Nam ζῆλον amare & imitari significat, τύπος autem formam & figuram, inde verbum dicitur ζηλοτυπῶ, a quo ζηλοτυπία. fit, quasi inuidentia quædam sub amoris figura concepta. Sic Iuuenalis Aeneam iuuenẽ Zelotypo prælatum Hyarbę appellat, vt qui amatoriam obtrectationem pro Carthaginensium Regina inter eos fuisse putet. Oratores vero qui castigatius locuti sunt, vt Græcum verbum fugiant, pro zelotypia obtrectationem, aut æmulationem vsurpant.

Cice. Tuscu. quæst. lib. iiij.
Zelotypia.
Iuuenalis Satyra. v.

❧ Eiusmodi ægritudines animum principis neutiquam perturbare debent. Nullam enim similitudinem cum priuatis ciuib⁹ habet, cum quibus per simultatem contendat, & amicos nunquam si recte sapere vult ad parẽ sibi vsq; dignitatem prouehet, sed ita cum illis aget, vt neq; plus velint, quã per eum illis tribuatur: nec si velint assequi posint, & pari iure cum reliquis ciuibus, parique iudicio dimetiantur.

❧ Nullus quidem magis interest, quam principis amicorum improbitatẽ ac petulantiam coercere. Eorum nanque licentia, odium, simultatem, exitiumque in ipsos etiã plærunque parit. nõ sui ipsius odio Philippus a Pausania interemptus est, sed quod Attali turpitudinem ac petulantiam non vẽdicauerit, verum illum excellentiore militia extulerit, & Pausaniam conquerentem varijs frustrationibus illuserit. Iram ergo qua in aduersariũ tumuerat, in Regem ipsum euomuit, & occasionem nactus vltionem ab eo exigit, quam ab Attalo nunquam exigere poterat.

Philippus.
Pausanias.
Attalus.
Pausanias iuuenis Philippũ ius sibi red dere negligẽtẽ interemit.

❧ Rectius C. Marius in simili causa egit, qui consul sororis suæ filiũ Clusium nomine militum Tribunum a Celio Plotio manipulario milite iure cæsum pronunciauit, quoniam eum de stupro compellare ausus fuerat.

C. Marij iudicium.
Clusius.
Plotius.

❧ Causam etiam amatoriam nõ habebit princeps. nã aut permissis amoribus vtetur, aut si vspiam vagabitur, abstinebũt alij appetere, quod ipse cõcupiscat: nec quispiam aquam deducere aut deriuare audebit, quum metuerit ne ab vniuerso flumine obruatur. & de obtrectatione satis.

Pricipis amores null⁹ appetat.

❧ DE ANGORE. ❧

TITVLVS QVATVSDECIMVS.

NGOR NVNC SEQVITVR; IN cuius diffinitione Zeno & Cicero conueniunt. dicunt enim angorem animi ægritudinem esse prementem. Nonnulli qui de verborum significatione scribunt, asserunt angorem esse animi vel corporis cruciatum, dicique a verbo Græco putant ἀγχῶ, siquidem idem quod strangulo significat. inde ἀγχόνη. strangulatio latinis dicitur. Festus Pompeius putat hinc trahi anginam, quæ faucium dolorem significat. Plautumq; Comicorũ facetissimũ hoc verbo vsum dicit, vbi ait. In anginã ego nũc me velim verti, vt veneficæ illi aniculæ fauces prendam atque enecem scelestam simulatricem. Cornelius autem Celsus vir summa doctrina, summaq; eloquentia

Angor.
Cice. Tuscu. quæst. lib. iiij.
Festus Põpe. de verb. sig.
Angina.
Philolaches adolescens plautinus in mostellaria.

quentia in libris quos de medicina scripsit, ait, nostri anginam vocant apud Græcos nomen prout species est. Nam συνάγχην dicunt dum vix spiritus trahitur. Consequens igitur esse videtur angorem animi ægritudinem corporis cruciatu transferri, sicut ex ægrotatione corpus corruit, membra languescunt, sic etiam animus angore perturbatus deficit, & omnia virtutis officia deserit. videmus enim nonnullos quum quippiam durioris nuncij accipiunt, ita animo angi atque demitti, vt vbi sint loci vix satis sciant, vixq; suffraginibus regantur: sed tremescunt, labascunt, decidunt, & frigido sudore proluuntur.

Ex Pli. cap. xxxvj. li. vij. ad finem. Legimus etiam quosdam repẽtino angore adeo cõsternatos, vt perierint. P. Rutilius quum leui quodam morbo teneretur, nunciata fratris in petitione consulatus repulsa, ilico vitæ spiritum emisit. Diodorus sophista dialecticen profitebatur, in qua se omnium præstantissimum esse iactabat, & in differendo nemini cedebat. Clarus etiam in eadem disciplina habebatur Stilpo Megarensis, contigit autem vt aliquando in arduam incide rint disceptationem, magna confidentia loquebatur Diodorus: sed Stilpo breui quadam interrogatione quęstiunculam per iocum ei protulit, cui quũ nequaquam respondere posset, Diodorus obticuit: & præcipiti quodam angore ex pudore correptus obijt.

Diodorus sophista.

Stilpo megarensis.

Angustissimi tamen animi viros tangit hic affectus, & eos qui fortunæ casibus minus resistere didicerunt. Reges quidem ac principes qui ingenitam quandam fortitudinem a natura ipsa habent. fortes enim fortibus creãtur, vt ait Horatius,

Horatius.

Longe minus angore turbantur.

Additur deinde cõsuetudo magnorum virorum cum quibus assidue versantur, & maximarum rerum actiones meditationesque quotidie accidunt, quæ eos ab omni parua atq; humili cura vendicant, & fortes intrepidosque etiam in rebus arduis ac difficillimis reddunt.

Omitto fatalem illam infusionem, qua diuinitus concessum est vt alijs hominibus imperent, vt Meonius vates cecinit. Et Hesiodus diuinæ prolis assertor retulit, quum dixit.

Hesiodus.

Indigetes diui fato summi Iouis hi sunt.
Quondam homines modo cum superis humana tuentes,
Largi, ac magnifici ius regum hinc quoque nacti.

DE TRISTITIA ET ATRA BILI.

TITVLVS QVINTVSDECIMVS.

Cice. Tuscu. quæst. lib. iiij.

RISTITIA huic proxima accedit, quæ (vt ait Cicero) est ęgritudo permanens altius animo insita, atque inhærens. hæc magis animos eorum perturbat. quorum corpora terrenam magis naturam attingunt. Idcirco quidam putant tristitiam dici a terrę statione, quasi terrestitiam. Atræ quoque bili quam μελαγχολίαν Græci appellant valde obnoxia habet, & nõnunquam tantę potẽtię est, vt hominem in insaniam

sanium conuertat. Vnde illud Plauti delirat vxor atra bili percita. Aristoteles ait eos omnes qui atra bili tenentur, non modo animo, sed etiam corpore vexari, semperque medicina egere, vt qui abrodantur assidue, vehementer appetant, multum sumant, parum concoquant. Addit quoque eos altas habere cogitationes, & ingenio plurimum præstare. hoc cum aliquando legeret Cicero, subridens ait se tardiorem esse, æquo animo ferre, dummodo ab hac naturæ specie omnino abesset. Nec id iniuria dixit, vir dicendi ac sentiendi latinorum omnium excellentissimus. Sunt enim taliter affecti homines ad inuidiam proni, & ad mœrorem, fraudem, auaritiam, ignauiam. desidendo enim ac nihil agendo oblectantur. Hos Astronomi Saturno subijciunt, syderi scilicet ignauo, nocuo, & hominum generi infesto. Aristo. i Probleu. sectione iij. q. j. Melãcholici præstantiore sunt ingenio. Cicer. dictũ.

C. Cæsar aliquando in corona familiarium suorum liberius iocabatur, propius illuc accesserat vir quidam hilari vultu: sed prærpingui, robusto, ac procero corpore. tum quispiam eorum qui in corona aderant, eum monuit vt submissius loqueretur, hominemque caueret. tum leniter arridens Cæsar dixit, non tales viros esse cauendos, sed macilentos ac tristes, & nutu Brutum ac Cassium ostendit. ratio tamen & prudentia natiuam astrorum, naturæque inclinationem non modo mutare ac cohibere valet, verum omni ex parte abolere. Cæsar. Ex Plutar. in apoph. Romanorum.

Zophyrus qui naturæ rationem hominumque mores ex corporis habitu, oculis, vultu, fronteque pernoscere profitebatur Socratem stupidum, bardumque (vt Ciceronis verbo vtar) & a virtute omnino alienum esse dicebat, quod is iugula concaua non haberet, sed obstructas eas partes atque obturatas esse dicebat. hoc quum audiuissent qui aderant, Zophyrum irridebant. Tum Socrates vera, inquit, loquitur, huiusmodi tamẽ naturæ mala omnia sapientiæ studijs emendaui. Nõ igitur errauit Iuuenalis, quum ait,
Nullum numen abest si sit sapientia, sed nos
Te facimus fortuna deam, cœloque locamus.
Zophyr' phisiognomus. Ex Cice. in lib. de Fato. Socrates bardus a Zophyro dictus. Iuuena. saty. x. in fi.

Tristitia principibus inutilis & indecora est. odit enim hominum cœtus, sermones fugit, comitatus vitat, optat solitudinem, seipsam cruciat, semperque iecur torret, vt dicebant veteres. Inter Pythagorica symbola quæ apud amicos crebris sermonibus vsurpat hoc in primis erat cor non esse edendum, cuius quidem sensus erat. Tristitia animum non esse excruciandum. Tristitia. Cor non edẽdum.

Myson cheneus quem nonnulli inter septem Græciæ sapientes connumerauerunt, tristis adeo erat vt odio mortales omnes habere diceretur. Is solus aliquando ridebat, quum in conuentu hominum semper tristis esset. Tum ex notis eius quispiam qui clam viderat eum ridentem, ait, sed nunc in solitudine Myson, cur rides? quia (inquit) solus sum. Quo quidem responso, indicauit tristes omnes soliuagos esse, & nullum hominum congressum, aspectumve ferre posse. Myson cheneus sol' q̃nq; ridebat, alioq; tristis. Ex Dioge. Laertio. lib. j.

Hæc est Aquila illa, quam Poetæ fingunt cor Promethei semper tundere, relegati in Caucaso monte, tristis scilicet, & alta cogitatio quam in syderum contemplatione sedulo impendebat. Fuit enim Prometheus vir doctissimus, & in Astronomia ac naturæ ratione peritissimus. idcirco eum primo hominem figulari rota ex luto finxisse fabulantur, quia illum abdu- Prometheus. Hominẽ ex luto quis primus finxit.

ctum

ctum a terrena cõtagione ad cœlestium rerum agnitionem erexit: sed quia cura cu am ex se gignit, & cogitatio cogitationem parit, fingitur cõtusum cor eius renasci, sicque perpetuo reparari & nunquam deficere.

Cogitationũ duo receptacula. Tristior illa ac profunda meditatio solitudinem, silentiumque quærit duce natura, quæ duo cogitationum nostrarum receptacula nobis præbuit, vnum in cerebro, alterum vero in corde. Sed illud cerebri tumultuosum & inquietũ est. cõfluũt enim illuc omnes corporis sensus, & exteriora omnia

Cerebrum. quæ obijciuntur nunciant. Proinde cerebrum nunquam placide quiescit.

Mens corpori dominatur. Cor autem quietum magis est & abditum. minus enim a sensibus vexatur. Mens igitur nostra quã sępe dixi ita dominatum corporis tenere cõstituta in summo capite, quasi corporis arce, vt deus in ipso cœlo, si quando in aliquam grauiorem incidit cogitationem, tunc videtur quasi cõfugere ad cor, & tanquam ad secretum quietumque penetrale secedere, vt verum ac rectum cõsilium eliciat ac proferat: sic nos quoque mentis exemplo quanto magis cogitationi intenti sumus eo abditiorem, altioremque locum quærimus ne ea videamus, quæ animum perturbant, neve audiamus quæ circumsonant aut circumstrepunt.

Tristitia. Hac igitur meditatione inducti veteres tristitiam in bonam nonnunquam accipiunt partem. & pro grauitate quadam ac prudentia ponunt. vnde Lucilius & Varro tristes ac seueros philosophos appellant, & Cicero iudicem tristem & seuerum dixit. Sic etiam Terentius tristis seueritas inest in vultu atque in verbis fides. Relinquat igitur princeps illam duram atq; amaram tristitiam, tanquam rem perniciosam & truculentam. Hęc autem mitior non indecora erit, sed potius dignitatem augebit si tempori ac loco conueniet.

DE MOERORE.

TITVLVS SEXTVSDECIMVS.

Mœror.

OEROR huic superiori non est dissimilis, sed eã magna ex parte comitatur, illius tamen affectus magis perseuerat. Cicero mœrorem ægritudinem flebilem esse dicit, hæc a compluribus Græcorum κατήφεια dicitur. Latini auctore Varrone putant mœrorem latinam esse dictionem, & a marcesco deduci, quoniam mœrore corpus marcescat tabescatque. inde etiam macros dictos putant. Videretur fortasse durior expositio, sed tantum Varroni tribuo vt sola auctoritate sua me frangat. Si vero cuipiam nõ faceret satis, nõ alienum forsitan putandum esset mœrorem Græcam habere originem, & vel a μείρομαι dici quod in sortem accipere significat. Sæpe enim quæ aduersa accidunt, fortunæ, fortique tribuimus vel ab ἱμάρμαι quod fato accipere designat, ἱμαρμένη siquidem pro fato, sorte, portioneve ponitur. Quæ vero ambiguitas dubia reliquit scripturam? Nam mœrorem, vt ex veteribus codicib' cerni licet) alij per œ, alij per æ diphthõgum scripserunt. Vtra harum opinionum vera sit, deus viderit. vtraque tamen suos adstipulatores habet, nos neutram affirmamus: sed

mus: sed rem in medio relinquimus, ne dum alios sequimur, in aliorum inuidiam incurramus. hi autem quib⁹ neutra harum opinionum placet, æquo animo pauca hæc verba ferant, & nos tentando lusisse putent.

Hæc flebilis ægritudo a viro omnino aliena est. mollitionẽ enim animi ostendit, virtutem eneruat, & hominem languidiorẽ reddit. Pueri apud Lacedæmonios per superstitionem quandam ad aram Ioris grauiter cędebantur, vt cõsuescerent sine mœrore ac lachryma plagas ferre, virtutique obdurarent, vixque vnquam inuenti sunt aliqui molliores qui flerent, aliquove modo ingemiscerent. Sed siquis lachrymulam effudisset, aut leniter admodum ingemuisset, ita deinde ab æqualibus irridebatur, vt quam primum vltro aram cõscenderet, vt rursus cęderetur. quodquidem etiam Cicero verũ fuisse testatur. id enim efficiebãt vt virtutis indolẽ ostenderẽt, ne paruo dolore eã amisisse videretur. Quæ cõsuetudo tantum valuit, vt Lacedæmonij omnium Græcorum fortissimi euaserint. Et spartiatæ quamuis pauci & inopes essent, maximum tamen imperium propagauerunt, & opulentissimas vrbes ac regiones subegerunt. Sparta quæ totius Laconicę prouinciæ principatum tenebat, Hecatompolis dicebatur, quod tunc centenis vrbibus imperaret, & singulis quibusq; annis a numero vrbium centum boues immolabat, & idcirco eiusmodi sacrificiũ Hecatombe dicebatur. Atqui quum Antigonus Macedonum Rex tandem eos superasset, nõ modo viri, verumetiam coniuges & liberi fortunæ mutationem forti animo pertulere. Nemo enim in acie saluti suę pepercit, nulla fœmina amissum coniugem, aut filium fleuit, senes filiorum mortem laudabant, patribus in acie cæsis filij gratulabantur, omnesque reliqui vicem suam dolebant, quod nõ etiam ipsi pro patrię libertate cecidissent.

Lacedæmoniorũ istitutũ

Sparta hecatompolis.

Hecatombe.

Antigon⁹ Lacedæmonios vicit.

Mira Lacedęmoniorũ fortitudo.

Ciceroni tantæ excellentiæ viro, & qui tam præclarum facinus pro republica gesserat vitio datum est, quod vocatus in iudicium a Clodio, vt qui lentulum & Cethegum iniussu Senatus supplicio affici iussisset, adeo animum demiserit, vt mutata veste flens ac miserabiliter mœrens ad singulos quosque obuios se pꝛsterneret, & quum eius oratio in alienis casib⁹ semper enituerit in seipso defendendo in tam illustri causa siluerit. Et muliebriter cõuersus in mœrorem, fletum, ac misericordiam, quam iure optimo assecutus fuisset, in risum hominum ludibriumque conuertit. Nec fuit res parui momenti mœror hic Ciceronis. eum nanque sordidulum milia circiter hominũ viginti veste mutata comitabãtur. Tum in primis vniuersus equestris ordo, tum nonnulli senatorũ filij, nihil tamen animũ Ciceronis magis fregit, quam subita in eum Pompeij mutatio, cuius arbitrio in republica non sine multorum ciuium inuidia gesserat, & de eo optime meritus tunc destitutus fuit, quum magis ope, consilio, auxilioque eius indigebat. Hoc primum ingrati animi argumentum fuit. Extremo enim in periculo constitutus Cicero, vt a Pompeio auxilium peteret, recta illius domũ proficiscebatur, & quum iam vestibulum ingredi vellet, clausis per seruos ianuis exturbatus, extrususque extitit. ipse autẽ Pompeius per posticũ egrediens hominem amicum destituit, ac per contemptum frustratus est. Huius iniurię meminisse videtur Cicero, quum ad Atticum scribens ait, laudas, quia obliuisci me scripsi antefacta, & dicta nostri amici. Ego vero ita facio quam ea ipsa quæ ante commemorarentur, secus ab eo in meipsum facta esse

Ciceroni mœror muliebris vitio dat⁹ est.

Cicero a Clodio in ius vocatus.

Ciceronem ignominiose comitatum fuisse.

Põpei⁹ Ciceronẽ afflictũ misere destituit.

❧ Eorum interitus quorum vita clarissima fuit,& mors splendida omni luctu careat oportet. fama enim,& gloria rerum gestarum omnes lachrymas ab oculis absterget,& diuturnam eorum memoria omnibus consolationem afferre debet.

❧ Præterea non sunt grauiter ferendi casus, quos nullo consilio vincere aut vitare possumus. Et ex aliorum euētu cogitare debemus,nihil noui nobis accidisse,nihilque præter conditionem mortalium. nihil enim præcipue dolendum est in eo quod accidit vniuersis. Leuat siquidem dolorem communis quasi legis,& humanæ conditionis recordatio, vt ait Cicero. Fieri tamen non potest,vt triste desyderiū ex eorum morte quos dileximus aliquādiu in nobis remaneat,quod quidē leniendum virtute animi est, & memoria officiorum,ac rectarum actionum quas illi egerunt. Nam si quis sensus de his,quæ a nobis gerūtur,his qui obierunt remanet,certe nihil libentius sentiunt,quam suam memoriam a nobis celebrari,maximasque gratias illi habent,qui præclara eorum gesta nulla obliuione obliterari sinunt,sed eadem hominibus legenda,atque audienda tradunt,vt quasi vim esse videantur,& in cœtu hominum quotidie versari. Si enim viri fortes laudis studio honestam mortem vitæ etiam præferunt, quid assecuti esse viderentur,si eisdem terminis,quibus vitæ etiam memoriæ:famęque gloria finiretur? Certe futurę laudis species quasi calcar esse videtur ad omnes præclaras actiones.

❧ Sed age quid Mœrendo,aut lugendo assequimur, nisi vt leuiores esse videamur? & corpore,habituque indecori? Quis hominem flentem,ac sordidatum non iure optimo irriserit? Quis eiulantem,aut lugentem non contempserit? lugeo (vt opinor) etiā græcam habet originem. est enim λύζω strideo. quid vero indecentius stridore,atque vlulatu querulo? inofficiosum tamen prorsus videretur acerbam mortem eorum,qui necessitudine,aut beniuolentia nobis coniuncti sunt,non dolore. Et susque deque ferre, vt nonnulli veterum dicebant,quod se indifferenter habere significat,vt A. Gellius ostendit,hoc quidem Stoicis placet. ἀδιάφορον enim id significat,quod solius sapientis esse affirmant,sed nos prudentis animi esse ducimus,æquo animo aduersa omnia tolerare,& modeste admodum se gerere,ne aut luctu nostro indecoro videamur molliter nimis amare,aut omnino non docendo necessarios nostros negligere,atque contemnere. Et illud spectare videtur (vt opinor) quod apud Terentium ex prisca consuetudine dicitur. Eius mortem tam fert familiariter,quid si amasset,quid mihi faceret patri? Donatus tamen grammaticus grauis atque eruditus familiariter grauiter exposuit,quod quæ familiaria nobis sunt grauia animo nostro esse videantur,sed id potius ad comicam vim,quam ad sapientiæ studium respexit.

Susque deque ferre.

A. Gelius ca. ix. lib. xvi.

Familiariter ferre.

❧ Placet tamen animi affectum aliis potius signis ostendere,quam mœrore,eiulatu,ac luctu,ne indecētiam nostram lachrymarum situ,& squallore ostendamus.

❧ ALEXANDER MAGNVS a virtute dictus, Ephestionis amici sui mortem graui animo tulit,sed ne se pannosum,sordidatum,ac luctuosum ostenderet,equorū iubas tonderi ad cutē vsque iussit, Et turrium

Alexander.

pinnas, ac murorum propugnacula exturbari, vt mœnia etiam ipsa desyderio. Ephestionis amici sui affecta esse viderentur.

Ephestion.

Obiecerũt vt indignũ ęmuli, & obtrectatores M. Catoni iuniori, quod mortem Cepionis fratris sui molestius, ęgriusque tulerit, quam par fuerat, aut virum seuerum, ac grauem & in studijs Stoicæ sapientiæ eruditum decebat. Quodque non solum luctu, planctu, & eiulatu modum, ac limitem sapientis viri transgressus fuerit, verum profusione quadam, ac nimia funeris impensa. Exquisitis enim odoribus, vaxoribusque, & vestibus preciosis quibus adopertum illius cadauer cremaretur, modesti, moderatique hominis terminos excessisse nimium visus est.

Catonis iunioris luctus.

Erexit quoque ei in foro Emeorum sepulchrum ex Thasio marmore cuius impensa fuerit octo circiter talentorum.

Crassus. Cornelia.

Crassum vero laudibus efferunt, qui forti animo tulit cædem filij sui viri clarissimi, qui cum nupta erat Cornelia Scipionis filia, quam deinde magnus Pompeius duxit. erat enim puella non modo forma, ac gratia præcellens, verum eloquentia, ac doctrina eruditissima. Nam quum filij caput abscissum, hastæque pręfixum a parthis circunferri cerneret Crassus, & eo spectaculo Romanorum animos, qui in exercitu erant perterrefieri, ac consternari, magna voce exclamauit, meus est hic priuatus dolor milites, mea calamitas, meusque luctus. Publica vero salus, & reipublicæ gloria in salute vestra posita est. Quod si qua orbati senis miseratio vos tangit, hanc in vlciscendis hostibus ostendite, hæc quidem vox non paruum fortitudinis exemplar præbuit, sed inclinante fortuna difficile admodum est rem labẽtem sistere.

Lacæna. Ex plutar. in apophth. lacęnarum.

Laudant veteres lacænam illam, quæ quum accepisset filium fortiter in prælio dimicantem cecidisse, nullũ mœroris, aut luctus signũ dedit, sed dijs gratias habere ait, quod eiusmodi filium peperisset, qui pro patriæ salute non dubitasset occumbere.

Anaxagoræ dictum.

Sapientem etiam Anaxagoram probant, qui nũtianti sibi filij mortem ait, sciebam me genuisse mortalem.

Xenophon.

Xenophon quoque Atheniensis quum coronatus de more sacrificaret, filium Grylum nomine in prælio apud manthineam corruisse accepit, quo nuntio commotus coronam deposuit, sed certior deinde factus illum forti animo pugnãtem occubuisse, coronam euestigio accepit, & quasi deo pro honesta filij morte gratias ageret, rem diuinam facere perrexit.

Horatius puluillus.

Horatius quoque puluillus quum ioui ędem in capitolio pontifex consecraret, eique nũtiatum esset filium occidisse, nihilo commotior factus in dedicatione perstitit, nec vultum a publica religione ad patrum dolorem flexit, ne patris magis quam pontificis partes egisse videretur.

Quibus exemplis concludere possumus prudentem, ac grauem virum luctu neutiquam perturbari, sed mortem eorum, quos charos habet, leniter dolere. Et præcipue si fuerit honesta, vel potius gloriosa. Acerba tamen durior est. Audi Plynium secundum, & intelliges quam mortem opinetur acerbam dici. Mihi autem videtur acerba semper, & immatura esse mors eorum, qui immortale aliquid parant. Nam qui voluptatibus dediti, quasi in diem viuunt, viuendi causas quotidie finiunt. Qui vero posteros cogitant & memoriã

Mors acerba.

tant & memoriam sui operis ostendunt. his nulla mors non immatura est, vt quæ semper inchoatum aliquid abrumpat.

DE AERVMNA.

TITVLVS OCTAVVSDECINVS.

ERVMNA nunc sequitur quam dicunt ægritudinem esse laboriosam. Cicero in libris suis de finibus bonorum & malorum eiusmodi verba protulit. Sic enim maiores nostros labores non fugiendos, tristissimo tamen verbo ęrumnas (vt video) nominauerunt, sed ęrumnę, & per diminutionem ęrumnulę furcillæ sunt, quibus sarcinę releuātur, quarum vsum quia C. Marius in re militari primus dedit, muli mariani postea dictæ sunt, quorum onera ærumnis illis subleuabātur. Sic deinde per similitudinem quandam veteres onerosos, grauesque labores ęrumnas appellauerūt. Huius verbi origo gręca esse inuenitur, est enim ἀίρειν apprehendere, tollere, vincere.

Aerumna. Cicero lib. ij. de fini. bo. & ma. Aerūna quid proprie Muli mariani.

Labores igitur quos animi virtute vincere, tolerare, & nulla ex parte detrectare debemus, ærumnarum nomine nuncupabāt, vt ostēderent functiones, quę ad dignitatem pertinent, quęve ad multorum exemplum, aut ad publicam vtilitatem spectant, nunquam fugiendas esse, aut alijs ablegandas. Nullus enim dolor, nullumque periculum esse debet, quod pro communi salute, communique libertate fugiendum, aut deprecandum sit. Nec omnino putandum est eorum, qui cum imperio sunt, labores multo minores esse, quam eorum, qui priuatam vitam domi, militięve agunt. Nihil enim difficilius esse potest (vt sępe iam diximus) quam bene imperare. Adeo vt non insulse dixisse videatur Tiberius Cęsar, quum ait. Nescitis quanta belua sit imperium.

Et ad amicos sępe dicebat se lupum auribus tenere, regem quendam fuisse Valerius scribit, cuius ne nomen quidem memorię prodidit, nec me alibi vnquam legere memini qui traditum sibi diadema priusquam capiti imponeret retentum diu consyderasse, tandemque dixisse, o nobilem magis quā fœlicem pannum quem si quis penitus cognoscat quam multis sollicitudinibus periculis, & miserijs sit refertus, ne humi quidem iacentem tollere vellet.

Tyberius Cęsar. Imperiū belua ingens. Valer. max. lib. vij de sap. dict. & fa.

Prisci reges ante vsum diadematis paruas quasdam gerebant hastas, & eas pro sacris venerabantur, quæ sceptra a græcis dicta inueniuntur, sed gloriæ studium, & imperij amplitudo labores illo longe minores facere videtur. Hoc etiam Scipio Aphricanus manifeste declarauit. Nam quum legeret Xenophontis libros de Cyri institutione, locum illum in primis laudauit, in quo diceret labores non esse graues, nec imperatori, nec militi, quando ipse honor labores leuiores faceret imperatorum. Hanc sententiam secutus etiam videtur Sothares Atheniensis vir doctus, & grauis. Nam quum Milciades pro parta victoria coronam in senatu peteret, obstitit

Scipio. Sothares atheniensis.

Milcibiadis ambitio.

stitit Sothares,& palam exclamauit.O Milciades quum solus de barbaris victoriam consequeris,tunc te solum coronari æquum erit,sed haud scio an tota illa bellica laus tanti sit,vt innumerabiles illas ærumnas compensare possit,& præcipue quum cogitamus ei,qui exercitui præest,non satis esse consilio adesse,& in appellãdis,cohortandisque militibus,alijsque functionibus optimi ducis munere fungi,nisi etiam in pugna vbi opus fuerit gregarij militis officium præstet.Quid Annibali defuerit,quod ad magnũ ducem,summumque imperatorem pertineat non intelligo. Audi liuium hominem italum Romana ciuitate donatum,& extero,ac barbaro duci nul la necessitudine cõciliatum,intelliges quanti laboris sit bene militibus imperare.Annibali plurimum audaciæ erat ad pericula capessenda,plurimũ consilij inter ipsa pericula.Nullo labore aut corpus fatigari,aut animus vinci poterat.Caloris,ac frigoris patientia par,cibi,potionisque desyderio naturali,non voluptate modus finitus,vigiliarum,somnique nec die,nec nocte discriminata tempora.Id quod gerendis rebus superesse,quieti datum, ea neque molli strato,neque silentio accersito,multi sæpe singulari sagulo opertum humi iacentem inter custodias,stationesque militum conspexerunt. Equitum,peditumque idem longe princeps erat.primus in prælium ibat,vltimus conserto prælio excedebat vestitus nihil inter æquales excellens,arma,atque equi conspiciebantur. Hæc Liuij verba ostendunt quæ,& quantæ sint ærumnę,laboresque eorum,qui exercitum ducunt.Ex quibus autem quid lucratus fuerit hic punicus imperator omnium exterorum præstantissimus non intelligo,nisi lucro ei appono inuidiam,exilium suorum cędem,inopiam venenum.Hęc si cum gloria conferimus dura etiam,& aspera esse videbuntur,adeo,vt vix satis cum gloria compensari,atque adæquari possint.

Annibal.

Ex tito Liuio libri.j,ij.bel. pu.

Amilcar.

Magnus quoque imperator fuerat Amilcar eius pater,& præclaras res gesserat,sed dum fortunam inconsultius quam prudentius sequitur,ab Hispanis per insidias occiditur.Cuius gener,qui ei i imperio successit Hasdrubal a seruo cuiusdam Hispani indignam domini mortem vlciscentis cęsus est.Principes quoque,& reges,qui in pace,& ocio degunt,non ab ærumnis, laboribusque omni ex parte immunes sunt.

Hadrusbal.

Cæsar.

OMitto quę in rebus bellicis Cęsar egit,in quibus mortales omnes antecelluit.At postquam rerum potitus est,nullum functionis,aut officij in quemquam genus vnquam publice,priuatim ve omisit.Ius assidue,laboriosissime,studiosissimeque dixit,amicos semper summa indulgentia,ac facilitate tractauit.omnibus aderat,neque tempori,neque labori parcens,quæ quidem res maxime ciuium animos conciliat,vt negligentia alienat,ingratique animi iudicium præbet.Quum dies dicta esset cuidam veterano militi,is Octauium augustum rogauit,vt sibi adesset. Tum Augustus illum causidico cuidam commendauit,vt qui rebus arduis compluribus esset intentus,vel vt tędium defensionis vitaret. Tum miles commotior aliquantulum exclamauit,non ego te periclitãte in Actiaco certamine vicarium quæsiui,sed pro te ipse certaui,cicatricesque ostendit. Erubuit Octauius, militisque causam diligenter defendit,ne ingratior,negligentior ve esse videretur,aut per desidiam laborem effugere.

Negligentia. Octauius.

Maximam

Maximam laudem tulit Mithridates Ponti rex, qui pro leonico acerrimo defensore salutis suæ a Rhodijs navali pugna capto, omnes hostium raptiuos, qui complures numero erant, permutauit, tanti referendæ gratiæ munus faciundum esse statuit. Mithridates. Leonicus.

Boni igitur principis erit ærumnas tolerare, & nullum honestum laborem detrectare, nec per ignauiam committere, vt nimis delicatus esse videatur. Moderate tamen animi, corporisque labores ferendi sunt, ne nimia quadam intentione inepti, & quasi insani esse videamur, Ludibriumque de nobis alijs esse præbeamus, quod docere videtur Persius cum ait.

Non ego curo. Persyus saty. iij.
Esse quod Archesilas, ærumnosique solones.
Obstipo capite, & figentes lumine terram.
Vnde notum est vetustate prouerbium. Prouerbium.

Nihil agit, qui omnia satagit, quamuis hoc ad corporis actiones potius pertinere videatur, tamen ad animum etiam transferri potest. Et hæc ad ærumnam satis.

DE LAMENTATIONE.

TITVLVS NONVSDECINVS.

LAMENTATIO huic proxima accedit, de qua quidem pauca dicenda sunt. est enim aliena a summis quibusque viris, vixque pueris, mulierculisque aliquando permittitur. Cicero lamentationem esse dicit ægritudinem cum eiulatu, nec decipiant nos poetæ qui heroas quos appellant inducunt, miserabiliter eiulantes & ea nonnunquam dicentes, atque agentes, in quibus nihil omnino a fatuis, ac furiosis differre videantur. Lamentatio. Cicero Tuscul. quest. lib. iiij.

Homerus Bellerophontem mœstis lamentationibus eiulantem facit, & errantem in campis alienis, fugientemque hominum vestigia vt licentius cor suum ederet. Quid tragicis lamentationibus mollius? Quid magis effœminatum, in quibus mihi risum captare videntur, potius quam misericordiam inire? Refugere oculi, corpus macie extabuit, & paulo post barba pedore horrida, atque intonsa infuscat pectus illuuie scabrum. Hæc quum in theatris recitabantur, & miserabilibus vocibus decantabantur molliores animos ad lachrymas excitabant, viri autem graues eadem contemptui, ludibrioque habebant. Bellerophon.

Octauius Augustus ludis, actionibusque theatralibus frequenter accedebat, spectabatque horas complures, aliquando autem totos dies inuentus aderat, nihilq; aliud interea agebat: admirantibus autem quibusdam respondebat se id agere vitandi rumoris causa. quandoquidem. C. Cæsarem memoria teneret vulgo reprehensum, quod inter spectandum, epistolis, libellisque legendis, ac rescribendis operam daret. Non poterat vir ille maximi animi, diuinique ingenij lusionibus, nequitijsque fabularum diutius intentus esse, sed inter spectacula ipsa res serias agebat. Octauius. Iulius Cæsar.

❧ Tagœdia summopere delectabatur Augustus, Aiacisque fabulam magno impetu aliquando scribere inchoauit, sed parum fœliciter succedente stilo eam aboleuit, quærentibusque amicis, quidnam aiax ageret? in spongiam procubuit respondebat. De tragœdis verissime loquitur Isocrates ad hanc sententiam. Homerus semideorum bella ad fabulas transtulit. tragœdi autem contra fabulas, quasi res vere gestas edunt ad popularem gratiam ineundam, & oculis auribusq; hominum eas accipiendas in scœna atq; theatro exhibent. Atqui ad ineptias, inanesque verborum ac sententiarum illecebras se conferunt, omissa omni præceptorum grauitate vt multitudinis rumorem hauriant.

Rosci⁹ histrio ❧ Roscius in ludicra arte ac scœnica, omnes mimos, histriones, ac scœnicos antecelluit, adeo vt quum frigidius quippiam in Theatro ageretur, acclamarent spectatores, nõ agit roscius. is omni studio, omnique diligentia, oculis, atque auribus populi seruiebat. Idcirco gloriabundus dicere solebat, nullum se gestum vnquam populo afferre, nisi quẽ prius domi probasset.

❧ Sed ad institutum sermonem redeo, hæc lamentatio quũ effrenata est, liberius, licentiusque vagatur. & in altam quandam ac duram meditationẽ labit̃: fitq; solicitudo quæ cor diuturna cura peredit. Eiusmodi enim perturbationes adeo inter se nexę, iunctęq; sunt vt alteram ducat, nisi quamprimum sedentur, atque omnino diligenter extinguantur, sed de solicitudine seorsum etiam aliquid dicendum erit.

❧ DE SOLICITVDINE. TITVLVS VICESIMVS.

Solicitudo.

OLICITVDO est ægritudo animi ex magna quadam, penitusque infixa cogitatione manans, vt Cicero definit. Magno & perspicaci ingenio viri, & præcipue studijs literarum intenti hoc affectu plærunq; turbãtur, si in eis rationis habenę laxiores sunt.

Cice. Tuscu. quęst. lib. iiij.

Aegyptiorũ regio qualis. ❧ Aegypij regionẽ suã cum hominũ ingenijs cõuenire aiunt, quę bene vtẽtibus saluberrima medicamẽta prębeat, male autẽ vtẽtibus mortifera venena.

Atheniẽses. Mella, cicutã que fert tell⁹ atheniensis. ❧ Idem de ciuibus suis dicebant Athenienses, quos omnium optimos esse affirmarent, vbi secundum virtutem agere velint: vbi vero contra, omnium deterrimos. Sic etiã eorũ tellus optima fundit mella, fert tamen & cicutam, & omne pessimum virus.

Alcibiadis varietas. In vno Alcibiade vtrunque probari dicebant qui tanta ingenij facilitate præstabat, vt ad id vnum natus esse videretur quodcunque ageret, adeo vt diuersis contrarijsque moribus facile consuesceret.

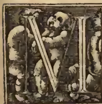
Polypi varietas. Ex Pli. cap. xxix. lib. ix. Et veluti Polypus ad subiecti soli speciem colorem mutaret. Sic Alcibiades secũdum diuersos populos apud quos diuersabatur, mutabat mores, & illic natus educatusque esse videbatur, vbi pro paruo etiam tempore diuertisset.

❧ Solicitudo igitur malam mentem, malumque animum nacta deterrima est, & in tabem, cruciatum, vesaniamque conuertitur. Vbi vero optimum ingenium inuenerit, consilio, rationeque regitur, & quamprimum malam illam mentem repellit, malumque affectum respuit, & ad optimas cogitationes,

cogitationes, curasque :redit& sicuti dispositionem,sic etiam nomen mutat,fitque bona affectio. Et tunc diligentia vocatur,quæ disciplinarum artiũ,actionumque oim magistra esse perhibetur,sine qua nihil perfecte agi aut dici in hominũ vita potest,sine qua etiam nemo posset in aliqua virtute,aut arte proficere:aut in præclarũ,eruditumve virum vnquam euadere. Diligentia quidẽ non modo homines charos, cõmendatosque omnibus in rebus maximis efficit,verum illos in rebus etiam minimis a perpetua obliuione vindicat. Priscis illis seculis Hyliscus Thascius,vt naturã apiũ ad suam vsque ætatem incognitam perdisceret,magna diligẽtia eas in desertis,ac soliuagis locis diutius perquisiuit. Aristomachus quoque Solensis an nos circiter quadraginta apes etiã indagauit,nihilque aliud egit. Et ambo de illis vtilia commentaria scripserũt quorum diligentia adeo mortalibus grata extitit,vt illorum nomina nunquam obliterari permiserint. Diligentia. Hiliscus. Aristomach.

DE MOLESTIA

TITVLVS VICESIMVS PRIMVS.

OLESTIA deinde sequitur quæ est animi ægritudo permanens. Nam quum solicitudo illa diuturna cogitatione animum vexat tũc in molestiam vertitur,quæ si persistit corp⁹ afficit,macie extenuat, affligitque,sicque deinde incidit in aliam perturbationẽ, quæ afflictatio dicitur. Hanc Cicero definit ægritudinem esse animi cum corporis etiã vexatione, hac perturbatione perculsi nonnulli,post lõgam afflictationem tabe confecti periere,vt de lepido illo legimus,qui quũ cõsul esset collega Catulo viro optimo,mortuo Sylla de dictatura etiam cogitauit,partemque non paruam Italiæ occupauit,cõtra quẽ missus fuit Pompeius, & non modo eum facile superauit,sed etiam italia pepulit. Lepidus vero anceps quid ageret in Sardiniam profugit,quo loci paruo tempore post diẽ obiit,quum sollicitudine,molestiaque se afflixisset,nõ tã ex aduersa fortuna,qua fuerat oppressus,quam quod & literę perlatæ fuerant,ex quibus manifeste vxorem suam,quam vehementer amabat,adulteram esse cognouerat. Et de his perturbationibus hactenus. Molestia Afflictatio.

DE DESPERATIONE.

TITVLVS VICESIMVS SECVNDVS.

ESPERATIO OMNIVM PERturbationum extrema,ac deterrima habetur. hãc dicunt animi ægritudinẽ esse sine vlla meliorum rerũ expectatione. hæc ad vim sibiipsi inferendam, naturamque violãdam animi,corporisque societatem dirimẽdam hominem compellit,qua quidem nihil terribilius dici,aut excogitari potest. Quis putet hãc in animum prudentis, ac constantis viri vnquã cadere Desperatio.

posse? Et presertim quū solū, aut summū hoīs bonū in virtute ipsa colloce mus, a qua nemo vnquā destituitur. Quę quidē per sese tāti est, vt vel sola sufficiat ad bene, beateque viuendū, vt aiunt Stoici, deumque semper optí me conciliatum habeat. Quinetiam Aristoteles censet tantum cuique fœlicitatis contingere quantum virtutis, ac prudentię in se habet, quantūque secūdum eas agat. Nihil enim viro, qui ex virtute agit deesse potest, nihil que accidere, quo a spe virtutis decidat. Extrema enim fortunæ permittit, in cuius potestate illa sunt sola quidē animi bona amplectitur, suaque esse arbitratur, a quibus nunquam destituitur, nunquam seipsum deserit, nunquam igitur desperabit, quum a solida virtutis spe, semper pēdeat. IN Humanum omnino nefas, & inexpiabile esse putabit violentas manus sibi afferre, & ante diem fatalem seipsum perimere, geniumque suum violare, neque tempus præstitutum expectare, & vitam reposcenti naturæ ac deo ad diem reddere, vt virum bonum addecet, & bonę fidei debitorem.

Arist. c. viij. li. x. ethicorū,

Philoctetes. Poetæ vt ostenderent nunquam esse desperandum, Philoctetem hæredem illum Herculeæ pharetræ, a qua troiana fata ex parte pēdebant, destitutum ab omnibus præ vulneris putore inducunt, & inopem, nudū, ac mēdicum, miserabiliusque doloribus affectum, extorrem per siluas vagari. dícunt tamen eum vitam aucupio sagittarum diutius propagasse, pœnarumque contextu corporis tegumenta effecisse. hic tamen senex, & tantis miseriis, calamitatibusque obrutus nunquam de consciscenda sibi morte cogitauit, sed inopem, atque infœlicem vitam (vt poterat) in tam deserta solitudine, tolerabat, ne iniurijs naturæ esset, aut iniussu summi dei e vita discederet. de Philoctete tragœdiam scripsit Actius romanus poeta ille, quí Cæsari dictatori in consilium poetarum accedenti non assurrexerit, quam quidem adeo Ciceroni placuisse video, vt eius versus nonnunquam in rebus suis inserat. vt fecit in epistola quadam ad Volumnium cum ait Philoctetes apud Actium, quod hæc pennigero nō armigero in corpore tela exerceantur. De ęmulis suis tunc loquebatur Cicero, a quibus armatis tela togatus ipse formidabat. sed vt ad desperationis affectum redeat sermo, virum equidem fortem, aut prudentem nequaquam eum esse arbitror, qui si biipsi vim affert, sed ignauum, ac vecordē, qui vel nimis delicatus sit quod aduersa tam vehementer formidet, vel minus prudens, quod rerum vicissitudinem, fortunæque instabilitatem non præuiderit.

Accius,

Cíce. epistola rum famil. li. vii. epistola vltima.

¶Brutus quum de virtute scriberet, grauiter in Catonē inuectus est quod sibiipsi mortem consciuerit, deinde paulopost a seipso discessit, sententiāque mutauit, & cum Cassio egit, antequam cum Antonio decerneret, si deo aliter visum fuerit non rursus alios apparatus statuendos, neque alias spes tentandas, sed libere a fortuna esse euadēdum, deinde cum rumore accepisset Cassium desperatis rebus eodem pugione, quo Cęsarem con foderat, seipsum transegisse, o beatum (inquit) virum, qui se ab his curis, co gitationibusque liberauit, quibus nos adhuc cogimur, & ad finem laboriosi operis excitamur, rursusque cum reparato exercitu iterum infœliciter pugnasset desperata omni salute, seipsum transuersauerit, ne ab his discederet quæ cum Cassio conuenerat, qui si pristina illa, quæ de virtute tradiderat, instituta seruasset, minorem sibiipsi iniuriam intulisset, & in ea deinceps tempora fortasse incidisset, quę & reipublicę vtilia, & sibiipsi salutaria, ac iucunda

Brutus. Cassius.

iucunda esse potuissent.

❧ Præclarius multo C. Marius mihi egisse videtur, qui tot victoriis, triũphisque auctus ad sextum vsque consultatũ ordine peruenit, deinde a Sylla victus Minturnis latuit, mox inuentus, & in carcerem coniectus Gallũ quẽdam percussorem in se missum vultus, oculorum que atrocitate perterruit: & accepta piscatoria naucula in Aphricam traiecit, ac se secundæ fortunę reseruauit. Quę quidem paulopost ei illuxit. Nam per Cinnanam factionem reuocatus septimum consulatum, quod nulli romanorum ante eũ contigerat, assecutus est, in quo quidem ludibrium fortunę cerni potuit. hostes enim, atque obtrectatores illi, qui eius fata irriserant, dum inops, ac mẽdicans Aphricam perambulabat, paulopost partim cæsi verberibus eo iubente securibus percutiebantur, partim in exilium agebantur, partim vero per summam venerationem genibus submissis, eu m vt numen colebant, atque adorabant, & quod viuerent eius beneficio gratias ei habebant, nec eum vitæ vlla ex parte pœnituit. Nam quum grandior admodum natu grauiter ægrotaret, iamque deficeret, fortunam incusabat, quod ante occideret, quam sua consilia, ac desyderia peregisset. Sed complures virorũ fortium eo tempore vim sibi inferebant potius, quam viui in manus hostiũ ducerentur, aut morte a victoribus deprecarentur.

C. marius. Ex valer. mã xio. lib. ii. de maiestate.

C. mari⁹ septi mũ cõsul creatus.

❧ Scipio Cornelię Cn. Pompeij vxoris pater. post Pharsalicam cladem & generi sui interitum, quum ad iubam regem classe perfugeret, a Cæsarianis nauibus circumuentus est, qui quum nauem qua vehebatur, iam in hostium potestate esse cerneret, in puppi residens lętali vulnere se traiecit, & quum ex hostibus quispiam conscenderet, eum rogauit, ecquid imperator ageret, respondit imperatorem se bene habere, & statim ex vulnere vitã exhalauit. Satis se gloriæ adeptum existimans, quod clemẽtissimi victoris veniam non implorasset.

Scipio. Cornelia.

❧ Fortissimus imperator fuit Antonius antequam se ægyptiacis illecebris inquinasset, quibus & se, & Cleopatram, & ægyptũ perdidit. At postquam ab Octauio Cæsare superatus in regni penetralia se contulit, ad singulare certamen Octauium prouocabat, ille autem respondebat satis multas ad interitum vias patere Antonio, quibus aduersæ fortunę iram explere posset. se autem nec fortunę nec vitę suę adhuc pœnitere. Demũ quũ intra vrbis mœnia iam hostem esse accepisset Antonius, eique prelatum esse Cleopatram sibi mortem consciuisse exclamauit dicẽs, morere Antoni, quid expectas? eam tibi fortuna eripuit, per quã viuere cupiebas. Nec omnino patiar, qui tantus imperator fuerim a muliere fortitudine animi superari & hæc dicens in cubiculum se proripuit, statimque stricto ensi incubuit. Eius tamen interitum Octauius non mediocriter fleuit, vt imperatoris romani sibi affinitate coniuncti, & multorum certaminum collegę, ac socij. Et iure optimo fleuit. nunquam enim sine Antonio rerum potitus fuisset Octauius, vt plærique scriptorum, qui non ad gratiam, sed ad historiæ veritatem locuti sunt, testantur.

Antonius.

Octauius

❧ Gesta siquidem in Philippis, a quibus pondus totius victoriæ pendebat, soli Antonio deputantur. Exercitus siquidem Octauij a Bruto profligatus, ad Antonium cõfugit, a quo saluatus, instauratusque extitit. Cassius vero ab Antonio, & victus est, & ad volũtariam mortem compulsus. Abfuit namque

Antonij gestã

fuit nanque ab eo prælio Octauius, siue aduersa valitudine impeditus, siue ex insomnio præcedentis noctis præmonitus, vt ipse in commentarijs a se gestis testatus est. Siue post principia affuit prælio iam affecto monitus a Minerua per somnium medici sui, vt nonnullos scriptum reliquisse supra iam diximus.

VALVIT hæc desperationis opinio non modo apud romanos, verum apud diuersas gentium nationes. Nam quum aliquando sermo de fortitudine haberetur apud Philopomenem clarissimum Acheorum ducem cem, nonnulli quempiam, vt idoneum militem, præstantemque imperatorem laudibus præferebāt. Tum Philopomenes tacete, inquit, quonam modo laude dignus haberi potest ille, qui hostiū potestate viuus perductus est? Ad hanc sententiam interpretantur quidam mentem illam indorum philosophorum, cuius verba eiusmodi fuerunt. QVI voluptatem, ac laborem, vitam, & mortem æque contemnit, seruus esse non potest.

C.norbanus. ¶ C.NORBANVS consul contra Syllam, desperata omni rei publicæ salute, quum cerneret post aduersam ad Ariminum cladem reliquos pene omnes ad Syllam defecisse, priuatam quandam nauiculam conscendit, & Rhodum perfugit, deinde a Sylla expetitus, timore ne a Rhodiis dederetur, in medio fori seipsum transegit, ne ludibrium, sæuitiamque immanissimi hostis subiret.

P.Crassus. Ex valer. maxio li. iii. de fortitudine. ¶ Publius quoque Crassus quum exercitum romanorum contra Aristonicum Eumenis regis filium in Asiam duceret, insidias Thracum, qui cū illo militabant, incidit, captusque ducebatur. sed ne viuus in manus hostiū perueniret nouū mortis genus commentus est, virgam siquidem, quam in manu gerebat, in oculum cuiusdā fortissimi barbari impegit, qui ira, ac dolore cōcitus Crassi latus sica perfodit, sicque inimicas manus euasit, & amisse maiestatis turpidinem effugit.

Perseus. ¶ Perseum regem viri omnes irridebant, quod vitæ tā cupidus extiterit, vt se viuum in triumphum duci permiserit, quæ mors non potius optāda fuit. quam pompam triumphi sequi. pulla enim veste reorum in mortem ductus est cum duodus filiis, & filia vna sordidatis, ac manus ad ciues tendentibus, veniamque, ac gratiam petentibus, ac populi romani misericordiam implorantibus. TANTI ne parui temporis lux facienda fuit, & præsertim regi victo, inopi, & regno eiecto, vt maluerit de se miserādum

Epiphonema spectaculum victori hosti præbere, quam honestam mortem obire, aut fortiter in prælio dimicando cadere?

Pessima tamen omnium persuasio est eorum, qui paruo crimine, minimaque offensa, nullam misericordiam, aut gratiam rogantes, subito desperant, sibique ipsis vim afferunt, vt fecit Pachetes Atheniensis, qui quum in

Pachetes atheniensis. forensi suggesto causam pro se diceret, cerneretque iudices in aduersariorum partes inclinatos, & se coniunctum iri suspicaretur, nec veniam petēs, nec per commiserationem perorans, eodem vestigio stans quasi furore aliquo

Gallus poeta correptus gladio, quo succinctus erat, seipsum transegit. Idem etiā affecit Gallus poeta, qui quum repetundarum, atque expilatæ prouinciæ reposceretur, vt Octauius Cæsar causæ iudicium quibusdam Galli æmulis permisisset, ille nulla etiam petita venia sibi ipsi violentas manus intulit, quū nullam salutis suæ gratiam expectaret.

¶ Longe

Longe aliter egit Rhodius ille, qui in caueam coniectus a tyrãno tanquam ferum aliquod animal alebatur. nam suadenti cuidam, vt a cibo absti neret, donec deficeret, respondit omnia homini dum viuit speranda. quod dicendum erit, quum videamus nonnullos dum desperant etiam inter dormiendum pœnituisse, & remedium, vt viuerent, quęsiuisse. Rhodi⁹ in cauea ferę instar alitus.

L. domitius vir magnę nobilitatis, & gratię captus a Cęsare ad Corphinium Pelignorum vrbem, quum vitę eum tęderet, venenũ exhausit, verũ quum id violentius sæuiret subitis medicamentis, & omni ope connixus est, vt euaderet. quo͂d quum assecutus esset impetrata a Cęsare discedendi venia, ac libertate ad Pompeium perrexit. L. domitius.

Sed ne vltra metas curramus, vt sæpe dicere solemus, hęc de perturbationibus animorum leniendis, euellendisve dixisse satis sit, in quibus imitati sumus veteres Academicos, ac etiam Peripateticos, sed in definitionibus pręcipue Stoicos secuti sumus, tum ducti M. Tullij Ciceronis auctoritate, qui eos in his pene omnibus sequitur, tum etiam quod sublimiora aliqua fortasse cernentes, putauerunt eiusmodi affectus nõ tam natura hominibus insitos, quam praua opinione, ac deterrima consuetudine susceptos. Et idcirco existimant eos extirpari, euellique radicitus posse, si bonorum, malorumque falsa opinio tollatur. Academici vero, ac Peripatetici nostris moribus magis eblandiantes, hos affectus natiuos esse arbitrantur, non autem ascitos, aut voluntarios, negantque eos vlla ratione a nobis eradicari omnino, ac tolli posse, sed ratione tamen molliri, ac mitigari. Quocirca addunt Peripatetici eos vtiliter homini a natura esse datos, si ratione temperentur. Traduntque illis mediocritates quasdam, vt a vitijs illos eximant, virtutibusque adnectant, in quorum sententiam etiam aliquando inclinauimus, ne videremur regum, ac principum actiones nimis angustis terminis circumscribere, Plæraque enim eis indulximus, quę sapienti illi quem philosophi scribunt, nequaquã permitteremus, sed difficile est (vt ait Empedocles Agrigẽtinus) sapientem inuenire, cui Xenophanes Colophonius dixit, recte ais O Sicule. sapiens enim sit oportet, qui norit sapientẽ explorare, si recte autem volumus iudicare, & blanditias consuetudinis relinquere, tutius nobiscum agũt Stoici. CAESA enim arbos sæpe fruticatur, auulsa autem penitus occidit. Peroratio. Academicorũ peripateticorum & stoicorũ de animi affectibus sententiæ. Empedocles.

NVNC autem tempus exigit vt de virtutibus in sequentibus voluminibus differamus, vt non solum depulsione mali, sed adeptione boni vitam beatam assequamur. Virtutes enim tanti sunt, vt vel si solę vitã beatam efficere possint, nulla quidem alia ratione fœlicitatis nomen nanciscimur; nisi per virtutes ipsas, quæ & nos deo optime conciliant, eique simillimos reddunt, & ex mortalibus immortales efficiunt. Demumque præstant, vt cum diuis æuo fruamur sempiterno. Parasceue. ad sequentẽ librum.

FRANCISCI PATRICII SENENSIS, pontificis caietani liber quintus de regno explicit.

LIBRI SEXTI AD ALPHONSVM ARAgonium illustrissimum, fortissimumque calabriæ ducem

PROOEMIVM.

CRIPTVRVS in sequenti voluminine de virtute, id edicere possum quod pro foribus tēpli Eleusinæ Cereris quondam inscriptum fuit. NEMO ingrediatur, nisi qui suæ innocētiæ conscius sit. Hoc facile profiteri poterit quicunque princeps secundū perfectam, atque absolutam naturam agens his nostris præceptis auscultabit. Et illustrium virorū exēpla, ac monita, quę inducimus imitabitur. Ex depulsione enim mali, & adeptione boni (vt diximus) vitam beatā assequimur.

Anacephaleosis. ¶ Perturbationes animorum, malosque affectus in superioribus, si non oīno auellere, saltē sedare conati sumus, si id assequi potuimus. diximus etiā quæ cauenda, quæque vitanda essent: nūc autem tempus exigit, vt exactis malis bona ipsa amplectamur. ædemque virtutis ingrediamur, quam M. Marcellus romanorum omnium pugnacissimus, quum ex manubijs Syracusanę prędę honoris numini templum vouisset, ita cōiūxit, & quasi pro vestibulo prębiam dedit, vt honoris templum, nisi per virtutis ædem adiri nequiret. qua ex re manifeste ostēdit ad honorem, gloriam, famam, beatamque vitam nullum esse aditum, nisi per solam virtutem.

M. marcellus

Mos antiquus ¶ Proluendas igitur primo culpas, vt diuinæ virtutis munere frui possim ex vetustissima religione docemut. Prisci siquidem deo optimo maximo rem diuinam facturi profluenti aqua corpus abluebant, ea vbi deesset in lebetes, maxima ve lauacra, que in vestibulis delubrorum patebant se immergebant, vt deinceps rite fieret. Eiusmodi mos fuit indonei Iouis templo, & Apollinis delphici. Facere enim nemo poterat, aut diuinam sortem, respōsum ve exposcere, nisi se prius diligenter abluisset, pristinasque culpas oēs patua (vt dicebant) lympha expiasset.

vel pura virtus.

¶ Arduum quidem, ac difficile iter est ad virtutem, sed procliue, ac pronū ad voluptatem. Est enim virtus matrona illa durior, quæ apud prodicum sophistam illū Chium vitā difficillimam Herculi adolescenti pollicebatur, famam autem, ac gloriam perpetuam, quæ nulla æui diuturnitate obliterari posset. Contra hāc inducitur puella quędam omnium formosissima admirando ornatu, purpura, gemmis ac margaritis nitens, vnguentis delibuta, & odoribus optime flagrans, quę si se comitem ei præberet, in omni eius vita delitias, ac voluptates cunctas polliceretur: post interitum autem se potestatem nullam habere fatebatur. cognouit Hercules hanc esse voluptatem, quæ per illecebras, ac blanditias illum in precepitium duceret, priorem autem illam virtutem, quę per laborem eum immortalem redderet. Quocirca spreta voluptate virtutem amplexatus est, qua comite diuus factus, diuinos honores perpetuo meruit. Cuius exemplum quicunque regum, ac

Prodicus. Hercul. visio ex cice. offic. lib. i. de tēperantia.

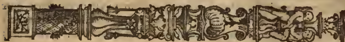
Voluptas.

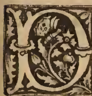
gum, ac principum sequetur, veram, ac perfectā fœlicitatem nanciscetur, & inter heroas, ac diuos post obitum perpetuis seculis numerabitur.

FRANCISCI PATRICII SENENSIS, pontificis caietani liber sextus de regno et regis institutione incipit.

DE VIRTVTE, ET DE CONTEMPLAtiua fœlicitate.

TITVLVS PRIMVS.

DEVM OPTIMVM MAXIMVM IN sacris, ideo romanorum vetustissimi inuocabāt, vt ostē derent alterum virtutis, alterum potentiæ cognomētū esse, sed prius optimum posuere, vt virtutem potentiæ anteferrent. pluris enim esse existimabant iustitiam, & beneficentiam hominibus prodesse quā plurimas opes plurimamque potentiam habere. Benignitas quidem efficit, vt homines deum ament, colant, venerentur, obseruent. Potentia vero vt eum timeant, metuant, formident.

¶ Plutarchus Cheronensis tris præcipue res esse sentit, quibus deus pręstātissimus esse dicitur, immortalitate, potentia, virtute. Harū quidem trium præstantissimam virtutem esse opinatur, qua nihil pulchrius, nihil honestius, nihil diuinius esse cernitur. quando quidē inane, & elementa (vt ipse ait) natura non intereunt, et fulmina, terrę motus, ventorū turbines, fulminū impetus, ignium conflagrationes, maximā vim habere videntur: nihil tñ diuinū se habere ostendunt, quando iustitia temperantia, prudentiaque carent, & nullam æquitatem, modestiam, sapientiam, vt de se præstant. *Plutar. in vita aristidis, De⁹ imortalitate, potentia, & virtute cętcris oībus præstat.*

Plato autem omnium philosophorum in rebus diuinis peritissimus asserit sapientem virum vnius dei veri, optimique imitatorem, cognitorem amatoremque esse oportere, cuius sola participatione beatus fiet, hui⁹ ęmulus Cicero verarum virtutum exemplar ex solo deo esse autumat. Et illuc tendit sententia illa quum ait, sed nos veri iuris, germanęque eius iustitiæ solidam & expressam effigiem nullā tenemus, vmbra & imaginibus vtimur easque ipsas vtinam sequeremur. *Plato ī theag.*

Feruntur enim ab optimis naturæ, ac virtutis exemplis. idem auctor libro tertio de re publica eiusmodi verba posuit. Hæc est lex illa vera, recta ratio, naturæ congruens, diffusa in omnes constans, sempiternaque iubendo nos ad officium vocet, vetando a fraude deterreat, cui nec prorogari fas est, neque derogari ex hac aliquid licet: neque tota abrogari pōt. Quę apud oēs gentes, & omni tempore sempiterna, & immutabilis erit. Cuius imperator, & magister cōmunis omnium vnus Deus est inuētor, disceptator, latorque. Cui non paret ipse se fugiet, ac naturā hominis aspernatus, hoc ipso luet maximas pœnas, etiam si cætera supplicia quæ putantur effugerit. *Virtutis vmbrā vix sequimur.*

Virtutis imago vnde sumenda.

Aristote. lib. vj. ethicorũ.

His maximis adstipulatoribus, ac doctoribus instituti cognoscere debemus veram virtutis effigiem a deo sumendam, & in eo summum bonũ, veramque fœlicitatem collocandam esse, a quo qui magis discedit minus recte de finibus bonorum & malorum, hoc est de fœlicitate, & miseria sentire potest. Hæc est illa contemplatio, quam probare etiam videtur Aristoteles, quum ait sapientem per seipsum contemplari posse, & quanto sapientior sit, tanto magis tunc eum agere dicit secundum illud, quod in eo diuinum est, nec eo tempore humana curare, sed ab illis discedere, & quãtum per illum fieri potest diuina animo, & cogitatione contingere. Eamque veram hominis vitam esse putat, quæ secundum mentem agitur, quã do illa maxime homo sit, eam quoque beatissimam vitam esse ducit, quæ scilicet ex diuinitate proficiscitur. Proximam huic accedere arbitratur ciuilem illam vitam, quæ humanas actiones secundũ virtutem versat, cuius etiam corpus particeps esse cernitur.

DE FOELICITATE CONTEMPLATIVA, ET HVMANA.

TITVLVS SECVNDVS.

PERFECTIOR IGITVR ERIT Contemplatiua fœlicitas, quam humana. illa enim deũ, hęc autem homines imitari videtur. hæc Aristotelis sententia a Platóne verbis potius, quam re differt. Cuius diuisionem quandam Plotino Platonico auctore ponendum esse censui, vt clarius res, de qua agitur, intelligatur. hic enim in primis vitę fœlicitatem bifariã diuidendã censuit, εἰς θεωρικὴν & πρακτικὴν, hoc est in cõtemplatiuã, & actiuam. Cõtẽplatiuæ tris gradus prębet. Quibus singulis quaternarum virtutũ officia seorsum, ac separatim tribuit. Actiuæ autem vnum prębuit gradum. Officiaque quatuor virtutum ei secernit. Primus contemplatiuę gradus eius hominis est, qui diuinitati omni studio intentus, diuina solum eligit, terrena autem cõtẽnit, a quibus animum secernere intẽdit, & ab omni corporis contagione purgare, vt relictis humanis curis ociũ omne diuinis meditationibus impendere valeat. hãc partem amplectuntur philosophi illi omnes, qui sentiunt sapientiam in agnitione rerũ diuinarũ contineri, & eos tantum dicunt sapientes, qui mentis acumine superna indagant, & eadem quantum per mortalem fragilitatem fieri potest, animo, & ingenio assequũtur, eaque imitantur omni studio, omnique diligentia, ad ea quoque dirigũt singulas cuiusque virtutis actiones, vt prudentiæ munus sit cœlestia contẽplari, & terrena omnia despicere, illa sequi, hæc autem fugere, vt fecit Anaxagoras Clazomenius, qui omne patrimonium necessarijs suis qui eũ negligentię incessebant vltro largitus est, & compellantibus quibusdam, ac dicẽtibus, nulla ne tibi cura est patrię tuę? Tum digitum in cœlum tendẽs mihi vero, inquit, patrię cura est quam maxima, eam solam patriam appellans, a qua animorum nostrorum esset origo.

Fœlicitatis diuisio.

Fœlicitatis cõtẽplatiuę primus gradus.

Sapientes qui dicuntur.

Anaxagoras.

Tẽperantia.

TEMPERANTIAE sit officium nihil præter naturæ necessitatem

tatem quærere, reliqua autem omnia relinquere, vt fecit Diogenes Cynicus, qui ad Sycetam patrem gloriabundus scripsit se non ex gloria, cui græci omnes, ac barbari seruirent, sed ex natura viuere, & sub dio, ac deo pernoctare, qui ad ipsum deum summū bonum referret. Ad Cratem autem Thebanum scripsit. Memento paupertatis principatum a me tibi datum in omnem vitam. Tibi igitur opera danda est, ne hanc amittas, aut deponas, aut ab aliquo tibi auferri sinas. Tu velim putes palliū tibi leonis esse pellem: baculum, clauam: peram autem terram, ac mare vnde alimentum accipis, & sic tibi succurret quædam Herculei animi elatio, omni optima fortuna præstantior. Quod si tibi caricę, & lupini supersunt, mitte obsecro. vale. qua ex epistola facile intelligimus, quam paucis contentus fuerit Diogenes. Diogenes cynicus. Diogenis epistola ad Cratē

Ad hanc sententiam Epicurus dicebat naturales opes parabiles esse, vt quæ finitæ sint, inanium autem opinionum diuitiæ infinitæ sunt, & terminos omnes honestatis excedunt. Epicurus.

PYTHAGORAS vero vir sapientissimus ideo abstinere homines ab animalibus iussit, vt faciliorem victum quærerent, & paratiorem cibum sequerentur, contenti naturalibus alimētis, sed ad ordinem præscriptum redeat iam sermo. Pythagoras cur carnib^9 vesci prohibuit.

Fortitudinis deinde munus sit nunquam animo terreri a corporea labe, a sapientiæ studio recedere, nec animo succumbere. quod nimis arduum esse videatur ad cœlestia animi intentione pertingere, quādo a mortalibus nihil disci possit, nisi agnito deo rebusque diuinis vt Socratē edocuit Gymnosophista ille Indus, qui noui aliquid discendi gratia Athenas perrexerat, & vniuersam Græciam, atque Asiam peragrauerat.

Iustitiæ demum officium sit deum cognoscere sempiternum, iustitiæ esse et auctorem, & idcirco solam hanc cœlestem, ac diuinam sapientiam sequi oportere. quam omni virtutis studio amplexari expedit. hinc religioni populariter indigentes Mysios fuisse Possidonius ait, vt pote qui ab animalibus abstinerent, & melle, lacte, caseo, pomisque vescerētur. Et quū tranquillam agerent vitam, ac diuinę contemplationi operam darent, a finitimis deicolę nuncupabantur. Socrates. Iustitię officiū

Eiusmodi etiam vitæ Thraces quosdam fuisse Homerus tradit, quos iustitia præstantes appellat. & semiuiros, quādo a mulieribus desuncti degunt, vitam quidem cœlibem dimidiatam esse putans. vnde Prothesilai domum, quia absque coniuge erat semiperfectam vocat. Idem etiam de Gethis testatur Menander comicorum maximus. Eorum nanque indigenam se esse gloriatur. Et hanc rigidam rationem sequentes concludunt solam hanc vitæ institutionem esse expetendam, ex qua viri sapientes, ac perbeati euadunt. Thraces Semiuiri. Gethæ.

DE SECVNDO GRADV foelicitatis contemplatiuę.

TITVLVS TERTIVS.

ECVNDVS contemplatiuæ fœlicitatis gradus ex Plotini etiam institutione eorũ est, qui ab omni terrena cura, ac cogitatione liberati, nõ amplius ex electione, sed quasi ex actu diuina cognoscũt, & quasi nihil aliud sit eorum intuitu dignum, omni studio, omnique intenta contemplatione cœlestia, ac diuina meditantur: in illis agũt, in illis semper versantur, habitumque profectionis efficiunt. hi putant temperantiæ munus esse terrenarum cupiditatum omnino obliuisci, nec satis existimant esse eas comprimere, nisi prorsus eas ignorent, fortitudinis autẽ esse existimant passiones, affectusque omnes animi (quas ægritudines Cicero appellat) non solum vincere, sed protinus nescire, vt scite poeta ille ait. Nesciat irasci, cupiat nil.

Cice. i tus. quæstion.

❧ Iustitiæ vero officium putant, ita cum deo diuinisque mentibus sociari vt illis perpetuo fœdere, indissolubilique vinculo coniungantur. hanc partem assecutum putant Heraclitum Ephesium, qui quum iuuenis esset, se nihil scire dicebat. Deinde senior factus nihil se ignorare affirmabat. Gloriabatur in primis se neminem audiuisse, sed ex seipso omnia didicisse, vt qui contemplationi intentus humana contemneret, & diuina tantum meditaretur. Proinde aspectum hominum fugiebat, & in mõtibus versabatur. Obscurissimos libros de Theologia scripsit, & de natura vniuersi, primusque affirmauit fore aliquando, vt omnis mundus incendio interiret. Darius rex eũ per literas rogauit, vt libros sibi per commentarios suos clariores redderet, vel ad se in suum regnũ accederet, ipse vero vtrũque contẽpsit, & responsum etiam superbum attulit dicens mortales omnes a veritate, atque iustitia abhorrere, & auaritiæ vanęque glorię inseruire. Se autem paucis esse contentum. Idcirco ad Persas nequaquam accedere velle.

Heraclitus.

Mũdũ icẽdio iteriturũ primus asserit. heraclitus.

❧ DE TERTIO FOELICITATIS contemplatiuæ gradu.

TITVLVS QVARTVS.

ERTIVS contemplationis gradus exemplaris dicitur. is quidem in mente consistit diuina a quo exempla reliquarum omnium virtutum ordine quodam fluunt. Vt enim in formis, atque figuris terũ est aliquid perfectius, quod in cogitationem cadit, quam id quod oculis cernimus, ad cuius similitudinem, atque exemplar speciem quãdã imitando ducimus, sic perfectarũ virtutũ speciem animo videmus in mente diuina esse, effigiem autem earum per imitationem quandam quærimus.

Simile.

Ideæ.

❧ Eiusmodi formas Plato ideas vocat, easque ait semper esse, & ratione atque intelligentia contineri, & nullis vnquam accidentibus variari. Cętera nasci, occidere, fluere, labi, nec in eodem statu diutius permanere. sicut igitur aliarum rerum in mente diuina idęam, & quasi exemplar Platonicis rationibus esse cernimus, sic multo magis virtutum ipsarum effigies, &

gies & simulachra inesse credendum est. Illic prudentia est mens ipsa diuina, temperantia, quod eadem perpetua intentione conuersa omnia moderatur. Fortitudo quod semper eadem est, nec variatur aliquando, nec mutatur. Iustitia autem, quod per ęuum, sempiternaque lege a perpetua operis sui continuatione non flectitur. Primus ergo gradus perturbationes animi omnino aufert. Secundus earum prorsus obliuiscitur. Tertius vero nō modo eas ignorat, verum etiam (si dicere licet) nefas putat eas nominare. Hanc contemplatiuam vitam Theophrastus miris extulit laudibus, pro qua cōtra Dicearchum grauiter differuit, qui τὸν βίον πρακτικὸν hoc est actiuam vitam longe magis laudauerat. Nunc autem superest altera pars, quæ actiua dicitur, in qua luctatio nostræ palestræ versabitur. hæc enim contēplatiua obscurior est, & acumine ingenij, atque ocio magis indiget. idcirco vel non vlterius propaganda est, vel in aliud tempus differenda. Proinde hæc in præsentia libasse sufficiat.

Tertius cōtēplatiōis grad⁹ oib⁹ fulcitur virtutibus. Anacephaleosis.

DE ACTIVA FOELICITATE et virtute ciuili.

TITVLVS QVINTVS.

PLATO quum ad architam Tarentinum scriberer, vt eum aliquando a diuturna cōtemplatione diuinarum rerum interpellaret, & ad ciuiles virtutes hortaretur inquit. Memento non tibi soli te natum esse, sed partem patria sibi vendicat partem necessarij, atque amici, partem cōciues tui, & vniuersum hominum genus, adeo vt per exigua pars tibi ipsi relinquatur.

Architā plato hortatur ad vitā actiuam.

¶Aristoteles quoque ad hanc sententiam ait. homo non sibi soli vitam solitariam agat, sed parentibus, liberis vxori, amicis, ciuibus etiam, quando per naturam homo ciuilis, ac sociabilis est. Hi magni dicendi, ac viuendi præceptores nos edocent vt quamuis ardua magis, ac gloriosa sit contemplatio illa soliuaga, & ociosa, quę humanis rebus relictis cœlestia solum speculatur, tamen hæc humiliora sequamur, quippe quæ generi humano magis consulant. Sublimiores enim illi philosophi, qui cœlestia scrutantur, & terrena despiciunt animi fœlicitate, quam per virtutem nanscifcuntur, sibijpsis fruuntur, nullaque officia alijs impartiuntur.

Aristoteles.

Ciuiles viri.

Ciuiles autem illi qui etiam per virtutem fiunt beati, inter homines versantur, vt decet animal sociale reipu. consulunt, principibus adsunt, vrbes tuentur, parentibus. coniugibus, liberis, affinibus, necessarijs omnia necessitudinis officia exhibent. Ciuium res gubernant, socios prouidentia, liberalitateque protegunt. de quibus eleganter poeta dixisse videtur.

Quique sui memores alios fecere merendo.

Pręclare etiam vt idem ostenderet Cicero ait, Nihil esse illi princípi deo qui omnem mundum regit, acceptius, quodquidem in terris fiat, quam cōsilia, cœtusque hominum iure sociati, quę ciuitates appellātur. Harū recto res, &

Virgi. vi. eneī. Cice. de somnio scipionis.

res,& conseruatores e cœlo profecti illuc reuertuntur.

His igitur verbis consequens est, vt per terrenos virtutis actus iter etiã ad superos nobis pateat, vt illis quoque patet, qui comtemplationi intenti videtur, quasi naturam humanam exuisse, & hominem ex homine extraxisse Hi nonnullis irrisioni sunt, qui dicant vesani esse hominis, quæ ante oculos sunt non cernere, & cœlestia speculari, vt ait anicula ad sapientem Thaletem, qui in subiectum scrobem cecidit, quum sydera meditaretur. Optime quidem de rebus humanis merentur illi qui docent homines pie, sancte, iuste, atque innocenter viuere, neminem lędere, & quæ sua sunt vnicuique tribuere.

Thales i scro bem cecidit. Iuris præcepta.

De vitæ ratione primus omnium differendo docuit Socrates Sophronisci filius, Platonisque pręceptor, qui reliquit naturalem speculationem, cui philosophi pene omnes intendebant, vt qui duceret eã sine aliquo fructu esse, & officia vitæ nostræ minus adiuuare. Illam autem nobiscum versari, & bona omnia nobis præbere. Hunc secuti sunt complures ex eius discipulis, qui relicta naturali contemplatione huic morali tantum incumbebant, dicebantque inquirendum esse, quid boni, malive nobis domi esset.

Socrates primus vitæ rationẽ docuit.

Sed ex ambigno Socratis sermone, qui nihil omnino affirmabat, duodecim philosophorum sectę ortæ sunt. Quarum singulę diuersis finib' bonorum, & malorum constitutis diuersas sententias statuerunt. Prima fuit ACADEMIA vetus, cui pręfuit Plato, a quo discedens Archesilaus MEDIAM constituit, Lacydes vero NOVAM, Aristippus CYRENAICAM, quam a patrię suę nomine appellauit, sicut Phocion ELIACAM a sua & Euclides quoque MEGARICAM a sua. Antisthenes q in Cynosargi Gymnasio docuit. CYNICAE nomẽ dedit, sicut Zeno STOICAE a porticu, in qua docebat, clitomach'a pręcipua eius doctrina DIALLECTICAM appellauit, Aristoteles PERIPATETICAM ab vsu deambulandi, Epicuream Epicurus a suo nomine nũcupauit, sicut menedemus Erectricam a patria sua. Ex singulis harum disciplinarum ea libabimus, quę magis rei nostræ conducere videbuntur, in definitionibus vero auctore cicerone stoicos imitabimur, sicut in sententijs veteres Academicos, & peripateticos quoque, qui ab illis magna ex parte fluunt. Pyrrhonii autem, qui σκεπτικοί a Græcis dicuntur quasi quęstores & cõsideratores a nobis negliguntur. Aliena enim refellere potius, quam sua probare nituntur. Sed iam res ipsa me vocat, vt de virtute ciuili generaliter pauca dicam. Deinceps autem de singulis eius speciebus vberius differendum erit, sed vt recto ordine procedamus virtus primo definienda est, & ex multorum philosophorum varijs sententijs determinanda. Non enim omnes conueniunt, sed quisque pręscriptum suũ defendere nititur.

Socrates sermone semper vtebatur ãbiguo. philosophorũ sectę duodeci Academia triplex. Zeno.

Stoicorũ definitiones Academicorũ & peripateticorũ sententię.

DE VIRTVTE CIVILI.

TITVLVS SEXTVS.

TOICORVM cōplures ex sētētia Socratis sentiunt vrtutem esse notionem, aut scientiam earum rerū, quę secundum naturam sunt. Quam opinionem secutus herillus summum bonum in scientia collocauit. Virtus quid.

Ex hac etiam definitione Possidonius ait recte & secundum virtutem viuere nihil aliud esse quam peritiam habere earum rerum, quæ naturam comitantur, & secundum easdem agere. Possidonius.

Zeno in libro, quem de hominis natura scripsit, ait eum naturam ducem sequi debere, & illius ductu viuere, quando id fit secundum virtutem agere, nihilque aliud sit virtus, nisi ad summum perducta natura. Zeno.

Pythagoras vero ait, virtute esse quandam naturalem harmoniam, cui recta omnia consonant. Pythagoras.

Cleantes virtutem esse sentit affectionem, electionemque animi naturæ consentientem quæ per sese beatam efficiat vitam. Panetius duplicem fecit virtutem, contemplatiuam vnam, alteram actiuam. Alij triplicem rationalem, naturalem, moralem. Cleantes. Panetius.

Cicero ex Academicorum sententia virtutem animi habitum esse dicit, naturæ modo, ac rationi consentaneum. Alibi autem quum de finibus bonorum & malorum loqueretur, dixit virtutem esse rationis absolutionē. Cicero lib. v. de fi. bo. & ma.

Aristoteles quidam vt primam illam stoicorum sentētiam euertat, ait. Scire enim in virtutibus parum, aut nihil est, vti & exercere plurimum vel totum est. Sed hoc etiam in omnibus artibus, omnibusque doctrinis dicere possumus, scientiam sine exercitatione parū posse. Antecedat igitur scientia, consequatur actio, ex qua habitus fiat, sic erit perfecta harmonia, hocque modo ex actione ipsas virtutes acquiremus. Homines enim iusta agendo iusti fiunt, modesta modesti, fortia fortes. Aristoteles.

Virtus quidem voluntaria est, sicut & vitia. in potestate enim sunt nostra, possumus si quidem agere, & non agere, vt nobis visum fuerit. Actus omnes voluntarij etiam sunt. eorum nanque domini sumus, hac quoque ratione habitus voluntarij erunt. in nostra quidem potestate erat hoc, vel illo modo vti.

Electio proprie in his rebus est, qui in nostro arbitrio sunt, vt ex quibusdam propositis vnum aliquod eligamus, adhibita ratione, & cogitatione. Optime aristoteles definiuit, quum ait, virtus est habit⁹ electiuus ī medioeritate consistens. Mediocrias inter duo vitia versatur, quorum alterum excedit, alterum autem deficit. Fortitudo quum excedit in temeritatem, ferociamque incidit, quum vero deficit, in timorem, ac formidinem. Liberalitas quum excedit, in prodigalitatem, effusionemque incurrit, quum autem deficit in parsimoniam, atque auaritiam. Vnde prouerbium vetus est, in recte factis neque addi. neque demi quicquam potest. Excessu enim defectuque corrumpitur virtus, medio autem seruatur. Electio. Aristo. ca. vj. lib. ij. ethico. Mediocritas. Fortitudo. Liberalitas. Prouerbium.

Hęc est enim illa Pythagoreorū ratio, qui dicebāt malum infinitum esse, bonum vero finitum, & alterum facile. alterum quidem perdifficile. Facile est enim ab errare, difficile admodum illuc peruenire, quo tendis. Nam (vt ait Hesiodus,

Quam facile innumeras vitiorum amplectimur artes. Hesiodus.

At via virtutis dura est,& anhela labore.
Hoc etiam sentire visus est Bion quum facete ait. Facilem esse ad inferos viam.clausis enim oculis illuc peruenitur.

Ciuilis scientia. Ciuilis ergo scientia,quam sapientiam possumus appellare,sic laborare debet,vt animum ab omni ægritudine vendicet,sicut medicina,vt corpus ab ægrotatione liberet. Eius prima palestra erit,animi virtute cōtra voluptatem,doloremque luctari,voluptas siquidem nos ad improbitatem illecebrasque rapit,& doloris.molestiæque fuga ab optimis, præclarisque actionibus sæpenumero nos auocat, Doloris enim vacatio tanti fuit olim apud plærosque,vt in ea fœlicitatē collocauerint. Hieronymus Rhodius philosophus temporibus suis peregregius,summum quidem bonum sibi videri ait,nihil dolere. Quam opinionem etiam Diodorus philosophus affirmauit. Sed quia neutiquam in nostra potestate situm est,vt omni ex parte dolore vacui simus,virtutis officium erit dolorem contemnere,non modo ex Stoicorum sententia,qui duriores sunt,sed ex epicuri mente,qui ait,paruum dolorem ferendum esse,& ex compensatione voluptatis leniendum, magnum autem,aut cito abire,aut hominem perimere.

Gymnosophistæ. Gymnosophistę indi illi sapientes ex solo doloris cōtēptu laudem magnam adepti sunt. Nudi quidem Caucasi montis niuem,ac glaciem pererant,& quum ad ignem accedunt,non ingemiscunt. Quocirca vt ad rem redeam,actiones nostrę,si ex virtute manabunt,duces nobis ad fœlicitatē erunt,sin vero a vitijs,in barathrum miseriarum nos pręcipitabunt. Proinde virtutis habitus principem (quem humanitatis participem,& vitæ communis nō ignarum fingimus) virum bonum efficiet,& tanta probitate præditum,vt se ipsum,& omnes,qui eius imperio parebunt,in viam verę fœlicitatis diriget. NAM qui semitā sibi ignorat,alteri viam mōstrare nequit, vt est in veteri prouerbio.

Prouerbium.

Sylla. Ludibrio habitus est Sylla a bonis,ac grauibus viris,vt qui intemperantissimus esset,luxuque proflueret,& ciues per leges ad frugalitatem,sobrietatemque reuocare niteretur.

Lysander. Lysander autem cōtra:ciuibus enim ea vitia permittebat,a quibus ipse abstinebat. Peccabat vterque,Sylla,quod suo pręscripto deterior esset. Lysander autem,quod se ipso ciues suos deteriores faceret.

Lycurgus. Lycurgus longe melius effecit,qui nihil vnquam in alios statuit,quod ipse non ante seruauerit.

Aristo.ca.j. li.ij.& ca.vlt. lib.j. Ethico. Virtutum diuisio. Virtutum Aristoteles alias intellectiuas,alias vero morales esse scribit. Sapientiam,solertiam,prudentiamque intellectiuas esse sentit,liberalitatem,modestiamque morales. Intellectiuæ natura indigent,a doctrina tamen instituuntur,atque augentur. Morales autem a consuetudine,& moribus proficiscuntur. vnde nulla moralium virtutum natura nobis insita est. Sumus tamen ad illas natura aptiores,perficiuntur autem a consuetudine.

Euclydes. Panetius. Euclides Megarensis,& omnes eius sectatores,qui ab illius patria megarici dicti sunt,vnam esse virtutem sentiunt,quæ pluribus nominibus appelletur ex diuersitate moralium officiorum. Panetius quidem duas ponit virtutes,contemplatiuam scilicet,& actiuam. Stoicorum plærique tres rationalem,naturalem,moralem.

Plato. PLato,quē pene omnes comitantur,principales,perfectasque virtutes quatuor esse

quatuor esse statuit. Prudentiam, temperantiam, fortitudinem, iustitiam. Has Zeno pricipales virtutes appellat, quãdo singulis species quasdã subij cit, vt in sequentibus clarius, lucidiusque explicabimus. Has alij artes, alij scientias esse voluerunt. Contra quos Aristoteles acutissime disputat, vt ostendat eas neque artes esse, neque scientias, sed electiuos animi habitus in mediocritate existẽtes. Nos rem hanc in medio relinquemus, & nostrum ordinem sequemur. Zeno. Ari.ca.vi, lij.ethico.

DE PRVDENTIA ET eiusdem speciebus.

TITVLVS OCTAVVS.

PRVDENTIAM Plato causam esse ait recte agendarum rerum. Aristoteles autem prudentiam esse dicit habitum cum vera ratione qui in his rebus agendis versatur, quę sunt homini bona, vel mala. Stoici prudentiam esse dicunt scientiam bonorum, & malorum, & mediorum. Quos imitatus Cicero ait prudentiam esse rerum bonarum, & malarum, & vtrarunque scientiam. Quamuis etiam idem sæpe dicat prudentiam esse humanę vitę magistram, vel artem vitæ. Socrates omnes virtutes prudentias esse dicebat. Aristoteles hunc errasse ait, & eum dicere debuisse. Nullam virtutem absque prudentia esse. Prudentia. Arist.cap.v. lib.vj.ethico. Cice.in inuẽtione lib.ij. Socrates.

Apollophanes stoicus tanti prudentiam fecit, vt hanc vnam virtutẽ esse putaret, vel quæ in se cunctas alias contineret, vel cui reliquæ omnes famularentur. Bion vero Boristhenites prudentiam dixit tantum alias virtutes superare, quantum visus alios sensus antecellit. Quamquidem sic in senibus excellere ait, vt in iuuenibus fortitudo emicat. Bion. Epicurus.

Epicurus voluptatis assertor omnium virtutum initium, & bonorũ omnium maximum prudẽtiam esse dicebat, quæ in primis causas scrutaretur, cur, quidque eligendum, vel fugiendum sit, & opiniones omnes tanquã vanas expelleret, quibus animus noster occupari, vexarique possit. Humanarum quoque rerum omnium maximum, atque optimum initium prudentiam esse affirmabat, a qua quidem virtutes omnes orirentur, quandoquidẽ iucunde viuere nihil aliud sit, nisi prudenter viuere, hoc est honeste, & iuste agere. Id enim a sola prudentia docemur iucundam vitam non posse a virtutibus separari.

Nonnulli veterum prudentiam propter excellentiam ipsam sapientiã appellauerunt. Qua opinione ductus Afranius in togata dixit.
Vsus me genuit mater peperit memoria.
Sophiam vocant me Graij, vos sapientiam.
Sed communis philosophorum opinio est sapientiam vnam in se virtutes omnes complecti, sed prudẽtiæ munus principaliter in delectu bonorum, & malorum versatur. bona enim expetenda dicit, mala autem fugienda. Sapientię epitaphium. Ex.A. Gellio ca.viij.li. xiij.
Hęc humanas omnes actiones regit, de rebus magnis ac dubijs alta ratiocinatione consultat, ac deliberat, pręterita pręsentibus componit, & sic de futuris iudicat, adeo, vt euentus rerum quasi pręsagire ac prędicere videatur.

hæc vna fortunæ aditus occupat, qua ratione a priſcis poetis fortunæ domina dicebatur.

❧ Hipparchus vero, & nonnulli alij aſtronomi affirmant prudentiam aſtrorum vim pręuertere. Cuius quidem officium eſt, vt præſentia diſponat, præterita meminerit, futura autem pręuideat. Hæc non modo a ſolicitudine hominem abducit, verumetiam contra omnes fortunæ impetus armat. Semper enim pręcipit quæ agenda, vel non agenda ſint. Quocirca non inſcite dicebant veteres prudentem virum fortunam ſuam ſemper in conſilio habere, futuraque conſilio, ac cogitatione meditari, vt de Theſeo Tragico canebant cothurno.

❧ Prudentia eſt Minerua illa, quam de iouis vertice natam eſſe poetę nō ſine ratione fabulantur. oſtendunt enim a mente, quę in nobis diuina eſt eā manare, per quam omnia circunſpicere debemus, & in omnes partes oculos intentos habere, hoc demonſtrare volentes antiqui pictores, ita ſimilitudinem huius deę pingebant, vt omnia aſpicere videretur, & quemcumq; ſe intuētē ſpectare. Eiuſmodi Mineruā romæ quōdā pixiſſe legim^9 Amulium Romanū pictorem, ex qua maximā meruit laudē. quum quod opus perfectum, conſummatūque erat, tū quod os in omnes intentum haberevideretur, & quacunque aſpiceretur, ſpectantem ſe intente admodū intueri. Fuit autem Amulius vir ſeuerus, & grauis, ſemperque togatus pingebat, quanquā i altiſſimis machinis eſſet, & crepidas aſſidue geſtabat. erat enim adeo delicatus, vt paucis diei horis pingeret, & diutius ab opere ceſſaret.

Mineruę ſimulachrum. Ex Pli. ca. x. lib. xxxv. ad fi.

Amulius pictor.

❧ Prudentis viri officium eſt quęcunque cogitat aut agit, recta quadam ratione metiri, nihil præter rectum agere, aut vlla ex parte optare humanas actiones, putare ſemper diuinis arbitris præſentibus agi, diuiniſque conſilijs gubernari, Prudenti nihil horrendum, nihil formidabile videri poteſt, excubat enim ſemper animo, atque omnia præuidet, adeo vt nihil ei improuiſum accidere poſſit, nihil inopinatū, nihil omnino nouum. At qui ita acerrimam in omnes partes ingenij aciem intendit, vt ſemper videat ſibi locū aliquem relictum eſſe, i quo ſine moleſtia, atque angore agere poſſit, vt quēcunque caſum fortuna inuexerit, hunc apte, quieteque perferat. Et ſic ſemper pacatus erit, vt nec tabeſcat moleſtijs, nec timore frāgatur, nec futili lætitia deliqueſcat. Non appetet quippiam, aut optabit, vt futurum omnino ſperet, aut firmum ſibi polliceatur, ne ſi id defuerit, a ſpe decidiſſe iniquo animo ferat.

Prudentia intellectiua.

❧ Prudentia quidem intellectiua eſt virtus, idcirco ab ingenij acumine in primis manat, augetur memoria, creſcit doctrina, & rerum experientia perficitur. Prudens ante omnia vt ſibi ipſi recte conſulat opus eſt, aliter nec alijs ſapere videretur. hæc eſt ſententia illa Euripidis quum ait, μισῶ σοφιστὴν, ὅστις οὐκ αὑτῷ σοφός, hoc eſt odio habeo ſapientem, qui ſibiipſi non eſt ſapiens, q̄bus verbis vſum legimus Alexandrum magnum in familiarem ſuum quēdam petulantiorem, & etiam alias in Calliſthenem philoſophum.

Euripides. ❧

Alexander.

Memoria.

Mithridates.

❧ Memoria reges, ac principes plurimum commendat. Mithridates duarum & viginti nationū, quibus imperabat, varias linguas adeo callebat, vt ſingularum oratores palam audiret, & reſponſum ſine interprete vernaculo ſuo quibuſque ſermone ſeorſum redderet. Cyrus Perſarum rex ſingulos quoſque militū ſuorum, qui pene innumerabiles erāt, proprijs nominibus ac cognominibus

Cyrus.

ac cognominibus appellabat, Crassus quoque prędiues ille, quum Asiæ pręesset, quinque Græci sermonis differentias sic didicit, vt qua quisque apud eum lingua postulasset, ius sibi redditum audiret, sed ego memoriam naturalem optarem. Ea enim quę arte capitur, aut ex imaginibus accersitur, tempori seruit, & recitationibus, actionibusque aptior est, quã quotidiano vsui. nam dilutionibus, & pharmacis memoriam cieri vix mihi persuadere possim, licet Amianus Marcellinus vir doctus, & elegans eiusmodi verba protulerit. Cyrum regem, & simonidem lyricum & hippiam heleũ ideo memoria valuisse legimus, quod epotis quibusdam remedijs id impetrarint. Crassus. Amianus. Ingenium.

❧ Ingenium autẽ prudentis, stoici esse dicunt habitu in celerem officij inuentorem. Alii dicunt ingeniũ vim animi esse, qua aliquid inuenim⁹ quod a nemine didicimus. Peripatetici autem definiunt ingenium vim quandã naturaliter animis insitam, suis viribus pręualentem. Consilium vero stoici esse dicunt scientiam inspiciendi quæ & quomodo se quispiam gerẽs bene, & vtiliter agat, vel consilium est aliquid agendi, aut non agendi excogitata ratio, vt ait Aristoteles. Consilium. Aristoteles.

❧ Plotinus Platonicus quum de virtutib⁹ ciuilibus scriberet, eiusmodi species prudentiæ subiecit intelligentiam, circunspectionem. prouidentiam, docilitatem, cautionem, quibus Peripatetici, & veteres acedemici addunt sagacitatem, versutiam, calliditatem, astutiam, æquitatem, de quarũ singulis seorsum dicendum erit, sed primo pauca de ratione, quę (vt arbitror) prima in ordine censenda est.

❧ DE RATIONE SIVE ratiocinatione.

❧ TITVLVS NONVS.

RATIO est auriga, magistra & quasi domina omnium humanarũ actionum, sine qua nihil recte agi, dici, aut excogitari potest. Hęc pręcipua est, quæ nos secernit a beluis, & ad numina ipsa proximi vt accedamus efficit. Quæ & si per naturam nobis indita est, doctrina tamen, & vsu perficitur adeo, vt nihil ei desit, quod ad perfectionis cumulum possit accedere. Ratio (vt Cicero definit) est gerẽdorum ordo ex causa venientium, vt quid quod loco facias, aut dicas intelligas causam, nũc accipimus animi impulsionem ad aliquid agendum. Aristoteles quum de prudentia tractaret hanc speciem non rationem, sed ratiocinationem appellat. Cicero ratiocinationem esse dicit diligentem, & consideratam faciendi aliquid, aut non faciendi excogitationem. Et sane optime definit. Nam si prudentia cernitur in delectu bonorum & malorum, quod omnes consentiunt, prudentis erit viri bene consulere in his, quæ bona, & vtilia sunt, & generaliter in omnibus, quæ ad totius vitę statum pertinent, quodquidem a ratiocinatione proficiscitur. Sed si recte cogitamus omnis ratiocinatio, omnisque diligens consultatio, a ratione manat. Proinde minus admirandum est alteram pro altera sæpe poni, sed ratiocinatio nonnunquam ponitur ꝓ perfecta argumentatione, quæ accommodatione assumptionis ad id quod Ratio. Ratiocinatio. Cicero de inuentione lib. ij.

Prouerbium. propositum est elicit conclusionem. Ex priore significatione ortum est prouerbium vetus, quo dicitur. Tarde consulendum esse, celeriter autem agendum. Hęc ratio, siue ratiocinatio, de nomine enim non est conuertandum, animum Regum, ac Principum promptum semper ad optime sentiendum, prudenterque consulendum reddit, & eos diligentes excubitores pro omnibus efficit. Nam si priuatis ciuibus satis est si sibi ipsis, si familiæ, si necessarijs recte consulunt, id regibus neutiquam sufficit, quorum prudentia ciuitates, populi, nationesque reguntur. vt enim corporis membra mouet cor, & animi partes irrationales subigit mens, et in vniuerso deus omnia regit, sic rex ipse multitudini sibi a deo creditę expedit, vt iperet, adeo vt seipsum & alios quosque, quantum per eum fieri potest, in viam fœlicitatis dirigat.

DE INTELLECTV siue intelligentia.

TITVLVS DECIMVS.

Intellectus. Intelligentia.

NTELLECTVS, quem nonnulli intelligentiam appellāt, huic proximus accedit. Sunt enim q hęc duo verba inter se differre putent, vt sit intellectus animi potentia, qua intelligimus, intelligentia autem actus ipse intelligēdi, sed eam animi vim stoici dicunt esse, per quam ea plane, & sine fallacia perspicimus quę sunt. Eius proprium munus est verum, falsumque discernere, et cauere diligenter ne animus a sensu corporeo decipiatur, qui ea nonnunquam sentit, quæ a veritate longe aliena sūt, vel non sentit quę sentire deberet. Desidia, incuria, hebetudo sępe ei obsunt, sed præter cætera omnia malæ animi perturbationes, malique mores sensuum veritatem obscurant.

Tactus sensuum certissimus. Certissimus omniū sensuū tactus habetur, visus autē acerrimus in quo quidem magna animi vis cernitur. Oculi nanque indices animi sūt, p quos homines clementiā, misericordiā, amorē, odiū, irā lætitiā, tristitiā, & eiusmodi omnes affect⁹ ostēdunt, magisq; eos augent. Certiora enim sunt quæ cernim⁹, quā quę audimus, decipit tamen sępenumero visus nō modo hebetes, atq; inertes, sed acutissimos, solertissimosq;, quod vel ex hoc vno exemplo patebit. De pictura certamē aliquādo fuit inter Zeusim, & Parrhasiū, erant enim ætate ęquales, & artis studio inter se ęmuli, verū Zeusis pictas a fevuas in scęnā detulit tāta similitudie, vt ad eas edēdas aues aduolarēt. Parrhasius autē pictū ptulit linteū, sup quo leuissimo penicillo tenuissimū velum duxerat, adeo simile, vt verum omnibus esse videretur. Tum Zeusis iudicio auium elatior illum rogauit, vt remoto velo picturā ostenderet, risit Parrhasius, & comiter in illum cauillatus est. qua ex re errorem suum intellexit Zeusis, ingenuoque pudore percitus victoriam illi præbuit, & facete ait. Ego heri aues decepi, Tu vero hodie me artificem fefellisti.

Zeusis vuę. Parrhasij Linteum. Ex Pli. ca. x. lib. xxxv. in princi.

Sensus quib⁹ homo cęteris pręstat, quibusque vincitur. Ex quinque sensibus, quos natura animalibus tribuit, qui sunt visus, auditus, gustus, tactus, odoratus. Quos Græci ὄψιν, ἀκοὴν, γεῦσιν, ἐπαφὴν, ὄσφρησιν appellant. duo sunt quibus homo ceteris præstat, tactus scilicet & gustus in reliquis

reliquis autem ſuperatur a multis. Aquilæ.& lynces clarius cernunt, vultu res &,canes ſagacius odorantur. Talpę liquidius audiunt,obrutæ terra,tã ſur do,ac denſo naturę elemento.pręterea omni voce in ſublime tendente hu manum ſermonem audire dicuntur,qui ſi de eis fuerit,vt intelligunt,fugi unt,altiuſque penetrant,niſi ficta,ac vana ſint,quæ de earum natura ſcribit Plinius ex veterum Grecorum auctoritate. Nos vero in homine non quę rimus hæc tam ſublimia ſatis ſunt nobis communes ſenſus,quos natura hu mano generi prębuit. Cernat igitur intellectus per veram mentis ratioci nationem rei,ad quam ſenſus accedit veritatem,ne appetitus deinde ea ſe quatur,quæ vitanda ſunt,aut fugiat eaquæ capeſſenda eſſent,ex quo qui dem ſequeretur mala electio,quæ rei agendæ malũ principum exhiberet. Pli.ca.lxix. lib.x.

OPTIME Peripatetici definiunt electionem intellectum appeti tiuum. Nec errant Zenonij,qui dicunt electionem appetitum eſſe intelle ctiuum. Per hos igitur gradus vir prudens deuoluitur ad agnitionem veri tatis,& ad optimi conſilij actiones,Et ſic inueniet Mineruam illam quam de iouis vertice natam eſſe ſapienter poetę ſcribunt,quæ & armata,& iner mis ſemper regibus,ac principibus præſto adent. Qui enim male conſu lunt ſibi ipſis exitium parant. vera eſt Heſiodi ſententia quum ait in opere, cui titulus eſt. Ἔργα καὶ ἡμέραι

οἷ αὐτῷ κακὰ τεύχει ἀνὴρ ἄλλῳ κακὰ τεύχων,

ἡ δὲ κακὴ βουλὴ τῷ βουλεύσαντι κακίστη,hoc eſt.

Ipſe ſibi nocet is,alium qui lędere quærit.

Conſultum male,conſultori peſſima res eſt,

Quinetiam inconſulte,ac temere agentes fortunę ſe non rationi ſubijciũt, cui quidem minime cauendum eſt. Solet enim fortuna eos,quos plurimis beneficijs affecit,ad duriorem aliquem caſum reſeruare,vt eleganter ait Cæſar. Malum conſi lium conſul tori peſſimũ.

Sylla quum fortunatus haberi,& vocari gaudebat,virtuti ſuę minime confidere fatebatur,neque etiã amicos ſe in conſilio adhibere oſtendebat, vt qui ſæuitiæ deditus nullos haberet. Putabat tamen ſibi amicos eſſe adu latores quoſdam,qui eius immanitatem laudabant,& temeritatibus omni bus aſſentiebantur. Roſcius comœdus,& ſorex Mimorum princeps,& ma crobius Bacchanalium cantor,quem formæ nitor ei cõciliauerat,tres erant intima familiaritate Syllæ coniuncti,& qui apud eum plurimum poterãt. Tres ſyllæ fa miliares.

Nero autem amicos omnes trucidabat,ne de ſe verum ab eis audiret. Verebaturque illorum aſpectum in rebus turpibus,ac ſceleſtibus,quas quo tidie committebat,ſtudebatque eos e medio tollere tãquam importunos ar bitros ſuorum ſcelerum,vt cum turpibus,ſuiq; ſimillimis ſedulo ſine reprę henſoribus verſaretur,quos ſolos muneribus.atque officijs quotidie exagge rabat. Proinde Aurelio Cottę,& Atherio Antonio annuam pecuniam ſta tuit,vt eorum luxuriam foueret. prodegerant nanque per luxum, & inglu uiem ampliſſima patrimonia,nec amplius quod abſumerent,habebant. Nero.

Non tamen eiuſmodi operę precium,nec talem diſciplinarum,ac cõſi liorum mercedem accepit ſanctiſſimus,atque eruditiſſim' eius pręceptor. Seneca,ſed ſectis venis per omnes corporis artus,& ne preſſus pauore ſan guis tardius flueret,pręferuidi balnei calore confotus necatur,ne ſenis effœ ti,qui vltra ætatis metas decurrerat fatalem exitum diutius expectaret. Senecę mors.

Timotheus atheniensis. Ex plutarcho in apophteg.

❧ Timotheus atheniensis vir consilio, ac rebus gestis præclar⁹, omnia virtuti, non autem fortunæ tribuebat, et quum aliquando rem in bello prospere gessisset, mementote (inquit) viri athenienses in hoc tam fœlici prælio nullam sibi fortunam partem vendicare posse. Atqui quum obtrectatores eius tabulam pictam circunferrent, in qua fortuna cernebatur illo dormiente retia vrbibus circumponere, vt illis sine virtute, aut virib⁹ potiretur, molestissimo id animo ferebat. quandoquidem virtutem, ac prudētiam sequeretur, non autem fortuitam quandam temeritatem.

❧ Audacia sine consilio (vt vulgo dicitur) semel, aut iterum fortunata esse, potest, demum autem omnia euertit. Fortunam potius auaritia ductus quā prudentiam videtur secutus M. Crassus, quum iam sexagenari⁹ exercitum in parthos gentem ferocissimam duxit, multis optimis ciuib⁹ indigne id ferentibus, quod prędæ auiditate ad eos populos oppugnandos proficisceretur qui non hostes Romani populi, sed socij potius, & amici extitissent, & præsertim quum Acteius pōtifex in eum diras execrationes caneret, & cūctis imprecationibus deuoueret, quibus obnoxii diuino iudicio dānati esse putabantur. Sed quum grandis natu esset, & non integrę omnino valitudinis inter iuuenes se deputabat. Quinetiam quum exercitum duceret, iter p Galatiā fecit, quo loci deiotarum regem offendit operi intentum, quod noua mœnia metiretur. in quem Crassus mordaciter cauillatus est, dixitque. duodecimam iam diei horam agis o rex, & nouā vrbem statuis. erat enim octogenarius deiotarus, cui tum subridens ait. At tu ne matutinus quidem o imperator cum exercitu in parthos festinas.

Marcus crassus. Deiotarus. Crassi & deiotari mutua scōmata.

❧ Sed principum intelligentiam plurimum adiuuant amicorum cōsilia, nec eos pœniteat inferiores etiam cōsulere, & pręcipue in rebus arduis, quāuis ipsi quoque prudētissimi sint. ex tot enim philosophis, q per omneęuū extiterunt nemo vnquam inuentus est, qui se omnia scire profiteatur. Et ille sapientior iudicandus est, qui pauciora ignorat. Optimi quidem gubernatoris esse duco in maximis tempestatibus vectores etiam consulere. hac in re communis omniū parens natura nouerca potius nobis, quam mater extitit. ❧ QVISQVE enim in suo negocio hebetior est, quam ī alieno, Et me dici ægrotantes alios medicos sibi adhibent. Sunt etiam quidam qui sapiūt sed sero. nam aut hebetiores ingenio sunt, aut dum cunctatores in deliberando existūt, opportunitatem rei agendæ amittunt. Occasio enim est illa, quæ negocia omnia recte perficit. Tarde intelligentes vt carperet Actius poeta, tragœdiam scripsit, cui equo troiano nomē dedit, in qua docuit tempori adesse oportere, Et obtusi fuisse ingenij belli machinā post euersa Pergama cognouisse. Persicum prouerbiū fuit, STOLIDI hominis esse ex noctis vmbra solis lucem cognoscere.

Equus troian⁹ tragœdia. Prouerbium. ❧

Euagoras. Conon.

❧ Euagoras Cyprius rex multis virtutibus ornatus erat adeo, vt com plures Grecorum clari, & honesti viri propriam patriam relinquerent, vt ab eo regerentur, ad quem etiam Conon vir tanti nominis relictis athenis se contulit putans, regem illum salutis suæ pręsidium fore firmissimum. Hic quidem rex omnia amicorum consilio gerebat dicens se malle ex amicorū consilio optime regere, quam in se solum omnem prudentiæ laudem conuertere. qua ex re, hoc assecutus est, vt omnes qui illuc accederēt, longe magis fœlices eos qui eiusmodi regi parerent, esse arbitrarentur, quam eum ipsum qui

sum qui imperabat,& tanta bona illic impartiebatur.

Neronis in se animum,& futuram tempestatem præuiderat Seneca, de quo modo dicebam,veniamque discedendi modeste admodum postulauerat,sed Nero blandis,simulatisque verbis rem excusabat,vt arbitrum scelerum suorum perosus perderet.dicebat enim Seneca,Attauum quidē tuum Octauium Augustum fœlicissimum principem memoria teneo potestatem fecisse C.Mœcenati,&.M.Agrippæ clarissimis,& optimis viris, vt optatum ocium assequerentur,quum alterum bellorum socium, alterū maximis in rebus comitem,& adiutorem habuisset,& vtrunque de se optime meritum amplissimis præmijs exornasset,me quidem his adęquandū minime censeo,sed quemadmodum quæ suæ virtutis erant,illi suo principi exhibuerunt,ita ego tibi quæ potui,quæque habui animo integro,& fide summa persolui. Cui Nero quum secedendi veniam negaret fallacissimis verbis responsum ad hanc sententiam reddidit.Non video Seneca modestię tuę esse inde laudem quærere,vnde omnino infamia oriatur.his & eiusmodi frustrationib⁹ hominem illusit,donec & imponeret vt optabat,& ad destinatum exitium perduceret. Seneca. Nero.

DE CIRCVNSPECTIONE.

TITVLVS VNDECIMVS.

IRCVNSPECTIO huic tertio loco succedit,quæ est cōsyderata omni ex pteanimi ratio circa ea quæ agenda sunt.Hæc circunspectio in conseruandis vrbibus,ac regnis magnis periculis ingruentibus maximam laudem semper meruit,i pace quidem ea meditatur,quæ ad ciuium concordiam,regiū obsequium,ac beniuolentiam pertinent. Et vt nihil in difficultatibus rerum,ac tēporum desit præuidet.At sicut optimus guberuator plagas omnes cœli circunspicit,vt ad omnem vim ventorum semper paratus sit,sic princeps se munit contra aduersa omnia,in bello autem circunspectio fortunæ vim,atque impetum præripit,Martis dolos cauet, vitat,intercipit, prudentium dictis auscultat,nec per temeritatem committit,vt quicqnam pœnitendum agatur.Qua virtute nisi caruisset Q.Cepio consul contra Cimbros,dictis collegæ sui Cn.Metelli obtemperasset, nec tam temere contra ferocissimos barbaros irruisset,& vno prælio octo ginta Romanorum milia cędi,occisionique tradidisset, vt se reseruaret ex tanta clade,& Romam perfugeret vt perpetuo carceri addiceretur,& cum irrisione,atque contemptu omnium in tenebris tabesceret. Circunspectio Q.Cepio.

Hæc virtus præcipue cernitur quum certamen non æquis viribus ineundum sit,sed cum potentioribus dimicandum,vbi hostium vires prælium detrectando potiusquam aperto marte decernendo conterantur,vt fuisse cernimus contra Annibalem,cui impares Romani omnino esse videbantur.eius namque exultantia,atque ferocia consilio,ac mora potius,quā temeritate,& audacia confringenda fuit.Testis sit C.Flaminius,qui fauente plebe Flaminius.

te plębe consul factus tanta insania elatus est, vt nihil nisi de certamine cogitaret, quem quum pœnus cerneret, nihil circunspicere, sed inconsulte solis virib^a, & audacia exultare ad Trasimenum lacum insidijs excepit & eũ cum omni exercitu profligauit. Quæ plaga quãta fuerit populo Romano, euentus aliarum rerũ e vestigio docuit. Furentes enim imperatores, ac duces facile admodũ insidijs hostium excipiũtur, & dum nihil circunspiciũt, nisi quod ante oculos habent, summam rerum extremis periculis obijciũt.

Romani ab annibale victi ad thrasimenum lacum.

Romani eiusmodi cladibus conterriti Fabio verrucoso (cui deinde ob virtutem maximo agnomentum fuit) reliquas pene desperatæ rei publicę permiserunt. Erat enim Fabius vir dignitate, ac prudentia præstans, & in rebus gerendis adeo circunspectus, vt cunctatior quam pugnacior haberetur, quæ quidem virtus exultantiam annibalis compressit, adeoque detriuit, vt plane docuerit Annibalem non audacia, ac ferocia, se consilio, ac mora vinci posse, præclare Silius italicus ait.

Fabius cognomento verrucosus.

Silius italicus punicorum lib. vii.

At ni sacra seni vis, impressumque fuisset,
Sistere cunctando fortunam aduersa tuentem,
❧ Vltima dardanij transisset nominis ætas.

❧ Plerique codicum silii habẽt fomẽtẽ.

Hac virtute Fabium pręferre videtur cunctis imperatoribus romanis. addit enim.

Summe ducum qui regna iterum labentia troiæ
Et fluxas latij res, maiorumque labores,
Qui Carmentis opes, & regna euandria seruas
Surge age, & merito sacrum caput insere cœlo.

Sed postquam populus Romanus animaduertit lento Fabij certamine, & ex montanis insidijs Punicum furorem iam aliqua ex parte compressum & præclusos fortunæ atque hosti omnes vincendi aditus, statuit viribus etiam decernendum esse, & ferro aciem reddendam. Proinde Marcellum virum acrem, ac strennuum, ac romanorum omnium pugnacissimum Fabio collegam designauit, vt quasi manum consilio adderet, & sapientiæ vires adijceret. Fuit enim Marcellus ad omne certaminis genus exercitatus, nullumque prouocatorem, nullamque pugnam vnquam detrectabat. Et collatis signis varijs cum hostibus, vnde quadragies prospero marte certauit, vt inter omnes historicos conuenit. Hic imperatori callido, ac circunspecto additus, qui ad tuendum imperium potius quam ad vlciscẽdas iniurias idoneus esse videbatur, vires, atque animum adiecit, vt optimo temperamento rem romanam tot cladibus affectam simul restituerent, atque instaurarent. Quod quidem breui tempore affectum est, adeo vt omnes dicerent reipublicę optime consultum esse, vt iam Fabius clypeus, Marcellus autẽ ensis romani imperij haberetur. Atqui Annibal ipse inter iocandum militibus suis dicebat, se Fabium vt militiæ pręceptorem, Marcellum autem vt pugilem formidare.

Marcellus fabii collega.

Marcellus vnde quadragies victor in bello.

Fabius dictus imperii clypeus marcellus ensis.

Annibalis dictum de fabio & marcello.

❧ SED quanto pluris facienda sit cauta, & circunspecta ratio quam fortuita, ac prospera audacia, ex vtriusque euentu facile iudicari potest. Fabius enim omnibus munerbus functus extremum vitæ diem senex admodum placide in propriis laribus peregit, & magna cum gloria quasi seruator, ac patrię pater sepultus extitit. Marcellus autem iam quinquies consul quum hostem explorare vellet, Annibalis insidiis circumuentus periit.

Fabii exitus.

Marcelli mors.

Cui Pœnus

Cui pœnus mortuo anulum quasi virtutis præmium e digito eripuit, eiusque cadauer splendide, ac manifice cremari iussit, & reliquais, ac cineres romam ad necessarios eius referri. Sed haud scio an vera sit sententia illa Silij poetæ blarissimi.

Et pace, & bello cunctis stat terminus æui,
Extremumque diem primus tulit, ille per ora
Nomen in æternum, paucis mens ignea donat
Quos pater æthereis cœlestum destinat oris.

Silius italicus lib. iij. punicorum.

DE PROVIDENTIA.

TITVLVS DVODECIMVS.

ROVIDENTIA huic finitima est. Quæ quidem via quædam animi esse dicitur, per quam futurū aliquod ante quam factum sit præuidemus. Chilo lacedęmonius dicebat futurorum prouidentiam prudenti viro quadam ratione animi occurrere pro virtute, quā in se habet, vt ostenderet tantum cuique prudentię esse, quantum virtutis in se fuerit. Græci hanc προμηθεῖαν appellant. quam Epicurus pro numine colendā censet, vt quæ ministra fuerit summo deo i mundi, rerumque omnium creatione, atque ordine: sitque omnium humanarum rerum auriga, ac domina.

Prouidentia. Chilo.

Optime quidem fabulati sunt veteres poetæ, qui dicunt primam filiarū summi dei prouidentiam extitisse, de hac virtute Panetius librum scripsit, quem a Polixeno Cicero per Atticum rogauit.

Panetius.

Magna prouidentia vsi sunt romani in re bellica, & præcipue inhorrente gallico tumultu, quod peregrino verbo Celticum bellum nuncupabant, in quo senes, & sacerdotes etiam in armis esse oportebat. Et thesauri publici cū execratione in ærario recondebantur, vt a nullo promerētur, nisi Celtico insurgente bello, verum Iulius Cæsar cum illos militibus suis permisit Celtas a se victos asserens, vrbem ab execratione liberam esse ait. Hæc quidem virtus in regibus, imperatoribus, ducibus, pricipibus, magnisque viris maxima esse videtur, & adeo admiranda, vt quasi diuinos eos putemus, qui hoc prouidentiæ munere præditi sunt.

Bellum celticum. Iulius cæsar.

Nec quippiam est quod maiorem mortalibus auctoritatem, gratiamq; conciliet, quam vera futurorum præsagitio, quæ quanquam ingenij acumine, & mentis agitatione nobis infunditur, tamen doctrina, & studijs disciplinarum plurimum augetur, & exercitatione maximarum rerum perficitur, hac etiam virtute pręstitit præter cæteros romanos imperatores Q. Fabius maximus, de quo etiam Silius poeta cecinit.

Prouidus hæc ritu vatis fundebat ab alto
Pectore prēmeditans Fabius surgentia bella.

Silius lib. j. punicorum.

NVMAM Pompilium prouidentæ fama (qua inter Sabinos pollebat) ex priuato viro, ac pene rustico regem romanorum effecit, quam etiā vt romæ propagaret, & quasi diuina auctoritate firmaret Egeriam Nympham coniugem se habere simulauit, & nocturna sacra agere, futuros euentus discere,

Numa pompilius. Egeria nympha.

tus discere,& quæ e re publica essent doceri. Qua quidem arte romanos adhuc rudes,& prędæ,reique bellicæ intentos ad iustitiam,pietatem,mansuetudinemque redegit, et studia pacis adeo omnibus persuasit,vt eo regnante,neque seditio,aut tumultus romæ extiterit,& iani templum tres & quadraginta iuges annos clausum manserit. Vetustissimi omnes qui gentibus imperabant,quique habenas terrarum tenebant,vt prouidi magis viderentur auguria se tenere profitebantur,vt qui arbitrarentur,& sapere,& futura præuidere regiumesse.

Iani templū pacis tēpore clausum.

❧ Præbuit multum auctoritatis huic arti apud veteres romanos Accius Nauius,qui multa prædicebat,verum Tarquinius priscus tētādæ artis gratia hominem rogauit,num quod in præsentia cogitaret fieri posset? tum respondente illo,etiam cogitabam (inquit) te hac nouacula cotem hanc præcidere,tum Nauius illam arreptam paruo labore quamprimum secuit. Quo miraculo omnes perterriti fidem huic arti quam maximam adhibuerunt. hinc collegium augurum apud romanos principio constitutum est,quod futuri prouidentia multa in re publica ex religionis auctoritate mouebatur.

Actius nauius ex vale. max. de auspicijs lib. j. & Cice. lib. j. de diuinati.

Collegium augurum.

Sicut in Gallia Dryidæ,qui augurio & coniectura periti futura multa prædicebant,sic etiam apud Persas Magi,qui insano quodam certo,statutoque tempore commentandi,colloquēdique inter se causa conueniebant,vt pro uidentia sua populos præmonerent quid facto opus esset. Quorum sapientia tanti habebatur,vt nemo persarum rex esse posset,qui non ante magorum scientiam perdidicisset. reges ac duces aliarum gentiū futurorum præscientiam profitebantur,& alij augurijs,alij extispicijs,alij coniecturis futuros pręcinebant euentus.

Dryidæ. Magi.

Persarum reges magicę artis peritos esse oportebat.

❧ Amphilocus & Mopsus diuinandi peritissimi habiti sunt. hi (vt Cicero scribit) reges argiuorum fuerunt, et vrbes in hora maritima Cylicię cōdiderunt. Chalcantem autem classium ducem fuisse Homerus docet. Et Priamum Asiæ regem Helenum filium,& Cassandram filiam diuinandi peritos habuisse, Alterum augurijs, Alteram diuina quadam incitatione, ac permotione. Cicero etiam dicit Pythagoricos non modo deorum oracula obseruasse,sed hominum quoque prædictiones,quæ omina appellamus, hęc tātum valere putabant prisci,vt omnibus rebus agendis,quod bonum faustum,fœlix,fortunatumque esset præfarentur,rebusque diuinis,quæ publice fierent,vt fauerent linguis imperabatur. hoc verbum (non vt plerique existimant) a fauore trahitur,vt ait stoicus noster Seneca,sed ex eo silentium præcipitur,vt rite peragi possit sacrum nulla mala voce obstrepēte. Oraculum vero eodem auctore nihil aliud est nisi voluntas diuina ore humano enunciata.

Diuinādi peritia.

Omen.

Fauere līguis.

Seneca.

Oraculum.

❧ Sed quorsum hęc augurum,diuinatorumque commemoratio? vt ostendam me nullam diuinationem mortalibus permissam esse opinari,sed prouidos,ac prudentes viros,vt fidem facerent eorum,quæ prædicerent vtque eis magis durioribus illis seculis homines auscultarent, simulasse se augures diuinosque esse,& numinum afflatu ea præfari,quę acumine ingenij, doctrina,ac sapientia prędicebant.

❧ SED Thebanus Epaminundas,& Atheniensis Pericles duo clarissimi imperatores diuinationes,& oracula omnia velamenta formidinis,atque ignauię esse putabant,vt quotiens certamen detrectare vellent, dicerent,vel sę

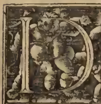
Epaminumdas.

rent,vel se inter quietem monitos,ne pugnarēt,vel malo aliquo omine absterritos,vel ab aliqua religione prohibitos. Facete Actius tragœdus ait. Nihil credo auguribus,qui aures verbis ditant alienas,suas vt auro locupletent domos.

DE DOCILITATE

TITVLVS TERTIVSDECIMVS.

Docilitas.

OCILITAS quinta est earum specierum. quæ prudentiam comitantur, Quę dicitur esse quædam animi vis,qua facile docemur, & facile intelligimus ea,quę nobis ab aliis exponūtur. Hæc species in regibus principibusq; valde optāda est. eorū nāque aures multis,vt semp' pateāt opus est,& aliis nonnunquā, qui inge nuo pudore perciti vix ea,quæ sentiunt,quęve cogitant exprimere valeant. Atqui aliquos aliquando audiunt,quibus neutiquam auscultandum sit. meditati enim aliūde veniunt,vt dicitur,& vafre,simulateque loquuntur, aut implicito, ambiguoque sermone optimos viros sæpe decipiunt. Docilitas vero efficit, vt & quæ minus expressa sunt principes percipiant,& quæ versute, callideque dicuntur,caueant.

Alcibiades ingenio facilis.

Alcibiades facilis fuit ingenio,& docilis adeo,vt diuersis moribus facile consuesceret. Nam quum in lacedęmonia versaretur,grauis,& seuerus esse videbatur,& bellator insignis,sermone vero, habitu ac moribus vix ab indigenis dignoscebatur,in Ionia autem iners,delicatus, ac mollis erat, & voluptatibus defluebat, adeo,vt omnes eum Iouem dicerēt, et in Thracia Thracem,sic equitando, potando,atque aliis moribus illorum consuetudinem imitabatur.

M. antonius nunc tragicus nūc comic' videbatur.

M. Quoque Antonius docili admodum ingenio fuit,vt qui facile sermonem,moresque alienos disceret,& quasi seipsum interpellaret, faciemque denuo fingeret. Antonius nanque (vt dicebant Alexandrini) quum inter romanos versaretur, Tragica vtebatur persona. erat enim tunc seuerus & grauis, inter ægyptos autem comica, quando & mollis, & effœminatus esset.

Mithridates.

Ingeniū acutius celeri' obliuiscitur.

Mithridates quoque,vt summa fuit memoria,ita perfacili etiam docilitate omnibus in rebus,vt ad id natus esse videretur quodcunque ageret. Sunt tamē qui dicant docilitatem,& discēdi facilitatem memorię obesse. hoc enim natura nobis inditū putant,vt qui ingenii acumine præstāt,celeriter accipiāt quęcūque volunt,sed illorū quā primū obliuiscātur: qui vero tardiores sint,cū labore perdiscāt,sed diuti' reminiscātur. SCRIPTA enim in glacie facile dilabuntur,in marmore autem perpetua sunt.

Demosthēes Demades.

Demosthenem scribunt docilitate parum valuisse,memoria autem,ac diligentia plurimum. Demadem vero contra,natura excelluisse,fuisse tamen negligentiorem. quum enim agebat,non modo totius populi laudē, verum assensum,plausumque assequebatur. At postquam perorauerat, rogantibus eadem scripta edebat,quæ adeo diuersa deterioraque esse videbā

tur,vt vulgo clamarent Demadem omnes illudere,vt qui alia diceret,alia autem exhiberet,Quum Demosthenes eadem ederet quecunque ageret. Sic etiam plærisque alijs vsu venire cernimus.

¶DE CAVTIONE.

TITVLVS QVARTVSDECIMVS.

Cautio. Ex cice. tusc. quęst. lib. iiij.

AVTIO nunc se nobis offert cuius propriũ munus est declinare a malo,cum ratione. hæc virtus aditus nocendi fortunæ obstruit ,& occasiones damnũ inferendi hosti pręripit. Nihil enim in re bellica in sperato opere potentius esse dicebat Cæsar. Quocirca omnia cauenda pręuidendaque esse arbitrabatur, ne quando si quid aduersi accideret, dicendum sit. Non putabam,quo nihil turpius ab imperatoribus, ac ducibus dici possit, Sæpe quidem hostes ex inimicorum incuria audaciam sumunt, & occasionem rei bene gerendę nanciscuntur. Ex instituto Cęsaris semper duę legiones pro castris excubabant,& in armis rebus subitis,& improuisis cõfestim prę sto aderant. Plures etiam partitis temporibus in opere erãt, ne quid imprę meditatum ,improuisumque accideret. ERRATA enim in bello,nec gratiam,nec veniam expectant. præsto siquidem vltor adest,qui occasionem rei bene gerendæ nunquam sibi eripi permittit.

Cæsar.

Temeritas.

¶Cautioni contraria est temeritas quæquidem ratione nequaquam obtẽperat,nec dictis amicorum auscultat, et sicut illa reges, ac duces omnibus mortalibus conciliat,gratosque efficit,sic hęc eosdem admodum odio,inuisdieque obnoxios reddit. Pompeius ex hoc etiã habitus est incautior , quod inturus Pharsalicum prælium,classem,quam maximam omnium habebat,& per quam omnem commeatum hostibus arcere,pręcludereque poterat,Coryrę in Anchoris ociosam neglexerit,& qui equestribus , pedestribusque copijs certare poterat,& classem ad omnem opportunitatem paratam habere,satis putauerit terrestri manu decernere contra imperatorem tot,tantisque victorijs elatum,& exercitum lõgis laboribus assuetum, qui decem assiduis annis contra quater centena Gallorum milia bellum gesserat,quorum centum circiter milia in prelio ceciderant ,& totidem capta fuerant ,ac etiam quadringentę eorum nationes subactę , vrbes quoque octingẽtę vi captæ,vt Appianus Alexandrinus refert. Et præcipuæ quũ de summa rei ageretur. Nec vter eorum vinceret certamen erat sed vter eorum imperaret.

Põpei⁹ Cõtra cęsarẽ in pharsalico bello.

Appianus.

Sertorius. Metell⁹ pius C.marius.

❧Cautior admodum habitus est Sertorius,quippe qui pugnã detrectando Metellũ superauerit .Erat aũt hic Metellus prius cognomento, Numidici metelli filius Maiorũ cõmendatione quã propria virtute illustrior. cœnas enim luxu,delitijs,ac ludis in multam noctem producebat, vanam gloriæ vmbram potius quam veram laudem affectãs. Nec cogitabat rem sibi esse cum Sertorio omnium romanorũ pugnacissimo,ac frugalissimo, qui Lusitanos ducebat populos fortissimos , ac ferocissimos in re bellica.

Quinetiam

Quinetiam Pompeium illius collegam iuueniliter tunc exultantem, quod nimirum fortunæ se crederet, carpsisse visus est, quum ait Pompeium Syllæ discipulum esse, seque breui tempore ostensurum, oportere bonum ducem non minus caute aspicere, quæ sunt post terga, quam quę ante oculos habet.

C. Quoque marius cautissimus fuit, quippe qui nulla hostili illecebra, nullaque prouocatione a recto consilio vnquã diuertit, Intra vallum exercitum suum continuit, quum longe impar hostium multitudini esset. irruebant nanque in italiam Teutonum nationes, quarum exercitus quã numerosus fuerit, vel ex hoc iudicari potest. Sex enim iugesac continuos dies longo ordine nunquam interrupto, ante eius castra transiuerant, illudentes etiam romanos rogabant ecquid mandatorum ad vxores suas perferri vellent. sperare enim se quamprimum eas visuros. C. marius. Teutones i romanos. Teutonũ cauillũ.

Atqui quum Biorix Cimbrorum rex eum vocaret, aut exercitum in aciem educeret, manusque consereret, non moris esse ait romanorum imperatorem, pro ineundę pugnę tempore hostem cõsulere, sed e uestigio se postridie eius diei dimicaturum edixit, signumque futuræ pugnę rubro vexillo (vt moris erat) dedit: & tanto imperu tantaque virtute, atque, alacritate romani certamen iniuerunt, vt magna victoria hostilem exercitum profligauerint. Castra quoque aliquãdo Marius edito colle inuniuerat, At Popilius Silo cuius nomen magni roboris, magnæque fortitudinis apud hostes habebatur exclamauit. Si magnus imperator es C. Mari descende, manusque consere. At Marius. Si tantus es Popili, quantum te facis, compelle me, inuitus vt descendam. Attamen paucis post diebus descendens manus conseruit, ac victor euasit. Biorix rex cimbrorum. Bellũ i romanos & cibros. Popili' Silo. Ex plutar. in vita. C. marij

Si quis vero causam quærat, cur Galli tanto agmine in italiam trãsmiserint, audiat Plinium optimum rerum vetustissimarum indagatorem qui eiusmodi verba scripta reliquit Elico Heluetius ciuis fabrilem ob artem romę commoratus remeans in patriam attulit caricas, vuas, oleum, & vinũ optimum, vnde Galli dulcedine allecti in italiam sese effuderunt. Pli. c. i. li. xii Galli cur irruerũt i italiã. Elico helueti'

Sed hoc concludendum est in re militari, & in omnibus pene alijs hũanis actionibus nihil cautione melius, nihilque temeritate deterius C. Curio in aphrica relictus a Cæsare contra Accium Varrum Pompeii legatum vticam obsidebat, in quam Varrus profugerat, & iam ciues prę inopia de deditione agebant, interea nuntii a iuba rege illum quum maximis copijs adesse nuntiant. Curio certior rei factus relicta obsidione in castra se recipit, illic a profugis quibusdam per dolum missis audiuit iubã finitimo bello reuocatum, in regnum redijsse, misisseque Saburram parua manu stipatum. Curio vero quum id temere crederet, educto exercitu Saburræ occurrit, quem rex cum ingenti multitudine sequebatur, & prelio inito vndique ab hostibus circũuentus cum magna parte exercitus interficitur, dum iuuenili furore concitus temere credit. C. curio. Accius varr' Iuba rex. Curionis cædes.

EIVSmodi auditionibus plerunque fallũtur, qui minus cauti sunt. VIATORES quidem, ac transfugæ raro vera loquuntur, sed rebus suis consultant, & grata auditoribus semper dicere student, vt gratiori hospitio accipiantur, & sic vera falsis concinnant. QVINETIAM plærique omnes hoc ingenio sumus, vt quæ cupimus facile credamus, & aduersa audire formidemus,

formidemus,sed fallaces homines semper aliud cogitant, aliud simulant. Proinde qui vagas auditiones pro compertis habent temerarij habēdi sunt & sæpenumero seipsos & alios perdunt.

Oto mortē sibi cōsciuit.

Otoni Cęsari amici omnes dicebant prælium prottahi oportere,quando & fame,& angustiis locorum hostis vrgeretur. Ille autem nemini auscultauit,sed temere conflixit,& exercitum simul cū imperio amisit, & sibiipsi mortem consciuit,Brixillique sepultus omni exequiarum pompa, omnique sepulchri honore caruit, nihilque æque in eo laudatur,quā quod post tantam temeritatem sibiipsi vim attulit, nequaquam tamen cautus esse poterat Otho, qui non virtute,sed vitiis nitebatur,libidine,luxu, seuitia,audaciaque ardebat. Præceptorem namque Neronem habuerat,cui ex consuetudine mutui stupri gratus extiterat.

Hæc cautionis virtus non modo principibus,ac summis viris minimis etiā quibusque necessaria est. Ad quam instructam ab ipsa natura omne animalium genus esse videmus, & in sua specie tutum, quod quidem non solum ex magnis ac truculentis beluis cernitur, sed ex paruis atque inermibus animantibus.

Testudo.

Atqui vt de aliis taceamus,quid mollius aut ignauius testudine, ea tamen sibiipsi cauere optime callet,collecta nāq; in suum tegmē ab omni ictu tuta esse videtur,sed vbi temere mēbra aliqua exerit, quodcūque minus caute nudum reliquerit,id infirmum erit,& cuicūque iniurię obnoxiū. Sed de cautione hactenus. his superioribus speciebus quędam aliæ adduntur a Peripateticis,de quibus etiam breuiter dicendum erit.

DE SAGACITATE

TITVLVS QVINTVSDECIMVS.

Sagacitas.

AGACITATEM his animi potentijs addūt Peripatetici, et eam necessariam esse dicunt ad perfectam prudentię harmoniam conficiēdam. Hanc iudicandi,recteque intelligendi optimam artificem esse putant. Et vt prudentis sit viri bene consulere, sic sagacis alio dicente,bene intelligere, beneque iudicare. Proinde qui per sese perfecte prudens nō est prudentis alicuius consilio pareat. hæc est illa sententia,qua T. Liuius historicorum maximus inducit quondā ad milites vsum fuisse Minutium Paulum,quum a collega Fabio,cuius dicto minus obsequens fuerat,saluatus extitisset. eum nanque dixisse scribit. SAEPE ego audiui milites eū primū esse virum, qui ipse consulat,quid in rem sit. Secundum eū,qui bene monenti obediat. At qui nec ipse consulere, nec alteri parcere scit,eū extremi esse ingenij. Nobis quoniā prima animi ingenijque sors negata est,secūdū,& mediū teneamus,& dū imperare discim⁹ parere prudēti in animū deducamus,castraque cū Fabio iūgamus. Sed hāc sententiam longe prius Hesiodus poeta cecinit his pene versibus.

Tit⁹ liui⁹li.ii. decados tertię secundi bel. pu.

Fabius. Minutii verba notāda.

Aurea hesiodi sententia.

Optimus ille quidem,qui per sese omnia noscens,
Consilijs præuisa suis meliora peregit.

Rursus

Rursus & ille probus, qui paret recta monenti.
Atqui nec per se valuit, monitisque refugit
Recta sequi, cuiusque vir est hic muneris expers.

Sed sagire (vnde sagacitas nomen ducit, vt Cicero in libris de diuinita te docet) acute sentire significat, ex quo sagæ anus dicuntur, quia multa sentire volunt, & sagaces dicti canes. Quinetiam ille qui ante sagit, quam res oblata est, præsagire dicitur, & futura ante sentire. inest igitur in animis nostris præsagitio extrinsec⁹ inecta, atque inclusa diuinitus. Et si exarsit acrius furor appellatur, cum a corpore animus abstractus diuino instinctu concitatur. His Ciceronis verbis monemur intelligere sagacitatē animi vim esse, quæ per corporis sensus ante admodum omnia sentire, atque indagare possit. Prudens igitur etiam quum bene iudicat quę aguntur sagax habetur. Nam sagacitas circa agibilia versatur, acute eadem sentiendo. Prudentia vero circa ea agenda, quę iusta, & honesta hominibus sunt. quę quidem quum agimus, boni, & honesti viri dicimur, vt ait Aristoteles.

DE VERSVTIA, ET CALLIDITATE.

TITVLVS SEXTVSDECIMVS.

DIICIVNT quidam stoici, qui zenonē imitantur, his superioribus duas alias animi potentias, quarum altera acumine ingenii altera vsu rerum perficitur. Prior versutia, posterior aūt calliditas appellatur. Versutos enim eos dicimus, quorum mens celeriter versatur, vnde illud Plauti poetæ, versutior es, quā rota figularis. Callidos vero eos quorum animus sic vsu rerū calluit, vt man⁹ opere, ac labore callū solet obducere. Hæc discretio horū verborū a Cicerone ponitur libro tertio de deorū natura, sed versutia potius in verbo, aut sermōe est, quā in actione, vt fuit Apollinis respōsū Crœso rogāti trāsmitteret ne fluuiū, cui oraculū editū est. Crœsus pdet Atym trāsgressus. plurima ambiguitas verbi versutiā fecit. perdere enim amittere, & destruere significat. Fit etiā in sermone, vt fuit respōsum eiusdē numinis ad Pyrrhū regē. A I O te Eacidē roma nos vincere posse. incertum enim est ex versuta locutione vter victor futurus ostendatur, quū parua ordinis mutatio victoriam etiam mutet. Calliditas autem in actione, & consilio plærumque ponitur Callidi quondam habiti fuerunt fratres duo Thraciæ reges, quorū alter Rhascopolis, alter vero Rhascus nuncupabatur. nam quum per eorum fines iter haberent, duo maximi romanorum exercitus, quorum alteri Cassius, alteri aūt præerat Antonius, & viribus inter se quasi pares esse videbantur. callidum concilium iniuerunt, vt simulato pro regni iure odio diffiderēt, Et Rhascus Antonij, Rhascopolis autem Cassij partes sequeretur, vt victus a fratre victore seruaretur. Quocirca quū victor euasisset Antonius, Rhascus ab eo victo fratri veniam impetrauit.

Versutia. *Calliditas.* *Apollo.* *Crœsus.* *Atys fili crœsi nomē est, & fluminis.* *Cassius.*

Calliditas si a ciuili consuetudine manat, astutia dicitur, quasi vrbana quædam calliditas. astu enim vrbem significat, vnde illud Terentij anus in astu,

Astutia. *Astu.*

in astu venit, hoc est in vrbem, Et Athenienses etiam vrbem suam ἄστυ vocant. Contrahitur siquidem ex ciuium consuetudine cogitata quædam rerum gerendarum dexreritas, quæ hominis actiones plurimum adiuuat. Est enim astutia callida quædam prudentia contracta ex vsu rerum ciuiliũ quæ homines in rebus agendis tutiores reddit. Qualis fuit illa Annibalis quum a Iulio consule nauali prælio victus fuit. Prius enim quam alius cladis nuncius Carthaginẽ perrexisset quendã ex amicis suis quã celerrime consultum misit, quid facto opus esset, quum romanus cõsul magna, ac munitissima classe aduentasset, conclamat cunctus senatus prælium nulla ratione esse detrectandum. sed confestim vt decernatur omnes statuunt. At ille confliximus, inquit, & superati fuimus, siluerũt vniuersi senatores, nec id factum quispiam potuit damnare, quod fieri debere omnes communi iudicasset. hec vrbana prudentia nõ solum probitatem vitæ ornat & hominem cautiorem facit, verum sermonis facundiam adiuuat, & vernaculis quibusdam salibus conspergit, tunc vrbanitas dicitur, quod ex vrbana ciuium consuetudine elegans quædam loquẽdi eruditio trahitur, quæ omnibus iucunda est. Hanc stoici virtutem esse putant, quando quidem morum quædam facilitas. quæ grato commercio homines conciliat. Eam Peripatetici χαριεντισμόν vocant, mediamque inter austeritatem, seu ruditatem, & scurrilitatem esse dicunt, Eamque inter virtutum species connumerãdam censent. verum enim vero prudens nemo esse potest, nisi vir bonus, si veterator, vafer, fallax, vanus, futilis, dolosusque esset, nõ autem vlla ex parte prudens bonus dici non posset.

Vrbanitas.

❧ Versutia quidem, calliditas, & astutia (vt Aristoteles docet) animi potentiæ sunt, quæ ad subiectam intentionem referuntur eorum quæ agere quispiam velit, & affectum perducere. Si finis ad quem tendit rectus erit, laudabiles etiam potentię illę erunt, sin obliquus vituperandæ. Et futura fraus, calliditas, deceptio, astutia autem, dolus malus, malaque malitia diceretur.

❧ Lysander lacedęmonius dicebat se ex Herculis genere esse oriundum, sed quum plura per dolum, quam per virtutem ageret quidam ad eum per iocum ait. At ille ex prognatis tuis heros omnia per virtutem agebat. Tum ridens Lysander, corpus illius ait leonis pellis optime tegebat, sed vbi ea mihi non satis sit, vulpeculę pellem assuere consueui, quibus ex verbis mentis suæ labem clare indicauit.

Lysander. Ex plutar. in apophth. Lysandri facetũ rñsum.

❧ Lauduerunt veteres (vt in artifice) Alchimenis scalptoris astutiã. Nã quum imaginem vulcani Atheniensibus faceret, pedis vitium veste adoperiit, velut gressum retraheret, & sic nec manifeste claudicationem mentitus est, sed notam dei scientibus cogitãdam reliquit, & decorum optime seruauit. Astutus etiã habitus est Apelles. Pinxit enim Antigoni simulachrum, & ne deformitas effossi oculi cerneretur, illud tantum altero latere ostendit, quum alterum ex picturæ arte lateret.

Vulcanus. Antigoni simulachrum.

❧ DOLVS et malitia apud veteres ambiguitatẽ in significatione habebant. Vnde illud Plauti, sine omni mala malitia, vt ostenderet bonam etiam dici malitiam. Et Vlpianus iureconsultus ait, non fuit autem pretor contẽtus dolum dicere, sed adiecit malum, quoniam veteres dolum etiam bonum dicebant, & pro solertia hoc nomen accipiebant maxime si aduersus hostem,

Mala malitia plautinus megadorus in aulularia. Vlpia. i l. i. S. Nõ fuit. ff. de dolo. Solertia.

sus hostem, latronemve quis machinetur. Est enim solertia artificiosa quę dam deceptio, quæ fit maioris vtilitatis gratia. Spectata quidē solertia quō dam habita fuit Hellanici Epirotæ, qui quum senex esset, & liberis orbatus cerneret Aristimum post Pyrrhi regis obitum, regnum inuasisse, & sæuitiam, atque immanitatem passim in omnes exercere, de liberanda patria a Tyrrannide cogitauit. Et accersitis in penetralia ædium amicis, ac necessarijs quibusdam in vltionem, necemque tyranni eos adhortatur, verū detrectantibus illis, & periculum formidantibus, iussit seruis suis, vt diligenter fores obseruarent, Tyrannoque se nuntiare velle minatur, coniuratos apud se comprehenderet. Nam postquam liberandæ patriæ auctor esse non posset desertę tandem vltorem se futurum. hac formidine percisti omnes illi, statim in tyranni perniciem coniurant, & e vestigio audacter rem conficiunt, patriamque trucidato Aristimo in libertatem vindicant. Hellanic⁹ epirota tyrannus Aristimus tyrannus.

Dicitur etiam bonus dolus, quum medicus curationis gratia ægrotum fallit, quem tamen nequaquam decipit, sed pristinæ valitudini eū reddere studet. Virgilius quidem dolum virtuti opposuit, quum ait. Dolus an virtus quis in hoste requirit? & iure optimo. virtutis enim, & sapientiæ obiectum est veritas, dolus autem mendacio innititur. δόλος quidē apud Grecos, vnde dictio nostra transfertur, in malam accipitur partem, & sic etiā δολιοσύνη, quæ a nobis dolositas dici posset. Decet igitur prudentem virum solertem esse, non autem dolosum, cum solertia bona sit affectio, dolositas vero mala.

DE AEQVITATE atque æquanimitate.

TITVLVS SEPTIMVSDECIMVS.

EQVANIMITATEM PRVDENtię comitem dabimus, quum sit ęquitas rectum iudicium boni, & ęqui, vel est mitior quędam sententia, quam naturalis ratio persuadet viro prudenti, ac bono, qui ęquum esse putat, vel toto, vel aliqua ex parte ignoscere. Aequitas.

SVNT enim qui arbitrarentur ius nihil aliud esse, nisi id quod semper ęquum, bonumque sit. Naturalem æquitatem iustitiæ comitem stoici faciunt. Peripatetici autē prudentiæ, & rectius quidem.

Prudentis siquidem viri est, qualem principem hunc nostrum instituimus, duriora quædam molliora reddere, & immatura, ac cruda mitiora, cō coctioraque facere, nimis quoque angusta propagare, laxiora vero coercere, vt populus romanus fecisse legitur, qui quū nō posset legibus sæuitiam improbitatemque creditorum coercere, plebem nexu liberauit propter Lucij Papirij creditoris libidinem, qui C. Publio debitori stuprum inferre voluerat. Hæc deinde æquitatis cura a senatu prætoribus demandata fuit, vt ex naturali ęquitate edicta proponerent, quæ iure boni, & æqui scri- L. papirius. C. publius.

ptas leges propagare possent, vel aliquo tēpore, aliquave parte eis detogare, vel omnino eas abrogare, atque abolere.

Isocrates. HOC MVNVS reges suscipiant opus est auctore Isocrate, qui regi suo id muneris impartitur. Aequitas pacis tempore in iudiciis dominetur oportet. Summum enim ius summa iniuria est, vt ait Ennius. in bello autem ęqui bonique ratio semper maximam spem præ se ferre videtur, & plærunque victoriam præbet. Sapienter quidem Isæus vir græcis disciplinis peritissimus dicere solebat OPORTERE legum seueritatem puniendi mansuetudine coercere. Atqui haud scio an accedēdum sit in sententiam Sexti Celii iureconsulti. qui ait SAEVITIAM, acerbitatemque vlciscendi maleficii bene, ac caute viuendi disciplinam hominibus præbere.

Summū ius sūma iniuria.

Sententia.

AEquitati quidam connectunt ęquanimitatem, quam Gręci ἰσοθυμίαν appellant, quæ est quædam animi æqualitas, quum nec rebus aduersis cōtrahimur, nec prosperis exultamus. Cuiusmodi Socratē fuisse Græci scribunt, quem semper eodem animi habitu, eodemque vultu extitisse dicebat Xantippe eius coniunx.

Socrates. Ex Au. Gel. ca.i.li. secūdo

Hanc virtutem quidam e nostris tranquillitatem vocant, & illos qui ea affecti sunt Tranquillos cognominant honoris gratia. hac virtute præcelluit Antonius Cęsar, qui stoicę philosophię deditus tantę tranquillitatis erat. vt vultum nunquam mutaret, neque mœrorem, neque gaudiū vnquam ostenderet. In hac animi tranquillitate sceptici philosophi summū bonum statuerunt. finem siquidem posuerunt tranquillum animi statum, & mansuetudinem cæteris virtutibus prætulerunt. Sed de prudentia eiusque comititibus satis.

Antonius cęsar. Sceptici philosophi σκέπτικοι .i. cōsyderatores cuius sectę erāt pyrrho, & aristo.

DE TEMPERANTIA: et eius partibus, siue speciebus, comitibusve.

TITVLVS DECIMVSOCTAVVS.

Temperātia.

DEST NVNC TEMPERANTIA, quæ in primis consyderat quatenus quicquid agēdū sit. Hanc Peripatetici prudentię conseruatricē esse dicūt, vt quæ iudiciū stabile, ac firmū in rebus omnibus agendis reddat: nec permittat illud labefactari, atque corrumpi a voluptatibus, neque a doloribus tabescere, aut frangi. nam vt recta sit ratio in dictis, ac factis, prudentiæ munus habetur: vt autem nō effundatur, sed circunscripta, firma stabilis, incorrupta, atque integra maneat tēperantia. Eius contraria intemperantia dicitur, quę voluptuosa eligit tanquam prospera, & quę dolorem afferunt, fugit tanquam aspera.

Intēperantia.

Plotinus. ACADEMICI palestram doloris fortitudini relinquentes, dicūt temperantiam cerni in pretermittendis voluptatibus. Qua opinione ductus Plotinus Platonicus tēperantię munus esse dixit, nihil appetere pœnitendum, nulla in re metam moderationis excedere, & sub iugum rationis cupiditatem domare. Cicero temperantiam esse asserit virtutem, qua monemur

Cice. offi. li. i.

monemur, in rebus, aut expetendis, aut fugiendis, vt rationem sequamur. Eã quandoque esse dicit animi circa res inutiles, atque inhonestas victricẽ ac pudicam moderationem, vel rationem in libidinẽ, atque alios turbidos animi motus, Et firmam, ac moderatam quandam dominationem.

Aristoteles hanc virtutem versari ait circa ea quę corpori sunt necessaria, vt sunt vitæ alimenta, Et venerea, in quibus temperantia, & intemperantia assidue versatur. Idcirco eam esse dicit mediocritatem quãdam circa corporis voluptates, & præcipue circa gustum, & tactum, Proinde tẽperans voluptates fugit, earumque absentia non dolet, & pręsentibus abstinet. huic philosophorum acutissimo magis auscultandum est, quam illis qui rigida quadam ratione diuina solum contemplantur, vixque tantum corpori relinquunt, quantum satis sit ad vitæ vsum necessarium, sed ardua illa, ac difficillima nunquam regibus, principibus, aliisque delicatis viris persuaderi possent. Itaque ad molliora quędam descendendum est & ad hunc accedendum, qui sapientiam cum humanitate miscuit, hic quidem Aristoteles est, qui mitius nobiscum agit: & nonnulla moribus nostris indulget, ex quibus homo esse videtur, & nihil humani a se alienũ putare. Confert hic philosophus intemperantiæ delicta puerilibus nequitiis, quę castigãdę quidẽ sunt, & sensim ad optimam (vt aiunt) frugem redigendę. Nam si liberius serperent, virtutes omnes eliderent, & voluptatum cupiditates sequerẽtur, quarum appetitus insatiabilis est, & libidinum actus cupiditatem semper accendit. Hæc est aqua illa, quæ quo magis bibitur, tanto magis fauces exiccat, adeoque inflammat, vt mentem a statu suo prorsus amoueat, hominẽque stupidum, ac vecordem reddat. Idcirco mediocritatem quandam voluptati adhibet. naturali modo contentus, vt rationi non aduersetur, & ab humanitate non omnino discedat, hoc vel temperamentum dici potest, vel castigata, castaque ratio, per quam cupiditas ita rationi paret, vt bene institutus puer optimo præceptori. Aristo. ca. x. li. iii. Ethico. Aristote. laus

¶ Temperans igitur ille erit, quẽ turpidinum, ac flagitiorum pœnitet, quique a voluptate recedit, & in electione eiusdem non persistit, excessu non lætatur, sed ad mediocritatem, virtutemque quamprimum redit. Temperans quis.

¶ Qui vero voluptatẽ sequitur, excessu gaudet, & in turpi electione persistit. hic penitus desperãdus, insanabilisque haberi potest. Eiusmodi fuerũt Cirenaici, qui summum bonum in ea voluptate posuerunt, quæ ex gaudio ac lætitia proficiscitur. Contra quos Epicurus ipse disputans, constantẽ voluptatem dicit esse in vacatione doloris, & aliarum perturbationum. Cirenaici. Epicurus.

¶ Stoici quidem nimis seuere nobiscum agunt, qui affectus omnes voluntarios, opinabilesque esse ducunt. Non autem naturales, & proinde eos nõ temperandos, nec mitigãdos esse putant, sed radicitus euellendos. Contra quos diligenter disputant Peripatetici, vt ostendant affectus omnes naturales, atque insitos nobis esse, & nobiscum nasci: nec posse omnino detrahi sed adhibito modo ita temperari, vt tantum ex illis homini relinquatur, quantum naturę satis sit. Stoici. Peripatetici.

TEMPERATVM quoque hominem illum esse dicunt, qui quę debet, & vt debet, & quando debet, concupiscit: a ratione autem non discrepat. Sed honestum tanquam signum semper prospicit. Adduntque insuper affectus vtiliter a natura hominibus esse datos, vt per eos tueamur hu- Temperatus

manæ vitę officia, quæ sine eis neglectui haberentur.

Libido. Moueri affectibus in bonum, rectum esse dicunt: in prauum autem malum. Libidinem, nisi nimia sit, neque extra legitimum, consensumque totum vagetur, omni culpa vacare, Sin secus, in maximo flagitio esse. Nitū- (Affectuum sedes.) tur etiam auctoritate eorum, qui humanorum corporum viscera rimātur ostendere locos in nobis insitos esse, in quibus singuli affectus secretam sedem habeant, in qua lateant, vt lætitię sedes sit in splene, iræ in felle, libidinis in iecinore, timoris in corde. Qua ex sententia consequēs esse videtur, vt nihil aliud sit affectuum radices, ac fibras euellere, quam hominem perimere, vim sibi ipsi afferre, hominem ex homine extrahere, ac perpetuum bellum naturæ indicere.

carneades helleboro albo cur se perfundebat. Sed vtrum hæc vera sint videant ipsi, & cum Stoicis vt placet, luctentur. contra quos disputaturus Carneades superiora corporis, antequā in certamen descenderet, albo helleboro purgabat, vt puriore, alacrioreque ingenio decerneret aduersus acerrimos dialecticos, philosophosque acutissimos, quos solos sapere nonnulli opinati sunt.

Solon. Nos autem ad propositum ordinem reuertamur, dicamusque magnā virtutem esse temperantiam, non modo in prætermittendis voluptatibus verum in singulis quibusque actionibus. Præstat enim illud Solonis oracu- (Ne q̄d nimis) lum μηδὲν ἄγαν hoc est ne quid nimis, Quodquidem crebris sermonibus a nobis vsurpandum est. Hęc virtus in omnibus humanis actionibus sēper dominatur. hinc temperentia enim reliquę omnes mancę, & inchoatę essent, nec perfectum de se officium pręstare possent: sed aut metas transilirent, aut vix e carceribus egrederētur.

Curabunt igitur reges, ac principes omnes, vt hac virtute in primis fulgeant, quorum vita, moresque castigatiores omnino erunt, & eorum exem- (Tēperātie comites.) plo cunctos ciues emendatiores reddent. temperantiam comitantur modestia, verecundia, pudor, abstinentia, castitas, honestas, moderatio, parcitas, sobrietas, prudentia. De quibus deinceps aliquid dicendum erit.

DE MODESTIA.

TITVLVS DECIMVSNONVS.

Modestia. Varro de analogia. NON quātū quis vixerit, sed quo modo quærēdum est.

ODESTIA PRIMA erit de qua disserem⁹, quæquidem est moderatio cupiditatū rationi obediens, dicta a modico, vt Varro ait, cui⁹ verba nonius Marcellus sic refert, non eos optime vixisse dicam, qui diutissime vixerunt, sed eos qui modestissime, id est modice, vel dicitur a modo, vt Ciceroni, & plærisque veterum placet. Adhibet enim modestia modum humanis actionibus, ne quid agatur, quod nimium sit, neve etiā parum, sed id quod satis sit, hoc est medium inter vtrunque extremorum, quod iure optimo ab omnibus laudatur. Nec tamen putemus hos duos maximos latinæ linguæ auctores inter se de verbi huius origine dissentire, quum alter a modico, alter a modo modestiā dici putet, & præcipue quum modum pro moderatione, & modicum pro modo

modo,& moderato dixiſſe veteres inueniantur. Et modice nō ſolum pro parce ſed pro modeſte etiam poſuerint. Hæc virtus ad morum probitatē pertinet,& ad decorem etiam vultus. vnde illud Terentij,& vultu ſoſia adeo modeſto, adeo venuſto, vt nihil ſupra. In principis quidem vultu eā modeſtiam laudant, quæ grauitatem præ ſe ferat, non autem triſtitiam & eam hilaritatem, quæ grati animi index ſit, non autem leuitatis. Proinde dicūt principem ita temperatis; moderatiſque moribus eſſe oportere, vt ſumma ſeueritas ſumma cum humanitate iungatur.

Terētius i an dria.

❧ Laudant priſci ſcriptores imaginem Demetrij Antigoni regis filii vt quæ animi indicium oſtenderet, per eam natus ad modeſtiam videbatur, & ad gratiam conciliandam, terroremque incutiendum.

Demetrij imago.

❧ Modeſtus ſæpenumero habitus eſt Alexander, quod vel ex hoc exē plo cernitur. ditiores, delicatioreſque ex victoria facti milites cōplures in eum oblatrabant,& maledictis, probriſque illum inceſſebāt. Is quum hoc reſciuiſcet nulla iracundia excanduit, ſed modeſte placideque rem pertulit, aſſerens REGIVM eſſe eos a quibus etiam male audiat benignitate, ac liberalitate lenire. Nouerat enim nihil tam volucre eſſe quam maledictum, quod quidem facile emittatur, cito excipitur, latius diſſipatur, ſed lōge celerius obliuioni mandatur. Modeſtiam etiam quam maximam oſtēdit Mandanius Indus philoſophus. eius nanque famę celebritate permotus nuntios ad illum miſit, rogans, vt ad ſe viſendum accederet, pollicerenturque ei dona, ſi proficiſceretur, ſin recuſaret mortem ei minitarentur. Mandanius quum nuntios diligenter audiuiſſet, eis reſponſum attulit, nō ſe ab eo munera velle, cui nihil ſatis eſſet, nec minas etiam pertimeſcere, quum viuens affatim ab India nutriretur. Sin autem necaretur ab attrita iā & catie,& ſenio carne liberaretur. Hæc quum acerbioribus etiam verbis nuntij retuliſſent, riſit Alexander: & philoſophorum non modo veniā donauit, verum multis laudibus extulit.

Alexander.

Mandanius indus.

Reſpōſum mandanij.

Alexander.

❧ TVLIT ETIAM perplacide Diogenis epiſtolam, ad hanc ſententiam. Diogenes Alexandro Macedonum regi ſalutem. Optime feciſti quod te Macedonum regem ſcripſiſti. noueras enim me regi non eſſe ſubiectum. Scribis vt ad te veniam, ſi vt me videas, figuram corporis mei quis admirandum putet? Sin vero vt moribus, atque inſtitutis meis vti velis, ſcito tantundem ex Macedonia Athenas viæ eſſe, quantum Athenis in Macedoniam. vale.

Diogenes epiſtola ad alexādrum.

❧ Tulerat etiam modeſte admodum Philippus eius pater Diogenis licentiam in loquendo. Nam quum Cheronam vrbem tunc opulētiſſimam inuaſiſſet, ductus eſt ad eum cum aliis captiuis Diogenes, qui eum rogauit quiſnam eſſet. Tum Diogenes audacter reſpōdit. explorator ſum inſatiabilis auiditatis tuæ. At rex nihilo commotior riſit,& illum liberum dimitti iuſſit.

Philippi modeſtia in diogenem.

❧ Modeſtiſſimus etiam habitus eſt Iulius Cæſar. cuius rei hoc erit argumentum. denuntiauit per præconem Pompeius ſe pro hoſtibus habiturum illos, qui ei in bello defuiſſent. At Cæſar medios omnes,& neutrius patris, ſuorum ſibi numero futuros pronuntiauit. Nec legem illam Solonis ſecutus eſt, qui capitis animaduerſione puniendum illum ſtatuit, qui non alterutrius extitiſſet. Quinetiam Roma egrediens Pompeius in ſenatu

Iulius Cęſar.

dixit eódem se loco habiturum eos senatores, qui Romæ remāsissent, quo eos habebat, qui in castris Cæsaris militarent. Atqui Cęsaris postulatio lōge æquior, modestiorque semper fuerat, quam Pompeii. Se enim senatui populoque Romano positurū arma pollicebatur idem faciente Pompeio quod cum ille id velle facere negaret, respōdit Cæsar iniquum admodum esse, alteri vires omnes amouere, alteri vires omnes amouere, alteri vero confirmare, atque augere, vt dū alterum tyrānidis insimularent, alterū ad tyrannidem instruerent. Et post pharsalicam victoriam omnibus aduersarum partium, qui se victori permiserunt ignouit.

Antiochus. A tauro monte ad tanaim amnē romanis imperium asiæ cedit antiochus. Ex plutar. īvita Scipionis aphri.

¶ Modeste etiam egisse videtur Antiochus maximus ille rex Asiæ. Nā postquam a L. Scipione victus tauro tenus regnare cōpulsus est, comiter dicebat benigne secum egisse populum Romanū, quod nimis magna cura eum liberauerit, modicisque eum terminis clauserit.

Tiberius Cęsar.

QVVM maxima quæque regna maxima solicitudine reges efficiāt, nec sinant illos quiete vnquam dormire. Modestissimum etiam fuit respōsum Tiberii Cęsaris, qui præsentibus onerandas tributo prouincias dicentibus, & id etiam per literas suadentibus rescripsit BONI pastoris esse tondere ouem, non autem deglubere.

Caius marius Catulus.

Caij quoque Marij modestiam in hoc laudant. Nam quum ei duplex triumphus decerneret, noluit solus triumphare, sed gloriam suam cū collega Catulo partitus est, quanquam minus dignus ille a Romano populo iudicaretur. Modestiæ laude, & pręcipue in victu enituit Iulianus Cęsar. in pace enim mensarū eius tenuitas recte noscentibus admirāda fuit, in procinctu autem militię cibum breuem, vilemque sumebat, vbi vero exigua quiete recreasset corpus, expergefactus quamprimum vigiliarum vires, & stationes explorabat, deinde ad serias res accedebat, vel vbi ocium esset ad musarum pabulum confugiebat. Ab religione enim christiana, a qua per ambitionem se abdicauerat, non potuit adeo descire, quin aliquod verę virtutis simulachrum in se seruauerit, ex quo caracter veritatis nō omni ex parte tolleretur. purpurę quidem infectores, quamuis diligēter manus abluant, coccini tamen coloris dignitatem non omnino repurgant.

Iulianus cęsar Diosyracusa.

SVNT nonnulli quoque Græci scriptores, qui Annibalis modestiā multis laudibus efferant, dicantque illum nec quum in Italia bellum gereret, nec postquam in Aphricam rediit, aut cubantem cœnasse, aut amplius vini sextario indulxisse. Summaque etiam modestia, ac comitate respondisse omnibus, qui eius alloquio vterentur. Laudatur etiam modestia Dio Syracusanus, qui potitus rerum, nec mensam, nec vestem mutauit, sed eodem habitu, victuque contentus extitit, quo vtebatur, quum in Academia cum Platone, & condiscipulis suis versaretur, ad quem Plato scripsit eum existimare oportere se ab omnibus probari, si a viris solū qui in Academia versantur, probaretur, quando illi non fortunam, non victoriā, non audaciam, admirarentur: sed virum, qui in magna rerum amplitudine per honestatem, temperantiam, modestiam, iustitiamque prospera fortuna optime vti sciret. Et de modestia satis.

DE VERECVNDIA

DE VERECVNDIA et pudore.

TITVLVS VICESIMVS.

ERECVNDIA nunc se nobis offert, quæ est quidam ingenuus pudor, quo perciti recta etiam,& honesta agere erubescimus, hæc duo verba quanquam similitudine quadam teneri videntur, aliquantulum tamen inter se differunt. Est enim pudor timor quidam iustæ repræhensionis, verecundia vero aspectũ honesti viri, vel cõiunctæ multitudinis in rectis etiã actionibus veretur. Proinde custos decori esse videtur,& mater honesti consilij. Nam quum bene agere studeat, nihil magis veretur, quam ne quid indecore agat. Idcirco verecundia artifex, effectrixq; diligentiæ esse dicitur. non enim tantum ne quid peccet, cauet, Sed vt honeste, decoreque erat omni studio, omnique diligentia nititur. Pudor. Verecundia.

Demosthenes verecundia excitatus hęsitationem blesæ linguæ coniectis in os calculis emendauit, Et summa vocis cõtentione recitans iuxta fluminis decursum solutam reddidit, vocem quoque quæ angusta, ac gracilis erat, aduersum montem ascendendo, ac difficiliendo dum diceret excitauit. Os etiam ad speculum domi sibi componebat, ne quid indecenter ageret, & vt in omnibus actionibus decorum seruaret. Demosthenis vitiũ. linguę.

Nec minus etiam Cicero in actione laborauit, donec per Rhoscium comœdiarum,& æsopum tragœdiarum actores vocem, vultum,& gestũ corporis emendauerit. Atqui de seipso quum de claris oratoribus scriberet, sic ait, milo Rhodius operam dedit, si modo id consequi potuit vt nimis redũdantes nos,& supra modum fluentes iuuenili quadam dicendi impunitate,& licentia reprimeret,& quasi extra ripas defluentes coerceret. Cice. de se ipso.

Negligenda non est verecundiæ haud parua virtus, quæ emendatrix omnium actionum nostrarum,& expultrix improbitatis, ac temeritatis esse cernitur. Stultitia quidem audaciam affert, ratio vero tarditatem. Quinetiam recta ingenia debilitat verecundia, peruersa autem confirmat audacia, vt est in veteri sententia.

Qui fines igitur verecundiæ transgreditur, in temeritatem, atque impudentiam statim incidit. Actius Romanus poeta adolescens atræum tragœdiam scripserat,& eam legendam Pacuuio iam seni ostenderat, ille vero eã frigidius laudabat, verbaque duriora, ac crudiora in ea esse dicebat. Actius quidem uon præ verecundia animum submisit, audacter ait, vera dicis mi Pacuui: sed ego meliora spero, quæ deinceps scribam. humana enim ingenia veluti poma primum acerba,& cruda sunt, deĩde sẽsim mitiora indies, ac decoctiora fiunt. Pudor autem ille (quem Cicero moderatorem cupiditatum appellat) turpium actionum proprie dicitur. vt est illud comicũ pudicæ fœminæ quæ ait. Pudor me ꝓhibet ad famosas iræ, idest erubesco ad infames mulieres accedere. Hic pudor sæpenumero malas actiones inhibere solet,& eas ad honestatem perducere. Acti⁹ poeta. Simile. Cicero.

Cloacas romanas omnium operum maximum Tarquinius priscus plębis Romanæ manibus inchoauit, qui labor,& diuturnus erat,& periculosus Cloacæ romanæ.

Tarquinius priscus.

admodum. desidentibus enim cuniculis sepe complures simul opprimebantur. Quo circa multi quiritium timore periculi, & operis tedio affecti, sibi ipsis vel laqueo, vel alia vi mortem inferebant, hoc quum regi molestissimum esset, eiusmodi remedium commentus est, vt omnium ita defunctorum corpora crucibus affigi iuberet, ciuibus omnibus spectanda, & alitibus, canibusque lacerand a, ac dilanianda. Pudor huius ignominiae adeo animos omnium perculit, vt deinceps nemo sibi violentas manus intulerit, & quisque laborem, ac periculum aequo animo subiuerit. Quos enim vitae amor a turpi nece non prohibuisset, futuri pudoris ratio coercuit.

Astiages. Cambyses.

Ex Iustino li. j. & Vale. maxi. lib. j. de somnijs & Herodoto in clio.

❧ Idem pudor in re bellica sepe res perditas instaurauit. Astyages medorum rex vnicam habebat filiam, quam Cambysi persi priuato ciui collocauerat, metuens ne ab illius futura sobole regno exigeretur. viderat enim per quietem ex pudendis filiae vitem surgere. que palmitibus suis omnem Asiam obumbraret. idcirco natum ex ea infantem exponi iussit. Is beneficio pastoris educatus, ac maiusculus factus ab aequalibus suis Cyrus appellabatur, & rex a collusoribus nuncupatus est.

Muliebris persuasio irrisioque quantum profuerit.

❧ Sed quum iam adoleuisset certior auitae iniuriae factus, vltionem meditatus est, & contracto exercitu pastorum, ac conuenarum in Medos transmittit. Hui⁹ rei certior Astyages cum maximo exercitu Cyro occurrit, conferunt manus, vertuntur in fugam Persae matres, coniugesque eorum quum fugam cernerent, eos hortantur, vt pugnam instaurent & in praelium reuertantur. cunctantibus illis, ac bellum detrectantibus sublata veste corporis pudenda eis ostendunt, rogantque num iterum in maternum vterum confugere velint. Tum illi pudore perciti in praelium tanto impetu reuertuntur, vt iam victi victores euadant. Et sic fugatis, cesisque medis, captoque Astiage regnum inuadunt Persae, & hoc pacto Cyrus beneficio foeminarum rex institutus a medis. qui annis trecentis circiter, & quinquaginta imperauerant, regnum ad Persas transtulit.

Cyrus foeminarum beneficio rex effectus.

❧ MVLTA sunt exempla Romanorum quibus manifeste patet pudorem res profligatas restituisse, & profligatos exercitus ad victoriam erexisse.

Iulij caesaris exercitum pudor restituit. Cesaris fortitudo.

❧ Iulij Caesaris exercitum ad cordubam contra Pompeium iuniorem perterrefactum, iam & de fuga magis, quam de pugna meditantem pudor restituit, quum milites omnes audiuissent Caesarem exclamantem hic dies mihi finis vitae erit, & militiae vestre vltimus. Quibus dictis clypeum obuij militis atripuit, solusque hostes inuasit, locoque pepulit, ac disturbauit, & ducenta circiter tela in se missa partim audacter euitauit, partim scuto excepit, quo pudore accensi, ac perciti milites tanto impetu in hostem feruntur: vt pompeium cum vniuerso exercitu in fugam compulerint, ducesque eius capta corduba in quam confugerant magna ex parte caesi sunt, & eorum capita ad Cesarem perlata. Ipse autem Pompeius inter dumos, ac vepres latitans deprahensus caesusque est, caput quoque eius ad Caesarem perlatum, quod quidem honeste sepeliri iussit. Bellum igitur formidolosum admodum pudoris virtute profligatum, ac confectum est, & integram victoriam Caesari praebuit.

Pompeij iunioris caedes.

Pudor verborum moderator.

❧ EST etiam pudor verborum moderator optimus, vt neque dicamus quae turpia dictu sunt, neque eadem si ab alio dicta fuerint. libenter audiamus,

mus,exemplo Socratis, qui quum quendam illoto ore loquentem audiret, caput sibi clamyde adoperuit,donec ille peroraffet.Qua in re Cynici ab aliijs philosophis irridentur.Impudentiores enim in loquendo sunt, et non modo libertatem,sed etiam licentiã verborum amant:dicuntque nihil turpe dictu esse,quod idem non sit turpe factu.idcirco necessaria omnia,quæ etiam aspectum formidare videntur,palam agunt.

Socrates vela to capite ineptias vitabat.

Cynici impudentiores,

Hęc pudoris virtus etiam efficit,vt neque turpem,aut inhonestam causam sermone,aut oratione nostra defendamus.vera est enim Ouidij sententia.CAVSA patrocinio non bona peior erit.Verecundiæ,pudorisque inter se affinitatem ex Trogi Pompeij,seu Iustini verbis doceri possum⁹, qui ait.multę Græciæ vrbes Romam oratores miserant questum de iniuria Philippi Macedonum regis,disceptatioque erat in senatu inter legatos, & DemetriũPhilippi filiũ,qui obses datus fuerat,turba querelarũ confusus adolescens obticuit,tunc senatus verecundia eius motus causam illi donauit,atque ita modestia sua Demetrius veniam patri non iure defensionis, sed pudoris patrocinio obtinuit.Quod ipsum decreto senatus significatum est,vt apparet non tam absolutum regẽ,quã filio donatum fuisse patrem.

Demetrius philippi fili⁹.

DE ABSINENTIA Et continentia.

TITVLVS VICESIMVSPRIMVS.

BSINENTIA & continentia his duabus superioribus virtutibus coniunctæ sunt,Hæ animi ratione ductæ contra cupiditatem,ac voluptatẽ obluctantur,quę quanquam idem significare videntur,& altera pro altera sæpe ponitur,intellectu tamen quodam discernuntur,quum abstinentia proprie sit animi virt⁹,quę effrenatas cupiditates rationis habena coercet.Continentia autem virtus sit,quę immodicas voluptatum illecebras rationis iugo subijcit.

Abstinentia.

Continentia.

Proinde Aemylium Paulum abstinentem fuisse dicimus,qui ex maximo auri,argentique pondo,& opulentissima regia gaza(vt dicunt)quam in potestatem suam per victoriam redegerat,nihil contrectare voluit,aut in rem suam interuertere,aut vllo pacto aspicere,sed quæstoribus negocium dedit,vt in publicum ærariũ omnia referrentur,Et quamuis Persem vicit, & eum in triumphum duxit,& ex Hispania ac macedonia maximas opes in publicum retulit,ex auctione tamen totius rei familiaris vix redactũ est, vnde vxori eius dos redderetur.

Pauli ęmylij abstinentia.

Abstinens etiam L,Mummius qui corinthũ euertit.nihil enim ex opibus,atque ornamentis,quę prędiues vrbs illa habuit,domum suam detulit. Eius tamen abstinentia non potuit inuidiam superare. Nam ab ęmulis,& obtrectatoribus suis patria eiectus est,& in delo exul inopem vitam egit.

L.Mummij abstinentia.

Scipio autem maior continentissim⁹ fuit,qui nunquam captiuis mulieribus vspiam illusit,aut vllam aspectui suo præsentari permisit. Et quum forte aliquando ad eum duceretur captiua virgo admirandæ pulchritudinis eam honeste,integreq; custodiri iussit,& quum paulopost comperisset eam desponsatam

Scipionis aphricani continentia.

desponsatam esse cuidam luceio principi celtiberorum integram, intactan que sponso restituit. Cuius res celeberrima fama causam præbuit, vt Celtiberi vltro in partes Romanorum concesserint. Et quod armis Scipio asse- qui nequiuerat continentiæ rumore consecutus est.

Iulianus Cæsar.

❧ His duabus virtutibus maxime enituit Iulianus Cæsar. Nam ex opulentissima persica præda, quam inter milites suos pro singulorum virtutibus, ac laboribus magna cum æquitate diuiserat, nihil sibi reseruauit, pręter puerum quendam mutum vltro ei a quodam milite oblatum. qui iucundissimis gesticulationibus vetustissimisq; nutibus multa indicabat, adeo, vt quasi colloqui, ac confabulari cum omnibus videretur. hæc Iuliani abstinentia militibus pergrata fuit, & eosdem dicto audientes longe magis reddidit.

Fœminę vbi formosissimę.

❧ Ex captiuis mulieribus nullam contrectare, aut videre voluit, quumcō plures speciosissimę quotidie ducerentur, & pręcipue in perside vbi formosissimę omnium fœminę habētur: sed eius continentia longe latius spectata fuerat. Constans enim inter omnes opinio erat, Iulianum post amissam coniugem nihil venereum, quod a familiaribus sciri potuerit, vnquam patrauisse.

Alexander.

❧ Alexandrum magnum summa etiam admiratione dignum putāt, qđ non minorem erga Persarum captiuas mulieres continentiam, quam in viros fortitudinem ostenderit.

Cæsaris continentia.

❧ Continentiam Iulius Cęsar in exercitu tanti fecit, vt sępe diceret se nō minus a milite continentiam, & modestiam, quam virtutem, atque animi magnitudinem desyderare. Contra has duas virtutes, quas finitimas inter se esse dixi, indifferenter opponitur incontinentia. Sic enim incontinentē esse dicimus, qui per cupiditatem deliquit. vt eum qui per voluptatem peccauit.

Incontinens quis.

Sed in rebus necessarijs: aut expetendis quum aliquem incontinentē dicimus addimus plærunque rem in qua auiditate effertur, & pręsertim vbi vitij nomen non suppętit, vt incontinens lucri qui a Græcis χρηματισμός vocatur incontinens rapinæ, incontinens libidinis, incontinens vini, dicitur: sed vbi quispiam immoderate magistratus dignitates, honoresque cupit, tunc is ambitiosus vocatur. Hunc tamen Græci propinquiore verbo τιμοκράτικον appellāt, nos studiosum gloriæ dicimus: illi autem cōiuncto verbo dictare solent. Similiter amator patriæ vno etiam verbo φιλοπάτης ab illis dicitur. in eiusmodi enim nominibus nobis præstant propter fœlicitatē compositionum, a quibus latina lingua magna ex parte abhorret. Nos cupiditatem discendi, illi φιλομαθίαν. Nos amorē reipublicę illi φιλοπολιτείαν dicunt. Sic etiam amorem sui ipsius φιλαυτίαν vnico verbo exprimunt. Idcirco omnes affectus omnesque cupiditates facilius Gręce quam latine enunciantur, sed ad propositam rationem redeo.

❧ Incontinens quidem aliquando emendatur. pœnitet enim eū deliquisse, intemperans vero temeritatem exaltat, turpitudine gaudet, vix vnquam ad rationis viam redigitur, & in impudentia persistit. Proinde desperatæ salutis & immedicabilis prorsus valitudinis habēdus est. eam enim viam ire pergit, quam elegit, & ab ea nunquam diuertit. Incontinens autem quandoque pœnitentia ductus ad diuerticulum redit: & naturalibus voluptatibus, a quibus vix quispiam liber omnino esse potest, venia aliqua ex parte danda est omnibus pene communes esse videntur. Atqui incontinens si ad rationem redit,

nem redit,& deinde non persistit turpior,deteriorque multo fit,quam ante fuerat,& de eo dicere possumus,quod de ægrotis medici dicunt,qui aiũt in firmos illos grauius se haberi,qui quum leuati morbo fuerint,grauius in eũdem recidunt. Idcirco videndum semper est,vt ratio dominetur,& appetitus pareat,qui si imperium inuaserit,& naturalem necessitatem progressus fuerit,actum de homine est. Fit enim impos sui ipsius,& in præcipitiũ omnino rapitur,intemperantissima omnium fœminarum,& insatiabilis,atq; inexplebilis libidinis habita est Messalina Claudij principis vxor,quæ non contenta domesticorum iuuenum multiplici turba quos die,noctuque semper admittebat,cõditionem a publicis lenonibus accepit,vt omnibus vulgo potestatem sui corporis faceret,& inter prostitutas alias etiam prostaret, mercedemque turpitudinis acciperet,sed quum audiuisset inter plurimas meretrices vnam esse,quę robore corporis,ac patientia reliquas omnes prę stet,elegit cum illa certamen,& postquam per integrum diem, integrãque noctem omnibus certatim confluentibus subijssent defessa tandem,ac deficiens peregrina illa cessit,vt par erat augustæ meretrici. Quæ quidem victoria exultans ab opere non discessit,sed quinque & viginti viros vltra certamen indefessa pertulit,& lęta,ac victrix tanti certaminis ad imperatorium thalamum redijt.

Messalina augusta. Ex cornelij taciti lib. xj.

Et lassata viris,nec dum satiata recessit: vt satyrus noster cecinit.

Iuuena. saty. vj.

❧ Quis non iure etiam corinthiorum turpitudinem,atque intemperantiã admiretur? Hi vrbem opulentissimam habebant.& mercatoribus opportunam. duplici enim sinu abluitur,ionio scilicet,& ęgeo. Quorũ alter Italiã, alter vero Asiã spectat,tã turpem tamẽ quæstũ exercuerunt. mille enim circiter puellas veneri a proprijs parẽtibus addictas nautis,institoribus,& ad uanis,ac peregrinis quibuscunque exposuerãt,vt eiusmodi illecebris exhausti ciuitatem ditiorem,opulentioremque redderent. Hoc quidem quum ꝑ confluentem multitudinem fieret vulgatum est per omnes gentes prouerbium non cuiusque mercatoris esse Corinthum adnauigare. sed de abstinentia,& continentia,quæ vitas illustrium virorum plurimum ornant,& gratiam multitudinis conciliant satis.

Corinthiorũ intemperantia.

A. Gelius aliter refert. ca. viij. lib. j.

❧ DE CASTITATE.

TITVLVS VICESIMVSSECVNDVS.

ASTITAS HIS superiorib', ꝓxima accedit,quæ est quasi certa morũ castigatio,& veluti regu la quædã humanæ vitæ. Hæc ex itima cordis cogitatione cupiditatum auiditatem,& voluptatem illecebras rationi subigit,& temperamento quodam ad mediocritatem,veramque virtutem redigit. Eodẽque officio in nos fungitur,quo optimus præceptor in discipulum,qui singulas quasque actiones quotidie emẽdat,& castigatiores ĩ dies reddit,donec illũ ad optimam frugem adigat.

Castitas. Cicero.

❧ Castitatem Cicero sępe frugalitatem appellat,eiusque officium esse dicit motus animi appetentis regere,& sedare,semperque aduersantem libidini,

dini moderatam in omni re reseruare constantiam, frugalitatem quoque a fruge dici putat, qua nihil melius e terra oriatur. Ad hanc sententiam Quintilianus loquitur his verbis. M. Celius se esse hominem frugi vult probare, non quia abstinens sit. nam id mētiri quidem poterat, sed quia vtilis sit multis. idest fructuosus, vnde sit dicta frugalitas. Hanc virtutem quasi peculiarem in deiotaro rege fuisse Cicero refert, quem omnium regum frugalissimum extitisse luculentissimis verbis testatur: frugalitati vero contrariam nequitiam esse putat dictam quasi nequicquam, quod nihil sit homo ille, qui nequitiæ vitio laborat. Frugalitas quidem tanti apud veteres fuit, vt Pisoni viro prestantissimo cognomentum honoris dederit, frugi siquidem dicebatur.

Frugalitas. Cice. i oratione pro rege deiotaro. Nequitia.

Castitas.

❧ Castitas, & pudicitia similes virtutes esse videntur, quum sæpe alteram pro altera poetæ vsurpēt. Intellectu tamē inter se differunt. Est enim castitas generalis quædam castigatio, animaduersioque cōtra singulos quosque turbidos animi motus, vnde castum Varro non modo pro religioso, & pudico, sed pro abstinente a furtis, ac rapinis ponit, quum ait. nec casta viri manus tenaci visco se tinxerat. Ponitur etiam castum pro puro, suaui, iucūdo, & incorrupto, vnde casto sermone eos locutos dicimus, qui nitidis, ac latinis verbis vtuntur, nec peregrina, aut nimis prisca commiscent.

Pudicitia.

❧ Pudicitia vero quasi quædam species eius esse videtur, quæ solum ab iniuria turpium libidinum vendicet, hoc quidem Mantuana camœna docuit quum ait. Casta pudicitiam seruat domus, quasi dicat castigata, incorruptaq; domur etiam pudicitiam seruat. Hæ duæ virtutes in fœminis maxime elucent, Sine quibus nec matrimonium stabile, nec laus vlla muliebris, aut religio esse potest, tantique in eis faciendæ sunt, vt omnium criminū rea habenda sit mulier, quæ contra pudicitiam, ac castitatē commisit. Atqui nulla vnquam virtute a probro illo, ac turpitudine redimi aut expiari poterit. Et alia ex parte casta, ac pudica fœmina omni laude: ac gloria sēper ab hominibus afficienda erit.

❧ Fœminæ quæ vnius viri connubio contentæ fuerant, corona pudicitię donabantur apud Romanos admirabili fama celebrabantur per omne æuū captiuę illæ Teutonicorum coniuges, quæ quum a Mario victore non impetrassent, vt castæ virginibus vestalibus seruirent, laqueis sibi proxima nocte spiritum eripuerunt, ne quis eas corruptæ pudicitiæ, aut violatę castitatis reas fuisse vnquam suspicari posset.

Teutonicę mulieres.

❧ Egregia prorsus virtus etiam in viris habetur vitæ, morumque castitas, & moderata quædam, castigataque consuetudo. Quam non modo viri optimi laudant, ac probant, verumetiam deterrimi ipsi admirantur. Ad Scipionem Aphricanum, qui tunc literni exulabat, visendum ac salutandum prędones longa nauigatione accesserunt, vt eum coram cernerēt, quem fama rerum gestarum, & virtutis, ac castitatis cognouerant. Hæc quidem virtus tanti est, vt nō solum principes ornet, & admiratione dignos reddat, sed priuatos nonnunquam ad principatus gloriam prouehat. Hiero syracusan⁹ teste his sit qui herodoto priuato viro non ignobili, matre tamen serua natus consensu omnium ciuium dux Siculorum aduersus carthaginiēses primo deinde succedente fortuna, & gloria rerū gestarū rex creatus est. hic formę dignitate conspicu⁹ fuit, robusto corpore, forti animo alloquio suaui ac blando, & castis

Scipio aphricanus.

Hiero syracusanus.

do,& castis moribus,castigataque vita adeo,vt cunctis gratus acceptusque haberetur. hic amicus fuit populi romani,& quum accepisset cladem ei illa tam ab Annibale ad Trasumenum lacum,trecenta milia modiorum tritici,& ducenta milia hordei. Auri quoque ducenta & quinquaginta pondo romam muneri misit. Huius nepos eo mortuo,viuo tamen filio, Hyeronimus,qui ei in regno successit,contrarijs moribus fuit. Nam & ad carthaginenses desciuit,spreta romanorum amicitia,& prę sæuitia,ac superba a suis interemptus est,

Annibal, Hieronym⁹. hieronis nepos.

Casto & castigato vitæ ordine fuit EuagorasCyprius rex,qui quoadvixit neminem iniuria vnquam affecit,iustumque se omnibus præbuit,amicos semper in consilio habuit,quanquam erat ipse prudentissimus vitæ institutis omnibus documento esse poterat omnia ordine,modoque ab eo agebantur,& quæ verbis promiserat,ea sic semper ex fide bona præstabat, vt neminem vnquam falleret. Non fortunæ successu,sed virtute vitę gloriabatur. Amicis gratus,& liberalis in alios magnificentia,& liberalitate splendidus,vitia,voluptates,cupiditatesque omnes mira quadam castigate coercebat. Et quum diem iam grandior natu obiisset,complures optimos filios superstites sibi reliquit,nullum tamen priuato nomine indecorem,sed alium regni successorem,alios duces,imperatoresve,alios quæsitorum regnorum compotes. Filias autem reginas. Tantum valuit morum castigatio,& admirabilis ordo vitæ, vt paruum regnum propagauerit gloria,fama,opibus ac dignitate. Et posteritatem longa regnorum successione diutius illustrauerit. Et hęc de castitate,ac prudicitia satis.

Euagorę regis laudes amplissimę.

DE HONESTATE, TITVLVS VICESIMVSTERTIVS

ONESTAS nunc sequitur,quam Zeno ingenij pręstantiam esse existimat,& eam solum bonum appellat.quando quidem hæcvna virtutum omnium perfectionem inse complectatur. Aristoteles quidē id honestum esse putat,ex quo splendor aliquis, atque illustris honor in eos perueniat,quid id gesserit. Similis sententia eorum est,qui honestum id esse affirmant,quod sit populari fama gloriosum. Platonici autem,& qui eos imitantur,id intelligunt honestū esse,quod detracta omni vtilitate,sine vllis præmiis,fructibusve per seipsum possit iure laudari. Ex quibus omnibus opinionibns nihil aliud colligendum puto,nisi honestum,aut ipsam virtutem esse,aut rem gestam virtute. Erit igitur honestas animi electio firma,& stabilis ea omnia agendi quæ secundum virtutem sunt. Hæc enim virt⁹ tantæ pręstātiæ est,vt vel sola hominē pfecte cōmēdet. Nam qui a Gręcis καλὸς dicitur a nostris honestus,& bonus nūcupatur.

Zeno.

Honestas.

Sed vt honesto turpe opponitur. Sic honestati turpitudo. Quę est firma electio ea omnia agendi,quę secundum cupiditatem,ac voluptatem fiunt. Virtutes quidem & vitia voluntaria sunt. Proinde in nostra potestate esse dicuntur,quando eorum electio,quæ rei gerendę principium esse cernitur,in nostra potestate sita est,versaturque circa affectus,& actus, ex

quibus quidem laus omnis,ac vituperatio pendet. Quod si ita res sese habet, honestatis,turpitudinis domini sumus,quarum altera iter fœlicitatis affectat,altera autem miseriæ. Ergo quicunque aliis imperat,affectus,electiones,actusque omnes ad honestatē dirigat oportet. quæquidem vel virtus ipsa est,vel virtuti innititur,adeo vt ab ea nusquam separari,aut disiungi possit,virtus autem ipsa tam præclara est,vt ex rebus secundum illam gestis, ita homines probos afficiat,vt non modo opera ipsa admirentur,& æmulationem quandam ad imitandum accipiant,seque illis similes fieri cupiant, verum operum auctores summa beneuolentia amplectantur,& in eos se cōuerti,si fieri posset optarent.

Age quis Herculis magna illa facinora,& longe rebus humanis excellentiora lectitat,qui non se statim Herculē fieri cupiat? sed ne poetas finxisse putemus ,QVIS gesta Cæsaris,aut Alexandri legat,quin velit Cæsaris,aut Alexander confestim fieri? vt vero minora loquar. QVIS Pythagoræ,aut Socratis vitam cogitat,qui in eos se transferri nolit? EGO autem eiusmodi sum,qui mallem Platonem philosophum me fieri,quam Sardanapalū opulentissimum illum Assyriæ regem,hoc virtute ipsa præstat,& opera,quæ ex virtute geruntur. Secus autem in his artibus,aut actionibus quæ voluptatem augent,fortunam ornant,opes accumulant,& rem familiarem complent. QVIS enim adolescens ingenui pudoris,ac liberaliter educatus,paulove nobilior Antigenidas tibicen fieri vellet,& ex tibia victum,ac gloriam querere? quamuis ille Platonis testimonio illustratus fuerit. At quis se cupiat fieri Anaxenorem citharœdum cuius harmonia adeo delectabatur Antonius,vt eidem quatuor ciuitatum tributa exigenda dederit. A T quis simulachrum Iouis olympici,aut argiuæ Iunonis adeo probaret,vt Phidias esse cuperet,aut Polycletus? SOla honestas est, cuius opus & artifex simul probatur. Et adeo ad se homines allicit,vt imitator eius,& auctor vnusquisque esse desyderet.

Antigenidas tibicen. Anaxenores citharœdus. Antonius. Sertorij honestas.

Hac virtute præstitit Sertorius,qui honestatem etiam in conuiuijs seruabat,nec videre quicquam turpe,aut audire vnquam poterat,suisque persuaserat,vt ab omni maledicto, atque scurrilitate abstinerēt, certarentque inter se placidis salibus,facetijsque iocis. Cuius mores maiore admiratione digni sunt,quod eiusmodi vitæ homines maiorem viuendi licentiam vsurpant,maioremque loquendi libertatem,sed honestatē qui non prestant,nō modo viri boni esse non possunt,verum ab omni hominum cœtu exturbādi sunt. non enim tantum sibi ipsis nocent,sed vniuersos ciues cum quibus versantur,turpitudinis quodam veneno inficiunt. Hec fuit causa qua ducti vetustissimi Greci comœdias vrbibus suis eiecerunt ne ciues inhonestas illes actiones cernerent,neve obscœna verba audirent.

Optime Socrates,& alij philosophi morum,atque honestatis precepto res tradiderunt,vt homines seipsos cognoscerent, & aliena relinquerent. que minus vtilia,ac necessaria sunt,Et in primis cogitarent se solos ex omnibus animalibus rationis,atque orationis compotes esse,Quæ duo diuinæ mentis munera omnibus honestis actionibus augenda,atque accumulanda sunt,vt honestum precipue vite genus eligamus,per quod non modo viatī cum huius terrene peregrinationis assequamur,verum ab omni vitiorum labe,ac turpitudine immunes,ac liberi simus,

DE

DE MODERATIONE.

TITVLVS VICESIMVS QVARTVS.

Oderatio honestati comes accedit. Nã sicut electio (quæ rei agendæ principium est, vt Aristoteles testatur) ab honestate dirigitur, sic moderatio actionẽ metitur, ne fines, quos & honestas præscripsit, aut non attingat, aut longius progrediatur. vt enim in currendi certaminibus vltra metas currere temeritatis esse videtur, sic vix e carceribus progredi ignauię. Automedon Achillis auriga idcirco laudabatur, quod nec nimio cursu præcipitabatur, nec segni ac tardo ab insequentibus præuertebatur. Sed moderata quadam alacritate semper inter primos de victoria certabat. Electio. Arist. ca. ij. li. vj. &. c. ij. lib. ii. ethicorum. Moderatio. Pomponij attici moderatio.

Moderatus admodum habitus fuit Pomponius Atticus in omnibus actionibus suis, quod vel ex hoc cerni licet. ex tot enim tamque grauibus, ciuilibus, ac domesticis procellis solus pene ex omnibus claris ciuibus periculorum omnium expers, incolumis, iactatus, ac liber euasit: & quibuscunque victoribus semper gratissimus extitit. Et quasi prudentissimus gubernator nauem suam ex procellosa hyeme, marique vasto, ac scopuloso optime seruauit. Quod vtinam effecissent alij eruditissimi viri id ętatis, haberem⁹ forsitan latinam linguam longe vberiorem, & minus multa nobis incognita essent, sed arduum, ac difficillimum est fatalem sortem peruertere.

Hanc moderationis virtutem Cicero præcipue Bruto tribuit, quum ait. Quid tam difficile Brute est quam in plurimorum controuersijs dijudicandis ab omnibus diligi? consequeris tamen, vt eosipsos, quod contra statuas, ęquos, placatosque dimittas. Itaque efficis, vt cum gratiæ causa nihil facias, omnia tamen sint grata quæ facis. Cicero in bruto.

Magnam quoque moderationem ostendit M. Bibulus vir summę dignitatis. Nam quum per iniuriam duo filij adolescentes indolis peregregiæ ei cæsi fuissent in ægypto, a Cleopatra regina interfectores illorum per carnifices ad eum misisset, vt ex illis vindictam sumeret quacunque vellet, eosdem e vestigio intactos remisit, asserens eiusmodi vltionem ad se nõ pertinere, quum suus esset hic priuatus dolor, sed ad senatum populumque romanum. Itaque malluit orbitatis suę mœrorem supprimere, quam immoderatus vltor videri. M. Bibuli no tandã animi moderatio.

Hæc moderationis ratio tolerantiam præstat, quę mirifica quoque virtus habetur. PRVdentis quidem viri est iniurias forti animo tolerare, nec semper vltionem quærere. Scitum est illud P. Syri præceptum, quum ait. Feras non culpes, quę vitare non possis. Sapienter Epictetus philosophus hęc duo verba semper se habere in animo, atque ore dicebat equidẽ ἀνέχου καὶ ἀπέχου hoc est fero, & abstineo. P. Syri sentẽtia. Ex macr. ca. xiij. li. ii. saturn. &. A. gel. xiiii. li. xvii. noct. at.

Sed moderationis virtute etiam prestitit plurimum inter milites suos Annibal. Nam quum exercitum haberet commistum ex hispanis, aphris, Gallis, variaque hominum colluuione, tanta moderatione ac tolerantia inter omnes vsus est, vt ne minima quidem militaris seditio in castris audita Annibal.

dita vnquam fuerit, quod mirum omnibus videri poteſt, quum id hominũ genus rixę diſcordiæque obnoxium ſit, vixque vnquam quiete, ac pacate viuere vſpiam poſſit.

Anaxilaus. Anaxilaus Sicilię rex omnium principum ſui tẽporis moderatiſſimus habitus eſt, quę virtus quidem magnam dum viueret, omnium populorum gratiam ei conciliauit: & poſt eius obitum, maximum etiam fructum eius poſteritati attulit. Nam quum decederet filium impuberem regni hęredẽ inſtituit, cuius tutelam Michalo ſpectatæ fidei ſeruo reliquit, verum enim vero memoria paternæ moderationis, & ſpes futuræ probitatis tantum potuit, vt ciuitates omnes parere ſeruo, quam moderati principis ſobolem deſerere maluerint. Aequo etiam animo pertulerunt regni maieſtatẽ per ſeruum tantiſper gubernari, donec puer ad legitimam pubertatẽ perueniſſet.

Sylla. Sylla quoque qui omnium romanorum ſæuiſſimus fuit aliquando moderatior, mitiorque eſſe voluit. Nam quamuis pro minimis etiam rebus inter præclariſſimos, grauiſſimoſque viros ſemper præcipiti iracundia accẽderetur, tamen quum dictaturam, vel potius tyrannidem vltro depoſuiſſet adoleſcẽtẽ ſe grauiſſimis ac mordaciſſimis verbis inſectãtẽ æquo anĩo ptulit, & hoc ſolũ domũ cũ ſe reciperet, iãq; limen ingrederetur, conuerſus in enm dixit, non ſinet hic audax adoleſcens alium quempiam in poſterũ dictaturam ſponte deponere.

Phí. macedo. Moderatiſſimus vel ex hoc vno exemplo habitus eſt Philippus Macedo Magni Alexandri pater. Nam quum Mathonam Melibœæ vrbem oppugnaret, quam ſagittarij indigenę omnium optimi defendebant, iacta in eum e muris ſagitta dextero oculo captus eſt, quo vulnere ſicut nec in bello ſegnior, ſic nec iracundior quidem in hoſtes factus eſt. Et quamuis chirurgus oculum ei cum ſpiculo effodiſſet, pacem tamen illis implorantibus æquis conditionibus dedit: & vulneris auctorem neutiquam perquiſiuit, nec aduerſus victos vlla in re inclementior extitit, ſed moderatum ac mitem ſe omnibus præbuit, ac ſi ei nihil aduerſi in ea pugna contigiſſet.

DE PARCITATE SEV PARSIMONIA. TITVLVS VICESIMVSQVINTVS.

Parcitas. Parſimonía.

ARCITAS moderationi Finitima accedit, quã vſitatiore vocabulo parſimoniam licet appellare. vtrique ab vno verbo diuerſa eſt origo. nimirum illud a pręſenti, hoc a præterito parſi deflectitur. In primis tamen videndum eſt affectus nos ne decipiat. Nomina enim virtutum pro vitiorum nominibus ſępenumero vſurpantur. Fortem enim pro temerario ponunt. Et auarum parcum mitiore vocabulo appellant. Sed vt auere, vnde auari nomẽ factũ eſt, eſt pręter rationẽ cupere, ſic parcere retinere eſt, & ſecundũ rationem conſeruare, & illud quidem vitij eſſe cernitur, quoniam rationi non obſequitur, hoc autem virtutis, quando a ratione ducitur,

Magna

❧ Magna profecto virtus est parsimonia,& moderatrix optima omnium impensarum.Et pari quidem spatio ab auaritia,& profusione distat. illa ab vtili,ac necessaria impensa abstinet:hæc autem nec vtilitatis,nec necessitatis rationem habet,sed profundit,ac prodigit sine mensura,modove, veluti si ei omnia suppetant,nunquam defutura quasi diuina virgula,diuinoque nutu tradita.FOEMINAM dicebant veteres bene olere,quum nihil olebat.Et virum tunc recte sapere,quum nec sordes auaritię oleret,nec vapores prodigentię redoleret. ❧

❧Hæc quidem mediocritas late patet, & circa multa diffunditur. Parsimoniam enim minoris Aphricani & Pomponij Attici plurimum laudāt, quod neque emaces neque edificatores fuerint.Vtrumque autem in Lucullo vituperant,& quod sumptuosus,atque emax esset,& in ędificando profusior.vnde Tubero stoicæ philosophię romanorum omnium peritissimus dicere solebat Lucullum togatorum Xerxem esse,quod splendidior videri studeret,quam hominem romanum deceret. Et Pompeius quum ad illius ædes visendas in Thusculanū accessisset,cerneretque eas porticibus,xistis, ambulacris,fenestrisque vndique perflari,dixit eiusmodi ædes per æstatē opportunas,hyeme aute importunas,inhabitalesque esse. Tum comiter Lucullus respondit.Num pluris Ciconias,& Grues quam me facis?at ille pro tempore regiones mutant,ego autem hybernam habitationem mutare nequiuero?

Aphricani minoris,pomponijque parsimonia.

Lucullus.

Facetū luculli responsum

❧ Marius ludibrio habitus est,quod quum grandior natu esset,septimumque gereret consulatum,quod nemini romanorum præter eum vnquam cōtigit,& iam finitimus morti esset,Fortuatam tanquam improbam accusaret,vt qui ante moreretur,quam consilia,ac desyderia sua in ędificandis ædibus peregisset,quæ quamuis magnificæ statutæ,cōstructęque essēt,adeo, vt multorum regum ædes magnificentia,& splendore superarent, tamen ambitioso homini,& qui ex humili ad summum fortunę apicem peruenerat,non satis erant,vt pote qui & nitidiore,& opulentioress illas fieri(si foret ei vita diuturnior)speraret.

Marius solus togatorum septimum gessit consulatū, ludibrio tamē men habitus est.

❧ Nimis laute suppellectilis,& Corinthiorum præcupidus notatus est Octauius Cæsar.vnde proscriptionis tempore eius statuę adscriptum est. Pater argentarius ego Corinthiarius.Cotinthum vrbem (vt diximus) opulentissimam miserabiliter direptam L.Mummius ex senatusconsulto,qđ illi legati romanorum violati fuerant,euertit,soloque adęquauit.Quæ quidem diutius deserta destitutaque mansit,donec per Iulium Cęsarem dictatorem restituta,instaurataque fuit,trāslatis illuc compluribus colonis ex Libertinorum ordine.Hi principio rudera vertentes, mortuorumque sepulchra effodientes plurima fictilia vasa inuenerunt,quæ quum romam mitterentur magno propter artificum solertiam,atque admirandam pulchritudinem vendebantur,& diuitum,lautorumque abacos,veluti si aurea.argētea ve essent,ornabant.Quo circa Corinthij coloni ex mortuis diuites fieri vulgo romę dicebantur.Consueuerant eni Corinthij,& omnes fere Asiatici fictilia vasa,quę pulcherrima habebāt,cum mortuis infodere,ducti quadam vana,ac stulta persuasione,futilique superstitione.Putabant enim præsides eorum deos,quos Genios appellabant,cum illis sæpe cōuiuia celebrare,cibariaque deorum ex ambrosia,& nectare concinnata eis afferre.

Octauius cæsar,

L.mummius.

Corinthus euertitur.

Corinthia vasa,

Catonis prouentus duplex,

Cato senior dicere solebat duobus prouentibus se rem familiarem regere,& augere,Parsimonia scilicet.& agricultura. Quarum altera fructus præbet,altera autem modum vsui adhibet.inter multas Catonis laudes nulla gratior parsimonia populo romano fuit,& morum castigatione.Proinde cum omnibus magistratibus summa laude,& gloria functus fuisset a sola cẽsura cognomentum meruit:& consulari statua donatus est,cuius inscriptio eiusmodi fuit rem romanam iam prolabentem,& in deterius versam Cato censor modestissimis institutis,optimis moribus,ac præceptis salutaribus pristinum in locum restituit.

Virtus hæc effecit,vt sicut in structura singula quæque ad regulam libellam,ac perpendiculum respondent,sic in nationibus nostris omnia ad mediocritatis rationem tendant.Erit igitur videndum,vt Parsimonia castam quandam vtilitatis rationẽ habeat,fugiat extrema,sordidior ne sit honestum lucrum sequetur,turpem questum ne faciat,rem mercedem nõ exigat quam par sit,aut quam operæ precium esse videatur.Quod quidem iniquum esse poetę ostendunt in ea fabula,in qua dicunt Aesculapium Apollinis,& Phoronidos filium medicum fuisse peregregium,ac ꝑpe diuinum adeo,vt ab omni etiam incurabili morbo ægrotos,sanos,incolumesque redderet.Addunt tamen eum ab ioue fulmine fuisse perculsum,& in inferni baratrum præcipitem datum,cuius rei causam Pindarus fuisse dicit,quod is nimis improbus,ac petulans in exigenda artis suę mercede extiterit,nimisque aurum.& preciosa munera concupiuerit.Tunc quidem parsimonia eiusmodi iniqua esset,nomenque virtutis amitteret,& fieret auaritia, quo vitio nihil turpius esse potest.EFVMO enim in flammam tenderemus,vt est in trito prouerbio.INGLVuiem castigare virtutis est officiũ, a necessarijs se abstinere,& Genium(vt dicitur)suum fraudare,id inhumani vitij esse videtur.

Parsimoniæ pręcepta.

Aesculapius.

Aesculapius ioue cur fulmine tactus

Olidum putabat Titus Vespasiani filius nouum vectigal ex cloacis,latrinisque publicis exigi,& patrem vehementer obiurgabat.ille autem vt primam pensionem accepit,loculos tenens ad os filij agitabat,rogabatque num pecunia illa male oleret.tunc eo dicente,nequaquam. At eadem(inquit)e lotio est.Quo quidem dicto patris indecora parsimonia,& ingenuus filij pudor indicatur.Atqui hæc virtus maiorem in priuatis ciuibus,quam in principibus laudem habet.Proinde maior Aphricanus quum ab eo acceptorum,impensorumque numorum ratio reposceretur,respondit se gestarum rerum,partæque victoriæ rationem facile reddere posse,pecuniam autem quęstorib⁹ permisisse.Iulius quoque Cęsar se profusiorem haberi sẽ per ęquo animo pertulit,nullumque vnquam largitionis munus omisit,sed quæ profusio,dum priuatus extitit,dicebatur,magnificentia postquam imperauit appellata fuit.

Scipio aphricanus.

Cæsar.

DE SOBRIETATE,

TIVLVS VICESIMVS SEXTVS.

Sobrietas

OBRIETAS quæ cibi, vinique optima moderatrix habetur hoc loco se nobis ultro offert, de qua pauca dicenda erunt. Eius enim laus cum superioribus virtutibus magna ex parte commista esse videtur. hæc quidem sobrietas ratio adeo necessaria est, vt qui ea careant omnes alias virtutes, quas in se habēt obscuriores reddant: & ab omni humanitatis cōmercio excidisse videantur. Et cū beluis potius, quā cum hominibus censendi sunt. Hoc Nonij Marcelli optimi veterū verborum indagatoris expositio declarat, qui ait, sobrium sanę mentis esse dictum, quasi sebrium. hoc est separatum ab ebrio. Sic & secretum dici putat veluti separatum ab his que cernuntur. Elegans sane interpretatio, & huic sermoni nostro satis accommodata. docet enim ebrios insanæ mentis esse, & ab omnibus irridendos. Sobrietas.

❧ Pręclare Anacharsis Scytha dicere solebat. quicūque sobrius fieri vult turpes ebriorum motus intueatur. Vt ebrietatis quoque turpidinem fugiēdam esse ostenderent Lacedęmonij rusticos seruos multo mero ingurgitatos in iuuenum conuiuia inducebant, vt cernentes adolescentes temulentorum insaniam, deformitatem, pręcipitemque furorem sobrie, honesteque viuerēt & ebrietatē tanquam rem turpem, atque abhorrendum fugerent. Ex plutar. ī institutis laconicis.

❧ Ebrietatē in maximis, ac clarissimis viris adeo perosus est Solon Atheniensium legum lator, vt legem statuerit, cuius verba eiusmodi erant. Princeps si ebrius deprehendatur, morte multetur. Solonis lex.

❧ Pittacus Mithileneus qui vnus e septē Græciæ sapiētibus fuit Ebrios quum peccauerint duplici pœna afficiendos esse, vt per legem statuit, vt diligentius homines temulentiam vitarent. Nec eo consilio hæc dico, vt principes abstemios fieri velim, sed vt moderate vinum sumant, eis persuadeam, vt quæ sententiam Anacharsis optime interpretentur, qui ait, vitem tris vuarum species ferre, primam voluptatis, secūdam ebrietatis, tertiam mœroris. Satis sit vinum libare, & valitudinis gratia sumere, cum turpissimum sit se mero ingurgitare, & stomachū quasi cloacam vino abluere. quod quidem nihil aliud esse videtur, nisi se natum ad perdēdum temetum putare, vt veteres dicebant. Pittacus. Vuarum tres species.

❧ Philippus Macedo, & Alexander eius filius obscurum ante macedonum nomen regia virtute adeo illustrarunt, vt angustos admodum regni terminos, & vix satis a finitimis tutos vsque ad extremas orientis oras propagauerint, seque ad spem imperij totius orbis terrarū erexerint. Sed vterque rex nimia vini auiditate quā plurimas virtutes obscurauit. Philippum oscitantem præ nimia quadā vini, cibique crapula peregrina quędam mulier grauibus verbis momordit. Nā quū temere indictaque causa eā damnaret exclamauit illa, & se prouocare ait. tunc dicentibus quibusdā ad quē prouocas? ad Philippum quidem, inquit, sed quū fuerit sobrius. Tunc rex ad seipsum rediens causam diligentius inspexit, & reuocata sententia illā absoluit, liberāque dimisit. horum regum ebrietas turpis, ac perniciosa admodum extitit, sed tolerabilior in patre, quam in filio, ille quidem ex conuiuio nonnunquam procurrebat, manusque cum hoste forti animo conserebat, aliquando tamē se periculis incautius obiectabat. Filius autem secus Philipp⁹ macedo. Alexāder. Mulieris puocatio ad philippum.

non in hostem, sed in domesticos, atque amicos irruebat. vnde Philippus cum mero concaluisset audactius se hostibus quam cautius commiscebat, & sic aliquando e prælio vulneratus redijt. Alexander vero e cõuiuio imbutus amicorum sanguine quandoque discessit.

Ex pli.c.v.li. xiiij. Vinũ sanguis terræ. cicuta præsens venenum.

Huius temulentiam quum audiuisset Antrocides philosophus eo tempore clarissimus ad eum epistolam dedit, in qua ebrietatis vitiũ grauiter increpabatur, in ea particula quedã erat ad hanc sententiam, memẽto rex inclyte quum vinum potas, te terræ sanguinem haurire. quod quidem præsentius, atque efficacius virus est, quam pessima herbarum omnium cicuta. Fuit autem Alexandro hoc turpissimum, quod post multas victorias opiparum, lautumque conuiuium amicis compluribus suis præbuit, in quo meraci potationis certamen exhibuit, & palmam, coronamque victori proposuit.

Promachus merobibul⁹.

Promachus bibacissimus omnium iudicatus palmam meruit & corona vnius talenti a rege donatus est, sed morbo præ ingluuie, atque illuuione subito correptus post tertium diem interiit, & cum irrisione omnium pompa funeris magno comitatu ei celebrata est.

Parthi. Cyrus. Ex plutar.in apopht. Nouelli⁹ tricongius.

¶ Hæc est Helluonum potandi ratio, vt quo magis potant, eo magis sitiãt. Scite illud in omnes dici potest, quod Scytharum legati in solos Parthos dicebant, qui eos quanto magis bibãt tãto magis sitire affirmant.

¶ Cyrus quoque iunior ludibrio habit⁹ est, quum Lacedæmonios cõtra fratrem socios sibi asciscere cuperet. gloriabatur enim per literas, & oratores se fratri præstare multis in rebus vel præcipue quod plus meri sorberet, faciliusque concoqueret. Nouellius mediolanensis Tricongius magna potatione dictus est, quod tris vini cõgios vno spiritu biberet, quod quum cerneret Tiberius Cæsar adeo delectatus est, vt eundem ad præturam, procõsulatumque prouexerit. Cicero quoque M. ciceronis filius binos vini congios vna cœna sumebat. Facete Plinius putare se ait, ideo eum id fecisse vt M. Antonio patris interfectori hanc palmã eriperet, vt vel in hoc saltem paternæ necis esse videretur vltor, ac vindex.

Cice. fili⁹ temulentior. Pli. c.xxij.li. xiiii.

Maroneo mero Vlysses Polyphemo imposuit. cuius suauitatẽ nectari & ambrosiæ prætulit, vt est apud Homerũ, poetarũ fabulamenta Bacchũ, atque Herculem bibacissimos heroas inducunt, potoribus (quantũ cõiicio) vt eblandiantur gloriantur siquidem in eadẽ turpidine cũ illis versari, quos ex hominibus deos factos esse existimant.

Horatius quidem vinum miris laudibus effert, sicut Pindarus aurum cunctis rebus terrenis carminibus suis prætulit. Sed quid poetas miramur, quum apud romanos omnium mortalium grauissimos inuenti sunt, qui Catonem, cui vita castior seueritatis cognomentum dedit bibacissimum fuisse affirment? Nam Memmius quidem homo leuis, ac mordax per ludibrium, ac contemptum dixit Catonem cum amicis cœnas potando ad auroram vsque producere, cui Cicero, cum id indigne ferret, ait hoc nõ addis Memmi eum iuges dies aleam ludere, Catonis ebrietatem excusat. Plinius secundus, quum ait C. Cæsarem ita eum reprehendisse, vt laudet. describere enim eos dicit quibuscum ebrius fuerat, & quum caput ebrij retexissent erubuisse eos ait, ac deinde adiecisse, putares non ab illis Catonẽ, sed illos a Catone fuisse deprehensos. Addit Plinius deinceps, potuit ne

Mẽmi⁹ catonẽ temulẽtiæ insimulat.

plus

plus auctoritatis tribui Catoni, quã si ebrius etiam tam venerabilis erat, vt eum qui deprehẽderant venerarẽtur. ipse autem Cęsar, vt multis quoque alijs virtutibus emicuit, ita cibi, vinique abstinentissimus fuit, memorque semper erat illius Socratici pręcepti, quo quidem dicebat cibos oẽs, potusque vitandos esse, qui vltra sitim, tamemve sedandam appetitum longius producerent. Sobrietatem Cęsaris obtrectatores eius omnes, atque etiam inimici ipsi fatebantur, vnde illa M. Catonis verba emanarunt Cæsarem vnum ex omnibus ad euertendam rempublicam sobrium accessisse.

Sunt qui putẽt Cæsarem comitiali morbo, quo correptus primum corrdubę dicitur cecidisse, per sobrietatem remediũ adhibuisse, vt victus parcitate, & durissimis laboribus, vigilijsque euaserit. Sobrietas a comitiali morbo cęsarem liberauit.

Vespasianus quoque Cæsar parcus, ac sobrius habitus est, & ad valitudinem conseruandam inediam vnius diei singulis quibusque mensibus interponere solebat. Vespasiani sobrietas.

Sobrius etiã fuisse videtur Octauius Augustus, quod ex eius cœnis cernere possumus quas ternis ferculis, aut vbi amplissime senis, & modico quidem sumptu præbebat, & eas quidem serius inibat, maturiusque relinquebat, quum conuiuę iandiu cœnare inciperent antequam ille discumberet, & permanerent postquam ille discessisset, sed eius sobrietas etiam ex hoc videri potest. Nam querentem de inopia, & charitate vini, populum romanum graui oratione coercuit. Et satis prouisum esse ait a genero suo Agrippa perductis pluribus in vrbem aquis, homines ne sitirent. Octauij frugalitas.

Simulata ebrietas nonnunquam pro calliditate, atque prudentia habita fuit. Tarentini quondam quum male conciliati romanis essent, Pyrrhum Epirotarum regem ducem fortissimum, & rei militaris peritissimum per oratores vocare statuebant. Huic sentẽtię complures optimi viri tacito cõsilio obseruabantur, non tamen audebant quippiam loqui aduersante multitudine, quæ mortem omnibus minabatur, qui in contrariam sententiam irent, vir quidam prudens & facetus Meton nomine, quum res in concione ageretur coronatus bacchantium more, & manu accensam facem tenens, tibicine præcinente illuc discurrit. omnes quidem qui frequẽtes aderant, eidem tanquam ebrio illudebant, multique vt in medium procederet ac coram concionaretur eum hortabantur. Tum ille lætus, atque exultans suggestum ascendit, Et cum primum iocosis, ac scurrilibus verbis risu omnes perfudisset, & vesano prędudio auditorũ aures sibi cõciliasset, adeo vt omnes in eum intenti essent, elata voce inquit. Opportune quidẽ viri Tarentini ludere, ac iocari volentibus hodie permittitis, dũ per vos licet, omnes moneo, vt occisionem nunc ex tempore sumant, antequã Pyrrhus aduenia, tunc quidem non nostro, sed illius arbitrio viuendum erit. Hic simulatis verbis, & periculum furentis populi euasit, & reipublicę non omni ex parte defuit. Metonis facetia.

SOBRIETAS cõmunis est virtus. ab oib⁹ enim debetur, omnesque eam præstare possunt, nõ fortuna, quibusuis opibus, nõ doctrina indiget, sed sola animi dispositio eam perficit. Quocirca per sese minus hominem illustrat. Audita vero alijs perfectum numerum perfectamque harmoniam complet, & eam absolutam omni ex parte reddit. Atqui vbi defuerit homo, obscur⁹, turpis, ac degener fit, singulæque eius virtutes splẽ-

dorem

dotem amittunt, vt stellæ surgente nebula, ingenium hebetius fit, & corporis vires eneruantur.

Iouian⁹ cæsar crapula iterijt — Si quam virtutis indolem prę se ferebat Iouianus Cæsar, si quam rerũ gestarum laudem vnquã tulerat, si quam romani populi, aut militum suorum gratiam assecutus fuerat, ea nocte amisit, qua exanimatus inuentus est ex colluuione ciborum, qua se superiore cœna ingurgitauerat.

Solonis dictũ — Sapienter solon dicere solebat vltimum vitæ diem de vniuerso vitæ tempore iudicare. Neminemque iure laudari posse, nisi ad perfectum finem peruenerit.

Sobrietatis cõmoda. — Hæc sobrietatis virtus valitudinem nostram conseruat, & vitam diuturniorem, salubrioremque reddit. Quinetiam corporis, animique sensus ad vltimum vsque vitæ nostræ finẽ perducit integros, atque incolumes. Ebrietatis icõmoda. Qui vero vino, ciboque se immergunt stolidi, ignaui, obtusique fiunt, raro longæui sunt, facile ęgrotant, magna cum difficultate curantur, a corporis viribus, animique vertute quamprimum destituuntur, fiuntque deliri, & omnibus contemptui, ludibrioque sunt adeo, vt necessarij, ac familiares omnes eis interitum optent.

Masinissæ sobrietas. — Sobrius præter reges cunctos extitit Masinissa Numidiæ rex. Quippe qui stans semper ante tabernaculum cibum sine pulpamento sumebat, cibario pane, & bellarijs militaribus contentus. Proinde in senecta adeo viguit, vt post sextum, & octogesimum ætatis suę annum filium genuerit. Et post nonagesimum secundum Charthaginenses, qui contra fœdus ei bellum intulerant, superauerit. Quo in bello non modo optimi imperatoris, sed gregarij etiã militis functus est munere. Huius virtutis beneficio M. Valerius Coruinus centesimum compleuit annũ firmo animi iudicio, & integris corporis viribus. M. valeri⁹ coruinus. socratis sobrietas. Et Socrates sobrietatis etiam munere per omne vitæ suæ tempus inoffensa fuit valetudine.

DE PVDICITIA

TITVLVS VICESIMVS SEPTIMVS.

Pudicitia. — VDICITIA VLTIMA EST Harũ virtutum, quas præstat Temperantia, quæ tametsi in fœminis magis elucet. sine ea enim omnibus odio sunt, tamen virorum virtutes plurimum accumulat. hæc ab omnium libidinum iniuria, ac turpidine nos auocat, docetque homini satis esse speciem suam seruare duce natura, quæ etiam in hoc diligentissima fuit. inclusit enim pomis, fructibus, virgultis, & herbis propria quæque semina, vt post quam per se ipsa diuturna esse non possunt, saltem in sua specie seruarentur. Homo igitur procreandorum liberorum causa concessam venerem non abhorreat. Illecebras alias fugiat, naturali legitimoque connubio contentus, reliquas omnes turpidines respuat, cui etiam modus adhibendus est. Solonis lex. Exemplo Solonis qui per legem statuit, vt ter singulis quibusque mensibus vir vxori congrederetur.

Sed

Sed sermo mihi perstringēdus est, ne vlterius de pudicitia dicam cū quod in superioribus plura libaui, quæ ad hāc virtutem pertinent, tū quod libro quarto de institutione rei publicæ de virginitate, ac pudicitia quamplurima dixi, quæ quoniam iam edita in manu sunt, facile quicunque voluerit legere poterit. Pudicitia finem huic volumini præscribat, & omnibus his quæ de temperantia per me dicenda fuerint. Nunc autem in sequenti volumine Fortitudo primum argumentum dabit. Mox autē octauo iustitia. Parasceue eorū q̄ sequūtur

LIBRI SEXTI FINIS

INCIPIT LIBER SEPTIMVS.

FRANCISCI PATRICII SENENSIS, pontificis caietani liber septimus de regno et regis institutione incipit.

DE FORTITVDINE.

TITVLVS PRIMVS.

MAGNA quidem virtus est Fortitudo, atque haud scio an omnium maxima. dolorē siquidem, ac mortē contemnit decoris gratia, & animum nostrum prudentiæ, iustitiæque subigit, quo nihil difficilius esse potest. NVLLA enim vis tanta est (vt ait oratorū maximus) quæ non ferro, aut viribus debilitari, frangique possit. At animum vincere, iracundiam cohibere, fortissimi viri est, quę qui facit non modo cum summis viris comparari potest, sed similis deo habendus est. Fortitudo. Cicero offi. f.

Proinde nemini admirationi esse debet, Romanos quum olim militari gloria florerent, virtutem ipsam vnico fortitudinis nomine nuncupasse quum siue ea reliquæ mancæ, atque inchoatæ essent, & viribus pene omnibus destitutæ. Hæc enim virtus magis virum decet, quam cæteræ omnes. vnde eam ἀνδρείαν a viro Greci appellant. Et Cicero a viro virtutē id est fortitudinem dici putat. hęc efficit vt homines omni studio, omnique contentione pulchra, decora, honestaque agere audeant, turpia, indecora, inhonestaque exhorreant, morique malint, aut vulnera, labores, doloresque subire, quam per ignauiam, vecordiam ve quippiam facere quod eis dedecori, aut ignominię aliqua ex parte esse possit. viri quidem fortes non tam laudem, aut præmia sequuntur, quam fortiter, ac recte facta, quę quamuis in luce collocari debent. gloriam tamen contemnunt, & nullam palmam, nullumque theatrum virtuti conscientia ipsa illustrius esse putant, sed quā uis ex animi magnitudine fortitudo, nec gloriā, nec pręmia sequatur, hæc tamen

dotem amittunt,vt stellæ surgente nebula,ingenium hebetius fit,& corporis vires eneruantur.

Iouian⁹ cæsar crapula iterijt — Si quam virtutis indolem præ se ferebat Iouianus Cæsar, si quam rerũ gestarum laudem vnquã tulerat, si quam romani populi,aut militum suorum gratiam assecutus fuerat,ea nocte amisit,qua exanimatus inuentus est ex colluuione ciborum,qua se superiore cœna ingurgitauerat.

Solonis dictũ — Sapienter solon dicere solebat vltimum vitæ diem de vniuerso vitæ tempore iudicare .Neminemque iure laudari posse,nisi ad perfectum finem peruenerit.

Sobrietatis cõmoda. — Hæc sobrietatis virtus valitudinem nostram conseruat,& vitam diuturniorem,salubrioremque reddit. Quinetiam corporis,animique sensus ad vltimum vsque vitæ nostræ finẽ perducit integros,atque incolumes. Qui

Ebrietatis icõmoda. — vero vino,ciboque se immergunt stolidi,ignaui,obtusique fiunt ,raro longæui sunt,facile ægrotant,magna cum difficultate curantur,a corporis viribus,animique vertute quamprimum destituuntur,fiuntque deliri,& omnibus contemptui,ludibrioque sunt adeo,vt necessarij,ac familiares omnes eis interitum optent.

Masinissæ sobrietas. — Sobrius præter reges cunctos extitit Masinissa Numidiæ rex. Qui ppe qui stans semper ante tabernaculum cibum sine pulpamento sumebat ,cibario pane,& bellarijs militaribus contentus. Proinde in senecta adeo viguit,vt post sextum,& octogesimum ætatis suæ annum filium genuerit. Et post nonagesimum secundum Charthaginenses, qui contra fœdus ei bellum intulerant,superauerit. Quo in bello non modo optimi imperatoris,

M. valeri⁹ coruinus. — sed gregarij etiã militis functus est munere . Huius virtutis beneficio M. Valerius Coruinus centesimum compleuit annũ firmo animi iudicio, &

socratis sobrietas. — integris corporis viribus. Et Socrates sobrietatis etiam munere per omne vitæ suæ tempus inoffensa fuit valetudine.

DE PVDICITIA

TITVLVS VICESIMVS SEPTIMVS.

Pudicitia. — VDICITIA VLTIMA EST Harũ virtutum,quas præstat Temperantia, quæ tametsi in fœminis magis elucet. sine ea enim omnibus odio sunt ,tamen virorum virtutes plurimum accumulat. hæc ab omnium libidinum iniuria, ac turpidine nos auocat,docetque homini satis esse speciem suam seruare duce natura, quæ etiam in hoc diligentissima fuit. inclusit enim pomis , fructibus, virgultis ,& herbis propria quæque semina, vt post quam per se ipsa diuturna esse non possunt, saltem in sua specie seruarentur . Homo igitur procreandorum liberorum causa concessam venerem non abhorreat. Illecebras alias fugiat, naturali legitimoque connubio contentus , reliquas omnes turpidines respuat , cui etiam modus adhibendus est. Exemplo Solonis qui per

Solonis lex. — legem statuit,vt ter singulis quibusque mensibus vir vxori congrederetur.

Sed

Sed sermo mihi perstringēdus est, ne vlterius de pudicitia dicam cū quod in superioribus plura libaui, quæ ad hāc virtutem pertinent, tū quod libro quarto de institutione rei publicæ de virginitate, ac pudicitia quamplurima dixi, quæ quoniam iam edita in manu sunt, facile quicunque voluerit legere poterit. Pudicitia finem huic volumini præscribat, & omnibus his quæ de temperantia per me dicenda fuerint. Nunc autem in sequenti volumine Fortitudo primum argumentum dabit. Mox autē octauo iustitia. Parasceue eorū q̄ sequūtur

LIBRI SEXTI FINIS

INCIPIT LIBER SEPTIMVS.

FRANCISCI PATRICII SENENSIS, pontificis caietani liber septimus de regno et regis institutione incipit.

DE FORTITVDINE.

TITVLVS PRIMVS.

MAGNA quidem virtus est Fortitudo, atque haud scio an omnium maxima. dolorē siquidem, ac mortē contemnit decoris gratia, & animum nostrum prudentiæ, iustitiæque subigit, quo nihil difficilius esse potest. NVLLA enim vis tanta est (vt ait oratorū maximus) quæ non ferro, aut viribus debilitari, frangique possit. Ast animum vincere, iracundiam cohibere, fortissimi viri est, quę qui facit non modo cum summis viris comparari potest, sed similis deo habendus est. Fortitudo. Cicero offi.

Proinde nemini admirationi esse debet, Romanos quum olim militari gloria florerent, virtutem ipsam vnico fortitudinis nomine nuncupasse quum siue ea reliquæ mancæ, atque inchoatæ essent, & viribus pene omnibus destitutæ. Hæc enim virtus magis virum decet, quam cæteræ omnes. vnde eam ἀνδρείαν a viro Gręci appellant. Et Cicero a viro virtutē id est fortitudinem dici putat. hęc efficit vt homines omni studio, omnique contentione pulchra, decora, honestaque agere audeant, turpia, indecora, inhonestaque exhorreant, morique malint, aut vulnera, labores, doloresque subire, quam per ignauiam, vecordiamve quippiam facere quod eis dedecori, aut ignominię aliqua ex parte esse possit. viri quidem fortes non tam laudem, aut præmia sequuntur, quam fortiter, ac recte facta, quę quamuis in luce collocari debent. gloriam tamen contemnunt, & nullam palmam, nullumque theatrum virtuti conscientia ipsa illustrius esse putant, sed quā uis ex animi magnitudine fortitudo, nec gloriā, nec pręmia sequatur, hæc tamen

tamen accumulate,& maiora etiam assequitur.

¶ Nulla enim virtus maiorem laudem,& plura munera accipit,quã fortitudo. Quinimo aliæ quasi immunes esse videntur. Quis ex prudentia, aut temperantia munus ex publico accipit? Iustitia autem odium, atque inuidiam potius contrahit,quam gratiam, ac beneuolentiam. Fortitudo autẽ contra omnium animos,atque oculos in se conuertit,nomenque honestatis,vel sola sibi vendicat. Audi Ciceronem. honos est præmium virtutis iudicio,studioque ciuium delatum ad aliquem, qui eum sentẽtijs, qui suffragijs adeptus est,is mihi profecto,& honest⁹ & honoratus videtur. Quot munera,quot præmia,quot honores,a regibus,imperatorib⁹,ducibus,ac populis,viris fortibus statuuntur? Testes sint coronæ militares,hastæ,torques armillæ,pedestres equestresque statuæ,trophea,ouationes,triũphi, & alia multa quibus viri virtute præstantes in prælijs honestantur. Atqui apud antiquissimos non satis visum fuit viros fortitudine præditos mortalibus præmijs honorare, nisi diuina etiam eis decernerent. Et illos quasi deos venerarentur. Tales apud Athenienses fuerunt Castor, & Pollux. Talis apud Thebas Hercules, apud Indos Bacchus, quem quidam putant militarium donorum primum fuisse inuentorem, & præcipue triumphi, & coronæ quæ ob eius honorem in signo amatæ ab eo Ariadnes in cælo deinde lucet.

Honos.

Dij ex hominibus facti.

Vitis cẽturionũ insigne virtutis.

Ex pli.ca.i. ad fi.lib. xiiii.

Iuuena.saty. viij.

❧ Sunt etiam qui opinentur vitem ab eo fortibus centurionibus quasi virtutis insigne in manu fuisse traditam, vt ignauos coercerent, segnesque alacriores redderent. Latini tamen poetæ vitem in honorem cẽturionibus ab Italis primo dicunt fuisse traditam. vnde illud de Sceua Cæsaris centurione apud Lucanum.

Qui Longo latiam gerit ordine vitem,

Simile est illud Silij Italici.

Nam vitis honore
Perfunctus latiæ subito stimulabat agrestes.

Vitem honoris, ac coercionis fuisse gestamẽ Iuuenalis etiam docet, quum de C. Mario dixit.

Nodosam post hæc frangebat vertice vitem,
Si lentus pigra muniret castra dolabra.

Arcus triumphales.

❧ Arcus vero triũphales in honorem fortissimorum imperatorum,& ad perpetuam gestarũ rerum memoriam quidã ab Aegyptiis regibus inuentos fuisse asserũt. Alii a græcis,alii aũt a Romanis. Legimus tamẽ Annibalẽ a carthaginensium legatis reuocatum,vt opem obsessæ patriæ afferret, priusquam nauem conscendisset,arcum erexisse non longe a laciniæ Iunonis templo,in memoriam rerum a se gestarum in Italia, in quo imagines nobiliũ sculptorum manu factæ cernebãtur,& literæ græcæ, puniceæque scriptæ quæ breuiter res illas præclaras,atque illustres referebant.

Colũnæ vetustissimorũ insigne.

Leonidas.

¶ Græci vetustissimi inscriptis columnis vtebantur quasi tropheis,vt fuerant quinque illæ apud Thermopylas, vbi leonidas cum paucis Lacedæmoniis contra tot Persarũ milia,adiutus etiã a Locris obstitit, donec Barbaris cõpluribus cæsis lapsi cedendo Lacedæmonii, & Locrenses omnes ceciderunt quorum omniũ illic sepulchrum fuit inscriptum Græcis versibus.

Pictura cur inuenta.

Messalla.

❧ PICTVRAE quoque inuentæ sunt, quæ testimonium fortitudinis afferant. Messala vir præclarus,ac fortis tabulam picturæ illius prælii, in quo

in quo Carthaginenses,& Hieronem in sicilia vicerat, in latere hostiliæ curię proposuit, vt ab omnibus diutius cerneretur.

L. etiam Scipio Asiaticæ victorię tabulam posuit in Capitolio quę faciem totius belli ostendebat. Hanc quũ cerneret frater eius Scipio Aphricanus excanduit mirum in modum, quod in illa pictura cernebatur eius filius, qui captus ab hostibus duceretur. L. Scipio.

L. Paulus victo Perse quũ per Athenas Romã redeundi gratia iter faceret, eique ciues omnes occurrissent, qui pro parta victoria gratularentur, ac pollicerentur studia sua nunquam defutura, egit illis gratias peringẽtes. Rursusque eis mutui animi officia pollicetur. deinde rogat, vt ad se mittãt ex suis philosophis aliquem, qui filios suos moribus, & doctrina meliores, peritioresque reddat, et pictorem etiam præclarum, ac probatum, qui faciem gesti belli optime pingat, & triumphum excolere, atque exorare possit. Athenienses inito inter se consilio Metrodorum miserũt professi eũdem in vtraque disciplina præstantissimum fore. is quidem vtrumque munus peregregie absoluit, & picturam proposuit elegantissimã, & filios illius ad parem pene vsque sui laudem erudiuit. Nunc ad diuerticulum redeo. L. paulus. Metrodorus.

Fortitudinem varie definiunt philosophi secundum diuersas eorum sectas. Nam socrates eam scientiam esse dixit rerum formidolosarum, contrariarumque non negligendarum, conseruantem earum rerum stabile iudicium. Hanc sententiam sequitur Chrysippus. ait enim fortitudo est sciẽtia perferendarum rerum, vel (vt Stoicorum quidam sentiunt). Fortitudo est animi affectio in patiendo, ac perferendo, summæ legi parens sine timore. Platonici autem dicunt fortitudinem esse conseruationem stabilis iudicii in subeundis repellendisve his rebus, que formidolosę esse videntur. Aristoteles autem putat fortitudinem esse mediocritatem quãdam in metuendo, & audendo. Idcirco posse videri quasi peritiam quandam rerũ formidolosarum. Ex Ciceronis autem sententijs colligimus fortitudinem esse amplitudinem, atque exaggerationem quandam animi quam altissimam, rationi obsequẽtem, quæ maxime cernitur in doloris, mortisque cõtemptu. Epicurus voluptatis assertor de fortitudine nõ perperã loquitur. dicit enim eam non per naturã hominibus cõtingere, sed per electionem ratione, commodique notione perfecta. Fortitudo q̃d. Socrates. Chrysippus. Ex Cice. tusquest. li. iiii. Platonici. Aristo. ca. vi. lib. iii. ethico. Epicurus.

Fortitudo proprie in rebus terribilibus versatur, & præsertim in bello. Et idcirco fortis est, qui ad honestam mortem, & ad ea omnia quæ illam repente afferunt promptus, paratusque est, & nullo tumultu turbatur, nullaque formidine concutitur: sed ea fert, vt ratio dictat, honoris decorisque gratia. Et hic quidem huius virtutis est finis, forti scilicet animo perferre atque obire, quæ difficilia, ac periculosa esse videntur, ne ab honesto, decoroque discedat.

VIRVM FORTEM QVAE FACIVNT variæ philosophorum opiniones.

TITVLVS SECVNDVS.

A ANTIQVA

NTIQVA SANE QVAESTIO fieri solet, quænam causæ sint, quæ virum fortem efficiat, et præcipue quum fortitudo res sit ardua, ac difficilis, & in periculis, laboribusque semper versetur. Quidã arbitrãtur studio virtutis hoĩes fortes fieri, vt qui sibi ipsis persuadeant nihil pręclarius mortalibus honesta morte esse posse. Proinde se vltro periculis obijciunt pro commũni salute, proque patriæ libertate, vel pro regum principumve incolumitate. vnde in durissimis prælijs cernimus quemque virum ante oculos sui regis, vel ducis, vel imperatoris fortius, alacriusque bellare, vulnera sine dolore accipere, & mortem intrepide oppetere, quando id spectaculum peregregium, & virtutis suę conspicuum theatrum esse ducit. Hinc illud Maronis. Vrget pręsentia turni.

Regis pſentia in bello fortiores efficit.

Laudis cupiditate fortes fieri.

Alij laudis, ac glorię cupiditate fortes fiunt. Cernunt enim viros elato ac celso animo, magno apud quosque in honore esse, et fama pręmijsque amplissimis honestari. Ignauos vero contra ludibrio, contẽptuique omnibus esse, & probris, contumelijs conuitiisque lacessiri.

Quid enim turpius quam audire,
Vos etenim iuuenes animum geritis muliebrem,
Illaque virgo viri.

Aut illud. Vos instar thetidum gladium quidem habetis, cor vero nullum,
Aut platonicum illud videntes canis oculos habes, cor autem serui.

Vitę cōtẽptus fortes efficit. Itamus.

ALII PVTANT ex vitę contempu homines fieri fortes. Exemplumque Itami inducunt. Itamus enim vnus omnium, qui cum Antigono militabant, fortissimus habebatur, verum vitam contemptui habebat. quando fœda, atque occulta valitudine miserabiliter laborabat. Hoc cum comperisset rex, optimos quosque medicos vndique accersiri iussit, quorum opera, ac diligentia paruo tempore curatus est Itamus, non sine magna impensa, ac regio sumptu. Qui postquam optimę valitudini redditus est, incolumisque euasit, cunctatior, ignauiorque factus, inter postremos semper versabatur, congressumque hostium detrectabat. hoc cum cerneret Antigonus rogauit illum quidnam causæ esset, quod tam celeriter languidior factus esset. Tum Itamus, tu me o rex ignauum, segnemque reddidisti, qui me his malis liberasti, per quæ vitam amittere cupiebã, & me periculis vltro obiectabam, fortiorque esse videbar.

Fortitudo fortunæ comes. Sophocles

CREDVNT ALII fortitudinem fortunæ comitem esse, Sophoclemque testem inducunt, qui virtutem per sese imbecillem, ac debilem dicit esse, nisi a fortuna adiuuetur. proinde non eundem esse animum miseris, atque infœlicibus, qui fuerat ante in rebus prōsperis, ac secundis. quandoquidem destituti langueant, & se ipsos deserant animum submittant, inopię, atque infœlicitati cedant. verum est enim vetus prouerbium,

Prouerbium

Omnia metuit qui omnibus indiget.

OPI nantur alij fortitudinem a viribus corporis præcipue manare, & ab illis spiritum, atque audaciam accipere. Nam qui corporis robore, & neruis, ac lacertorum toris præstat, & saltu, cursu, iactu, luctatione præualet, is eiusmodi viribus fretus, animi quoque virtutem sumit, & audaciam in quibuscunque

in quibuscunque periculis obeundis, sicque fortior habetur, atque omnibus formidinem, terroremque incutit, & præcipue quũ ira excãdescit, furore que proripitur. Huius sententię auctorem Homerum faciũt, qui Achillem inducit non modo membrorum robore præstantem, & luctatione, ac pedũ celeritate reliquos omnes præuertentem, sed acrem iracũdum, inexorabilem a iure, pietate, atque æquitate: demum viribus, & armis solum fidẽtem. Hanc etiam sententiam augere videntur Peripatetici, qui iram fortitudinis artem esse dicunt, eidemque virtutis locum per medioctitatem tribuunt.

Achilles.

Ira cos est fortitudinis.

VIRVM FORTEM QVAE FACIVNT opinionum variarum resolutiones.

TITVLVS TERTIVS.

VNC SINGVLIS IAM PROpositis opinionibus paucis respondere operę preciũ duximus, vt omnibus innotescat quas sentẽtias probandas, quasque exigendas esse iudicemus. Asserẽtibus itaque virtutem animi per se ipsam satis posse virum fortem facere, non imus inficias id verum esse, si in electione, actu, & habitu, vir ille tandiuver satus fuerit, donec disciplinam quandam perceperit, & Socraticam illam rerum peritiam, quę formidabiliora omnia superari per virtutẽ posse edocet. hoc sibi Persuasisse pittacum Mithileneum vidimus. nam quum primo adiutus ab Alcei fratribus Melancorum lesbitytannum profigasset, longe facilius deinde Phrionem Atheniensium ducem in singulari certamine peremit, quum inter Athenienses, & Mythileneos de agro Achillei certamen diutius extitisset.

Pittac' mithileneus.

Sed si virtuti accedant corporis instrumenta, & fortunæ commoda, si robur, celeritas integritas, membrorum valetudo, habitudo, dignitas formę, & cætera eius generis omnia cõmodius, faciliusque fiunt. Non minus etiã si fortuna arriserit, adsint opes genus maiorum, gloria. Et in primis patria, quæquidem plurimũ adiuuat. Multi quidẽ Romani, Lacedæmonij Athenienses, Carthaginenses, & aliarum etiam gentium splẽdore, ac gorìa caruissent, nisi virtutum suarum patriam quasi clarissimum Theatrum habuissent. vere etenim Simonides Lyricus poeta ait, Beate, perfectaque ratione victuroante omnia oportere patriam gloriosam esse.

Indigenę ostẽdũt quę sit natura locorum.

Non defuerunt qui hanc sententiam Thaleti Milesio tribuerint. Nã interrogatus aliquando quisnã fœlix esset, respondit, qui corpore sanus sit, fortuna diues, optima patria, animo non ignauus, neque imperitus.

SECVNDVS ille qui gloriæ, famęque cupiditate fortis esse nititur, quia ad virtutem finẽ dingere videtur, superiori proximus accedit, sed in hoc minor aliqua ex parte est, quoniam pulchriora sunt (vt Cicero ait) quæ populo vacant, nec plausum captant, sed se ipsis delectantur, nõ quod populus fugiendus sit, sed quod nullum theatrum virtuti consciẽtia maius esse possit.

Tertij autem illi qui ex vitæ contemptu fortes viros fieri putant non rectū sibi finem præferre videntur. Nam si desperāt propter aduersa igna uia potius est desperatio illa, quam fortitudo. Sin vitæ tędio id agunt, aut nimis delicati sunt, qui vitæ incommoda ferre nequeunt, aut ea videre nō sustinent, quæ preter eorum voluntatem accidunt. Quasi verū esse quod Democrito scripsit Laberius Mimorum poeta referēs illum se luminibus priuasse, ne malis ciuibus videret bene esse. At si ideo fortes essent, vt citius morerentur, naturam ipsam violarent, cui depositum non ante reddēdum fuerat, quam ipsa reposceret. Omninoque concludendum est, fortes viros non esse habendos illos, qui vitæ contemptu in manifestam mortē ruunt ferarum more. Nam sicut mortis fugam omni morte deteriorē esse puto, sic vltro sine ratione aliqua se morti obijcere insani hominis esse sta tuo. Atqui non eum accusandum esse arbitror, qui cum ratione mortem declinauit, si vitam non turpiter concupiuerit. Nec eum laudandum, qui mor tem tulit, si vitam contempsit.

Democritus oculis captus.

Lacedæmonij etiam in hoc laudantur, quoniam nec auide viuendū pu tabant, nec libenter moriendum, sed vtrunque per virtutem, ac rationem demetiendum esse dicebāt. Pulchre admodum dixit poeta ille, Summū, nec metuas diem, nec optes.

Martialis.

Quarti illi qui dicunt fortitudinem fortunæ comitem esse, plus tribu unt fortunæ quam ei debeatur. Mentem enim bene stabilitam, & quę ha bitum virtutis iam sibi præscripsit, quæque appetitum ratione regit, corpo rique dominatur fortuna nunquam frangere, aut in contrarium mutare poterit. Sed stabilis firmaque permanebit, & nunquam a seipsa discedet, nec fortunæ impetus vlterius in virum fortem sæuire potest, quam vt illū inuidia, odioque accumulet, & laude, honore, gratia, ac dignitate defraudet.

Accidit enim sæpenumero, vt multitudo imperita bene de se meritos viros iniurijs quam maximis afficiat, & ex secundis rerū flatibus cęco quo dam impetu feratur. Multitudo siquidem omnis similitudinem quandam maris tenet, quod quidem suapte natura planū, ac stabile esse videtur. Sed vt venti, aut auræ illud cient, ira aut tranquillum, aut procellosum erit, sic etiam multitudo fortunam sequitur. nam aut inuidiæ vento concitatur, aut a factiosis ciuibus instigatur.

Simile notandum.

FORTEM VIRVM NEVTI quam fortunæ succumbere manifesto exemplo docuit Annibal Carthaginēsis, qui sexdecim circiter annos ea tam prospera vsus est, vt nihil interim aduersi vnquam tulerit. Sed paulopost mutata facie eam iratam pertulit, aduersamque expertus est. in medio enim victoriæ cursu, & iam quasi affecto Italico bello, est prope confecto fratris sui Hasdrubalis cum vniuerso eius exercitu interitū sensit, ac deinde a legatis Carthaginensium ex Italia reuocatus est. vt periclitāti, atque obsessæ patriæ subueniret, Nec amplius de imperio orbis terrarum decerneret, sed pro Carthaginis mœnibus tuendis niteretur. Paruit oratorum imperio Annibal, & quam celerrime in Aphricam trāsmisit. sed impetrandæ a proconsule pacis spe adempta, vltimum certamen instituitur, in quod duo totius orbis terrarum potentissimi populi concurrunt, & duo imperatores omnium maximi paruo temporis curriculo decla=

Annibalis stratagemata.

Annibal ab italia reuocatur.

lo declaraturi quo loci imperij sedem fortuna statuat, apud Zamam res geritur, Scipio victor euadit, Annibal tamen nequaquam animo decidit, sed officio optimi imperatoris etiam hostium iudicio fungitur, vincitur tamen inclinante fortuna, quę in rebus bellicis semper plurimum potest, vt Cęsar in commentarijs rerum a se gestarum scripsit. Annibalis tamen nomen tanti momenti extitit, vt Carthaginenses non ante se victos faterētur, quam superato magno prælio Annibale, Zama perpetuo cladis nomine illustraretur, Tunc quidem omnes Carthaginensium vires cōciderūt. Hac plaga perculsus Annibal fortunę non succubuit, sed virtutem animi erigens ad Antiochum regem tunc potentissimum se contulit, & illum in Romanos armauit, qui si ei morem gessisset, nec adulatoribus auscultasset, laudem ac gloriam non mediocrem assecutus fuisset. Antiocho enim victo nō destitit ab incepto Annibal, sed ad Prusiam Bithyniæ regem cōmigrauit, vt eum in Romanos concitaret. Sed Romani oratores ad Prusiam miserunt, qui illum amicitiæ iure repeterent, tāquam reipublicæ hostem, ille re cognita, ne dederetur, venenum exhausit. Hoc igitur exemplo monemur fortunæ virtutem neutiquam cedere.

Annibalis scipionisque cōgressus apud zaman.

Zama carthaginensiū clade illustris.

Annibal ad antiochū se recipit.

Annibal Prusiam adit.

Annibal hausto veneno interijt.

❧ Restat nunc postrema ratio, qua probatum est fortitudinem a viribus corpis præcipue manare, & pręsertim si ira ac furore excitatur. hęc opinio vt auctorem habet omniū ingenio pręstantissimum sic non ociosa esse videtur, sed aliquid auctore dignum affert. nouerat enim Homerus cui doctrinarum omnium ratio nota erat, difficile factu esse fortitudinem omni ex parte perfectam in vno homine inueniri posse. Sed aliquos aliqua virtutis specie præstare, qua fortiores fieri videantur. nā sicuti perfecte sapiētem non Socratem, nec platonem dicimus, nec vnum aliquem ex his septem, quos Græcia sapiētes appellauit, nec Catonē, aut lęlium, sed vnum fingimus, qui fortasse nusquam gentium, aut locorum inuentus fuerit, cui omnes perfecte sapientiæ numeri tribuantur, qui etiam secundum illam primam Ideam, vel fictam quandam imaginem perfectus, absolutusque fit. & hunc sapientem appellamus.

❧ Alios autem in quibus sapientiæ simulachra quædam cernuntur prudentes, vel sapientes etiam pinguiore quadam Minerna dicimus, sed non omni ex parte perfectos, Imitamurque Stoicos, qui interrogantibus num Zeno, Cleantes, Chrysippusve sapientes fuerint. Respondēt magnos quidem, ac venerabiles illos fuisse viros, non tamen perfectam ipsam ac summam sapientiā esse assecutos. Sic nos etiam virum fortem fingimus, in quo omnes virtutis numeri cernantur.

❧ ALIOS QVIDEM MINORIS fortitudinis viros fortes etiam appellamus communi quodam vsu loquendi, & singulos quosque in suo virtutis genere laudamus, et sicut minores illos sapientes dicimus nō omnibus horis sapere, sic eiusmodi fortitudinis viros non omni tempore fortes esse.

❧ HAEC EST HOMERICA illa sententia quæ asserit solam fortitudinem ex omnibus virtutibus sæpe furentes quosdam impetus habere, vnde Tragici poetæ heroas suos aliquādo furentes inducunt. Homerus vt qui diuersas fortitudinis species esse sentiat, Achillis laudē ab ira incipit, quum ait. Iram pande mihi Pellidæ tu diua superbi, Vlyssis autem

a prudentia, vt est. Dic mihi musa virum captę post tempora Troię, Qui mores hominum multorum nouit, & vrbes. Achilles animi quietem ferre non poterat, sed in pace iracūdię stimulis percitus bella, ac pugnas optabat, Vlysses vero pacatus inducitur, & multa comitate, iucunditate, ac gratia variis cum gentibus conuersatur, prælium nonnunquam astu, ac calliditate detrectat, nonnunquam per insidias, atque oculto Marte inuadit, vario, atque artificioso sermone vtitur. Aequas pacis conditiones nō spernit, & tamen ab omni fortitudine nunquam destituitur. Ad hanc imitationem lyricus noster ait.

Achillis laudes ab ira.

Vlyssis a prudentia.

Horati⁹ ode, vi, li. j.

Nos agrippa neque hoc dicere, nec grauem
Pellidę stomachum cedere nescii
Nec cursus duplices per mare vlyssei
Nec sæuam pelopis domum.

Diomedes.

Diomedes autem modestus in dicendo inducitur, & in differendo placidus, iram adhibens, nemini dicto improbo, aut facto proteruo nocens. Abstemius semper nisi in maximis functionibus, ac laborib⁹. hic est fortis ille, quem Chilo Lacedæmonius, qui e septē Græciæ sapientibus vnus fuit summopere laudat, & quem mitem, ac facilem semper debere esse statuit, vt hi quibus imperat non tam eum metuant, quam vereantur.

Nestor.

Nestor autem ab Homero grandęuus ille inducitur vir in omni re bellica, semper cōsilio præstātissimus, & in certaminib⁹, ac palestra exercitat⁹ & fortis. Eius tamen virtus consilio, atque eloquio præcipue fulget.

Hector troiana manus.

Æneas mēs, vt Scipio romanus clypeus, marcell⁹ ensis dictus est.

ACHIVI dicere solebant Hectorem troianorum fortissimum esse, Aeneam autem prudentissimum. Vnde illum troianam manū, hunc vero mentem appellabant. Sed plus negocii sibi dari aiebant ab Aeneæ sapientia quam ab hectoris furore. his tot, & tam variis fortitudinis laudibus docemur varia huius virtutis officia esse. Et alios fortes bellatores, alios fortes duces, atque imperatores esse. illi viribus, & audaciam præstant, hi autē consilio, & constantia. illi temeritate quadam, ac furore conciti ad omnia pericula obeunda parati sunt, hi vero consilio temeritatem, audaciam autem virtute superant. Illi vitam odisse videntur, hi quidem mortem cōtemnere. illi in perniciē nō necessariam plærunque ruunt, hi necessitate compulsi viribus, & animi præsentia obsistunt. illi pericula exultantes optant, & nonnunquam in illis deficiunt, hi quieti ad ea, quæ formidolosa sunt, sed in ipsis deinde acrius accenduntur. illi vt parui terrentes inter saxa obstrepunt, hi demum vt altissima flumina minimo quodam sono labuntur.

Audacis bellatoris, & prudētis ducis nō pœnitēdæ cō parationes.

Simile.

Fortitudo.

Temeritas.

Præclare Cicero, quum temeritatem a fortitudine secerneret ait. Fortitudo est contemptio laboris, & periculi cum ratione vtilitatis, & cōpensatione commodorum. Temeritas autem est cum inconsyderata laborum perpessione gladiatoria quędā periculorum susceptio. Hęc pręcipue viribus, & habitu corporis nititur. Neruosi enim omnes, & qui lacertorum toris excellūt, eximiis viribus præstantes habentur.

Tritānius samius.

Tritamnius Samius gladiator ille insignis (vt ait Varro) toto corpore cancellatos neruos habuit, rectos, atque transuersos. brachiis quoque, ac manibus prodigiosis viribus fuit, vt qui prouocatorem quendam armatū inermi dextera superauerit, & vi correptum in castra transtulerit.

Iulius

Iulius quoque valens vehicula onusta,donec exinanirentur,recto corpore humeris sustinuit.Et carpenta comprensa vna manu retinuit iumentis in contrarium nitentibus.Quidam concretis ossibus,& non medullatis viribus præter cæteros dicuntur præstare.

Admirabili corporis robore fuisse dicitur Aristomenes Messenius,q in bello contra lacedæmonios trecentos hostes,& magna ex parte ex prouocatione trucidauit,verum aliquando vulneratus,ac captus per lapidicinarum cauernas euasit.Rursus interceptus dormientibus custodibus ad ignẽ aduolutus vincula non illæso corpore excussit,& ad suos solutus rediit.

Tertio vero mancipatus a Lacedæmoniis innumeris vulneribus confossus est,& pectore dissectus,cui cor hirsutum omni ex parte inuentũ est,& pro miraculo conditum,ac diutius seruatum.

Iulius valens Ex pli.ca.xxi lib.vij.vbi A Iunius valẽs legitur. Contendunt quidam legendum Au. Iunius valẽs. Aristomenes. Messenius. Ex pli.ca. xxxvij. multo post medium lib.xj.

IRA QVID AD FORTITVDINEM. TITVLVS QVARTTS.

IRAM quoque,et excandescentiam dicunt etiam corporis vires excitare,& animi virtutem acuere. Hoc Homerus probat. et Aristoteles iram necessariã esse affirmat,nec quicquã sine illa expugnari posse confidit.Ex ira quidam animum impleri,& spiritum accendi opinatur.hic est impetus ille,quem per nares subire,sanguinem accendere,cor inflammare canit Homerus.Hinc est sententia illa,qua dicitur, nihil asperum ira,& dolore succenso militi videri solet. Ira.

Peripatetici quidem dicunt fortitudinem sine ira lẽtitudinem esse nec equidem inficiari possum iram aliquando honestæ vltionis causam extitisse,sed in rebus agendis nisi deliberatio a ratione proficiscatur,raro recta res aut stabilis esse poterit.Et si aliquando fortuna fauet,tandem temeritati cedit,& tunc nos ipsos increpamus per iram,aut temeritatem egisse,factique pœnitet.pœnitentia tamen rem integram non reddit.id enim integrũ dicimus,quod ita est,vt ante fuit.infectum siquidem nunquam fit,& quod semel factum fuerit,qua quidem potentia numina ipsa priuata esse omnes arbitrantur. Ira consilium perimit,vnde illud Aeneæ.Furor,iraque mentem præcipitant.Non est igitur fortitudinis ꝑ irã miracula adire.Caret eni consultatione,electione.ac ratione,neque ea diutius stabilis esse potest. Nam vt primum ira deferbuit,fortitudo illa de'icit,& se ipsum deserit,in ignauiã que cõuertitur.Idem de ira dicere possumus,quod de tuba in re bellica,quæ valet(vt ait Maro)Aere ciere viros,martemque accendere cantu. Sed vt primum siluit,ardor ille extinguitur,& impetus conquiescit,ac sicut flamma consumptis nutrimentis subito concidit. Simile.

Timotheus musicus ille notissimus Alexãdrum regum omnium fortissimum eleganter,ac scite modulando ad pugnam excitabat,quum etiã id temporis de prælio non cogitaret.Sardanapalum autem regem ignauissimum nequaquam excitasset neque etiam a mulieribus,choreis,ac calathis reuocasset.Si cum eo etiam Minerua ipsa concineret,vt ait Dio Prusensis. Difficile est enim naturam mutare,nec facile est etiam consuetudinẽ abo- Timotheus musicus. Alexandri alacritas. Sardanapali ignauia.

Naturam suam mutare difficile est.

lere, quæ ex frequenti usu naturæ similis fit. Inueteratus quidem usus diutius permanet, & quasi in alteram naturam transit, ut Aeneum poetam amicum quendam scripsisse testatur Aristoteles.

DOLOR QVID AD FORTITVDINEM. TITVLVS QVINTVS.

ON desunt qui putent præ dolore homines fortiores fieri, ut si iniuria affecti fuerint vulnera acceperint, rem familiarem amiserint, pulsatiue extiterit, aut simili quippiam sustinuerint. Et certe magnam vim affert dolor, quod etiam in beluis cernimus, quę vulneratę sæuiunt, & filiis orbatæ truculentam rabiem exercent, ut hircanas tigres legimus, quę pro sublata sobole tanta ferocitate insaniunt, tantaque pernicitate feruntur. Non tamen dolorem comitem fortitudinis facimus, aut iram cotem, quę illam acuat esse dicimus. Licet enim nobis fortibus viris esse sine dolore, ac vulnere. Sicut etiam sine felle, ac stomacho, sed doloris ratio in hominibus nequaquam par est feris. Segnes enim, ac timidi præ dolore magis torpent, ignauioresque fiunt, audentes vero fortiores. Generosi equi calcaribus excitantur, degeneres autem stimulis confossi decidunt.

Segnes dolore torpent, audaces concitãtur.

Furius Camillus cum Posthumio dictatore contra volscos pugnaret, graui vulnere in coxa accepto nequaquam dolori succubuit, sed ardentior factus complures sibi obuios strauit, & victor quasi fulgur pulcherrimum virtutis spectaculum de se prębuit. Magnus quidem vir fuit Camillus, & quasi alter Romulus habitus est. Galli celtæ qui primi in Romanos extera arma mouerunt, quique vrbem præter Capitolium captam incenderũt, a Camillo victi, expulsique sũt. Et rursus quum post aliquot annos rediissent, iterum ab eodem victi, cęsique extiterunt. Qui de eis magnum triũphum duxit, quum annum octogesimum ageret, iure optimo. Silius in calce librorum suorum quum Scipionem in omnibus Romanis pręferret, ait.

Furij camilli stratagemata.

Silius li. xvii.

Salue inuicte parens non concessure quirino,
Laudibus, ac meritis non concessure Camillo.

Antigonus.

Antigonus macedo bellator egregius, quum Perinthum vrbem obsideret. Philippus Alexandri pater, missa in eum sagitta altero oculo captus est, quo vulnere mirum in modum excanduit, nec prius telum euelli permisit, quam hostem grauiter vltus fuerit, & sagittarium illum, a quo ictus fuerat, coram se trucidatum, lacerumque viderit.

Sertorius. Mirabile militis exẽplũ.

Sertorius ex vulneribus, quę plurima aduersa accepit, & ex effosso oculo semper ardentius, ferociusque in hostem ferebatur, & ex cruore suo victoriæ occasionem quęrebat.

Ex val. max. lib. iii de forti tu.

IN STRAGE CANNENSI qua nulla Romanis miserabilior fuit inter occisorũ cadauera cęsis manibus, & multis vulneribus perfossus iacebat, miles quidam Romanus, ad quem expoliandum impurissimus numida miles accesserat, tum ille semimortuus, & ægre spiritum ducens in eum insurgit, faciemque mordicus inuadit, & nasum, atque auriculas

rabide

rabide abrodens indignam quibuscunque potest armis iniuriam vlciscitur. hoc vindicta hostili sanguine perfusus extremum spiritum exhalauit.

Attilius iulij Cæsaris miles apud Massiliam nauali Solio hostilem puppim dextera apprehendit, quæ a defensore abscissa est, tũ leua puppim apprehendit, nec ante dimicare destitit, quam captam, profundo mergeret, quibus cæsis, trucidatisque omnibus victor euasit. Attilius. Ex vale. max. de forti. li. iij.

Nec minus egit Cassius scæua eiusdem militiæ centurio, qui ad Dyrrachium hostili sagitta vulnerat° oculum cum telo excussit nihilo segnior ob id factus, sed humero, capite, femoreque transfixo, & centum insuper, & triginta telis clypeo exceptis, compluribus interemptis hostibus ad suos euasit, a quibus magna cum lætitia exceptus fuit. Scęua cassius a vale. max. lib. iij. de for. dictus Marc° scæua.

Ne cõmittendus est hoc loco magnus Alexander, qui sagitta aliquando ictus spiculum euelli iussit, ac confestim equum sibi admoueri, quo conscenso vectus est in hostem, ne obligato quidem vulnere, ac forti animo destinatæ virtutis officia peregit, & quum saucium crus ex equo penderet, & exiccato cruore vulnus recrudesceret, facete ait. Nunc plane video me iouis filium non esse. dolorem enim sentire nequaquam diuini hominis est. Alexãder hactenus se iouis hãmonij filium professus est.

Sed ad hanc demum sententiam veniendum est, homines neque per iram, neque per dolorem fortes fieri, sed similitudinem quandam ex impetu accipere, fortioresque videndum pugnant. sed audaces, feroces, sæuique dici possunt. Id enim agunt animi perturbatione perciti, non autem virtutis studio, aut vitandæ turpitudinis gratia, aut quod gloriam, famamve affectent, sed sicut per iram, ac vulnera vehementer dolent, sic per vltionẽ plurimum lætantur. Pulchrum est inimicos vlcisci clamabat Cornelia Gracchorum mater, quod tunc verum esse posset, quum per virtutem id fieret, non autem per dolorem, aut stomachum. Virtutis, honestique rationem habuit Aristoteles, quum ait. Fortis viri est quę hominibus terribilia videntur, & sunt, subire, & id quidem agere studio honesti, atque decori, ac vitandæ turpitudinis gratia. Aristo. cavs. lib. iii. ethico.

Vera quidem est Euripidis sententia, qua dicitur fortuna fortes adiuuat, ignauos autem premit, quod quidem hoc exemplo ostenditur. Duæ Cęsaris naues ad Dyrachium cum alij pluribus cursum intendebant, verum aduentu noctis ignaræ quem locum aliæ cepissent, contra Lissum oppidum in anchoris constiterunt. Eam maritimam oram cum pręsidio a põpeio misso tenebat Octatilius Crassus, & eas naues conspicatus paruis nauigijs oppugnare nitebatur, verum dum nihil proficeret, cum illis de deditione agit incolumitatemque deditis pollicetur. In vna quidem harum nauiũ ducenti ac viginti tyrones vehebantur, in altera vero veterani circiter ducenti. Nausea affecti tyrones, & maritima tempestate perturbati conditionem acceperunt, & hostili iureiurando freti Octatilij fidei se committunt. Ille contempta fide, atque omni religione neglecta nulli per ætatem aut gratiam parcens, ante conspectũ suum omnes interimi iussit. Veterani autem qui se tempestati forti animo crediderunt impulso nauigio in terram nulla desyderata sarcina omnes incolumes euaserunt, manifestoque exemplo docuerunt animi fortitudinem virtutem esse omnium præclarissimã. Audentes fortuna iuuat, timidosque repellit.

Sapienter quidem apud Xenophontem Assyriorum rex quum suos ad pugnam hortaretur, ait. Vesanæ mẽtis est miles ille, qui vitæ cupiditate du

ctus se

ctus se fugę permittit. Per virtutem enim salutem acquirimus. plures siqui dem mortem fugientes cęduntur, quam forti animo dimicantes.

QVID DESPERATIO AD FORTITVDINEM.

TITVLVS SEXTVS.

ON DEFVERE etiam qui existimant desperationem aliquado ex exiguis fortes viros reddere, quod & Virgilius sentire videtur, quum ait. Vna salus victis nullam sperare salutem. Nota est etiam sententia illa, qua dicitur. Necessitas efficacior est omni arte, quæ non modo vsitata præsidia, sed etiam noua, & inaudita adhibet. Et Diodorus Siculus inquit. Necessitas naturam instituit, quæ temporibus parens, se ad id, quod vsui esse videtur, accommodat.

Desperatio.

Ambronum mulierum facinus.

Ambronum vxores legimus conuerso in fugam virorum exercitu a C Mario ex desperatione fortissimam prębuisse operam, quippe quæ gladijs & securibus armatę obuiam fugientibus viris progressę sunt, & eos magno clamore reuocantes in suos, tanquam in proditores, in alios autem tanquam in hostes irruebant, pariterque vtrosque vlciscebātur inuicto animo vulnera, ac mortem perferentes, & nudis manibus gladios: ac clypeos romanis eripientes. Atqui verius si recte inspicimus iudicandum est desperationem sępius furorem suum in seipsam conuertere, quam in hostem. Quot enim duces, imperatores, atque illustrissimos viros legimus desperatis rebus sibiipsis mortem intulisse? qui si diutius vitam produxissent, seque meliori fato reseruassent, vlti iniurias aduersam fortunam superassent.

Cassius sibi mortem consciuit.

Cassius non expectato a Bruto nuntio, quum suspicaretur illum esse peremptum, sibiipsi quam celerrime vim attulit, qui si non tā propere desperasset, vel si furorem in hostem conuertisset, & se, & Brutū, & exercitū magna ex parte incolumem reddidisset.

Inuenti etiam sunt populi qui ex desperatione seipsos consumpserunt. Omitto Sagmitinos, quorū memoria nulla vnquam obliuione delebitur. Igne siquidem, ac ferro in se suosque omnes grassati sunt. Quos Silius poeta peregregius eiusmodi versibus extulit.

At vos sydereæ quas nulla ęquauerit ætas
Ite decus terrarum animæ, venerabile vulgus
Elysium, & castas sedes decorate piorum.

Numantini mutuis vulneribus interierunt.

Numantini a romanis obsessi quum fame, & omnium rerum inopia ad deditionem compellerentur seipsos per vices maluerunt trucidare, & imbellem ætatem omnem ferro transfigere, quam clementissimo hosti cedere. Proinde vrbem Scipio deleuit, deque ea triumphauit, & perpetuum gloriæ cognomentum accepit.

Xantij ter sibi vim attulerunt.

Xantij populi qui Pathareis, ac lycijs finitimi sunt, quum libertatem se tueri posse desperarent, ter seipsos peremerunt. Primo obsessi ab Arpalo medo Cyri regis prefectone seruirent, vltro sibi mortem mutuis vulneribus intulerunt, rursus quum ab Alexandro Philippi filio similem calamitatem

tatem pertulissent. Tertio vero quum a Bruto expugnaretur. Capta enim vrbe municipes discurrunt suam pristinam vnusquisque domum redeuntes, tum domesticos omnes vltro iugulum præbentes intereunt, deinde sub iectis pyræ, quam quisque sibi, suisque parauerat flammis seipsos etiam ferro adigentes ignibus iniiciunt, crudele admodum de se spectaculum victoribus præbentes. Nemo enim ex tanto ciuium numero in manus hostium viuus peruenit, nisi seruus ante fuerit, aut præ nimia ignauia, vecordiaque spernendus. hæc quum cerneret Brutus ingemuit, & infœlicem eorum sortem, qui etiam pro patriç libertate pugnarent, miseratus diu tacuit. Instabilem humanarum rerum conditionem forsitan secum animo reuoluēs, aut cogitans successu plærumque carere eos, qui pro communi libertate decernunt. Sed nihil æquius, sanctiusque esse potest, quam libertatem tueri, cui quidem mortales omnes student, & seruitutis conditiones iniquo animo ferunt, præscibente natura omnium parente.

❧ Cernimus quidem parua etiam animalia seruitutem nonnunquam euadere cum acriter repugnant pro tuenda libertate. Mus inter caricas a rege Dario deprehensus quum illius digitum mordicus inuasisset regias manus euasit, docuitque manifesto exemplo pusillum quoque animal libertatem suam aliquando tueri posse. Nunquam igitur virtutem, vel raro admodum adiuuabit desperatio nisi hoc auxilium esse dicimus, quod ad honeste moriendum magnum incitamentum nonnunquam affert. Sed rectius omnino est deo parere, & quicquid lex vniuersi iubet expectare, atque incunctanter exequi. Eam nanque violare nefas est, & forti etiam viro iniquum videri debet, qui prę animi magnitudine semper optime potest. bona enim spes etiam in manifestis periculis adiuuat, laboresque minores facit, & ad optimum, optatumque exitum plærunque rem perducit. Quinetiam cōmunis spes mutuam quandam concordiam, ac beneuolentiam parit, quæ quidem fortitudem adiuuat, quasi deo fauente, & inter omnes optime conspirante.

❧ Vel agesilao, vel brasida. vtique enim hoc tribuit plutar. latinę vetatis ęmulus in apophth. laconicis.

Spes.

❧ Spem philosophorum quidam inter virtutes connumerant. Et Simonides lyricus poeta reginam hominum esse dixit. Alij autem animi affectum omnium dulcissimum spem esse affirmant. huc accersitur illud Plutarchi αἱ ἐλπίδες βόσκουσι φυγάδας hoc est Spes pascūt exules. Qua sētētia dictus Bias Prienensis roganti cuidam quid in vita hominibus esset dulcissimum, spem respondit.

Plutar. in libello de exilio.

❧ Præterea peritia rei militaris, & tractatio, vsusque armorum non modo dexteritatem quandam corporis pręstat, verumetiam fortitudinem animi adiuuat. Multa in bello quotidie accidunt, quæ improuisa formidolosa esse videntur, ex consuetudine autem contemnuntur. vnde igitur Tragicus ille noster ait.

Maior est bello timor ipse belli.

Sententia tragica.

Hęc est ratio cur fortior videtur ille, qui subitis, improuisisque periculis nō turbatur, quam qui manifestis periculis non concitatur. Ex vsu enim, vel ex animi præparatione, prouidentia ve vnusquisque præstantior fit, Nam prouisa ratione, & cogitatione tolerabiliora fiunt, repentina autem nisi cogitatione, & longo habitu magna cum difficultate feruntur. Fulgetrę cœli, & subitę coruscationes, tonitrua, fulmina, & improuisi omnes fragores, animos etiam

etiam fortissimorum hominum primo concussu perturbant. Vsu deide facile perferuntur. Vsus enim rerum omnium magister est, vt in veteri prouerbio dicitur.

❧ Tyrones primis præliorum congressibus hostilium armorum fulgorē vix firma oculorum acie ferre possunt, & ad minimos quosque motus trepidi accedunt. Turbantur strepitu, tumultu, fragore, instrumentorum bellicorum ictibus. Et præcipue eorum, quę fulminum, tonitruumque instar nostra secula inuenerunt, quę firmissimos quosque muros, latissimaque mœnia in ruinas scissa, & ab omni structura laxata crebro pulsu decutiunt, lapideam enim pilam peringentem, & maximi ponderis emittunt, quæ turres etiam excutit. & munimenta quæque deturbat, his lapidum balistis munitissimæ quęque vrbes stratis muris, ac propugnaculis expugnantur, adeo vt vix quippiam tutum a potenti exercitu inueniri possit.

Bombardarū forma.

❧ Huius bellici instrumenti facies, ac forma eiusmodi est. Conflatum fusumque æs in subiectum scrobem, cui archetypus instar columnę subest, p canaliculum funditur, in cuius medio cauum relinquitur. Ad tertiam, quartam ve totius orbis partem, clauso fundo, ore autem patulo, id cauum circa imam partem angustum est. deinde pari ambitu ad os vsque crescit, imum illud puluere completur, ex nitro sulphure, salignoque carbone contuso, deinde pōpulneo cuneo intus vecte stringitur. lapideaque pila: quę ambitum lati oris implet: ad cuneum vsque adigitur. Tum paruo foramini: quod ad imam partem exterebratum est: ignis candenti ferro admouetur: clausus ille puluis incendium tanta vi concipit: vt exacto per vim cuneo pilā emittat tanto conatu: tanto tonitru: tanto concussu: ac turbine, vt vix maiora credas fulgura, quę attritis nubibus e cœlo decidūt, quib⁹ integras turres deturbari, & montium vertices concuti, ac collidi cernimus. Nec vlla ex parte huic machinæ conferendus est antiquus Aries, qui a forma proni arietis nomen accepit, quique reciproci ictus frequentia collisis muris, rimisque fatiscentibus, structuras omni ex parte laxabat, vires enim inferiores habebat aries, & difficilius ad muros adigebatur.

Nitrum.

Pulueris bōbardici confectio.

Aries bellica machina.

❧ Sed illuc redeat sermo vnde defluxit. Tyrones igitur nouitij principio sic timore, & paruo tumultu, concussione ve turbari quis admiretur, lēto vsu consuescunt vulnera pati, & forti animo pro patria occumbere. hoc quidem & militari vsu, & prouisa rerum ratione assequuntur. Magna non modo militum, sed imperatorum, ac ducum virtus habetur subitis, improuisisque casibus forti animo adesse. qua in re vt i multis alijs C. Cæsar mortales omnes anteiuit.

Sertorius a periculis metiebatur.

❧ Sertorius quoque repentinis, atque impremeditatis terroribus adeo restitit, vt animum, ac vires a periculis sumere videtur. Et hac virtutis prętātia maximus omnium ducum sui temporis habitus est.

Darius in periculis virerat fortior.

❧ Darius xerxis regis pater seipsum gloria efferebat, quod in pugna, & periculis semper fortior, elatiorque fieret. Milites non solum consuetudine, sed arte intrepidi fiunt. Idcirco Cæsar Tyrones romę a peritis in re militari doceri, atque exerceri voluit, non autem a mangonibus, qui Athletas erudiunt. in re enim bellica ingenij acumen, & animi maxime dominatur, in certaminibus autem ludicris corporis robur, & membrorum vires.

Crotoniatæ.

❧ Crotoniatę, qui cęteros omnes aliarum gentium superauerant in ludis,

in exercendis

in exercendis Athletis magnam operam,ac diligentiam impendebant. vnde in vna olympiadis celebritate septem eorum ciues coronati sunt. hinc ortum est prouerbium. Crotoniatarum postremus,reliquorum Grecorum primus. Tanti quidem fuit coronari in Olympiacis certaminibus apud Græcos,vt animi,qui apud alias gentes a regum,qui tunc regnabant,nominibus,apud romanos vero a consulum denominabantur,a victoribus olympiadis,& ab eorũ patria notarentur, Et singulæ quæque vrbes olympionices suos perpetuo ex publico alebant,& filiarum dotes etiam persoluebant,vt Dionysius Halicarnasseus testis est locupletissimus. Prouerbium. Olympiadũ anni vnde.

Atqui Crotoniatæ,quos olympiadum ludorum victores diximus,in re militari succubuerunt. Nam apud Sagram fluuium,qui eos a Locrensibus disterminat,iuxta aras Castoris,& Pollucis exercitum centum & triginta milium armatorum amiserunt superatum collato Marte a decem milibus locrensium,quibus tamen adiutores fuerunt Regini,non cum magna admodum manu.Hac quidem plaga perculsi Crotoniatæ animũ diutius submiserunt.Quo nunc exemplo manifeste constat aliud esse animi virtute,aliud corporis viribus decernere.Et præcipue vbi res stricto ac denso agmine agitur,quum pes pede premitur,atque armis teruntur & arma, vt ait Ennius. Sagra flu. Milonis fortitudo, Fortitudinis exempla. Ex pli.c.xx. lib.vii.

❧ Nec credendum est Milonem Athletam (qui tam prodigiosi roboris fuisse dicitur,vt vectum a se humeris bouem ictu nudæ manus victimam fecerit,et a nemine quum constitisset e vestigio,in quo erat abducebatur, et si malum digito teneret nemo ei eripere poterat) si cum Lucio Cecilio, dentato (qui centies vicies præliatus fuerat,et octies ex prouocatione victor in singulari certamine concurrisset,aut in pugna occurrisset superiorẽ extitisse.Neque etiam puto Diomedem Athletam (qui vno ictu in olympiaco certamine aduersarium deiecit,Columnamque,qua domus niteba tur,subtraxit) Si cum Manlio,qui capitolium a gallis seruauit,in bello certasset,victorem fuisse.Nec Polydamas pugil,qui decidentem in specum montem humeris sustinere voluit.Si cum Scęua centurione certasset,victor vnquam euasisset,sed succubuisset potius, ❧ Vel Sicinio teste pli. c.xviii.li.vii. Diomedes athleta. Manlius. Polydamas. M.scęua iulii cęsaris centurio.

❧ Præstant igitur corporis viribus animi virtutes,& longe maioris momenti est virtutis studio pro victoriæ gloria pręliari,quam corporis robore pro paruo præmio colluctari.Pelopidas Thebanus bellator peregregius habitus est,& imperator fortissimus,is quum aliquando domum egrederetur in expeditionem cui præerat,profecturus vxorem,quam vnice diligebat,supremo alloquens rogauit,ecquid vellet. tum illa profusis lachrymis ait se illum hortari,atque orare,vt sibiipsi,salutique suę omni studio indulgeret.Cui ille comiter respondit.O mulier priuati milites monendi,rogãdique sunt,vt incolumitati suę consulant,sibique ipsis parcant. Imperatores autem obsecrandi,obtestandique,vt pro omnibus excubent,omnesque saluos esse studeant. Pelopidas.

❧ HAEC pugnacissimi imperatoris sententia docet reges,duces,& omnes qui exercitui præsunt,multa prudentia,multaque animi fortitudine pręditos esse oportere.Qua seipsos,& vniuersam militiam tueantur. Nam si priuatorum singuli sibiipsis satis sunt,qui imperant,& sibiipsis,

& omnibus qui eis parent, satis esse debent. Quod si alterutrum omittendū esset, parcet multitudini, & exercitum potius quam seipsum seruabit, Exēplo Epaminundæ Thebanorum imperatoris, qui quum cerneret extremo prælio ad Manthineam hostium vires in se vnum conuersas, & aut sibi, aut exercitui esse pereundum, restitit inuicto animo, donec exercitum suum victorem reddidit. Quum vnus deinde tot milibus diutius satis esse nequiret. Sparoque perfossus esset letali vulnere sensim se ad suos recepit, profligatis, cæsisque magna ex parte hostibus. At postquam accepit suos victores euasisse, Satis diu vixi, inquit. deinde sparum quo transfixus erat, euelli iussit quo euulso confestim exanimatus occumbit.

Epaminundas.

Sparus siue sparum telū est pedi pastoralis instar.

Paul⁹ ęmili⁹. Varronis temeritas.

Magnæ virtutis exemplum prębuit Paulus consul in Cānensi clade, quamuis contra eius voluntatem prælium initum fuisset, temeritate collegæ sui Varronis. Veruntamen, vt exercitum aliqua ex parte saluaret, permitteretque suis fugā, manifestę morti se obtulit, restititque forti animo, donec multi se ex cæde proripuerunt, multitudine hostium deinde obrut⁹ quum ex vulneribus profuso sanguine defecisset, cecidit. Varro autē q̄ causam calamitati prębuerat, relicto exercitu, vt vel solus euaderet, quam celerrime profugit, omnibusque id cernentibus ludibrio fut, Paulus vero admirationi adeo, vt ab Annibale ipso summis laudibus efferretur. vt Silius etiā meminit his versibus.

Silius.

Quantus Paule iaces, ex tot qui milibus vnus
Maior letitiæ causa es quum fata vocabunt,
Tale præcor vobis salua Carthagine letum.

Priuatus quidem miles exempla virtutis a pręstantioribus sumit, & a fortioribus quid facto opus sit, discit. Qui vero imperat, & sibi, & alijs præscribere debet quęcunque rebus omnibus conducant, ne quem imitetur habet, nec vnde exemplum accipiat, cum ipse omnium actionum fons, & origo sit, & exemplar de se cunctis prębere debeat, in quem vnum singulorū quidem oculi, atque ora vertuntur, regis principisve ingeniū illuc vires intendere debet, vt omnes aperte cognoscant pro sua salute omnia fieri maiore cura, diligentia prudentiaque, quam sibi ipsi eadem illa facerent.

In bello gerendo (vt ait Isocrates) tanti facienda est regis fortitudo, scientię rei militaris coniuncta, quanti diuitiæ, atque opes omnes. Nam si pecunias belli neruos esse dicimus, regem mentem, ac cor belli dicere debemus, in quo quidem suscipiendo magna consultatione opus est, non modo vt vires suas cum hostium viribus metiatur, verum videat, ne victoria plus odij, atque inuidię ei afferat quam beneuolentiæ, ac gratiæ. Stultum quidē esset pericula, ac labores subire sine spe aliqua vtilitatis, ac glorię, pręsertim si aliquis iniuria afficitur. Verum siquidem est illud quod vulgo dicitur, Sicuti causa iustior est, ita & fortuna ī bello superior diuinitus dari solet. Quod si secus aliquando accidit, vt iniusti victoriam aliquam assequantur, ea neu tiquam solida, ac stabilis esse solet. Consueuit enim deus immortalis, quos pro scelere eorum vlcisci velit, secundiores interdum res, & diuturniore illis impunitatem concedere, quo grauius ex rerum mutatione doleant. qua sententia sępenumero Iulius Cęsar vtebatur.

Pecunię neruī sūt belli, rex autem cor.

Lento gressu ad vindictam sui diuina procedit ira, tarditatē vero supplicij grauitate compēsat.

Scite admodum dicebat Xenophon, Malos in re bellica malam sequi fortunam, bonos autem bonam. Proinde Lycurgi leges laudat, quod nō fortunæ,

tunæ sed virtuti inseruire videantur, nec tam victoriæ, quam recti, & honesti rationem habere. O pottere ait Euripides poeta eum qui ocio quietus esse nequit, quique rebus suis nequaquam contentus est, sed alijs iniuriam afferre vult, non Aeginetas patriam fugientes, & regionem tanquam aues mutantes inuadere, quos vincere nullum operæ precium esset, nullaq; honestæ laudis gloria, sed eos persequi quorum victoria opes, potentiam, imperium, ac gloriam afferre possit, vt si iustitiæ iacturam facit, eam non paruo lucro, sed maximis quibusdam præmiis compenset.

Aeginetę populi quales.

Hanc sentētiam ab Euripide, vt a Tragico poeta æquo animo tolerare possumus. Multa enim dicunt poetę, vt regibus, principibus, ducibusque eblandiantur. Sed vt a philosopho Empedoclisque discipulo eadem nequaquam ferenda essent. NVLLA quidem opulentia, nullaque gloria cum iusti, honestique iactura conferenda est. Iniustitię seipsum insimulabat, & se etiam testem inducebat C. Cæsar quum ex eodem poeta translatum versum dicebat. SI ius violandum est, regnandi causa est violandum, cæteris in rebus pietatem colito.

Intelligat præterea rex non illam animi virilis magnitudinem laudari quę ardua quęque, ec difficilia suscipiat, Sed eam quæ ratione, ac consilio suscepta omnia forti deinde, ac constanti animo perficiat. Facile enim succūbunt, quicunque pręter vires suas onera sustinent, satiusque putent paruum regnum cum virtute, ac ratione, quieteque regere, quā vel maximum cum metu, atque periculis iniuste tenere.

Beatum profecto eum regem esse dicimus, qui pręsenti fortuna contētus, nihil vlterius immoderate appetit Lacedęmonii quum terra, marique vniuersæ Græcię imperarent, tanta dominandi cupiditate flagrarunt, vt Asiam omnem suo imperio subigere affectarent. Qua ex re tantum inuidię, atque odij contraxerunt, vt & imperium, & propriam libertatem amiserint. Sed ad hanc conclusionem sententia nostra perducēda est, vt quem admodum in armorum ratione antiquior cauendi, quam inferendi ictum cura est, sic rex ipse studeat proprium regnum seruare potius, quam alienum inuadere,

Lacedęmoniorum cupiditas.

Multi haud dubie inuenti sunt, qui dum aliena occupare student, sua amittunt. Testes sint Carthaginenses, qui si conuentis conditionibus apud Egades stetissent, neque Annibalem cum terrestri, naualique exercitu in italiam, vt romam inuaderet, misissent, nunquam vidissent Carthaginē obsessam, expugnatam, direptam, & demum igne, ferroque euersam.

Ambitio carthaginenses perdidit.

Athenienses quoque nimis affectati imperij pœnas dederunt. omnia enim Grecię regna velut ad extinguendum commune incendium contra eos coniurauerunt. Et lacedæmonij se vindices fore libertatis totius Græcię professi sunt. Qua ex re ad tantam inopiam ex varijs cladibus Athenienses peruenerunt, vt consumpta militari ætate peregrinis ciuitatem, Seruius libertatem, Damnatis impunitatem dederint. Et quum victi omnino extitissent, diu inter Grecos deliberatum est, delendum ne Atheniensium nomen esset, & vrbs incendio consumenda, ac funditus euertenda foret. Cui quidem sententiæ restiterunt Sparthani, asserentes se neutiquam per peti posse, vt ex duobus Grecię oculis alter erueretur. Pacem itaq; petentibus illis ęquis conditionibus permiserunt.

Atheniēsium cupiditas & demū inopia.

CAVENDI CVRA AC DILIGENTIA QVANTI FACIENDA EST.

TITVLVS SEPTIMVS.

VANTI Cauendi cura facienda esset, græci legum latores plane docuerunt. Statuerunt siquidem magnan, ac formidandam pœnam militi, qui scutum in prælio proiecisset, qui vero gladium aut hastā nulla afficiebatur pœna, quasi ostenderent innitendum esse, ne quid detrimenti patiamur potius, quam vt vulnera hosti inferamus. hac opinione ducti romani non dexteram militari anulo donabāt. sed sinistrā, quæ clypeo hominem tegebat. Epaminundas dux ille inclytus Thebanorum, de quo paulo ante dixi quum apud Manthineam letali vulnere traiectus esset, quęsiuit diligenter an scutum amisissent, quod quidem quum familiares eius sibi attulissent, amplexatus est, quasi socium laborum suorū, tunc haud mœsto pectore interijt, vt qui vitam ęquiore animo amitteret, quum clypeum etiam, pro quo solicitus fuerat, seruasset. hoc cauendi studiū regi, vel imperatori perquam necessarium est.

Cauēdi cura. Anulis cur sinistrā manū decoramus. Epaminundas. Ex Vale. lib. iii. de fortitu.

Inter bellicas virtutes in primis laudatur Viriatus a Lusitanis, qui semper alios omnes imperatores contempserant, ex pastore, ac venatore nulla maiorum commendatione dux constitutus est, ob id solum, quia cauēdi peritia plurimum pręstitit. Philippus quoque macedo magni Alexādri pater hac etiam cauendi arte insignis habitus est. gaudebat enim longe magis decepto per dolum hoste, quam aperto marte superato, vt qui diceret victoriā per dolum, ac calliditatem sine suorum cæde semper esse, illam autem quę collatis signis accideret, nunquam sine cruore, ac strage. Illud etiam cogitare debet imperator se vnum esse instar omnium, & quum salutē suam tuetur, tunc alijs etiam consulit. Idcirco male respondisse videtur Callicratidas vati dicenti præcipitem mortem vt caueret, quæ ei imminebat, vt ex hostijs portendebatur. Ait enim non ex vnius viri morte omnium Lacedęmoniorum salutem pendere. Cogitare eni debuit se vno imperatore pugnāte reliquos omnes, qui eius ductu, atque auspicio tenebantur, in pari periculo esse secumque periclitari. Hoc vt ostenderent iidem lacedęmonii consueuerant, cum diis gratias pro re bene gesta referre conarentur bouem mactare, quoties rex eorum quispiam, aut imperator pręclarum aliquid egisset, non vi, & armis, sed prudentia, atque consilio, vbi vero idē pręlio, ac pugna assecutus esset. gallum gallinaceum immolabant, quasi indicātes ea longe clariora esse, quę ratione, ac prudentia fiunt. quam quæ vi, & audacia. Fabius maximus corona graminea donatus est ab vniuersa italia. quādo quidem non repugnando, sed cauendo rem romanam restituisset, & exercitum sibi creditum conseruasset.

Viriatus. Philipp⁹ macedo. Callicratidas. Ex plutar. in apophth. laconicis. Bouem lacedęmonii quādo immolabant. Galli gallinacei imolatio quādo fiebat.

Hanc sententiam veram esse exempla duorū clarissimorū regū declarabūt. Pyrrhus Epyrotarū rex successu rerū elat⁹ cōtra Antigonū macedonū regē nulla lacessit⁹ iniuria arma mouit. fretus peritia rei militaris successu rerūgestarū audacia, ac fortitudie. ātigon⁹ ei resistebat cōsilio, & prudētia poti⁹ q̄ temeritate, & audacia plerūq; pliū detrectabat, donec exultātiā, ac vires

Fabius maximus. Pyrrhus temeritatis suę pœnas dedit.

vires hostiles cunctando, ac peredinando contereret. Pyrrhus quum hoc animaduerteret, & iam rei frumentariæ inopia vrgeretur, Antigonum per internuntium ad singulare certamen vocabat, cui illi eiusmodi responsum referri iussit, se ex disciplina militari didicisse temporis opportunitatẽ expectandam esse. Sed si Pyrrhum iam vitæ pertęsum esset, satis ei multas vias ad interitum patere. Quodquidem paulopost ei contigit. Nam quum insolentius exultaret, & intra hostilia munimenta incautius rueret, interemptus est. Eiusque caput ab Argiuo quodam acceptum Alcyoneus Antigono patri obtulit. Qui filium pollutum, ac barbarum appellans grauiter increpauit, & obducta clamyde ante oculos lachrymas effudit, regis fortunã miseratus, qui in flore ętatis suæ occidisset, & in medio victoriarum cursu tunc corruisset, quum regum omnium fortunatissimus haberetur.

Antigoni responsum.

Ex plutar. in vita pyrrhi ad fi.

Pelopidas quoque Thebanus, & M. Marcellus pugnaciores, quam consultiores habiti sunt, & quum freti viribus potius quam consilio feruntur, ambo quidem temere ceciderunt. Vera est enim Crispi Salustij sententia dicentis difficile in primis esse quenquam in bello strenuissimum, etiam consilio optimum inuenire. Atqui si Cęsar, Alexander, Annibal, & pauci alij vtrumque diuino quodam nutu assecuti quidem sunt, innumerabiles alij per tot secula si in altero claruerunt, magni habiti sunt, nec parua laude illustrantur. Generaliter de fortitudine hactenus dixisse satis. Nunc autem de earum virtutum speciebus, quas fortitudo pręstat, dicere operę precium esse arbitror. Has quidem principaliter octo esse ducimus magnanimitatem, fiduciam, securitatem, magnificentiam, constantiam, tolerantiam, stabilitatem, patientiam.

Pelopidas. M. marcell⁹.

DE MAGNANIMITATE TITVLVS OCTAVVS.

MAGNANIMITAS est quædam animi excellentia, quę honorem sibi præferens quasi magnũ ciuile bonum, ad quod actiones omnes dirigat, & virtutem quasi honoris effectricem omnia excellẽti animo gerit, quæ secundum eam sunt, hęc expositio declarat neminem magnanimum esse posse, qui nõ sit etiam vir bonus. eius enim finis ad honorem tendit, ad quem nisi per virtutem nemo peruenire potest. quandoquidem honor virtutis sit præmium, quod nemo malus assequi meretur, sed bonis solum debetur. hoc declarasse videtur M. Marcellus, q̃ quum honori templum ex manubijs Syracusanæ prædæ vouisset ea ratione illud statuit, vt nemo ad honoris templum peruenire posset, nisi prius per virtutis ædem, quæ ei quasi pro vestibulo coniuncta erat, ingrederetur. Possumus quidem pinguiore (quod aiunt) Minerua dicere magnanimitatem ornamentum quoddam virtutum esse non quod illas adiuuat, maioresve faciat (sunt enim absolutę, atque perfectę) sed quia sine illis esse non potest. Fœmina quidem pulcherrima aureo amiculo non indiget, eo tamẽ amicta conspicua magis videtur, illud autem per sese parũ decoris haberet.

Magnanimitas.

Honor virtutis premium.

M. marcell⁹. Honoris templũ nemo ingreditur, nisi per virtutis ędem.

❧ Cum quispiam secūdum virtutem agit ad destinatum honoris finem pe ucnit, pro quo nec rē familiarem prodigere ambigit, nec magnos labores, periculaque subire, & vulnera, mortemque perferre. Quinetiam indignum admodum putat vitam ignauam, inhonestam, illaudatamque agere, mauult que honeste mori, quam turpiter, & inhoneste viuere.

Magnanimo quæ dotes insunt.

❧ Magnanimus magna, perarduaque omnia agit, forti, atque inuicto animo, nec lucrum mercedemve aliquam expectat. Sed sola honoris, ac laudis gloria contentus est. Nec contrahitur aduersis. Nec effunditur lætitia, nec dolore remittitur, nec nimia cupiditate quicquam appetit. Nec dū fruitur, nimis insultat, nec alteri inuidet, quia propriæ virtuti confidit. Magna nimis præ cordis excellentia nequaquam admiratur. nihil enim magnum ducit, quod per naturam fieri possit, seruatque semper stabile iudicium. Verus est nec simulare, aut dissimulare nititur, vt maiora aliqua, minorave esse ostendat, veritatem sequitur potius quam opinionem. Palam odit, palā que amat, manifeste loquitur, nihil clam agit. Occultare enim veritatem timidi, ignauique hominis esse existimat. Cōtumaces comprimit, subiectis indulget Exemplo Cęsaris, qui post pharsalicam victoriam dicebat nihil se libentius facere quam supplicibus ignoscere, & veniā petētibus parcere.

Magnanim⁹ admiratione raro ducitur.

Cæsaris clementia.

❧ Alexander animi magnitudine excellentior patre extitit, proinde alia vincendi ratione vtebatur. Bella quidem semper aperto marte gerebat, Philippus vero ex insidijs. ac dolis omnia tractabat. Et deceptis sēper hostibus gaudebat, filius autem manifesto certamine superatis. Astu, atque arte pater imperij orbis terrarum fundamenta iecit. filius autem claris, apertisque prælijs rem affecit, & confecisset forsitan, nisi in medio victoriarum cursu, & primo ætatis flore concidisset, siue veneno enectus. siue fortuna eius præclaris rebus finem conscribente, quę raro admodum stabilis esse solet, aut rem inchoatam perficere.

Alex & philippi eius patris cōparatio.

❧ Sui generis magnanimitatem efferebant Heluetiorum legati ad Cęsarem cū dicerent ita esse a parentibus, maioribusque suis institutos fuisse, vt magis virtute quā dolo cōtenderēt. aut insidijs niterentur. vnde non solum Heluetios, verū gallos omnes Cæsar laudat. Quos affirmat esse homines aperros & minime insidiosos, qui virtute nō dolo decernant. Execratur autē aphros qui dolis, & insidijs certant, non virtute aut animi magnitudine. Magnanimus quidē de omnib⁹ bene meritus videri studet, omnibusq; benefacere cupit, & officia sua cūctis cōmunicat. Anaxilaiq; regis sententiā sequitur, q interrogatus aliquādo quid beatissimū in rege esse putaret, respōdit nūquā beneficio, ac magnanimitate ab aliquo superari. Quinetiā vt ad pręstandum magnanimus promptior est, ita ad accipiendum tardior. beneficio enī deuinciri eū pudet, vt qui cęteros benignitate anteire velit, & quū accipit cedere, posteriorque esse videtur. CONferre enī beneficiū victoris est, accipere autē victi, sed si quādo accipit, id lęto animo, hilariq; vultu efficit. Sperat enī quicquid acceperit, se quāprimū repositurū, & cumulatiore mensura rediturum. vt villico suo præcipit Hesiodus. Precātib⁹ autem pfacilis est, & æquiori animo sēper obsequitur, libēterq; omnibus morē gerit. ipse autem precari nescit, obsequiū non quęrit, neque vt sibi quispiā morigeretur. Nouit enī vetus puerbium. MAgna mercede emit, qui deprecatur, neque paruum accipit precium, qui rogatur. Euripidis quoque sentētia est

Gallorū heluetiorum que laus. Aphri subdoli.

Prouerbium.

tia est, non paruum esse malum amicos experiri. Atqui in tribuendo, erogandoque semper excedit. Nam sicut alijs gratiam debere erubescit, sic ab alijs gratiam sibi deberi gaudet. Magnanimus cum clarioribus libenter decernit. pudet enim eum cum ignauis, ignobilibusque certare. Cæsar in bello Alexādrino Ptolemęum regem captiuum asseruari iusserat, verum illum petentibus Alexandrinis reddidit, quamuis illorum fallacem mentē perfidamque plane dignosceret. Noluit tamē vt illi regijs auspicijs, regioque ductu, eo bello carerent. Simulque vir animi peregregii splēdidius, honestiusque putabat se cum rege, quam conuenarum, fugitiuorumque collusione decernere, et præcipue cum superioribus prælijs Achyllam, ac Ganymedem Eunuchos militiæ duces contra se habuissent Alexādrini. Multi quidem militum consiliū Cæsaris non probabant. quandoquidem bellū longe difficilius fieret, ex euentu tamen cognouerunt victoriam pleniorē illustrioremque extitisse.

¶ Iniuriæ quoque magnanimus quamprimum obliuiscitur, nisi eam subito vlciscatur. Quę virtus in eodē Cæsare plurimum illuxit. omnia enim memoria tenaciter quū teneret, iniuriarum quidem solummodo quamprimum obliuiscebatur, nisi eam subito vlcisceretur. Odii similiter simulatisque memoriam non seruat. præterita enim mala non diutius animo reuoluit, sed negligit, vt qui ea omni ex parte cōtēnat, & idcirco facile ignoscit, quum sibi indulgeri nō quęrat. Neminem quidem iniuria afficit. Angusti siquidem animi oīno esse putat, aliquem sine manifesta causa lacessere. Nemini etiam maledicit, nō sua interesse existimat, vt quispiam male audiat, aut vituperetur. vt vecordes quidam facere consueuerūt, qui maledicta in alios laudi sibi accedere opinantur. Et aliorum laudes probrose in se dici autumāt. At vero qui animi magnitudine excellit, pulchre in alios dicta multa cum iucunditate audit, eadem quoque verba quasi virtutis pręmia esse existimat. quæ quidem sibi etiam deberi pro cōperto ducit, quū a virtute ipsa nulla ex parte discedat. Pręterea qui in alios maledicit, male etiam vt audiat consentaneum est. Contumeliam si dices, contumeliam quoque audies, inquit Plautus. Præclare Cato senior in procaciorem, loquacioremque iuuenem ait. Iniqua mihi tecum est conditio. tu quidem & male audire, & male dicere solitus es, ego autem, & maledicere abhorreo, & male audire non consueui. De ipso parcius loquitur, Nam si aliquid recte a se factum diceret, iactantior, petulantiorque videretur, & quasi miles gloriosus facinora sua narrare. Præterea virtutem tanti esse existimat, vt ea neque vindice, neque præcone indigeat, testimonioque suo contenta testes omnes alios negligat. Dionysius Syracusanus, quum Platonem hospitem contumeliose, maleque habitum dimitteret, ait. O quā multa in nos probra, quum fueris cū æqualibus, ac discipulis tuis iactabis. Diony. ad platonem

Tum plato, absit in Academia tantum sit ocij a sapiētiæ studijs, vt male etiam dicendi locus relinquatur. Eodem pacto vir animi ingenui dicere potest, non sibi a magnarum rerum meditatione tātū ocij dari, vt quod inter ociosos, atque oscitantes fieri solet, maledicere possit, quum angusti animi sit aliena carpere, sua autem negligere. Magnanimitas quidē ea virtus est, sine qua reges, ac principes nequaquā recte imperare possunt. Multa quidē quotidie accidunt, quæ formidolosa esse videtur. & vana opinione Platonis responsum.

vulgi leuitate,& multorũ ignauia exitium de se facile præbere possent,qui bus sola animi præstantia quamprimum resistit,& ad optimum exitum plærunque perducit.Hinc scitum illum Alexandri cognomento procul dubio maxime suo conueniẽtis.

Mori etenim præstat quam precario imperare.ille enim precario imperat,qui hac virtute caret,quique animum contrahit,& diuerso in rebus arduis cogitationum flumine obruitur,nihil ex suo consilio deliberat,sed ex alieno semper pendet,& ad omnem tenuissimi spiritus aurem flectitur,vel paucis hominibꝰ se credit,quorum arbitrio omnia permittit,adeo vt ex eorum commentario imperium gerat,reliquis autem neutiquam auscultet.Hi eum plærunque decipiunt,& perperam agendo populos infensos reddunt,luitque aliquando malorum pœnas amicorum.Clamabat nõ nunquam se miserum Verres (vt ait Cicero) quod non suis sed suorum comitum peccatis & criminibus premeretur,Flauius Vopiscus Syracusanꝰ scribit de se patre audiuisse Dyocritianum Cæsarem quum adhuc priuatus esset,dicere solitum NIHIL difficilius esse quam bene imperare Conueniunt enim quatuor,quinque,plus minus clam consilium ad circũueniendum principem ineuntes,verisimilibus que dicunt,adumbratisve iationibus fulciunt,& sua fallaci impostura imperitam vulgi multitudinem cum principe decipiunt.Imperator autẽ qui domi clausus est ne vera quidem nouit.At cogitur hoc tantum scire quod illi mussitant,facitque quod nouitius ille figulus corinthius,qui dum vrceũ fingere gestit amphoram format.Sic rex quoque figulo forsan ineptior,dum iudices facere debet,geryonaceos quadruplatores tribunali præficit.Iustitiam castissimam Iouis optimi maximi filiam procis fallacibus pro peritissimis nomophylacibus despondet,atque collocat.Aegyptijs suis notis hieroglyphicis iustitiam (de qua paulo mox proximo volumine non pauca dicemus) significantes virginem pingunt,ciconię insidentem.At vero nostrates rectius, &,quod dicunt,ad viuum depingunt insidere,atque obnixius adhærere, τῷ ὄκνῳ δίποδι,idest a sello bipedi.Quocirca nihil difficilius inuentu,rariusque bono principe esse potest.Age vero ille bonus erit princeps,qui amplitudine,& exaggeratione quadã animi excellẽs,non modo sibi in re bellica primas partes vendicabit,sed in rebus,que quotidie aguntur se prudentia,cõsilio,& diligentia priorem esse ostendet.

[Margin: vel diocletianũ ex histo riæ fide.]

[Margin: Figulus corinthius.]

[Margin: Iustitiã ęgyptij qua nota scribunt.]

[Margin: Galba. imperator.]

Imperarori Galbæ exitio fuit,quod trium virorum arbitrio,quos assiduo cõtubernio semper secum habebat,regebatur,quibus se tantum permiserat,abutendumque tradiderat,vt vix sibiipsi constaret,& ex illorum sententia semper penderet.Neminique ad eum nisi per illos aditus patebat,Horum primus erat Oninius dispensator pecuniæ,qui præsenti fortuna sine discrimine aliquo implebatur,& optime instituta a Galba omnia euertebat.Quæ quidem res non modo odij causa extitit,omnia enim imperatori imputabantur,sed exitij,ac cædis.Fuit enim Oninius ab ineunte ætate furacissimus,cui facete admodum illusit aliquando Claudius Cæsar.Nam quum eum conuiuam pridie habuisset,omnesque aureum poculum illum surripuisse suspicarentur,postridie eidem reuocato fictilem calicem apponi iussit.

[Margin: Claudij cæsaris cõmentũ.]

[Margin: Attossę cõsiliũ dario regi Herodotus in Thalia.]

A tossa Cyri filia,vt scribit Herodotus,quum cerneret Darium,quiete nupta

nupta erat, molliter, ac submisse imperare, dum in cubiculo cum eo esset remotis arbitris his prope verbis allocuta est. Mi rex quum tantum opum, ac copiarum habeas, cur resides? nihilque dignum tanto rege moliris? nullam neque gentem neque potentiā Persarum addis imperio? Par est enim iuuenem, & tantarum rerum dominum aliquid edere, quo etiam Persæ cognoscant sibi virum præesse. Quod vt facias duabus de causis interest, vt Persę, & eum qui ipsis præest virum esse intelligant, & bello atterantur. Ne per ocium tibi insidias tendant. Nunc autem aliquod opus edas, quoad in ętate es iuuenili. Adolescente quidem corpore ingenium pariter, ac vires adolescunt, senescente autem consuescunt, tunc virtus ad res omnes elanguescit. Puduit quidem virum ignauię a muliere increpari, & confestim de bello græcis inferendo meditari incepit.

¶ Sententia illa Apíj Claudíj qua dicebat negociū populo Romano melius quam ocium committi, non modo ad vnum, sed ad omnes fere populos, reges, ac principes dicta esse videtur. Excitantur enim animi celsiores ad virtutem maximarum rerum meditatione: ocio vero & quiete torpent, vel in desidiam ignauiamque soluūtur. Verum est illud M. Catonis oraculum (vt columella ad agricolas ait) Nihil agendo homines male agere discunt. Sed ne longior in hac parte sim concludendum erit, ex Isocratis mēte, qui regi suo præcipit, vt magno, ac præstanti animo quęcūque ab eo agēda sunt agat, nihil studíj, nihilque curæ, ac laboris prætermittat, vt quanto opibus, ac potentia præstat, tanto dignitate, virtute, atque animi excellentia, cæteros omnes antecellat. Hæc satis de magnanimitate, cui contraria est animi angustia, siue animi paruitas, quam vnico verbo græci μικροψυχίαν appellant. Appíj claudíj sententia. Columella ca. i. lib. xii.

DE FIDVTIA

TITVLVS NONVS.

IDVTIA species altera nominatur, quæ est pręsagitio quædam futurę prosperitatis. Hæc ab optima spe, siue a cōsyderata ratione proficiscitur. Ex cōsuetudine quoque vincendi fidutia victoriæ plærunque manat, vt ait aristoteles, Sic quoque ex continua prosperitate spem fœlicitatis habemus. Nero imperator ad sæuitiā, temeritatemque natus, tantum ex perpetuo rerum successu fidutiam conceperat, vt quum ex naufragio preciosissimas quasdam res amisisset, non dubitauerit magna cum fidutia inter multos dicere, pisces eas omnes ad me referent. Fidutia. Nero.

Quidam C. Cæsaris centurio Romam missus, quum pro foribus curię staret, accepissetque imperium Cæsari a senatu non prorogari, ait manu ensis capulum pulsans, & hic vtique prorogabit. Centurio cęsaris.

Et quum pharsalica pugna iam parata esset, omniaque equorum atque hominum strepitu fremerent, vidit Cęsar C. crastinum decem alarum ductorem castra egredientem, quum illū nomine appellasset, quid de pugnæ euentu C. crastinus.

euentu speraret, rogauit. At ille dexteram prætendēs ait. vinces Cęsar, & me viuum, aut certe mortuū laudabis, quorum vtrunque verū extitit. Nā & vicit Cæsar, & crastinum, qui fortissime pugnando occubuerat, pro concione laudauit.

Androclyadas lacon. Ex plutarcho i apohtheg laconicis, & Vale. max. li. iij. de fidu. sui.

MODESTA admodum fidutia fuit Androclyadę Sparthani, qui ad eum qui illum irridebat, quod claudicās in aciem prodiret, ait. vt pugnē non vt fugiam descendo.

Leonidas.

¶ Et leonidas persæ cuidā iactantius dicēti frustra conamini o Sparthani cras enim procellarum multitudine solem non videbitis, respōdit. In vmbra igitur pugnabimus.

Rex deo conciliatus multa præsagit.

Hanc fidutiam euentum rei præsagire quidem Stoicorum sentiūt. Et vincendi initium fidutiam esse Pindarus affirmat, eamque manare opinatura diuina mentis nostræ ratione, a qua futura nonnunquā præscire videamur. Siquidem non modo dormientibus nobis secundum quietem multa apparent, quę vera re ipsa deinde esse cernuntur. Sed etiam vigiliantibus vel subito quodam animi iudicio, vel ex apparitione illa quam græci φαντασίαν apellant. Talis pręsagitio magnis, optimisque viris sępe occurrit in arduis, ac dubijs rebus, & præcipue regibus ipsis, quibus a summo deo concessum est, vt gentibus, regionibus populisque imperēt. Iustus quidem rex qui forti animo rebus agendis excubat quique deo optime conciliatus est, multa pręsagit, multaque pędicit pręmonitus cōmercio numinis socij natiuitatis nostrę, quem veteres latini genium, siue vitę pręsidem appellauerunt. Hunc Plato in Symposio putat testem vitę a deo esse datū, a quo cūcta nobis denunciantur, & multa quę admiranda videntur, quęque futura sunt, pręsagitione quadam nobis pędicit, vel inter quietem admonet, vel per apparitionem edocet.

Genius.

Homerus Genium inducit ad fortes viros sępe loquētem, & eos in pręlijs adiuuantem, ac monentem in rebus arduis quid facto opus sit. Genius communi græcorum nomine δαίμον appellatur, propter intelligentiam, sapientiam, ac facilitatem, quam hominibus pęstare dicitur, & exinde a poetis sæpe pro animo ponitur. Hoc est numē illud a quo se moneri dicebat Socrates vir innocentissimus, cuius monitu Chrytiæ, tyrānorum deterrimo, qui ad eum cicutæ poculum miserat præsagiuit. Nā cum illud in trepidus biberet, ait. propino hoc pulchro Chrytiæ paulo quidem post miserabiliter cū cæteris tyrannis, quos Athenienfibus præfecerant Lacedæmonij cæsus est, & necati per iniuriam Socratis pœnam dedit.

Socrates. Chrytias tyrānus.

Plutarchus vir doctissimus scribit Aegyptium quendam philosophorum Antonio comitem fuisse, qui diuersas hominum naturas, ac diuersa fata, ex solo aspectu se cognoscere profitebatur. is antonio dicebat eius fortunam splendidā esse, eum tamen hortabatur, vt Octauio se non conferret quando eius genius illius genium formidaret. huius rei fidem ex hoc faciebat, quod cum inter se talis, aut tesseris luderent, semper victor euaderet Octauius, & cum pugnacibus gallis conturnicibus, aut ortigibus decernerent, semper dimissæ ab Antonio succūberent. Quo quidem exemplo docemur veteres opinatos fuisse pęstantiorem intelligentiam, ac clariorem natiuitatis genium, vitęque comitē diuinitus illis dari qui regnaturi essent quam illis qui succubituri forent, vel priuatam vitam victuri.

EST

¶ Est etiam aliud fidutiæ genus huic non omni ex parte dissimile, cui maxime credebãt clari quidam viri doctrina, virtute, dignitate, auctoritate, aut longa experientia prediti. Hi nonnulla aliquando dicunt, aut faciũt singulari quadam fidutia freti, quæ ab omnibus probari velint, & si nullam rationem adducant, nullumque testem habeant.

¶ Agebatur Athenis Euripidis tragœdia ex qua ciues omnes maiorẽ in modum rogabant, vt sentẽtia quædam, quæ importuna eis esse videbatur tolleretur. Tunc Euripide subito progressus in scœnam ait se vt populũ doceret tragœdias dare, non autem vt ab eo doceretur, cuius dicto omnes auscultantes placide, ac quiete spectauerunt, nec ausus est quispiam in poetam illum mussitare. Euripides.

❧ Scipio quoque Nasica vir bonus cognominatus, obstrepente populo in caritate annonæ, exclamauit. Tacete, queso, quirites. plus enim ego quã vos quid reipublicæ expediat intelligo, cuius auctoritatem omnes veriti tacito silentio quieuerunt. Scipio nasica. Ex vale. maxim. li. iii. de fidu. sui.

¶ Nec iniquo animo tulit Iulius cęsar, quum in collegium poetarum accessisset, quod Accius poeta ei non assurrexit. nouit enim illum non contemptu maiestatis id egisse, Sed fidutia quadã sui ipsius, qua putabat se in poetarum studijs antecellere.

❧ Magna fidutia aliquãdo in Alexandrum vsus est Apelles. nam quum sepe in eius officinam accederet, plerunque de pictura imperite dicebat, cui artifex silentium comiter indicebat. rideri enim eũ aiebat a pueris, qui colores tererent. Ferebat ea Alexander ęquo animo: tantum auctoritatis, ac iuris hunc pictori tribuebat. Alexander Apelles.

¶ Videndum tamen est, vt fidutia modesta sit, & a virtute proficiscatur, non autem ab improbitate, ac petulantia. Fieret enim arrogantia, quod quidem crimẽ deterrimũ est, & inuidiam, odiumque hominum vehementer incurrit, quum ea per temeritatem quispiam sibi arrogat, ac præsumit quæ neutiquam sui iuris, ac dignitatis sunt, sed aliis debentur. Arrogãtia ex nimia fidutia sui.

❧ Arrogantiæ incessebatur ab aliis philosophis Chrysippus, quũ ex alienis libris integros locos accipiebat, & suis interuertebat, sic manifeste, vt appollodorus atheniensis diceret, Si de chrysippi libris aliena tollantur, candidę chartæ remanebunt. Prætetea profitebatur se solum omnia scire, vnde per irrisionem vulgo dicebant, Solus Chrysippus sapit, cæteri oẽs, vt vmbræ agitantur poetæ. V T eiusmodi arrogantes carperent finxerunt Thamyram, quum de harmonia musas prouocasset, oculis fuisse fraudatũ, & citharisticam dedidicisse. Chrysippus. ❧ Thamyras.

❧ Amphicrates atheniensis rector non vulgaris, rogatus aliquãdo a thygrane, vt in eius regno benedicendi disciplinam publice docere vellet, respondit pelium delphinem non capere, quod quidem dictum arrogantiæ potius quam fidutiæ ascribi potuit. Amphicrates.

❧ Simili fidutia vsus etiam dicitur Hippocrates. nam magnis pollicitationibus accersitus a rege persarum, arrogantius rospondit, nolle se Barbaris, atque hostibus Grecorũ artis suæ opẽ, auxiliũque afferre. Zeusis quoque arroganter locutus esse videtur, quum helenam pinxisse. dixit enim se eiusmodi formam fuisse comprehensum, qualem nec Læda celesti partu ediderat, nec homerus diuino ingenio exprimere potuerat. Hippocrates Zeusis.

❧ Obseruent

Alexandri nimia fiducia.

Obseruent in primis reges nimia fiducia ne sibi ipsis, regnove obsint. Alexāder a chaldæis per nearchum monitus est, ne ad babylonem accederet, imminere ei fatum si contemneret prædicebant. Et quū monita spreuisset, & iam pene in vrbem accessisset, vidit cōplures ceruos in aere acerrime colluctantes, quorum aliqui ante eius pedes prolapsi ceciderunt, ipse tamen nihilominus nimia quadā fiducia fretus, & omen, & præsagium cōtempsit. Et intra paucos dies euectus perijt, docuitque nimiā fiduciā & nimis incredulam mentem plærunque hominibus obesse.

Cęsar.

Cæsari exitium multi prædixerant, et vt custodes corpori suo adhiberet multi eū orabant, operāque suam vltro pollicebantur: ipse autē respōdebat miserum esse eum principē, qui a satellitibus custodiretur. cuius deinde exitus plane edocuit fatum facilius prǫuideri, quā vitari posse. Hostiū quidem, & omniū qui potentia, aut audacia formidandi sunt, manus obseruare debet, qui imperat. Et fidem reconciliatæ gratiæ suspectam habere. INIVRIAE enim vulnus altius penetrat, quam beneficij gratia.

Proinde grauis iniurię plaga sero cicatricem ducit, & raro benignitate aut beneficio vincitur. HONORIS, ac gratiæ memoria cito excidit damni autem atque iniurię dolor diutius permanet. videat quidem rex cui se credat, & ei quē lęserit nunquam se permittat. RECONCILIATę amicitiæ fides semper lubrica, atque infirma haberi solet. Libata pocula a fidissimis ministris hauriat. Cibum quoque exploratum diligenter, prægustatumque semper a pluribus accipiat. Nullum locum, nullam regionē, nullam affinitatem, nullamque necessitudinem satis tutam esse a veneno putet. VIRVS quidem, ac toxicum vix vnquam nisi a familiaribus miscetur. Scitum est quod vulgo dicitur. NVLLVM regnum sine vllo vnquam parricidio fuit. Amara, arida, putrida, rācida, & omnia quę mali odoris, atque insoliti saporis sunt quamprimum respuat. NON enim tam nouerca nobis natura fuit, vt quæ nocitura essent, boni odoris, bonive saporis faceret. Nemini se tam familiarem præbeat rex, quin possit (si opus fuerit) ei sine periculo succensere, aut sine rerum mutatione. deterrimi quidē consilij est, amicos ad parem vsque potentiam efferre. Vera est enim illa publij Syri sententia, quum ait, ita cum amicis esse versandum, vt cogitemus eosdem aliquando inimicos nobis fieri posse, et sobria habenda est sententia, qua dicitur. Nulli te facias nimis sodalem, gaudebis minus, & minus dolebis. Non putet per fiduciam sui rex se quamprimum rem intellexisse. Sed diligenter auscultet, & aures æquas omnibus prębeat, quas quidem sicut in libra lances, sic eas partes semper esse oportet, & veluti ponderibus impositis altera lanx deprimitur, sic regis animus perspicuis, ac veris rationibus cedere debet. Non opulentia, & fortuna homines ęstimet, sed virtute, ac moribus. virtutem quidem, ac mores quisque sibi propria electione accipit, conditionem vero ad diuitias casus tribuit. Non enim in nostra potestare sunt conditiones humanæ. ad bonam siquidem, aduersamque fortunam qualis quisque sit, aut quomodo vixerit nihil interest.

Regis obseruantia i victu qualis.

Ex cōuersatione ęquali cōteptio dignitatis nascitur.

Simile.

Milciades.

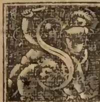
Laudant qui res Atheniensium scribunt Milciadem Cimonis filium, dicuntque illum non modo bellicis, sed ciuilibus artibus fuisse præstātissimū. Cuius grauitas tantæ humanitati, ac comitati coniuncta erat, vt nemo

tam

tam humilis fortunæ esset, cui nō ad eum perfacilis semper pateret aditus. qua ex re omnium mortalium gratiam assequebatur. Fiducia igitur virtus erit perutilis in rebus gerendis, nisi ea is qui cum imperio est abutatur, & per superbiam agat, quæ per fiduciā se agere existimet, vel minus caute in rebus prosperis agendo incuriam, negligētiamve, fiduciam appellet. Turpissimum quidem est non succedente euentu, & vrgentibus rebus aduersis dicere, non bene aduerteram, non probe intellexeram: vel culpam in alios transferre, vt plerunque a principibus quibusdam fieri solet, qui prospera arrogant, aspera autem alijs imputant.

DE SECVRITATE

TITVLVS DECIMVS.

ECVRITAS illa. Quam ἀσφάλειαν græci appellant, fiduciæ proxima accedit, quæ est virtus animi excelsi, qui postquā prœuidit quæ per prudentiā prævideri possunt, liber est ab oī cura, omnique sollicitudine, & paratus labores oēs subire, ac dolores decoris gratia perpeti, & mortē etiā oppetere. Qua qui affecti sunt (vt ait Cicero) in eadem causa sunt, qua fuerant antequam nati fuissent. Quinetiam qui optime vixerunt, & bene de hominum genere meriti sunt, non modo famam, ac gloriam sperari possunt, sed perpetuā, ac sempiternā cum diuis immortalitatē. angusti quidē animi est cor semper corrodere, hoc est assidua cura cruciari. Postquam quispiam præstiterit quæcunque valuit, & quæcunque per prudentem virum præstari potuerint, tunc profecto docet eū securū esse. Et deo rerum omnium optimo gubernatori reliqua permittere. At cum hominibus placide versari, & hilari vultu rebus alijs, quę singulis horis accidunt, indulgere, & animo conquiescere. Ne videatur ex vnius rei cura solicitus esse, & res omnes alias per incuriā dimittere. Quod quidem homines ignaui, atque inertes facere solent, qui tātis per res omnes alias negligunt, dū exitū alicuius impendētis rei expectāt. Hęc est solitudo illa quā mœstis amicā esse dicūt; quā vecordes quidē aspectum cōgressumq; hoīm fugiūt, vt liberius mœrere, ac muliebriter eiulare possint, ne salutares amicorū sermones audiāt quibus persuasi aliquādo cōquiescāt. Cōsolationis sermones prudēter adhibēdi sunt, & mollitie, ac misericordia aliqua cōspergēdi, vt iucūdi esse videātur, & illi⁹ mēte non oino abhorreāt. Optimi q.dē medici est quādoq; minimā cibi idulgētiā ęgroto permittere, quo facilius quæ salutaria sunt accipiat, celeriusque sanetur.

Securitas.

Cor corrodere.

Pompeius cōtra cæsarē maximū parauerat exercitū, cui nō modo par viribus esse videbatur, verū lōge præstantior, & iam secur⁹ animo quiescebat. Et in eos qui formidandā Cæsaris potentiā monebāt securi estote, dicebat, & mihi hanc curā dimittite. Nā quū primū terram Italā pede pulsabo, scatebunt vndique equestres. pedestresque in cęsarem copię. vnde non diu post quū spes eū (vt adsolet) fefellisset, & miserāda clade, apud pharsalum profligato exercitu profugisset multi per ludibrium dicebāt, instauret

Pōpeij securitas nimia.

exercitum nunc Pōpeius,& accipiat illas,quas pulsata pede terra itala ad eũ mittit. Sed spes bona,quæ ab animi magnitudine proficiscitur, sæpe in maximis rebus magnos viros decipit.NEMO enim inueniri potest,qui in rebus dubijs fortunam suam in consilio habeat.Nec etiam quũ de alienis deliberat futurum euentum diuinare potest.

Hæc securitas tanti apud philosophos olim fuit,vt in ea beatã vitã statuerẽt, securitatemque esse dicebãt,quum nullo metu,nulla superstitione,

Democrit⁹ de seipso. aliave perturbatione animus agitetur.Sed sine cura aliqua quiescẽs sei pso suisque bonis frueretur. Huius opinionis auctorẽ Democritũ magnum illum philosophum extitisse dicunt, qui varijs doctrinis, vberique sapiẽtia ornatus eiusmodi de se ipso sententiã protulit.Sapiẽtes multos audiui, nec quisquam me in demõstratione linearũ superauit,neque etiã ægyptij ipsi. Octoginta enim annos discendi gratia longe a patria peragraui,Babylonẽ Aegyptum,& Persas,vt discerem,adiui.Hic summum bonum (vt dixi) in animi securitate posuit,quę est (vt Cicero exponit) animi tranquillitas. Sed eã Democritus ἀδείαν appellat,& hanc fœlicitatẽ esse opinatur. Quidam tamen alii γαληνοθυμίαν animi tranquillitatem esse dicunt, ἀμεριμνίαν vero securitatem.

Non desunt qui hanc opinionem Homero tribuant,qui vt securitatem

Elysij campi. exprimeret,Elysios campos finxit in quibus piorũ sedes statuit,easque At

Insulæ fortunatæ. lanticas insulas esse cecinit,quas nostri fortunatas appellant.gręci vero poetæ μοιρηγένας dicunt.Has cosmographi decem milibus stadiorum a libya stare affirmant,easque duas esse aiunt omnibus bonis refertas,quę quidem nulla imbrium iniuria pulsantur, sed solis zephyris semper roriferis spirantur.Solum in illis præpinguescit,& nullo hominum,aut boum labore fœcundum,atque ex recidiuis seminibus perpetuo feracissimum, Aer etiam saluberrimus,& omni tempore temperatus,qui multitudinem ocio sam ac feriatam inoffensa semper valitudine optime nutriat,gens illa certaminum,ac belli inscia adeo longeuam vitam agit,vt fabulæ locus sit eã cum diuis æuo frui sempiterno.

Sertorius. In hesperijs regionibus quum imperaret Sertorius,& fama ei illarum insularũ percrebuisset,memor etiã Homerici testimonij,de adeũdis illis diutius cogitauit,vt dimisso exercitu tandem secure,ac quiete ageret,sine ambitiõe,ac magistratu,& sine aliqua bellorum cura .Qui si id egisset,aut aliqua ratione securam,quietamque vitã statuisset,non inuitatus a Perpenna per proditionem in cõuiuio tam miserabiliter cæsus fuisset.

Pompeiũ perdidit ambitio. Pompeius vir tanti nominis.tantæque gloriæ,si ante ciuile certamen se ambitione relicta,securitati,quietique tradidisset,in tam miseram seruitutem,diramque mortem nunquam incidisset. Qui etiam infœlicitatem futuri fati pręuidit.Conscensurus enim proditorum nauiculam conuertẽs oculos ad corneliam coniugem,& ad filium suum Sophocleum illud iambicum protulit.

Pōpei⁹ leo dictus,quippe q. Quicunque in tyranni domum proficiscitur

ensiferũ leonẽ i anulo scalptũ gestaret. Illius fit seruus licet liber sit is.

Non tamen præuisum fatũ cauit, sed ad spadonum arbitriũ trucidatus est cõsilio Teocichij præceptoris Ptolemæi iunioris,qui ait,leonem mortuũ non mordere.Pompeius quidẽ omni exequiarũ pōpa caruit, & trãslatitio

funere

funere tumulatus est,ad Cassinum ægypti oppidum finitimū Pelusio,quod quidem Peleus achillis pater cōdidit,lustrare deorum monitu iussus in lacu, qui eiusdem oppidi muros abluit,cū furiis vexaretur,post interfectum a se fratrem Phocum nomine. Cassium.

❧ Sylla hoc solum fœlicitatis mihi habuisse visus est,quod dictaturę Tyrannidem vltro deposuit,& ad quietam vitam se contulit,contentus venatione,& aucupio,ac rustico ocio.

❧ Alexander quoque macedo missum ad se oratorem Phocionē Atheniensem rogauit,quid sibi vt ageret suaderet. Tum ille.censeo,inquit,vt arma,atque exercitū dimittas,& se curam tranquillamque vitam agas. Alexander risit,nec vlla ex parte illi auscultauit,sed gloria exultans ichoatam militiam exequi destinauit. Verū enim vero quum iam suis etiam formidini,atque odio esse cœpisset veneno ad babylonem ab Iolla enectus creditur,in medio victoriarum cursu,quum viridi tunc ętate floreret.quartum enim & trigesimum agebat annū,& robore corporis,& animi virtute plurimum præstabat. Aliis autem in rebus phocioni multū detulit. Eum nanque amicum vocabat. Et victo Dario,quum magnus ex virtute cognominaretur,nulli mortalium salutem per literas dicebat,nisi Phocioni,& antipatro,quos solos initio literarum saluere iubebat. Phociō atheniensis. Alexandri mors.

❧ Vtilis igitur omnibus,qui cum imperio sunt,securitas est, et nō modo illa,quæ ad vitam beatam pertinet,quæ fœlicitatis effectrix est ex Democriti sententia,verum quotidiana,hæc quæ longe minor esse videtur. vultum enim principis hilarē,serenumque ostendit,& placati quietique animi est index. vultus quidem (vt Cicero in libris de legibus scribit) in nullo animante esse potest,præter hominem,cuius mores indicat, & ab animi voluntate fingitur. dicimus enim hominem læto,hilarique vultu esse,vel tristi,minaci,iratove,& ex eo animi habitum dignoscimus, ac subitę volūtatis imitationem. Magnum siquidem onus inter mortales est personam principis sustinere,atque tueri. quandoquidem eam non solum hominum animis,sed oculis quoque inseruire debet. Vultus in homine tantum

❧ V T enim serenum,quietumque cœlum maria omnia tranquilla, pacataque reddit, & omnis tempestas,omnisque fluctuatio ex illius serenitate quiescit, sic ex principis vultu,ac securitate omnium ciuium animi placantur,& ex cōmuni spe omnium cōcordia augētur,vt ex vultu spem prætendi,& bene affectum ostendi doceret Maro,quū de rege deorum,atque hominum loqueretur,eiusmodi versus cecinit. ❧ Simile. Virgi.æneī.i.

Olli subridens hominum sator,atque deorum,
Vultu quo cœlum,tempestatesque serenat,
Oscula libauit natæ.dehinc talia fatur.

Princeps vero morosus,ac tristis aliorū animos perturbat, anxiosque reddit quid acturi sint. Nec quicquam potest in rebus dubiis,atque aduersis periculosius,quam ex vultu principis intelligere rem in præcipiti esse discrimine. proinde simulando,atque dissimulando sæpe contraria vt ostendantur oportet.

❧ Annibal hilariorem mutata fortuna se cunctis ostendebat, vt cordis dolorem tegeret,ne mœrore vultus sui,aliis animum perciperet, & ne ab omni spe protinus decidisse videretur. Et Cæsar fleuit quum ei oblatum

esset Cn. Pompeij caput, cum quo tanto tẽpore non modo de imperio sed, de vita certauerat. Nunc res admonet, vt huic speciei finem prescribamus.

DE MAGNIFICENTIA.

TITVLVS VNDECIMVS.

Magnificẽtia

AGNIFICENTIA locum suum nunc sibi vendicat, que quidem virtus solis regibus, ac principibus cõuenit. Opes enim singulorũ vix tãti sunt, vt liberalitatẽ præstare possint, quæ mediocritas quædã esse debet inter auaritiam, & prodigentiã. optime Aristoteles liberalẽ sentit esse eum, qui secundum vires sui patrimonij erogat, quibus oportet, & quando, & quantum oportet.

Aristo. c. i. li. iiij. ethico.

Magnific⁹ & liberalis ĩ quo differunt.

¶ Magnificus vero a liberali differt. ille enim circa magna, & publica, hic aũt circa parua, & priuata versatur. Atque magnificus ipse longe magis cogitat queadmodũ pulchri, aut sumptuosi aliquid agat, quam quãti constet.

Cesaris magnificentia.

Simile notandum.

Hac animi præstãtia Iulius Cesar, vt cõpluribus etiã aliis virtutib⁹ plerosque alios anteiuit. Tanta enim hilaritate, tantoque splendore elargiebatur, vt quecũque etiã cum collega ageret, ei soli a populo adscriberentur. Quocirca M. Bibulus qui cũ eo edilitatẽ gesserat, id sibi euenisse dicebat, quod Polluci. vt enim geminis fratribus edes in foro cõsecrata Castoris tãtum diceretur, ita suã, & Cæsaris munificentiam vnius Cesaris dici. Quin etiam (vt tranquillus quoque refert) hi versus circunferebantur.

Non Bibulo quidem nuper, sed Cesare factum est.

Nam Bibulo fieri consule nil memini.

In ea enim edilitate trecẽta, ac viginti gladiatorũ paria exhibuit, & in spectaculis, põpis, cõuiuijs, cõgiarijsque cunctorũ superiorũ magnificẽtias superauit. hilaritas cæsaris in elargiẽdo gratior erat ciuibus, quã ipsa munerũ erogatio. Prudẽter q̃dẽ locut⁹ est Dionysius halicarnasseus, quũ ait. Dona voluntaria dantibus gratiora sunt, quã coacta, accipientibus autẽ firmiora. Regẽ suum Isocrates monet, vt in apparatu splẽdidissimus semper sit, Sed magnificentiã potius in his rerũ sumptibus declaret, que perpetuum fructum ex se præbent. Et magnificentiã longe magis exhibeat in amicis cõparandis. vtrunque enim fecit Cæsar. Nã (vt opera cõplura omittam, ne ambitiosior esse videar in rebus cesaris recensendis) hoc neutiquam preter mittẽdum est, quod bibliotecas græcas, latinasque maxima impẽsa cõparari fecerit, data cura M. Varroni cõparandarum regẽdarumque. Sed has bibliothecas fortuito incẽdio absumptas, diu post domitian⁹ imperator reparari, instaurarique fecit exẽplaribus vndique petitis, missisque Alexandriã vsque viris eruditis, qui describerẽt, atque emẽdarent. Amicos quoq; quoscunq; potuit sibi cõciliauit cesar, neque sũptu, neque ipẽse vnq̃ pepcit

Circus maximus.

¶ Magnificentia publicorum ædificiorum magnã meruit laudẽ, in qua romanus populus, sicut in alijs rebus oibus, reliquas oẽs gentes antecelluit. Adeo vt ridẽda Pyramidum miracula, & labyrinthi vertigines esse videãtur. Extruxit enim Cesar circum maximum lõgitudinis stadiorum trium,

latitudinis

latitudinis autē vnius. quod q̄dē opus admiratione dignum extitit. Sed præuētus morte maiora quedā opera inchoata reliquit. Aream enim i qua deinde augusti⁹ forum statuit, ipse Cęsar destinati operis gratia magno emerat. Magnæ laudi M. agrippæ fuit nō modo aquæductus, & Cloacas perfecisse, sed templum oīm deorum, quod Ioui vltori vouerat, & alia multa admiranda opera erexisse. Cloacarum tamē opus oīm maximi fuit, vt paulo ante dixi suffossis mōtibus, & magna ex parte vrbe pēsili facta. id ichoatum fuerat a Prisco tarquinio plæbeiorum manibus, qui labor, & longus, & periculosus adeo extitit, vt multi Quirites sibiipsis laboris tędio mortē cōsciuerint. quorum cadauera rex crucib⁹ suffigi iussit, & feris, volucribusque relinqui, vt pudore reliqui affecti a se ipsis deinceps manus abstinerēt. Nō tamē opus perficere valuit priscus. fuit enim magni īpendii, & diuturni laboris. erat siquidem cauarū amplitudo adeo magna, vt fœni vehā large onustā facile transmitteret. vt Plinius refert, Agrippa tādē post tot secula aucto populo, propagatoque imperio, quū ędilis esset opus illud perfecte consummauit. Sylla proscriptionis, & crudelitatis infamiā aliqua ex parte aboleuit, quū theatrū tanti impēdij, tantæque admirationis perfecit. Cuius triplex scœna tot hymetijs colūnis nitebatur, & grecorum signorū inter colūnas tria circiter milia cernebantur, et cauea capax erat octoginta miliū hoim. Sed si recte iudicare volum⁹ nulla monumēta præter literas grauiora, aut diuturniora sunt illis, quę ex nouorū operū splendore comparantur.

Pantheō M. agrippa tomę dicauit.
Cloacę romanæ.
Tarquinius priscus.
Pli. c. xv. lib. xxxvi.
Theatrū syllæ.

¶ Antiqua sane fuit hęc magnorū ędificiorū gloria, quā a priscis tēporibus regū ægypti Diodorus Sicul⁹ recēset, et de sepulchro Simādij regis adeo admirāda quædā enarrat, vt fidē veritatis transcendere videatur, & præcipue in aureo circulo cui⁹ ambitum trecentorū sexaginta quinque cubitorū fuisse dicit. Soliditatē autē vnius, in quo per singulos cubitos descripti erāt singuli dies anni, & oēs astrorū ortus, atque occasus, & quicquid futurum ab illis significaretur. Sed oēm magnorum ędificiorum excellētiam præuertit statuendarum vrbium magnitudo, quæ romulum ex pastore fecit regē, & cōplures alios magno splēdore illustrauit. Hāc gloriā multi antiquorū regum quæsiuerunt. Tithonus mennonis pater vrbē statuit, & eā a matris noie casiā (vt Aeschylus tradidit) nūcupauit. Eam diu post Cyrus regiam sibi fecit, & mutato noie Susiam esse voluit. Babylonē statuit Semiramis regno quū successisset Nino, Miletum Neleus, Smyrna amazonū regina quum ephesi regnaret Smyrnā cōdidit Homeri patriā. Prienē ad meādri ostia philotas. Teū Athamas. vnde Anacreō lyricus eiusdē vrbis īdigena eā athamātida vocat. Teucer alterā in Cypro salaminā pulsus a telamone patre. Antioch⁹ soter antiochiam. Sardanapal⁹ rex ille ignauissim⁹, vt voluptati, desidieq; dedit⁹, quāuis famæ suæ prodigus esset, laudēque cōtēneret, hac tn̄ gloria carere noluit. duas enim vno, eodēque tp̄e vrbes ędificauit, anchialen, & tharsum, eamque rē titulis sepulchri sui inscribi iussit. Amian⁹ aūt marcellin⁹ aliter putat. dicit nāque tharsum vrbē pclarissimā quæ Cydno flumine abluitur, Perseū danaes, & iouis filium condidisse.

Diodor⁹ siculus lib. ij.
Ex strabo. lib. xv.
Tithonus.
Casia.
Susia.
Smyrna.
Salamina, q̄ & salamin dicitur, & salamis.
Anchiale.

¶ Alexander regijs virtutibus affatim cōcinnatus. ne hui⁹ quidē magnificētiæ laudis expertē se esse passus est. nā vrbes cōplures cōdidit, quaū pręcipua fuit alexandria iuxta pharū isulā, cui dimetiēdę dinocratē macedonē architectum peregregiū pręfecit, & eū a suo noie nuncupari voluit. Arta-

xata Armeniæ pone Araxem ab Annibale rege Artaxiæ constituta fuit.
Romani innumeras colonias per vniuersum terrarum orbem deduxerunt, et multas vrbes a solo alicuius vtilitatis gratia fundauerunt, vt aquileiã sinui Adriatico proximã, quam incumbentibus rhetis barbaris opposuerant. Ciues etiam romani aliquas vrbes condiderunt, vel priuati, vel qui cum imperio erant. Nam Nicopolim Augustus in sinu quoque adriatico statuit, & a victoria naualis pugnę contra Antonium e conspectu illius loci nominauit. Ea est ad actium promontorium, illic templum Apollini dicauit, & ludos auxit, quæ actia dicuntur. Marcellus multo ante Cordubam condiderat, Et T. Labienus Cingulum in agro piceno. Ancon vrbs in eodem agro a Syracusanis cõdita est, qui dionysij tyrannidem fugiebãt. multi romani consules quo loci vadimonia constituebant, vrbes edificabant: & a suis nominibus nuncupabant. Hinc forũ liuii, forum mutii, forũ iulii, forum pompilii, forum cornelii, & forũ Sempronii dicuntur. Sed nõ omnibus datum est, vt vrbes condere possint. Idcirco magnificus quiuis esse poterit secundum opes ac potentiam suam dummodo animũ ex virtute prõptum ad benignitatem, beneficẽtiamque habeat. genus quidem illud magnificentiæ omnes præstare possunt, quod ex sententia in comparãdis, cõciliãdis, conseruandisque amicis, ac necessariis cernitur, & maximam in ciuili societate vtilitatem præbet. Anaxagoras clazomenius quum Periclẽ Atheniensem instrueret, dicebat magnificentiam, & animi grauiorẽ quã dã elationem, ad popularem potentiam capessendam plurimum valere.

Aquileia. Nicopolis. Actia ludi quinquẽnales. Corduba. Cingulum. Ancon. Forum liuij. Forum Iulij. Forũ cornelij.

Anaxagorę dictum.

Alexander. Protheas.

¶ ALexander Protheæ homini facetissimo aliquando succẽsuerat, verũ illũ ex amicorum cõmendatione sibi conciliauerat, quũ multas effudisset lachrymas. Hoc quũ accessisset protheas, per iocũ ait. quod mihi reconciliati animi pignus erit? Tum rex quinque talenta ei numerari iussit, dixitque. En tibi reconciliati animi sponsionem, vt facilius, honestiusque deinceps agere possis. Idem alexãder Mazei filio, cuius nuper defunctus pater amplissimę dignitatis fuerat, apud Darium alterã adiecit prefecturã, quũ vnam ante ille haberet. Tũ adolescens ait. darius olim vnicus erat, tu vero muneribus tuis complures alexander facis.

Porsenę magnificentia.

Bellũ æthruscum.

¶ Magnificentia quidẽ pristinam gratiam facile conciliat diuturnã. at graue odium priscis seculis exarsit inter romanum populũ, & regẽ Thuscorũ contractũ in primis, quod Tarquiniũ superbum bello, & armis exactum vrbe restituere conaretur. Auctũ deinde multis iniurijs vltro citroque illatis acceptisque. Sed tãdẽ postquã longi, atque periculosi belli pertęsum fuerat, gratę pacis cõditionibus conuenerũt. Tũ porsena, vt animos ciuium romanorum sibi beneuolos redderet manificentiã animi sui eis ostẽdere destinauit. iubet igitur oĩbus, qui in exercitu suo erãt, vt relictis oĩbus alijs rebus arma tantũ accipiant, demũ castra omni supellectile, oĩque cõmeatu referta romanis dono reliquit. Quę res populo romano tam grata fuit, vt morẽ diutius seruauerit, quoties publica rerũ venalium auctio fieret, vt primæ quidem partes per pręconem semper Porsenæ denuntiarẽtur.

¶ Bellũ Aethruscũ antiquis romanis maximę formidini fuit, quo ingruẽte nemo a malitia immunis esse poterat, Sicut etiam i gallico tumultu. Et id tũ propinquitate agri, tũ multitudine, ac hoĩm virtute. Quinetiã prima literarũ disciplina in oĩ Italia apud æthruscos fuit. vulgo Romani, atque

latini patres pueros eruditionis gratia in Aethruriā mittebāt, antequam grę cæ, & aliæ transmarinę doctrinę in italiam transmisissent. Gelo syracusanus quum accepisset romæ magnam annonę caritatem esse, maximū frumenti numerum populo Romano dono misit, vt initam pauloante amicitiam benignitatis, ac magnificentiæ officio accumularet.

Aethruria quondā disciplinarū gymnasium.

Gelo syracusanus.

❧ Est etiam huius virtutis munus quam maximum gratiam bene de nobis meritis referre, quam qui omittunt, non modo ingrati, sed iniusti omnino habendi sunt. Est enim ingratitudo quam Greci ἀχαριστίαν vocant, pessima iniustitię species, & humanę societati inimica. Exhaurit siquidem clementiæ vbertatem, & omnem benignitatem perimit. Idcirco ex Persarū legibus ingrati grauissimis pœnis afficiebantur, nec iniuria. Inhumanum quippe barbarum, ac ferum est cōmittere, vt beneficio indigni esse videamur. Quod quidem non solum ingrati homines faciunt, verum hi quoque qui benignitate se vinci patiuntur. Præclare de seipso Cicero, qui se gratū, & videri, & esse volebat, ait. Sed cum omnibus virtutibus me affectum cupiam, tum nihil est quod malim, quam me, & gratū esse, & videri. Hęc est enim vera virtus, non solum maxima, sed omnium virtutum reliquarum mater. Fuit enim Cicero non modo in referenda gratia, sed in promerenda etiam liberalis, ex patrocinijs quidē causarum nullam neque stipem neque mercedem vllam accepit vnquam. Sed omnis opera ei⁹ gratuita semper extitit.

Gratiam referre.

Ingratitudo.

Ciceronis lausa gratitudine.

❧ Hac virtute pyrrhus epirotarū rex omnes ętatis suę reges anteiuit. In rependenda namque gratia diligentissimus fuit. vnde quum de morte ęsopi, familiariter vsus fuerat, accepisset nuncium, grauiter indoluit, non quod ille mortuus fuisset. humana siquidem eum tulisse sciebat, sed quod tardior fuerat in referenda ei gratia dum viueret. NON enim idem esse aiebāt in eo qui pecuniam, & in eo qui gratiam debet. Nam qui pecuniam viuo creditori non persoluit, satis quum eius hęredibus pensitauit, fecisse videtur. q̄ vero benignitatem acceperit, nisi viuo accumulauerit, negligentior haberi potest, & minus satisfecisse videtur. quando mortuus officii recompēsationem non sentiret. Huius excellentissimi regis, quem Trogus cōstanti omnium opinione cunctis regibus, atque illustribus viris iustitia, & vitæ modestia prętulit, sententia sequamur oportet, si iusti grati, ac magnifici iudicari volumus. Magnificum quidem virum in referenda gratia, datorē semper vt excedat oportet.

Pyrrhus.

Sentētia pyrrhi notanda.

❧ Pari enim mensura reddere quę mutuo acceperis iusti hominis est, accumulatiore autem liberalis. IMPROBiores tamen nonnullos videmus, q̄ præ nimia quadam auiditate ita semper ingenium comparatum habent, vt antiquiorum beneficiorum protinus obliuiscantur, nisi nouis quotidie afficiantur.

❧ HI quamuis multa acceperint, pro quibus perpetuo obnoxii, obligatiq; esse deberent, gratiam tamen omnem subuertunt. Nam si quid minimum eis negetur, id solum meminerunt, quod negatū fuerit. Eiusmodi homines ingratissimi habendi sunt, & sibiipsis aliisque nocent. Reddūt enim bonos viros ad gratiam promerendam tardiores, & malignos pro benignis eos faciunt, & inofficiosos pro officiosis. Pulchris rationibus Aristoteles ostēdit illum qui beneficium contulit, magis diligere eum qui accepit, quam is eū qui dedit,

Aristo. li. ix. ethico. ca. vii.

qui dedit in primis, quia qui accepit debitor est ei, qui contulit, ille autē creditor: & sicut qui pecuniam mutuam debent, cupiunt plærunque eos, quib^o deben, aboleri. At contra hi, quibus debetur, de salute eorum qui debent solliciti sunt. Sed gratiam qui contulerunt, cupiunt eos viuere, quibus beneficii fuerunt, vt parem ab illis gratiā consequantur. Secus illi. CVPIVNT nāque eos mori ne diutius eis obnoxij sint. Vel amant eos quibus contulerunt quasi opus suum, & vt artifices suo opere delectātur. QVOD etiam in poetis cernimus, qui libros a se editos, quasi proprios filios mira beneuolentia complectuntur, vel quia beneficium contulisse pulchrum est, accepisse autem seruile. Illud quidem honestatis est, hoc vero vtilitatis. honestas diuturna est, vtilitas caduca. vel quia maior labor est dandi, quam accipiendi, & maior labor maiorem conciliat amorem. Vnde matres quarum laboriosior est partus, magis filios amant, quam patres, & quia magis sciunt esse suos. Hęc sapienter Aristoteles. Nos autem ne vlterius vagemur ad calcē sermonem nostrum perducamus. concludamus igitur maximam in regibus principibusque virtutem esse magnificentiam. A qua quicunque abest vix quippiam dignum laude agere potest, & in auaritię crimen facile incurrit, de trectatoribusque obnoxius redditur. Illud quidem Herodoti regibus omnibus documento esse debet, qui ait, Persas Darium institorem appellasse, quando apud eos regum prim^o tributa instituisset, Cambisem autem dominum, Cyrum vero patrem. Quoniam Darius omnia quæstui exposuit. Cambises asper, ac difficilis imperio extitit. Atqui Cyrus mitis, & facilis, deque Persis semper bene mereri studuit. Et hęc satis de magnificentia, quam plerique græcorum μεγαλοπρέπειαν appellāt, vt quę magnos quosque, ac præstantes viros deceat, quasi magni decentia.

Sententię aristo. cedro dignæ.

Epilogus.

Dari^o īstitor. Herodotus in thalia vbi perperam legitur institutorem in latinis codicibus. nā græcus habet καπήλου quod institorem negociatorēve significat, qđ scite admodum (vt cętera omnia annotauit budę^o noster galliarum decus eximium li. iiij. de asse.

DE CONSTANTIA

TITVLVS DVODECIMVS.

ONSTANTIA nunc sequitur quę virtus pprie dolori resistit, cui opponitur muliebris quædam mollities, quæ inconstantia dicitur. Sunt tamen qui simile constantię continentiam faciant, dicantque constantiam esse, per quam cupiditas consilio, ac ratione regitur. Aristoteles autem has duas virtutes clarissimo intellectu discernit, vt cōstantiæ proprium sit dolori resistere. Continentię vero voluptatem, cupiditatemque superare. Proinde quum maius sit superare, quam resistere, quando illud sit vincere, hoc autem non vinci potiorem esse ducit constantiam quam continentiam. Constantiam Cicero animi sanitatem esse putat. Quod quidem ex hoc cernitur. dicit enim stultitia est animi inconstantia, id est animi sanitate vacare. Pręclara virtus est constantia & regia fortitudine dignissima. Atqui vt hanc virtutem inprimis contra dolorem exerceamus, necessarium est corporis ægrotationem, cruciatumque omnē forti, ac constanti animo perferre.

Constantia. Continentia. Arist. ç. ꝑ. &. ij. lib. vij. ethico.

VARICOSVS

❧ Varicosus erat C. Marius, & id iniquo ferebat animo. Sed vt sanaretur, secundum crus medico prębuit, & non modo nō ingemuit, vocēve, aut clamorem non dedit, verum immotus stetit, ac si non crus, sed lignū aliquod fabro dolandum præbuisset. C. Marij constantia.

❧ Constans valde fuisse videtur Cassius Sceua, qui euulsum cum sagitta oculum ad Dyrrachium excusit, vt in pugna forti animo perstaret. Et Atilius qui ad Massiliam amputata dextera nauem sinistra tenuit. Cassius sceua. Ex vale. maximo de forti tu. lib. iii. Attilius.

❧ Videmus tamen nonnullos fortes in bello, qui deinde in doloribus corporis inconstantes sunt. Galli pugnacissimi habētur, molliter tamen ęgrotant, & paruo dolore muliebriter languescunt. Græci autem contra ignaui sunt in bello, in lectulis vero suis constanter ægrotant. Galli. Græci.

❧ Hanc constantiam quidem veteres corporis patientiam appellant. vnde Plinius vir doctissimus duo patientiæ exempla ponit. Vnum leęnę meretricis, quæ diu torta nunquam indicauit Harmodium, & Aristorgitonem tyrannicidas. Alterum autem Anaxarchi Abderitani, hic quum a Nicocreonte Cyprio tyranno depræhensus fuisset, cui infensus erat, quod in cœna Alexandri magnifica omnia esse dixisset, sed oportere iam caput cuiusdam satrapę apponi Nicocreontem intuens, hoc ille audito indignabundus edixit, vt Anaxarchus vinciretur, & ferreis malleis in concauo saxo tūderetur, constanti animo ait. Tunde tunde Anaxarchi vasculum. Anaxarchum autem nihil teres. quo dicto commotus tyrannus linguam ei præcidi iussit. Tum philosophus ridens præcisam illam dentibus in faciem tyranni expuit. His addi etiam potest Zenonis stoici exemplum, qui vt mētiretur quędam a cyprio rege diutius laceratus est. Sed vt ei omnem mentiendi spem eriperet euulsam sedibus suis linguam cum cruento sputamine in oculos interrogantis impegit, vt Amianus Marcellinus refert. Pli. c. xxiii. lib. vii. & aristo. ca. x. lib. v. politico. Leæna. Anaxarchus. Ex diogene laertio lib. ix. Cicerōe thusq̄st. li. ii. & vale. max. lib. iii. de patiētia. Zeno.

❧ Constantiam quoque aliter plerumque accipimus. Postquam enim a prudentia, iustitia, temperantia moniti sumus quid expetendum, aut fugiē dum sit, vt rationem sequamur, non satis est id intelligere tantum. Sed stare etiam oportet præsenti, ac constanti animo in eo, quod deliberatum, iudicatumque sit. Nec permittere, vt illecebris voluptatis illecti turpia aliqua agamus, aut dolore perciti a rectis actionibus distrahamur. Et hęc est constantia illa, quæ nunquam ab honestate discedit. Et in ciuilibus actionibus plurimum præstat.

❧ Age, vt exempla maioris constantię omittam, nonne tibi laudandus iure optimo esse videtur Pomponius ille, qui in pugna, quę contra Mithridatem Lucullo duce gesta est, interceptus fuit? Nam quum vir esset insignis, & vulneribus grauiter sauciatus, ductus est ad regem, qui vt primum eum conspicatus est, dic quęso (inquit) si per me diligēter curatus fueris, nūquid eris exinde mihi amicus? Tum Pomponius ero, inquit, tibi amic⁹, si & tu populi romani amicus fueris. Sin secus me quoque inimicum habebis. Tū Mithridates magnā viri constantiam admiratus ab omni iniuria hominē prohibuit, iussitque vt nihilominus quam diligentissime curaretur. Pomponius atticus. Ex plutar. in vita luculli.

❧ C. Fabricius quum in italiā accitu tyrannorum Pyrrhus Epirotarū rex transmisisset, ad eum a romanis orator missus est, vt ab iniuria, belloque abstineret, atque ab italia decederet. Tum Pyrrhus, vt erat animo excellenti, præclara auri, ac argenti munera ad eum misit, quibus ille spretis legatio- C. Fabricius.

nis

nis responsum petebat. Postridie eius diei Fabricium Pyrrhus aduocat, comiterque eum amicis verbis affatur, & inter loquendum ingentem Elephātum clam post eum dimitti annuit, qui supra Fabricij caput adsistens elara promuscide, horrendam emisit vocem, ille autem nullo metu perterritus constanti animo ait. Neque heri pecunia me corrupisti, neque hodie elephantis barritu corruisti. Quasi tacite inferret. Quid sit agendum vide. Paulo vero post superato, fugatoque pyrrho, & eius exercitu in fugam conuerso, docuit Fabricius non minore animi fortitudine se in bello, atque acie versari, quam contra cupiditatem, ac terrorem constanter constitisset.

Pyrrhus. Sed fortitudinem constantiamque romanorum Pyrrhus etiam quum aliquando superior extitisset, probauit. Nam inspecta in reparando, instaurandoq; exercitu eorum celeritate, ait. plane video me herculeo sydere progenitum cui etiam necessarium sit quum lernea hydra pugnare. Cæsis enim tot gestibus, ex eorum sanguine plurimi renascuntur. Et cum animaduertissent eorum, qui in acie ceciderūt, fortitudinem exclamauit. O quam facile fuerat, aut mihi orbis terrarum imperium cum romanis militibus inuadere, aut illis me eorum imperatore, ac rege. Hanc virtutem tanti Cicero fecit, vt in libris de fœlicitate, & miseria contra Epicurum disputans affirmet multos per eam beatitudinem fuisse adeptos. Et M. Attilium regulum in primis, quem non tam superiore gloria, quum bis fuisset consul, & semel triumphasset, quam vltimo illo casu, quum vigilijs, fameque cruciaretur, propter promissæ hosti fidei voluntariam cōstantiam. Ait enim nō hilaritate, nec lasciuia, nec risu, aut ioco comite, leuitateque. Sed sępe etiam tristes firmitate, & constantia fiunt beati.

DE TOLERANTIA.

TITVLVS TERTIVS DECIMVS

Tolerantia.

Cice. de fini. bo. & mal. li. ij. in fi.

TOLERANTIA deinceps se nobis offert, quæ præcipue labores perpetitur non fugiendos, quas ęrūnas tristi verbo (vt ait Cicero) prisci appellauerunt. de quibus supra quum de perturbationibus animi tractauimus satis abūde diximus. Tolerātia virtus est, qua quidem affecti, quæ difficilia, aut laboriosa sunt decoris, honestique gratia toleram*. Huius verbi primam syllabam poetę corripiunt. Idcirco nō erit fortasse alienum putare eius originem gręcam esse, quamuis non omnes literæ conueniant τολμάω, quod etiam τλήμι, & detractis prioris verbi literis τλάω, quoque dicitur sustinere, audere, & tolerare significat, Hinc descendit τόλμημα, quod pro tolerantia, & audacia sumitur, et pro voluntaria quadam patientia, sicut apud nos tolerantia ponitur. Sed de verbo nō est hoc loco disputandum, quum sit hæc virtus pręclara, & in laboribus necessarijs functionibusque honestis maxime eluceat. Nec minus in ferendo ęquo animo quæcunque aduersa, aut dura, & molesta quotidie accidunt.

C. Marius. C. Marius militares, imperatoriosque labores magna tolerantia pertulit. Cibarium panem cum militibus semper comedebat, in solo nihil pręter cęteros

ter cæteros sibi substernens iacebat, vallo, fossa, aggeribus, machinis, reliquisque laboribus pariter cum gregariis militibus insudabat. Quibus ex rebus militum primum sibi beneuolentiam conciliauit. Deinde famā per omnem lybiam adeo auxit, vt omnes vulgo dicerent finem nunquam habitura bella in barbaros, nisi C. Marius exercitu, pręficeretur, quod quidem vt primum romam perlatum est, Marius consul designatur omnium pene suffragiis homo nouus, & per solam virtutem cognitus, sine vlla maiorum commendatione. vnde quum a nobilioribus nonnunquam incesseretur, exclamabat, diuitum nobiliumque mollitem consulatus virtutem rapere, se autem vulneribus, laboribusque gloriari, non antem maiorum monimētis, aut imaginibus. Quorum tamen maiores, prognatosque cēsendum est, non propter generis claritatem, quę principio rerum romanarū nulla fuit, sed propter fortitudinem, & egregia gesta gloriam fuisse assecutos. Marij exclamatio.

❧ Ferunt plærunque iniquo animo nobiliorem, vt noui ciues etiam p virtutem efferantur, ac reipublicæ munerbus honestentur, vt qui longe plura ac maiora generi, ac nobilitati tribuant, quam par sit, aut ratio exigat, vt fecerunt iuuenes quidam romani eo tempore, quo Cn. Flauius homo humilimæ sortis Pretor designatus fuit, repulsis ingenuis nonnullis competitoribus. Complures enim id indigne ferētes aureos anulos abiecerūt, & equorum ephippia, ac phaleras dimiserunt. Sed quum dolorem, atque iram suam tam temere ostenderent, eos optimi ciues grauiter obiurgabant, docebantque eos æquo animo semper ferenda esse, quę a populo statuerentur, cui nunquam succensendum esset. Cn. flauius. Anuli aurei.

❧ Patientissimus laboris etiam fuit Sertorius, & famem, sitim, hyemem, æstum, pulucrem, & alia incommoda militaria facile hoonoris, decorisque gratia tolerabat. Quibus ex rebus Celtiberi homines fortes ac pugnaces illum cunctis aliis ducibus pręferebant. Et alterum Annibalem audacia, & promptitudine vulgo esse dicebant. Annibal tolerantissimus labotum prę ter alios summos duces, atque imperatores habitus est. Cuius corpus (vt Liuius refert) nullo labore fatigari, aut animus vinci poterat. Caloris, ac frigoris patientia par, cibi potusque desyderio naturali, non voluptate modus finitus, vigiliarū, somnique, nec die, nec nocte discriminata tempora, id q̄d gerendis rebus superest, quieti datum. Ea neque molli strato, ac silentio accersita. Multi illum sæpe militari sagulo opertum humi iacentem inter custodias, stationesque militum conspexerunt. Equitum peditumque idem longe primus erat, Princeps prelium inibat. Vltimus conserto prælio excedebat. Literarum quoque monimentis proditum est, eum noctes insomnes, & dierum inediam sępe tulisse. Sertorius. Annibalis virtutes. Titus liuius. lib. i. in principi. deca. secun. di bel. pu.

❧ Fabius maximus hac virtute etiam præstitit, & pręcipue in tolerandis aduersis hominum moribus. Proinde sępe dicebat, oportere eum, qui aliis imperat, non verbis, verberibusve sæuire, sed tolerando mulcendoque homines in suam sententiam pellicere, absurdum videri asserens quum cernamus feras cibo, & blanditiis cicures fieri, & canes, atque equos diligentia victu & familiaritate potius quam verberibus, & cathenis māsuescere, sperare, homines sęuitia mollire, quum per patientiam, ac tolerantiam longe facilius in rectam sententiam redigantur. Hanc opinionem veram esse docuit Cinna, qui ab exercitu suo, quem inuitum cogebat naues deducere contra Simile. Cinna suis cęsus.

Fimbria. tra Syllam, cęsus extitit, et fimbria prænimia eius sęuitia ab exercitu destitutus, qui ad Syllam transiuerat, seipsum percussit: & cum animo, ac viribus deficeret, a seruo quodam suo, vt se occideret impetrauit.

Vmbricia. Adrianus cęsar. Vlpianus i. l. si dominus in fi. ff. de his q̃ sunt sui, vel ali iu. Antonij crudelitas in seruum suum.

Iniquum habebatur apud romanos non modo liberos, sed seruos etiam male habere, atque in illos nimium sęuire. Optimum populi romani timorem hausit Adrianus Cęsar, quum vmbriciam matronam in quinquenniũ relegauit, quod ex leuissimis causis ancillas suas attrocissime tractasset. Et Iupiter romano populo succensuisse creditur, quod Antonius seruum suum crudeliter verberatum, patibuloque constrictum, ante spectaculi commissionem per circum egerit. Proinde opus fuit ad propiciandum deum ex senatusconsulto ludos instaurare, & diem bonum circensibus addere, vt facinus illud expiaretur.

DE STABILITATE ET Patientia.

TITVLVS QVARTVS DECIMVS.

Patientia. Stabilitas.

Vę reliquę species sunt Stabilitas, & Patientia, quæ fortitudinem comitantur. patientiam Cicero definit rerum arduarum, ac difficilium voluntariam, ac diuturnam perpessionẽ, honestatis, aut vtilitatis causa. Hæc quidem virtus perutilis est omnibus in reb⁹ agendis. Impatientia vero, ac leuitas quædam multas bonas actiones sępe peruertit, quum aut iracunde respondemus, aut inclemẽter in alios loquimur, vel minima etiam in nos dicta atrocius refellere volumus, & paruas quasque iniurias propulsare, atque vlcisci. Qui varios hominum mores nequit tolerare, aut nimis delicatus est, aut a communi mortalium consortio se extrudit. Optime heros ille tragico cothurno seipsum comprimit, quum ait. Perpetere o cor. Nam tu longe alias grauiora tulisti, Sed de patientia satis diximus ex auctoritate Plinij, quum de constantia tractaremus. Stabilitatem vero recte dicimus conseruatricem bonorum cõsiliorum, bonarumque actionum. parum admodum esset bene deliberare, beneq; incipere, nisi perseuerantia stabile iudicium, stabilemque actionem præstaret. verum enim illud quod Annibal sæpe in re militari dicere solebat, vincit omnia pertinax virtus. Ex huiusmodi sententia plærunque fit, vt pertinacia pro stabilitate ponatur, ac nomen virtutis vsurpet, & pro insigni laude accipiatur.

Vincit omnia pertinax virtus. Seuerus pius pertinax dictus. Pertinacia. Perseuerãtia.

Legimus quidem romanum imperatorem Seuerum, pium, pertinacẽque honoris gratia fuisse cognominatum. Varro in libris de origine latinæ linguæ, quos ad Ciceronem scripsit Pertinaciam a pertendẽdo dici putat, quum in eo in quo non oportet manere pertẽdit. In eo autem in quo oportet persistere, quum pręstat, perseuerantia rectius, quam pertinacia. Sed nõnunquam vitiorum nomina pro virtutibus ex similitudine quadam vsurpamus, vt quum sæuum pro seuero ponimus. Et auarum pro parco dicimus. Sic sæuitiam pro seueritate, & auaritiam pro parsimonia. Et profusionem pro liberalitate. Et audaciam pro fortitudine.

SED

Sed pertinaciæ rationem eleganter declarauit Cæsar in oratione qua Afranio respondit misericordiam peteti. Accidisse enim eis (ait) quod plerunque hominibus nimia pertinacia, atque arrogantia accidere solet, vti eo recurrant, & id cupidissime petant, quod paulo ante contempserint.

Pertinaciæ non dissimilis est peruicacia, quæ est nimia quædam vicissitudinis contentio, quum opere vel sermone magis quam par est pertinaciter concertamus. Idcirco raro virtutis speciem præ se fert sed frequenti⁹ pro vitio accipitur. Perseuerantiæ virtutem, quæ recta consilia, rectasque perficit actiones ἐπίμονην optimo verbo Græci philosophi appellant. Nos satis cōmode verbum e verbo exprimentes longanimitatē dicere possemus, qua muis in raro sit vsu apud eos qui castigatius latiniusque loquuntur.

Hæc perseuerātiæ virtus optima fortitudinis comes habetur, sine qua nemo prudens, aut perfecte sapiens dici potest. Sunt enim qui subito iudicio recte, ac prudenter sapere videantur. Sed adhibita longiore cogitatione, ambiguo, ancipiti consilio nutēt, vel pauculis verbis in contrarium sensum auditis. A vera illa, ac deliberata sententia facile deturbantur, & a virtute discedunt, parumque sibi ipsis constent. recedunt enim a se, & in sententia sua non persistunt.

Magnam ingenij leuitatem, & puerilem inconstantiam ostendit Vitellius Cæsar pluribus quidem in rebus, sed præcipue cum postulante exercitu, vt libertum suum Asiaticum nomine equestri dignitate donaret, inhonestam adulationem compescuit. Et paucis interiectis diebus inter secreta conuiuij vltro largitus est, honorauitque fœdum mancipium, & malis artibus ambitiosum anulis aureis, & omni equestri dignitate. Vitellius cæsar.

Pyrrhum quidem Molossorum regem amplissimis laudibus omnes scriptores efferunt, regibusque cunctis eum præferunt, vnum tamen ei defuisse fatentur, quod parum stabilis, firmique consilii fuerit. Proinde egregius in acquirendo erat, in conseruando autem minus idoneus habebatur. Et hoc quidem instabilitati eius tribuendum putabant, vt qui noua semper bella adnectens quæcunque quæsierat, spe eorum, quæ nondum possidebat, amitteret. Quem Antigonus rex aleatori similem esse dicebat, qui spe futuri lucri proprias opes prodigit, nec vnquam contentus est eo, quod in alea vicerit, sed quæcunque collusoribus supersunt, magna auiditate cupit, inque ea relictis omnibus solum inhians, quæcunque ante quæsierat, profundit. Sic Pyrrhus quoque faciebat. nouas enim spes aliis inuoluens stabile iudicium peruertebat, nec victor vnquam, nec victus quiescebat. Anuli aurei. Pyrrhus molossorum rex. Pyrrhus aleatori similis.

Sextus etiā Pōpeius magni pōpeij filius instabilis quoq; consilii habitus fuit. prælia quidē satis forti animo inuadebat. Sed vt primū hostē in fugam conuersum conspicabatur, ab instituto prælio desistebat, & cōtētus vana vmbra verā victoriā negligebat. De fortitudine, & eius comitibus satis dictum esse arbitror. Nunc autē in sequenti volumine ex instituto ordine de iustitia dicendum erit, & de his virtutibus, quæ illam comitantur, vt absolutum virtutum numerum, quasi ἐγκυκλοπαιδείαν perficiamus. Sextus pompeius. Encyclopædia.

FRANCISCI PATRICII SENENSIS,
Pontificis Caietani liber septimus de Regno
Explicit.

FRANCISCI PATRICII SENENSIS, pontificis Caietani liber Octauus de Regno, & regis institutione.

DE IVSTITIA

TITVLVS PRIMVS.

IGIDIVS cognomento figulus philosophus peregregius,& in astronomię scientia romanorum peritissimus,quum de poetarum figmentis,quę in signifero cœlo finguntur sciberet,ait ad aspectum Bootæ inter leonem,& libram virginem esse, quæ iustitia siue ęquitas appellatur. Addit pręterea hanc a mortalibus quondam recessisse,& ad superos remeasse,vt quæ solita esset in hominum cœtu versari,eisque pręcipere ne a recto,atque honesto discederent. Quibus monitis donec paruerunt,securi sine anxietate,aut solicitudine victitarunt. Sed postquam mandata eius contempserunt,luxuria,auaritia,cupiditasq; inualuit,& inuidia,ac mutuis odijs exarserunt,tunc dolos,atque insidias inter se nectere cœperunt,& alter alteri imponere,ac vulnera,cędesque inferre. Tum dea quum nullum sibi in terris relictum cerneret,in cœlum se extulit,sempiternumque pietatis suæ pręmium accepit.

Iustitiæ sedes in zodiaco.

Hæc figmenta mihi animo volutanti occurrit cogitatio veteres poetas,qui primi omnium philosophati sunt,putasse iustitiam cœlestem esse virtutem. Cuius semina hominum menti adeo indita sunt,vt postquam adoleuerint eidem pietatis munera persoluant,& sacrificia,libationesque faciant,venerentur,adorentque eum,tanquam rerum omnium opificem auctorem,ac dispensatorem. Et inter mortales æquitatis,iustitiæque officia exerceant. hoc Homerus ostendisse videtur,quum ait reges discipulos summi Iouis esse,a quo iustitiam in primis ediscant,quam deinde inter mortales obseruent,& eam omni studio,omnique diligentia tueantur. Plato philosophorum summus iustitiam bonorum omniũ maximum esse ait a deo hominibus datum. Proinde deum ipsum iustitiæ auctorẽ,causam ac principium multis in locis asserit,& præcipue in libris de re publica:ac etiã de legibus M. quoque Tulli⁹ Platonicę philosophię sectator,atque ęmulus in libris de legibus eiusmodi verba inseruit. Sed omnium,quæ in doctorum hominum disputatione versantur nihil est ꝓfecto præstabilius,quam plane intelligi nos ad iustitiam esse natos. Eius iustitię partes sunt duę, deum pietate omni honorare,& hominem diligere veluti fratrẽ. Ex hac sanctissima sententia monemur primo iustitiam partiri,non enim facile est omnia definire,vt Aristoteles docet. deinde singularum partium determinatio

Reges summi iouis discipuli.

Iustitię partes.

tio clarius patebit. Nonnulla quidem sunt, quę nisi in ptes, vel species deducantur, vix vnquam declarari possint. vnde scripturus Cicero de officijs ante in species secreuit, deinde singulas suo ordine definiuit.

IVSTITIAE PARtitio, de diuina iustitia.

TITVLVS SECVNDVS.

IVSTITIAM in primis quadrifariam sortiemur. Primam quidem diuinam appellabimus. Secundam naturalem. Tertiam ciuilem. Quartam vero iudicialem. Diuina iustitia illa, cuius particeps a deo facti sumus, nos compellit deum agnoscere, mūdi rerumque omnium opificem, separatum ab omni concreatione mortali, principio, ac fine carentē. Omnia mouentem. Omnia sentientem. A quo singula quæque animalia vitam ducant. Quique nos solos ex omnibus mortalibus diuinæ mentis participes esse voluerit, & rationis orationisque compotes. Et quum reliqua animantia prona ad terram, & inclinata ad pabulū reddidisset, nos solos ad cœli aspectum erexit, vt ostenderet nos sui cōtemplatores, imitatoresque esse velle. Et sicut hominem sibi quasi peculiare animal creauit, participemque iustitię, ac reliquarum virtutum effecit, sic et reliquas omnes animantes subiecit. Quarum quidem domitorem, ac dominum hominem esse voluit, vt diuerso vsui pro corporum habitu eas sibi subigeret. Et quę esui essent libere, ac sine iniuria mactaret, illisque impune vesceretur.

Iustitiæ diuisio.
Iustitia diuina.

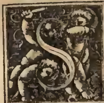
Horum munerum quum solus homo particeps sit, nonne iure optimo deo gratias immortales agere, & perpetuo habere debet? Atqui illum colere, venerari, atque adorare omnibus rebus post habitis, Quinetiam omni pietate curare, vt ei semper optime conciliatus sit, cui nihil gratius iustitia, pietate, fide, innocentia, veritate, sanctitateque esse potest. Hæ sunt virtutes illę, quę nos simillimos deo faciunt, quas quum sequimur, & secundum eas agimus fœlicitatis viam affectamus, vitamque assequimur sempiternam. Hęc diuina iustitia illa est, quę recta ac firma summi dei ratio dici potest, iusta iubens, iniusta prohibens, & pręmijs iustos afficiens, iniustos autē pœnis vlciscens. Hęc sunt duo illa diuina numina, quę Democritus dixit cuncta gubernare, Pręmium scilicet, & Pœna. Quibus ex rebus Solon ante eum dixerat omnem rempublicā contineri. Atqui hæc ipsa iustitia est, quę cum diuinis mentibus sociatur, illisque perpetuo fœdere iungitur, & a perpetua operis sui continuatione non flectitur.

Ex pli. c. vij. l. ij.
Pœna & beneficium nobis proposita sunt.

DE NATVRALI IVSTITIA

TITVLVS TERTIVS.

Iustitia naturalis.

ECVNDA iustitiæ pars naturalis appellatur. hęc quidem apud omnes semper eadem est. & nusquam gentium, terrarum, locorumve variatur. Sed naturæ congruit, & stabilis perpetuaque habetur, et sicut superior illa deo optimo maximo debetur. Sed hęc naturæ omnium parenti, atque educatrici. Proinde illa ex omnibus animalibus soli homini competit. Hæc autem in quibusdam rebus cũ mutis animalibus, belluis, ac feris communis habetur. huius in primis est seipsum alere, tueri, gubernare. Quæ qui agit secundum naturam iustus haberi debet, qui autem negligit, iniustus. Nam qui seipsum destituens per inediam aut incuriam perit, aut sibimet vim affert, is iniustus est, & naturę etiam infensus. Alere deinde ex se natos, & eos tueri, ac speciem suam per posteritatem conseruare eiusdem iustitiæ munus erit. Hęc & his similia communia nobis sũt cũ mutis animalibus, belluis, ac feris omnibus. Parentes vero maiores, ac necessarios omnes senio, morbove affectos, vel alia necessitate compulsos alere, & eos venerari, tueri ac defendere. Nepotes, posterosque diligere, atque adiuuare. Eis indulgere, opitulari, adesse, & his similia agere solius hominis est, non autem brutorum animalium, aut ferarum, quæ eiusmodi officia non agnoscunt. Humanitatem quoque conseruare, homini que prodesse, huius etiam naturalis iustitię munus est, quod ad solos homines pertinet. Cui contrarium est hominem perimere, hominique nocere, quę si vere homines esse, & haberi volumus, omnino facere prohibemur. Nam si secus ageremus, inhumani, ac feri diceremur.

❧ Lestrigones qui alio nomine Cyclopes vocantur, & Busyris Aegyptiorum tyrannus. Ac Diomedes trax, de quibus in fabulis agitur, & alij complures qui in exitium hominum nati esse videntur, non magis secundum naturam homines quam leones, tigres, vrsi, lupi, serpentes, & aliæ truculentissimæ feræ, quę in communem mortalium perniciem viuunt habẽdi sũt. Hæc quidem virtus, vt naturam ducem sequamur, nos monet. Natura enim a vitijs abhorret, recta autem, & honesta sequitur. Nam (vt quibusdã stoicorum placet) virtus nihil aliud est, nisi absoluta, ac perfecta natura.

Virtus quid.

Summumque bonum putauerũt esse secundum naturam agere. Vnde quidam veteres Socratici hanc naturalem iustitiam dicunt esse scientiam boni, & ęqui naturali rationi congruentem, qua qui per sese vtitur vir bonus est, quum vero alijs communicat, tunc bonus fit ciuis, quia non sibi soli, sed alijs prodesse nititur.

❧ PRINCIPIA quidem naturalia, quę ἀρχαὶ φυσικαὶ Græcis dicuntur, omnes philosophi inter magna naturæ bona connumerant. Nonnulli autem sunt, qui in illis summum bonum collocent. hæ duæ iustitiæ partes, seu rectius species appellemus nequaquam alienum bonum videri possũt. Sed eius solius, qui secundum eas agit. Neque in his verum est quod a plerisque philosophorum dicitur, iustitiam solam omnium virtutum alienum videri bonum, vt quæ ea agat, quæ non sibi, sed alijs conferant, vt principi, aut reipublicę, aut singulis quibusque. Quod si ita, vt aiunt, res se haberet optimus habendus esset iustus ille, qui non ad se ipsum solum, sed ad alios quoque virtutis munere vteretur. Hinc sumitur quod iustitia illa,

illa, quæ pro aliis agitur, non tantum pars, aut species virtutis habenda est, sed tota, atque integra virtus, cui contraria tunc non iustitia sit, sed tota turpitudo, vel vitiositas, si sic dicere licet. Quod q de Aristoteles clare testatur. Ari. lib. v. ethi. ca. i. ad fi.

DE CIVILI IVSTITIA. TITVLVS QVARTVS.

ERTIA nunc pars sequitur, quæ ciuilis iustitia dicitur. Hęc quidem aut principis est, aut eius viri, qui in re publica, aut in hominum societate versatur. Cuius virtutis proprium est multitudini consulere, vrbes tueri, ciuitates regere, homies ab iiuria ꝓhibere, socios prouidētia protegere, vnicuique reddere quod suum est. Honores, magistratus, ac commoda distribuere secundum cuiusque dignitatem. hanc iustitiā Cicero dicit esse habitum animi communi vtilitate conseruata, tribuentē suam cuique dignitatem. Aristoteles autem eam dicit virtutem animi esse cuique secundum merita distribuentem. Hanc comitantur morales omnes virtutes, quas etiam ciuiles dicimus. Quibus quasi in cōsilio habitis sine scripto determinat, quod honestum, quodque turpe sit. Et qui mores probandi, quique improbandi esse videantur. Iustitia ciuilis Cice de inuētione lib. ij. Ari. lib. v. ethicorum.

Morem Varro dicit esse consuetudinem in animi iudicio, quam sequi debeas. Iulius vero festus quum de verborum significatione scriberet, ait Morem esse institutum patrium pertinens ad religiones, cerimoniasque maiorum. Hinc fas oritur, hoc est religiosa quædam permissio quæ tandiu valet, donec a iure scripto prohibeatur, quod tunc fas esse definit, & fit nephas. vnde quum vellet ostendere Maro rem, & per religionem, & per legem licere ait. Fas, & iura sinunt. Fas ergo erit lex diuina ab ipso deo, vel a natura constituta. Ius autem humana lex quæ tantum ex moribus constat. Transire per alienum fundum fas est, iure autem non permittitur. ire ad prostibula nefas est, attamen per leges licet. fas (vt opinor) gręcam habet originem. proinde in vetustissimis codicibus per ph, scriptum frequentius inuenitur φάσκειν enim dicere, & annuere significat, & φάσις dictio, & permissio est. Huius contrarium est nephas, quod per religionem nō esse permissum ostenditur. Nec putemus hinc nefarium deduci, quum a farre dicatur auctore Varrone vt Nonius Marcellus testatur, et Asconius Pedianus optimus antiquitatis scrutator affirmat, Est enim nefarius sacrilegus, vel q propter sceleris turpitudinem indignus vita esse videatur, sed prohibeatur a sacris idest a farre adoreo, quo fiebant sacrificia ne sacra pollueret. quę quidem communia erant, & farracea dicebantur. Celebrabantur enim farre puro, & saliente mica, vt poeta ille ait. Mos. Fas. Ius. Nefas. Nefarium.

Hac iustitię pars pręter reliquas oēs regi cōuenit, q cēsura magisterq; morū habetur. Quoscūq; eni mores ꝓbat ac seruat, hi ab oib⁹ ꝓbātur, & in illis q̄sque excellere nititur, quos vero iprobat, omnes fugiūt. Optime Plato mutationē principis mutationē toti⁹ ciuitatis esse ait, vt eni bonus princeps exēplo ꝓbitatis, magis quā ipsa ꝓbitate prodest, sic malus exēplo turpitudinis magis quā ipsa turpitudie obest. Deterrimi enim homines quic-

quid exemplo principum faciunt, id iure factum esse existimant. Similiter artes quas amat, magnum quamprimum accipiunt incrementum, iacen que semper, quas oderit. Proinde Isocrates regi suo præcipit, vt artes, & opificia vtilia amplectatur, inutilia autem eijciat.

Sapienter Plato tales reliquos ciues solere esse dicebat, quales pricipes essent. Ptolæmaici reges Mathematicas scientias coluerunt. Eorum igitur temporibus complures egregii Mathematici claruerunt. Xerxes vero voluptates mirifica quadam cupiditate perquisiuit, & eas tanti fecit, vt non cōtentus solitis voluptatum illecebris, magna prēmia proposuerit his, qui nouas inuenissent, qua ex re regiones, quibus imperabat, omni turpitudinum genere infecit, hominesque omnes turpiter effœminauit. cuius disciplina qualis fuerit ex euentu bellorum, quę gessit facile apparuit. Nero quod citharœdus, mimos, & histriones summa beneuolentia complectebatur complures nobiles iuuenes earumdem artium studijs pellexit. nec admirationi cuiquam esse debet. non enim ludorum, ac fabularum spectator tantum extitit, sed actor. cantauit siquidem Herculem ferentem, & quum ex argumento fabulæ vinciretur, cathenisque oneraretur, accurrit tyro quidā qui ad custodiam aditus positus fuerat, vt ei opem ferret, qua ex re quicunque aderant in cachinos effusi sunt.

Probet igitur rex optimos mores, deterrimos autem exagitet. Et sic ex artibus bonas probet, malas autem reprobet. atque explodat, Curet etiam ne ciues iniuria afficiantur. propulsetque eis ab aliis illatas, atque vlciscatur. Ne lepidum illud Publij Syri, qui iudicio Cęsaris Laberio in mimis pręlatus fuit, dici possit. VETEREM ferendo iniuriam inuitas nouam. videat deinde rex vt optimos viros magistratibus præficiat. tales enim principes habentur, quales sunt illi, qui eorum vices gerunt.

Vespasianus. Naturæ suæ morbum indicabat Vespasianus Cæsar quum rapacissimum quemque ad amplissima munera, magnosque magistratus promouebat, quo locupletiores factos, deinde maiore pecunia emungere, atque exhaurire posset. iure igitur vulgo dicebant Vespasianum amicis pro spongijs vti, vt qui siccos madefaceret, turgidos vero exprimeret.

Persarū mos. Demum videat rex ne corruptela malę consuetudinis vrbes irrepat. inducit enim vita, & virtutes omnes exigit. Optime apud Persas capitale per legem fuit, nouos, aut peregrinos mores inducerę, et quæcunque apud eos facere defas erat, eadem quoque facere nefas habebatur. Cretenses. Cretenses quidem quum populos aliquos diris execrationibus deuouebant, semper imprecabantur, vt mala consuetudo eorum vrbes inuaderet. Lycurgus. Lycurgus autem magis oportere dicebat custodire, ne vrbs improbis moribus compleretur, quam morbidis, contagiosisque corporibus extrinsecus venientibus ne inficiatur.

Luxuries romanorum vnde. Conqueritur Liuius peregrinam luxuriam in vrbem inuectam a victore Asiæ exercitu. Inde primum lectos æratos, vestem stragulam preciosā, plagulas, textilia, omnia monopolia. Abacos romam aduectos. Tunc psalstrias, Sambucistas fuisse in precio, & ludorum oblectamenta, quę cœnarū voragines excitarent. Tunc coquus vilissimum quondam mancipium, æstimatione, & vsu magno licitari cœptus, adeo, vt quod vile ministeriū fuerat, gratissima ars effecta sit.

XERXES

Xerxes iratus aliquando babyloniis constituit deinceps arma ne ferrēt, Xerxes.
sed canerent, tibia vterentur, versarentur in prostibulis, ganeis, ac popinis,
& sinuosas vestes ferrent. Qua ex consuetudine ita turpes, & scelesti euase Vestes sinuosæ.
runt, vt nihil in vniuerso terrarum orbe Babylone corruptius inueniri po-
tuerit, neque ad inuitandas illecebras instructius. Nam parentes, & mariti
ipsi liberis, coniugibusque permittebant, vt vulgo cum hospitibus coirent,
modo precium flagitii acciperent. Boni vero mores, bonæque consuetudi Galba.
nes perpetuo seruandæ sunt. Galba imperator, vel ex hoc potissimū lauda
tur, quod vetustum morē semper seruauit, vt bis quotidie liberati, seruique
frequētes adessent. Et mane saluere, vesperi autē valere ei singuli dicerēt.
Sed de hac ciuili iustitiæ parte hactenus dixisse satis sit,

DE IVDICIALI IVSTITIA

TITVLVS QVINTVS.

QVARTA iustitiæ pars iudicialis siue legitima dicitur, quæ in iure dicendo præcipue versatur. Hęc primum per leges discernit quid iustum, aut iniustum sit, & præsertim in his rebus, quibus ab initio nihil intererat, hoc vel alio modo essēt. talia quidem Epicurei dicunt non natura, sed sola lege cōstare, iusta, vel iniusta sint, idemque opinatus est Archelaus ahenienſis Socratis magister, qui iustum, & turpe non natura, sola lege secerni ait. recte Modestinus iureconsultus dixit, Omne ius aut consensu fieri, aut necessitate cōstitui, aut firmari cōsuetudine. Sed ex academicorum sententia iustum aliud natura, aliud ordinatione, ac lege dicimus. De naturali iusto iam dictum est, nunc de legitimo loquemur, a quo iudicium fieri oportet. Est enim iudicium recta iudicatio iusti, atque iniusti. Scite asconius pedianus optimus Ciceronis interpres iudicium a pręiudicio secernit, vt esset iudicium res, quæ causam, litemque determinet. Præiudicium vero res, que quum constituta fuerit, affert similibus in rebus iudicaturis exemplum.

Iustitia iudicialis. Modestin' in l. penul. ff. de legi. & senat. Asconi' pedianus.

Omnia quæ a legibus proficiscuntur iusta habenda sunt. Nam secūdū aliquem virtutem constitutas esse oportet. Ne miles locum in acie deserat, fortitudinis est præceptum. vt pactis, promissisque stetur, & fides, ac iusiurandum seruetur, iustitiæ. Sicut vt quisque ab alienis manus abstineat nequis incestum struprum, vel adulterium committat temperantiæ. Nequis hominem cædat, pulset, verberet, aut violet humanitatis, ac mãsuetudinis. vt quisque rectum concilium principi, reipublicæ aut amicis afferat, prudentiæ. Vnde illud Senariolum romæ canebatur, Malum consiliū consulenti pessimum, quod ex Hesiodi versu expressum fuisse putat Gellius ἡ δὲ κακὴ βουλὴ τῷ βουλεύσαντι κακίστη.

Iudicium. Pręiudicium.

Leges quidem omnes sicut virtutes iubent, sic etiam vitia perhibent. Modestinus iureconsultus legis virtutes esse dicit imperare, vetare, punire, permittere. Cicero in libris de deorum natura, ait, Legem esse rectę præceptionem, prauique depulsionem. iustus, & æquus est qui secundum legem agit, nec fraudem aliquam legi per versutiā inectere nititur, qui vero

Malū cōsiliū cōsultori pessimum.

Paul'i l.cōtra ff.de legib. & sena.

contrarium facit,iniuſtus,atque iniquus habetur. Ille enim contra legem facere dicitur,qui id facit quod lex prohibet,ille aūt in fraudem, qui ſaluis verbis legis ſententiā eius circūuenit. Mali interpretes iuris,qui per calūniam cauſas agunt,peſſimi hominum habendi ſunt in omni populo,& ma iorē inuidiam contrahūt,quando iuſtitiam profiteri vidētur.ac deinde ſub ſpecie recti hominibus,quos tueri debent,callide imponunt.

¶Hi non diſſimiles ſunt medicis illis,qui mortiferum toxicum diluunt, quibus per pharmacum ſalutem pollicebantur. Sed nunc a diuerticulo redeo. Quia iuſtus fere alijs non ſibi laborare videtur,idcirco iuſtitia alienum bonum dicitur.Proinde hanc partem optime definit Vlpianus iureconſultus,quū ait.Iuſtitia eſt conſtans,& perpetua voluntas,ius ſuum vni cuique tribuēs.Diſpoſitionem quidem,& habitum complecti videtur, & præcipue quum addat,iuris præcepta iſthæc honeſte viuere, alterum non lędere,ius ſuum vnicuique tribuere.vnde cōſequēs eſſe videtur,quod Celſus refert.Ius eſt ars boni & æqui cuius merito quis nos ſacerdotes appellat.habitus enim iuſti eſt res iuſtas agere, iniuſti autem iniuſtas. Bonitas, æquitaſque nihil aliud eſt quam iuſtitia ipſa,vt Cicero libro primo de legibus ſcribit iudex quaſi animatum ius habēdus eſt.Magiſtratus vero cuſtos iuſti,& æqui.nō enim vt homo dominatur,ſed vt ratio.Idcirco veluti rex habendus eſt.Nam ſi dominaretur vt homo tyrānus eſſet. Veteres pictores(vt Cryſippus ſtoicus ſcripſit)ſcite atque eleganter iuſtitię faciem pingebant.Eam namque virgineam faciebant aſpectu ſeuero,ac formidabili peracri oculorum acie,vultu verecundo,cum dignitate,ac maieſtate,ſine atrocitate aut humilitate,vt oſtenderent iudicem grauem eſſe oportere,ſe uerum,integrum,inadurabilem,inexorabilem,immobilem,et virtute,ve ritate maieſtateque verendum.

Celſus i l.i.ff. de.iuſt.& iu.

Iuſtitiæ ſimu lachrum.

Ex macro.ca ij.in ſi.li.j.ſatur.

❧Tris oratores Romam ab Athenienſibus miſſos fuiſſe diximus impe tratum,vt multam eis illatam pro vaſtatione Oropi oppidi,quod iuris Ro mani erat,remitterent.Erat enim talentum quingentum. Quiſque eorum ſeorſum in Senatu luculentam orationem habuit.Et tria dicēdi genera romanis adhuc incognita diuerſis orationibus.vt tres diuerſarum diſciplinarum philoſophi erant oſtenderunt,eaque vario filio texuerunt,exemplo Homeri,qui Vlyſſi vberem,Menelao gracilem, Neſtori mediocrem ora tionem tribuit.Cuius imitationem etiam tenuerūt tres diuerſi inter ſe gra tiæ populi,vt eſſent aſiatici vberes,& inflati.Attici preſſi,& integri. Rho dij vero medium quidem tenuerunt imitati potius Aeſchinem,quam De moſthenem,aut hieroclem,& Menoclem fratres,quos Cicero Aſiaticorū rhetorum principes fuiſſe affirmat. Primum dicendi locum habuit Carneades Academicus,& vberi orationis genere vſus eſt cum quadam dignitate,& amplitudine.Secūdum Diogenes Stoicus. gracili cum ſcitavenuſtate,ac ſubtilitate. Tertium Critolaus peripateticus, hic mediocri ſtilo vſus eſt cum modeſtia.Vtriuſque participatione his ex tempore reſponſum dedit Celius ſenator, qui acumine ingenij tantam cuiuſque eorum ex imitatione ſimilitudinem aſſecutus eſt, vt non minus his tribus philoſophis admirationi fuerit,quam vniuerſis ſenatoribus.Aderat in frequenti ſenatu ſeuerior ille Cato,quem propter morum grauitatem omnes venerabantur,& iniquo animo tulerat tantam dicendi diligentiam,nōnul

Aſiatici.
Attici.
Rhodij.
Cice.de claris oratoribus.
Carneades
Diogenes.
Critolaus.

Ex pli.capi. xxx.lib.vij.

liſque

lisque senatoribus clam dicebat, dimittendos quamprimum esse græcos oratores, si rempublicam saluam vellet, ne dicendi lenocinijs ciuitatem in ficerent. Deinde domum rediens ad filium ait, tunc imperium romanum periturum, quum se ciues græcis literarũ studijs tradiderint. Timebat ne græcis illecebris iuuenes illecti gloriam rei militaris amitterent.

Græcos vrbe exigẽdos Cato censuit.

❧ Sed ad Carneadẽ redeo. Is dum romæ esset acerrime de iustitia disseruit, eodem Catone, & Galba cẽsoribus audientibus. Postridie autem eius diei orationem inuertit ostentandi ingenij gratia: & contra iustitiam grauiter inuectus est. Principio suaui sermone orsus, ait, iura sibi homines pro vtilitate sanxisse, & ea varia quidem ex diuersis gentiũ moribus, quę etiã pro temporibus sæpe mutarentur. Ius naturale nullum esse aiebat. Omnes & homines, & animãtes reliquas ad vtilitates suas duce natura ferri. Proinde nullam esse iustitiam. quoniam sibi noceret ipsa aliena commodis consulens. Dicebat enim. bonus vir si seruum fugitiuum, vel domũ insalubrem vendat, vtrumne profitebitur fugitiuum seruum, ac pestilentẽ domum se vedere? an celabit emptorem? Si profitebitur, bonus quidem, quia non faller, sed tamen stultus iudicabitur, quia vel paruo vendet, vel omnino nõ vẽdet. Si celauerit erit quidem sapiẽs, quia rei suæ consulet, sed idem malus quia fallet. rursus si reperiat aliquem, qui aurichalchum se putet vendere, quum sit illud aurum, Aut plumbum, quum sit argentum, tacebit ne, vt id paruo emat? an iudicabit, vt magno? Stultum plane videbitur magno malle emere, vnde intelligi volebat, & eum qui sit iustus, ac bonus stultum esse, & eum qui sapiens malum. Et tamen sine pernicie fieri posse fatebatur, vt homines sint paupertate contenti. Dicebat deinde. iustitia est hominem non occidere, & alienum prorsus non attingere. Quid ergo iustus faciet, si forte naufragium fecerit, & aliquis imbecillior viribus vt nataret tabulam conscenderit, nonne illum a tabula deturbabit, vt ipse conscendat? & aquæ nixus euadat, quum maxime sit nullus medio mari testis? Si sapiens est faciet. ipsi enim pereundum est, nisi fecerit. Si autem mori maluerit manus alteri inferre, iam non iustus ille, sed stultus est, qui vitæ suæ non parcat, dũ parcit alienæ. Idem si acie suorũ fusa hostes insequi cœperint, & iustus ille nactus fuerit aliquem saucium equo insidentem, ei ne parcet, vt ipse occidatur? an deijciet ex equo illum, vt possit ipse hostem fugere? si fecerit sapiens erit, sed malus, sin secus iustus, sed stultus.

Carneadis orandi vis.

Iustitiam sibi nocere cõsulẽdo cõmodis.

❧ Hanc disputationem inducit Carneades, non quod ignoret iustitiam virtutum omnium maximam esse, & ab innocentia, prudentiaque nõ posse seiungi. Et quod ex iniquo aliquod semper habere videtur exemplum, quod contra singulos pro communi vtilitate statuitur. Sed vt ex præscripto suo ostenderet veritatem altas habere radices: & in abdito, obscuroque penetrali latere. Ac etiam vt disputaret in vtramque partem, vt sæpius cõsueuerat. Atqui vtinam M. Tullij libri de re publica extarent, qui cũ aliis compluribus perierunt, reliqueruntque nobis triste desideriũ. hi nos magno labore prorsus liberarent, & iustitiam, reliquasque virtutes clarius edoceret. Hanc enim in illis disputationem indicebat. Et Furium contra iustitiam ex Carneadis obiectis faciebat. Lælium autem pro iustitia respondẽtem, & ei summa prudentia patrocinantem, vt virum eruditum, ac sapientem decet. Sed disputatio hæc inchoata est, non tamen perfecta ad summum.

Ciceronis libri de rep. desyderantur.

mũ, Malo eñ fato desiderati libri sũt. Et pauca quæ dixim⁹ testimõio alio rũ scriptorũ, q̃ ea iducũt hẽmus. Cõcludẽdũ tñ est iustitiã ab innocẽtia, atque prudentia neutiquã separari posse. Proinde iustus nulli⁹ vtilitatis causa quempiam fallet. Neque permittet vt aliquis seipsum decipiat. Morique maluerit, quam violentas manus alicui inferre. Et si nactus fuerit saucium equo insidentem, aut imbecilliorem illum e naufragio tabula natantem, morietur potius quam vim alicui afferat, aut aliquem interimat. Quinetiã idem ipse Carneades dicere solebat, si iustus viderit quempiã, cuius etiã mors ei emolumento futura sit, imprudẽter iuxta aspidem assidere, inique fecerit, nisi eum monuerit vt vitæ suę caueat. Concludendum igitur rursus erit, iustitiam maximum bonorum nunquam stultitiæ nomen, quod sapiẽtiæ contrarium est, subire posse, nec ab innocentia virtutum omnium clarissima vnquam seiungi, cum virtus ipsa sit, ac singulare hominũ bonum, & bona omnia, omnesque virtutes in se vna complectatur.

QVID CVM LEGIBVS rex agere debeat.

TITVLVS SEXTVS.

VAERI plærunque solet, quid cum legibus rex agere debeat. Et primo quidem dicendum erit, vt bonis legibus pareat, vt illius exemplo alij omnes libentius, alacriusque obsequantur. Iniquum enim esset ius aliis præscribere, quo ipse non vteretur. Optime Aegyptiaci reges agebant, qui parẽdo legibus putabãt se fieri beatos, atque omnium fœlicissimos vt Diodorus Siculus testatur. Isocrates regi suo præcipit, vt leges emendet nouas condat ad concordiam, vtilitatemque ciuium, & ad lites dirimendas.

Legatí tres athenas mittũtur a senatu romano. Decẽ viri ad scribendas leges.

Eiusmodi præcepta Isocratis ætate necessaria erant. adhuc enim (vt dicitur) lintribus, ac ratibus nauigabant, & tuguria, atque humiles casas habitabant. Paucæ erant leges Cretensium, Atheniensium, ac lacedęmoniorum, ad quas perdiscendas ex Senatusconsulto SP. Posthumius albus, A. Manlius, & P. Sulpitius Camerinus oratores Athenas, & per omnem græciam missi sunt, in quorum reditu decem viros legibus scribendis Senatus præfecit. Nequid, quod ad ciuilem sapientiam pertineret, populo Romano deesset. Hi fuerunt Appius Claudius, T. Genutius, P. Sestius, L. Veturius, C. Iulius, A. Mãlius, P. Sulpitius, P. Curiatius, T. Romuli⁹, Sp. Posthumius, viri ingenio, doctrina, ac genere præcellentes. Nec vberrima illa vitiorũ copia adhuc orbem terrarum peruaserat. Nec auaritia totos tunc pandebat sinus, vt Satyrus noster ait. Nec luxuria, & mensarum voragines tanta ingluuie terra, marique grassabantur. Castiora prorsus erant secula, nec tanta cupiditate, ac libidine homines rapiebantur.

SED quanto plura vitia exarserunt tanto pluribus legibus opus fuit. Bonæ

Bonæ enim leges ex malis moribus oriuntur, vt in veteri prouerbio dicitur. Romani autem vt armis vniuersum terrarum orbem subegerunt, sic iudiciis, legibus, moribusque eundem emendarunt. verum enim vero nisi tantum græcis tribuerimus, quasi Helladia antiquior nobis sit quam Italia, plane consensu omnium fateremur iureconsultorū nostrorū libris omniū philosophorum volumina grauitate, eloquentia, doctrina, ac sapientia anteire. Cicero decemuiralium legū libellum quas græci δώδεκα πίνακας, nostri autem duodecim tabulas appellarunt, luculentissimis verbis in libris suis de oratore ad Q. fratrem extulit, & omnium philosophorū bibliothecis anteposuit. Quibus vix dici potest quantum deinde aditum sit ex legibus, plebiscitis, Senatus consultis, decretis principum, ac respōsis virorum prudentium quos iurisconsultos dicunt. In quorum numero, & Cicero, & reliqui omnes doctissimi romanorum extiterunt.

Cice. li. i. de oratore.
Duodecim tabulæ legum.

❧ Sublatus igitur erit regibus nostri temporis labor scribendarum legum ab his maximis voluminibus, quibus populus romanus regum, ac gentiū omnium victor ius ciuilis sapientiæ vniuerso terrarum orbi præscripsit. laborent reges ipsi, vt optimos quosque viros, & doctrina, ac virtute prestātes iuridicundo preficiant, qui leges, ac iura non modo custodiant, seruari que ab omnibus faciant, verum ipsi nihil contra leges agant exemplo Lycurgi, qui nihil aliis edixit, quod non ante ipse seruauerit. Sanctissimū habendum est romani præceptoris editum illud, & proforibus iuris semper scribēdū. QVOD quisque iuris in alterum statuerit, ipse quoque eodem iure vtatur. Hoc quamuis ad priuatos etiam spectare possit ad legumlatores principaliter pertinet, & ad omnes, qui cum potestate, atque imperio sunt. Qui enim aliis vadimonium constituunt, scire etiam debent se omnibus illis iuris vadimoniis vadatos esse.

Titul. ii. li. ii digestorum.

❧ Turpissimum fuit Appio Claudio contra ius, quod in duodecim tabulas transtulerat, amore virginis, quam sibi in seueritatem vindicare voluisset. Fas, & nefas miscere. vnde illius pater virginis grauiter indignatus virginitatem, castitatemque filiæ vitæ quoque præferendam esse putauit, arreptoque sutorio cultro filiam transfegit, vt virginis morte iniuriam, ac dedecus stupri arceret. Filiæ cæde recenti adhuc madens e uestigio ad exercitum rediit, & cōmilitonibus suis regi seriem exposuit. Tunc legiones decemuiralem violentiam, ac tyrannidem iniquo ferentes animo, quod dū pro communi libertate decernunt illi, qui ad custodiam vrbis relicti fuerant, liberos suos per vim in seruitutem conarentur asserere, relictis ducibus signa in aduentinum montem transtulerunt. Tum confestim omnis vrbana plæbs illuc se contulit, vnde populi consensu Appius Claudius, & reliqui deceuiri in carcere necati sunt, dehinc rursus respublica constituta est.

Appius claudi. Ex l. ij. S. initiū fuisse. ff. de origine iur.
Virgini filiæ suæ pudicitiā eiusdem morti prætulit.
Deceuiratus exterminatio

❧ Sed ad magistratus deligendos redeo, quibus non census, aut genus sed sola virtus suffragrari debet. genus enim sine moribus superbiam, & ignauiam. Opulentiæ vero sine virtute insolentiam, improbitatemque plerunque pariunt. venatores, & equites non canis, aut equi sobolem quærunt, sed canem, atque equum celeritate ac ferocitate eximiū. Norūt enim prolem facile mutari, & plærunque in deterius ruere. Tellus (vt in fabulis vulgo dicitur) eodem partu gigantes peperit, & simias. Eleganter Lyricus noster flaccus. Aetas parentum peior auis tulit nos nequiores, moxque daturos

ptogeniem vitiosiotem.

Errabit igitur rex si magistratui aliquem præfecerit, nec diligẽter prius inuestigauerit, quibus moribus, quibusque virtutibus ille præditus sit. Sed hoc fecerit fretus memoria generis, ac parentum illius. Recte Lacedæmonij degeneres homines omni probro, omnique ignominia insectabantur, & præcipue eos qui hebetes ingenio, nec reddendæ, nec accipiendę rationis capaces erãt. Atqui nõnullos ex regibus suis genitos legitima successione prohibuerunt, aut regno exegerũt, vt ignauos, ac degeneres, suffectis deinde eorum loco ex eisdem regijs familijs melioribus, vt ostenderent non se cum sanctissima regum dignitate pugnare, sed sine virtute genus oĩno despicere. Regna quidem priscis seculis non posteris eorum, qui regnabãt tradebantur, sed eis tantum, qui per virtutem plurimũ de hominum vita merebantur. Vnde apud Aegyptios eorum, quæ ad vitam pertinẽt, soli reges inuentores fuisse dicebantur, vt Diodorus Siculus scribit. Quum vero vtrinque conuenit, vt & genus, & virtus sit in vno homine, tunc recta, & consonans viri harmonia habẽda est. iure optimo quidem volente populo Romano Q. Pompeius prætor vrbanus Fabium nebulonem illum impurissimum paternis, auitisque bonis interdixit, ne in ganeis, ac lustris per luxum, ac libidinem pecunia illa prodigeretur, quæ per domesticam, ac militarem virtutẽm quęsita fuerat. Eius nanque pater Q. Fabius maximus vir omni laude dignissimus de Allobrogibus gallis triumphauerat, perpetuæque dignitatis argumentum meruerat. & eius maiores per omne æuũ optime de repub. meriti illustres semper habiti fuerant, diuinumque genus ab Hercule recensebãt. Scite admodum Iuuena. eiusmodi helluonẽ satyrica libertate ab omni nobilitate exturbat. & in vltimam plebis fęcem immergit. Cornelia quoque gens, quę decus Romani imperij semper extitit, degenerem superioris Aphricani filium monstro cuicũque immanissimo quam parenti similiorem, vt a pretura, quam ex maiorum cõmendatione adeptam omni sordido flagitio polluerat, se abdicaret cõpulit: egitque, vt ne sellam poneret, nec ius diceret. Quinetiam e digito eius anulũ detraxit in quo caput Aphricani scalptum fuerat, ne ex facie illa, quam vitæ turpidine contaminauerat ostendere posset se filium eius esse, qui virtute, & armis imperium romani populi stabiliuerat. Idem dicere possumus de his qui ex parua aliqua doctrina plus sibi arrogant quam par sit, & deinde flagitiorum labe se polluunt. hi ab omni dignitatis munere extrudendi sunt, vt discant veram disciplinam ab honestate nunquam seiungi posse. sapienter Agesilaus lacedæmoniorum rex dicere solebat, maiorem se cẽsere miseriam esse virtutem, ac bonas actiones a doctis, atque eruditis viris negligi, quam ab indoctis atque ignaris.

Fabius nebulo.

Fab. maxim⁹

Cornelia gẽs

agesilai dictũ

CONTENTI igitur sint reges, ac principes legibus romanorũ, & eorum ciuili sapientia, qui tot seculis vniuerso terrarum orbi morum, ac ciuilis vitæ pręcepta pręscripserunt, nec vllæ per omne æuum mortalium leges diutius permanserunt. Quocirca eas sempiternas fore sperare possumus, aut cum vniuerso terrarũ orbe perituras, Inclytæ illæ Lycurgi leges quæ vnius tantum mœnibus seruatæ sunt, vix annis. ccccc. viguerunt quibus tamen dum obsecuti sunt Spartani maximi omnium græcorum extiterunt: quum autem eas antiquari, atque obliterari permiserũt. imperium eorum

Lycurgi leges

eorum corruit,& propriã libertatem amiſerunt: ſed ſi propter hominum improbitatem,nouaque indies flagitia,atque ſcelera mutandum inſtaurandumque aliquid eſſet quod ad maieſtatẽ imperij,remquepu. pertineat,tunc rex edicto caueat,imperetve,quid facto aut nõ facto opus ſit,ſacra,cerimoniaſque põtificibus, ſacerdotibuſque permittat,Ciuilia autẽ Senatoribus.

❧Videat tamen rex ne dum nouas Senatores ſtatuunt leges, non tam iuſtitiæ quam litigandi vias præbeant. Cogitet quoque ne,cum iuſtitia firmamentum ſit humanæ ſocietatis,nouis inuentis eam diruat. Virtutes enim non ſolum ex oppoſitis vitijs exturbantur,ſed ex quibuſdã vitiis,quæ ſpecie ſimilitudinis nos decipiunt. Prudentia ſicut contrarium habet imprudẽtiam, ſic ſimilem Aſtutiam,ſic conſtantiæ inconſtantia contraria eſt, ſimilis vero pertinacia. Et fortitudini cõtraria eſt ignauia,ſimilis temeritas. Iuſtitiæ iniuſtitia contraria videtur. Sed crudelitas ſpeciem quandam ſimilitudinis præſtat, ſeueritas iuſtitiæ, quaſi quædam perſeuerantia a quibuſdam putatur dicta,ſeruanda veritate. SED facile in ſæuitiam falſa quadã ſimilitudine prolabitur. Elegãter a L. Columella ruſtico ſuo ait. SIC agere debes cum ſubiectis, vt magis vereantur ſeueritatem tuã,quã vt ſæuitiam deteſtentur. Quibus ex verbis docet,alterum perſeuerantiæ, ac virtutis eſſe,alterum autem crudelitatis,ac vitij. — Seueritas

❧Nec regẽ pudeat præceptum a ruſtico ſumere. priſcis enim illis ſeculis omnes ruſticabantur,& reges ipſi tanquã digniores paſtores erant. vnde apud Homerũ Rex aliquãdo ποιμὴν λαῶν dicitur,id eſt paſtor.

¶Seueritas quidem regẽ plurimũ addecet,maieſtatem quandam pręſtat, & dignitatem auget,redditque eum inter mortales quaſi diuinum aliquod numen,quod hoĩes non modo venerantur,vtrumetiam adorant. perutilis eſt hæc virtus oĩbus in rebus agendis,& præcipue in iure dicundo,& in plectendis ſontibus. vera eſt enim Menandri Comici ſententia,quũ ait. Salutaris ſeueritas vincit inanem ſpeciem clementiæ,ſæuitia autem tyrãni eſt, nec vitium vllum tam tetrũ,tam deteſtabile,atque inhumanũ eſt quã crudelitas. Improbꝰ eſt qui cõtra legẽ peccat, Inofficioſus qui cõtra merita: qui vero ſæuus cõtra deum, cõtra pietatem, atque humanitatẽ delinquit,& hominis nomẽ perdit,efferatique animi vitio in tetrã,truculẽtãque beluã cõuertitur. Romulũ Senatores,quos ipſe deſignauerat,quũ ſęuior,moroſiorque factus eſſet,diſcerpſerunt,ne ex rege tyrãnus fieret,& ex ſeuero ſęuus. — Sæuitia. — Romulus a ſenatoribus diſcerptus. — Syllę ſęuitia

❧Sylla romanorũ omnium ſæuiſſimus hoſtium capita licitabatur,maximis expoſitis pręmijs illis,qui proſcriptos interemiſſent,& ſupplicijs, ac morte dãnatis his qui occultaſſent,& in delinquentium numero non modo eos,qui contra eum ſenſerant,habuit: ſed neceſſarios amicos, hoſpites, clientes,& beneficia illis dantes,accipienteſque,qui etiam alijs ne dolere quidem licebat impune,quod libertatis genus ne ſeruis etiã vnquã ereptũ eſt quibus vt gauderent,dolerent,timerent, ſperaret ſemper liberum fuit. De Sylla autem quid ſentiat Cicero,lege hęc verba actione quinta in Verrem. Vnus adhuc fuit poſt Romã conditam,Dij immortales faxint ne ſit alter,cui res publica totam ſe tradidit temporibus coacta, & malis domeſticis L. Sylla tantum potuit,vt nemo illo inuito nec bona,nec patriam,nec vitã retinere poſſet,tantũ animi habuit adaudaciã, vt dicere in — Occiſorũ numerus a Sylla

E concione

cōcione nō dubitaret, bona ciuiū romanorū quū vēderet, se prædā suā vēdere. Syllā Dionisius halicarnasseus scribit. xl. Mil. Ro. ciuiū volūtario iudicio peremisse, præter illos qui eius ductu in prælijs ceciderant.

Octauij crudelitas.

Crudelis quoque ab ineunte ętate fuit Octauius. Nam in triumuiratu primo collegis aliquantulum restitit, ne qua proscriptio fieret. Sed deinde ea incepta vtroque se acerbius exercuit, et solus ne cui ignosceretur contēdit. victor deinde in splendidissimum quemque captiuum verborum etiā acerbitate, ac contumelia grassabatur, adeo vt cuidam sepulturā supplíciter deprecanti respōdisse dicatur, iam iste in volucrum potestate erit. Nec eum puduit in imberbem etatē sæuire, quā violare etiā hostes nefas omnino esse putāt. Sed innocentē Antonij filiū vix dū primæ pubertatis, ante oculos suos iugulari iusserit, & Cęsarionē, quē Cęsaris, & Cleopatrę filium esse sciebat, fugę subtractū nullo respectu paternæ memoriæ habito, supplicio affecit. Sed fausta, ac fœlix huius imperatoris fortuna, qua quidem mortales omnes anteiuit, vel potius diui Cæsaris interempti gloria tantū potuit, vt illius vitia virtutum prætextu protegeret, & ex ignoro adolescēte ac materno tantū genere claro ad imperij sublimitatē proueheret. Erat enim Octauius filius filiæ sororis Cæsaris, & testamēto in filiū adoptatus. Sed in Apolonia literis indulgebat, quū Cæsar occisus extitit. Is quā primū Romā a suis reuocatus peruenit, princepsque a populo Romano institutus est, vt indignū scelus vlcisceretur. Sed vt Plutarchus ait, magnus ille Cęsaris Genius maria, ac terras tandiu peragrauit, donec percussores illius omnes, & cōsilij etiā conscios in stragē dederit. Quid octauius in Ciceronē patriæ, atque eloquentiæ patrē egerit taceo ne multus in historia recensenda esse videar. Cuius quidē caput licitāti Antonio propinquo sanguine tradidit. Octauius enim Ciceronē Antonio, Antonius vero octauio L. cęsarē auunculū suū interimēdū præbuit. Et sic homicidia homicidijs inter se mutua perfidia cōmutarunt. Potitus tamē rerū octauius, victisque hostibus, mitior, clemētiorque indies euasit, adeo vt secundo populi rumore diutius regnauerit. Sed ciuiliū bellorū vsque adeo pertęsum fuerat, vt facile omnes cōquiescerēt, ne e fumo in flāmā se, vt dicitur, pręcipitarēt. Et hæc præcipua causa fuit, cur populus Romanus post octauij mortē nonnullos imperatores tulerit, quorū vitas quum legimus inter monstra potius eos, quā inter homines cēsendos esse arbitremur. Crudelior heres Octauij Tiberius fuit, & nulla virtute illustris, qui parthorū regē, q pulsus a suis in fidē populi Romani confugerat, Antiochiæ ingenti gaza spoliatum occidi iussit, & militē prætorianum ob surreptum pauonem capitē puniuit. Nullus ei (vt Suetonius tranquillus testatur) a pœna hominū cessauit dies, nec religiosus quidē, nec sacer. Multi ab eo dānati cū liberis, vxoribusque extiterunt. Interdictūque ne capite damnatos liberi propinqque lugerēt. Omne crimē pro capitali ab eo receptum est, etiam paruorum, simpliciūque verborum. Nō igitur admirandum est morte eius tam insolenter exultasse populum romanum vt diras atque imprecationes in eū vulgo iactaret, essent que etiam ciues, qui palam orarent terram matrē, deosque manes, ne mortuo sedem vllam nisi inter impios darent. Circunferebantur quoque Artabani Parthorum regis ad eum literæ quibus parricidia, cædes, ignauia, luxuria, & turpia omnia ei obijciebātur, monebāturque vt voluntaria morte

Antonij filius atyllus noīe occiditur.

Cæsario cleopatrę filius necatur.

Octauij gen⁹

Tiberij crudelitas.

maximo,

maximo, iustissimoque ciuium odio quamprimum satisfaceret, e medioque discederet, ne eius cõtagione alios inficeret. Nullum profecto crimen magis animos mortalium exacerbare solet quam crudelitatis, atque sæuitiæ, cuius memoria diuturna est, & odium immortale. Eius quidem animum reconciliare difficillimum est, qui per iniuriam atrocitatem aliquam pertulit.

Sæuos, ac sanguinarios principes dijs odio fuisse, etiam superstitiosi veteres putauerunt. Scribunt siquidem Domitianum Cæsarem per quietẽ vidisse Mineruam, quam religiose colebat Sacrario, quod ei anguste ac sancte dicauerat, excedentem, dicentemque se non posse amplius eum tueri, vt quæ exarmata a Ioue esse., qui ei grauiter succensuerat pre nimia sæuitia. atque atrocitate, quam in homines quotidie exercebat. Domitiani somnium.

Sed ne vlterius vagetur sermo iustitiã reges, ac principes colant omni studio, omnique diligentia, quam mansuetudine, humanitate, atque clemẽtia moderentur, permittantque ea sibi persuaderi a doctis, atque optimis viris, quæ iustitiæ sunt. Plato rogatus a conciuibus suis, vt ad rempublicam accederet, responsum attulit se id neutiquam esse facturum. quando Athenienses nequaquã quæ iusta sunt sibi persuaderi sinerent, & se nõ posse eos compellere, & si posset, nefas omnino esse patriæ, aut parentibus vim afferre. proinde tantum contendendum in republica esse, quantum probare ciuibus possis. Et generaliter de iustitia hæc dicta sufficiant. Nunc vero dicẽdum erit, quæ virtutes in primis eam comitẽtur. Deinde seorsum de vnaquaque earum breuiter disserendum erit.

Platonici septem virtutum species iustitiam præstare aiunt, videlicet innocentiam, amicitiam, concordiam, pietatem, religionem, affectum, humanitatem. His nonnulli facilitatem addunt. Sed & fides quoque his superioribus adijcienda est, quæ consensu omnium maxima virtus haberi debet, sine qua reliquæ inanes habendæ essent, & splẽdorem, ac dignitatem omnem amitterent.

DE INNOCENTIA.

TITVLVS SEPTIMVS.

INNOCENTIA PRIMA HArum virtutum se nobis offert, quæ (vt peripatetici asserũt) est habitus animi ita informatus, vt noceat nemini. Hic habitus siue affectio, siue dispositio, (de noĩe enim non pugno, ne aliquam philosophorum disciplinam in me prouocem. magnam certe vim habet, quando homini nihil melius, nihil tutius, nihil trãquillius esse possit, quã nemini nocere. Cicero innocẽtiã esse ait animi affectionẽ, quæ nemini nocere velit, affirmat quoque apud grecos hãc virtutẽ vsitatũ nomẽ nõ habere posse, tñ ἀκακία, vs ἀβλάβεια dici opinatur. Homo quidẽ innocens non legem, nõ testẽ, nõ accusatorem, non delatorem, non iudicẽ, non vindicẽ formidat. Nemini obnoxius est, nemini paret, nisi legitime imperanti, iustaque, & honesta iubẽti. Innocentia.

Nulla tutela, nullis armis, nulloque defensore eget innocens, nec sibi, nec alteri nocet. vitia enim declinat, virtutem autem amplectitur. Et sic vitam prudentia, & consilio instituit, vt neque peccet, neque iniuriam ali cui inferat.

Hoc sentiens Plato, in libris de republica ait, virum probum ad recte viuendum sibi ipsi sufficere: recte autem agere nihil aliud est, nisi cum virtute, & officio viuere, & sibi, suisque prodesse, alienis vero non obesse. Ille sibi nocet, qui vel per auaritiam necessaria vitæ suæ demit, suum defraudans genium, vt comicus ille ait, vel ex contrario per luxum atque libidinem omnia prodigit, nihilque ei satis esse potest. Stoici optime sentiunt qui diuites omnes illos esse aiunt, qui cœlo, & terra vti possunt. Et Flaccus Lyricorum nostrorum princeps ait.

Horatius flaccus ode. ix. li. iiij.

Non possidentem multa vocaueris
Recte beatum, rectius occupat
Nomen beati, qui deorum
Muneribus sapienter vti
Duramque callet pauperiem pati,
Peiusque leto flagitium timet.

Ille etiam sibi ipsi iniuriam infert, qui libidinibus illectus bona animi perdit, nullis bonarum artiū studijs indulget, ignauię, secordięque deditus aut inter oscitātes degit, aut in ganeis, popinis, lustrisque latitat, omnesque impuritates in se admittens crapulam exhalat, vinum euomit, & reliqua omnia agit, quæ libero homine indigna sunt.

Hæc & his similia qui facit, ipsi nocet, iniuriusque est, alijsque exēplo, ac contagione obest. Ille autem iniuriam alteri facit, qui hominē cędit, pulsat, violat, conuicio obiurgat, aut aliqua turpidine vitam cuiuspiam inficit, remve alterius interuertit. Hic contra iustitiam peccat cuius primū munus est neminem lędere. Hic humanam societatem dirimit, quum iustitię obiectum in primis sit hominum seruare consortium.

Eiusmodi iustitię sponsio homines a solitudine auocauit, & in multitudinis cœtum pagos, villas, oppida, vrbesque induxit, vt securi a ferarum incursu, & ab omi alia vi essent, nemoque eis nocere posset. innocētia & præcipue in genus suum, naturæ munus est. Leo in leonem non soluit, nec pardus in pardum, nec draco in draconē. Sed quæque animalia in suo genere congregantur, dimicantque communibus viribus contra dissimilia. Homini vero insidiæ semper, & cōplura ab homine mala imminent, adeo vt solus ex omnibus animalibus in suo genere tutus esse nō possit. Verum est illud Aristotelis oraculū, cū ait. vt optimū omnium animalium est homo, qui rationi paret, sic deterrimum cum rationi non obsequitur.

Ari. li. i. politico. c. ij. ad fi.

Magna virtus in homine est innocentia, et quum neminē lædit, nemique iniuriam affert, et quum a turpidine, ac flagitio abstinet. Hic est ille, quem ab omni periculo tutum etiam solum, & inermē Flaccus cecinit.

Horati^9 flacc^9 ode. xx. li. j.

Integer vitæ, scelerisque purus,
Non eget maurus iaculis, neque arcu,
Nec venenatis grauida sagittis
Fusce pharetra.

ANImus innocentiæ suę conscius nihil timet. vere profecto Cicero ait. Magna

ait. Magna est vis conscientiæ, iudices, & magna in vtranque partem, vt neque timeāt, qui nihil commiserunt, & pœnam ante oculos versari putent, qui peccauerunt. innocentem virum omnes homines mira beneuolentia complectuntur, eique, & se, & sua omnia tuto credunt. Hic ciuiles rixas dirimit, seditiones, discordias, inimicitiasque conciliat, iurgia comprimit: & dissidium, iram, atque odium ad beneuolentiæ integrationem redigit. Hic est vir ille, cui tute fidendum esse Plato ait, et quem theogiū poeiam siculum testem inducens affirmat omni auro, omnique argento esse potiorem.

Innocentem damnare maximum pene omnium criminum habetur. Quod quidem diuinum numen, & probi etiam homines vlciscuntur. Archilochum poetam, qui nihil in eum cōmeruerat, sola inuidia clarioris carminis occidit Archias, & quia cædes sine arbitris peracta fuerat, nulla in eū suspitio erat, verum quum solennia de more Apollini celebrarentur, frequensque populus in templum conuenisset, clara Apollinis voce Archias quod recenti innocentis poetæ cæde pollutus esset, vt templum egrederetur iussus est. Quo quidem egresso sic deferente deo pœnas dedit, obrutus a concurrente populo saxis, vel (vt alij scribunt) ad sepulchrum poetæ ductus iugulatusque in ferias innocenti vati sanguine parentauit. Archilochus.

Innocētem lędere tanti est, vt omne anteactę vitæ decus obscuret. Cecilius Metellus, quū consul esset, nihil delinquentibus dalmacis vltro bellum intulit, triumphādi solum cupiditate pellectus, et quamuis amice ab eis susceptus in vrbe eorum salone hyemem transegisset, multisque muneribus ab eis affectus extitisset, verūtamen quū romā redijsset triūphū per ambitionē ei delatū, sine vllis meritis egit, in quo, & a militibus per ludibrium cōtemptus est, & ab vniuerso populo irrisus. Atqui per omne tēpus notior extitit, quod innocentes lęserit, quam quod pręclarum aliquod facinus domi forisve pro republica gesserit. Cecili⁹ metellus iniuste dalmacis bellum mouit.

Gloriantur etiam homines ob id quoque quod rectū putant innocētes vlcisci, vnde Dido apud Virgilium ait.

Vlta virum pœnas inimico a fratre recepi.

Et non modo illustres, atque ingenui homines innoxij sanguinis vindictā inter laudes suas connumerari volunt, verū obscuri, & in seruitute etiā constitui. Asdrubal Hamilcharis gener hispanū quendam virum clarū, & innocentē iniuste interemerat, eius seruus nactus occasionem neutiquam vitæ suę parcens Asdrubalem gladio transegit. verum a satellitibus, quibus ille stipatus erat, cōpræhensus, inter tormenta risu exultabat. Lætitia perfusus quod vultus innocentis heri interitum trucidaretur. Asdrubal. Serui heri sui mortē vlti patientia.

PRAECLARA quidem virtus est innocentia, quæ vt vindices semper paratos habet, et tam sublimem, quam humilem fortunam exornat, regis finem diximus ex Platonis sententia, similitudinem dei imitari, & virum illum fœlicitate magis præstare, qui per similitudinem magis deo adhęret. Deus in primis gloriam ex innocentia assequitur, vt qui nullis malis mortales vnquam afficiat, vt non modo sacri libri, sed vetustissimus poeta Orpheus cecinit. Sicut enim deus auctor, atque artifex omnium bonorum est, sic rex quoque efficiat, vt prosit omnibus, noceat nemini. reges qui ab innocentia absunt, manifestas pœnas luunt, nec vni-

quam quieto animo esse possunt.

Attalus. Attalus Asiæ regum innocētiam, amicorum ac cognatorum cæde fœdauit, qua ex re in vesaniam, vecordiamque conuersus barbam submisit, & capillum reorum in modum non in publicum prodire, non populo se ostēdere, vt quasi amens manibus interfectorum pœnas pendere videretur. Omissa deinde regni administratione, hortum fodiebat. Deinde ęrariæ fabricæ se tradidit, morbumque ex solis ardore cōtraxit, quo septima die decessit, populumque romanū hæredem instituit. Cuius opes romanis prælatæ iniuria Asiatica vniuersam ciuitatē infecerunt. Aequitate testamenti gratias Romano populo rependit, & Asiam, quam ab eo dono acceperat, moriens deinde eidem legauit.

C. cæsar. C. CAESAR innocentiæ laude non caruit, cuius quasi peculiaris virtus clementia extitit, quę cum innocentia optimum habet commercium, in eius exercitu maxima aliquando seditio insurrexerat, & in principes seditionis, concitatoresque tumultus omnino vt animaduerteretur opus fuerat. Proinde iussit quosdā securi percuti, vt paucorū supplicio reliqui quiescerēt. Sed quidā ex illis quum duceretur se innocentem esse exclamauit. Tum Cęsar re diligēter cognita eum liberum, intactumque dimitti iussit: et illū, qui eundem perperam per calumniam accusauerat fustibus, cæsum interimi, ne suo iudicio innocentem quępiā damnaret.

Euagoras. MAXIMA INNOCENTIAE laude Euagoras rex Cyprius claruit vt qui quandiu vixit, neminem vnquam iniuria aliqua affecerit, & in omnes semper iustum imperium exercuerit. Epaminūdas quoque Thebanus multis virtutibus excelluit, sed innocentia omnes ætatis suæ duces anteiuit. Nemini siquidem iniuriam intulit, hosti nunquam imposuit, & aperto marte semper certauit. Innocentissimus quidem fuit maior Aphricanus, & vera animi virtute, ac probitate principes omnes omnium gentium præuertit. Is tātum ab iniuria abfuit, vt ne captiuo quidem corpori vnquam illuserit, malueritque ciuem bonum seruare, quam hostes plurimos perdere. Nec minus decorum putabat hostem clementia quam armis superare.

Catorthoma aphricani maioris.

Qui quum repetundarum post victoriam romæ per inuidiam postularetur, possetque inimicos longe superare, voluntarium exilium subire maluit, patrięque cedere, quam intestina clade ciuitati nocere. is ab ineūte ætate miram semper innocētæ indolem præ se tulit. Erat enim alloquio blādus, perfacilis in audiendo, suauis in respondendo, & mirus artifex conciliandæ gratiæ. Quinetiam ab eius congressu nemo discedebat, quin fateretur se plurimas gratias debere. Scribit Plutarchus Scipionem ad Antiochum regem missum venisse cum Annibale in sermonē, & inter multa eum rogasse, quem maximum imperatorum omnium fuisse censeret. Tum Pœnum respondisse Alexandrum Macedonum regem primum sibi videri. Secundum Pyrrhum Epirotam, Tertium seipsum esse putare. Tum quum leniter arrisisset, Scipionem dixisse, quid arbitrareris Annibal, si me vicisses? Tum audacter illum respondisse, præferrem me omnibus. Quoquidem iudicio lætus Scipio intellexit se neque post habitum, neque in comparationem adductum, sed punico ingenio, quasi occulto quodam iudicio se longe alijs omnibus fuisse prælatum.

Annibalis iudicium de scipione.

Nec in

Nec in similitudinem deductum extitisse. Neque immerito Annibal id iudicium protulit. Nam si Fabius, & maximus dictus est, & seruator restitutorque rei publicæ, quod bellum detrectando, cunctandoque iuuenilē exultantiam Annibalis represserit, quod cū eo non pugnauerit, quid de Scipione dicēdum erit, qui Annibalem magno prælio fuderit, bellum confecerit, & eius patriā subegerit? Nam carthaginenses ipsi, qui fugatis, cæsisque tot romanorum exercitibus, subacta pene omni italia, vrbeque obsessa iam sibi orbis terrarum imperium destinauerant. illuc rerum perducti sunt, vt de propriis laribus anxii nullo pacto mœnia se tueri posse cōfiderent, nisi hostis clementia impetrata, a quo. & pacem fusis lachrymis implorarūt, & seruitutis conditiones non recusauerunt.

❧ Pomponium Atticum innocētem admodum fuisse Cornelius nepos scribit, vt qui neminem, nec dicto lacessiuerit, nec facto proteruo læserit, Memorque accepti beneficii semper extiterit. Hominibus quoque non fortunæ erat amicus, eius quoque liberalitas non callida fuit. Non enim florentibus se vendicabat, sed afflictis, ac miseris sedulo succurrebat. Dicit etiam illum ad hastam publicam nunquam accessisse, nulliusque rei prædam, neque mancipem factum fuisse. Pomponius atticus.

❧ Phocion Atheniensis pro eius mirifica innocentia gratissimus fuit regi Alexandro, ad quem orator missus fuerat ab Atheniensibus, quum ille victoria elatus propter captas a se Thebas ad supplicium posceret Demosthenem, Lygurgum, Hyperidem, & Charidemum Oratores præclarissimos, qui contra eum in senatu Atheniensium locuti fuerant. Phocionis vero dignitas, atque auctoritas tantum valuit apud Alexandrum. vt Athenienses æquis conditionibus ei conciliauerit, & magnos illos ciues a deditione, atque supplicio liberauerit. Sed iam res postulat, vt de amicitia disseramus. est enim secūda species earum virtutum, quas iustitia pollicetur. Phocion atheniensis.

❧ DE AMICITIA ❧

TITVLVS OCTAVVS.

MICITIA est virtus reciprocæ beneuolentiæ, æquitate quadam similes inter se moribus, ac virtute concilians. Hæc diffinitio a veteribus Academicis manat. Sed Pythagoras breuius exponens dixerat amicitiam esse æqualem congruentiam. Cicero autem voluntatem esse ait, erga aliquem rerum bonarum illius causa, quem diligit, cum eius pari voluntate. Et alio in loco dicit amicitiam esse diuinarū humanarumque summa cum beneuolentia, & charitate consensionem. In libro vero secundo de fœlicitate, & miseria ait. Quid autem est amare, ex quo nomen amicitiæ ductum est, nisi velle bonis aliquem affici quam maximis, etiam si ad se ex his nihil redeat? Optime Aristoteles perfectam amicitiam non nisi inter bonos viros posse esse affirmat. Similitudo enim virtutis efficit, vt mutua beneuolentia inter se homines teneantur, quandoquidem boni sunt. proinde diutius permanet. virtus enim constans, & perpetua Amicitia. Cice de amicitia. Cice. li. ij de fini. bo. & ma. Arist. iij. lib. viiij. ethico,

petua

petua est,optimaque fundamenta charitatis iacit, et ex quotidiano vsu virtutis maius semper incrementum accipit, et mutuis animis, mutuisque officijs in dies arctius nectitur, firmaturque amicitia, quam naturæ munere,iureque ipso naturali. Nihil enim minus humanum esse videtur,quã non respondere in amore his,a quibus prouoceris. videndum tamẽ est,vt nihil simulatum,nihil fictum,nihil occultum in amicitia sit, sed omnia aperte in veritatem,ac virtutem dirigantur.

❧ Alcibiades optim⁹ artifex cõciliandarum amicitiarum habitus est,nõ autem seruandarum. Tegebat enim vitia sua leporis,atque eloquentię clypeo,quæ deinde quum apparebant, amorem,ac beneuolentiam in odium maleuolentiamque conuertebant.

❧ Amicitia in primis hęc præstare debet,vt inter amicos voluntatum, studiorum,sententiarumque magna sit consensio.idem enim velle, atque idem nolle optimum beneuolentię vinculum habetur. Amor ille amicitię artifex quum ab honestate proficiscitur,princeps est ad necessitudinem cõciliandam,beneuolentiamque augendam,quæ deinde confirmatur beneficijs vltro citroque datis,acceptisque,& assidua quotidie cõsuetudine alitur.

❧ Absentia obliuionẽ parit. NON frustra ductum esse puto. Absentiam plęrunque obliuionem beneuolentiæ inducere, ET SILENTIVM multas amicitias dirimere. Sed hæc inter eos dici possunt,qui non vera virtute,sed leui quadam vmbra,fictoque simulacro inter se coniuncti sunt. vera enim virtus non incerta, labilis,caduca,aut mutabilis est. Sed altissimis infixa radicibus nulla vi labefactari,dirui,auelli,locove dimoueri potest. Stabilia quidem, firmaque sunt omnia,quę ex ea nectuntur,nec paruo momento impelluntur,ac corruunt.

❧ Amicitia quę altas egit radices auelli nequit.

❧ Amicitia,quæ virtute nititur nulla locorum intercapedine obliteratur,nulla temporis diuturnitate senescit,nulla taciturnitate minuitur,nulla suspitione,aut noua beneuolentia dirimitur. Prudenter Stoici veram amicitiam sapientium nexum,ac vinculum esse arbitrantur firmum,ac stabile & omnino indissolubile,quod nulla consuetudine,nulloque conuictu indigeat,sed absens semper præsens sit. Et in alto etiam silentio loquatur. Ideirco affirmant Sapientes sapientibus (quos nunquam etiam viderunt) beneuolentia coniunctos esse,firmaque amicitia teneri. Boni bonos amant, vel ex hoc ipso,quia boni sunt. Probitas quidem illa est,quæ inter eos necessitudinem conciliat. Nihil est enim amabilius virtute, vt ait Cicero libro primo de deorum natura,quam qui adeptus est, vbicunque gentium erit,a nobis diligitur.

Consuetudo. ❧ CONSVETVDO inter malos amicitiæ nomen vsurpat,quum sit conspiratio,vel coniuratio quædam vtilitatis,aut voluptatis causa,quæ ex improbis eos assiduo vsu deterrimos,nefariosque facit. vt enim boni bene agendo ex mutua consultatione meliores fiunt, sic mali male agendo se seque inuicem adiuuando deteriores semper euadunt. Omnis profecto beneuolentia a voluptate,aut vtilitate suscepta tandiu permanet,quandiu vsui,aut libidini est. eadem ratio quę amorem conciliabat,si tollitur dilectio illa quamprimum concidit. Et, vt sępe cernimus, amor ille in odium conuertitur. Hæc est nimia illa amicitia,quam Theophrastus dissidij causam plęrunque esse dixit,honestus autem amor nihil studet, nihilque cupit,nisi eum bonis quam maximis affici,quem diligit, etiam si ad se ex

his nihil

his nihil redeat. Nam qui sua causa bona alicui cupit, is non amicum diligere, sed vtilitatem suam quęrere videtur. Si enim amicitiam ad fructum, ac commodum nostrum referamus, non erit ista amicitia, sed mercatura quædam vtilitatum nostrarum. Greges quidē & armenta non pecoris gratia, sed quod ex his fructum percipimus, diligimus: hominum autem beneuolentia, & amicitia gratuita semper esse debet. Ciuilis pręterea institutio, atque coniunctio non rectè amicitia dicitur, sed societas communis vtilitatis gratia instituta. Inter complures siquidem, quorum studia diuersa sunt, ętates inequales, & artes dissimiles vix amicitia vlla esse potest. Ex Cic. de fi. bo. & mal. lib. ij.

TRES AMICITIAE SPECIES secundum Platonem.

TITVLVS NONVS.

LATO tres amicitię species in primis facit, naturalem, ciuilem, hospitalē. Naturalem nostri trifariam partiuntur, vt sit prima pietas, secunda indulgentia, tertia necessitudo. Pietas est obseruātia quędam primum erga deum. deinde erga patriā, & eū qui legitime imperat. Tertio vero erga parētes maioresque omnes. Indulgentia vero est amor in liberos, ac descendentes nostros, & in eos etiam, qui imperio nostro subiecti sunt. Necessitudo autē est charitas in consanguineos, affines, cognatos, agnatos, gētilesque omnes. Plato in lysi de. Tres amicitię species. Pietas. Indulgentia.

Secunda amicitiæ species est, quę ciuilis, vel socialis dicitur. Hęc volūtas est erga aliquem, rerum bonarum illiuscausa, quem diligimus, cum pari eius quoque voluntate. Quę quidem in primis ab electione ꝓficiscitur ex similitudine bonorum morum. conciliatur autem assidua consuetudine. Præstat hæc amicitię species propinquitati. ex propinquitate enim beneuolentia tolli potest. Sæpe accidit, vt ex diuersitate morum affines male inter se conueniant, & tamen inter se affines, consanguineive sunt. Ex amicitia autem beneuolentia si tollitur, amicitia ipsa corruit. At propinquitas ipsa remanet, etiam si inter se propinqui illi digladiarentur. Tertia hospitalis amicitia vocatur, quæ a superiore non differt, nisi quod illa inter conciues est, qui ciuili quadam societate coniunctí esse videntur. Hæc autem inter peregrinos, & hospites, qui nullo nisi humanitatis iure nobiscum tenentur. Stoici, & Academicorum nonnulli his tribus speciebus amorem addunt, eumque cognatum amicitiæ esse affirmāt. Eorum sententia (vt iam diximus) explodenda est. blanditur enim gręcorum leuitati, & a grauitate, seueritateque latina longe aliena est. Qui amat, lenocinio formæ delectatur, q̄ vero amatur amantis obsequio. forma naturę donum licet peregregium sit, tamen breuissimi temporis est, quo quidem labente amor etiam corruit. Proinde rursus concludendum erit, solam virtutem veram amicitiam præstare, & eādem quoque diutius conseruare, reliqua omnia ficta, & caduca sunt, & paruo momento rapiuntur. Amorem ab amicitia optimo intelle Necessitudo.

ctu fecerint Catulli poetę querela, quum ait. COGIT amare magis, sed bene velle minus, vt ostendat amorem violentię esse, amicitiam autem beneuolentiæ. Et alterum insanę cupiditatis, alterum vero prudentis voluntatis. Sed de amore satis a nobis dictum est supra, cum de animi perturbationibus libro quarto diximus, in quo omnes eius affectus expressimus.

Explosa multis argumentis eorum sententia, qui amorem amicitię cognatum esse dicũt. Sequamur nunc has tres Platonicas amicitiæ species, quas probamus, videamusque quomodo eis regem, ac principem vti deceat. Non est enim nostri consilij species omnes amicitię complecti, earumque diuersas rationes subdere, sed ea dumtaxat libare quę ad rem nostram pertinẽt, & pręcipue quum græci philosophi complures libros de amicitia ediderint, multis argumentis, varijsque opinionibus refertos, quos omnes Cicero vnico de amicitia libello sapiẽtia, grauitate, & eloquentia superauit.

Pietas.

Decet in primis regem pietas, quæ (vt Cicero definit) est virtus ꝑ quã sanguine coniunctis, patrięque beneuolis officium, & diligentem tribuimus cultum. Pietas in parentes tanti fuit apud romanos, vt ex ea nonnulli honoris cognomentum meruerint, vt Metellus ille, qui pi⁹ dictus est. Nam quũ puer esset magna cum gratia, ac pudore, & scita etiam verborum facundia pro reuocando patre ab exilio senatum, populumque exorauit. Cuius quidem restitutio tam grata vniuersis ciuibus extitit, vt integer dies non satis fuerit, dum ad portas vrbis obuios quosq; ei prodeuntes exciperet. Sed hęc virtus longe magis emicat, illustriorque habetur, quum studiosi in patriam fuimus, cui officia omnia debemus. Plenę sunt veteres historię virorum fortium exemplis, qui non modo rem familiarem, verumetiam vitam pro patria effuderunt.

Metelli pietas.

Deciorũ pietas admirãda.

Atqui vt alios omittam, qui innumerabiles extiterunt, Trium deciorũ qui se pro patria vouerunt, pietas omni ex parte admiranda mihi videtur. Pater enim in bello latino, filius in bello Aethrusco, nepos autem in bello contra Pyrrhum sese quasi hostiam Plutoni pro exercitu romano sponte vouit. Eadem pietate tenetur rex in ciuitates, ac populos, quos regit, qua ciuis quisque in patriam suam. Et omnia officia, quę priuati parẽtib⁹, ac maioribus præstare debent, rex ipse naturali iure præstare tenetur. Et eandem indulgentiam in liberos, descendentesque omnes, in qua quidem videndũ erit, vt præscriptum illud Solonis teneat, Ne quid nimis. Nam sicut nimis morosa seueritas in filios plerunque nimis prodest, sic nimia illa indulgentia sępenumero obest. Est enim peccandi non modo illecebra, verumetiã manifesta licentia.

Regnis qui se adhuc viuẽtes exuerunt.

Admirantur græci scriptores potius quam laudant reges illos, qui viui atque incolumes filijs regnum permiserunt, vt illos regnantes viderent, vt fecit Ptolomeus in Aegypto. Ariobarzanes in Cappadocia. Seleucus ĩ Siria, qui se regnis abdicauerunt, vt illis filij, dum ipsi viuerent, potirentur. Eiusmodi indulgentia parentibus plærunque discrimini esse solet, & causam nonnunquam parricidio præbuit, vt de Prusia bithinię rege scribentes historici aiunt, illum per filium Nicomedem cui regni habenas vnius permiserat necatum esse.

Prusia bithynię rex.

Darius.

Darius quoque a patre Artaxerxe viuo rex factus interficiendi patris consilium cepit. Sed facta coniuratione dum patri insidias parat, depręhensus cum

ſuscum ſocijs pœnas parricidij deo paternæ pietatis,ac maieſtatis vltori perſoluit.

❧ Eucratides Bactrianorum rex virtute,ac rebus geſtis præſtantiſſimus fuit, et obſeſſus a Demetrio indorum rege cum trecentis militibus tantũ quadraginta hoſtium milia aſſiduis eruptionibus vicit, & omnem indiam ſubegit. Deinde quum victor in regnum,vt ſuis gratularetur ſe reciperevel let,filij inſidiis,cui vices ſuas gerendas dederat,except° trucidatus eſt.nec omnino contemnenda eſt barbara illa vox,qua dicitur. Nullum regnum ſine domeſtica cæde,aut parricidio eſſe ſolet. Eucratides.

❧ Decet etiam regem neceſſitudo in affines,conſanguineoſque omnes. Quo quidem loco rurſus omnes qui imperant monẽdi ſunt,vt ab omni hu mano ſanguine abſtineãt. Sed pręcipue ne ſuorũ ſanguine manus polluãt.

❧ Multi nõ ſolum externorum,ſed etiam romanorum imperatorum ſæuitiam,immanitatemque in ſuos exercuerunt,& ex parua quadam ſuſpitio ne homines ſanguine,& genere ſe contingentes peremerunt.

❧ Tiberius Cæſar filios neutiquam paterna charitate dilexit. Druſo eni mortuo pauloposſt funus ad negocia rediit iuſtitio longiore interdicto,vadimoniiſque reſtitutis. Et quum neceſſarios ſuos magna ex parte interemiſſet fœlicem priamum vocabat,quod ſuperſtes omnium ſuorum extitiſſet. Tiberius Cęſar.

❧ C. quoque calligula naturam ſæuam,ac ſanguinariam habuit,adeo vt ne adoleſcens quidem prohiberi vnquam potuerit,quin pœnis eorum qui ad ſupplicia ducebantur,cupidiſſime ſemper intereſſet. Quinetiam deinceps quum imperaret,nunquam in quenquam niſi crebris & minutis ictibus animaduerti permittebat,dicebatque id fieri oportere,vt ſentiat ſe mori. Turba quoque fauente aduerſus ſtudium ſuum exclamauit, vtinam populus romanus vnam haberet ceruicem. Calligula.

❧ De Nerone nihil dicendum eſt. Nam ſi carnificinã eius vel leuiter at tingere veli,volumẽ hoc plenis marginib° etiam i tergo vt exarẽ opus eſt. Nero.

❧ Cruentus Domitianus,Cruentus Commodus, ſed cõſtantinus horum ſæuitiam æmulatus omnes alios immanitate ſuperauit,vt Amianus Marcellinus refert. Multa etiam impietatis exempla ęgyptij reges dederunt. Conſtantin°.

❧ Ptolemęus ille qui pulſo per fraudem Antigono Macedonię rex fuit, Caſſandram ſororem,quæ antea Liſimacho nupſerat,ſimulato matrimonio,vrbe,quæ ab eius nomine etiam caſſandra dicebatur expulit,filioſque eius Liſimachum,& Philippum,quos ſibi aram tenens ante Iouis ſimulacrum adoptauerat,trucidauit. Nec ipſi etiam Ptolomęo ſcelera hæc inulta extiterunt. Nam deo optimo maximo tot periuria,ac parricidia vlciſcente,repente a Gallis ſpoliatus regno,captuſque,vitam ferro amiſit. Ptolomęus philadelph°.

❧ Ptolemęus quoque alter qui ob impietatem philopator cognominatus fuit,patre,ac matre interfectis ægypti regnum occupauit. Ptolomęus philopator.

❧ Ptolomæus etiam alius qui a ſæuitia Phiton dicebatur,filium ex ſe,& Cleopatra ſorore,ac coniuge ſua genitum inſeparabiliter Tragico ſcelere trucidari fecit,ne illa filium i ęgypto aliquãdo regnaturum ſperare poſſet. Eiuſmodi facinora nulla vnquam religione expiari poſſunt,& pręclara regum,imperatorumque geſta adeo obſcurant,vt ex eis nihil perpetuæ memoriæ mandetur,niſi quod turpiter egerunt. obſeruent itaque pietatem,indulgentiam,neceſſitudinemque reges,præter priuatos omnes, Meminerintque Ptolomęus phiton dictus ſother.

rintque principum, regumque vitam longe magis exemplo, quam virtute etiam ipsa prodesse. Hæc præcipua munera sunt naturalis amicitiæ.

DE CIVILI SEV SOCIALI AMICITIA.

TITVSVS DECIMVS

Plato in lyside.

ECVNDA Amicitiæ species est illa quam ciuilē, siue socialem appellat Plato. De hac quidē tribus modis cogitādum erit. Primo enim dicemus ciuilem amicitiam esse illam, qua singularum ciuitatum ciues patrio quodam iure inter se coniunguntur. Magnum beneuolentię vinculum est eiusdem cœli, aerisque spiritū haurire, eiusdem terrę fructibus, atque alimentis vesci, eandem potare aquam, ab eisdem pręceptoribus erudiri, eundem sermonē audire, ac reddere, eisdem artibus, ac studijs consuescere, eisdem lusionibus oblectari, eisdem mœnib⁹, munimentisque asseruari, eisdem legib⁹ gubernari, eisdem sacris initiari, eademque religione tueri.

Multa quoque inter se communia habent ciues, vt templa, fora, theatra, porticus, & complura alia, quę ad communem omnium vsum sunt constituta, & mirifica quadam charitate ciues inter se connectunt. Hęc est cōmunis illa amicitia, quam si quis ex hominum vita tolleret solem ipsum e mundo eripuisse videretur, vt ait Cicero. Hinc fit amicorum illa copia, quam vnā ex rebus honestis, atque expetendis Academici veteres, & Peripatetici esse dicunt, quum complures ex ciuibus nostris festiuitate vernaculi sermonis, iucūditate morum, vitæque suauitate nobis asciscimus, & ea benignitate perfundimus, qua sine incommodo nostro multis gratificari possumus. Hac communi beneuolentia qui caret, in solitudine degere videtur, & vitam insidiarum, ac timoris plenam semper habere,

Epicurus voluptatis assertor, hanc solam amicitiam ex omnibus probat, eāque a voluptate non posse diuelli affirmat, & ob eam rē maxime colendam esse, quod sine ea, nec tuto, nec sine metu viui possit. Nam præcipuam illam, veramque amicitiam, quam coniunctione morum, & virtutū inter paucos celebrari dicimus respuere videtur, quum ait, Sapientem amicum nullum esse quæsiturum. Hoc etiam asserere videtur, Aristippus cyrenaicus, quum dixit amicum necessitatis causa complectandum esse.

Communis hęc amicitia, quę inter plurimos celebratur, regi præter cęteras omnes conuenit. Similitudinem nanque cum patrefamilias aliqua ex parte tenet, qui liberos, nepotes, coniugem, totamque domum generali quadam beneuolentia complectitur, omnibusq; cupit bene esse & singulos quosque beneficijs afficit. Compensat tamen eadē, p ætate, dignitate, ac sexu. rex eni in ciuitate vniuersa quasi paterfamilias est: regnum autem paternum imperium habetur, quod quidem ad omnium vtilitatem gubernatur.

Regis cura erga subditos qualis.

Regis cura est, vt qui ab eo reguntur optima quæque habeant, in distribuendvero quamuis omnibus prosit, meritorum tamen seruat discrimen, & excellentioribus plus tribuit honoris, tenuioribus autem plus vtilitatis. virtutis enim præmium est honor, indigentiæ quidem lucrum. Proide videre

dere debent reges ac principes, vt hi quos alijs gloria, ac dignitate preferũt, ab omni lucro abstineant, contentique sint fructibus prædiorum se, familiã que suam alere. Quí enim recte agere cum populo potest ille, qui Lucello intentus publicas functiones negligit, vt rem familiarem augeat? Tenuiores vero solertes, industriique sint, & labori incũbant, artibusque insudent, ex quibus victum sibi, ac necessariis suis abunde suppetere possint, ne quid eis desit, quod ad vitę commoditatem pertineat. Rex profecto æque omnibus par sit in iure dicũdo, ac etiam in suo cuique tribuendo. Sić quoque in prohibendo quosque ab iniuria, ac violentia. Hęc est illa amicitia, quæ connixa ciuium beneuolentia tutissima custos, ac comes regibus, principibusq; esse solet, qua quidem dum muniti fuerint, neque externa, neque intestina, arma formidabunt. recte Theopompus Lacedemoniorum rex roganti cuidam quo pacto regnum stabile futurum esset, respondit. Si reges volũtates suas cũ amicis cõmunicabũt, & ciuibus nullam iniuriam afferri permittẽt. Theopompi responsum.

SECVNDA CIVILIS AMICITIAE PARS. TITVLVS VNDECIMVS.

ALTERA huius ciuilis Amicitię pars est, cuius fũdamenta virtus, & similitudo morum iacit, cõsuetudo vero assidua deinde perficit. Hęc quum recte cõgruit, pfecta amicitia dicitur, nec nisi inter bonos viros, & similitudine morum, ac vitæ conuenientes esse potest. Hi vt simul versentur, simulque viuãt opus est, vt de se & Scipione apud M. Tulliũ loquitur Lęlius, nec pluribus vnũquempiam esse amicum ex iure huius perfectæ amicitiæ datur. Sicut nec in Veneris illecebris permittitur, vt vnus complures amet, aut vna pluribus iũngatur. Idcirco raro admodum hæc amicitia esse cernitur. Nam in omni hominum æuo vix tria, aut quatuor amicorum paria cum magna admiratione a grecis scriptoribus celebrantur. Neque id quidem admirandum esse cẽseo, difficiles enim, ac cõplures conditiones exigit. Nec fortasse pauciores illis, quas p Syngraphã stipuletur a lena (cui cleretę nomen fuit) adolescens ille Argyrippus apud Plautum. Non parua conditio haberi debet ea, quam Euripides tragicus præscribit, τὰ τῶν φίλων κοινά. hoc est amicorum omnia communia, & præsertim nostris temporibus, in quibus auaritia adeo plerosque inuasit, vt de quotidiano bono, ac victu seipsos defraudẽt, nemini benigniores sint, nihil amico inopi, etiam ex his rebus, quæ eis superfluunt impartiantur, vixque ab alienis manus abstineant. Quinetiam amicitiæ iam vulgo non virtute, sed vtilitate, aut voluptate probatur. Vadem quis ad mortem se pro amico dabit, vt Pythagoricus ille fecit Dyonisio Tyranno? Aut quis dicet se esse Orestem, quum sit Pylades, vt pro amici incolumitate occidatur?

Ciće. de amicitia. Plautus in asinaria scœna iij, ad fi. Amicorum omnia cõmunia.

SED HAEC magna amicitia in optimum regem vix cadere potest. adeo enim reliquos ciues excedit, vt nulla æqualitas excogitari possit, neque comparatio, aut similitudo, nisi per summam alicuius hominis virtutem, per quam quidem bono regi optime semper conciliatus erit. Sed amicus

Amicitiæ pfectæ virtus vix regibus inest.

Arist. l. viij. ethicorum.

amicus mulo inferior plærumque adulator fit, vt Aristoteles scribit. Prętereа quum familiaris consuetudo, assiduusque conuictus hanc amicitiam pficiat, hæc cum rege neutiquam communicari possunt, quem communẽ pene omnibus esse, & videri expedit. Impar igitur maxima ex parte eiusmodi amicitia esset. Nam reges, ac principes homines multo humiliores vix coniunctæ consuetudine complecti dignarentur, & similes inuenire, cũ qb⁹ versarentur, nequirent. Carebunt itaque hac perfectiore amicitia, quæ impetrant quando inter pares, æqualesque agitur. Eiusmodi tamen amicitiæ similitudinem si optaret rex, virum aliquem virtute præstantem eligat, cuius consuetudine fruatur, quum a rebus magnis, ac seriis ocium erit. præstat enim, vt diximus, regis amicitiam communem esse, vt nõ vni tantum, sed omnibus bonis, ac doctis viris facilis esse videatur. Vtilitatem quidem, ac dignitatem a principibus complures expectant. proinde facile quisque sententiam illam Strabonis geographi sibi persuadet, qui ait Oratione persuadere non regium, sed oratorium munus esse. regiam enim persuasionem in donis, ac muneribus sitam esse. oportere reges quidem Dynastas hoc est potentes dici, non autem eloquentes. Sed si recte iudicare volumus, reges nõ propter opulentiam, sed pter virtutem obseruare debemus, ipsi vero eos maiore beneuolentia complecti debent, qui per virtutem placere student, quam illos qui diuitiis inhiantes eis eblandiantur.

Antipater.

❧ Antipater Macedonum rex dicere solebat se duos Athenis amicos habere. Phocionem, & Demadem, quorum alter muneris a se nihil vnquam accipere voluisset, alter autem donis nunquam potuisset expleri, paupertatem Phocion virtutis testimonium esse putabat, & probitatis suæ decus. Nam ex tot imperijs, regumque amicitijs nihil pręter laudem vnquam assecutus fuerat. Demades autem multas diuitias turpiter quæsitas per luxũ, libidinemque prodegerat. libido enim in impotentiam prolapsa nullum modum seruare in profundendo potest,

❧ Sed vtri magis putandum est induxisse regem Antipatrum? certe phocioni, quod quidem etiam exemplo docuit. Nam missus ad eum ab Atheniensibus orator pro pace reconcilianda, eiusmodi cõditiones impetrauit, quas præter eum Atheniensium tulisset nemo, quum in bello Athenienses succubuissent.

Dionysius iunior tyrann⁹. Aristippi dictum.

❧ Dionysius iunior Platoni sæpe magnam pecuniam dono mittebat, ille autem ex ea accipiebat nihil. aderat aliquando Cyreneus Aristippus, qui ait, tuto Dionisius liberalis est. his enim qui multis indigent pauca mittit, Platoni vero, qui nihil accipit plurima.

❧ Sed vt perdifficile est regibus parem amicitiam inuenire, sic multo difficilius esse videtur priuatis hominibus regum amicitias inire. Nam si virtute aliqua aut fortuna quispiam regis, vel principis alicuius animum in beneuolentia suam flecteret præsto aderunt inuidię, calunniæque flamina, quæ reflantibus ventis beneuolentiæ cursum remittent, amoremque omnem labefactabunt, & in odium, simultatemque conuertent. Testis sit Dathames natione Chares, vir bello strennuus, & animi fortitudine, ac corporis robore eximius. Quem Aemylius probus fortissimum, consultissimũque omnium barbarorum ducum, atque imperatorum exceptis duob⁹ Carthaginensibus Hamilcare, & Annibale fuisse arbitratur. Hic primum in

Dathames.

mi litum

militum numero apud Artaxerxem accitus regiam tuebatur. In varijs prę lijs habitus Athleta strennuus ab rege dux bello præficitur contra Thynū dinastem Paphlagonię, qui ab eo defecerat. Quem viuum in bello captum cum vxore, ac liberis ad regem duxit, quasi ferum aliquod animal. Qua ex re laudem, ac munera opulentissima a rege assecutus est. Paulo vero post vniuerso exercitui præfectus extitit, quod munus magna cum laude, ac dignitate gessit. Summamque regis beneuolentiam adeptus est. Sed principes qui circa regem erant Dathamem tanta simultate, atque odio prosecuti sunt, vt primo eum in fugam timore, falsæ insimulationis, deinde inuoluntariam mortem compulerint. Nec paruam ex illius interitu iacturam fecit Artaxerxes. Nam qui per Dathamem magna facinora gesserat, omnibusque formidini erat, sine eo nihil laude dignum deinceps egit. Et contemptui, ludibrioque gentibus omnibus tandem habitus, & nullam victoriæ laudem vnquam attigit.

DE SOCIALI AMICITIA.

TITVLVS XII.

ERTIA huius ciuilis amicitiæ cogitatio est ea, quæ Socialis appellatur. Hęc harū trium habetur minima. Nec vnius tantum beneuolentiam quęrit, sed complures plęrunque adhibet. Eam primum vtilitatis causa expetimus, deinde in dies vsu, ac consuetudine accumulatior fit adeo, vt remota etiam plerunque vtilitate grata beneuolentia, & amicitia remaneat. Celebratur hęc societas frequentius inter plures, quia multis simul vtiles esse possumus, vsui inter ciues esse societas hęc videtur, quod manifesta ratione cernitur. *Amicitia socialis.*

Multi quidē per sese inutiles essent, nihilq; agerent, cōiuncti vero alijs, & sibi illis, & reipublicæ plurimū prosunt. Hęc in pace mercatoriā, nauicu lariam, institoriā, relinquarūq; artium cōmercia adiuuat. In bello autē regi, ac reipublicæ pnecessaria est, i pace cū rege nihil cōmūe habere debet.

Nolo equidem regem mercatorem, institorem, artificem, aut quæstuarium vlla ex parte esse. Sed iustitiæ æquitatis que dispensatorem. Et summi dei discipulum, atque imitatorem eum esse cupio, vt Homerus statuit, cuius poema ad regum institutionem, & ad virtutem, iustitiamque compositum esse dicebat Anaxagoras. In bello vero regem socialem esse affectu, vt singulis quibusque societatibus militaribus non solum intersit, verumetiam præsit. Et comessationes, sodalitesque aliquando non fastidiat, quo gratior omnibus fiat. Nulla quidem vox iucundior in exercitu, atque in omni re militari auditur, quam quum rex, aut imperator, aut dux cunctos in bello blando verbo commilitones appellat. Societatem in re bellica gręci συμμαχίαν vocant, & σύμμαχοι dicuntur, qui communem pugnam simul gerunt, siue propulsent iniuriam, vlciscanturve, siue bellum alijs inferant. Hos nostri propinquo verbo commilitones honoris gratia dicunt. Cum is ab ineunte ætate coniunctissime versari debet rex, qui conseruandi, augendive imperij rationem habet. Nulla enim disciplina, aut *Homeri poema.* *Militatis disciplina.*

exercitatio magis vtilis,ac necessaria est,quam rei militaris,ac bellicæ,cui longe tutius confidere debet,quam omnib' opulentijs,ac copiis. rex enim qui ocio gaudet,& armorum strepitum,ac laborem exhorret,fortunam suā vt in cōsilio habeat oportet,que ei caueat,polliceaturque perpetuam pacē. Sed si vir esse volet,& dignitatem suam tueri,ac posteros ab imperii successione non defraudare clarissimorum virorum gesta imitabitur, et illoiū pręcipue gloriam,ac famam ęmulabitur,quorum laudem vniuersi populi, ac gentes celebrant,& nullo æuo obscurantur,sed sempiterna,ac diuina fit, vt ait Hesiodus. Magni duces,& imperatores semper milites suos summa beneuolentia complexi sunt,

Alexander. Ephestion. Cratherus.

❧ Alexander Macedo pręstantiores quosque ex militia sua adeo dilexit, vt ad parem sui vsque splendorem extulerit,vixque ab eo vestitu,& armis dignoscebantur. Ephestiona tamen,& Cratherum præter cęteros omnes amauit:verum illum vehementius amplectebatur,hunc autem maiore honore afficiebat,Adeo vt omnes dicerent illum Alexandri hunc vero regis amicum esse. Gratissimum fuisse ei scribunt errorem matris Darij. Nā quum in custodia teneretur ad eam visendam,ac salutandam comiter accessit Alexander. præibant eum,vt moris est,nonnulli ex familiaribus,inter quos erat Ephestion incessu graui,& purpurea veste conspicuus,illa quę regem ignorabat Ephestioni quem regem putabat, procubuit,dicētibus dei de satellitibus illum non esse regē,sed eum qui sequeretur,erubuit mulier, & veniam suppliciter orabat. Tum leniter arridens Alexander ait,sibi iucundissimum esse,vt amici sui pro regibus salutarentur.

❧ Dilexit alios complures,& dignitatibus,honoribus,pręmiis,opulētiisq; adeo extulit,vt post illius obitum quisque eorum regnum affectaret. quod quidē multi etiā assecuti sunt,nec iniuria. eiusmodi namque virtutis,ac venerationis erant,vt singuli reges putari possent. Formæ enim dignitas virtutis gratia,sapientię grauitas,animi magnitudo omnibus pene par erat,vt non ex vna militia,sed ex toto terrarum orbe electi esse viderentur. Qua ex re nequaquā admirandū est Alexandrū tā breui vitæ spacio,tot regiones,ac gentes subegisse,quum non commilitonibus,sed quasi regibus gerēdarum rerum ministris vteretur. Militibus quoque gregarijs omni pietate omniq; beneuolentia,ac comitate indulgebat. Quod quidē ex hoc exēplo patere potest. Inhorruat aliquando hiems maximis gelicidijs,& niuali tēpestate,attamē vt eū omni exercitu transmitteret opus erat. Inter eundē quum maturaret solito celerius,vidit Alexander militē quendā veteranū vi frigoris stupefactum,tum cōfestim eū manu appręhendit,& blādis verbis cōpellans in regiam sellam collocauit,ac facete ait. Amice tibi salutare futurum est,quod Persis exitio esse solet,solium scilicet regium occupasse.

❧ Iulius Cæsar mira quoque beneuolentia milites suos complexus est. eos namque honore,præmiis,atque omni liberalitatis genere adeo affecit vt omnes intelligere possent se diuitias nō voluptatis,aut amplitudinis gratia bello cumulare velle,sed vt illis vteretur ad communem militum vtilitatem,& ad pręmia virorum fortium. tunc enim opulentiorē se fieri putabat,quum diuitias inter milites pro eorum virtute partiebatur. Quinetiā eos tanta pietate amplectebatur,vt audita clade Tituriana barbam submiserit,& capillum,nec ante dempserit,quam illam atrociter vindicasset.

❧ DE

DE HOSPITALITATE

TITVLVS TERTIVS DECIMVS.

VPEREST nunc tertia illa Platonicæ amicitiæ species, quæ a græcis ξενία, a nostris vero hospitalitas dicitur. Est enim beneuolentia illa quæ cum peregrinis, & aduenis contrahitur. Hæc quidem præclara virt⁹ est, idcirco (vt Cicero ait) recte a Theophrasto laudatur hospitalitas. est enim, vt mihi videtur, valde decorum patere domos hominum illustrium' hominibus illustribus. Huic contraria inhospitalitas dicitur, quę est opinio vehemens valde fugiendum esse hospitem, eaque inhærens, & penitus insita, quę ἀξενία siue ἀμιξία grçce dicitur. Prouerbium tamen vetus est, neque nimis hospitalem hominem esse oportere, neque omnino inhospitalem. Et Homerus vt ostenderet hospitem inuitandum, non autem compellēdum, agendum ve esse ait. Oportere hospitem volentem accipere, nolentem vero dimittere. hospitales admodum extiterunt germani, vt Cæsar in commentarijs suis refert. Nam non modo violare hospites nefas esse putauerunt, verum quaque de causa ad eos venerint, ab omni iniuria prohibeant sanctos, intactos, inuiolatosque esse volebant. Illis etiam omnium ciuium ædes patebant, victūque grato animo communicabant. Quanti autem hospitalitatem fecerit Cęsar ex oratione, quam pro Bythinijs egit, cerni licuit. In quaquidem his verbis orsus est. Vel pro hospitio regis Nicomedis, vel pro eorum necessitate quorum res agitur, aufugere hoc munus non potui. Massurius Sabinus iureconsultorum egregius, quum de ordine officiorum loqueretur, ita ait, obseruatum esse apud veteres, vt primus gradus tutelę daretur, secūdus hospiti, tertius clienti, tum cognato, deinde affini Anacharsim Caduidi regis scytharum fratrē græcam habuisse matrem Diogenes Laertius scribit. Is Athenas philosophandi gratia perrexit, excitatus præcipue Solonis fama, qui sapientissimus per vniuersum terrarum orbem tunc habebatur. Sed vt primum vrbem ingressus est, recta ad illi⁹ ædes accedit, iubetque fores de more pulsari, adest puer, ecquid velit rogat. Tūc ille dic hero (inquit) Anacharsim pro foribus esse, qui eius congressum, atque hospitiū rogat. It puer mādata hero preferens. Tum Solon refer (inquit) peregrino in propria patria ac domo quærendos esse hospites non in aliena. Hæc quum accepisset Anacharsis domum audacter ingreditur dicens, at nunc in patria sum, & ad me pertinet hospites facere. Hanc loquendi vrbanitatem admiratus Solō hospitem admisit, & deinceps cum eo diutius coniunctissime vixit. Huius sapientis philosophi monitis docemur prius oportere hospitem accipere, quam ei gratias referre. Est enim animi ingenui alij potius gratificari, quā beneficijs affici, id quidem superantis est, hoc autem superati. Sed si quis te beneficio anteuerterit, in referenda gratia benignitatem illius vt vincas oportet, nisi liberalitate inferior omnino esse velis.

Apelles quum Protogenis pictoris ex tempore peregregij hospitalitatem optaret, Rhodium (vbi ille agebat) perrexit, & confestim ad illius officinam properauit, aberat tunc ille relicta anicula quadam, quę tabulam in-

Hospitalitas. Xenia.

Prouerbij huius meminit Vlpianus in l. solent. ff. d offi. pro con. & leg.

Anacharsis, Caduidus. Diogenes Laertius lib. i.

Apelles pictor. Protogenes pictor.

gentis magnitudinis picturæ paratam asseruabat. Tum Apelles arrepto penicillo clam vetula lineam ducit a summo ad imum vsque per tabulam miræ tenuitatis, abijtque, reuerso quamprimum Protogenis peregrini aduētum, qui eum quærebat, anus nuntiat. Tum lineam forte conspicatus Apellem ex solertia venisse cognouit. nouerat enim in alium quempiam tāti acuminis opus neutiquam cadere. Tunc ducta tenuiore ex alio quodam colore linea discessit Protogenes, redijt interea Apelles, & vinci erubescens tertio colore lineas per transuersum secuit nullum relinquēs ampli⁹ subtilitati locum. At Protogenes victum se confessus Apellem magna diligentia perquisiuit, quem tandem inuentum hilari vultu, ac grato iucundoque hospitio accepit. hęc tabula Romam perlata est, & magna admiratione spectata, in qua tres tantum lineę cernebantur præ nimia tenuitate aciem oculorum fugientes, quæ gratiores ideo erant, quod duorum eximiorum artificum hospitalitatem testabantur.

Ex Pli. ca. x. lib. xxxv.

❧ Hospitalitas quidem inter principes plærunque perfectę amicitię locum tenere solet. Testis sit maioris Scipionis beneuolentia cum Massinissa numidarum rege, quæ imperio Romano perutilis fuit. Massinissę enim nonnulli scriptores Scipionis victoriam magna ex parte tradunt, Syphacem quoque eius opera victum, captumque extitisse omnes fatentur. qua ex re summa pene totius belli pendere videbatur, & quum deinde minori Africano ex meritis maioris se etiam hospitalitate cōiunxisset causam delendæ Carthaginis prębuit, adeo vt tertius duob⁹ illis Aphricanis seruator vrbis Romæ dici possit.

Scipio maior. Massinissa. Syphax.

❧ Alexander Quoque hospitalitatis iure plures dilexit, & magnis beneficiis affecit, inter quos Anaximenes philosophus fuit, cuius disciplina summopere delectabatur. Fuit enim aliquando Alexander quammaxima iniuria lacessitus a conciuibus Anaximenis, erat enim Lampsacenus. qua ex re vrbem illam expugnauit, & quamprimum euertere funditus decreuit. Tum philosophus hospitalitate illa, qua cum Alexandro tenebatur, fretus obuiam ei proficiscitur, quem quum intueretur rex, alta voce deierat se nihil facturum, quod ille a se peteret. Atqui Anaximenes exclamās peto (inqt) o rex, vt Lapsacum diruas. Alexander ingenij versutia delectatus, & gręcę hospitalitatis memor vrbi pepercit, & ęquas pacis conditiones præbuit.

Alexander. Anaximenes. Lampsacen⁹.

❧ OCTAVIVS Augustus victo, atque ad mortem compulso Antonio Alexandriam vrbem opulentissimam intrauit, in qua multa insolētius egit vt a victoribus plęrunque fieri solet. Magna tamen beneuolentia complexus est Arrium philosophum fama inter Alexandrinos tunc celeberrimum. Illi victoris animum blandis rationibus mulcebant, hortabanturque vt modeste, ac clementer secunda fortuna vteretur, & pro multorum salute deprecabātur. Aderat Sostratus orator ad dicendum ex tempore disertissimus, cui Octaui⁹ propter procacis linguę petulantiam, morumque peruersitatem male conciliatus esse videbatur, & iam eum a conspectu suo toruo intuitu abegerat, Sostratus supplicium, aut mortem sibi imminere formidans mutata veste barbam, & capillum reorum more submiserat, & Arriū quocunque incedebat, sequebatur versiculūque illū crebris sermonib⁹ vsurpabat. Docti doctos seruabunt, si docti erunt. Hunc quum sępius audiuisset Octauius, Sostratum ab omni metu, omnique iniuria liberum esse iussit,

Oct. August. Arrius. Sostratus.

sit, neque id égit, vt saluti illius consuleret, sed vt Arrium ab eiusmodi inuidia liberaret.

Iulius Cæsar.

Gratus fuit hospitibus suis Iulius Cæsar, & præter cęteros imperatores omnes hospitalia iura seruauit non modo in rebus maximis verum etiam in minimis, vt ex hoc exemplo patere potest. Cœnabat aliquãdo Mediolani apud hospitem quẽdam suum Valerium Leonem nomine, & quum ei Asparagos apponeret, illos non oleo, sed vnguento quodã perfuderat. Cæsar tamen dissimulans ne hospitem perturbaret, nihilominus comedebat, sodales vero reliqui stomacho commoti illos respuebant, hospitemque increpabant, & grauibus obiurgabant verbis. Tum Cæsar abstineat, inquit, qui non probat. Rusticus est enim, qui hãc rusticitatem perferre nescit. quibus ex verbis docuit leuia amicorũ, hospitũque peccata ferenda, ac non culpanda esse,

Non dissimilem modestiã ostendit Antonius Cęsar cognomẽto pius. nam quũ domum Omuli diuitis, ac fortunati hominis intrasset miraretur que Porphyretici marmoris colũnas, rogauit vnde illæ aduectæ essent. tũ Omulus cõmotior, morosiorque factus horridiore vultu, ac voce ait. Cum alienam domũ ingredieris mutus, ac surdus esto. Tulit amici mores æquo animo clemens, ac placidus imperator, qui tantę virtutis fuit, vt iure optimo cũ Numa Põpilio ab optimis ciuibus compararetur.

Sẽpronius grac chus.

Complures hospites inuenti sunt officio, fide, ac virtute præstãtes. Sed fallaces quoque atque īfidos nonnullos legimus, qui simulata beneuolentia hospitibus suis imposuerunt. T. Sẽpronius Gracchus procõsul ab hospite suo Flauio Lucano insidijs per proditionem ductus a Magone carthaginensium equitũ ductore miserabiliter cum plærisque aliis militibus Romanis interfectus fuit. Violatæ hospitalitatis vltor ex antiqua religione Iupiter esse dicebatur, quem supremum deorum putabant. Hoc etiam Virgilius testatur, quum ait. Iuppiter hospitibus. nam te dare iura loquuntur. Est tamẽ nõ oĩm ciuium, sed diuitum illustriumque virorum officium hospites accipere. Indiget enim hospitalitas ingenti sumptu, magno splẽdore, lauta supellectile, clarissimis, amplissimisque ædibus, & elegãti, nitidaque familia: sed nos de rege loquimur, cuius magnificentia, magnanimitasque laudatur, non de mediocri aliquo patrefamilias, cuius laus in frugalitate, ac parsimonia versatur, dum modo ab auaritiæ sordibus absit, & a rebus alienis manus abstineat.

Hospitalitas qualis esse debet.

Mithridates. Tigranes.

Hęc virtus plęrũque principes, aut populos coniungit, vt societatem ineant gerendi, aut propulsandi belli gratia, communi sumptu, communique periculo, vt fecisse vidēmus Mithridatem, & Tigranem reges, qui sũ scepturi bellum contra Romanos pepigerunt inter se, vt vrbes, atque agri Mithridati, homines vero, & quæcunque abigi vel auferri possent tyranno cederent: sed Mithridates ipse adeo benignus, ac liberalis in hospites fuit vt non modo paternum regnum seruauerit, propagaueritque, verum externa regna benignitate, ac munificentia quęsierit ex amicorũ, hospitũque testamẽtis, & eadem erit vt colcos, paphlagoniam, bosphorum, phocenses Tarquinio regnante effœti ac macilenti soli sterilitatem fugientes, per tiberis hostiũ inuecti magnam cum po. Ro. beneuolentiã iniuerunt. Hi deinde per mare ligusticum vecti Massiliam vrbem cõdiderunt sitam inter ligures,

Massiliani q̃ condiderunt.

ligures,& Gallos ad ostia rhodani fluminis. Massilięses deinde iacta cum Romanis a maioribus suis fundamenta hospitalitatis diutius seruauerunt, quorum legati, qui a Delphis redibant, quum accepissent vrbem a Gallis captam, rem domi denunciauerunt. Massilienses publico luctu indicto aurum,& argentum publicum, priuatumque Romanis dono miserunt, ob quod quidem meritum immunitas illis decreta est,& loc⁹ spectaculorum inter Senatores datus, iactumque perpetuum fœdus ęquis conditionibus.

ACHEORVM quoque ciuitates, quum seorsum singulæ infirmę essent, atque inopes, nequirentque externa bella propulsare, hospitalem societatem iniuerunt,& quasi vnum corpus, atque vnum imperium ex pluribus mēbris, vrbibusque confecerunt, singularum ciuitatum pericula iniuriasque communibus iuribus, communique periculo vlti sunt,

DE CONCORDIA

TITVLVS DECIMVSQVARTVS.

Concordia.

ONCORDIA nunc sequitur, quæ amicitiæ finitima est, vel cum ea potius commixtam affinitatem habet. vt enim amicitia duos, aut paucos mutuo amore coniungit, sic concordia plærosque, aut cunctos ciues beneuolentia connectit. Et vt amicitiæ virtus mutuus paucorum animus esse videtur, sic concordiæ cōiuncta charitas multorum animos concordi voluntate conciliat. Concordiam M. Varroait dictam esse a cordium congruentia. Hanc gręci ὁμόνοιαν appellant. virtus quidem hæc in omni ciuitate maximā semper vim habere solet, adeo vt vrbium domina, ac regina nō immeritoa quibusdā philosophis esse dicatur. Ex ea quidem paruæ res crescunt sine ea autem maximę dilabuntur, vt Crispus Sallustius ait.

Cōcordia par ue res crescūt discordia maxime dilabuntur.

Hæc inter ciuiles virtutes primum semper locum tenuit,& maxima omnium habita est, quum sine ea reliquæ incohatę sint. nec de se perfectū officiū præstare possint. Proinde nōnulli philosophi de ea libros seorsum scripserunt, quippe qui illam putauerint præclarissimarum omnium actionum aurigam esse & maximarum oīm rerum cōpotem. De cōcordia quidem Leontius Gorgias inclytos libros scripsit ad ciuitates græciæ, quæ eo tempore inter se dissidebant,& intestina etiam discordia flagrabant. Sic etiam ciuili discordia laborante populo Romano Demetrius Magnesius librum ad Pomponiū Atticum scripsit, quem Cicero (quum legisset) missum ad se a Pomponio non contemnendum esse dixit.

Concordiæ in primis vincula sunt beneficium,& gratia, quorum alterum corda beneuolentia connectit, altera autem studiū stabili charitate cō firmat. Communis vero species, cōmunisque metus maximā cōcordiam pariunt, altera ex opinione futuri boni, qua animos omnium perfundit sua ui quadam iucunditate. Altera ex impendentis mali timore, qui tantę potentiæ est, vt animos chariore beneuolentia confoueat,& inimicos gratia,& amore conciliet. quisque enim se satis tutum esse putat,& ab omni metu securum,

securum, fretus cunctorum ope consilio, & auxilio.

A concordia quidem nulla ex parte separari potest clementia, per quã animi etiam in odium concitati ad pristinam gratiam rediguntur, & mira quadam comitate continentur. Ex omnibus principum ac regum virtutibus nulla magis concordiam parit, quam moderatio, quę ęqualitatem quandam communem inter omnes præstat, ex qua vera concordia oritur, quum quisque parem quibusque alijs æquitatem assecuturum fore confidit. Hoc Cicero docere videtur, quum ait. Cauendum est ne maior pœna quã culpa sit, & ne eisdem de causis alij plectantur, alij ne appellentur quidẽ. Clementia.

Nihil iniquius tulit Romanus populus quum a sæuissimo imperatore Domitiano gubernaretur, quam quod in eodem crimine depræhensi pauperes capitali supplicio damnabãtur, opulentiores vero ac diuites, qui etiã auctores diri facinoris extitissent, pecunia multati, vel exuti patrimonijs absoluebantur. Moderatione, & æqualitate inter illos, qui ei parebant, præter cæteros imperatores, ac duces omnes pręstitit Annibal carthaginensis, quod quidem ex hoc vel maxime videri potest. Exercitum nanque lõge a proprijs laribus ex varia, ac multiplici hoĩm colluuione collectũ per inuias alpes, difficiles regiones, ignotas gentes, diuersa pericula, ac tot calamitates duxit, nec tamen factiones, seditionesve vnquam vlle extiterunt, neque insidię, aut fraudes (vt plerũque fieri solet in collecta ex diuersis hominum generibus multitudine) quanquam magna pręmia ab hoste statuta fuerãt, si quis eũ necauerit, deseruerit, vel ex eo defecerit. Nitebatur enim hostis pollicitationibus, insidijs, perfidiaque id assequi, quod nunquam bello atque armis consequi poterat. Domitianus.

Græci dum concordes inter se conuenerũt, nec intestinis seditionibus laborarunt, magna cum gloria victores semper extiterũt, & victoriam cõtra innumerabilem Xerxis exercitum, & contra Mardonium, ac reliquos Persas gloriosis certaminibus semper assecuti sunt. Verum victis profligatisque hostibus tanto odio, tantaque discordia, atque inuidia inter se exarserunt, vt victores ipsi etiam victis ludibrio, contemptuique fuerint. Nam Græcia omnis in duas partes distracta Lacedæmonijs, Atheniẽsibusque ducibus ab externis bellis ferrum in sua viscera conuertit. Et qui duo populi ex Solonis, Lycurgique institutis cunctis alijs præstabat bello intet se in uido concursu certantes ad parem vsque exitij finem peruenerunt. Græci.

Carthago quoque opulentissima quondam oĩm pene vrbium extitit, cuius imperium quotidie augebatur terra, marique. Et iam Hispaniam, Siciliam, & maximam Italię partem subegerat, compuleratque romanos, vt iam pro mœnibus tuendis solliciti essent verum, tot rebus secundis cõfluẽtibus intestina discordia, ac seditio adeo ciuium animos peruasit, vt paruo tempore non modo spem imperij totius orbis terrarum, & quæcunque tot pręlijs adepta fuerat, amiserit. Sed propriam etiam libertatem, compulsaque tandem est ei populo seruire, cui omnium iudicio imperasset, sic concordes inter se ciues fausta, fœlicique fortuna vti sciuissent, legesque etiam orientales dum inter se conuenerũt, concordesque extiterũt, victoria semper potiti sunt, verũ quũ cõsanguinei reges mutuo odio flagrarunt, omnes orientales regiones a Romanis subactę sunt. Et de cõcordia satis, nunc de pietate dicendũ erit. Est enim quarta earum virtutũ, quas præstat iustitia. Carthago.

DE

DE PIETATE

TITVLVS DECIMVSQVINTVS.

Pietas

IETAS cuius nomē grauissimum, sanctissimum que semper fuit (vt Cicero in libris de deorum natura definit) est iustitia hominum erga deum, vel est religiosa quædam dei veneratio, vt sentiunt peripatetici. Vt autem Hermes Trimegistus ait, Pietas est notio dei. Hæc notio ex omnibus animalibus solius hominis esse manifesta ratione cernitur. Proinde qui deum ignorat, hominis nomen amittit, humanitatē que omnem perdit, & cum feris, ac beluis censendus est. Videtur quidem homo ad dei contemplationem natus esse, quod & forma corporis indicat, & mens ipsa diuinorum compos, ac particeps, quę semper vigilat, nunquā quiescit cognitione, meditatione humanarūque, diuinarumque rerū alitur futura prudenti quadam coniectura assequitur, & ex diuina illa participatione nonnunquam præsagire videtur, & ea sæpenumero inuenit, quæ a nullo vnquam didicit, adeo vt clare iudicare possimus mentem nostram diuinam habere originem. Sed mens, & animus ab his qui pure, ac latine locuti sunt, indifferenter accipiuntur, sicut etiam apud græcos νοῦς καὶ φρὴν Quod etiam verum esse auctoritate Democriti Abderitani confirmare possumus. Qui ergo deum ignorat, seipsum profecto nescit. Hoc quidem docere videtur diuinum illud oraculum, quod pro foribus delphici templi scriptum fuit γνῶθι σεαυτόν, hoc est nosce teipsum. Quo præcipitur vt diuinitatem (quæ in nobis est) dignoscamus. Ex cuius agnitione deum optimum, maximum, opificem, architectum, effectoremque rerum omnium mente, & animo facile cernemus, et cum omni pietate venerabimur, colemus, atque adorabimus. Qui quū omnia mortalibus bona affatim tribuat nihil aliud a nobis exigit, nisi vt innocentiam seruemus, pietatem, iustitiamque colamus. Et neque ingrati in ipsum, neque inhumani in genus nostrum, id est in hominem vlla ex parte simus, nec putemus nos scelera, flagitia, atque impietates nostras, auro, argento, thureve posse expiare, sed sola innocentia animique sinceritate purgare. Impia & detestabilis omnino est eorum sententia, qui deū inexorabilem esse dicūt, immutabilisque sententiæ, quum perfacilis sit deus, atque exorabilis. Et pro optimis actionibus, proque benemeritis diuiorem sentētiam mutat, & precibus, ac supplicationibus, vt Homerus testatur. Quinetiam Museus & Orpheus absolutiones delictorum per pœnitētiam, & sacrificia a deo impetrari posse arbitrātur, omnoque opinemur oportet, impios, scelestos, iprobosque oēs scelerū suorū pœnas vel in eorū vita vel post miserū interitum esse daturos. Hoc non modo sanctissimi, atque innocentissimi patres nostri, qui diuinas institutiones tenuerūt, immortalibus librorū voluminibus testati sunt illuminati vera saluatoris nostri Christi sapientia, ac diuinis documentis.

Mercurius trimegistus.

Nosce teipsum

Sed vetustissimi poetæ, & pręcipue qui Aegyptiacæ Chaldaicęque disciplinæ peritiam aliquam habuere. nam Homerus, & Hesiodus, & plærique alij, qui ante eorum tempora pinguiore Minerua cecinerūt. Delectati his, quæ

his quæ prioribus labris attigerunt, quum non possent homines rudes adhuc, & agrestes ad iustitiam, æquitatemque redigere, & in veram sententiã pellicere, neque ipsi etiam veritatem omni ex parte tenerent, sub fabularum inuolucro ea scripserunt, quæ potuerunt: & tamen si eadem recta mente, puroque iudicio intelligantur, à veritate non vtique aliena sunt. vt enim pietatem, humanitatemque mortalibus durioribus illis seculis persuaderent, dicebant deum iustis hominibus postquã vita functi essent, lætis apud inferos regionibus quercus dare, quæ in vertice, ac summitate plurimas, atque optimas glandes iugiter ferrent, in medio autem apum examina haberent, quę perpetuo liquore dulcissima stillarent mella, ex ramis autem, ac robore lanarum vellera depecterentur, ad vsum vestium maxime idonea, funderẽturque illic vina suauissima plenis vsque pateris, & nunquam deficientia. Hęc fingebant, non quod opinarentur vera esse, sed vt ostenderent ex sola iustitia homines fœlices fieri, & facile admodum inter mortales agere. At contra iniustos luto perpetuo impeti, atque obrui. Et terebrata vrna semper aquam ferre, quasi fabulose docentes iniustos homines, turpes, ac infœlices esse & frustra inter alios laborare, quum omnibus odio sint, & magna cum difficultate in communi viuentium cœtu degant. vinũ perpetuum præmium viris fortibus apud inferos fore dicebat Museus poeta vetustissim⁹, & alia multa his similia, vt duriores, atque indociles ad pietatem, religionemque redigeret. Nam & impiorum sempiternas pœnas, ac tartareos cruciatus canunt poetæ. Et mitiores etiam manes leuioribus quibusdam culpis adhibent, sic quoque elysios campos inducunt, quasi placidiores piorum hominum sedes, quibus perpetuo quiescerent. putabant quidem post diuturnam quietem eos, qui iuste ac pie vixissent diuino quodam decreto in heroas conuerti, Deinde quum a terrena labe purgati fuerint, ex heroibus manes, lemuresve fieri. deinceps quasi mysteriis quibusdam expiati, omnique mortali contagione abluti ad cœlestes sedes redire. Et illic æuo sempiterno cum cœlestibus diuis frui, & hoc perpetua summi dei iussione fieri, vt boni præmiis, mali autem pœnis afficerentur. Qua opinione ductus Deiphilus comicus poeta ait. Tu putas mortuos, qui impie vixerunt, dei iudicium euasisse. Aderit quidem iustitiæ oculus qui omnia cernit. Existimabat siquidem poeta hic temporibus suis inclytus eos, qui in vita scelerum suorum pœnas non dedissent, grauiores multo post obitũ esse daturos.

Priscorũ poetarũ fĩniæ de iferis.

¶ Sed redeat sermo vnde defluxit, si mites doctissimis illis viris esse volumus, fatebimur eos dixisse, quod potuerunt, & dixisse tamen aliquid, quod quale esset, non adhuc patebat. veritas enim ante christi aduentum mortales omnes latebat, quę deinde per eum nobis illuxit, & omni cæcitate depulsa nos diuinorum consiliorum cõpotes effecit, docuitque homines innocenter pie, ac sancte viuere. Quibus itineribus nos ad veram fœlicitatem, atque immortalitatem perduxit. Nam postquam illius dictis obtemperarunt Persæ, desierũt proprias matres, filias, sororesve nefandis nuptiis sibi coniungere. Et Scythæ humanis carnibus vesci, ac filios impiis sacrificiis iugulare. Derbices quoque, ac Messagetæ senectute parentes, propinquosque confectos aliis eduliis fœdo, ac vesano sacrificio miscere. Sic aliæ quoque gentes vera, sanctaque religione imbutæ nefanda, impiaque sacra reliquerunt,

Persæ. Scythæ. Derbices. Messagetæ.

querunt,viamque immortalitatis,ac veræ fœlicitatis affectarunt.

Sed ex omnibus humanis meritis nullum gratius nullũque acceptius deo pietate præstari potest,& apud veteres etiam ipsos laus pietatis cęteras omnes laudes anteibat,quod ex Virgilio cernere possumus,qui Aeneam pium semper canit,conqueriturque insignem pietate virum tot adire labores,quasi asserat solam pietatem innoxiam esse,& omniũ laborũ,periculorunque expertem. Quinetiam optimi reges victis hostibus,subactisque regionibus templis,fanis,delubris,sacrarijsque nimirum pepercerunt etiam eorũ deorum,quos neque nouerant neque venerabantur. Sapor Persarum rex sacris christianis neutiquam initiatus extitit,attamen quum victor in virgines quasdam christiano ritu diuino cultui sacratas incidisset,custodiri eas intactas,inuiolatasque iussit,& pristino more nullo prohibente religioni inseruire præcepit, vt Amianus Marcellinus refert.

Sapor Rex.

Legimus quibusdam quoque in templis pecunias,resque preciosas oẽs depositas,saluas,intactas semper etiam ab hostibus extitisse. Solis delubrum in Cilicia fuit,in quo Magnus Alexander ingentem pecuniam deposuit,vt illic custodiretur ad aduersos fortunę casus. Inuiolatum etiam tẽplum fuit samiæ Iunonis,in quo Calisthenes atheniensis vir fortis,& magni nominis filiarũ dotes credidit,ne siquid ei accidisset,illæ orbatę, destitutæ,indotatęque relinquerẽtur. Atqui deus ipse quocũque nomine pro gẽtium varijs linguis,varijsque religionibus vocetur,semper auguste, sancteque coli,ac venerari a mortalib⁹ voluit. Proinde sacrilegos,impiosque oẽs manifestis pœnarum exemplis grauiter vlcisci tur.

Solis delubrũ

Iunõis samiæ templum.

Cambyses persarum rex ille numinum contemptor, qui sacra omnia prophanabat,& ludibrio pręque militibus suis exponebat,ac sacris etiam simulacris,diuisque imaginibus impias manus admouebat,diuinam in se iram sensit. Hic in ægypto multa templa vetustissimi operis violauit,diripuit,expilauit,incendit,euertitque,& pręcipue solis ędem in Heliopoli admirandę vetustatis ac pulchritudinis,sed per ægyptum, & alias regiones, quas inuasit monimẽta impietatis ac vecordiæ suæ reliquit. Templa eñ (vt ait Strabo cretẽsis) igne ferroque euertit,nec manibus clarissimorũ artificum pepercit. simulacra quidem,imagines,picturas, obeliscosque oẽs mutilabat,excidebat,amburebat,vt cũ diuinis numinibus,clarisque opificibus nõ cũ hostibus bellum gerere videretur, sed eiusdem scelera, atque immanitates tandem vltus est deus optimus maximus. Nam quũ potentia,viribus,victoria atque ætate floreret,quũque se tutũ ab hostibus esse putaret,nec quippiã formidaret,& multis quoque satellitibus stipatus incederet semper ex equo prosiliens lapso sponte sua gladio e vagina femur sibi ipsi transegit,quo ex vulnere paulopost magno cũ dolore interijt, pœnasque impietatis,ac scelerum suorũ deo beneuolente pertulit.

Cambyses.

Solis ædes.

Xerxes Darij filius malo auspicio inchoatũ in græcos a patre bellum prosequi instituit,& cũ innumerabili exercitu,ac classe in Elladiam transmisit adeo vt vix fides scriptoribus adhibeatur,qui præ magnitudine rerũ vani ac mendaces esse credãtur, & præcipue cum dicunt flumina ingentissima ab infinita multitudine fuisse exhausta,montes in planiciem stratos ad diuersa maria pontium iugis coniũcta per vim iter omnibus prębuisse.

Xerxes.

Tanti

Tanti vero exercitus dux primo in Thermopylis a Leonida Spartanorum rege superatur, deinde Themistocle duce vincitur. Mox Mardonio prefecto relicto amissa classe, & maxima exercit⁹ parte trepidus in regnũ vna tãtum naui se recepit. Et quum ex ignauia, ac vecordia cõtemptui, neglectuique suis omnibus esset ab Arthabano eius præfecto trucidatur, sed si & malorum, & exitij huius causam querimus, sacrilegam impietatem fuisse inuenimus. Ante enim quam nauali prælio cum græcis cõgrederetur quatuor militum milia ad diripiendum Delphici Apollinis templum miserat, vt numina etiam bello superare posse videretur. Qui milites oẽs ad vnum vsque imbribus, procellis, fluminibusque deleti sunt, vt vix nuntius tantæ cladis euaserit, adeo vt facile omnes intelligerent nullas esse mortalium vires aduersus infinitam summi dei potentiam.

Xerxis exitus

Xerxis impietas in deos.

Brennus quoque Gallorũ dux quũ macedonias magno prælio superasset inani, ac futili gloria elatus templum etiã delphici Apollinis aggredi conatus est, cauillatusque leuiter in numen dicebat deum diuitẽ atque opulentum esse, proinde oportere eum bona hominibus elargiri, quibus ipse neutiquam indiget. Sed quum impium facinus inchoaret, subito terrẽmotu Galli omnes repente in terram prostrati sunt, & quamuis neminem contra se armatum cernerent, multis tamẽ vulneribus trucidabãtur. Inter hæc tempestas quam maxima inhorruit grandine, ac pluuia commista, quę impios, sacrilegosque omnes consumpsit. Dux tanti sceleris Brennus quum dolorẽ vulnerũ ferre nequiret seipsum pugione traiecit. Quinetiam hoc memoriæ proditum est militẽ nullũ ex tanto exercitu incolumẽ euasisse.

Brennus Gallorum dux.

Onomachum hominẽ furacissimũ legimus noctu thesauros eiusdem templi conatum effodere, sed repente maximo terrẽmotu perterritus e tẽplo euolauit, effossionemque reliquit.

Onomachus.

Antiochus quoque rex nocturnum exercitum ad diripiendum dodonei Iouis templum duxit. Qua quidem re agnita sacerdotes oppidãos oẽs magno tumultu euocauerunt, & concurrentibus finitimis rex lapidibus obrutus est, & omnis eius exercitus trucidatus interijt. Dodonei Iouis oracula omnium templorum vetustissima habita sunt, & multo tempore in vniuerso terrarum orbe sola extitere, vt refert Herodotus Tolosanos quoque milites quam ex impio sacrilegio quęsitum aurum in patriam referrẽt subita lues vniuersos inuasit. verum oraculo moniti aurum in lacũ demerserunt, sicque confestim ab intolerabili peste liberati sunt, sed longo tempore post Cepio Romanus consul (quum famam rei accepisset) aurum iactis in lacum retibus, ferreisque vncis expiscatus est. Proinde vt sacrilegij reus concurrentibus in eũ ciuibus pessime multatus extitit. vnde diutius in prouerbio mansit, vt aurum Tolosanum pro infœlici viatico diceretur. Idem aurum Narbonẽse a quibusdam appellatura prouinciæ nomine. est enim Tolosa vrbs in narbonensi Gallia.

Antiochus.

Dodoneũ oraculum.

Herodotus in Euterpe.

Cepio Ro. cõsul.

Aurum tolosanum.

Ex A. Gellio ca. ix. lib. iij.

Aurũ narbonẽse. Tolosa.

SEXTVS Pompeius nauali prælio ex Sicilia ab Octauio pulsus ad Lacinias arces delatus est, ibique templũ Iunonis vetustate, ac religiõe sanctissimum, & regum, ducum, principum populorũque amplissimis donis opulentissimum militibus suis diripiendũ præbuit. Ex quo quidem sacrilegio miserabiles calamitates pertulit. Nam deinceps semper continuis periculis iactatus est, & diuersis casibus vexatus. Demum autem a Marci

Sex. Põpeius

Antonii militibus victus, ac mancipatus est, & ad Titum Antonii præfectum ductus impio sanguine pœnas commissi sceleris dedit.

ALIA VERO ex parte cernimus impiorum vltores summas gratias a deo, atque hominibus promeruisse. Philippus Macedo Magni Alexandri pater, quum magno odio pene omnibus mortalibus esset, & eius fides fluxa ac labilis vulgo haberetur: essetque valde suspecta, quando nullam vincendi rationem turpem esse duceret, & amicitias artifici dolo semper simulando, ac dissimulando fingeret, hac vna tantum ex re beneuolentiam ac gratiam cunctorum pene mortalium sibi conciliauit, regnumque suum non modo latius propagauit, verum etiam ad spem imperij totius orbis terrarum se erexit. Nam contra Phocenses, qui Delphicum Apollinis templum diripuerant, vltor impij sacrilegii extitit, & violatam religionem cæde, ac sanguine impiorum expiauit. Qua ex re magnam apud omnes gentes gloriam, ac famam assecutus est. Cuncti enim illum vindicem sacrilegii, & numinum vltorem extitisse prædicabant, meritoque eundem dignum victoria, & maximo quoque imperio omnes exclamabant. Quæ quidem opinio summopere ei opitulata est ad res omnes preclaras (quas deinde gessit) conficiendas.

Philipp' macedo.

Gethæ.

GETHAE PIISSIMI olim omnium mortalium habiti sunt, vt qui optime, ac sanctissime de immortali deo sentirent. complures enim eorum animas dicebant sempiternas, quæ etiam post corporis obitum ad beatiorem vitam transirent, qua ex re longe melius esse arbitrabantur mori, quam viuere. Proinde puerperia lugebant, funera autem lusu, ac festo cantu celebrabant. Hactenus de pietate. Nunc de Religione.

DE RELIGIONE

TITVLVS DECIMVS SEXTVS.

Religio.

ELIGIO HVIC VIRTVTI OPTIma, atque inseparabilis comes accedit, de qua pauca dicenda erunt, quum quod in superioribus libris nonnulla de ea libauimus, tum qui quod alterutram laudat, vtramque effert. Quocirca quæcunque de pietate dicta sunt, communia vtrisque esse videtur. Nam si pietas agnitio dei est (vt diximus) recte eam comitatur religio, quæ ex opinione multorum philosophorum scientia diuini cultus esse dicitur. Et quum Sextus Empericus pietatem scientiam colendi dei esse dixit, pietatem pro religione posuit. Sic enim philosophi harum duarum virtutum nominib' indifferenter vtũtur, vt poetæ Prognen, ac philomelã mutua denominatione

tione vsurpant. Religionem Seruius Sulpitius (vt diximus) in secundo volumine dictam esse tradit, quæ propter sanctitatem aliquã remota, atque seposita sit a nobis, quasi a relegendo, id est reliquendo, vt a carendo etiam cerimoniæ dicuntur. Cicero vero religionem esse dicit, quæ superioris cuiusdam naturæ (quam diuinam vocant) curam, cerimoniamque afferat. Is etiam in libris de deorũ natura religiosos a superstitiosis discernit his verbis. Non enim philosophi solum, verum etiam maiores nostri superstitionem a religione separauerunt. Nam qui totos dies precabantur, & immolabant, vt sibi sui liberi superstites essent, superstitiosi sunt appellati, quod nomen patuit postea latius. Qui autem omnia, quæ ad cultum deorũ pertinere diligenter retractarent, & tanquam relegerẽt sunt dicti religiosi, ex relegendo, vt eligentes ex eligendo tanquam a deligendo deligentes, ex intelligendo intelligentes. His enim in verbis omnibus inest vis legendi eadem, quæ in religioso, ita factum est in superstitioso. alterum vitij nomen alterum laudis. hęc ille. Ex his postremis verbis Ciceronis discere possumus religionem omni laude dignam esse. Superstitionem vero explodẽdam, atque eijciendam, qua qui imbutus est, quietus animo nunquam esse potest. Semper enim mortis, diuinæque iræ timor imminet, ceu saxum, Tantalo impendet (vt poetæ aiunt) aut nudatus ensis Demadi in dionysij tyranni aula.

Cice. de natura deo. li. ij. & li. de iuctione.

Religiosi & superstitiosi i quo differũt ex Ciceronis verbis.

Demades.

☙ Eleganter Quintil. religiosum a superstitioso secernit eodẽ intellectu, quo diligens a curioso seiungitur. Qui verã religionẽ corde & animo meditatur, sempet optime agit. oĩbus siquidẽ actionibus suis deũ interesse opinatur. Proinde nũquã perperã agit, sed Epicarmi Siculi poetæ sñiam secum cogitatione recẽset, qui e Pythagora didicerat nihil clã deo esse posse, quãdoquidẽ ipse corã oĩa cerneret: nihilque ei impossibile factu esse. virtutem præterea atque honestatẽ sedulo ante oculos habet, quib⁹ comitibus se deo optĩe cõciliari scit, vitia oĩa exhorret, quasi virtuti, deoq; inimica, quæque hominem infœlicem faciant: & turpissimę cuique seruituti ad dictum inanes superstitiones & fictas, vanasque ostẽtationes spernit, vt qui malit bonus esse quam videri. Pueriles quasdam formidines, & anilia quædam deliramenta respuit, ac bene agendo, beneque cogitando optime sperat. Quinetiam omnia pericula se superare posse existimat. quippe qui pro cõperto ducat præmium bonis, pœnam autem malis a summo deo perpetuo statutam esse. Pœnas turpium delictorum daturos post interitum sceleratos homines, non modo patres nostri sanctissimi Christi vera illuminati doctrina, verum etiam prisci, qui studijs sapientiæ perdocti extiterunt, affirmarunt. Vnde Empedocles Agrigentinus eiusmodi sententiam protulit. Demones eos qui turpiter vixerunt æther, & pontus expellit, terra non accipit. Sic ab alio in aliud elemẽtum deiecti miserabiliter admodum vexantur, donec expiati, ac purgati ab omni terrena labe ad pristinam cœli sedem, vnde defluxerunt, redeant, & æuo fruantur sempiterno. Democritus autem dixit deum omnia agnoscere, omneque mortalibus, & dare, & auferre posse. quippe qui rex omnium solus sit. Sed ne multis lectorem demorer, concludendum esse statuo decere regem pium, ac religiosum esse. Nec quicquam agere, aut inchoare, nisi propitiato deo christianis cerimonijs. Nam cæteri omnes ritus irridendi sunt, & a sanis hominibus contenendi.

Empedoclis sententia.

Demonũ pœna.

tēnēdi. Sola enim hæc religio diuina, ac cœlestia præcepta edocet, quibus ad cultum diuinæ maiestatis instituimur, pie, ac sancte viuere erudimur, & ad cognitionem veri, atque vnici dei omnium conditoris, atque artificis perducimur, a quo plænam fœlicitatem, perpetuā, sempiternamque nanciscimur.

Quam deceat regem religionis obseruantia Alexander docuit. Nam quum accepisset seruum quendam suum, qui in eum grauiter deliquerat, in Asyllum per religionem inuiolandum perfugisse, ad Megabirum literas dedit, vt illum, si ex Asyllo egrederetur, mancipare, & vinctum ad se mitteret, sin minus id fieri posset, in Asyllo nullam vim ei afferat, quando per religionem non liceret.

Libertatis ecclesiasticæ ius inuiolādū.

Dianę ephesię templum.

TEMPLVM quoque Dianæ Ephesiæ ius Asylli etiā habuit, quod quidem eiusmodi fuit, vt ex eo nemo quouis crimine damnatus educi posset. hoc templum Alexander ad stadium perduxit, & opulentiis com pluribus auxit. M. vero Antonius illud etiam mirifice amplificauit. Octa uius autem id indigne ferens templum illud funditus euertit, asserens sceleratos homines eiusmodi impunitate in dies magis, magnisque augeri, & alios bonos viros labefactare. Asylum primus omnium condidit Cadmus, vt Thebas, quas nuper ædificauerat maiore populo compleret. Huius exemplum imitatus est Romulus quum romam statuisset, vt incolarum frequentiam augeret. id tamen ei, posterisque perpetuo probro semper obiectū extitit a maleuolis, obtrectatoribusque romani nominis. Vnde illud Iuuenalis.

Asylum quis primus cōdidit.

Iuuena. satyra viij. in fi.

Et tamen vt longe repetas longeque reuoluas
Nomen ab infami gentem deducis Asylo.

DE AFFECTV SEV AFFECTIONE TITVLVS DECIMVS SEPTIMVS.

Affectio.

FFECTVM, SEV MALVMVS Affectionem appellare, iustitia deinde nobis præstat. vtrunque enim nomen a veteribus inuenio vsurpatum, & alterum pro altero sæpe positum, cum intellectu tamen inter se differant. Est enim affectio generalis quædam inclinatio animi ad dilectionem, beneuolentiamque hominum quum rebus aduersis angimur, lætamur autem secundis. Affectus autem fit, quum hanc dispositionem perducimus ad actum, vt quum adsumus homini etiam ignoto, ducti hac animi bonitate, & præcipue in his rebus, quibus facile sine detrimento nostro possumus benigni

benigni esse, & opem indigenti afferre. vt monstrare erranti viam, fontem sitienti ostendere, lumen pati de nostro lumine accendi. Hæc & his similia homini debere videmur quodam iure naturalis affectionis erga genus nostrum. Sed naturalis ordo exigit, vt antecedat affectio, sequatur electio, deinde actus, deinceps vero habitus, quem actuum frequentatio perficit, vt Aristoteles docet. Sumitur etiam pro accidente qualitatis affectio, vt sit animi, aut corporis subita alicuius rei causa commutatio, vt si quid nobis boni, aut iucundi ex tempore nuncietur, tunc repentino gaudio, hilarique lætitia perfundimur; vel si videmus rem diu a nobis desideratam; vel contra si repente cernimus rem aliquam quę nobis timorem, formidinem, molestiamve aliquam incutiat. Hæ omnes affectiones dicuntur, quæ suapte natura facile decidunt nisi in actu diutius persistent. vnde fiat habitus; qui est quasi quædam præceptio qualitatum. Cicero autem ait habitum esse animi, aut corporis constantem, & absolutam aliqua in re perfectionem, vt virtutis, aut alicuius artis.

Affectio. Electio. Actus. Habitus.

¶ NVNC vero ad primã affectionis significationem redeo, quæ ad institutum ordinem nostrum attinet. Assero nanque affectionem ergã homines a natura omnium parente mortalibus inditam esse. Diligit enim quodque animal suum genus, & cum similibus suis facile congregatur. Præterea ingenui hominis est hominem beneuolentia complecti, & ad ineundam gratiam, conciliandasque amicitias plurimum conducit. At contra angusti, peruersique animi est homines odio habere, gaudere que potius malis, quam bonis eorum lætari, solitudine æqualium congressum, consuetudinemque fugere, quum homo longe magis animal sociale sit, quam apes, formicę, graculi, palumbes. Optare calamitates, pestilentias, sterilitates, bella, & alia communia mortalium mala. Eiusmodi homines μισάνθρωποι hoc est osores hominum a græcis vocantur, quod perosi sint omne genus hominum. Tales fuerunt nonnulli, quorum veteres meminerunt. Et ex morũ peruersitate, quã ex virtute aliqua nomina sua ex omni obliuione vendicarunt. Lepide, ac facete iocatus est Plato in morosam, atque odiosam Timonis Atheniensis vitam, & tamen ex iocis illis, ac salibus facile intelligere possumus Platonem illius mores exhorruisse, & ea cauillãdo protulisse, vt ex malis moribus facilius bonos dignosceremus. Virtus enim vix cerni posset, nisi ex vitijs, quæ ei contraria sunt ostenderetur, nec perfecta satis haberi posset, nisi aduersis in rebus exerceretur. Aurum siquidem igne probatur, vt in trito prouerbio dicitur, Bonum quoque ex malo dignoscitur, malum autem ex bono. Similis moribus Timoni extitit Mison, cui ab odio nomen fuit, is quum inter homines versaretur, semper erat mœstus, in solitudie vero ridebat. Similis etiã Apemantus. Sed vt hi omnes homines odio habebant, sic communi hominum odio digni sunt, & quasi rationis expertes cum belluis, ac feris a ciuitatibus, & ab omni hominum coetu extrudendi, ac deturbandi. In hominum enim figura torui, truculenti, atque immanissimi sunt, & animo prorsus efferato. Timon in sepulchro suo, quod pone sterquilinium fieri voluit eiusmodi versus inscribi mandauit.

Timon. Mison a τοῦ μίσους. i. ab odio. Timonis epitaphium.

Hic sum post vitam miseramque, inopemque sepultus.

Nomen non quæras. dij te lector male perdant.
Execratur eos post interitũ, quos perosus in vita perdere nequiuerat. Sunt etiam quidam, qui animi rigore, ingeniјque toruitate immites, inflexibiles, inexorabilesque esse videantur, & id quidẽ ex habitu corporis ostẽdunt. proteruí etenim sunt, lucidi, macilenti morosi, anxij, taciti, soliuagi, & atra bili semper exuberant.

M. crassus. Agelastus. Democrit⁹ gelastinus.

Qualis fuit M. Crassus pater eius Crassi, qui cum exercitu apud parthos interiit, qui omni vita nunquã ridere visus est, proínde vulgo ἀγέλαστος dicebatur, quasi irrisibilis quũ ex cõtrario γελασῖνος a ridendi gratia dictus sit. Et Democritus γελασῖνος honoris causa cognominaretur. Nos autem his omissis hominem instituimus qui non modo pars sit humanitatis, verum aliis iure optimo præsit, & beneuolentia, ac gratia oẽs cõplectitur, vt quos locupletari liberalitate, ac magnificentia ne queat, saltem ab omni contumelia, atque iniuria tueatur.

DE HVMANITATE

TITVLVS DECIMVS OCTAVVS.

Humanitas.

HVMANITAS affectioni coniuncta est, quam quidem conseruare debemus, si homines recte nuncupari volumus. Homo enim qui naturę obsequitur homini nullo pacto nocere potest. Natura nobis hoc præscribit, vt homo homini semper prosit. Quę virtus tanti fuit, vt deo digna esse videretur, Scribit eñ Varro Herculem honoris gratia ἀλεξίκακον hoc est malorũ euersorem cognominatum extitisse, quod semper hoim adiutor, ac defensor esset. est siquidem ἀλαλκεῖν fueri adiuuare, & hostẽ arcere. Vnde nomen etiam Alexandri dictum putant. Ingenui quidem animi est homines adiuuare eisque quibuscunque rebus possumus prodesse, atque opitulari. Qui enim beneficium dant, deũ imitari vidẽtur, qui semper oĩbus prodest. Qui vero repetunt feneratores haberi possunt. Aedes gratiarũ apud romanos in medio fori erant, vt oẽs intelligere possent hoĩes oĩbus hominibus gratos esse oportere, & in referenda gratia abũdantes. Lepide Plautin⁹ ille comœdus ait. Improbus est homo ille qui beneficiũ scit sumere, & reddere nescit, sed vt pietatẽ, ac religionẽ semper deo debemus, sic homini benignitatẽ, ac misericordiã. Iure optimo igitur Athenienses misericordiam non pro affectu, sed pro dea colebãt, vt homines intelligerent se diuina etiam præstare, dum misericordes essent.

Hercul es alexi cacos dict⁹.

Alexã. vnde dictus.

Gratiarũ ędes

A. Gel. c. xvj lib. xiii.

HVMANITAS quidem (vt A. Gellius declarat) est beneuolẽtia quædã, ac dexteritas erga omnes homines permista, quã gręci φιλανθρωπίαν eleganti verbo, quasi erga homines amorem appellãt. Sed quando humanitatem plurimũ adiuuat prima eruditio, & puellaris illa institutio quã παιδείαν græci vocant, idcirco pro institutione, doctrina, ac disciplina bonarũ artiũ eleganter eã veteres vsurpauerunt, & humanũ pro erudito frequenter posuerunt, humanioresque literas dixerunt. Nec id profecto ab re. Eiusmodi enim humanitas nulli animantium generi præterquam homini a na=

Literæ humaniores.

ni à natura concessa est, humanitatis vero comitas illa lepidissima ex omnibus mortalibus regibus, ac pricipibus magis conuenit. Quanto enim opulentiores sunt, tanto pluribus prodesse possunt. Opes quidem priuatorū tenues sunt, & in paucos etiam si velint humaniore quadam benignitate vti possunt, nisi in his rebus, quæ dando non minuuntur, nec pereunt. Et in his etiam quæ a medijs quibusdam officijs proficiscuntur.

❧ Lycurgus vt ciues suos ad humanitatem instrueret eos assuefecit, vt neque optarent, neque vlla ex parte scirent seorsum priuatimque viuere. Sed veluti apes omnes ad rem communem conuerterentur, Semperque circa regem versarentur, Ad humanitatem vox illa maioris Scipionis pertinet, quum ait malle se ciuem vnum seruare, quam mille hostium perdere. Nec minus responsum illud Alexandri ad Darij nuncios, qui ei gratias agebāt, quod tam clementer, tam caste, atque humane se gessisset in coniugem, ac filias eius, quas captiuas haberet. ait enim. Nunciate Dario omnia, quæ liberaliter, atque clementer egi, non amicitiæ eius me tribuisse, sed naturæ meæ. Bellum cum captiuis ac fœminis gerere non soleo: armatus sit oportet quem oderim.

Scipionis dictum.

Alex. respon sum ad Darij legatos.

❧ Senior Cato magnam apud Romanos sapientiæ laudem habuit. Quidam vero obtrectatores, atque æmuli eius dicebant illum quibusdam in rebus humanum esse, & precipue in domesticis institutis eum carpebant, in quibus humanitatis oblitus esse videbatur, vt fieri solet in reb⁹ prosperis. Cō sensum enim beneuolentiam, ac concordiam seruorum, libertorum, & reliquorum familiarum inprimis odio, suspitionique habebat. proinde illorum discordia, ac simultate plurimum lętabatur, ex qua dicebat longe melius rei familiari, ac domesticę consultum iri, quam si omnes inter se optime congruerent. familiæ enim cōcordiam, conspirationem in patrem familias esse arbitrabatur, Satiusque esse dicebat, vt quisque emulos veritus delatorē formidaret. Seruos deide senio affectos, aut aliqua ex parte debiliores, imbecilioresque factos quamprimum venundari iubebat, ac si muta essent animalia, quam si imminuta vtilitate, quam antea percipere consueuerat, nihil humanitatis eis impendere teneretur, veluti si non intelligeret nō semper exigenda esse ab hominibus ea omnia, quæ iure exigi possunt.

Cato senior.

❧ Sed naturę atque humanitatis rationem esse habendam, vt sublata etiā vtilitate humanitatis, clementiæque officia eisdem exhibeamus, quum omnes paulo humaniores viri ex humana quadam vbertate equis, ac canibus senio confectis non modo pabulum, ac cibum, verumetiam quandam senectutis indulgētiam præbuerint. Indecorum, indignumque esse videtur, vt seruis, alijsque animalibus veluti calceis vtamur, quos abijcimus, postquam vsu fracti, atque attriti sunt, nobisq; nihil prosunt. Clarus, atque illustris vir apud Athenienses, & in omni Græcia habitus fuit Cimon. Is equarum monimenta, quarum opera victor in olympiacis ludis coronatus fuerat, iuxta sepulchrum suum magna impensa collocari voluit, ne ingratus vlla ex parte mutis etiam animalibus videri posset.

Cimon atheniensis milciadis filius etiā erga equas nō ingratus.

❧ Pericles quoque Atheniensis Anaxagoræ discipulus vir temporibus suis maximi nominis extitit, & eloquentia adeo clarus, vt cum cōcionaretur Poetę dicerent ex illius verbis coruscationes, tonitruaque cieri, & linguā eius fulmen iacere. Attamen ei a plærisque vitio datum est, quod negligentius se

Pericles erga preceptorem suum anaxagorā ingrat⁹.

tius se gesserit in preceptorem suum. Erat enim reipublicę intentus Pericles, & Anaxagoras grandior natu inopia, angustiaque rei familiaris premebatur adeo, vt iam per inediam mortem sibi consciscere destinasset. Hoc quum rumore, ac fama, Periclis ad aures percrebuisset confestim ad eum perrexit, & supplex effusis lachrymis eum orauit, obsecrauitque; vt si vitę iam pertęsum esset, nec viterius viuere destinasset, sua saltem causa cōsilium mutaret, sibique viuere decerneret quando eiusmodi consiliorum socio plurimum egeret. Tum Anaxagoras ait, O Pericle, QVI lucerna indiget oleum instillat. Erubuit tunc Pericles quasi ingratitudinis, atque inhumanitatis incesseretur. Ac deiceps liberalitatis humanitatisq; munera largius benigniusque ei exhibuit.

Lucerna qui indiget infundit oleum.

Tenuiores alere, nudos operire, infirmis opitulari, captiuos redimere a carcere. homies quoque nō oi ex pte innoxios liberare humanitatis munus est peregregiū. Phociō vir apud Athenienses summæ auctoritatis qūu ab amicis obiurgaretur, quod improbū quendā in capitali iudicio defenderet, inquit, NEMO quidē probus eiusmodi patrocinio indiget. Et qūu einixe admodum rogaretur ab affinib', necessariisque Aristorgitonis hominis flagitiosi, ac sceleratissimi, qui ob eius crimina in carcerē ab Atheniensibus coniectus fuerat, vt ad illum visendum accederet, respondit, non grauate se id facturum, tum amicis dehortantibus, conantibusque eum ab instituto itinere reuocare, sinite inquit, & quoniam loci gratia Aristorgitonem iucundius quam in publica custodia visere, ac salutare possumus.

Phocionis responsum.

Scribunt etiam Cimonem virum illum illustrem, cuius paulo ante mētionem fecimus, comites semper seruos secum habuisse, qui pecuniam deferebant, vt si quem inopem, aut indigna egestate oppressum cerneret, quā primum illum larga benignitate adiuuaret. Patere etiam atria locupletum mendicantibus hominibus humanitatis munus est quam maximum. Nec auscultandum Plauto comico poetæ puto, quanquam latinæ linguę pater ꝓpter vetustatem dici potest Senex enim in magna annonę caritate operā suam pre inopia pistori locauit, & tris in pistrino scripsit comœdias, ac vendidit, vt Varro ait. Nam tędio paupertatis affectus hanc immitē, atque inhumanam sententiam effudit. De mendico male meretur, qui ei dat, quod edat, aut quod bibat. Nam & illud quod dat, perit, & illi producit vitam ad miseriam. Longe melius factitabant, vetustissimi romani, qui cœnarum reliquias mendicis semper erogabant. Nam postquam ditiores illi ex prima mensa cibum sumpserant, accedentibus bellariis, quam secundam mensā appellabant, numinibus, coronatis poculis libabant vina: & statim atria expectantibus ante fores tenuioribus aperiebantur, vt ederent. vnde ab inopū clamore, qui sodales deuocabant, ortum est verbū panditur, quasi panis datur, exinde vsu venit, vt pro verbo aperitur, panditur, dicerent. Multi etiam eo tempore palam in propatulo vescebantur, vt frugalitatem suam omnibus ostenderent. Neminemque aduenientium ab eorum mensa arcebant, hoc exemplo ductus Iuuenalis mensarum sui temporis voraginem satyrico more carperet, ait,

Plauti inopia.

Inhumana Plauti sententia, cui tamen adstipulatur lacon quidam apud plutarch. in apophth. laco.

Romanorū mos.

Panditur verbum, vnde.

Quis fercula septem secreto cœnauit auus?

Iuue. saty. 1.

Deinde ostendit iudiciale quoddam vectigal pensitatum fuisse, & in sportulam redactum, quod pauperibus erogaretur. Conqueriturque quod a diuitibus

uitibus diriperetur. idcirco addit.

Quid facient comites, quibus hinc toga, calceus hinc est,
Et panis fum usque domi?

Antiqui reges ac principes tibijs præcinentibus cœnę signa dabant, quum mensę sternerentur, apponerenturque fercula, vt inopes ad eum properarent. Vnum sibi persuadeant reges, ac principes oportet, excellentis animi munus esse tenuiores alere, omnibusque benefacere, etiam si ab eis nihil vnquam accepturi essent. C. cognomento Calligula, quum imperaret vel ex hoc comiter egisse laudatur, quod tenuiores quosdam sæpe inuitaret. Et in epulatione quadam iucūdū cōuiuis fuit, quod equiti romano cōtra se hilarius, iucūdiusq; vescēti ptes suas de mensa benigne admodum transmiserit.

DE FACILITATE

TITVLVS NONVS DECIMVS.

ACILITATEM sunt qui putant ad humanitatem accedere, quæ vel species eius sit, vel comes, & quasi germana soror. Facilitas virtus est in rege omnium gratissima ad ineūdam gratiam, beneuolentiam que seruandam. Nihil iucundius his qui reguntur esse potest, quam quum intelligunt aures illius qui regnat eis patere, nec querelis eorum clausas esse. Facetus quidam scurra, iter iocandum dicere solebat, malle se cęcutienti quam surdastro domino inseruire. Nam si ille minus cernit, quæ facit, magis e re sua esse potest, quam si min⁹ audit quęcunque dicit. Princeps qui facile audit multorum iniurias cohibet. Multi enim gratiores, acceptioresque sunt principi iniustiores, iniquioresq; fiunt, quum cogitant rem posse dominum latere. At quum secum mussitāt quid si resciuerit? facile enim aurem præbet, extrudemur, minus nobis fidei habebitur, pœnas dabimus. Tunc abstinēt, & mitiora, melioraque cogitāt. Sed nimis multa audire cogitur is, cui tota commissa est res publica, nec aliter facere potest, vt sapienter ait; Cicero accedit tamen ad sapientiam, & virtutem multos audire. Monemur enim sæpenumero aliorū dictis, & ea perdiscimus, quæ nobis obscura sunt, mutamusque sententiam in melius, & errata nostra, si qua sunt corrigimus. (Facilitas.)

M. Antonius cognomento pius, qui sapientiæ studijs, & vitæ innocentia Cęsarum omnium optimus habitus est, sępe sapientes, atque optimos viros clam accersiri iubebat, & seorsum remotis arbitris ab eis sciscitabatur, quid de se quisque sentiret, loqueretur ve, & ea emendabat, quę iure optimo reprehensa esse viderentur. Cautiores, melioresque reddebat eos qui ei in consilio aderant. verebantur enim ne ille extra ab alijs quæreret, quid facto opus esset, & ipsi haberentur aut minus prudentes, negligentes ve, aut versuti nimis, atque infidi, siue assentatores, adulatores ve, qui se putarent obsequium pręstare si consilia eius probarent, & mores, ac vitia imitarentur. (M. anto. pius.)

Facilitas Philippi Macedonum regis multarū ciuitatum animos ei cōciliauit, adeo, vt plures beneuolentia quam armis subegerit. Principes vero (Philipp⁹ macedo.)

qui

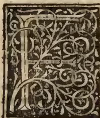
qui cum Alexandro eius filio militabant, illum nõnunquam difficiliorem reddebant. quod quidem eiusmodi exemplo cerni licet. Dinochrates Macedo Architectus fuit ætate sua omnium maximus, & i mathematicis sciẽtijs eruditissimus habebatur. Is quum aliquando principem aliquem quæreret animo, & potentia ingenio suo parem literas a conciuibus suis impetrauit, quibus principibus illis commendaretur, qui Alexandro gratiores erãt, rogabantque vt ei ad regem aditus pateret, illi Dinochrati officium pollicebantur, verum longis frustrationibus eum illudebant. Hoc ille quum animaduerteret, nouum commentationis genus commentus est quum literæ ei neutiquam prodessent. erat enim corporis forma, ac dignitate conspicu⁹ toris, ac membrorum lacertis Herculis imaginibus persimilis, proinde quũ cerneret Alexandrum in magna hominum frequentia ius dicere, vestem qua amictus erat, exuit: & nudus leonis pellem, quam parauerat, iduit. & accepta in manu dextera claua graui incessu, & toruo, trucique aspectu concionem illam circumire incipit. nouus hominis habitus, & seuera facies multorum ora, atque oculos in se conuertebat. Hoc quum cerneret Alexander, insolita re permotus hominem ad se pduci iussit, & quisnam esset, quave de re accessisset rogauit. Tum ille Dinochratem architectum Macedonẽ se esse ait, afferreque ad eum meditationes suas dignas tanto rege, & victore orbis terrarũ. Sed quum ab eius aspectu extruderetur, nouum habitum excogitasse, vt ad eum admitteretur, quum nulla literarum commendatio satis sibi profuisset, nisi Alexander, & grato, hilarique vultu eum accepit bonoque vt animo esset iussit, ac etiam donis eum, muneribusque affecit. Deinceps quoque multis in reb⁹ opera vsus est, & pręcipue in dimensione Alexandriæ, quã illius iussu statui, atque ędificari voluit. Hęc de facilitate satis.

Dinochrates architectus. *Dinochratis commentum* *Commentatio perficit q̃ non potuit literarum commendatio.*

DE FIDE

TITVLVS VICESIMVS.

Fides.

IDES superioribus virtutibus finem pręscribat. est enim ex his speciebus, quas iustitia præstat vltima. Sed tãto splendore præfulget, vt sine ea omnes regum, ac principum virtutes obscuriores fiant. Ab ea enim singulę sic lumen accipiunt, vt a sole luna, sydera, ac stellę omnes. Prudentia sine fide vana, ac mendax esset, & vafra quædam, versutaque calliditas. Tẽperantia tristis ac verecunda, Fortitudo ignaua, ac torpida, Iustitia autem sæua, ac sanguinaria. Quid laudis famæ, aut gloriæ princeps habere potest, qui vanus, mendax, aut infidus est? Quid turpius, aut grauius esse potest, quam fidem fallere? ꝓmissa non pręstare? aut dictis, conuentisque non manere?

Sexti põpeij fides. *Menodorus.*

Cœnãtibus in naui ad puteolos Antonio, & Octauio apud Sextum Põpeium magni Pompeij filium, qui tunc conciliati societatem inierãt Menodorus Pompeianæ classis præfectus per internuncium Pompeio significauit, tunc tempestiuum esse parentis, ac fratris iniurias vlcisci, quod si occasionem sumere vellet se operam daturum, vt e nauibus euadat nemo, cui

Pompeius

Pompeius.refer,inquit,Menodoro ei fine me id facere licere,qui iam pelerare consueuit,mihi autem nephas esset,qui fidem fallere nescio,quę quidē vox & decora fuit,& magni Pompeij filio digna.

Dictum pompeii filio dignum.

Parmenioni quoque suadenti quippiam Alexandro,quod præter fidē ac decorum esset,Respondit Alexander.facerem id quidem si Parmeniō essem,verum Alexandro neutiquam licet.Nec id iniuria dicebat Alexāder.nouerat enim vir animi tam excelsi,qui sibi orbis terrarum imperium polliceretur,nihil esse posse quod magis gloriam suam obscuriorem redderet,quam si promissam fidem aliqua ex parte falleret.Fides nanque quam quispiam conceptis verbis hostis quoque iurauerit,præstanda est,licet minus sit e re eius qui pepigerit.

Alex. respon sū ex plutar. i apophth.

Nulla enim vtilitas,nulla potentia,nulla victoria tanti est,quæ cū iurisiurandi religione æquari,aut cōferri possit.veteres dixerunt fidem esse promissorum conuentorumque fidem,obseruantiam,vel mutuæ stipulationis exhibitionē.Fidei vero,iurisque iurandi sponsores deos inuocabant.

Quocirca apud Comicos poetas sæpe dicitur.Dij vestram fidem,quasi deos fidei sponsores appellent,vt is opem auxiliumque afferant,perfidiāque vlciscantur.Quem sermonem romani etiam vsurpauerunt;vt ex veteribus eorum poetis,oratoribus,atque historicis cernere possumus.

Solenne erat Epirotarum regibus ineunte vere Ioui pugnatori sacra facere,hostiasque complures cędere,illic mutuum inter se iusiurandū dabāt,accipiebantque.reges asserebant se legitime imperaturos. Epirotę autem se omnia regibus exhibituros,quæ per legem deberent,qua religione compulsi magnam inter se concordiam seruabant.

Periuri apud ægyptios capitali pœna puniebantur,vt Diodorus Sicul. testatur,quando & pietatem in deum violarent,& fidē inter homines tollerent. Palici dij Iouis & Thaliæ filij a poetis fuisse dicuntur,hi periuriorum vltores a veteribus habebantur,quorum templum in Sicilia fuit,quod Ducetius Siculorum dux statuit,cuius meminit Silius,quum ait.

Periurium cāpite vindicabant egyptij. Palici dii. Ex Macro.l. v.saturnaliū. Silius lib. xiiii.

Et qui presenti domitant periura Palici
Pectora supplicio.

Sed hanc fabulam Aeschilus Siculus tragœdiarum poeta longe ante eum celebrauerat,Qua ex re docemur deum violatæ fidei vindicem,atque vltorem esse.vnde idem poeta ait.

Stant nulla diu deceptis gaudia diuis.

Iouem lapideum iurabant antiqui,& quisque iurans lapidem in manu tenebat dicens,Sic diespiter salua vrbe bonis omnibus eijciat me,si sciens fallam,vt ego hunc lapidem eijcio. Cuius consuetudinis meminit Cicero in epistola quadam ad Trebatium.

Iupiter lapideus. Cice.epist.fa. lib.vii.epist. xii.

Scythę per regium solium iurabant,quum maximum iuramentum adhibere volebant,& id quoque fallere capitale erat,vt ait Herodotus.

Scytharū iusiurandum.

Videndum tamen est,vt iuramentum in reb. bonis non autem in malis prestetur. deus siquidem in rebus pulchris,iustisque consensum adhibet, non turpium,inhonestarumque actionum sponsor accedit;vt Dionysius Halicarnasseus testatur,

Ex herodoto in melpomene.

Medi,& Arabes (vt Herodotus etiam scribit) inituri fœdera,fidem ve desponsuri,missum e leniter vulneratis brachijs,aut pollicibus sanguinem

Medorum,& Arabum ineundi fœderis mos. Ex herodoto in Thalia. inuicem lambebant, quasi propriam vitam, quæ per sanguinem intelligitur pro fide præstanda Deo vouerent. Arabes vero in hac sponsione Dionysium, Vraniamque inuocabant, vt ex altero orgia, sacraque omnia fœderibus adesse ostenderent. præest enim Bacchus sacrificiis, mysteriisque omnibus, & prius semper, fideique obseruantissimus habitus est heros ille. Ex altera autem cuncta numina fidei sponsionem facere testabantur. quando quidē Vrania sit cœlestium orbium consonantia, atque harmonia. Cornelius tacitus huius consuetudinis meminit in vita Neronis his verbis. Mos est regibus quoties societatem ineunt implicare dexteras pollicesque inter se vincire, nodoque perstringere. vbi mox sanguis in extremos artus suffuderit, leni ictu cruorem eliciunt, atque inuicem lambunt id fœdus arcanum habetur, quasi mutuo cruore sacratum.

Romanorum mos ineundi fœderis. Fœdus vnde. Romani fœdus firmabant fœdata per sacrificiū porca, hoc est saxo cōtusa, cum imprecationibus. vt sic cęderetur, qui rupto fœdere a promissa fide discederent. Quod & Mantuana musa edocet, quum ait.

Et cæsa iungebant fœdera porca.

Varro fœdera a fecialibus sacerdotibus, qui fœderibus faciundis præerant, dicta putat, cuius verba pene eiusmodi sunt. Feciales quod fidei publicę inter populos præerant. Nam per hos fiebat, vt iustum cōciperetur bellum & inde situm, vt fœdere fides pacis conseruaretur.

Ex his mittebantur antequam conciperetur bellum, qui res repeterent & per hos etiam nunc fit fœdus. quod fidus Ennius scribit dictum in re militari. Hac Ennii opinione ductus Festus pompeius dixit Fœdera ideo dicta, quod fides in illis interponeretur, Inexpiabilis religionis est fidem fallere. Et nunquam id facinus a deo inultū permittitur. Prusias bithyniæ rex violatæ fidei proditi Annibalis, compulsique ad necem miserabiles pœnas dedit. Nam Nicomedes eius filius, cui rerum habenas viuus permiserat, fauente populo illum regno exegit, & quum nemine ferente ei auxiliū, in spelunca quadam lateret, ab inquisitoribus inuentus iussu, sæuissimi filij trucidatus interijt.

Prusias.

Tarquinius superbus. Tarquinij Superbi exitium quis ambigit deo optimo vltore contigisse? Occiso enim Seruio Tullio socero suo regnum per iniuriā inuasit, quo die scelerata Tullia per patris iacētis cadauer carpentum egit, vt virum suū

Silius lib. xiij. regem salutaret. Fidem esse regnis etiam præferendam Silius italicus cecinit his versibus.

Fœdera mortales ne sæuo rumpire ferro.
Sed castam seruate fidem fulgentibus ostro.
Hęc potior regnis.

In reliquis deinceps concludit domum, coniugem, familiam, ac vitam eius qui fidem violet nunquam expertem luctus esse, nec lachrymarum, fidem que lęsam semper eum insequi, nec cœlum, nec terram, nec maria secura ei permittere. Et furias infernales consilijs, mensisque eius semper adesse, donec illum in Stygiam paludem mergant. Hæc est aurea illa Ciceronis sententia, quum ait Magnam vim esse conscientiæ, & magnam in vtranque partem, vt neque timeant qui non peccauerunt, & pœnā ante oculos semper habere videantur, qui deliquerunt.

Quinctiam tantæ turpitudinis est perfidia, vt virtutes omnes inquinet, atque

atque obscuret. Præclara gesta obruat, animi corporis. fortunęque bona pe= rimat, & nullis quoque meritis vnquam mitigari, aut expiari possit. Quis prętantior ciuis Bruto? quis virtute, moribus, doctrina, genere, dignitate il lum anteibat? Aderat etiam quædam honestatis species, vt libertatis vin= dex ex maiorum suorum imitatione haberi posset, attamen populum vni= uersum, & complures clarissimos viros in vlrionem Cæsaris contra se arma uit. Audi quam sententiam in eum proferat Valerius maximus M. Brut' virtutum suarum priusquam patriæ, parentis parricida fuit. vno enim facto & illas in profundum præcipitauit, & omnem nominis sui memoriam in= expiabili detestatione profudit. Et quanquam magnifice ad Ciceronem p epistolam loquitur, & se liberatorem orbis terrarum appellat, dicitque ser= uitutem, & contumelias pati peius se odisse malis omnibus alijs, crimen ta men suum fatetur, quum scripsit in quadā alia epistola, cuius meminit Plu tarchus vir doctissimus, & acerrimus rerum romanarum scrutator, bonum virum fuisse Cęsarem, sed maiores suos ita institutos extitisse vt ne bonos quidem dominos perferre possent.

M. brutus.

Vale. max. li. vj de grauiter dictis & factis.

Brutus ad Ciceronem epistola. xvi. lib. epistolarum ad brutum.

Cassius quoque quid de Cæsare sentiret indicauit, quum ad Ciceronem scriberet, quo tempore in hispania Cęsar contra Pompeium iuniorem bel= lum gereret, ait enim. Quid in hispania geratur rescribe. Peream nisi soli= citus sum, ac malo veterem, & clementem dominum habere, quam nouū, & crudelem experiri. Scis Cneus quam sit fatuus. Scis quomodo crudelita tem virtutem putet. Si Cæsar vincit celeriter me expecta, vale. At qui de' ipse huius perfidię vltor extitisse videtur. Nullus quidem ex Cæsaris per= cussoribus, aut ex his qui consilium dederant, vltorum manus eusfit. Nam aut compulsi sunt ad vim sibijpsis inferēdam, vt Cassius qui eodem pugio ne, quo Cæsarem confoderat, seipsum transfegerit, & Brutus sibiipsi mortē post acceptam cladem consciuit. Aut hostili ferro perierunt. Et in primis A. Trebatius, qui in Asia a Dolobella per ludibrium, & contemptum truci datus est. nec immerito diutius eum cum Cæsare militauerat, a quo hono= re, premijs, ac dignitate maiorem in modum honestatus fuerat. C. quoque Octauius, & Lentulus Spinther qui operis participes extitisse ostenderent, quum re vera nihil egissent. Ab Antonio, & Augusto, deinde interfecti sūt & vanę iactantię pœnas dederunt.

Cassius ad Cice. epist. fa. l. xv, epist. xix.

Cęsaris interfectores & cōscij omnes vltore gladio pœnas luerunt.

Magni quidem viri non modo perfidiæ crimine, sed culpæ etiam su= spitione vaccare debent, candida omnino sit fides, & nullis susurris, calum= nijsve obnoxia. Maior Aphricanus quum nauem carthaginensium, in qua diuites, ac fortunati viri deuehebantur in potestate haberet, liberam, inta= ctamque dimisit. dicebant namque illi se ad eum oratores a Carthaginensi bus missos esse, et quamuis ei satis compertum esset illos vitādi periculi cau sa legationi nomē commentos fuisse, tamen romani imperatoris fidem de cipi maluit, quam minima ex parte suspectam haberi.

Scipio malor.

Thraces (vt Ephorus scripsit) cum Bœotijs inducias pacto dierum nu= mero pepigerant, noctu autem, quum securius illi agerent, agros eorū po pulabantur. At quum illi violatam fidem conquererentur, negabant se per= peram egisse, quum induciæ dierum pactę essent, non autem noctium. Sed non agit ex fide bona, qui eiusmodi figmentis se tuetur.

Thracū versutia in bœotios.

Ex Cice offi. i. de iustitia.

Polemon,

Perfidia nonnunquam dissimulatione vlciscenda est. Polemon rex cũ Aspurgitanis, qui inter phanageriam, Gorgopiamque habitant, vt facilius, tutiusque eis imponeret, amicitiam simulabat, illi dissimulabant se id opinari, at tamen clam instructi, armatique, vt rex facilius adoriretur expectabant. ipse vero putans se eos facile improuisos opprimere posse rem audacter aggreditur. Aspurgitani inuadentem Polemonem forti animo cũ omni eius manu prosternunt, & captum cruceliter trucidant, ac sic male dissimulatam amicitiam vlciscuntur.

Parthis nulla fides.

Apud Parthos vero dicti, promissique nulla est fides, nisi quantum eis expedit. Nam tumidi omnes sunt, seditiosi, insidiosi, fallaces, subdoli, & pcaces admodum.

Aiuntque violentiam virorum esse, mansuetudinem autem fœminarũ. Taciti semper miro silentio omnia consilia regunt. Et ad inuadendum hostem per insidias, ac dolos semper promptissimi paratissimique sunt.

Romanorũ fides.

Romanorum autem fides apud omnes gentes sedula, sancta, firma, atque augusta habita est. vera enim virtute, non fraude, aut dolis rerum victores extiterunt. Priscis enim temporibus apud eos sancitum fuit non aliena iniquitate, sed propria virtute magnũ, fortemque ducẽ militare oportere.

Furij camilli iustitia.

Ludi magistri iniquitas in pueros sibi ereditos,

Hinc Furius Camillus ludi literarij magistrum, qui principum filios ad eum duxerat, vt per proditionem victoria potiretur, vinctum, vrberibusque ab eisdem pueris cęsum obsessis faliscis remisit. Qui statim vltro non armis, sed tam elementi iustitia victi se in potestatem illius dediderunt.

Ex vale. Max. li. vj. de iustitia.

Fabritius.

Eadem virtute etiam ductus Fabritius, Pyrrho regi hosti Romanorũ acerrimo vt a veneno caueret prædixit, ne si quid ei aceideret, ciuitates suo consilio putarent id factum, quoniam Romanis non placeret precio, aut pmio, aut dolis pugnare. Sed postquam cum insidis, ac barbaris bellum gessetunt dolos, insidiasque, vt cauerent opus fuit, & vim vi, dolos dolis vt vincerent necessarium pręcipue cõtra eos, qui eisdem artibus vtebantur, tunc vera esse sententia illa Plauti visa est, qui in Bachidibus ait. Nullus frugi esse potest homo, nisi qui & bene, & male facere tenet, bonus sit bonis, malus sit malis, vt cunque res sit, ita animum habeat.

Numidæ fallaces.

Fallaces valde fuerunt Numidę, qui per dolum plęrunque vltro cedebãt mox vbi hostes vagabantur, tardiusve insequebantur prœlium de integro instaurabant, & mira celeritate conuersi maiore impetu, quam si ex prouiso hostes inuadebant.

Sarmatharũ perfidia.

Sarmathæ perfidia, & dolis semper insultabant, & ad latrocinia potius quam bella intenti equos ex vsu abscidebant, ne quum ex insidijs laterent, illos proderent, ne ve ex aspectu fœminarum ferocius prosilirent. Remissa enim Venere cantherij taciti fiunt, & longe magis mansueti,

Cantherius equus castratus.

Aphri.

Annibalis religionis contemptus.

Aphri omnes infidi, mendaces, subdoli, versuti, ac fœdifragi, vt ait Ennius, semper habiti sunt. Ipse quoque Annibal ingenio sæuus, atque immanis fuit. Et a teneris annis disciplinæ militari consueuit, ex qua humanum diuinunque ius contemnere didicit, nulliusque dei metu tenebatur, nullum iusiurandum, nulla fides, nulla religio eũ coercebat. Bella enim cędes & hostiles proditiones solum tractare didicerat. quinetiam hostib⁹ deceptis semper lætabatur, & quos aperto Marte ęquare non poterat, dolis se præuertere gaudebat. Proinde nequaquam admirandum est missum Flaminium ad

Prusiam

Prusiam Bythiniæ regem a senatu oratorem,qui Annibalem ad supplíciū deposceret. Et tamen plærique romanorum ciuium postquam de nece Annibalis acceperunt, Flaminium crudelitatis incessebant,quod auctor fuisset tam præclari imperatoris interimendi per scelus,a quo nullum vlterius periculum reipublicæ immineret,quum iam victrix esset pene omnium gētium,& ille grandis natu,& animi virtute corporisque viribus destitutus,neque opem,neque auxilium,aut consilium a quoquam sperare posset. Sed lōge melius carthaginensibus extitisset,de Annibale hannoni viro grauissimo credere,qui de eo in senatu ad hanc sententiam dixit. Ego annibalem iuuenem domi tenendum sub legibus,sub magistratibus censeo docendum,viuere æquo iure cum cæteris ciuibus,nequando paruus hic ignis magnū exuscitet incendium, quod quidem vere vaticinatus est, vt ex euentu omnes facile intelligere possunt.

Hannonis sententia de Annibale.

❧ Sed magna profecto laus est seruatæ fidei,nulla victoria tanta gloria affecisset M.Attilium regulum,quanta eum extulit seruata fides,seruatumque iusiurandum,& si raptus est ad modici temporis supplicium,perpetui nominis fama illum ab omni obliuione vendicauit.

M.Attilius Regulus.

❧ Fides Romani populi perfidis etiā hostibus exploratissima habetur. Duellius Cornelius Asina in primo punico bello exercitum in Sicilia habebat,verum Cornelius asina ab Halmicare,& Hannone,q exercitui carthaginensium præerant,præstita fide ad colloquium vocatus per dolum interceptus est, & in vincula coniectus,sed quum aduerso marte Carthaginenses terra,marique bello succūberent,placuit,vt de petēda pace ageretur,resque Halmicari & Hannoni a punico senatu demandata est, Halmicar memor violatæ fidei Cornelio Asinæ ad consules ire formidabat. Hanno autem Romanorum fide fretus audacter ad consules perrexit. Et quum in eum tribunus quidam militum obstreperet, perfidiæque eum in Corneliū Asinam accusaret,vterque consul silentium ei indixit,Hannonique ait. Istoc quidem te periculo fides romani populi liberat.

Duellius cornelius Asina.

Halmicar.

Hanno.

❧ Ptolemæus ægypti rex agnita romanorum fide,quum moreretur Romanum populum infanti filio,cui regnum debebatur,tutorem testamentō reliquit. Senatus vero nequa ex parte ille a spe frustraretur Aemilium lepidum pontificem maximum virum grauem,atque integrum ad tutelā eiusdem regendam Alexandriam misit,qui summa virtute,summaque diligētia puero indulsit,& moribus,regiisque virtutibus instruxit,regnumque non modo conseruauit,verum auxit,decorauitque.

Ptolomæus populum romanum tutorem filio reliquit.

Aemilius lepidus Ptolomæ filij tutor.

❧ Lycurg⁹ quoque legum lator fidem inuiolatam seruauit. Nam quū fratri Polybitæ regis sparthanorū superstes extitisset,regnumque sibi etiam poscentibus vendicare potuisset Carillo filio eius,qui posthumus natus fuerat,vt primum adoleuit,summa fide restituit,vt omnes intelligerent eum longe pluris fidem quam amplissima regna, plurimasque opulētias facere.

Lycurgi fides.

❧ Proditores quidem omnibus odiosi sunt,& non modo his quibus obsunt sed etiam illis quibus prosunt abhominabiles,ac detestabiles esse videntur.

❧ LEGIMVS in antiquis fabulis Scyllam Nisi filiam,Minoi,cuius amore flagrabat Niseam patris regiam prodidisse,& ab eo in profundum maris præcipitem esse datam in præmium proditionis.

Scylla nisi.

❧ Tatius

Tatius Sabinus. Ex Ti. Liuio lib. i. ab vrbe condi. & Valerio max. lib. ix. de supbia.

❧ Tatius quoque Sabinorum dux Tarpeiæ virgini (quæ sibi capitolium prodiderat) aureas armillas, quas leuo brachio Sabini gestabant, proditionis munus pepigit, eique poscenti dari iussit. acceptus deinde, armis obrutã necauit, vt pacta mercede non defraudaretur. Sed morte proditionis pœnam lueret. Propertius autem poeta non armillas, sed matrimonium Tarpeiæ Tatium spopondisse affirmat. & ab eo Tatius inducitur his versibus

At Tatius neque enim sceleri dedit hostis honorem
Nube ait, & regni scande cubile mei.
Dixit, & ingestis comitum super obruit armis,
Hæc virgo officijs dos erat apta tuis.

Propertius Elegia. iiij. li. bri. iiij.

Cesari nõ proditor, sed proditio placebat.

Eiusmodi exempla secuti sunt romani, quod quidem vel ex hoc patet Publius Sulpitius, qui cum C. Mario Sylla romani populi hostis iudicatus est, quum in quadam villa lateret, indicio serui proditus occisus est. Seruus (vt promissum indicij præmium haberet) a pretore manumissus est, & propter scelus proditi domini e saxo præcipitatus. Cæsarem dixisse Plutarchus ait in thracem Rumitaleum, qui ei opportuna quædam oppida per ꝓditionẽ tradiderat, placere sibi proditionem, proditionẽ vero se odio habere. A qua sententia non abfuit Antigonus rex, qui dicere etiam solebat se proditores amare, dum proderent. vbi vero prodidissent eos omni odio prosequi, nec immerito. Quomodo enim sperandum est eum in alienos fidum fore, qui in suos perfidus extitit?

Philipp᷑ Macedo ex Plutarcho in apophthheg.

❧ Facete Philippus Alexandri pater, quanquam decepto hoste, semper gaudebat, cõquerenti Lastheni olynthio quod milites eum proditorem vocarent, quando is patriam Philippo prodidisset. Noli admirari, inquit. hebetes enim ingenio suet macedones, & agrestes admodum, vtpote qui Scapham etiam scapham vocant. Quo verbo rex prudentissimus docuit proditores omnibus ludibrio contemptuique esse debere. vera tamen fides in rebus aduersis spectatur. in prosperis siquidem fidem seruare genus quoddam aucupij est. ILLIS enim homines nonnunquam fidi sunt, a quibus beneficia maiora sperant. Prudenter ait Ouidius.

Scilicet vt fuluum spectatur in ignibus aurum
Tempore sic duro est inspicienda fides.

Proditores puniendi.

Imitatus Ciceronem, qui in Lælio ait, Ita amicitia & fides hominum aduersis probatur, vt aurum in igne. Sed ne vltra metas procuramus, vt dicitur, concludendum erit, fidem nunquam violendam esse, neque vlla ex parte labefactantem. eiusmodi enim turpitudinis nota nulla vnquam obliuione deletur. peierati quoque iuris crimen nulla religione vnquam expiari potest. Alia autem ex parte proditores omnes, vt diximus, exhorreat, q̄cunq; regnat, & quoscunque deprẽhendent omni fœditatis exemplo vlciscatur, meminerit q; illius Romanæ veteris sententiæ, de qua paulo ante diximus, oportere ducem propria virtute, non autem aliena iniquitate victorem, fortẽq; esse. Et hoc de ꝑturbationibus animorum euellendis, vel leniẽdis, & de virtutũ generibus, earumque speciebus dicta sufficiant. In sequenti volumine, quoniã satis de his, quę ad regẽ instituendũ ꝑtinent diximus. De officio eorum, qui reguntur dicendum erit. Sicut enim respublica ex ciuibus, qui cum imperio omnibus præsunt, & ex alijs cunctis, q̄ ęquo anio obsequantur, cõstare debet. Sic regnum ex optimo rege, qui iuste imperet

& ex

& ex reliquis omnibus, qui illius dictis omni studio, omnique diligentia vltro obsequantur, sed vt omnia virtutum præcepta, quæ regibus præscribuntur communia cum ciuibus esse videntur, sic quam maxime hæc, quę de fide dicuntur, quæ quidem non modo his, qui regunt, singuli ciues prętare debent, ne infidi, impij, ac maiestatis rei fiant, verum alijs quibuscunque hominibus. stare enim promissis oportet, & conceptis verbis pactam fidem nunquam fallere. Nullum crimen inter mortales grauius perfidia habetur quod semel admissum nunquam aboleri potest, aut religione vlla expiari, perpetuā ignominię notam vniuersis gręcis inussit. Cicero pro Lucio Flacco ait. Ego gręcis tribuo literas, concedo multarum artium disciplinam, nō adimo sermonis leporem, ingenium, acumen, dicendi copiam, verumtamen hoc dico, testimoniorum religionem & fidem nūquam ista natio coluit. vnde da testimonium mutuum a græcis vsurpatur. Quibus ex verbis colligere possumus multa animi ornamenta a sola perfidia obscurari. Græci pfidi.

FRANCISCI PATRICII SENENsis, pontificis. Caietani liber octauus de regno Explicit.

FRANCISCI PATRICII SENENsis, ponti. caietani liber nonus, & vltimus de regno incipit.

DE OFFICIO EORVM QVI REGIS imperio parere debent.

TITVLVS PRIMVS.

HEOPOMPVS lacedęmoniorum rex dicenti cuidam idcirco Spartam optime seruari, quod reges, bene īperare didicissent, scite pfecto respōdit. quin potius quia ciues regis dicto vltro audientes essent. Sed si recte considerare volumus vtrunque est necessarium in regno bene constituto. QVI enim parere quispiā ei potest, q imperare nescit? SVBIECTORVM quidem obedientia a principis prudentia atque doctrina pficiscatur oportet. ITINERIS duces, qui recte antecedunt, ex suis vestigijs hoc præstant, vt qui eadem terunt, nunquam oberrant. Qui vero errabundi ducunt, & seipsos perditum eunt, & alios in pcipitium rapiunt. Atqui vt equestris munus militię habetur mansuetum equum reddere, nec respuentem frena, nec duriore ceruice obluctantem. Sic regium officium est populum vltro obsequentem reddere, & gratia, beneuolentia, ęqualitate, benignitateque sic homines sibi deuincire, vt spōte sua parere studeant, nec imperata detrectant, aut iniquo animo obsequantur. Theopomp⁹ apud Plutarchum in apophth, laconicis. Aureæ sentētiæ.

CONTRA autem videndum erit, ne ciues principis facilitate abutantur. Fit enim sæpenumero vt puersa ciuium petulantia humanitatē, benignitatemque principū in sęuitiam, parsimoniāque conuertat. Sic q mi-

tes ingenio principio erant. quum se contemptui haberi cernunt, acerbiores fiunt, duriusque imperare coguntur.

Mitissimus fuit Alexander, donec Darii opes euertit, quum vero a victoria magni cognomentum accepit, tunc prę imperij magnitudine singulos quosque suorum procerum ex nimia eius benignitate in spē regni erexit, qua ex re nonnulli in eum licentius oblatrabant. Et alij diuturnam, ac longam militiam conquerebantur. Alij orbitatem suorum parentum, & se omni posteritatis spe destitui insimulabāt. Aliis se promissis defraudari dicebant, & sic variis susurriis regem accusabant. Hinc conspirationes, coniurationes, nocturnique conuentus fiunt, quibus delatores intenti pricipis aures invltionē solicitant, & sic q paulo ante comis, mitis, placidusque fuerat, sęuus, crudelis, ac sanguinarius fit, non tam sua quam eorum culpa, qui illi' consuetudine, ac facilitate abutuntur. Princeps enim dum sibi cauet, clemētiæ, ac misericordiæ obliuiscitur.

Expedit igitur, vt ciues optimo sint animo, & freti propria virtute potius quam principis moribus quæcunque optant se assequi posse confidant. Idcirco si hucusque satis diximus quonam pacto oporteat regem se gerere in populos, ac ciues, quibus imperat, non alienum etiam videbitur priuatos quoque paucis instituere, qua ratione regi obtemperare debeant. Quib' ex rebus & rex gloriam, atque immortalem famam consequetur & priuati omnes ad quietem, ac beatitudinem dirigentur.

QVA RATIONE PRIVATI omnes regi parere debent

TITVLVS SECVNDVS.

IN PRIMIS considerare debent, qui reguntur, nullum imperium regno esse præstantius, nullūque deo similius. Proinde eleganter a poeta summus de' rex hominumque, deorumque appellatur. vt enī de' in vniuerso omnia mouet, sic etiam rex in regno sibi permisso per similitudinem quandam efficere dicitur, sed vt ad minora descendamus, nullum imperiū magis humanę naturę congruit. in animi enim nostri partibus ratio dominatur, in membris autem corporis cor, in quo principalis animi sedes esse cernitur, quod ex metu, & gaudio demonstrari Epicurus opinatur. Proinde concludere debemus (vt supra manifeste docuimus) naturale imperium vnius regis esse, qui ad communem omnium vtilitatē gubernat, cuius imperium paternum est, non autem dominicum. Contenti idcirco ciues esse debent, & regem venerari, ac colere, eiusque documentis obsequi, consiliisque eius auscultare.

Cogitent præterea regem quasi theatrum esse, in quo omnes virtutes præbeantur, vitia autem explodantur. Magna quidem momenti est res præclaras coram eo agere, penes quem pręmii, pœnęque arbitriū sit. Quod vel maxime in re militari cernitur. ante oculos enim sui quisque regis, aut ducis ardentius dimicat, & opera virtutis fortius, ac diligētius exhibet, morique mauult, quam aliqua ex parte de gradu cedere.

Idem

❧ Idem quoque exercitus, qui sine rege cædi, fugæque exposit⁹ esse videbatur, adueniente illo quamprimum victor euadit. Philippus Priscus macedonum rex, qui ex magnis attauis Alexandri fuit immatura morte decedens europum vix anniculum filium vnicum, quem habebat, regni successorem reliquit. Illirici vero populi eo tempore ferocissimi, & in re bellica strenui contempta infantis regis ætate macedonas bello aggrediũtur, quos primo prælio superatos compluribus cæsis in fugam conuertunt. Atqui quum anxio animo quid agerent macedones essent, moniti sunt a peritis rerum diuinarum, eos idcirco succumbere, quoniam regis auspiciis carerent. Tunc vero instaurato bello regem suum pusillum, vt erat, ante aciẽ statuerunt, & conserto rursus prælio, quasi regio ductu, magna virtute, ac fœlicitate pugnam ineunt, & illyricos plurima strage edita in turpem fugã conuertunt & qui modo victi de propriis mœnibus tuendis cogitabant, victores magna cum gloria euaserunt, planeque docuerunt regem non virtutem eis superiori prælio defuisse.

Regis presentia i bello fortiores reddit milites. Illyrici macedonas aggrediuntur.

¶ Athenienses quoque quum infœliciter pugnarent contra dorienses oraculo moniti sunt, id eis accidere, quãdo regiis auspiciis destituti essent. Proinde Codrum thracum regem imperatorem elegerunt, cuius auspiciis, ac ductu bellum instaurauerunt, Et quamuis non ciuis atheniẽsis sed peregrinus, & aduena esset, hic Rex tamen tanti Atheniensium victoriam fecit postquam cognouit numinis responso exercitum illum fore victorẽ, cuius imperator ab hoste cęderetur, vt mutato confestim habitu pannosus mendici in morem, & sarmenta collo baiulans hostium castra penetrauerit, & illic a milite, quem astu falce vulnerauerat, interficitur.

Athenienses. Codr⁹ atheniẽsiũ dux eligitur.

❧ Dorienses vero vt primum Regis cadauer cognouerunt omisso prælio discesserunt, sic Athenienses regio auspicio a difficili bello liberantur in in quo pares per rempublicam esse non poterant.

❧ Iucundum quoque ciuibus esse debet regem iudicem habere poti⁹, quã multitudinem, vt in rebus publicis fieri solet, in quibus suffragia numerantur, non autem expenduntur examinanturve, & sic ad numerum accedit hebetissimi cuiusque, ac rusticani hominis sententiam, vt a cutissimi, clarissimique viri. Nec aliud in republica fieri potest, in qua omnia ad multitudinis dispositionem fiunt. Nec quispiam æquo animo fert sibi quempiam præferri, sed ad æqualitatem omnia dimetiuntur. In qua quidem nihil tam inæquale est, quam eaipsa, quæ videtur esse æqualitas. NAM quum prudentia inter ciues longe impar sit, ius tamen inter eos compar omnino vt sit, expedit. Tessellarum numerus Athenis illustres ciues patria exigebat, & decennali exilio multabat. ATQVI paucorũ idcirco (qui rectius sentiebant) illis patria carebat, dum proscripti aberant, non autem illi patria, sed parere voluntati multitudinis cogebantur, & tantisper ab oculis ciuiũ, vt exularent opus erat, donec æmulorum inuidia deferueret, quę postquam satis refrixerat, reuocabantur in patriam. Regis autem iudiciũ semper integrum est, non auro, argentove corrumpitur. eo enim nequaquam eget.

Suffragia nũeris fere bantur Athenienses. Multitudinis sẽtẽtia ĩfirma Regis iudiciũ immutabile.

❧ Non torretur inuidia rex, pater enim quibus inuideat, non habet, neminem odit, neminem timet, nullius gratiam expetit. Si vero beneuolentia captanda est, gratiave ineunda, facilius vnius viri captatur, atque innititur,

quã multorũ quorũ voluntates diuersæ sunt, & studia dissimilima. Facile est a principe per virtutem magistratum assequi, a multitudine vero longe difficillimum. Quanta ambitione opus erat apud Romanos, quum dignitas aliqua per suffragium a populo peteretur. Fatuum sese tantisper fieri dicebat Aphricanus, dum pro amicis, ac necessarijs suis aliquid ambiret. Quot rogandi erant? quot mulcendi? quot etiam impræhensandi? Verum est vetus illud prouerbium. MAGNO emit, qui blande rogat. Nec modo id difficile fuit posterioribus illis temporibus, quibus amicitia perturbabantur, nec modus loquendi fit silentij modestia nec sedẽdi dignitas seruabatur. Aperta erant suffragia, & concionum magna licẽtia: sed priscis etiã illis seculis, quibus castigati magis erant mores, & maior grauitas, atque integritas seruabatur.

Prouerbium.

Conciliorum ritus.

Quid miserabilius candidatis illis, qui multis comitantibus magistratum petituri in comitium descendebãt? in primis quasi serui venalitij oculis ciuium exponebantur. De forma, ætate, genere, virtute, ante acta vita imperitus etiam quisque indicabat. Miserum est multorum tacitum iudicium expectare, & varia hominum ingenia experiri. Deinde singuli cuiusque candidati nomen citabatur. Aderat ille, silentium indicebatur, dicebat pro se nullo aduocato, aut patrono, vitam suam ipse exponebat, testes, laudatoresque dabat, vel eos sub quibus meruerat, vel eos, qui quæstores fuissent. Addebantur etiã aliqui ex suffragatoribus, qui grauiter, ac modeste de vita moribus, & rebus ab illis gestis loquebantur. Proinde absque interiore tunica amicti tantum corpore, super nudo candidati descendebãt vt honestas cicatrices, quasi virtutis indicia facilius populo ostendere possent. Nonnunquam cãdidatus ipse, aut natales competitioris, aut ætatem, aut mores arguebat.

Hæc & his similia non sine pudore, ac verecundia, candidatorũ in magna hominum frequentia fieri poterãt, quæ maxime in illis, qui repulsam ferebant, cernebantur, quorũ nonnulli inuenti sunt, qui vel hostes manifesti patriæ extiterunt. vt Coriolanus, & Themistocles, Alij perpetuum exilium sibi indixerunt, Alij ruri se abdicauerunt, alij etiã qui violentas manus sibiipsis attulerunt. Quæ quidem omnia (quum res apud regẽ agitur) longe faciliora sunt. Non arbitris multis, aut testibus opus est, plane enim oẽs nouit, & eius arbitria rata sunt, nemo quoque repulsam ferre videntur, quum vnius voluntati standum sit.

Regnũ reip. p̃ferendum.

Nec audiendi sunt, qui regno rempublicam præferendam putant exẽplo ducti Romanorum, qui quũ ab initio vrbis conditæ essent sub regibus, eos paulo post exegerunt, & rempublicam constituerunt. Hi ferme non intelligunt nullã apud Romanos regũ fuisse sobolem. Et si qua videri poterat, eadem cum Romulo cecidit, qui & ipse centũ viros reliquis præfecit, vt oẽs intelligerent illum (quoniam progenie orbatus esset) nõ de successore, sed de republica cogitauisse.

Romãi cur suos reges odio habuerunt.

Mitridates ponti dicere solebat Romanos ideo reges omnes odio habere, quia ipsi tales habuerunt Reges, quorum etiam nominibus erubescerent, aut pastores Aboriginum, aut aruspices Sabinorum, aut exules Corinthiorum, aut seruos, vernasue Thuscorum, aut (quod honestissimũ nomen fuit inter hæc) superbos. Erat tamen apud Romanos augustum, ac sanctũ

regium

regium nomen,& maiestas omni sacerdotio consecrata,cuius auspicio Roma condita,& diutius aucta extitit., sed superbi odium(qui regiam dignitatem in sæuissimam tyrannidem verterat)causam dedit,vt reges exigerentur,& respublica constitueretur,nec filii eius regnarent,qui eandē sæuitiam exercerent,& paternas iniurias vlciscerentur. Quinetiam in cerimonnis,ac sacris omnia regio auspicio initiabantur. Antistesque sacrorū Rex appellabatur. SED postquam reipublicæ pertæsum est,vt enim Comic' ille ait,Omnium rerum satietas est,Romani ipsi ad vnius hominis imperium rempublicam redegerunt. Qua ex re facile intelligere possumus ex Romanorum quoque sententia vnius regis imperium omnes alios ciuiles status longe anteire.

ALIA REGIS OFFICIA IN pace,alia in bello esse.

TITVLVS TERTIVS.

ONSYDERARE etiam debēt ciues duo tēpora esse,vnum quidem pacis,alterum belli. Pacis artes sunt literarum studia,agricultura, mercatura, res nautica,quibus adduntur artificia,& ministeria. His enim rebus ciues omnes intenti esse debent. Nam desides,& qui voluptati,ocioque indulgent, a ciuium cœtu arcendi sunt,veluti alienata membra a corpore amputātur,a medicis ne bona inficiant. Inertes siquidem illi exemplo nocēt,& ignauię veneno alios perimunt. Optime Ennius in tragœdia(quæ Iphigenia dicebatur)inquit. Ocio qui nescit vti,plus negocij habet,quam quum est negocium in negocio. Nam cui quod agat institutum est,nullo negocio id agit,studet,ibi mētē,atque animū delectat suū. Ocioso in ocio animus nescit quid velit. Incerte errat animus,præter ꝓpter vitā viuitur. Hęc Ennius prisco loquendi more. Sed quū ciues,quæ pacis sunt, curant,bellicarū artiū obliuiscuntur,prælia,arma,cędesque execrantur,efficiuntque quod atheniensium,lacedæmoniorūque milites post diuturna bella factitarunt. Nam quū annuas inter se inducias pepigissent,canebant inter pocula diu iaceas hasta aranearum telis obsita.

Tēpora duo pacis & belli.

Ferri vsus pręterq̄ i agricultura ꝓhibitus.

¶ Fœlices qui in pace somnum capiunt,quos non tubarū clangor, sed gallorum excitat cantus,in pace quidem ferrum omnes abhorrent. Legimus enim in fœdere,quod exactis regibus Laertius Porsenna Thuscorum rex cum romano populo egit,scriptum fuisse,ne ferro quisquam , nisi in agricultura vteretur,dum Bellona,& Mars sic resident,& omnes pacis studijs dant operam. Tunc rex veluti bonus gubernator tranquillo ęquore futurę tempestati se pręparat,arma leuat,oppida munit,fossas ducit,arces,muros & reliqua munimenta instaurat,tunc etiam militiam scribit,vt quādo vsus fuerit,oīa sint parata. his ex rebus pacē tuetur,iuuenes exercet,& male animatos comprimit,ac nouis rebus studentes coercet. Belli deinde tempore nullo repētino tumultu terretur,semper enim paratus est,milites dicto

audientes habet,& alios omnes studio obsequentes. Eo quippe tempore nemo munia spernere,aut imperata detrectare debet,sed oēs vltro obediē di sedulitatem præstabunt.

Carthaginē-ses. *Athenienses.* *Vel Philipus alexādri pater teste Plutarcho in philippi apophthegmatis in principio.* *Parmenio.*

Vnius itaque imperium sicut in pace,& ocio omnibus alijs præstat, sic in bello adeo necessarium est,vt etiam res publicæ,quæ multorum impe-rio in pace reguntur,belli tempore vni se,suaque omnia credunt.Quem si non domi satis idoneum habent,aliunde accersire solent. Carthaginenses domi rempublicam agebant,militiæ autem imperatorem vnum semper præficiebant.Athenienses quoque qui popularem statum seruabant,rei ta men bellicę imperatores præficiebant.Quod quum inttelligeret Alexan der facete in eos cauillatus est. Dixit enim se summopere admirari, vnde tanta copia imperatorum apud Athenienses esset,vt possent singu-lis quibusque annis decem inuenire,quos imperatores eligerent, quum in omni vita sua ex tot gentibus,quibus imperabat,non nisi vnum idoneum ducem Parmenionem inuenisset , diceretque nihil in hominum gene-re rarius perfecto imperatore inueniri posse.

Lacedæmoniorum Reges in pace paululum quippiam a priuatis ciui-bus differebant.omnia enim publico consilio gerebantur.In bello aūt cun cta regio ductu,regijsque auspicijs agebantur.

Isocrates Atheniensis(quum de propria patria scriberet)ait. Athenienses vt qui reipublicæ studiosissimi essent,sæpe cōsueuisse duos pluresve ci-ues vni,eidemque bello præficere,quod quidem(dum factitarunt)semper infœliciter pugnauerunt.Hoc vero quum perspicerent,vni tātum summā rei crediderunt,& hoc pacto deinceps semper victores extiterunt,quoties vnius imperatoris ductu certatum est.

Rerū stat9 dimidiati. *Africani maioris aī modestia.*

QVIBVS argumentis apparet regem cum omnibus reb9 tum vel maxime reipublicæ dignitate præstare,& presertim quum in pace res pu-blica annuis magistratibus commode satis gubernetur,in bello autē quum de salute,ac libertate agitur,omnino deficiat,nisi vnius imperio saluetur. Proinde dicere possumus status rerum publicarū dimidiatos esse ,vt ocij quietisque tempora magistratus gubernent , belli vero difficultatumque Reges imperatoresve. Vicissim igitur imperabant ,vt de Castore, & Polluce in fabulis dicitur,alterius tamen vicibus imperare , nec tutum esse veteres tragœdiæ docent,quæ fratres grauissimis , sæuissimisque bellis inter se certantes inducunt, & parricidijs, monstrisque horrendis sæuientes. Iniquum certe in re publica esse videtur,vt alij in pace , & ocio publicis bonis sine periculo,aut labore fruantur. Alij autem in rebus trepi-dis,atque aduersis,& per sanguinem , & vulnera communem rem tuean-tur,& iniurias vlciscantur.Et postquam rem fœliciter egerunt ab ignauis illis ad reddendam impensæ pecuniæ rationem deposcantur,repetundarū que accusentur,& inuidi potius,ac detractores in eos audiantur,quam grati atque optimi ciues,vt maiori Aphricano contigit, qui tamen inuidiæ ce-dere maluit,quam patriæ statum,quem restituerat,atque instaurauerat ali-qua ex parte labefactare. Sed non oēs tanta animi præstantia affecti sunt vt priuatam contumeliā,atque iniuriam taciti perferant , quo patriæ nullū incommodum faciant. Ingratæ plebis repulsam impijs armis vltus est Marcius Coriolanus.Et C.Cęsar vt obtrectatorum in se iniuriam vlcis-

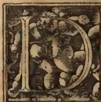
sceretur.

ceretur, patriæ libertati non pepercit. Pisistratus quoque dũ cõtra ęmulos a populo satellitũ opē implorat, patriæ tyrannidē inuadit. Et sic duæ maximę totius orbis terrarũ vrbes a proprijs ciuibus opprimuntur quæ a tot externis bellis liberæ, ac victrices semper extiterant.

Magno etiã discrimini sæpe est a priuatis ciuibus militare imperium credere, quum id Regi iure optimo permissum, salutare semper sit. Raro enim ciues qui fortes, ac strenui in bello, atque armis sunt in toga, ac pace quieti esse possunt. Testes sit C. Marius, cuius virtutes, si cum vitijs conferantur, haud facile dictu erit, vtrum bello vtilior, an in pace perniciosior extiterit. Eam quidam rempublicam, quam armatus ab externis hostibus seruauerat, togatus deinde per ciuilem seditionem euertit.

OBEDIENTIAE, AC BENEVOLENTIAE munera in primis ciues omnes Regi præstare debent.

TITVLVS QVARTVS.

VO in primis præstare debent regi quicunque parent, obedientiam scilicet, & beneuolentiã. Obediendi virtutem Plato naturæ generosæ munus esse putat, & optimæ institutionis officium. Hæc debetur regibus, parentibusque, & omnibus his, qui per naturam, aut per legem dominantur. Quam qui prætermittunt, in maximum crimen incidunt. nam & rei maiestatis sunt, & rerum ordinem peruertũt, in quos si quando principes sæuirent neutiquam admirandum est. desinunt enim tunc esse principes, quum hi qui parere debent, mandata spernunt, nec dicto audiunt, sed imperata detrectent. Quinetiam se segni quadam clemẽtia mitiores lentioresque in vlciscendo eiusmodi facinora reges, principesve fuerint, inuitant alios dum hæc tolerant, ad multo deteriora scelera. Nã confestim in vnũ conspirant, & soluti legibus, atque omni imperio sibi ipsi præscribunt quencunque volunt, regemque ex eorũ sententia omnia agere compellunt, vt quondam mossini Asiæ populi effecerũt, qui cęsa omni regia sobole reges suffragio eligebãt, & eos vinculis, & arctissima custodia asseruabant, vt si quippiam præter eorum voluntatem egissent, vel minus diligenter imperando deliquissent, inedia ac fame plecterentur. A quibus deinde magnus Alexander huiusmodi facinoris vindex, grauissimas pœnas exegit.

C. Mari⁹ militię vtilis, domi pniciosus.

Graue fuit Lucullo in bello, quod iam contra Tygranem, ac Mithridatem confecerat, a militibus sperni, & pompeium successorem suscipi, vel accersiri potius per conspirationem quasi ille ad victoriam a se partam accederet, ambitiose admodum a militibus aduocatus. SED difficillimum esse Plato ait hominibus imperare, quos prospera fortuna extulit, & ex cõtrario facile esse, qui aduersis casibus deprimerentur. Acceperat enim Lucullus fimbriæ exercitum nimia licentia in luxuriam, libidinemque prolapsum, & illam disciplinæ militari subegerat, verum milites postquam eius ductu ex manubijs, ac præda ditiores facti erant, præ victoria exultabant,

Luculli successus qualis.

Põpeius Lucul. successit.

& ad

Licentiores, & male institutos regere difficillimũ.

& ad pristinam illam insolentiam redire cupiebant. Hęc quũ perpeti nequiret optimus imperator, nonnullos grauiter delinquentes mitissime coercebat, consiliaque non ad voluptatem, sed ad virtutem, ac frugalitatem redigebat. Hinc multitudinis odium contraxit, & per conspirationem complures obedientiæ censura relicta, liberius in dies exultabant, donec Pompeio accersito Lucullum per calumniam destituerunt. Sunt qui scribãt eũdem etiam Pompeium apud Pharsalum ideo infœliciter pugnasse, quod milites durioris ceruicis, refractariosvè habuerit. Nam Domitius Aenobarbus Pompeium Agamennonem regem per ludibrium vocabat. Et L. Aphranius illum detrectare bellum clamabat, quo diutius imperaret. Quibus rumoribus ille impulsus occasionem ineundę pugnę non expectauit & euentum manifestæ victorię amisit. Brutus quoque militibus suis prælium poscentibus contra voluntatem suam ait, Pompeii magni instar ad pugnam compellimur militum imperio magis, quam nostro arbitrio pugnaturi. Eiusmodi prælia, vt malis auspiciis inchoata sunt, ita pessimum etiam exitum habent.

Põpeio infœlix pugna apud pharsalum vnde.

❧ Quędam magnę archadię vrbes desertę a ciuibus, destitutęque sunt, & ad vasta solitudines peruenerunt propter principũ sæuitiam, qui ex contumacia & inobedientia ciuium male eis conciliati extiterunt.

Clearchus.

❧ Vere profecto a Clearcho Lacedęmoniorum rege dicebatur oportere milites in re bellica imperatores suos magis quã hostes ipsos metuere.

Ptolemæus.

❧ Solitudinis, & vastitatis dominus esse videtur rex ille cui ciues nõ obediunt, nec eius dicto auscultant. Hi similis est Ptolemæo illi qui primus cyrenis regnauit. Nam quum per oratores mortuo fratre in ęgypti regnum accitus esset, omnia parricidijs, sæuitiaque miscuit, & populũ omni immanitate, ac scelere adeo fœdauit, vt cõspiratione facta cuncti ciues quum cõiugum, liberorumque agminibus fugam simul arripuerunt, solumque regẽ cum paucis suis in tanta vrbe quanta est alexandria, relinquerunt. Rex vero quum se vacuarum ædium, ac vastę solitudinis dominum esse cerneret edicto peregrinos, ac conuenas aduocabat. Interea populus romanus gentium victor ad inspicienda sociorum regna (ne quid iniuste ageretur) tris oratores miserat, viros quidem clarissimos; Scipionem Aphricanum, Spurium Mumium & L. Metellum. Quibus rex quum obuiam pro ficisceretur, ex corporis habitu, & vestitu ridiculus admodũ fuit. Erat enim statura pusillus, vultu deformis, ventre obeso, & sagina totius corporis perpingui, saginatoque sui quã homini similior. Hãc corporis fœditatẽ pellucidæ vestis subtilitas, tenuitasque tegebat, per quã pudẽda, tegendaque mẽbra inspiciebantur. hi oratores obiurgatum grauiter regẽ monuerũt, vt deinceps rectius ageret. Aliter romanorum arma expectaret, et eiectos oẽs ciues patriæ restituerunt, suaseruntque vt in officio perstarent, polliciti que sunt regẽ nõ nisi quæ iusta, atque ęqua essent imperaturum, eumque victurum non ex arbitrio, sed romanis legibus.

Roma legati ad Prolemęũ.
Prolemęi deformitas.

Harpalus.
Phocea asiæ vrbs.
Velia lucanię vrbs.

❧ Non dissimili inclementia Harpalus Cyri regis præfectus Phoceam Asię ciuitatem quondam vexauerat. Qua ex re populus vniuersus eum destituerat, & in italiam classe trãsmiserat, cuius pars in Lucania dẽsedit, veliamque vrbem condidit. Pars autem altera in vienensi prouincia Massiliam statuit. Sed ad propositam rationem redeo, regnum amisisse videtur

quicunque

quicunque rex obedientiam amisit. Quam quidem seruabit morum digni tas, & iustitiæ, atque æquitatis obseruantia. Massiliã phocenses cõdidere.

DE BENEVOLENTIA ciuium erga regem.

TITVLVS QVINTVS.

LTERA PARS QVAE REGI A ciuibus, debetur beneuolẽtia est, quam per solam virtutem reges sibi concilianr. Et per honestas actiones hi qui parent, eorum qui imperant gratiam assequũtur. Est siquidem naturalis quædam obligatio omniũ mortaliũ, vt eos diligant a quibus gubernantur, quod non modo in hominibus cernitur, qui rationis compotes sunt, verum in mutis animalibus, quæ nullum cum ratione commercium habent. Xenophon tamen Socraticus ingratissimum omnium animalium in rectorem suum hominem esse sentit, quando nullum aliud animal insidiosum est ei, a quo alitur, nec fructus abnegat, præter hominem. laudanda est igitur lex illa Atheniensium, quæ in seruitutem reuocabat ingratos libertos, dicente domino, esto seruus quoniam liber esse nesciuisti. Oues opilionis sui vocem sequuntur, Sues autem subulci. Compertos esse sues ait Plinius quum abigerentur, audita suauivoce merso nauigio quo vehebantur, inclinatione vnius lateris ad propria sugrundaria remeasse. Cicurem ceruam candidam Q. Sertorium comitatã legimus, quam ipse etiam fatidicam esse in exercitu fabulabatur. Anseres nutritores suos adeo amant, vt quasi sapere, & intelligere videantur. Omitto vigilem custodiæ diligentiam, quam defensio Capitolij testatur, etiam silentibus canibus. Est enim anser animal pauidum & auditu acerrimum. hoc natura ipsa præscribit, vt quo timidiora animalia sunt, eo diligẽtiora ad custodiam habeantur, quando metus optimus custodiendi sit artifex. Ita quoque anser perpetuo comes Lacydi philosopho adhesisse dicitur, vt nusquã ab eo discederet, neque in publico, neque in balneis, diu noctuque ei adherebat. Homo aíaliũ ingratissimũ. Seruus fit qui liber eẽ nescit Pli. ca. xv. li. viij. Sues. cerua sertorij. Anserũ solertia. Metus custos optimus. Ex pli. c. xx. lib. x.

Pessime quidem cum his ciuibus agitur, qui ciuitatis rectorem non diligunt, neque contenti sunt præsenti rerum statu, sed mutationem semper quærunt. Nec admodum bene cum illis agitur, qui re sua familiari nimiũ delectantur. Negligunt enim reliqua omnia, & tam reipublicæ quam amicis, ac necessarijs inutiles habentur. Odio tamen maiore digni sunt illi qui alienã curant, sua autem neglectui habent. Hi postquam inopes per ignauiam, ac desidiam facti sunt, in eos qui publica munera gerunt, oblatrant, vel ad ea non vocati accedunt, qui a principibus aut coercendi sunt aut vbi principis mandata refugiunt extrudendi, recte in eos illud Maronis conuenit,

Ignauum fucos pecus a præsepibus arcent.

REGEM omnes venerari debent, & auguste, sancteque obseruare,

Persarum regnum. regnum Persarum diuturnum fuit, & imperium multo tempore, longe, lateque propagauit. nullam aliam ob virtutem hominum (vt ait Isocrates) nisi quod per se præter omnes alias nationes regalem maiestatem singulari veneratione coluerunt. Nec admirãdum est Magnum Alexandrũ postquam illos subegit, eosdem honores optasse, quos regibus suis etiam ignauissimis præstare consueuerunt. Ne putarent reges illos suos diuinos, Alexandrum autem terrenum hominem, neve eum indignum ducerent, qui eis imperaret, & sic nouis rebus studerent. Nec sapienter Egelotus mihi egisse videtur quum exclamabat. Hunc regem agnoscimus, qui se iouis filium salutari iubet, & Philippum patrẽ dedignatur, actum est de rebus nostris si hæc perferre possumus. Non homines solum, sed numina etiam despicit, qui postulat deus haberi. Non ignorabat Alexander se mortalem esse hominem, & Philippi regis filium, sed vt barbaros, quos vi inuaserat magis dicto obsequentes haberet, eorum superstitionibus adnuebat. Clareque dignoscebat nonnullos, quos clariore militia extulerat, grauiter illius imperiũ per æmulationem, obtrectationemque ferre, vnde in Meleagrũ, qui in eũ in cœna liberius quam par fuerat, loquebantur, nihil aliud respondit, nisi subridens ait. Inuidus homo sui ipsius tormentum est.

Egelotus. Alex. iouis filius psis salutabatur.

Demadis dictum. Prudentius consuluisse mihi visus est Demades orator, qui nolentibus Atheniensibus diuinos honores Alexandro decernere, ait. VIDETE viri Athenienses ne dum cœlum Alexandro negatis, terrã ei vestrã tradatis. Hæc adulatio, vt reges, ac præstantissimi viri Iouis filii dicerẽtur nõ in solo Alexandro extitit, in cõplurbus etiam aliis. Nam (vt Aulus Gellius scribit) Poetæ Iouis filios appellarunt, plerosque viros prudentia, ac fortitudine excellentes, vt Herculem, Eacum, Minoa, Sarpedona.

A. Gel. c. xij. lib. xv.

Ferocissimos autem, et immanes, quasi ab omni humanitate alienos, tanquam e mari genitos Neptuni filios dixerunt, vt Cyclopa, Cereyona, Lestrygonas. Multum tamen inuidiæ contraxit Alexander ex hac barbarica adoratione, quæ (vt aliqui putant) ei causam necis præbuit. Multorum quidem animos ab eo alienauit adeo, vt Macedones ipsi audita eius morte, non vt ciuem, & tante maiestatis regem illum fleuerunt, verum quasi amisso grauissimo hoste exultarunt. Sed paulopost diuersis iactati casibus didicerunt gloriam Macedonum a Philippo inchoatam cum Alexandro cessisse.

Alexãdrũ extinctũ macedones nõ fleuerũt

Ferẽdi igitur sunt principum mores, nec pro modico malo plurima bona perdẽda sunt. Omnis græcia reges summopere venerata est. Legimus etiam Lacedæmoniorum regibus ne in pugna quidem obuios hostes manus temere afferre ausos, sed retrocedere potius consuesse.

Venerantur etiam aliqua ex parte duces, imperatoresve Messenij. Hi contra Acheos graue bellum gerebãt. Acheis imperabat Philipomenes dux scientia rei militaris, & omni virtute clarissimus, sed dum suos fugientes in prælium reuocat, prolapso equo in subiectam foueam præcipitatur, & a concurrente hostiũ multitudine capitur, omnes tamen tanti ducis maiestate commoti manus abstinuerunt. Nec quisquam ausus est eum interficere, sed in carcerẽ ductus paulopost veneno enectus dicitur, ne quis etiã hostium imperatorio sanguine pollueretur.

Messenij. Philopomenes acheorũ imperator.

Sanctitatem regibus inesse prisci sacerdotum libri testabantur. Et scribas

sacris quoque cerimoniis initiati erāt. Eorumque auspicio sacrificia, sacręque operationes fiebant. Vnde romani quod regibus careret præfectum sacrorum regem vocabant, ne regium auspicium in eorum sacris deesset. venerabimur itaque reges, vt adeo electos, & vt sacris cerimoniis, mysteriisque initiatos sacros, sanctosque esse putabimus, Reges sacrosancti.

CVR NONNVLLI MAGIS a regibus diligantur quam alii.

TITVLVS SEXTVS.

QVERVNTVR nōnulli ciues quod quum summa obseruantia principes suos venerentur, ab illis tamen minus diligantur. Quibus fortasse satis esset respondere ex Aristotelis sententia dicentis, in re amatoria amator nonnunquā queritur, quod ipse præter modum amans non ametur, nō intelligens forsitan se nihil in se habere, quod amore dignum sit. Sed possumus etiā mitius respondere, dicentes regem se habere ad ciues suos, veluti sol se habet ad subiecta ædificia, quæ quidem eodem lumine pariter illustrat, sed ea illustriora videri, quæ plures, ac patētiores habēt fenestras. Sic rex subiectos oēs pari studio cōplectitur. illi autem clariores esse videntur, quorum ingenia per virtutem ad res gerēdas magis idonea esse cernuntur. Nec tamen inficiandum est quosdam ex syderum benignitate aptiores ad gratiam ineundam esse, quod Diogenes Stoicus affirmat. Additque astrorum ratione prædici posse, quali quisque natura, & ad quam maxime rem aptior futurus sit, idque omnes veteres astronomi testantur, & Nigidius Figulus clare edocuit. Præterea nostræ sydera natiuitatis inter se conuenientia, congruentes etiam inter se animos producunt, quod non modo Hipparchus Bithynius, & Eudoxus, & Plato, & alij plures ex eadem disciplina testantur, verum Hesiodus, Aratus, & plærique alii veteres poetæ affirmant. Quos imitatus Persius quum ad Cornutum scriberet ait.

Arist. l. viij. ethi. ca. vij. Amāt plerique qui contra nō amantur. amicitię regię cōparatio ad solem. Aios hoim sic iter se couenire, vt sua cuiusque genesees sydera. Plato in cōuiuio.

Non equidem hoc dubites amborum fœdere certó
Consentire dies, & ab vno sydere duci.
Nescio quod certum est, quod me tibi comparat astrum.

Sin vero hæc astronomorum, ac poetarum opinio minus placet, nonne assidue cernimus vnumquenque mortalium, ex animi sui sentētia aliquos eligere, quibuscum sedulo versetur? Sed, vt facete ait Plautus, etiam opilio, qui alienas oues pascit, aliquam sibi peculiarem eligit, cui præter cæteras magis indulgeat. Non erit igitur admirandum regem ex omni hominum numero aliquot seligere, cum quibus familiariter versetur, & sua arcana consilia, & secretiora quędam tutius credat. Nec id iniquo animo reliqui ciues ferre debent, cum id sibi etiam indulgeri velint, vt sine inuidia cum suis amicis versentur.

NON ESSE INVIDENDVM ILLIS, QVIBUS reges ac principes arcana committunt.

TITVLVS SEPTIMVS.

TQVI FORTVNAE EORVM MInime inuidendum puto, quibus principes arcaniora quædam, atque altiora consilia committunt. Tum quod nihil difficili' est (vt inquit Chilo Lacedæmonius, qui vnus e septem græciæ sapientibus habitus est) quam secreta credita tacito silentio reticere. Tũ etiam quod eadem plurimis conmissa aliena culpa aliquando produntur & eum quoque suspectum reddunt, qui tacuit.

Philíppídes. Lysimachus. Prudenter quidem egit Philippides comicus poeta. Nam præter morum grauitatem, vitæque integritatem Lysimacho regi gratissimus esset, roganti eum quandoque, vt aliquid a se peteret ex his, quæ præstare posset, respondit. Nihil aliud rex abs te peto, nisi vt nihil secretorum tuorum mihi credas. Nouerat enim vir prudens quanto cum periculo occulta principum seruentur, & quam multis exitio sæpe fuerint. Proinde cauendum omnino esse ducebat, ne principes ei arcana sua crederẽt, & id pro magno munere habebat.

Regis arcana secure victuro fugiẽda.

Sext' põpei'. POMPEIVS Junior magni Pompeij filius theodorum libertum suum miserabiliter peremit, veritus dumtaxat, ne commissa ei secreta, alicui proderet.

Ille timendus erit semper, semperque verendus,
Quem scis scire tuas omnes maculasque notasque.

vt ait Lucilius satyrorum nostrorum antiquissimus.

Persę secretorũ regiorũ tenacissimi. Persæ (vt Q. Curtius refert) Arcana regum mira celebrant fide. Non metus non spes elicere vocem potest, qua prodantur occulta. Vetus enim disciplina regum silentium vitæ periculo sanxerat. Lingua apud eos grauius castigabatur quam vllum aliud probrum. Nec vllam rem magis sustineri ab eo credunt, cui tacere graue sit, cum membrum linguam omnium facillimum natura esse voluerit.

Hispani. trog' pompi' apud iustinũ lib. xliij. pau lo post princ. Hac secretorum taciturnitate non caruerunt veteres hispani, quos sępe tormentis immotos pro silentio rerum creditarum testatur Trogus Pompeius adeo illis fortior taciturnitatis cura, quã vitæ.

HOC loco monendi sunt hi, quorum fidei principes secreta cõmittunt, vt nihil magis formident, quam illa prodere, quod quidem crimẽ parum admodum a perfidia distat. Quicunque non reticendi secreti suspecti sunt, nullam a principibus gratiam assequi possunt. Fidem enim, ac taciturnitatem a seruis in primis domini expetunt, vt Terentianus Simo a seruo suo exigit. Licet enim alijs virtutibus affluerent, qui apud reges sunt, si sola taciturnitate carerent, inutiles essent, & hoc vitio virtutes reliquas obscuriores redderent. hoc poetæ ostendunt in ea fabula, quã de Tantalo scribunt, quem sitientem in medio aquarum faciunt, & impendentia ori suo poma neutiquam attingentem. Apud inferos enim dãnatus hac

taciturnitas in seruis, ac fides expetenda.

Tãtali fabula

poena

pœna perpetuo dicitur, quod credita deorum secreta vulgauerit. iure igitur a poeta illo dicitur.

Damnauit miserum garrula lingua senem.

❧ NEQVE ETIAM INVIDENDVM EST ☙ illis, quos reges in consilium adhibent.

TITVLVS OCTAVVS.

EQVE etiam inuidendum illis est, quos dubijs in rebus reges consulunt. Fit enim plærunque, vt principes secunda quæque fœlicitati suæ tribuāt, ad uersa autem consilijs eorum, quos rebus gerendis adhibent, deputent. Tutius idcirco ducendum est dicto aliorum parere, quam consilium afferre. Eos enim qui parent idem exitus manet, idemque periculū, quod reliquos omnes, qui vero suadent pro prium sibipsis parant discrimen, & exitum a fortu na expectant. Vere seruus ille apud Plautum ait. ☙

PLVS oportere scire seruum, quam loqui.

❧ Adsunt etiam inuidi, qui in domibus principum semper aluntur, & su bitam aliorum fœlicitatem toruis oculis intuentur, omnesque quibuscum paulo familiarius versatur, odio habent, & diffidentes virtutibus suis magno ingenio viris semper obtrectant, omnesque quibus pares virtute esse nequeunt, inuidia, ac maleuolentia prosequuntur. Hi consiliorum euentus expectant, qui se fœlices extiterint fortunam principis laudant. Sin secus auctores sententiæ criminātur, eosque callidos, versutosque esse dicunt, & non rebus principis, sed sibipsis consulere. Inuidi aulici. Attende. Alcibiades.

❧ Multa & præclara gessit Alcibiades, atque vtinam temperatior, mode ratiorque extitisset. Athenienses enim omnes virtute, ac rerum gestarum gloria excelluisset. Sed sæpe ex virtute plus inuidiæ quam laudis cōtraxit, & nunc æmulis suadentibus Athenienses ei humanam opem interdixerūt contumelijs, probris, execrationibusque eum affecerunt, nunc in cœlū laudibus extulerunt, & honoribus, muneribusque, præmijs precibusque exple runt. Et qualis in eum fortuna erat, talis etiam ciuium aura prosequebatur. Sed qui ei æmulabantur, tantam ciuibus de illius calliditate opinionem persuaserant, vt omnia ab eo minus prospere gesta, non fortunæ, sed illius culpæ imputarent, quasi ei fortuna obsequeretur, aut quid opus facto esset, præscriberet. Atqui ipse qui prudens admodum erat, quum in patriam tandem reuocatus esset, concionareturque ad populum, leniter quidem de exilio suo conquestus est, deinde calamitates omnes, quas tulerat, in aduersam fortunam, iniquumque fatum suum contulit, in obtre ctatores autem suos nihil locutus est, ne vulnera, quæ nondum cicatrices obduxerant, recrudescerent.

❧ Tutiores igitur partes in principis aula habent, qui imperata facessunt, quam illi ipsi qui imperant. hi quidem vtcunque res sese habeant, ex præcepto se egisse excusant, isti autem vix calumniam euadere possunt. rem

vero suam modeste agere,in omni rerum statu tutissimum,iucundissimũ que esse statuo,dũmodo citra iniuriam viuere liceat. LONGE enim facilius est ocij quam negocij rationem reddere.

Diogenis cynici scommata.

Fugiendas principũ aulas Diogenes Cynicus docuit ad Aristippũ scribẽs.satius esset(inquit)oleribus vesci,quam Dionysio inseruire. Et rursus Cratero rogãti,vt ad se accederet honorifice moderaturus secum imperij sui habenas,respondit.Salem Athenis lingere malo,quam tecum opiparis dapibus semper vesci.

Mordacior fuit Diogenes,sed multa etiam scite,ac comiter dicebat. Et hoc præcipue cum aiebat illos recte sapere,qui se crebro dicerent velle ad regem accedere,& tamẽ nunquã accederent.Qua quidem ex sententia docet regios familiares multis periculis obnoxios esse.Neque oẽs fœlices existere,qui regia purpura,regioque auro rutilant.

Calisthenes, Vale.max.l.vij.de sapi.di,& fa.& supra tit.ij.li.primi

LONGE etenim melius sibi,rebusque suis cõsuluisset Calisthenes si ad Alexandrum nunquam accessisset.& libertate,siue licentia loquendi inter æquales,ac condiscipulos suos,non inter reges,ac purpuratos vsus fuisset.Non enim miserandas pœnas in cauea,vt ferum aliquod animal dedisset.

Lacydes cyreneus.

PRVDENTIVS egit Lacydes cyreneus,qui nuntiis,ac literis accersitus ab Attalo rege,vt ad se accederet,quum multa quoque ei pollicere tur,& amicitiam,societatemque in rebus gerendis,respondit se gratias peringentes regi habere.Se tamen ad eum neutiquam accessurum,quandoquidem philosophi,vt picturæ,& imagines emimus,non cõminus vidẽdi sunt.

HAEC NON EO consilio dico,vt doctores,atque eruditos viros,a principum consuetudine,atque amicitia absterrere velim,sed vt ostẽdam inuidos,assentatores,adulatoresque in regum,principumve aula esse cauendos. Et vt ciues quoque oẽs moneam,ne eis inuideant,qui apud reges agãt,illis gratiores sint,sed illos potius honore afficiant,ac beneuolentia prosequantur.Nec subitam illorũ fœlicitatem toruis oculis despiciant,vt plærique cõsueuerunt,sed virtute,atque obsequio nitantur,vt parẽ principis indulgentiam,ac gratiam assequi mereantur.

NEC PRIVANDI SVNT optione qui imperãt,ne eos inter multos eligant,quos velint alijs perficere,& quibus beneficia,atque immunitates conferant,quum vnicuique patrifamilias liceat quencunque velit in familiam suam accipere,& donis,muneribusque afficere. Et præsertim quum regum consilia potiora sint,nec diuino nutu careant. Et quæ ex illis admirationem aliquam prę se ferre videntur,occulta tamen ratione probantur.

Sydonij ab Alexãdro regẽ expetũt.

Alexander quum regnum Sydoniæ inuasisset,statum rerum perturbatum ostendit.Erat enim inter nobiliores,potentioresque magna super regni successione altercatio,occiderat siquidem rex nullo regiæ prolis superstite. Neque ipse decedens quempiam instituerat. Proinde omnes Alexandrum orabant,vt optimum aliquem eis præficeret regem,qui iustitia & æquitate omnes regeret,& intestinę seditioni finem præscriberet. Annuit se id facturum Alexander si prius diligenter indagauerit,quis diademate inter eos dignissimus esset.Occurrunt ei quidã nobilitate se præferentes

ferentes,alii dignitate,alii peritia rei militaris.alii consilio ac virtute,alii opibus,& potentia. Quibus omnibus diligenter inspectis,Abactonium Sydoniæ regem disignat. Erat autem Abactonius vir grauis,& integer, studiis bonarum artium eruditus,omni virtute pręcellens,ętate maturus & formę dignitate conspicuus, sed adeo inops,vt operam suam sedulo oblocare consueuerit,ad aquam ex puteis hauriendam,hortosque irrigandos,vt vitã misere exigeret. Hic vt primum rex constitutus est,tanta virtute, tantaque animi excellentia emicuit,vt omnes liquido intellexerint sub palliolo sordido sapientiam inesse posse, et regum consilia a summo deo manare. Nã magna cum iustitia,atque æquitate diutius regnauit. Et sedatis discordijs ciuium beneuolentiam adeo contraxit,vt viuus admirationi extiterit,& post obitum filios,ac nepotes longa serie reliquerit successores. Ferunt deinde interrogatum Alexandrum a familiari quodã suo,cur olitorẽ hunc inopẽ, & sine vlla maiorum commendatione,sprętis tot opulentissimis,ac nobilissimis viris regem constituisset respondisse, ne generis,aut potentiæ id nõ dantis munus esse arbitraretur. Sub palliolo sordido sapiẽtia. Alex responsum.

REGES, AC MAGNOS VIROS syderibus adiuuari,

TITTLVS NONVS.

IPPARCHVS quem ꝑpter magnam rerum cœlestium peritiam veteres diuinorum consiliorum compotem esse putauerunt,syderum cognationem quandam cum regibus,& magnis optimisque viris esse putabat,& animum eorum in nouas stellas post emerita humanæ vitę stipendia conuerti arbitrabatur. Huius tamen sententiæ primi adstipulatores vetustissimi poetæ extiterunt,qui maximorum virorũ nomina post eorum obitum quibusdam syderibus dabant, vt qui putarent illos in astra,aut stellas translatos esse,& cum numinibus ęuo sempiterno frui. Et sic cœlum omne regibus illis referserunt,quos iuste imperasse arbitrati sunt,& optime de hominibus meruisse. Quorum primos Cretenses fuisse aiunt. Cœlum,saturnum,iouem,& alios quib⁹ cœli,mundique imperium fabulose tradunt. Hoc Diodorus argyreus testatur,quũ ait,iouem post obitum in deum translatum dicunt,quia quum regnaret omne studium in puniendis sontib⁹,bonisque remunerandis impendit,populorum quoq; vtilitati semper consuluit. Proinde eum iouem appellauerunt,quod bene viuendi hominibus causam præbuisset. Hipparchus. Syderum cũ regibus cognatio, Ex pli.cap xxvi.lib.ii. Regum animas in stellas transire credebant veteres.

Hanc opinionem secutus est populus romanus, Augusto celebrante venerí genitrici ludos. Nam quum stella crinita apparuisset, spectatores omnes clamauerunt animam C.Cęsaris a numinibus in cœlum suscipi. Ex pli.l.ii.c. xxv.ad fi. Cęsaris anima in stellã versa.

Scribunt enim perempto cæsare circa solem circulum rubri coloris,cũ totius pene animi pallore continuo apparuisse. Solis pallor annuus ex pli.c. iii.lib.ii.

Magis regum,ac principum res,sæpe numinibus,ac cœlo teste pręsagiri certum est. Trallibus in templo victoriæ subito enatam palmam sub cæ

saris statua ante pharsalicam pugnam multi scriptores testantur, quæquidẽ futuræ victoriæ manifestum iudicium dedit.

Octauio aug. principatum ineunte stella cum sole visa.

Sic etiam Octauio primum post Cæsaris mortem romam intrante, vt hereditatem adiret stella cum sole tota die visa indicauit illũ fœlicissimũ imperatorem fore.

Pli.c.xxviii. lib.ii.

¶Nonnunquam etiam maxima bella syderibus portenduntur, vel horrẽdo aliquo cœli signo, vt quum Philippus Macedo græciam inuasit, cœlum sanguinea specie horrendum apparuit, quo nihil mortalibus terribilius vnquam visum fuit.

Cyri somniũ

Terrificum quoq; sydus emicuit antequam pompeius & Cęsar in pharsalicam aciem concurrerent. Alijs etiam modis reges, atque imperatores a numinibus sępe monentur. Cyro antiquiori inter quietem visus est sol ante pedes esse, verum ipse ter frustra conatus est manibus appetere, deinde quum se conuerteret sol elapsus abijt. Hoc somnium quum ad magos relatum esset, responderunt triginta annos cyrum regnaturum, sicque per tripli cem appetitionem portendi, quod ita contigit. Nam ad septuaginta annos peruenit, quum quadraginta natus regnare cœpisset.

Deiotari regis auspicium ex vale. max. li.i. de auspiciis.

Deiotarus rex ꝓpositũ quoddã, ac cõstitutũ iter ĩgressus redijt admonitus aduerso aquilæ volatu, & conclaue illud, vbi mansurus erat, proxima nocte corruit.

Aetrhuscorũ neglecta diuinatio quantũ obfuit.

Aetrhusci Aruspices consulti an prælium in Persas ineundum esset, responderunt ex Tarquitianis libris in titulo de rebus diuinis relatũ esse, quod face in cœlo visa committi prælium, vel simile quicquam non oporteret. Sed cũ eis minus fides adhiberetur, infœliciter pugnatũ est, & imperator Iulianus lætali vulnere transfixus periit vt Amianus Marcellinus scribit.

Annibalis somnium. Ex Cice. li.i. de diuinatione.

Cicero Celium scripsisse ait Annibalem cum columnam auream, quæ esset in fano Iunonis, auferre vellet, dubitaretque vtrum ea solida esset, an extrinsecus inaurata, perterebrauisse, cumque solidam inuenisset, statuisset que tollere, ei secundum quietem visam iunonem prædicere, ne id faceret, minarique si fecisset, se curaturam, vt is quoque oculum quo bene videret, amitteret, idque ab homine acuto non esse neglectũ. Itaque ex eo auro quod exterebratum esset, buculam curasse faciundam, & eam in summo columnæ collocasse.

Octauii imperium in sõnio præuisũ.

Imperium Octauii nonne ex insomnio prędictũ est. Comitabatur C. Cæsarem capitolium proficiscentem, & pristinę noctis somnium comitibus forte narrabat puerum facie liberali demissum cœlo, aurea cathena, ad fores Capitolii constitisse, eique flagellum iouem tradidisse, deinde repente viso Octauio, quem ignotum plærisque adhuc auunculus ad sacrificium acciuerat, affirmauit ipsum esse, cuius imago ei inter quietẽ obseruata fuerat.

Iunonius puer.

Cice in epist. vnica ad octauium.

Hæc visio post cæsaris obitum recitata a Cicerone senatui, populoque romano effecit, vt Octauius ante tempus consul designaretur. Sed quum cerneret deide Cicero Octauii mentẽ a republica alienam, imperioque intentam, ac proinde Antonio adhęsisse exclamauit in senatu, rempublicam a se delusam, qui illum ex insomnio Iunonium puerum dixerat. Et ad Octauium scripsit, cum magna loquendi libertate elegantem epistolam illam, cuius initium est. Super tuas legiones mihi licitum fuisset venire in senatum.

¶NVNC

Nunc vero ad propositam rationem redeo, atque assero Hipparchum non imprudenter putauisse syderum cognationem quandam cum regibus ac magnis viris esse, & romanum senatum optime egisse, qui bene de hominum genere imperatores meritos post emerita vitę stipendia diuos appellasset, vt qui arbitraretur locum relictum eis in celo esse, vt cum diuis ęuo sempiterno fruerentur.

Regna quoque, & imperia sæpe a numinibus prædicuntur: & futuri reges, atque imperatores ab ipsis incunabulis, a maximis plærunque periculis saluantur. Cyrum legimus vt primum in lucem editus est, alitibus, ferisque fuisse expositum, & tamen diuino nutu seruatum, & a fœta cane vberibus educatum, sicut conditores vrbis romæ a lupa. Et Abidus a Cerua.

Cyrus a cane nutritus.

Remulus & Rem⁹ a lupa. abid⁹ a cerua.

Sæpe etiam futuri principum mores diuinit⁹ portenduntur. Phalaridis tyranni mater quum in ventre eum gestaret, visa est secundum quietem videre Mercurium patera, quam dextera teneret, sanguinem fundere. qui statim feruesceret adeo, vt tota domus sanguine redundaret, quod quidē somnium diram Phalaridis immanitatem ostendit.

Matris phalaridis sōnium.

Argippinæ Neronis matri consulenti imperaturus ne esset filius, respō derunt Chaldęi, fore, vt imperaret, sed matrem occideret, quibus illa, occidat. inquit, dum imperet.

Agrippina neronis mater.

Scriptum est etiam in veteribus romanorum historijs, Tarquinio prisco regnante, masculini sexus genitale ex igne emicuisse subito, & quum illic sederet Ocresta vna ex ancillis Tanaquilis reginæ forma conspicua se tactam exclamans, repente grauida apparuit, Ita Seruius Tullius natus est, qui regno deinde successit. Sed cum in cunis cubaret confestim ei caput exarsit, quo viso Tanaquil, quæ futurorum præscia habebatur, exclamauit puerum esse alendum, vt qui eiusmodi ostentis magnus admodum futurus portenderetur. Creditumque illum laris familiaris filium esse. Proinde compitalia, & ludi laribus primum instituti sunt.

vel ocrisia auctore pli. li. xxxvi. ca. xxvii. in fi. Seru⁹ tulli⁹. Vale. max. li. j. de prodigijs c. j.

Præscij etiam reges, & imperatores diuinitus nōnunquam fiunt, quo loco, quo vel æro perituri sunt. a Chaldeis Alexander monitus est imminere ei fatum, si ad Babylonem accederet. Et Cęsari spurrina vates prędixit id⁹ martias ei fatales esse, et quū iā aduentassent, cæsar per iocum ad illum ait. ECQVID scis idus martias iam venisse? tum ille. ECQQID scis illas nondum præterisse?

Pli. c. cx. l. ij. Titus Liuius lib. j. ab vrbe con.

Spurrina fati cęsariani vates.

Iulianum quoque Cęsarem Actrusci vates monuerunt, vt phrygiæ locum caueret, si sibi, suisque cruentem mortem euitare vellet. Fato quisque suo functus est, quum minus peritorum monitis fidem habuerit.

Concludendum profecto erit regios ortus, atque obitus, & regia cōsilia regiasque electiones deum semper pręsidem habere. Parebunt idcirco regi ciues omnes, quasi diuino numini, & eos quos elegerit, honore, & amore prosequantur, vt per illos etiam si quando vsus esset, maiorem apud regē gratiam inire valeant.

CIVES DE VIRTVTE
Certare debent & nobiliores ne ab obscurioribus virtute vincantur.

TITVLVS DECIMVS.

CERTA:

ERTABVNT inter se ciues de virtute. Et quí clariores erunt genere, omni studio nitantur, vt præcellentiores euadant, ne ab obscurioribus superẽtur. Qui enim nullis maiorum meritis commẽdantur, propria virtute niti debent, vt nobiliores illos præuertent. Nam quanto humiliores sunt genere, tanto virtutis splẽdore illustrentur oportet. Nec pulchrũ est inter ciues de diuitiis, pecuniaque certare. Quod quidem docuit Aristides, qui cognomento iustus appellatus est. Nam Callias vir prędiues, ac fortunat' per opulentiam non per virtutem priores in republica partes sibi despoſcebat. Et Aristidem quem præ inopia contemnebat, quasi in certamen prouocabat. Cui ille responsum afferebat, se longe magis inopia gloriari æquũ esse ducere, quam Calliam maximis illis diuitijs, quum inueniantur cõplures, qui diuitijs in deterrimos vsus abutantur, pauciores autem qui in optimos conferant. Ipse enim eiusmodi vir sit qui paupertatem æquo animo ferat. Quocirca non sibi paupertatẽ probro obijciendam esse, quę nisi his, qui bus inuitis obuenit, indecora esse non potest, aut his, qui rem suam turpiter prodegerunt. Atqui ex his rebus quæ magnum virum Aristidem mihi fuisse indic nt, hæc vel sola esse videtur, quod quum diutius princeps reipublicæ extiterit, & tot pręclaras res domi, militięque gesserit post eius obitum adeo inops inuentus fuerit, vt propria impensa efferri nequiuerit. Et duæ eius filiæ, quæ ei superstites extiterant, publica etiam impensa nuptui traditæ sunt.

Callias.

Aristidis responsum.

Paupertas nõ vituperanda.

Aristidis paupertas.

❧ Hoc idem Epaminundę thebano vsui venit, qui quum patriam bellicã gloria illustrasset, quæ ante eum non victorijs, sed cladibus insignis erat, adeo pecuniarum contemptor fuit, vt sumptus etiam funeris ei defuerit, nisi publica pecunia suppeteretur.

Epaminundę inopia.

❧ Agrippa quoque vir tanti nominis ac dignitatis apud romanos quum decessisset, pię inopia publica etiam impensa delatus est.

Agrippę paupertas.

❧ Et Mumius qui Achariam vicit, & Corinthum euertit, omnemque Italiam signis, ac tabulis impleuit, in tanta inopia decessit, vt facta rerum omnium auctione integram filiæ dotem non reliquerit.

Mumius.

❧ Paupertas per seipsam nihil turpitudinis habet, nisi per vecordiam, ignauiam, inertiam, desidiam, intemperantiam, luxuriamve contracta fuerit, tunc probro, ac turpitudini est obnoxia. Eleganter Plautus ait.

❧ Piaculum est nos miseri hominum rem suam male gerentium. in maximis autem viris, & in his qui solertes, atque industrij sunt, quique in republica, vel apud reges, principesve in rebus arduis cum gloria, ac laude versantur, paupertas testimonium virtutis, & animi magnitudinis afferre videtur. Quicunque enim magnis fũctionibus intentus, virtuti, laudique indulget, quę honesta sunt quęrit, non autem quę vtilia. Proinde nunquam animum in res humiles, atque infimas deflectit, nec alicuius rei se vnquam indigere putat, quum non modo sibi, sed multis alijs ope, consilio, auxilioque sepe adsit. Non igitur admirandũ est Aristidẽ, Epaminũdã. Agrippam. Mumium, Fabium maximum. Lysandrum lacedęmonium, & plærosque alios illustres viros in obitu fuisse inopes, quum in eorum vita res publicas locupletauerint

Sententia paulo digna.

tauerint, regna, atque imperia auxerint, populos tutati fuerint, & complurisbus diuitias erogauerint, & ipsi quoque cum gloria, ac dignitate semper vixerint.

CIVES SOLERTES, ET industrii esse debent.

TITVLVS VNDECIMVS.

AEC DE paupertate non eo consilio dixi, vt veli ciues ab industria, atque honestis artibus abducere. Sed eos monendos, hortandosque esse duco, vt bonis artibus, ac ministeriis insudent, quibus se, familiamq; suam modeste alere possint, & in temporum difficultate principi, ac reipublicæ adesse.

Videndum tamen est, ne iniustum studium quęrendæ pecunię ciues decipiat, ex quo non diuitias, sed odia plærunque assequuntur. Fœnora, vsuræ, versurę, & ihonestę omnes cōditiones, pactionesque execrandę sunt, & pœnis suppliciisque coercendæ.

Neque enim permittendum est, vt paucorum immensa vorago multorum patrimonia absorbeat. Conspiratio sępe numero inopum, & rerum exhaustarum necessitas, causas innouandarum rerum prębuit, vt romę priscis illis temporibus, quibus plæbs pressa ære alieno, & fœneratorum improbitate exagitata nomina militię dare, & imperata exequi detrectans, in ianiculum secessit, & inde a P. Hortensio Prisco dictatore magnis pollicitationibus deducta est, nec vera mihi videtur Galbę Cęsaris sententia, qui dicere solebat nullos hominum minus metuendos esse, quam qui de solo victu cogitarent. Verius Lycurgus, qui pauperem, & sine laribus longe magis in republica timendum esse iudicabat, quam diuitem, & insolentem. Et Silius poeta ait.

Est deforme malū, & sceleri procliuis egestas.

Dura quidem consilia eorum sunt, qui pro quęrendo pane consultant. Cato senior in maxima annonę caritate blandam pręter naturam suam orationem ad populum habuit, cuius initium fuit. Difficile est quirites ad carētem auribus ventrem verba facere. *Catonis dictum.*

Formidandum inopum, ac famelicorū multitudinē in commeatuum difficultate multi imperatorum senserunt, & in primis Octauius qui in maxima frumenti caritate, quum populus Romanus inedia premeretur, infestante Sexto Pompeio magni Pompeii filio vniuersum mare, & plæbis tumultus vndique surgeret, occurrit compluribus rixantibus, paucis satellitibus stipatus, & rationem querelę a multitudine exposcebat turpiter primo irrisus omnibus contemptui fuit. Deinde quum minabundis verbis plæbē compellare pergeret, iactis in eum telis repulsus est, nonnullis etiam ex cōmilitonibus cæsis. Cui Antonius cum multis militibus subuenit, & ab imminenti periculo liberauit, eumque intra domestica penetralia trepidum redegit, neque ante plæbi reconciliatus est Octauius quàm pulso ex Sicilia Sexto Pompeio tanta frumēti copia exuperauerit, vt nullum murmur su- *Annonę caritatis tempore formidādaest plębs famelica.* *Octauius. Sextus Pom.*

per

per inopia oriretur.

Appius clau-dius. Appius quoq; Claudius quum imperaret & propter sterilitates arctior annona esset, in medio foro a turba detentus est, & comitijs, clamoribusque infestatus, fragminibusque etiam panis appetitus adeo, vt paulatim non nisi per postieum euadere potuerit. Seite Lucanus poeta. Nescit plæbs ieiuna ti mere.

Nec minus periculum est in re militari, quam intra muros, milites Iu-liani Cæsaris consumptis frugibus extremam famem timentes illum pro-bris incessebant. Græculum, ac fallacem vocantes, & specie sapientię stoli-dum, a quibus quidē in eum insultantibus vix euadere potuit, extrema qui-dem fames nonnulla horribilia, & ductu, aspectuque fœda mortalibus sua-det, quæ vix credi possunt.

Cęsar in in commentarijs suis scribit Gallos cimbrorum, teutonūque bello obsessos fame, atq; inopia rerum omnium adeo ad extrema cōpulsos fuisse, vt corporibus eorum, qui per ętatem ad bellum inutiles videbantur, vitam tolerauerint, neque se hostibus tradiderunt, idcirco malesuada fames ex veteri sententia dici potest. Pręclare Silius.

Rabidi ieiunia ventris
Insoli tis adigit vesci.

Sed ad diuerticul um redeo. Quęrant opes ciues ex honesto lucro, ne-minem circumueniant, aut dolo capiant, neque iniuria, aut vi aliqua afficiāt.

VTILE ERIT SI CIVES CO-gnoscant regem omnia scire velle.

TITVLVS DVODECIMVS.

PTIMVM quidem erit, si omnes ciues intelli-gant se neutiquam regem posse celare, vt qui solers & industrius sit, & rebus omnibus, vel per se, vel per alios adsit. destinet aliquādo rex homines quosdam & humilitate ipsa cauendos ad colligendos hominū rumores, & populi querelas, qui ei deinde referant, quæ audiant, quęque videant, vt facilius rebus omni bus agnita veritate consulere possit. Deterrimæ sūt ciuium actiones, quas occultas regi esse student. Nā ea omnia quæ recte agunt ad illum perferre cupiūt, tanquam ad spectatorem, ac iudicem clarissimarum actionum. Atqui nun quam tute agere possunt, qui crimina, ac scelera occultant. Sed hi qui ab il-lis omnino abstinent, pœnas euadunt. Semper enim torretur, qui testem, ac iudicem formidat. Nihil profecto diutius homines latere potest. Optime poetę veritatem temporis, & memorię filiam esse fabulantur, vt ostendant verum esse quod sacerdotes ęgyptii crebris sermonibus vsurpabant. Alius de alio iudicat dies, supremus autem de omnibus.

Veritas tem-poris & me-moriæ filia.

Ex commen tario magistra tum gerere.

Inter pręclaras virtutes principis hęc pręcipua habetur, vt multa, & a di uersis etiam hominib⁹ scire velit, ne si paucis auscultet, ex illorum arbitrio rem gerere videatur.

PROBRO

❧ Probro obijciebatur apud romanos illud. At tu ex commentario magistratum geris, quod quidem in eos dicebatur, qui non proprio iudicio, sed alieno præscripto imperabant. Ex commentariomagistratum getere.

❧ Talis fuit Vitellius Cęsar, qui obliuiscebatur se imperatorem esse nisi ab alijs moneretur. Talis & fuit Iouianus Cæsar, qui cibo, vino, somno, venerique indulgens, nihil aliud ex imperatoria dignitate curabat. Qua ex re nocte quadam examinatus inuentus est ex colluuione ciborum, ac crapula, vt omnes pene opinati sunt, quum nullum violentiæ, aut morbi vestigium extaret. Vitelli⁹ cęsar pricipatus sui oblitus. Iouianus Cæsar.

❧ Velit igitur omnia intelligere optimus princeps, ne a paucis illis qui cariores sibi sunt, decipiatur, sed in ignoscēdo deinde sit clementior. vera est enim sententia illa Domitij Aphri, qui ait. Princeps, qui omnia vult scire necesse habet multa ignoscere.

❧ Magna atque assidua diligentia in audiendo fuit M. Antonius cognomento Pius. ad eum siquidem aditus omnibus patebat, non fortuna, non inopia, non deformitas, aut ætas quempiam excludebat. Et comitijs frequenter indefesse ad noctem vsque semper aderat, nec ante e curia discedebat, quam Senatus dimittereretur, dixissetque consul. Nihil amplius vos moramur patres conscripti, is tamen indulgentissim⁹, mitissimusq; sēper extitit. M. Anto. Pi⁹.

❧ CIVES DIVERSOS PRINCIPVM mores ferant oportet,

TITVLVS XIII.

EBRANT etiam oportet ciues principum diuersas naturas, variosque mores. Nemo enim omnium mortalium in omni ęuo vnquam inuētus est, cui omnia suppetant, quę ad omnes vitæ actus ptinent, qppe semper agat quod iustū, rectum que sit. Bene itaque dicebant veteres neminem esse, qui omnib⁹ horis perfecte, ac pleno pectore saperet. Cęsar ambitionis incessitur, sicut Alexander temulentiæ, Pyrrhus subiti consilij, Annibal ambiguæ fidei, Fabius lenti certaminis, Marcellus affectatæ pugnæ. Et sic quisque magnorum principum aliquid in se habuit, quod mutari in melius potuit. Sed pro multis cō modis parua aliqua incommoda ęquo animo ferenda sunt, quando non omnia possumus omnes, vt pastor ille apud Maronem ait. Nullus vsque quaque perfectus.

❧ Mylasa vrbs quondam fuit opulentissima, duobus iouis templis illustrata, & optimis reipublicę institutis nobilitata. in ea eodem tempore duo oratores principatum tenebant. Euthydamus, & Hybreas. Eutidamus perutilis erat reipublicę, sed violentus admodum, ac difficilis toleratu, ad quē Hybreas dicere solebat. Euthydame malum es ciuitati necessarium. Nam tecum moleste viuimus, & sine te viuere non possumus Mylasa vrbs Cariæ, de qua Pli. ca. xxix. lib. v. Ex Strabone lib. xiiii. Euthy dam⁹. Hybræas.

❧ Idem in morosiorem principem ciues omnes dicere possunt, & difficiliora quædam tolerare debent, ne necessaria quæque amittant. Macedones Philippi, Alexandrique morte lętati sunt, vt qui maiestatem, splendorem

que duorum regum, a quibus aucti, atque illustrati fuerant, non cognoscerēt. Postquam vero varios fortunę casus pertulerunt, & truculentos, crudelesq; tyrannos passi sunt, illos ipsos, quos pauloante oderant, desyderabant, & eorum virtute animi magnitudinem, ac rerum gestarum gloriam animo metiebantur. Tum quos ab inferis reuocare non poterant, non solum humanis honoribus honestabant, verum templo, ara, ac diuinis sacrficijs venerabantur. ¶ Athenienses quoque, qui diutius illorum ambitionem odio habuerant, & qui eos hostes, atque infensos tulerant, eisque victi succubuerāt. Eorum quoque desyderio non modo afficiebantur, sed vehementer etiam flagrabant, & pręcipue quum Antigoni sæuo, indignoque seruitio vexarentur. Meminerant quidem quam facile potuissent illorum hostilē iram placidiorem, mitioremque reddere, vt qui excelsioris animi, ac spirit⁹ essent, & inuicti, ac generosi reges.

Absentia docet quam pro fuerit præsentia.

Antigonus.

❧ At vero Antigonus crudelis, impius, sæuus, inexorabilis, aspectu fœdo, facieque deformi, & cum altero oculo captus esset, longe deformior videbatur, victu quoque, atque vestitu nihil inter alios excellebat, adeo vt non rex sed vix satis idoneus regis satelles esse videretur. Attamen fossorē quēdam phrygem fuisse legim⁹, qui audita Antigoni morte, in agello suo multo altius solito fodere incepit. Tum altitudinem scrobis vicinum eius quēpiam admiratum rogasse eum, & quid quęreret tunc illum respondisse Antigonum se quęrere, non tamen quod bonus fuisset rex, sed quod in omni vita sua deteriores semper prioribus principes succedere meminisset.

❧ Noscant proinde ciues reges suos dum viuunt, & illorum virtutes admirentur, ne post obitum eos desyderent, quos viuos laude, ac gloria fraudauerint. Vera est enim vetus sententia, qua dicitur. PLAERIQVE hominum hoc ingenio prædıti sunt, vt non ante bona sua dignoscant, quam eadem protinus amiserint. Hoc populo romano cernimus quōdam contigisse, qui fractus paucorum auctoritate Tiberium, & Caium gracchos bene de se meritos male defendit, verum deinde cęcos, ac trucidatos adeo desyderauit, vt deiectas illorum imagines restituerit, nouasque erexerit. Et in his locis, in quibus cæsi fuerant, sacella duo ædificauerit, in quibus quotidie sacrificia fierent, conueniretque procumbens multitudo, vt in aliorum deorū templis moris erat, & sic capita illa, quę non puduit optimum consulem pari repenso auro licitari, diutius desyderata sunt, & inter numina venerata.

❧

❧ ACTIONES PRINCIPVM ❧ ab omnibus iudicantur.

TITVLVS XIIII.

ONDITIONEM principis hi qui parent, vel in hoc antecellere videntur, quod eis lōge facilius est, vnius viri sententiæ obsequi, quam tam multis, tamque diuersis voluntatibus inseruire, vt princeps ipse compellitur, cuius actiones in medio positæ omnium iudicia subire coguntur. Neque ei satis est paucorum approbationem habere, nisi assensum vulgi etiam consequatur. Ea enim

imperia

imperia tuta,ac diuturna sunt,quæ totius populi auram colligunt,nihil tamen instabilius populo est,quem poetę fluctuanti ponto similem faciunt, qui compensandus est.& veluti exultans equus firmissimis habenis regendus. Nec permittendum est,vt quisque agat quod velit,quod iustum,ęquũque sit,& si vlterius quippiam cupiat,assequi nequeat. Licentia quidem agendi quod quisque velit,ingenitæ hominibus cupiditati habenas laxat,& prauitati calcaria subdit,nec expectandum est,vt audacia longius serpat. Sed vt primum exoritur,sedanda,atque opprimenda erit.

Nemo ab initio magno aliquo facinore statum rerum perturbare audet. Sed leuissima quædam tentat,quæ vbi successerit,quasi remota custodia grauissima quęque magna cum audacia aggreditur. Et quasi rapidissimum flumen disiectis obiicibus omnia sternit.

Demosthenes Atheniensis summus ille orator,quum in exilium proficisceretur,arcem athenarum suspexit,& altiore voce dixisse fertur. O Pallas vrbium custos cur tribus truculentissimis beluis delectaris noctua,dracone,& populo? Quibus ex verbis populi leuitatem præcipue accusare videtur. Sed per hęc tria signa,quæ deę tribuuntur,qualis princeps esse debeat,declaratur,vt vigil,prudẽsque sit,& populum fautorem habeat. Noctua quidem (vt cernimus) vigilantissima est,& noctu semper excubat. Draco autem peracri acie oculorum omnia circũspicit,vigilatque,quod etiam eius nomẽ indicat δέρκειν enim est cernere,& acute intueri. Idcirco a doctissima vetustate ædium sacrarum,adytorum,templorum,thesaurorũque custodia draconi assignatur. Sed noctuę Athenis plurimę fuerunt,adeo vt in vet' prouerbium γλαῦκα εἰς ἀθήνας κομίζειν transiuerit,hoc est noctuã athenas portas,quo prouerbio Cicero in epistolis vtitur,quum dicere vult,rem quam habes tibi affero.

Demosthenes ad Palladem. Pallas noctua dracone,& populo delectatur. Noctua. Draco. Noctuam athenas portas. Cicero ad Q. fratrem lib. ii. infi.

CIVES VT BENE CONCILIATI sint principibus studere debent.

TITVLVS DECIMVSQVINTVS.

STVDEANT præterea ciues,vt optime semper principi suo conciliati sint,hoc et si per virtutem pręcipue cõparetur,tamen per bonas artes maxime adiuuatur. Studia disciplinarum cum vitæ honestate coniuncta homines præter cętera omnia regibus principibusve commendant. Eiusmodi enim viri non modo sibiipsis honori,atque vtilitati sunt,sed ciuibus suis,& vniuerso hominum generi. Alexander potitus ilionis victoria,non solum vrbi,ac ciuibus pepercit,verum eis maxima beneuolentia indulsit,ductus honoris obseruantia,cuius studiosissimus semper extitit. Lætabatur siquidem loca quædam oculis cernere & propria eorum nomina ab indigenis audire,quorum diuinus ille poeta meminerat. Necias vero & Demosthenes Atheniensium imperatores bellum Syracusanis terra,mariquẽ inferebant,his lacedęmonij gylippo exercitui imperante,auxilio aderant,& du-

Alexander. Niceas. Demosthenes.

dum vario Marte pugnatum fuerat, tandem Atheniensium exercitus succubuit, & adeo profligatus extitit, vt ambo imperatores caperentur, militũque pars maxima trucidaretur, donec Nicias ad genua Gelyppi prouolutus lachrymis, ac precibus impetrauit. vt reliqui occidioni subtracti miserã seruitutem agerent. Pessime enim Athenienses a Syracusanis habebantur. Nam alij per lapidicinas distributi sunt, quorũ pars magna morbo aut inopia victa perijt, alij ad colendos agros ducti, alii inusta characteris nota in fronte vęnundati.

Insolenter admodum hac victoria vsi sunt Syracusani, vt qui neutiquã dignoscerent longe præstantius esse moderate victoria vti, quam vincere. Euaserunt tamen nonnulli, qui studiis literarum dediti Euripidis tragici amici, auditoresve fuerant. Magno enim in honore erant apud siculos illius poetæ versus adeo vt precium subitæ libertatis proponerent captiuis illis qui ex eis aliquod recitarent. Domini itaque seruos illos libertate donabãt, quibus aliquid ex Euripide didicissent. Qui deinde athenas quum rediissent, gratias euripidi (qui tunc viuebat) quam maximas agebant, quod per illius tragœdias salui, ac liberi euasissent, & reduces in patriam rediissent. Exercitatio rei militaris in his qui animi virtute, & corporis robore præstãt secundum disciplinas gratissima principibus semper esse solet. Verba enim Galbę Cęsaris sententia, qui dicere solebat optimum esse milites diligere, non autem emere. Tunc quidem principes militem emunt quum ex ciuibus suis non habent quem describant, & exercitum conducere coguntur.

Militem emere. Mercennarii militis fides ex fortuna pendet, qua quoque inclinante ad hostes plærumque ipsi spem, atque animum inclinant.

Carthaginenses a C. Luctatio vincuntur. Ex Aemilio probo in vita Hamilcaris. Classe carthaginensium apud Egadis insulas a C. Luctatio catulo Romanorum consule superata, statuerunt carthaginenses pacem cum populo romano inire, remque Halmicaris, qui cognomento Barcha dicebatur, imperio permiserunt, qui tandem multis sermonibus vltro citroque habitis pacis conditiones a catulo consule accepit. Quo quidem consilio milites qui contra Romanos militauerant, ad imperium circiter viginti milium nouandarum rerum studio a carthaginensibus desciuerunt, & constitutis inter se ducibus vticam, hipponem, & plæraque alia oppida ad defectionem compulerunt, vrbemque ipsam obsederunt. Quibus malis Pœni perterriti auxilium a romanis paulo ante hostibus impetrarunt. Huic bello Halmicarem imperatorem præfecerunt, cuius tanta virtus illuxit, vt hostes a mœnibus expulerit, oppida quę defecerant restituerit, & mercennarios milites eo compulerit, vt locorũ angustijs clausi plures ex eis fame quam ferro perierint. Qua ex re tantum laudis assecutus est Halmicar, vt omnium sentẽtia patrię saluator diceretur. Quo nũc exemplo facile est intelligere, quam tutior, præstantiorque sit propria ciuium nostrorum manus, quam externa militia. Proinde gratum principibus esse debet ex his, quibus imperant militiam scribere, & eosdem in tenera ætate diligere, vt domestico præsidio regni fines tueri possint. Exemplo magni Alexandri, qui triginta puerorũ milia non sub lanistis, aut mangonibus, sed sub veteranis, ac reipublicę magistris futurę militię erudiendos tradiderat.

Alex. magn' trigita puerorũ milia disciplinæ militari tradidit.

HONESTAM deide mercaturam, qui exercent, sine fœnore, ac vsura, & sine mendacio, ac vanitate, ex qua se familiamque suam optime alunt,

alunt, multis prosunt, & in difficultatibus temporum reipublicę adsunt, grati etiam principibus sunt, & post doctos viros, reique militaris ordinem in quibus maior nobilitas est, tertiū locum tenent. Sic artifices omnes, qui vel ciuitatem ornant, vel rebus necessariis adiuuant, chari etiam habendi sunt. Tyrum Phœnicium vrbem artes plurimum extulerunt. Ea purpuram optimam habuit & quęcunque ad vestes inficiendas attinent. Sidon autem eiusdem regionis vrbs maxima, ac vetustissima artibus compluribus fuit nobilitata, vt Homerus testatur. Memphis autem ægyptia tenuitate telarum aliis omnibus præstitit. Borsippa babylonica vrbs Apollini, & Dianę consecrata maximum lini vsum habuit, præter alias omnes finitimas vrbes. Qui vero veneri libidinum ministeria præbent, hi omnino exagitentur. Tiberius Cęsar vel in hoc saltem laudem meruit, quod popinas, geneasque inhibuit, vt ne etiam opera pistoria proponi vęnalia sineret. Sic a Nerone interdictum quoque est, ne quid in popinis cocti propter legumina, & olera vęniret.

Mercatores non mēdaces tertium locū tenent.
Artifices.
Tyrus vrbs phœniciæ.
Sidon.
Memphis.
Borsippa.

❧ Agricolas quidem, quorum ars vltra reliquas omnes necessaria est, alit enim ciuitatem vniuersam, magna beneuolentia principes complectantur oportet. Et ex illis quum militię delectus habebitur describant. Sunt enim robustiores corpore, & facilius labores bellicos tolerant, quam ciuilis iuuentus, quæ vrbanis vmbraculis delitescens delitiis plurimum profluit. Testis sit C. Marius homo rusticanus, qui durus ac pugnacissimus fuit, & omnium romanorum imperatorum ad octogesimum vsque annum militarium laborum patientissimus.

Agricolę.
C. marius.

❧ Rusticus etiam in Hispania fuit Viriatus, & primo quidem pastor, deinde venator. Et quum latrociniis regionem omnem infestaret, magnam latronum, qui vndique ad eum concurrebant, manum contraxit, qua paruo tempore Lusitaniam omnem inuasit. Mox contra romanos vario Marte quatuordecim annos bellum gessit, Nec vnquam collatis signis deleri potuit.

Viriatus pastor.
Venator dux.

❧ Postremo autem consilio L. Scipionis subornatis quibusdam proditoribus perijt.

❧ Ventidius quoque Bassus primo quidem mulio fuit. Mox autem ad tantam fortitudinis laudem peruenit, vt imperator ab exercitu appellaretur. Ac deinde consul factus de Parthis triumphauit. Cæso Pacoro rege cum omni eius exercitu.

Ventidius bassus.

❧ Hunc ventidium adolescentem cum aliis captiuis in triumpho Aesculano ante currum duxit Pompeius Strabo Magni Pompeij pater, et deinceps tam preclarus euasit in re militari, vt amissa signa consularia, quæ Parthi Crasso ademerant, magna victoria recuperauerit, romamq; triumphās aduexerit. Nec vllo bello Parthi vnquam maiorem plagam acceperunt, visque potuissent, si ventidio prorogatum imperium extitisset. Sed æmulorum in nouum hominem inuidia plus reipublicæ obesse potuit, quam optimi imperatoris virtus prodesse, redeat nunc sermo vnde fluxit.

Pompeius strabo.

❧ SVBIECTOS QVIDEM omnes paterna quadā indulgentia reges complectuntur. Sed eos magis diligunt, qui reipublicæ vtiliores sunt, illos autem odio habent, quos præ ignauia, ac desidia inertes cernunt,

 Nec

Lex ęgyptia. Amasis rex. Herodotus in euterpe ad fi.

Nec sibiipsis, nec aliis ciuibus vtiles. Optima habenda est ægyptia lex quam Amasis tulit, vt Herodotus testatur, qua quisque singulis annis apud prouinciæ præsides nomina sua profitebatur, et qua arte viueret, edocebat, vt inertia pariter, & iniuria coerceretur grauibus pœnis, industria autem laudis premium acciperet. Similiter Athenienses ignauos, ac desides ciues veluti facinorosos puniebant. Proinde Areopagitæ quo quisque quęstu viueret inquirebant, vt inutiles ciues extruderent.

Areopagitę.

Hebetis profecto ingenii est, & rudissimi cordis, atq; hominis, nec reddendæ nec accipiendæ rationis capacis nullam edicere artem, ex qua necessarium victum percipere possit, & putare se natum ad nihil agendum, & ad desidendum semper inter oscitantes, atque ociosos, de eiusmodi hominibus id dicere possumus quod de sue dicebat M. Cato naturam ei pecori animã pro sale dedisse ne putresceret. Hic optimis principibus gratus neutiquã esset.

Posset fortasse Syrorum regibus placere, qui, vt Dio refert. Cum Eunuchis, & pellicibus clausi vitam agunt, neque in bellum, neque exercitum vnquam proficiscuntur, vel gratus in re publica thaberinorum, qui oram Asię fertilissimi, feracissimique soli incolunt. hi enim semper ociosi, feriatique sunt, & rerum omnium curam, ac diligentiam mulieribus permittentes in lusu, ac ioco summum bonum statuunt.

Suibus anima pro sale. Siri reges.

CIVES IN REBVS ANxiis regibus adsint.

TITVLVS SEXTVSDECIMVS.

IN REBVS anxiis atque aduersis ciues omnes certatim regibus semper adesse debent. Et operum ac studium vltro polliceri. Optime ĩ obsequium animatus populus principis vires auget, & illius animum alacriorem, promptioremque reddit. Secundo populo principes res magnas neutiquam aggredi ambigunt. Aduerso autem semper formidant.

Euentus rerum taciti expectant illi, contra quorum voluntatem res agitur, qui si aduersi fuerint, exultant, & in auctores oblatrant. Sin vero secũdi fortunam sequuntur, & auctoribus eblandiuntur.

Aristides.

Aristides in Atheniensium senatu sententiis suis sępe alios præficiebat. Tum ne Themistoclem ęmulum suum in contrariam opinionem prouocaret, tum etiam ne si quid præter sententiam accideret, in eum culpa omnis intorqueretur.

Phocion. Aleosthenes. Ex plutar. in phocionis vita.

PHOCION quoque consiliis Aleosthenis semper aduersabatur. At vbi animaduertit rem per illum bene gestam extitisse, & exinde Athenienses maxime lætari pœnitentia ductus, inquit. O quam vellem viri Athenienses consiliis Aleostenis etiam sententiam meam adhibuisse. At qui si fortuna rebus illis fuisset aduersa, Phocion in illum non tam mitis, atque æquus extitisset. erat enim Phocion sæpenumero multitudini aduersus, quod quidem ex Apollinis oraculo proditum est. Nam consulentibus

tibus Atheniensium oratoribus super statu reipublicæ responsum est, virũ vnum in vrbe esse, qui a cęteris omnibus dissentiret, Tum clamantibus cũctis, virum hunc quęrendum, multandumque esse, Audacter ait phocion se eum esse, cui nihil placeret, quod a populo fieret. hac loquendi promptitudine quum plærique in risum conuersi essent iudicium, inuidiamque cũctorum euasit. Senatus romanus ne tantum oneris subiret, declarandi hostis, decernendique belli, auctorem populum fecit. Ita quoque firmandę pacis. Proinde sapientes principes in rebus arduis populi sententiam scitari solent, quo minus fortunæ & multitudinis inuidiæ obnoxij sint, vtque cum multis onus maximarum rerum sustineant.

IVCVNDAM REGIBVS GRATVLAtionem in rebus prosperis.

TITVLVS DECIMVS SEPTIMVS.

IN PROSPERIS vero rebus iucunda est etiam regibus ciuium præsentia. gratulatio enim illa optime animati populi indicium est, & animorum quędam reconciliatio atque integratio. Ostendit enim gratulatio communem quandam spem. quæ animos beneuolentium gaudio perfundit ex regis fœlicitate. Quicunque regi victoriam, aut prosperos euentus non gratulatur, suspectum se reddit, & male rebus præsentibus animatum.

Cicero seram gratulationem nequaquam reprehendi oportere ait, vt ostenderet gratulationem non debere leui aura excitari, nec vanis auditionibus moueri, sed nuntium veritatis expectare, qui exacta ad vnguẽ oĩa referat. vere enim vulgo dicitur, Claudus viator certiora refert quã rectus

Ad beneficia consequenda non est properãdum a ciuibus, sed sensim accedendũ, ne vtilitatis nostræ causa improbi nimis ac petulentes esse videamur. Importunitas poscentium plęrunque molesta est, & benignitatẽ liberalitatemque dantis tardiorem reddit, ne petulãtia potius coactus, quã animi magnitudine liberalis fuisse videatur.

M. Crassus vir ille opulentissimus principio ętatis suæ auaritiæ crimine nõ laborabat, sed in oẽs necessarios suos liberalior habebatur, is quum locupletior esset, quatuordecim agri iugera singulis amicorum, atque affinium dono dedit. Ex his autẽ quidã plura etiam petebant asserentes eadẽ illis neutiquam satis esse, quibus ille cupiditatem nimiã eorum obiurgans respondit, neminem parum possidere, qui ex annuis fructibus se, familiamque suam honeste alere possit. Quę tamẽ improbitas amicorum Crassum deinceps ex parco auarum reddidit. Eius quidem sententia vera esse cernitur, cui non satis est, se et familiam suam annuis fructibus honeste alere, ei nihil satis esse potest. Laborat enim Cupiditatis vitio, & inexplebilis omnino est. M. crassus.

Volentes veteres ostendere eiusmodi vitæ genus ad fœlicitatem proxime accedere, boni euentus simulachrum pingebant, quod dextera manu pateram, sinistra autem spicam, ac papauer teneret. Talis imago romæ Boni euẽtus simulachrũ.

Ex pli.li.xxx iiij.c.viij.vltra medium. Euphranor statuarius. Auaritia. Aristote.lib. iiij.ethi.c.j.finem versus.

fuit Euphranoris opus, vt ostenderent facilem somnum his obrepere, qui ex fructibus prędiorum affatim alerentur.

Cauendum igitur erit ne nimia procacitas, improbitasque poscendi liberalitatem, benignitatemque principum auferat, & illorum magnificentiam in parsimoniam conuertat. Auaritia enim (vt Aristoteles ait) magis a natura hominibus insita est, quam effusio. plures quidem pecuniarum cupidi sunt, quã liberales. Senectus vero inopia, & imbecillitas, parsimoniã semper persuadent.

GRATIAS PRO BENEFICIIS acceptis regibus habendas esse.

TITVLVS DECIMVS OCTAVVS.

Lycurgus. Ex plu.in apophth. laconicis.

AFFECTI beneficijs, ac muneribus a regibus principibusve gratias illis perpetuas habere debent, hoc est, in obsequium eorum semper parati esse. Non enim tanti sunt, vt parem gratiam referre valeant. Nisi forte satis id esse putamus, quod deo, ac parentibus fit, vt quando merita æquare nequimus, tantum quisque præbeat, quantum præstare potest. Lycurgus in Lacedęmonia tenuissimas litationes statuit, quo facilius ex rebus promptis, ac paratis sacrificare possent.

gratias socrati quantas egit æschines.

Socrates quidem Aeschinẽ discipulum magna diligentia erudiuerat adeo, vt iam in clarissimum philosophum euasisset. Sed quum cerneret Aeschines nullum par precium tam præclaro sapientiæ præceptori se põsitare posse ait. O Socrates equidem pauper sum, nihilque habeo quod pro tuis erga me meritis, ac beneficijs exhibere valeam, me tamen ipsum tibi polliceor, ac dedo nusquã defuturũ. Tum Socrates nõ animaduertis, inquit, O Aeschines, quam multa, ac magna mihi tradis?

Reges vero ipsi magnanimi etiam in accipiendo esse debent, & parua quæque munera ex dantiũ voluntate optima pro magnis accipere.

Persæ. Plutar.i regiorũ apophthegmatũ limiari epi.i prĩci.

Persæ ex patrio more præclara munera regibus suis iter facientib[9] offerre consueuerant. Artaxerxi iter eundum (vt Plutarchus ad Traianum Cęsarem scribit) vulgaris quidam operarius occurrẽs, quum nihil aliud haberet, ambabus manibus aquam e profluenti flumine haustam obtulit, libẽter admodum rex eam accepit, risitque cum dantis promptitudinem metiretur, non autem rei datæ indigentiam, vt qui nõ minus regium atque humanum esse duceret parua prompte, grateque accipere quam magna liberaliter, benigneque largiri.

Vetustissimi poetę, & Hesiodus in primis multis in rebus reges similes dijs faciunt, & in hoc præcipue quod quum maxima ipsi quotidie mortalibus elargiantur, paruo thure, tenuique hostia contenti sint.

Reges diis similes.

SIC REGES MAGNA dando, parua autem accipiendo lętari debent.

Parthorũ reges.

Parthorum reges sine munere nemo adire poterat. hoc iniquum admodum extitisset, nisi parua quæque munera lęto animo pro magnis accepissent.

sent. Atqui sicut numina non aurum, neque argentum ab hominibus volunt, sed sinceram mentem, liberamque voluntatem. Sic etiam reges satis esse ducant, si ciues bene in eos animati sunt, dictis audiunt, & mandatis prompto animo obsequuntur.

Dij auro non placantur.

❧ Qui aurum argẽtum ve principibus dono afferunt (vt ait Isocrates) nõ tam largiri, quam mercari, ac fenerari videntur. Id enim astute agunt, donant, vt multo maiora scilicet obsequantur. Proinde qui id agunt vafri ac veteratores habẽdi sunt, non autem liberales, ac benefici. Hac versutia ductus Zeusis quum iam opulentior, nobiliorque ex arte factus esset, opera sua donare incepit, et Pana Archelao regi largitus est, Alcmenam autem Agrigentinis, a quibus quidem maiora præmia, accepit, quam si eadem in auctione vẽdidisset. ipse quoque dicebat se ideo opera sua donare instituisse quoniam parem emptorẽ non inueniret, quippe quæ tanti essent, vt nullo satis digno pretio compensari possent.

Qui donant maiora vt accipiãt fœnera tores sunt.

Zeusis pictor

Zeusis opera sua cur donare instituit.

❧ Sed angusti animi princeps ille esse videtur, qui priuatorũ munera expectat, quã ille nihilo indigeat, & ab indigentibus dona accipiat.

Dij auro non mouentur.

¶ ITA QVOQVE qui aurum in templis ponunt, suã non numinũ naturam ostendunt. Nam quum ipsi auari, atque venales sint diuinam gratiam auro licitari putant, & suo ex ingenio deorum mores probant. vetustissima quidem simulachra ex ligno fuere, vt primum illud deli ab Erisichthone Apollini consecratum, quod ligneum fuit. Sic etiam priscũ Palladi quod Athenis erat. Et illud quoque Samiæ Iunonis, vt Callimachus ait, Peras, qui primus Argolicæ Iunonis templum, condidit, ex piri trunco imaginem deæ fecit. Nefas quidem erat lapidem, durissimam in effigiem dei cedere. Aurum vero, & argentum infœcundæ terrę morbos infœlicesque colores esse putabant. Hac opinione ductus Plato in libris de legibus non licere ait ex auro, argento, lapide, ebore, alia ve materia inanimata deorum simulacra sculpere. Persius vero satyrus ille obscurior, aurum in templis esse conqueritur, quasi per illud exturbentur antiqui ritus, ac si nos putaremus deos auaros esse, vt homines sunt, qui facile auro corrumpuntur. Quum dij ab hoĩbus mentem bonam, non aurum aut argẽtum velint, quæ facile modico farre litare valet. Eius poetæ versus sunt.

Plato de legib^9 dialogo. x.

Persius satyra. ii.

Dicite pontifices in templo quid facit aurum,
Nempe id quod veneri donare a virgine puræ.
Quin damus id superis, de magna quod dare lance
Non possit magni messallę lippa propago,
Compositum ius, fasque animi, sanctosque recessus
Mentis, & incoctum generoso pectus honesto,
Hoc cedo, vt admoueam templis, & farre litabo,

Nam perinde, atque numinibus ne aurea quidem, argẽteaque munera grata sunt, sed mens bona, quæ careat culpa, & sic conscia recti, vt in poematis nostris diximus. Sic reges quoque studia ciuium optare debent, & animos ad obsequendum promptiores.

❧ Persarum reges obuijs mulieribus aurum dono dabant, viris autem sagittas, & iacula, vt ostenderent fœminis frugalitatem, ac parsimoniam curæ esse debere, viris autem rem militarem. Proinde singulis quibusque annis præmia etiam proponebant his, qui plures filios alerent, quo maior ciuium

Persarum mores.

Pœni hispaniç populi, de quibus plini⁹. ca. j. lib. iij.

uium numerus militiæ adſcriberetur,

Pœni reges caput cęſi a ſe hoſtis offerentem aureo poculo donabant. Pœnorum ductor quidam, qui cum Alexādro militabat, interfecti a ſe hoſtis caput præferens munus patrio more poſçebat, tum ridens Alexander ait, reges veſtri vacuum poculum fortibus viris tradūt. Ego autem optimo vino plenum tibi propinabo, memor (vt arbitror) Muſei illi⁹ vetuſtiſſimi poetæ, qui fortibus viris apud inferos conuiuia diſponit, in quibus coronati optimo vino perpetuo ſe ingurgitant. Quaſi ebrietas grata fortitudinis ſit merces.

Cynias.

Priuati vero ciues a regibus, ptincipibuſve alienis precioſa munera neutiquam accipere debēt. Cynias a Pyrrho cum ingentibus donis romā miſſus, ciuem nullū inuenit, cuius domus muneribus pateret.

Demoſth. auro corruptus.

Turpe fuit Demoſtheni viro omnium græcorum eloquentiſſimo ab rege Perſarum aurum, pecuniamve dono accepiſſe, nullaque res in eum magis odium conflauit, quam quod aduerſus pecuniarum corruptelas minus fortis, atque abſtinens habebatur. Alijs in rebus præ ingenij magnitudine a plęriſque Athenienſium magna beneuolentia complectebatur, & æmulis quibuſque ſuis admirationi erat. Quod quidē ex hoc intelligitur. Pellebatur in exilium Demoſthenes, vt pleriſque claris viris Athenis cōtigit, eique crimini dabatur, quod aurum dono ab Harpalo accepiſſet. Egreſſus non longo ſpatio vrbem, inimicis quibuſdam ſuis forte obuius occurrit, qui primo trepidus aliquantulum ſubſtitit. illi recta proficiſcentes blandis, placidiſque verbis eum compellant, conſolantur, & officium, viaticumque ſinguli pollicentur. Ingemuit tunc Demoſthenes dicens, quonam pacto exilium æquo animo ferre poſſum, quum ex ea vrbe trudar, in qua tales inimici ſunt, quales amicos in alijs vrbibus difficile eſt inuenire? Sed cum pro patria deinde ſe optime geſſiſſet mortuo Alexandro omnium pene ciuium cōſenſu reuocatus eſt. Miſſaque eſt ab athenienſibus longa nauis Aeginam vſque, vt eum reueheret. Cui obuiam profecti ſunt ſacerdotes, & magiſtratus omnes feſto cultu & multitudo cuncta per ſexum, & ætatem diſpoſita. Sed vt res mortalium fluxę, ac labiles ſunt, non diutius patriæ commodis frui potuit. Nam afflictis gręciæ rebus cum male pugnatum ad Cranonam eſſet, Antipater, & Cratherus quaſi pręfecti præſidij in vrbem accepti ſunt, qua ex re Demoſthenes, & qui cū eo Macedones ſenſerant, vrbe profugi capitis ſententia damnati ſunt. Ad quos inſequendos Antipater Archiam Thirium tragœdum miſit, qui cū accepiſſet Demoſthenem in Calabriam perueniſſe, illuc ſe contulit, & Troezen conceſſit. Hæc vrbs Neptuno ſacra poſſidonia hoc eſt neptunia olim dicebatur, iuxta eam in inſula Caluaria templum neptuni antiqua religione colebatur, ad quod fugientes intacti, inuiolatique erant. illuc penetrauerat Demoſthenes. archias præſidio militum ſeptus templū violare neutiquam auſus eſt. Sed illum verbis blandirijſque pellicere conabatur. Demoſthenes autem illi nequaquam auſcultans venenum quod ad eiuſmodi caſus ſecum paratum habebat, ex calamo, vel (vt alij ſcribūt) ex anulo, circulove aureo ſorpſit. Et ſic Antipatrum, Archiamque execratus veneni vi enectus eſt. Athenienſes vt primum per temporum difficultatem potuerunt. Statuam ei publice erexerunt, his verbis ſubſcriptā.

Demoſthenis exulantis dictum.

Demoſte. ab exilio reuocatur.

Demoſte. ſucceſſus qualis.

Ex plutar. in vita demoſth. ad fi.

Si pares

Si pares ingenio vires Demosthenes habuisset, nunquam græciam subegisset Macedo. Demosth. statua.

Sed iam ad calcem præceptorum, quæ ad subiectos pertinent peruenimus quem aliquantulum supergressi sumus, memoria illius diuini oratoris illecti, qui sicut in dicendo aliquid ex eius imitatione fortasse virium nobis præbuit, si id aliqua ex parte assecuti sumus, sic etiam ex miserabili eius historia plurimum nos oblectauit.

QVAE PRAEMIA OPTIMO regi debeantur.

TITVLVS DECIMVSNONVS.

EXTREMO huius voluminis loco dicendũ erit, quæ pręmia optimo regi debeantur, quęve ipse expetere, aut expectare possit. Quæ quidem trifariã sortienda sunt, vt partem ciues ei prabeãt, Partem ipse sibi statuat, partem vero omnium maximam a deo optimo maximo expectet.

¶Optimi regis pręmium, quod ex rectis actionib' expectare debet, ab his quibus præest, sola est gloria & honestus honor, quia multitudine hominum, & diuersis populis celebratus, in rumorem primo, deinde in famam illam crescit, quam neutiquam omnino aboleri Homerus sentit, sed præsentẽ deam fieri. eius versus eiusmodi est ex iliados. x. ἀλλὰ μεγαρέξας καί ἐσσομένοισι πυθέσθαι id est immo facinus insigne peregit. Ipsa etiam quod posteritas exaudiat, illud quoque. Fama animis populi diuina illabitur, Inquit. Quinetiam doctissimi veteres ingenia illa præclara esse putauerunt, quæ gloriæ studio, atque ęmulatione inuitarentur. A multitudine laudari omnes optãt, Et id quidem duce natura. Hinc illud Ouidij poetę Laudataque virtus Crescit & immensum gloria calcar habet. Gloria sola regis est pręmiũ. Glorię titillatione inuitãtur ingenia. Laudari a laudato.

Sed vera laus illa haberi debet, quæ a laudato viro proficiscitur. Præclare Hector apud Ennium quum a Priamo laudaretur, ait. Gaudeo abs te laus dari pater laudato viro, quasi præclaram laudem eam tantum esse putet, quæ ab his manat, qui & ipsi cum laude vixerunt. Cicero ad Catonem scripsit. Et si non modo omnes, verum etiam multi Catones essent in ciuitate nostra, in qua vnum extitisse mirabile est, quem ego currum, aut quam lauream cum tua laudatione conferrem. Cice. epist. fa. lib. xv. epist. vj.

Principem gloria alendũ esse idem auctor in libris, quos de republica scripsit testatur, & eam veram gloriã esse dicit, quæ ex laude recte factorũ magnorumque in homines meritorũ proficiscatur, nõ modo optimorũ virorũ iudicio, sed multitudinis etiam testimonio cõprobata.

Hanc quoque a sapientibus expetendam esse complures philosophorum sentiunt, vt quæ virtutis, laborum, periculorumque quasi merces quędam esse videatur. Qua detracta, quid esset, quod in tanta rerum, fortunęque varietate, exiguoque vitæ spatio nos ad labores, periculaque impelleret? quisque ocium, & quietem potius, quã negotiũ, laboreque sequeretur. Gloria virtutis & doctrinę stimulus.

Quis

❧ Quis studijs literarum insudare, aut duras, longasque itinerationes obire vellet? ne dicam militiæ labores, discriminataque subire. quis non beatiorem eum dicat, qui domi otiosus residet, quam qui longas peregrinationes sequitur? inter hos claram sententiā tulit Claudianus, quū ait.

Erret, & extremos alter scrutetur hiberos,
Plus habet hic vitæ, plus habet ille viæ.

❧ Hec sententia numinis iudicio probata fuisse priscis seculis creditur.

Gyges lydorū rex,

Gyges quondam opulentissimus omnium regum in vniuerso terrarum orbe habebatur, & cum de fœlicitate ambitosus esset, Delphicum oraculū consuluit, quisnam omnium mortalium fœlicissimus esset, cui aglaum psophidium respōsum est omnes alios fœlicitate anteire. Erat autem Aglaus vir optimus, qui in angustissimo Archadię angulo paruū agellum colebat annuis fructibus vberem satis victum suppetentem, ex quo nunquā egressus, cū tertiam ætatem ageret, nihil vltra cupiebat minimumque mali per pessum in omni eius vita fuerat.

Agla° psophidius.
Ex va. max. lib. vii. de fœlicitate.

❧ Sed redeat sermo vnde defluxit. Non modo magni viri, sed minimarum etiam artium opifices laudis studio accenduntur, a qua quidem extrudi iniquo animo perferunt, Saurus, & batrachus natione lacones architecti ac statuarii fuerunt peregregii, qui vt famam sui nominis propagarent, imperante Octauio Augusto romam concesserunt. Hi templum quod octauia vouerat faciundum cum porticibus conduxerunt, in quo quidem opere quum diuites satis essent, complura propria impensa, nequid præclaro operi deesset construxerunt, laudem solius inscriptionis sperantes, verum quū pre inuidia, atque artificū æmulatione eis negaretur inscriptio, nec vllis precibus eandem assequi possent, alio argumento illam vsurparunt, in columnarum siquidem epistylijs suorum nominum effigiem insculpserūt lacertū scilicet, & ranā. σαῦρος enim alter dicebatur, id est lacertus alter aūt βάτραχος quod ranam significat, & sic se ab obliuione suscepti operis vendicauerūt. Puto hos artifices mutuatos fuisse inscriptionis exemplar a phidia, qui effigiem suam in clypeo Mineruæ sculpsit, cum non liceret ei nomen inscribere.

Saur° & batrach° architecti

Phidias.

Fabi° pictor.

❧ Sed maiorem admirationem mihi affert Q. Fabius pictor vir patricius, & pluribus dignitatibus in re publica functus. Ac etiam ex ea familia natus in qua consules, pontifices, dictatores, & triumphales plures extiterant, vt qui gloria pingendi carere noluerit. Nam quum parietes ædis salutis pinxisset, nomen etiam suum inscripsit, ne seipsum ab eiusmodi artis laude defraudaret.

❡ Studium vero gloriæ, quod non nisi in rebus arduis esse potest regibus, principibus, magnoque ingenio viris magis quam priuatis, ac mediocrib° conuenit. Optime Cicero cum de medio officio loqueretur cauendam esse censet. Quippe qui libertatem animi eripiat, pro qua magnanimis viris omnis debet esse contentio. Mediocres enim ciues dum gloriæ student animum submittunt, multitudini obsequuntur, ex alieno iudicio semper pendent. Nihilque aliud nisi popularem auram captant, qua nihil rerum humanarum tam instabile, ac fluxum inueniri potest. Reges autem ac principes suis opibus, suaque potentia nituntur, proinde si gloriæ studiosi sunt, id ab animi virtute manare videtur. Insidet enim cogitatio quedam

tio quædam in eis, quę dies, ac noctes eos famę stimulis concitat, atque admonet, vt non cum vitæ terminis nominis sui memoriam interire patiantur, sed cum omni posteritate adęquandam putent. Et hæc est ratio illa quę efficit, vt magnus quisque vir studio laudis trahatur, & gloriæ cupiditate incendatur, qua quidem breuitatem vitæ posteritatis memoria consolatur & pericula, laboresque omnes subeundos putat, dummodo laudis gloriam assequatur. Famę siquidem cupiditate ductus optat, vt sempiternus de eo sermo inter omnes celebretur. Proinde cernimus nonnullos, qui quum negligentius laudis gloriam a populis, principibusve acceperint, aliquid dignitatis quasi suo iure sibiipsi vendicant, vt fecit duellius ille, qui primus romanorum omnium Carthaginenses nauali bello insigni victoria superauit, q sibiipsi sumpsit, tibicine leuius pręcinente ad proprias ædes rediret, quum ad cœnam ab aliquo inuitatus fuisset. C. duellius. Ex va. max. li. iij. qui culp. corp. sibi ins dul. & pli. c. v. lib. xxxiiij.

Optima idcirco persuasio in rege erit gloriæ, famæque cupiditas, qua quidem ad virtutem fit promptior, & vitia longe magis abhorret. Præclare Aristoteles ait Principem, cui non satis est præmij honor, & gloria tyrannum fieri, quando voluptatibus, & diuitiis inhiat, & ad rapinam iniuriamque conuertitur. Itaque populi omnes, qui regem, aut principem debita laude atque honore defraudant, illum in sæuitiam, ac tyrannidem compellere videntur, & a magnis, ac pręclaris actionibus abstrahere. Testis temistocles sit, testis etiam Cariolanus, quorum vterque ingrati populi iniuriā passus ad hostem se contulit, planeque edocuit fortibus viris famam nequaquam esse negandam Arist. politico lib. v.

Negatus Cęsari triumphus molem intestini belli cōcitauit, quem si ei cōcessisset Pompeius, primum ipse locum semper in republica tenuisset. Prudentius, mitiusque cum eo egit Sylla, qui tunc maximus in republica erat. Nam quum post recuperatam Siciliam triumphum peteret, negabat Sylla id ei deberi, tum quod pro aucto imperio, non pro recuperata prouincia ex antiquo iure triumphus ageretur, tum quod vix quinque & viginti annos natus esset. Tunc audentius, quam modestius Pompeius ait. O Sylla plures quidem homines sunt, qui orientem quam qui occidentem solem adorant. Tum Sylla dissimulans intelligere id in se dictum esse quando eius pœnitentia senesceret, illius autem adolesceret, exclamauit, triūphato igitur. At qui deinceps Pompeium semper honore affecit. ei nanque priuato caput detegere, de sella assurgere, equo descendere consueuit. Sed patris memoria Pompeium Syllę commendabat. eius quippe partes secutus pater Marium, & Cinnam vrbe expulit, & cum illos longius fugasset, nec quo se reciperet, haberet, immineretque subita tēpestas corusco, cœli fulmine ictus miserabiliter periit. Cęsari negat⁹ triumphus. pompeius. Sylla. Solē oriētem plures quā occidētē adorāt. Mari⁹ & Cinna vrbe exacti.

ET HIC fuit exitus pompeii Strabonis Magni pōpeii patris. Cui cum gratiam Sylla referre non potuisset, filio etiā optime de se merito cōpensauit. Pōpeij strabonis exitus.

IN CAESAREM pompeius nulla vnquam ęquitate vsus est. Idcirco a multitudine insolētior habebatur, et præcipue quum Antonio literas ad plębem dedisset Cęsar, in quibus scriptum erat, vt ambo prouinciis decederent, exercitūs dimitterent, ac plęrisque iudicio se subiicerent. qua ex re multos in partes suas pellexit, & presertim quum Pompeius cō-

L ditiones

ditiones omnes illas abdicasset.

❧ Ipse Quoque Sylla si mitior aliquanto in Sertorium virum pugnacissimum extitisset, certe non defectioni prouinciarum, & longo, ancipitiq; bello causam præbuisset. Nam quum quæstor Marsico bello peregregie se gessisset Sertorius, confestim romam rediit, & quum in theatrum spectãdi gratia (vt moris erat) concessisset, totius populi plausu præ eius nominis magnitudine exceptus est.

Syllę factio in Sertorium.

❧ EXARSIT inuidia Sylla, & per factionem egit, vt quum Sertorius tribunatum peteret, repulsam ferret. Qua indignatione duct⁹ Cinnę adhæsit, & commissa in foro pugna, victor euasit Sylla, Cinna autem, & Sertorius vrbe eiecti sunt. Sertorius Hiberiam pulsis prætoribus occupauit, et Metellum qui contra eum a sylla missus fuerat, sępe cum omni exercitu fudit, fugauitque. Sed mortuo Sylla cum senatui Metellus contra sertorium non satis esse videretur, collega ei Pompeius mittitur, qui equestri etiam prælio ab illo superatus est, & Metellus obsessus ad famem compulsus. Sertorius vero semper in victorijs suis ad Pompeium, & Metellum oratores mittebat, qui pollicerētur ipsum positis armis in vrbem rediturum si per illos id ei liceret, malebatque romæ (vt dicebat) priuatus, ignobilisque ciuis esse, quam imperator aliarum ciuitatum nuncupari, cum exul esset. At cum ei nunquam placide respondissent, superior semper bellum in octauum vsque annum protulit. Nec aliter vinci potuit, quam per proditionem in conuiuio a Perpenna cęderetur. ❡Sed quum paulopost eius testamenti tabulę recitarētur, & Perpenna a Sertorio hęres institutus legeretur, omnium militū odium in illum exarsit, quippe qui vulgo dicerent Perpennam non in ducem, sed in amicum, ac patrem fuisse proditorem. Cum vero exercitus eius quasi cyclops ab Vlysse oculo orbatus videretur, Pompeius illum inuasit, profligauitque: & captum Perpennam antequam cōspectui suo exhiberetur trucidari iussit, vt pœnas proditi ducis lueret. Pōpeius vero sertorium tanti fecerat, vt primus omnium votiuos ludos vouerit se exhibiturum, si illum superaret.

Sertorius hiberiam occupat.

Sertori⁹ cum romanis pacē legatis conciliare studet.

Sertorius dolo trucidatur.

Perpenna sertorij proditor.

❧ Quinetiam non solum duces, & imperatores negatam laudem vlciscuntur, sed nōnulli etiam artifices. Clesides pictor ætate sua perillustris ad reginam Stratonicen se contulit, eique artis suę industriam pollicitus est: illa autem eum contempsit, nulloque honore dignata est. Artifex indignatus voluptatem sub reginæ imagine quasi spirantem pinxit, quæ cum piscatore quodam luderet, faciem exprimente cuiusdam piscatoris, quem mutuo reginæ amore teneri rumor manifestus habebatur. Eam pictor tabulā noctu in Ephesi portu clam proposuit, & confestim velis raptus abijt, regina rem dissimulans tabulam tolli prohibuit, quamuis vtriusque similitudo adeo appareret, vt ab omnib⁹ vulgo dignosceretur. Sed redeo vndę digressus sum.

Clesides pictor.

Stratonice regina,

Ex Pli. ca. xj. vltra mediū lib. xxxv.

Laus.

❧ Principum laudes populi nequaquam tacere debent, sed eas potius extollere, atque amplificare, meminerintque Aristotelem definisse laudem esse voluntatum, & rerum gestarum, ac verborum illustrium amplificationem, & eorum quæ desunt accommodationem, vt intelligamus magnos viros non esse parce laudandos. Frigida enim laus species quædā vituperationis est. vnde idem philosophus vituperationem esse dixit cla-

Vituperatio.

rissimarū

rissimarũ rerum extenuationem, obscurarum vero exaggerationem. Nollim tamen vt qui de rege loquũtur, aut scribant ficta, aut fabulosa narrent. Sed vt veritati inhęreant opto, ne fidem sibiipsis abrogent, reprehendanturque, vt a Strabone Ctesias, Herodotus, & Hellanicus, et qui res Cyri, & Alexandri scripserunt, quos ad ineundam gratiam mentitos putãt, & fabulas historiæ miscuisse, vt iucundius legerentur. hæc satis ad hanc primam partem honoris & gloriæ, quam præmij gratia ciues omnes optimo regi præstare debent. Scriptores mẽdaces.

QVAM SIBI GLORIAM REX IPSE statuere debeat.

TITVLVS VICESIMVS

VNC ALTERA SEQVITVR pars qua quidem dicẽdum erit, quã sibi gloriam rex ipse statuere debeat, et qua in re collocanda sit amplissimum virtutis præmium. recte factorum solam cõscientiam sapiẽti vero complures philosophi esse putant. Hanc opinionem qui imitantur, dicũt gloriam non esse expetendam quãdo eadem vltro virtutem sequatur, veluti in sole vmbra corpus comitatur. laus quidem sine conscientia actionũ, vt plærunque ab adulatoribus fieri solet, nullum honestatis fructum habere potest. est enim quasi vana quędam irrisio. At consciẽtia ipsa satis vberem mercedem habet, etiam si per inuidiam aut ingratitudinem gloria, fama, ac laude fraudaretur.

ILLVC spectat sentẽtia illa Bruti, qui ad Ciceronem scripsit. Quid enim est melius quam memoria recte factorum, & libertate contentum negligere humana? Magnifica quidem sententia est, & clarissimis viris dignissima. M. Brutus ad ciceronẽ ĩ epistolis ciceronis ad brutũ.

Quod præmium, quã gloriam a mortalibus maiorem ferre possumus. quã scire nos recte egisse? quæ laurea, aut quis triũphus clarior esse potest, quã quum animus sibiipsi testis est optimarum actionum suarum? quẽ laudatorẽ aut pręconem optat, qui optime a se gesta plane nouit? quem maledicum, aut obtrectatorem formidat, qui suæ virtutis est conscius? Contentus proinde rex noster (quẽ sapientem inducimus) cõscientię pręmijs esse debet, nec aliam laudis gloriam exquirere.

DEMETRIVS phalereus theophrasti auditor, quem Cassander Macedonum rex atheniensibus, quibus ipse imperabat, præfecit, hac opinione ductus fuisse videtur. Nam quum ob virtutem, & præclarissima gesta trecentæ ei statuæ ab Atheniensibus erectę fuissent, & post Cassandri obitum æmulorum inuidia in ægyptum fugere compulsus, accepisset eas omnes disiectas esse, & in matulas per ignominiam conflatas, ridens ait. Statuas quidẽ euertere inuidi potuerunt. virtutes autem, & præclara gesta quibus præmio imagines illæ extiterunt, nunquam abolere poterunt. Præclara quippe vox, & magno, atque erudito viro dignissima. declarauit Statuæ trecẽtæ demetrio positæ. Demetrij phalereidictũ

enim vera præmia conſcientia meritorum præberi, quæ neque inuidia pertundi, conflari ve poſſunt, neque loto, aut ventris illuuie inquinari. Nihil tamen turpius eſt, quam per victoriæ inſolentiam inimicorum ſtatuas euertere. Quod & C. Cęſar declarauit, qui diſiectas omnes pompeij imagines reſtitui iuſſit, deinde Octauius illius exemplar imitatus quum Mediolani ſtatuam Bruti, quem victor ad voluntariam mortem compulerat vidiſſet, Mediolanenſium fidem laudauit, qui amicis etiam poſt aduerſam fortunam conſtantes, ſtabileſque eſſent, & eam neutiquam deleri permiſit.

Pompeij deiectas imagines cęſar reſtituit.

❧ Secundum numina plurimum tribuit Auguſtus memorię eorum ducum, qui imperium romanum propagauerunt. Et quum diſiecta multorū opera inueniſſet ea omnia reſtitui, inſtaurarique iuſſit, edictoque id egiſſe profeſſus eſt, vt & ipſe dum viueret, & deinceps futuri principes illorum exempla imitarentur.

Conſcientia.

❧ CONSCIENTIA recte factorum tanti apud ſapientes, & fortes viros eſſe ſolet, vt ſeipſa contenta ſit, nec auram popularem captet, nec ſupplex eſſe patiatur.

Scipio aphricanus maior.

❧ Qua quidem fretus maior aphricanus, quum ei ad populum dies dicta eſſet, peculatus enim inceſſebatur, quod ex præda Antiochi ærarium defraudaſſe criminaretur; hac die quirites (inquit) Carthaginem vici, deo agendæ ſunt gratiæ, et proſequente vniuerſo populo capitolium conſcendit, relicto iudicio cum accuſatore, & præcone tantum. Et quamuis culpā deprecari, & crimen facile amoliri potuiſſet, ac etiam tribunitias iniurias propulſare, voluntarium tamen exilium ſubire maluit, contentus ſola innocentia, & conſcientiæ ſententia abſolutus.

❧ M. Quoque Aquilius vir ſeuerus, & fortis virtutis ſuæ conſcius, cum de pecunijs repetundis cauſam diceret, iudices nūquam rogare voluit, & iam innoxius damnabatur, niſi M. Antonius orator ille Craſſi æqualis, qui cauſam eius defendebat, tunicam ab eius pectore diſloricaſſet, & honeſtas cicatrices reipublicę cauſa acceptas populo oſtendiſſet, qua ex re confeſtim omnium iudicio abſolutus extitit.

❧ Partem hanc rex quum ſibiipſi ſtatuet vix alteram mortalem laudem quęret, vltro tamē delatam non ſpernet, ne videatur multitudinis iudiciū contemnere, aut gloriam ſuam neglectui habere. vt enim auidum laudis affectatorem minime probandum eſſe duco, ſic eum qui gloriam ſuā negligit non laudo.

Themiſtocles.

❧ Themiſtocles præclarus ille Atheniēſium imperator qui Xerxis Perſarum regis claſſem ad Salaminā deleuit, fabulam aliquādo in theatro ſpectabat, in qua plures agebant, & quum rogaretur a quodam qui ei aſſidebat, quæ vox ei gratior auditu eſſet, leniter ſubridens ait. Ea mihi iucūdior vox eſt, quę in laudem rerum a me geſtarum canitur, quaſi non ſatis eſſet laudē meruiſſe, niſi gloriæ etiam dulcedo accederet.

❧ Neque iniquo animo geſta ſua illuſtrari a Q. Ennio tulit ſuperior Scipio, ſed poetę illius effigiem in monimentis Cornelię gentis collocari voluit, vt ei gratiam referret, a quo laudatus fuerat.

❧ Magnus quoque pompeius Theophanem Mitylenæum ſcriptorem laudum ſuarum pro militum concione luculenta oratione laudatum ci-

uitate

uitate donauit.

❧ Videndum tamen est, ne nimia sit laus adeo, vt merita lõge antecedat. plus enim inuidiæ quam gloriæ afferret, sicut & maxima munera, que raro diuturna esse solent.

¶ THRASYBVLVS Atheniensis patriã a triginta tyrannis, quos ei præfecerant Lacedæmonij, liberauit, et quum populus plurima munera ei offerret, nihil accipere voluit, præter coronam ex duobus oleaginis surculis factam, afferens illam satis glorię præ se ferre, & inuidiæ omnino expertem esse. Thrasybul⁹

❧ Pittacus quoque mityleneus, qui vnus e septem græciæ sapiẽtibus fuit volentibus conciuibus suis ob præclara eius in rempublicam gesta multa agri iugera ei elargiri, pauca accepit, dixitque. Hæc modica voluntatem in me vestram plane ostendent, & paupertatem meam explebunt, cumque parua sint diuturna esse poterũt, quando inuidię minus erũt obnoxia. Trecentæ illę Demetrii statuæ ambitionem potius nimiamque glorię cupiditatem videbantur ostendere, quam rerum gestarum amplitudinem, proinde minus admirandum est mutato rerum statu eas omnes fuisse disiectas. nimiam enim inuidiam ex multitudine rerum contraxerant, & vix locum aliis bene agentibus reliquisse videbantur. Idcirco concludendum est, moderatam laudem magis diuturnam fore, & plus fidei apud posteros esse facturam. Pittac⁹ mityleneus.

❧ Ita quoque conscientiam honestarũ actionum maiora prẽmia afferre, quã imaginum ęrea illa figmenta, quę sensibus omnino carent.

❧ QVAE PRAEMIA REX A deo expectare debet.

TITVLVS VICESIMVS PRIMVS.

ESTAT nunc tertia pars, quę prẽmia illa continet quę adeo expectãda sunt, a quibus impii solũ extrudũtur, qui male de deo, deque animi ratione sentiunt. Et virtutem negligentes corporis voluptatem omni ex parte amplectuntur. Quamuis enim sapiens maximũ virtutis prẽmium in cõscientia egregiorum factorum esse statuat, eaque satis contentus viuat, tamen diuina illa virtus, quę in tribuendo semper vberrima est longe maiora post obitum tribuit, quam quæ humanis mentibus cogitari possunt. Parui quidem temporis munus est laurea. quamprimum enim arescit. Parui etiam triumphus, quando noua victoria vetus antiquatur, Et noua laus veterem trudit. Sicut cursus cursu vincitur, Sic in viris fortibus virtus virtute superatur, vt in Antonium ait Cicero. Statuæ, Arcus, trophea, & alia eiusmodi monumenta diuturna magis sunt, non tamen perpetua. Ad quæ discutienda valent sterilis mala robora fici, vt Satyrus poeta ille ait. Proinde deus optimus maximus nõ satis præmij esse putans quicquid a morta

libus tradi potest his qui pietatem, ac iustitiam seruarint, & ciuitates, populos, gentes, nationes optime gubernarint, æterni æui participes eos reddidit, vt cum numinibus vita sempiterna fruerentur.

Hæc est illa beatitudo, quam Plato prēmiū virtutis esse existimat, quā que eum secutus Cicero veram fœlicitatem appellat. Hinc Platonici argumentum ducunt quo concludunt maiorem fœlicitatem regum esse quā priuatorum, quando maiori virtuti maiora præmia debentur. At qui regia virtus longe excellentior est. per eam enim non solum seipsum rex beatū facit, verum complures alios ad virtutem dirigit. Maius quidem præmiū imperatori quam militi debetur. ille enim disponit, hic autem exequitur. Sic etiam maius gubernatori quam nautæ, & architecto quam opifici mercenario. Sed nullius virtutis amor recte persuadere potest. nisi his qui plane sentiunt animum nostrum nō vna cum corpore interire, Sed omnino immortalem esse, & emeritis vitæ stipendijs ad cœlestem patriā, vnde manauerat, redire.

Platonis commentum. EORVM nanque impia, ac temeraria opinio qui dicebant, Et cadit in nihilum, quod fuit ante nihil, multis argumentis a Platone, & Cicerone explosa est.

Quinetiam vt hanc veritatem ciuibus suis persuaderet Plato commētitiam quandam fabellam meditatus est, vt cœlestium secretorum optimum quempiam relatorem videretur habere. Inducit enim militem quēdam Pamphilium genere, qui multis vulneribus in prælio transfixus vitā effudisse visus fuerat. Vndecimo autem die vna cum aliis peremptis quū ad vltimum rogum raperetur, subiecto seu recepto spiritu, seu retento se viuere exclamauit, & conuocatis omnibus ad concionem longo sermone de deo, deque animi immortalitate disseruit, & ea omnia se vidisse profitebatur, monebatque omnes, vt iustitiam, pietatemque colerent, quibus virtutibus immortalitatis præmia exposita essent, iniustis autem atque impijs hominibus perpetuæ Achetontis pœnę imminerent. Huius maximi philosophorum æmulus Cicero, quo grauiore teste vteretur & rem minoris miraculi narraret, Somnium Scipionis inducit, in quo ad supra se protractum ait, & cœlum, Solem, lunam, Stellas terramque vidisset, & loca illa in quibus optime meritorum animi, post emerita humanæ vitæ stipendia futuri sunt, et patriæ victoriam, Carthaginis interitum, Capitolinum triumphum. Hæc & similia figmenta commenti sunt, vt ad virtutem oēs redigerent. Que nobis, qui religionem Christianam profitemur exploratissima sunt. habemus enim auctorem verum vnicum dei filium, qui vero testimonio nos omnia edocuit, nec commētitiis fabellis egemus, ad cuius disciplinam confugiendum est, si fœlices esse volumus, & cum diuis vita frui sempiterna.

REX QVI CVM VIRTVTE VIXIT demum de successore cogitare debet.

TITVLVS VICESIMVS SECVNDVS.

DEMVM

EMVM regi qui optime dum vixit imperauit,& populum sibi creditum per virtutem quo ad potuit ad fœlicitatem erexit,expedit,vt post vitæ cursum de successore etiam cogitet,exemplo optimi patrisfamilias,qui e vita decedens,de hæredum auctoribus impuberumque tutoribus meditatur,ne si quid ei accideret,eam familiam moriens destituisse videatur,pro qua sūmo studio,summaque industria in omni eius vita laborauerit.

❧ Optabit igitur rex sobolem ex se genitam similem sibi esse non modo effigie,verum virtute,ac moribus,vt rex non decessisse,sed iunior factus esse videatur.

❧ Filius quidem sine periculo regnat,qui optime antecedentis parētis vestigia conterit. Cernimus tamen nonnunquam ex optimis parentibus deterrimos filios nasci,qualis fuit Cōmodus,qui quum patrem Antoninum haberet romanorum principum sanctissimum,ipse in se vnum omnium dedecorum,ac scelerum colluuionem contraxit. Adeo vt multi eum ex adulterio conceptum fuisse arbitrarentur. Constans quidem fama erat Faustinam eius matrem apud Caietam cum nautis,lanistis,gladiatoribusque conditionem elegisse,vt qui de Antonii vita scripserunt testantur.

❧ Videndum proinde erit quis regni hęres nuncupandus sit. De successore diligenter cogitabit rex dum viuet,ne post obitum fortunę regnum permisisse videatur. Quod si minus idoneum ex se genitum cognouerit, Magni Alexandri exemplum imitabitur,qui interrogatus ab amicis,quum iā deficeret quem imperii hęredem institueret,dignissimum respondit,et quum Herculem filium indolis peregregię haberet,& Arrideum fratrem iuuenem ingenii comitate eximium,et Rhoxanen coniugem,quæ graui/da erat,relinqueret,dignissimum tamen hęredem nūcupauit,& oblitus posteritatis suæ,& omnium necessitudinum,atque aliarum affinitatum suarū. Sed quum iam præclusa voce fari nequiret,& ex incerto sermone altercatio inter principes oriretur,exemptum e digito anulum perdicæ dedit,vt quem voce hæredem,ac successorem non nuncupauerat tacito indicio ele/gisse cerneretur.

Alex. magn⁹ perdicam instituit hęredē. Hercules alexan. filius. Arrideus phi lippi spurius. Rhoxane alexan. vxor.

❧ Nec in dissimili exemplo fuit Phraates Parthorum rex,qui quum decederet,compluresque filios relinqueret,omnes præterijt,vt qui illos per ætatem minus vtiles regno futuros duceret,& Mithridatem fratrem virū fortem,ætate integra,& rerum susceptione dignissimum instituit,vt ostenderet regem longe pluris imperij dignitatem,quam paternam indulgentiā facere debere. Ius naturæ exigit,& gentium consuetudo confirmat,vt maximus natu ex filijs mortuo regi succedat. Diuisio enim inter plures (vt in priuatis patrimonijs fieri solet) regnum infirmius reddit,& sępe parricidij causam præbet,qui contenti non sunt portionibus suis,alienas semper inuadere conantur. Alexandri comites post eius obitum imperium tot diuersarum gentium inter se sortiti mutuis odiis exarserunt. Et qui si in demortui locum,vel perdicam,vel alium quempiam suffecissent,potuissent imperiū diutius propagare,& plures fortasse Alexandros habere,in seipsos impia arma conuerterunt,quibus non modo ipsi ceciderunt,verum vniuersa Phi-

Phraates persarum rex.

Ex plutar. in vi tā demetrii.

Cassandri parricidium: Barsane prior alexan. vxor. Olympiadis alex. matris exitus.

lippi, atque Alexandri domus interijt. Cassander enim per quem Alexāder enectus credebatur Arrideo, qui Philippi nomine ab exercitu rex desi gnatus fuerat, impolluit, et Herculem alexandri filium, qui iam adoleuerat cum Barsane etiam matre peremit, quum ne olympiadi quidem pepercisset.

❧ In eam nanque percussores miserat, quæ gladios non muliebriter refugit, verum Alexandri matrem, & ex Eacidarum genere se ortam ostēdit. Nam quum perfossa pluribus vulneribus cecidisset iamque deficeret, capillum ac vestem ad talos vsque extendit, ne quid ex corpore eius indecori cerneretur.

Regis filius maior natu patri succedere debet. Minotaurus Athys.

❧ At qui si rex decedens filios imperio dignos habebit, maiorem natu regem instituat, naturę ius ac gentium morem imitatus. Hic naturę, consuetudinisque ordo neutiquam pręuaricandus est, nisi monstrum aliquod aleretur, quale erat illud (si fabulis sit habenda fides) apud Cretenses, quod præ sæuitia, atque immanitate Labyrinthi verticibus coercēdum fuit. Vel si natus ad tantam spem filius, eiusmodi vitio animi, vel corporis laboraret, vt inutilis qui imperaret esse videretur, qualem historici scribunt fuisse Athym Crœsi filium, qui captus auribus erat, & elinguis. Attamen regium aliquid in eo natura ostendit. Nam quū eius pater Sardis lateret, irrupisset que iam hostis in vrbem, subita voce exclamauit, qui mutus ad id vsque tēporis fuerat, & ait, Parce patri meo Crœso Cyre, & te hominem esse ex casibus nostris disce.

Spurius null° apud ægyptios reges.

❧ Tunc vbi indignus esset successor, regno potius consulendum erit quam naturæ, ordini, aut futuræ posteritati. Aegyptij (vt Diodorus scribit) quo tutior inter plures filios esset hęredis electio, nullum spurium esse existimabant, etiam si ex serua empta quispiam genitus fuisset. patrem enim solum generis auctorem esse existimabant, matrem autem, & nutrimentum, & locum filio præbere dicebant.

❧ Apud Romanos vero Spurius prænomen honoris, ac meriti fuit, quippe quum eum ostenderet, qui non paternis opibus, nec materna commendatione, aut dote, sed propria industria, ac solertia, rem familiarem statuerit, & propria virtute laudem, ac dignitatem fuerit assecutus.

Spurius apud romanos præ nomē honoris. Demetri° philippi filius ob ses mittitur romam. Perse° demetrium fratrē proditionis accusat. Philip. ātigoni filij mors.

❧ Iniquus in filios iudex fuit Philippus Antigoni filius Macedonum rex, Nam quum pacem a romanis per Flaminium consulem impetrasset, filiumque Demetrium natu maiorem, & legitimo matrimonio ortum Romam obsidem misisset, vt senatui, populoque Romano satisfaceret. Et is veniam patri contra tot ciuitatum legatos impetrasset, non tamen gratiam sibi a patre comparauit, sed odium potius, atque inuidiam. Iniquo enim animo tulerat, Senatum longe pluris fecisse filij personam, quod dignitatem, atque auctoritatem parentis. Proinde nimis faciles aures præbuit Perseo, alteri filio, in Demetrium fratrem oblatranti, quem primo inuisum deinde suspectum, deinceps autem proditionis reum patri detulit quibus ex rebus innocens adolescens Demetrius damnatur. Hoc parricidio mœstus Philippus, quum iam cognouisset scelere Persei id esse peractum, grauem contraxit ægrotationem, ex qua quod paruo tempore interiecto interijt, relicto Perseo regni successore, a quo deinde romani sceleris pœnas exegerunt. In eum nanque Aemylium paulum consulem cum exercitu miserunt.

miserunt. A quo primum victus, fugatusque extitit, deinde captus cum duobus filiis, & in triumphum ductus, ridiculum de se spectaculum romano populo prębuit. Macedonici regni finis.

Eius quidem interitus Macedonici regni finem pręscripsit defectu lunæ id portendente, vt astrorum edocti prædixerant. Quod si naturę ius nō violasset Philippus, & Demetrium hæredem instituisset, diuturnum reddi disset imperium. Erat enim Senatui Demetrius optime conciliatus, vt qui veniam patri non defensionis iure, sed beniuolentiæ, ac pudoris patrocinio impetrasset. Proinde nō in deferendo romanis bello, sed de amicitia, ac ppetua pace conseruanda semper cogitasset, vt fecit Masinissa, qui quum cētesimum annum ageret, iamque longo senio deficeret testamēto super regno suo facto, omnia senatui romano permisit. Et Aemylianum Scipionem auctorem, tutorem, curatoremque filiorum, nepotumque suorum esse voluit. Masinissę testamentum.

DE VLTIMO VITAE DIE

TITVLVS VICESIMVSTERTIVS.

EDIAM ad calcem propero, ne voluminis magnitudine lectorem absterream. plærosque enim vereor futuros, qui me nimis multa collegisse redarguent, quamuis plura reliquerim, quæ ad hunc sermonem nostrum opportune accederent. Auctore tamē M. Varrone reprimendum potius volumen esse censeo, quam procudendum, in fine quidem septimi libri de latina lingua ad Ciceronem ait neminem reprehendendum esse, qui e segete ad spicilegium relinquit stipulam. rex ergo qui legitime imperauit, & bene viuendi rationem de honesto obitu, vt fert mortalium conditio, etiam cogitare debet. Postrema siquidem dies de omnibus superioribus iudicium affert, vt ad Crœsum regem Solon Salaminus inquit. Epicurus philosophus moriens quamuis diuersis corporis doloribus cruciabatur, tamen ad hanc sentētiam epistolam scripsit. Epicurus Idomenæo salutem. Cum ageremus vitæ beatum, & eundem firmum diem scribebamus hæc.

His verbis, & alijs compluribus, quæ sequuntur, ostendit Epicurus humanæ vitæ felicitatem vltimo vitę tempore comprobari. Hoc loco queri solet an de sepultura rex quispiam consulere debeat. Idem philosophus affe rit Sapientem de sepultura curam nullam esse habiturum. Et Anaxagoras cum cerneret Mausoli regis charię sepulchrum quasi eiusmodi opus, ac curam contemnens dixit. Monimētum pretiosum, & lapidibus ornatum sed diuitiarum imaginem potius quam virtutum simulacrum pręse ferre. Sepulturę cura nulla habēda est.

Nec multum differt hęc sententia a voce illa. Linquite me insepultum & respondentibus, illis alitibus ne ac feris? non, inquit, sed bacillum apud me ponite, quo illas abigam. At dicentibus illis, tu quidem nihil senties. Tum ipse, quid igitur mihi oberunt nihil sentienti.

Et

Cœlo tegitur qui non habet vrnam.

Et Cæsar cum legeret Cyrum regem quædam de sepultura sua mandasse, talem regis diligentiam irrisit. recte enim in veteri versiculo dicebatur. COELO tegitur qui non habet vrnam. in legibus decemuiralibus scriptum fuit terræ mandata esse corpora, vt quę communis omnium esset parens. Quo edicto monemur terram terrę reddendam esse, sine aliqua marmorum impensa. Frustra quidem putat se quispiam sui nominis memoriā beneficio Porphyretici, aut Parij marmoris propagaturū, si nihil in vita memoratu dignum gessit, aut scripsit. Aegyptij sentiūt domos nostras, in quibus viui versamur, diuersoria modici temporis esse: sepulchra vero quib⁹ post obitum condimur, perpetua domicilia fore. Proinde in illis ædificandis tenuiores sunt, in his autem construendis profusiores. Testes sunt Pyramides, & alia regum monimenta, quę inter pauca mundi spectacula connumerantur. Sunt etiam qui in hanc sententiam Homerum accessisse putent. Inducit enim Hectorem cum Aiace depugnaturum de sepultura si caderet egisse. Sed hanc curam princeps, qui cum gloria imperauit, si me audiet, posteris suis relinquet, qui iure naturę eiusmodi pietatis officia prestare debēt. Satis ei fuerit dum vixerit, ea egisse, quæ secundum virtutem sunt, & perpetuam posteritatis laudem meruerunt.

FINIS.

HOSCE NOVEM LIBROS Francisci Patricij Senensis, Pontificis Caietani de Regno & regis institutione excudebat M. Petrus Vidouæus calcographus solertissimus impēsis Iohannis Parui, ac Gallioti a Prato, a Christo nato trigesimo primo supra sesquimillesimum ad calendas septembres,

τῷ πόνῳ ἀπόκειται τύχη.

Par sit Fortuna Labori.